

પ્રકાશક

શાહ ચંદુલાલ જમનાદાસ
સ શ્રી લખિમસૂરીથર જૈન ગ્રન્થમાના,
છાપી (૭ વડાદરા)

આ ગ્રન્થ મળવાના મ્થલો

૧ પ્રકાશક પાસેથી

૨ શ્રી જૈન પ્રવચન કાર્યાલય

૬ મે. મનસુખજીભાઈની પોળ સામે,
કાનુપુર રોડ, અમદાવાદ

૩ શ્રી સરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર
હાવીખાના, રતનપોળ, અમદાવાદ

૪ સોમચંદ ડી. શાહ

કન્યાજી પ્રકાશન મંદિર, પાલીતાણા

૫. આવક લીમશી માણેક

૨૨૦, કીકા સ્ટ્રીટ, શ્રી ગોરીચની
આન સામે, પહેલે મળ્યે, મુંબઈ-૨

ઓ વીગ સ ૨૪૭૬

નિકમ સ ૨૦૦૬

ઈ સને ૧૯૫૩

પ્રથમાવસ્થિ, પ્રત ૨૦૦૦

મુ.ય - ૧૭૫ રૂપીઆ

મુદ્રક

શાહ મણિલાલ જમનાલાલ
ધી નરપ્રમાન પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
વીકાટા રોડ - અમદાવાદ

આ અન્યના પ્રકાશનમાં
આર્થિક સહાયક

ખલાતનિવામી સ્વર્ગસ્થ શેઠ શ્રી
અમરચંદ્ર પ્રેમચંદના મુપુત્ર સ્થ
શેઠ શ્રી ઉજ્જમણીલાલ ઠાકરશીલાલના
મુપુત્રો

ખભાતનિવાસી સ્વૉ ગૃહ શ્રી
ઉત્તમશીમાર્ષ દાકરશીમાધના ધર્મપત્ની

ગં. સ્વ. સુશ્રાવિકા ભૂરીબેન

પ્રકાશન અંગે આભાર-દર્શન

આભાર-દર્શનની વિચારણામાં, વ્યાખ્યાનકાર પુણ્ય પુરૂષ સૌથી પહેલાં યાદ આવે તે સ્વાભાવિક છે તેમાં ય, એ મહાપુરૂષના જ શુભ નામથી આ અન્યમાલા અકિત મર્ધને અભિવૃદ્ધિને પામ્યા કરે છે

આ પડી, એ જ આચાર્યભગવાનના વિદ્યાન્ વિનેય રત્ન પૂ મુનિરાજ શ્રી વિક્રમચિજ્ઞયજી મહારાજ યાદ આવે છે, કે જેમણે પ આચાર્યદેવશ્રીના શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને અવલંબીને અપાએલા વ્યાખ્યાનોનું અવતરણ કરવાનું કષ્ટસાધ્ય કાર્ય નિયમિતપણે કર્યું છે, તેમ જ, જેઓશ્રી, પોતાના અન્ય શુરૂબન્ધુઓની જેમ, આ અન્ય-માળાના અભ્યુદય પ્રત્યે મહા લક્ષ્ય આપતા અભ્યા છે

આ પડી, એ અવતરણોનો અભ્યાન કરીને, આ અન્યમા અપાએલા વ્યાખ્યાનોનું સાર રૂપે સંયોજન તથા સંપાદન કરનાર શ્રીયુત સીમનલાલ નાથાલાલ શાહ (શ્રીદાન્ત) યાદ આવે છે, કે જેમણે પૂ આચાર્યદેવ શ્રીની પ્રત્યેના શુરૂભક્તિના ભાવને જ પ્રધાન બનાવીને, પહેલાં ભાગની જેમ આ બીજા ભાગના પણ સંયોજન અને સંપાદનનું કાર્ય કર્યું છે

આ પડી, ગેઠ શ્રી શાન્તિલાલભાઈ યાદ આવે છે, કે જેમણે મુખાર્જના ૫ આચાર્યદેવશ્રીના આ વ્યાખ્યાનોનું શ્રવણ કરતી વેળાએ જ, વ્યાખ્યાનો ચિરંજીવ સાહિત્યના સ્વરૂપને પામે-જેવી ઈચ્છાને વ્યક્ત કરવા સાથે, પ્રકાશનમા દ્રવ્યમહાય આપવાની ભાવના પણ દર્શાવી હતી અને આ પ્રકાશન એ ભાવનાના અમલને આભારી છે શેઠ શ્રી શાન્તિલાલભાઈ ખબાતના ગેઠ થી અમરચંદ્ર ત્રેમચંદ્રના કુટુંબના છે, કે જે કુટુંબ શાસ્ત્રનરાગ, ધર્મરાધન અને ઔદાર્ય માટે મુખસિદ્ધ છે

આ સ્થલે, શ્રી જૈન પ્રવચન કાર્યાલયને પણ યાદ થયાં વિના ચાલે નહિ આ ગ્રંથના મુદ્રણ આદિનું તમામ કાર્ય શ્રી જૈન પ્રવચન કાર્યાલય હસ્તક ઠગવાયુ છે જોછામા જોછા ખર્ચે પણ પુસ્તકને મુશોલિન બનાવવાની પૂરેપૂરી કાળજી રાખવા બદલ તેમ જ અમેાએ આ ગ્રંથ શ્રી જૈન પ્રવચન સાપ્તાહિકના સને ૧૯૫૪ના વ્રાહ્મકેને બેઠ આપવાનો નિર્ણય કરતા તેમણે તે નિર્ણયને સહર્ષ વધાવી લીધો એ બદલ, અમે શ્રી જૈન પ્રવચન કાર્યાલયના મહાનુભાવ કાર્યકરોને અત્રે યાદ કર્યા છે

ઉપર્યુક્ત સર્વનો માદર આભાર માનવા સાથે, આ ગ્રંથમાળા પ્રત્યે સૌની મમતાને ઇચ્છીએ છીએ

—પ્રકાશક.

સમ્પાદકીય નિવેદન -

વર્તમાન શાસનના નામક ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માના પાંચમા ગણધરભગવાન શ્રી મુદ્ધર્માસ્વામીજીએ ઘેલા અને નેવાળી દીકાકાર તરીકે મુવિખ્યાન થયેલા આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવમૂર્તીશ્વરજી મહારાજએ સ્વીકૃતિ બતાવેલા-આ પંચમાગસૂત્ર શ્રી ભગવતીજી સૂત્રને અવલબીને, પૂ જૈનશત્રુ, વ્યાખ્યાન-વાચસ્પતિ, કવિકુલ કિરીટ, આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયલલિતધરૂરીશ્વરજી મહારાજએ વિ સ ૧૯૮૧મા મુરતમા, ૧૯૮૨મા છુહારીમા, ૧૯૮૮મા ખ ભાતમા, ૧૯૯૦મા પાણી-તાણામા, ૧૯૯૧મા, સીરોહીમા, ૧૯૯૩મા ખ ભાતમા, ૧૯૯૪મા ઇંદરમા, ૧૯૯૬મા ફેલોધીમા, ૧૯૯૭મા બીકા-નેરમા, ૧૯૯૮મા વઢાલીમા, ૨૦૦૦મા ખ ભાતમા, ૨૦૦૧ તથા ૨૦૦૨મા મુ બાઈમા, ૨૦૦૩મા વાપીમા અને ૨૦૦૪મા ઠરાડેમા વ્યાખ્યાનો આપ્યા હતા તે પછી વિ સ ૨૦૦૧, ૨૦૦૨ અને ૨૦૦૩ના વ્યાખ્યાનોનું અવનરણ, પૂ આચાર્યદેવશ્રીના વિદ્યાન વિનય-પ્ર મુનિરાજ શ્રી વિક્રમવિજયજી મહારાજે કરી ગણેલુ એનું મંથે જન અને સપાદન કરવાનું સહભાગ્ય આ સેવકને સાપડે એવી સફળતાની સત્ક્રિયા થઈ એના જ ફલસ્વરૂપે, વિ સ ૨૦૦૬ મા આ બીજો ભાગ તૈયાર થવા પામ્યો છે

સયોજનપૂર્વક સપાદન કરવામા, ભાષા અને ભાવ બંનેની જાળવણી કરવાની ભાવના હતી, પરંતુ માન્યતા તેમ જની શક્ય નહિ, એટલે આ ગ્રંથના પહેલા ભાગની જેમ આ બીજા ભાગના વ્યાખ્યાનોને પણ, પૂ. ગુરૂદેવશ્રીના ભાષને ગ્રહણ કરીને તેને એ મારી ભાષાપદ્ધતિએ રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે આમ કરવામા, જે કાર્ક પણ ક્ષતિ રહી જવા પામી હોય, તે માગે ઉલ્લેખને આભારી છે અને આમા જે કાર્ક પણ સાર છે, તે પૂ. ગુરૂદેવશ્રીને તેમ જ પૂ. મુનિરાજ શ્રી વિક્રમવિજયજી મહારાજને આભારી છે

આ કાર્યમા પૂ. ઉપાધ્યાયજી શ્રી જયન્તવિજયજી ગણિવર, પૂ. મુનિરાજ શ્રી ભારતકરવિજયજી મહારાજ અને પૂ. મુનિરાજ શ્રી નેમવિજયજી મહારાજ આદિએ પણ મને સહાયક બનવાની જે મમતા દર્શાવી છે, તેની પવિત્ર યાદને અહીં શબ્દશબ્દ આપવામા હું ગૌરવ અનુભવું છું

મયોજન કરીને સપાદન કરતા, ભગવાન શ્રી નિને શ્વરદેવોની આજ્ઞાથી વિરહ જે કાર્ક પણ વચન આમા અનુપયોગાદિથી આવી જવા પામ્યું હોય અગત્ય તો મુદ્રણમા દષ્ટિદોષાદિથી કે કાર્કો તૂટી જવા વિગેરેથી જે કાર્ક ભૂલો રહી કે થર્ક જવા પામી હોય, તો તે બદલ મિન્છા મિ હુકકડ જાહેર કરવા સાથે, વિવેકી વિદ્વાનોને તે સુધારી દેવાની અને મને સૂચવીને ઉપકૃત કરવાની વિનંતિ કરે છું

થોડુંક શુદ્ધિ-સૂચન

આ પુસ્તકના છપાએલા ફરમાઓ ઉપનક દૃષ્ટિએ ભેના, કોઈ માર્ગ મ્યને અશુદ્ધિઓ ગ્લી જાપા પામી છે કે થઈ જાપા પામી જે એમ જાણાયુ નજરે ચરેરી અશુદ્ધિઓમાથી જે ખામ મદતવની લાગી, તેની નહિનુ સૂચન અરે કરાવ છે

૫	૫	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩	૩	સિદ્ધિતમ્ય	સંસિતસ્ય
૩	૫	તસ્ય, નાના	તસ્ય, સુવર્ણમંદિતો દેશકમ્ય, નાના
૩	૭	સ્તિક પર્વાયા	સ્તિક-પર્વાયા
૩	૧૫	ધવક	ધવરક
૩	૧૭	કુલોત્પન્ન	કુલોત્પન્ન
૬૧	૨૧	એવા નામ રી એવા નામથી	એવા નામથી
૬૮	૧૧	ઠેકાગે	ઠેકાગે
૬૦	૧૦	ત્રીભે	ત્રીભ
૬૫	૭	કાન્થોનો	કાન્થોનો
૬૭	૧૦	સિદ્ધિતસ્ય	સંસિતસ્ય
૬૭	૧૬	પચાર	પચાર
૬૭	૨૬	સમર્થયો	સમર્થયો
૬૮	૩	કુલોત્પન્ન	કુલોત્પન્ન
૬૬	૧૧	કુઝર	કુઝર
૬૬	૧૬	થી	શ્રી
૧૦	૧	સેવાયુ	સેવયુ
૧૦૫	૧૭	સમય	સમય
૧૩૮	૨૦	મોખાન	મુખાત
૧૬૫	૩	દરખ	દરખ
૨૦૫	૮	સ્વરૂપસ્ય	સ્વરૂપમ્ય
૨૦૭	૨૪	જયકુ વરના	જયકુ જગના
૨૧૧	૫	સ્વરૂપસ્ય	સ્વરૂપમ્ય
૨૧૨	૧૬-૧૭-૧૮	"	"
૨૧૩	૪-૫	"	"

પૃ	પા	અર્થ	મુદ્
૨૬૧	૧૦	મકનાર	લકનાર
"	૧૦	ચાદુકાર	ચાદુકાર
૨૬૯	૧૦	વસ્તુ જાટુ	વસ્તુ, ધીર વિલો
			વયતિ, જાટુ
૨૭૫	૧૭	મનગન	માનગન
૨૭૭	૧૪	અચલ	અચલ
૩૧૦	૨૩	રોડ	રોડ
૩૬૩	૯	શુ	ી
૩૪૪	૧૬	વાવળે	આવળે
૩૪૮	૮	સિખર	સિખર
૩૮૫	૬	દમ્યદ્વિમો	દમ્યદ્વિપાપ
૩૮૫	૭	પજ્જવદ્વિમો	પજ્જવદ્વિપાપ
૩૯૭	૧૭	શકતા	મહતા નથી
૪૦૫	૯	વ્યવહાર-	વ્યવહાર-
૪૦૯	૧	અન્યમા	અન્ય
૪૩૪	૨૩	અસાભમાર્ગ	આસાભમાર્ગ
૪૪૩	૫	ઉપકરી	ઉપકારી
૪૫૧	૩	કામતુરેય	કામાતુરેય
૪૫૨	૧૩	માગ	મારા
૪૬૩	૧૧	તો એ	તો
૪૭૩	૨૦	ખમર	એને ખમર
"	૨૩	પણ	પણ એજે
"	૨૪	જવાને	કરવાને
૪૮૨	૫	લોકાતિક	અનુસરવામી
૪૮૮	૮	ધમ્મો	ધમ્મો
૫૦૦	૧૭	અજુદીનના	અવહેનના
૫૧૯	૧૨	સદિત હોય	સદિત પણ હોય
૫૨૪	૭	સ્વાદાદ	સ્વાદાદ
૫૪૨	૩	મિથ્યાત્વની	મિથ્યાત્વની

શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનાં વ્યાખ્યાનો

બીજા ભાગની અનુક્રમણિકા

૧-મ નસાચરણ અને અભિવેચ

મગન એ શાસ્ત્રથી કેયથિદ બિન્ન પણ છે અને અથથિદ અભિન્ન પણ છે	૫
મગન શાસ્ત્રથી જિન્ન નમ ?	૭
મગન શાસ્ત્રથી અભિન્ન કે ?	૮
મેંય વચન મિથ્યા નથી	૯
ભાવમગનની આચરણનો નસ	૧૦
નવની જ રચના કેમ કરી ?	૧૧
મમત્ત સાથે અભિવેચનુ કથન	૧૨
દિગ્ગિહા	૧૩
ઉપમરી વ્યક્તિઓ ને વસ્તુઓ	૧૪
જ્ઞાતા અને નસતા	૧૫
આત્માના સાસ્યરિઃ જ્ઞાતારોમા આવી જવા પામેલી કુતુહિનના	૧૬
જ્ઞાતારો કુતુહિન બનનાથી ક્ષેત્રમય બની મયા છે	૨૦
દેવસ્થાનોમા અને ધર્મસ્થાનોમા આવેલી ઉપેક્ષા તથા	
ભક્તિની ખામીનુ મુદ્દા પણ નુ છે ?	૨૨
દેવ-મુદ્દ-ધર્મની વાતમા આવેલી તોડવર્ધ	૨૪
અદેશથી ધર્મને પામી શકે	૨૬
અદેશથી ધર્મને આશાથી મકે	૨૭
નુવના સ્વરૂપમા નિશ્ચિત બનનાની પદ્ધતિ જરૂર	૨૮
એવા તો થોડા, પણ તમે શામા ?	૨૯
તત્ત્વચીના સ્વરૂપને જાણનાની જરૂર	૩૦
સુનિશ્ચિત બનવુ એટલે ?	૩૧

નાગ-દેવથી તો ઘણું યાદ રાખો જે
 જે ગીતિએ રેતુ સટે તેમ હોય તે રીતિએ રહે
 સામાન્ય-રિશિયો મળે
 રિશિય દ્વારા સામાન્ય પી મમગ્રણુ દ' બને
 કરના સારના કાર્યને સુખા સુખ મમન્ય ચોરીસના ભગવાન
 માથે હોવાથી તેઓના નામનું ઉચ્ચાગ્રણુ
 શ્રી મદાનીર નામ સુધુ વ્યવહારપ્રયત્નિન છે
 શ્રી વર્ધમાન નામનો મ્યાપના
 શ્રી મદાનાર નામની રચાપના
 દૃષ્ટિમિન્દુનો કરક માયો ?
 ભગવાનના ધીરપણાની અને રીતિ પાતી મંદિ કરના પ્રથમ
 એક દેવથી એ પ્રસાદ સદ્ગર્ભ નહિ
 ધર્મીઓએ મિષ્ટ પરિણામોમા રમતા હોય છે
 ધર્મીઓ અનેક મોળોને પાત્ર બને છે
 દેવ ક્ષેત્ર પમાડાને માટે જાતે આ મો
 દેવ હાથો
 મોખના પહેલી જોઈએ
 દીકાકાર મહર્ષિના દેવાને વર્ધમાનભાન
 શકુન કરતા શાસ્ત્ર આગળ
 ચાર અનિરાધો
 સર્વોત્તમ કોટિના ચારિત્ર નિના સર્વોત્તમ મહિતુ જ્ઞાન પ્રગટે જ
 નહિ
 ચારિત્રપ્રેમ સાથે જ્ઞાનપ્રેમનો સમય
 શ્રી માણસ મુનિવર
 મોની ઉમ્મરે દીક્ષિત
 આ સાબળાને હૈયે ચીરાડે પડ્યો ?
 જ્ઞાન જાણવાને માટે જ નથી પણ આચરનારે માટે છે

યોગેશ્વરન	૬૪
નાનાવરુપીય કેમનો લોન્ડન ઉ ૫	૬૫
મુનિ અને તથ	૬૬
કેવા પદો ગોખવાને આધ્યા ૪	૬૬
માયુર નામ ૫ ૩	૬૭
આદર્શ	૬૮
અનન્નગ્રાની બન્યા	૬૮
અદ્યવેદમા ગ્રા અદ્યવાવમા નરિ	૬૯
મદલ્લ જાગી રાખા તે અથેય થાગી આપે	૭૦
નાન-નાની-નાનના સાધનોની આશાનના	૭૧
અન પગપાથુ ૩ મે ઉ ૪	૭૨
આર અનિસયો આથે અજા છે	૭૩
નમસ્કાર એ અનમર છે	૭૪
શ્રી બાહુનિશ્ચએ નમવામા નામ માની ત્યા નુપી નરનાન	
થુ નહિ	૭૫
પન્ડોને નમવામા ૭ મોટપ	૭૭
શ્રી મુખમાન્વામીએ નમ ૧૨	૭૭
આમા આશાનના નથી	૮૦
શ્રી મુખમાન્વામીએ નમ ૧૨	૮૧
મથુનગસાનને ૫ ઉપમર	૮૧
પૂર્વમતીન સમ અદ્યપુરોને નમસ્કાર	૮૨
આમામા આ દિનિ પે ૧ થરી નેડિએ	૮૪
વાળીનો ઉપમર	૮૫
અરસાપુડી સર્વ નયોથા સપૂર્ણ	૮
આરાધે તે તરે તે રિરાધે તે દૂમે	૮૬
સર્વ કલ્યાણુતુ મૂળ સવ નવા ૧	૮૭
બીજા પ્રયોજનો ત્રીજા પ્રયોજ સાથેનો અબધ	૮૮

ત્રીજા મોઠા સાથેના મળેથી શુ ચલિ કરાયુ કે ?	૯૦
આધાર લઈને બોલવાની ગામના પદ્ધતિ	૯૧
નિરાધારથલે બોલવાને નાલાયક	૯૨
યોગ્ય આધાર લેવામા યોગ્યની દાનિ નથી	૯૩
ચોરી કરીને લેખકને કરિ તર્કિક પકવા મથનાગ મ છે	૯૪

શાસ્ત્રપ્રસ્તાવના-વિભાગ

૨-સમુન્નત જયકુજર જેતુ' શ્રી લગનતીલુ

પ્રસ્તાવના મેને કહેવાય	૯૫
શાસ્ત્રપ્રસ્તાવના	૯૭
શ્રી લગનતીલુને જયકુજરની ઉપમા	૯૮
જયકુજરથી પણ જય અપાનાનાં જાળી નામિ આ મુખમા છે	૯૯
જેની પામે જયકુજર તે જીવે	૧૦૦
મેવનક નામનો જયકુજર	૧૦૧
કડિયારા મુનિની અન્યા	૧૦૨
કવી અવળી ગમા વહી રહી છે	૧૦૩
મોક્ષને માટે જ સાધુખાનાં ઉપદેશ	૧૦૪
એવાને અમે દીક્ષા આપીએ નહિ	૧૦૫
નિન્દા કરવાની કુટે	૧૦૬
કડિયારા મુનિથી અન્યા સ્વદાર્થ નહિ	૧૦૬
એક દિવસ નિહારને શેઠસાની મિનતિ	૧૦૮
જેવો પ્રસન્ન હોય તેવો હિપાય અજમાવાય	૧૦૯
તોડની સ્થાન રેકાલે આવી	૧૧૦
શ્રી અભયકુમારની મનોવર્તિ	૧૧૧
આનકને સન જાનાઓમા પ્રસન્ન જાના આધુજનને પામવાની	
રોની બોધએ	૧૧૩

આ પ્રસન્ન લેવાનો હેતુ	૧૧૪
‘ રાજ્ય લેવું કે નહિ ? ’ એનો ભગવાનને પૂછીને નિર્ણય કરવાનો વિચાર	૧૧૪
દીક્ષા લેવાને માટેની આગ્રાની માગણી	૧૧૫
મોહના જોર સામે ધર્મરામનું જોર કાબુ	૧૧૭
પુત્રની ને માતાની દીક્ષા	૧૧૮
પરીક્ષા કરીને માદી સોપાની	૧૧૮
જેના સાથે માટે તે જ દુસ્મન બન્યો	૧૧૯
પિતાને કેટલાને નાખીને રાજ્ય પદની લીધું	૧૨૦
સસારમાં શું સ્થાપિત નથી ?	૧૨૧
કૃષ્ણનો વૈરભાવ પૂર્વજનથી જ હતો	૧૨૨
વૈરભાવ સામે સાવધ રહેવાની જરૂર	૧૨૩
ચેલ્લણાદેવીની પતિભક્તિ	૧૨૪
કૃષ્ણનો પુત્રમોહ	૧૨૪
પુત્રપ્રેમની અતિરેકતામાં ગૌરવનો અનુભવ	૧૨૫
કેટલાના પુત્ર બન્યા ને કેટલાને પુત્ર બનાવ્યા ?	૧૨૬
કૃષ્ણને એવો જીવ હતો કે એને ભગવાનેય કૃષ્ણ નહિ	૧૨૭
ચેલ્લણાદેવીને મળેલી તક	૧૩૦
ચેલ્લણાદેવીએ શ્રી કૃષ્ણના પુત્રપ્રેમની રજૂ કરેલી હકીકત	૧૩૦
પતિભક્તિ વિના આવું જોવાય નહિ	૧૩૨
કૃષ્ણનું હૃદયપરિવર્તન અને શ્રી કૃષ્ણનો પ્રાણલાય	૧૩૩
ક પનાએ કેવી ક્યારી પણ નિવડે છે ?	૧૩૪
ઘોકડી બચવા સ્થાન છોડ્યું	૧૩૫
શ્રી હસ-વિહસની પાસેથી હાથી મિત્રે લઈ લેવાનો રાણી પદ્મા વતીનો કૃષ્ણને આગ્રહ	૧૩૫
કામરામનો નાચ	૧૩૭
કૃષ્ણની માગણી	

કપિય ઉપર સન્નનો દયાલાવ	૧૮૪
કપિનની વિચારણામાં ટાનુ પ્રતિબિમ્બ ?	૧૮૫
મળવાની સલાવના લાગી નહોતી માટે ઈચ્છા નહોતી	૧૮૫
એ માસા સોનાને બદલે સો મોનૈયાની ઈચ્છા	૧૮૬
હજાર સોનૈયાની ઈચ્છા	૧૮૬
લાખ સોનૈયાની ઈચ્છા	૧૮૭
કરોડ-સો કરોડ-હજાર કરોડ સોનૈયાની ઈચ્છા	૧૮૭
લોભને વશ પડેલાઓની યત્ની દુર્દંસા	૧૮૮
કપિયની વિચારણામાં આવેલો પનગે	૧૮૯
દીક્ષા અને કેવલજ્ઞાન	૧૯૦
આ વૃત્તાન્તને વાચતા ને સંલગ્નતા શુ થાય ?	૧૯૨
દારૂણ અટવીમાં પાચ્યો યોરોને પ્રતિબોધનાને ગયા	૧૯૩
સસાર ૩૫ દારૂણ અટવીમાં સાવધગીરીથી રહો છો ?	૧૯૪
યોરોએ ન્યાયા મુનિવર નાચ્યા	૧૯૫
પાચ સો યોરોને દીક્ષા દીધી	૧૯૬
મનનુ રજન કયારે ગહેનાય ?	૧૯૭
સૂત્રોની રચના શ્રુતગ્નાનિઓ જ કરે પણુ શ્રવણાનિઓ કહી	
પણુ સૂત્રોની રચના કરે નહિ	૧૯૮
સાચા પ્રશુદ્ધો સસારને તજનારા	૨૦૦
પદ્મદત્તિ આકર્ષક પણુ નિવડે અને અવરોધક પણુ નિવડે	૨૦૧
વચ્ચના પ્રિયત્વ માટે લખિત પદ્મદત્તિ આવશ્યક છે	૨૦૨
આ વિશેષણ સૂત્ર પ્રત્યે આકર્ષણ કરનાર છે	૨૦૪

૪-અવ્યય સ્વરૂપ

ઉપખર્જના નિષાતના સમયે ચ અવ્યય સ્વરૂપવાળુ	૨૦૫
કયુ સ્વરૂપ અવ્યય છ ?	૨૦૫
અહી સ્વરૂપને અવ્યય કેમ કહ્યુ ?	૨૦૬
જય અપાવનારે ચ ખરો ને અજ્ઞેય પણુ ખરો	૨૦૭

સેયનકની અગ્રેયતા	૨૦૮
જમકુજરની જેમ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રુ ય અન્ય સ્વરૂપ	૨૧૦
માત્ર 'અવ્યયસ્વરૂપસ્ય' એમ કેમ નહિ કહ્યું ?	૨૧૧
મને તેવા ઉપસર્ગો આપી પડે તો ય અન્ય	૨૧૨
અગ્રેય રહે અને આધાર લેનારને આ લોકમા પણ અને પર્યોક્તમા પણ જય અપાવે	૨૧૩
બીજા વિશેષણનો બીજા દષ્ટિએ વિચાર અને ઉપસર્ગો, નિપાતો તથા અન્યો સમ્બંધી કાષ્ઠકે ખૂણસો	૨૧૫
બીજા રીતિએ નિચારવાનું કારણ	૨૧૭
આવો અર્થ જમકુજર પક્ષે પણ ધટી શકે	૨૧૭
<u>૫-ગાજ્ઞમા રહેલી ઘનોદાગતા</u>	

ત્રીજા વિશેષણમા શબ્દ સમ્બંધી વર્ણન	૨૧૯
સમીતના સ્વરોમા કયા સ્વરની કાનામા વિભેદના ?	૨૨૦
શ્રી કદ્વપસૂત્રમા હાથીના શબ્દનું વર્ણન	૨૨૧
અગ્રેય શબ્દમા માત્રીય અને મનોદાય	૨૨૧
દુન્ન અને કણ્ઠકટુ વાણી નહિ બોનરી	૨૨૨
મહીર ને કણ્ઠપ્રિય વાણી દિતકારી જ જોઈએ	૨૨૩
શિષ્ટ જનોનો અભિપ્રાય જ કિમતી ગણાય	૨૨૪

૬-લિંગ અને વિભક્તિ

નિંગ અને વિભક્તિથી મુક્ત	૨૨૫
૫ ની વ્યાખ્યા	૨૨૭
બીજા પ્રકારે અર્થ	૨૨૮

૭-પ્રસિદ્ધિ

સત અથવા ઐક્ય છે પ્રસિદ્ધિ જેની	૨૨૯
સદાખ્યાતનો બીજા પ્રકારે અર્થ	૨૩૦
ઔપિક ભાષેમા સર્વોદ્દૃષ્ટ ભાવ શ્રી તીર્થ કરનામકર્મના ઉદ્ધવનો ભાવ	૨૩૧

ઓદયિક ભાવની સામગ્રીની સફળતા પ્રસસ્ત દાથોપસમિક	૨૩૨
ભાવથી ને દાથિક ભાવથી	૨૩૩
સ્વર્ગ દાથે શ્રી જિનપૂજન	
ઓદયિક ભાવને ગોણુ બનાવીને પ્રગમન દાથોપસમિક ભાવને	૨૩૪
વગમના જણુ જોઈએ	

૮-મહાસાધન

જયકુન્દરની જેમ આ મુત્ર પણ સાગ લક્ષ્યોવાળુ છે	૨૩૬
સારા લક્ષ્યોવાળાઓનુ પત્રુ સારા માટે	૨૩૮
વાણીઓ શ્રી શ્રેણિકને વગમી પડ્યો તો વિવેકી શ્રી ભગવતીજી	૨૩૯
મુત્રને વગમી પડે નહિ એ બને કેમ ?	

૯-દેવતાધિષ્ઠિત

દેવતાધિષ્ઠિતપણાનુ વર્ણન	૨૪૦
-------------------------	-----

૧૦-મુનર્પૂર્મ દિત ઉદેશક

જયકુન્દર પક્ષે વિચારણા	૨૪૧
શોભનિક પણ ચીજને વિચારામથી ન જોઈ	૨૪૨
શ્રી ભગવતીજી મુત્ર પક્ષે વિચારણા	૨૪૩
બીજા અર્થમા જયકુન્દર પક્ષે વિચારણા	૨૪૪
બીજા અર્થમા શ્રી ભગવતીજી મુત્ર પક્ષે વિચારણા	૨૪૫
પ્રથમ સામા મળુ તાગવાની તાકાત	૨૪૬
મોહગમને દ્વિમાથી કાઢીને દાખા ધાવવાનુ સામર્થ્ય આ	૨૪૭
રાનથી આવે છે	
મોહરાજને ભાર ખાનારા આત્માઓ અને મોહરાજના ભારથી	૨૪૮
બધી જનારા આત્માઓ	૨૪૯
મુત્રમાનથી મુનિને લાભ કેવો ?	૨૫૦

૧૧-હાથીનું ને સૂત્રનું આચરણ

જ્યકુજરની જેમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનું નાનાવિન, અદ્ભુત ને પ્રવર આચરણ છે	૨૫૬
જ્યકુજર પસે આ વિગેયલુથી મુઝવણ	૨૫૭
શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર પસેય આ વિગેયલુથી મુઝવળ	૨૫૮
જ્યાં તે આશ્રિત જ્યકુજરના અનેકવિધ આચરણો-અદ્ભુત પણ ખરા અને પ્રવર પણ ખરા	૨૫૯
અદ્ભુતતા	૨૬૦
પ્રવરતા	૨૬૧
જ્યકુજર અને દુન્યવી દૃષ્ટિએ જ વિચારણા થાય	૨૬૨
આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ જાણી વિચારણા	૨૬૩
પાત રૂપ આચરણમા પણ-	
અદ્ભુતપણુ અને પ્રવરપણ રહેતુ છે	૨૬૫
હાથી સાધ્યો જાણ ને કુનરા ભસ્યા કરે	૨૬૭
માન-પાન સમધી અને બીજા પણ અનેક આચરણો	
અદ્ભુત તથા પ્રવર હોય છે	૨૬૮
આચરણ જાણુ પણુ હોઈ શકે	૨૭૧
શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનું જ્ઞાનજ્ઞાન રૂપ આચરણ	૨૭૩
કેવા પ્રકારનું જ્ઞાન આપસથી જ્ઞાન ન અધમ કાઠિનું ગણાય	૨૭૫
જ્ઞાનીને જીવદિશ્વરો પ્રેમી હોય તે એ સાચો જ્ઞાની નથી	
પણુ મિથ્યાજ્ઞાની છે	૨૭૮
શ્રી જિનશાસ્ત્ર સર્વોપકારી છે	૨૭૯
જ્યાં જ્ઞાનજ્ઞાન પ્રસન્નીય નહિ	૨૮૧
શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનું જ્ઞાન ને રૂપ આચરણ નાનાવિધેય છે, અદ્ભુતેય છે ને પ્રવરેય છે	૨૮૨
શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાની ચરિત-કથાઓ	૨૮૩
‘કુપાત્રે પડેલી વિદ્યા નાશક નિવડે છે’-એવી કહેવતને ચરિતાર્થ કરનારી વિધારી દૃષ્ટિ	

મુનિવેપની મહત્તા	૨૮૬
શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રે કાચા વૈરાગ્યે દીપ્તા નહોતી લીધી	૨૯૦
શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રના માતા-પિતા	૨૯૧
પિતાના સરકારો	૨૯૪
માતાના સરકારો	૨૯૪
શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રે શાથી દીક્ષા લીધી ?	૨૯૬
દીક્ષા બાદ જિવ તપનો આદર	૨૯૭
'શરીરમાઘ ચલુ ધર્મસાધનમ્'નું રહસ્ય	૨૯૮
દેવોના શરીરને નહિ નખાણુતા જ્ઞાનવોના શરીરને વખાણુવાનું કારણ	૨૯૯
માન ઉપાધાન કારણને જ્ઞાનનારાગ્યોને દિનશિક્ષા	૩૦૦
એક ચોડેસ્વાર ઉપર સારી અસર	૩૦૨
બીજા ચોડેસ્વાર ઉપર જિવદી અસર	૩૦૩
અન્ય કારણની પણ અસર	૩૦૪
કેની નિન્દા-પ્રશંસાની કિંમત અ કામ ?	૩૦૪
પ્રશંસાની કે નિન્દાની અસર નહિ	૩૦૫
મનમા યુદ્ધનો આરભ	૩૦૬
તરંગોની શ્રેણી	૩૦૭
પુન વિવેકમા	૩૦૮
મમતા દેની નહિ પણ ઝાકણ	૩૦૯
કેવલજ્ઞાન	૩૧૦
મન પવ મનુષ્યાણા કારણં વધમોક્ષયો ।	૩૧૦
કુપાત્ર સારાને ખરાબ અને સુપાત્ર ખરાબને સારૂ બનાવે	૩૧૨

૧૨-સૂત્રદેહ

સૂત્ર ૩૫ દેહનું પ્રમાણ	૩૧૩
------------------------	-----

૧૩-ચાર અનુયોગો

ચાર અનુયોગો ૩૫ ચાર ચરણો	૩૧૫
-------------------------	-----

આ મત પ્રદિપાદનાત્મક રેનિવાણુ નથી પણ પ્રયોગસાત્મક	
રેનિવાણુ છે તેથી ચારેય અનુયોગોથી યુક્ત છે	૩૧૬
અનુયોગો ચાર જ કેમ ?	૩૧૭
અનુયોગ અને કહેવાય ?	૩૧૮
ચરણો તરીકે અનુયોગની ઘટના બધેએસતી છે	૩૧૯
પોતપોતાના વિષયે બળવાન	૩૨૦
ચાર અનુયોગોમાં દ્રવ્યાનુયોગને સર્વપ્રધાન કહેવામાં રહેતી દૃષ્ટિ	૩૨૦
બળવત્તાની દૃષ્ટિએ ચરણ-કરણાનુયોગની બીજા અનુયોગોથી શ્રેયના	૩૨૨
બાકીના ત્રણ અનુયોગો ચરણ-કરણાનુયોગના દેતુ રૂપ છે	૩૨૩
ચરણમાં બ્યવસ્થિત થયેલો જ બાકીના ત્રણ અનુયોગોના મદ્યુ માટે સમર્થ બને છે	૩૨૫
ચીયાતાપણુ દ્રવ્યાનુયોગનુ પણ ચરણ-કરણાનુયોગ વિના બાકીના ત્રણમાં પ્રવૃત્તિ નહિ	૩૨૬
ચરણ-કરણનો આધાર	૩૩૦
કથાપ્રમગો ય કેમ જૂનાન છે ?	૩૩૧
નુપર-પરિણામ પ્રસંગ સાથે સબધ	૩૩૨
ચિત્તની અચળતાથી શીતપ્રજ્ઞા	૩૩૩
પરપુરુષ સાથે	૩૩૪
સાક્ષરાએ જોઈ જનુ	૩૩૪
દુર્ગિવાએ અજ્ઞાતાવેનો દાવ	૩૩૫
દુર્ગિનાના દાવની અજ્ઞાતા	૩૩૬
દુર્ગિલાનુ સન્માન	૩૩૭
ધ્યાનિનો પ્રયત્ન નહિ કરના, આર કરવાનો અને સારા બનવાનો પ્રયત્ન કરો	૩૩૭
ડોહાએ ઉધ ગુમારી	૩૩૮
રાજની એક કુવદા રાણીનુ ચરિત	
સુમુખભાવને	૧૦૧

મુનિવેષની મહત્તા	૨૮૬
શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રે કાચા વૈરાગ્યે દીક્ષા નહોતી લીધી	૨૯૦
શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રના માતા-પિતા	૨૯૧
પિતાના સરકારો	૨૯૪
માતાના સરકારો	૨૯૪
શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રે શાથી દીક્ષા લીધી ?	૨૯૬
દીપ્તા બા ઉચ્ચ તપનો આદર	૨૯૭
‘શરીરમાર્થં સ્તત્તુ ધર્મસાધનમ્’નું રહસ્ય	૨૯૮
દેવોના શરીરને નહિ વખાણુના માનવોના શરીરને વખાણુવાનું કારણ	૨૯૯
માત્ર ઉપાન કારણને માનનારાઓને દ્વિતશિક્ષા	૩૦૦
એક ઘોડેખ્યાર ઉપર સારી અસર	૩૦૨
બીજા ઘોડેખ્યાર ઉપર બીજી અસર	૩૦૩
અન્ય કારણની પણ અસર	૩૦૪
કાંતી નિન્દા-પ્રશંસાની કિંમત અઘાય ?	૩૦૪
પ્રશંસાની કે નિન્દાની અસર નહિ	૩૦૫
મનમા યુદ્ધનો આરભ	૩૦૬
તરંગોની શ્રેણી	૩૦૭
પુનઃ પ્રિવેકમા	૩૦૮
મનના દેવી નહિ પણ યાકણ	૩૦૯
કેવલજ્ઞાન	૩૧૦
મન ઇવ મનુષ્યાણા કારણં વધમોક્ષયો ।	૩૧૦
કુપાન સારાને ખરાબ અને મુપાત્ર ખરાબને સાર બનાવે	૩૧૨

૧૨-સૂત્રદેહ

સૂત્ર ૩૫ દેહનું પ્રમાણ	૩૧૩
------------------------	-----

૧૩-ચાગ અનુયોગો

ચાર અનુયોગો ૩૫ ચાર ચરણો	૩૧૫
-------------------------	-----

મુનિવેધની મહત્તા	૨૮૯
શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રે કાચા વૈરાગ્યે દીક્ષા નહોતી લીધી	૨૯૦
શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રના માતા-પિતા	૨૯૧
પિતાના સસ્કારો	૨૯૪
માતાના સસ્કારો	૨૯૪
શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રે સાથી દીક્ષા લીધી ?	૨૯૬
દીક્ષા બા. ઉચ્ચ તપનો આદર	૨૯૭
‘શરીરમાઘ સ્વલુ ઘર્મસાધનમ્’નું રહસ્ય	૨૯૮
દેવોના શરીરને નહિ પખાણુના માનવોના શરીરને વખાણુવાનું કારણ	૨૯૯
માત્ર ઉપા. ૧૧ કારણને માનનારાઓને હિનશિક્ષા	૩૦૦
એક યોગેશ્વર ઉપર સારી અસર	૩૦૨
બીજા યોગેશ્વર ઉપર બેઝદી અસર	૩૦૩
અન્ય કારણની પણ અસર	૩૦૪
કોની નિન્દા-પ્રશંસાની કિંમત અ કાવ ?	૩૦૪
પ્રશંસાની કે નિન્દાની અસર નહિ	૩૦૫
મનમા યુદ્ધનો આરંભ	૩૦૬
તરંગોની શ્રેણી	૩૦૭
પુનઃ રિવેકમા	૩૦૮
મમતા ફરી નહિ પણ ઝાકણ	૩૦૯
કેવલમાન	૩૧૦
મન યથા મનુષ્યાણા કારણં લઘમોક્ષયો ।	૩૧૦
કુપાન સારાને ખરાબ અને સુખાત્ર ખરાબને સારૂ બનાવે	૩૧૨

૧૨-સૂત્રદેહ

સૂત્ર ૩૫ દેહનું પ્રમાણ	૩૧૩
------------------------	-----

૧૩-ચાર અનુયોગો

ચાર અનુયોગો ૩૫ ચાર ચરણો	૩૧૫
-------------------------	-----

આ મુત્ર પ્રતિપાદનાત્મક સૈનિવાળુ નથી પણ પ્રશ્નોત્તરાત્મક સૈનિવાળુ છે તેથી ચરણ અનુયોગોથી મુખ્ય	૩૧૬
અનુયોગો ચાર જ કેમ ?	૩૧૭
અનુયોગ કેને કહેવાય ?	૩૧૮
ચરણ તરીકે અનુયોગની ઘટના બંધમેસની છે	૩૧૯
પોતપોતાના વિષયે બલવાન	૩૨૦
ચાર અનુયોગોમાં દ્રવ્યાનુયોગને સર્વપ્રધાન કહેવામાં રહેલી દૃષ્ટિ બલવત્તાની દૃષ્ટિએ ચરણ-કરણાનુયોગની બીજા અનુયોગોથી શેષતા	૩૨૨
બાકીના ત્રણ અનુયોગો ચરણ-કરણાનુયોગના હેતુ રૂપ છે	૩૨૩
ચરણમાં બલવસ્થિત થયેલો જ બાકીના ત્રણ અનુયોગોના અદ્યુષ્ટ માટે સમર્થ બને છે	૩૨૫
ચીંચાતાપણુ દ્રવ્યાનુયોગનું પણ ચરણ-કરણાનુયોગ વિના બાકીના ત્રણમાં પ્રવૃત્તિ નહિ	૩૨૬
ચરણ-કરણનો આધાર	૩૩૦
કથાપ્રચ્છગોય કેમ જૂનાય છે ?	૩૩૧
નુપૂર-પડિતાના પ્રસંગ સાથે સંબંધ	૩૩૨
ચિત્તની ચચગત્તાથી સીલબ્રજતા	૩૩૩
ચરણુપ સાથે	૩૩૪
સાસરાએ જોઈ જવું	૩૩૪
દુર્ગિલાએ અજમાવેલો દાર	૩૩૫
દુર્ગિનાના દાવની અજ્ઞતા	૩૩૬
દુર્ગિલાનું સન્માન	૩૩૭
ખ્યાનિતો પ્રવત્ન નહિ કરતા, સાર કરાવતો અને સારા બનવાનો પ્રવત્ન કરે	૩૩૭
ડોસાએ ઉધ મુખની	૩૩૮
રાગની એક કુલદા રાણીનું ચરિત	૩૩૯
મુમુક્ષુભાવને ઉત્તેજિત બનાવો	૩૪૦

મુનિવેપની મહત્તા	૨૮૯
શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રે કાચા વૈતાએ દીક્ષા નરોત્તી નીધી	૨૯૦
શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રના માતા-પિતા	૨૯૧
પિતાના સરકારો	૨૯૪
માતાના સરકારો	૨૯૪
શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રે શાથી દીક્ષા નીધી ?	૨૯૬
દીક્ષા બાદ ઉપર તપનો આદર	૨૯૭
'શરીરમાય શ્વલ્લુ ધર્મસાધનમ્'નું રહસ્ય	૨૯૮
દેવોના શરીરને નહિ વખાણતા માનવોના શરીરને વખાણવાનું કારણ	૨૯૯
માન ઉપાસન કરણને માનનારાઓને દ્વિતરિકા	૩૦૦
એક ધોડેવાર ઉપર સારી અસર	૩૦૨
બીજા ધોડેવાર ઉપર બીજી અસર	૩૦૩
અન્ય કારણની પણ અસર	૩૦૪
કોની નિન્દા-પ્રશંસાની કિંમત અ કાચ ?	૩૦૪
પ્રશંસાની કે નિન્દાની અસર નહિ	૩૦૫
મનમા સુદનો આરભ	૩૦૬
તરંગોની શ્રેણી	૩૦૭
પુન વિવેકમા	૩૦૮
મનમા ફરી નહિ પણ કાકણ	૩૦૯
કેવળજ્ઞાન	૩૧૦
મન પર મનુષ્યાણા કારણ લલમોક્ષયો ।	૩૧૦
કુપાન સારાને ખરાબ અને સુખાત્ર ખરાબને સાર બનાવે	૩૧૧

૧૨-સૂત્રદેહ

સૂત્ર ૩૫ દેહનું પ્રમાણ	૩૧૧
------------------------	-----

૧૩-ચાગ અનુચોગ

ચાગ અનુચોગ ૩૫ ચાગ ચરણો	૩૧૧
------------------------	-----

આ મુત્ર પ્રિયદનાત્મક દૈનિકાશુ નથી પણ પ્રશોત્તરાત્મક	
દૈનિકાશુ છે તેથી અરેય અનુયોગોથી મુખ્ય છે	૩૧૬
અનુયોગો ચાર જ કેમ ?	૩૧૭
અનુયોગ મને કહેવાય ?	૩૧૮
અરો તરીકે અનુયોગની ધારના બધેમેસની છે	૩૧૯
પેનપેનાના નિયમે બહુરાન	૩૨૦
ચાર અનુયોગોમાં દ્વાનુયોગને સર્વપ્રધાન મહેદ્ધામાં ગ્રહેલી દિટિ	૩૨૦
અત્રવત્તાની દિટિએ અરણ્ય-કરજાનુયોગની બીજા અનુયોગોથી	
શ્રેણી	૩૨૨
બાળીના ત્રણ અનુયોગો અરણ્ય-કરજાનુયોગના રેતુ રૂપ છે	૩૨૩
અરણ્યમાં વ્યવસ્થિત થયેલો જ બાળીના ત્રણ અનુયોગોના	
મદ્ય માટે સમર્થ બને છે	૩૨૫
અગ્નિપાતાપણુ દ્વાનુયોગનું પણ અરણ્ય-કરજાનુયોગ નિતા	
બાળીના ત્રણમાં પ્રગતિ નહિ	૩૨૬
અરણ્ય-કરજાનો આધાર	૩૩૦
કથાપ્રસંગો ય કેન બૂતાય છે ?	૩૩૧
નુપૂર-પડિતાના પ્રસંગ સાથે સબધ	૩૩૨
ચિત્તની અવગતાથી શીતપ્રજ્વળા	૩૩૩
પરપુર સાથે	૩૩૪
સાસરાએ નેઈ જવું	૩૩૪
કુર્મિનાએ અજમાવેલો ઘાવ	૩૩૫
કુર્મિનાના ઘાવની આજ્ઞા	૩૩૬
કુર્મિનાનું સન્માન	૩૩૭
આનિતો પ્રયત્ન નહિ કરના, ચાર કરનારો અને સારા	
બનવાનો પ્રયત્ન કરે	૩૩૭
ડોહાએ ઉધ ગુમારી	૩૩૮
રાગની એક કુન્દા રાખીનું ચરિત	૩૩૯
સુમુખાવને ઉત્તેજિત બહુવો	૩૪૦

મહાવતે રાણીને મારવા માડી	૩૪૧
સહનશીલતા કે વિષયવાનતા ?	૩૪૨
ક્રોધ શમ્યો ને કામે પુનઃ કાળૂ મેળવ્યો	૩૪૩
ડોસો નિરાતે ઉઘી ગયો	૩૪૩
ડોસાએ રાજાને બનેલી હકીકત કહી	૩૪૪
રાજાની પરીલા અને ખાત્રી	૩૪૫
સારો રાજા કેવો હોય ?	૩૪૬
હાથીને પર્વતના સિખરે ચઢાવીને પશુ મહાવવાની રાજાની આજ્ઞા	૩૪૮
એક પગે ઉભા રહેવાની આવડતના ચોગે મળેલું અભય ન	૩૫૦
કથા-પ્રસંગનો ઉપનય	૩૫૧
સાઝ લક્ષ્ય દોષ તો ચરણુ-કરણુનુયોગ પરમ ઉપકારક	૩૫૨
મુનિ બનવાની ભાવના છે ?	૩૫૩
કર્મોદ્ધવ અન્તરાય કરનારો દોષ શકે છતાંય મુનિપણની ભાવનાને વેગ આપ્યા કરવો	૩૫૪

૧૬-જ્ઞાન-ચરણ

જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગ્મવ	૩૫૬
દેખાડનાર અને દોરનાર	૩૫૭
જ્ઞાન અને ચરણુનું દાન કરે છે	૩૫૮
જેને જ્ઞાન-ચરણુ રૂપ નયનયુગ્મવની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે આન્તરિક્ષ અને બાહ્ય દુઃખથી બચીને આન્તરિક્ષ અને બાહ્ય સુખોને પામે છે	૩૫૯
જ્ઞાન-ચરણુને કાર્ય-કારણનો સંબંધ	૩૬૧
ભણતર, ગણતર અને રણતર-એ ત્રણેયની જરૂર	૩૬૩
તમાસ બંધુવામાં ધૂળ પડી	૩૬૪
બંધુકાર લૂટાય તો તેને વંધારે દુઃખ થાય	૩૬૬
જ્ઞાન અને ચરણુ પરમપરની નિશ્ચયે જ મુક્તિસાધક બને	૩૬૮

જ્ઞાન અપ્રતિષ્ઠાતી ગુણ	૩૬૯
વૈરાગ્ય ગુણ	૩૭૦
જ્ઞાનની મહત્તા	૩૭૧
ક્રિયા જ ન હોય તો જ્ઞાનને અંત કાણુ બનાવે ?	૩૭૧
જ્ઞાન-ચરણ ઉભાવ્યા ગેરુ	૩૭૩
જ્ઞાની સંતિયાનો પદપાની હોય	૩૭૪
બેવની પ્રથનના સાગે	૩૭૫
જે જ્ઞાની ક્રિયાથી ન બને તે તરે	૩૭૬
જ્ઞાન અને ક્રિયાની અપેક્ષા	૩૭૮
સત્યચરણ જમ નરુ આકો	૩૭૮
સુમજ સાચી જોઈએ અને ક્રિયા સારી જોઈએ	૩૮૦
સાચુ કન્યાબુ ભાવનેત્રથી જ થાય	૩૮૧
ભાવનેત્ર-ચગ	૩૮૩

૧૫-૨૦-પર્યાય

બે દન્યુચનો	૩૮૪
આત્મિકની મહત્તા	૩૮૫
મોઈ નય વસ્તુન જોડો નથી	૩૮૬
શ્રી જીન દર્શનના બર્ણા ૫ વાક્યો સાચા અને અન્ય દર્શનોના બર્ણા ૫ વાક્યો ખોટા કેમ ?	૩૮૭
દ્યાત્મિક અને પર્યાયસ્થિક કોને કહેવાય ?	૩૮૮
શુચુ સદ્ગત્રી અને પર્યાય ક્રમભાત્રી	૩૮૦
અજ્ઞાનને રુઝ ઉપજે કયાથી ?	૩૮૧
તમને રમ નથી તેનું કામનુ શું ?	૩૮૨
આવકની ફરજ	૩૮૩
નયવાક્યો મિથ્યાવાક્યો જ છે-એમ ન કહેવાય	૩૮૪
બે નયેર્મા દ્વારજાત્રીનો સાર	૩૮૫
આ નયોને મરણોની ઉપમા શા મારે ?	૩૮૬

૧૬-નિશ્ચય-વ્યવહાર

બે ગણગણ્યો	૩૯૮
નિશ્ચય નય ને વ્યવહાર નમ	૩૯૮
બે નયથી શુ સિદ્ધ થાય છે ?	૪૯૬
અન્ને ય નયોનુ શરણુ સ્વીકારણુ જોઈએ	૪૦૦
તેરીના બેય જેઠા હાથના ગખીને એક તરફ હીય મૂકીને ખીજી તરફ ખીચાય	૪૦૧
વ્યવહારથી વચિત રોનારો રચના પામે	૪૦૨
શુદ્ધ વ્યવહાર આન્તરિક શુદ્ધિ માટે જોઈએ	૪૦૩
વ્યવહાર શિખીજ પણુ બને ને ભણીજ પણુ બને	૪૦૫
ઉપેના રાખનારો ડૂમે ને અપેક્ષા રાખનારો તરે	૪૦૬

૧૭-યોગ અને ક્ષેમ

યોગ અને ક્ષેમ રૂપ બે કાન	૪૦૮
હાપેની પ્રતિની ભૂલ	૪૦૮
નાથ તે કે જે યોગ-ક્ષેમને કરે	૪૦૯
નાથની ગણનામા સૌથી પહેલા ભગવાન	૪૦૯
મોક્ષનુ દાન ઉપદેશથી જ થાય અને તેમા પ્રામા જીવની પણુ લાયકાત મિગેરે જોઈએ	૪૧૧
રત્નત્રયીને પામે અને પાળે-એવા ઉપમારની મર્વોત્તમતા	૪૧૩
કાનની ઘટના યોગ્ય જ છે	૪૧૪
સદ્ગુરુઓ પણ ભય જીવોને સનાથ બનાવે છે	૪૧૪
નાથ તરીકેની તમાગી ફરજ બજાવો જો ?	૪૧૬

૧૮-પ્રસ્તાવનાથી અનુમાન

પ્રમાનના રૂપ પ્રયજ્ઞ મૂઢ	૪૧૭
--------------------------	-----

૧૯-નિગમનની મહત્તા

અનુચ્છ પુચ્છ રૂપ નિગમન	૪૧૯
------------------------	-----

વિનય વિના વિદ્યા નહિ	૪૫૭
વિનય પોતાના જ બચાને માટે	૪૫૯
જ્ઞાનનો વિનય	૪૬૦
જ્ઞાનોપકરણોનો વિનય	૪૬૧
બહુમાન નામનો ત્રીજો જ્ઞાનાચાર	૪૬૨
બહુમાનના પાંચ લક્ષણો	૪૬૩
બહુમાનમાં બહુ મોટો વાધો પડી ગયો છે	૪૬૭
વિનય-બહુમાનની ચતુર્થ ગી	૪૬૮
બહુમાનથી એકાન્તે કલ્યાણ	૪૬૯
જ્ઞાના વિનય-બહુમાનની વાત ?	૪૭૦
અપાતા ઉદાહરણનો હેતુ	૪૭૧
વિદ્યાગુરુના બહુમાન અંગે ઉદાહરણ	૪૭૧
અણુમનુષ્યથી અવિનય જેવો વિનય કરનાર પણ બહુમાનથી ફાવે છે	૪૭૯
હૈયામાં બહુમાનને ધરનાગ ક્યારે વિનયાચાર ન આચરે ?	૪૮૧
શ્રી ઉપવાન તપ	૪૮૨
અનિદ્રનથી નામનો જ્ઞાનાચાર	૪૮૪
મહા પાપનું કારણ	૪૮૫
જ્ઞાન કલ્પ કે કુટુંબ ?	૪૮૬
બજન નામનો જ્ઞાનાચાર	૪૮૭
એક અક્ષરની પણ ધાવમેલ થાય નહિ	૪૮૮
એમાં મિથ્યાજિમાન અને મૂર્ખતા છે	૪૮૯
રાણીએ જરા સરખો પણ કેવો ફેરફાર કર્યો ?	૪૯૦
કામળને વામ્યા વિના રવાના કરવો નહિ	૪૯૨
કુણાલે પિતૃમંડિતવશ કરેનું સાહસ	૪૯૩
વ્યાકરણને લાલુચાની જરૂર	૪૯૪
અક્ષર ક્યે અર્થ ફરે	૪૯૭
સાતમો જ્ઞાનાચાર	૪૯૭

આદ્યો ચાનાચાર	૪૯૮
આ આદ્ય આચારો શીલાવે પણ છે અને શ્રેયોભાગી પણ બનાવે છે	૪૯૯

૨૧-ઉત્સર્ગ ને અપનાદનો સબધ

શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર ૩૫ જયકુ જરથી-શમ અને સિદ્ધિ સુલભ બને છે	૫૦૧
ઉત્સર્ગ અને અપનાદ ૩૫ ધણાપુત્રપનો થોય	૫૦૩
ઉત્સર્ગનું ને અપનાદનું આન નક્કી કરવામા કુચવતા જોઈએ	૫૦૪
આપનાદ ઉત્સર્ગ-અપવાદનો ગાતા જોઈએ	૫૦૫
ઉત્સર્ગમાર્ગ ને અપવાદમાર્ગ અને કેને કહેવાય ?	૫૦૫
અપવાદમાર્ગ ઉત્સર્ગમાર્ગને જ આભારી છે	૫૦૬
ઉત્સર્ગમાર્ગની જેમ અપવાદમાર્ગને અનુસરવામા પણ આરાધના કેમ, તેને જાણાવતું ઉદાહરણ	૫૦૭
અપવાદમાર્ગની ક્રિયા પ્રત્યે અણગમો હોય	૫૧૯
અપનાદો બચવાને માટે છે	૫૧૯
ઉત્સર્ગને જ વળમવાથી અશક્ત નબળ-બધ થાય	૫૨૦
સમર્થ પણ અસમર્થને અપવાદ સેવયવે	૫૨૧

૨૨-યગ પ્રસાર

યગ ૩૫ ૫૮૬	૫૨૩
-----------	-----

૨૩-અ કુશ તરીકે સ્વાદ્વાદ

સ્વાદ્વાદ ૩૫ અ કુશ	૫૨૪
સ્વાદ્વાદનો પ્રતાપ	૫૨૪
સ્વાદ્વાદની સમજ	૫૨૫
સ્વાદ્વાદની અમોઘ સહિત	૫૨૭
અ કુશની ઉપમા મોઝ જ છે	૫૨૮
નિત્યાનિત્ય	૫૨૯

૨૪-હેતુઓ રૂપી શસ્ત્રો

હેતુઓ ૩૫ શસ્ત્રોથી સહિત	
-------------------------	--

દેવુએને સમ્રોની ઉપમા બાજબી છે	૫૩૧
દેવુએ આપીને કેમ ચીવ્યો ઉપમાર કાપી સકાય	૫૩૨
દેવુમખમા દેવુ ન અપાય તે પાપ પ તે પડે	૫૩૩

૨૫-ગતુસેન્યના નાચા માટે નિયુક્ત

ચતુસેન્યના નાચાને માટે નિયુક્ત	૫૩૬
ભગવાનને નિયુક્ત કરનાર કેમ કયા ?	૫૩૭
શ્રીમાન મદારીર મદારાજાએ આ નિયુક્ત જાનના છો	
મિથ્યાત્વાદિ રૂપ સમુદ્ધો નાચ કાપી શકે એ માટે કરી છે	૫૩૯
મિથ્યાત્વનુ ચતુષ્વ	૫૪૦
અમે તેટલું બાજુએ માણુમ પણ મિથ્યાત્વના ઉપદેશ દોષ તે	
તે અજાન જ છે	૫૪૧
સમ્યક્દર્શન ગુણ કેમ પ્રગટે ?	૫૪૨
સમ્યક્ જુનના ઉપાજનની આવશ્યકતા	૫૪૩
અરિરમણ રૂપ ચતુ	૫૪૪
શ્રી ભગવાનીસૂત્રનુ સામર્થ્ય કેને ઉપયોગી ?	૫૪૫

૨૬-શ્રી ગણધરદેવની મતિથી રચાએન

શ્રી ગણધરદેવની રચના	૫૪૬
---------------------	-----

૨૭-દીકાચરના અંગે સ્પષ્ટીકરણ

દીકાની રચનાનો દેવ	૫૪૮
મુનિ રૂપી મોદાઓ	૫૪૯
દીકારચના અંગે અગત્યનો ખૂનાઓ	૫૫૦
સ્વતન્ત્રપણે આચરવાનો લક્ષ્ય છે, પણ સ્વતન્ત્રપણે	
માર્ગપ્રરૂપણ તે ભગવાન સિવાય માર્ગ કરી શકે જ નહિ	૫૫૧
શાસનદેવીની પ્રેરણાવાળા પ્રમગને અંગે	૫૫૨
‘શુદ્ધભવવચનામ્’-એવા પ્રયોગનુ રહસ્ય	૫૫૩
દીકારચના રૂપ સિદ્ધાન્ત	૫૫૪

ॐ ह्रीं श्रीं नमः ।

श्री भगवतील सूत्रनां व्याख्यानो

બીજો ભાગ—શાસ્ત્રપ્રસ્તાવના

સૂત્રકાર ગણપરભગવાન શ્રી મુખમોસ્વામીલ મહારાજ
ટીકાકાર પૂ. આ. ધીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્વરલ મહારાજ

• વ્યાખ્યાનકાર •

પ નૈનરતન, વ્યાખ્યાનવાચરપતિ, દલિદ્વતકિરીટ, આચાર્યભગવાન
શ્રીમદ્ વિજયલલિધસૂરીશ્વરલ મહારાજ

મ ગલાચરણ ને અભિધેય-કથન

સર્વપ્રમોદ્યરમનન્તમસદ્ગમદ્રય

સાર્વોયમસ્મરમનોશમનીદ્વમિદ્ધમ્ ।

સિદ્ધ શિવ શિવકર કરણવ્યપેત,

શ્રીમજ્જિને જિતરિપુ પ્રયત પ્રણોમિ ॥ ૧ ॥

[શ્રી જિનસ્તુતિ ૩૫ આ એક શ્લોકને અંગેનું વિવેચન
આ પુસ્તકના પહેલા કાગળમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂકે છે]

[શાસ્ત્રપ્રસ્તાવના નામે બીજા ભાગ ૩૫ આ પુસ્તકમાં,
સંખ્યાતમાં બીજા આપવામાં આવતા એ શ્લોકને અંગેનું
વિવેચન છે અને તે પાઞ્ચી, ગીક્ષકાર મહર્ષિને શ્લોકી નથ
કુલરની પદનાવાળી શાસ્ત્રપ્રસ્તાવનાને અંગેનું વિવેચન છે]

નત્યા શ્રીવર્ધમાનાય, શ્રીમતે ચ સુધર્મણે ।

સર્વાનુયોગપૃદ્ધમ્યો, ઘાણ્યે સર્વવિદસ્તથા ॥ ૨ ॥

પતટ્ટીકાચૂર્ણી જીયામિગમાદિગૃત્તિલેશાશ્ચ ।

મયોજ્ય પશ્ચમાર્ઢ વિગૃણોમિ વિશેષતઃ કિશ્ચિત્ ॥ ૩ ॥

॥ યુગ્મમ્ ॥

शास्त्रप्रस्तावना

“व्याख्यान समवायस्य चतुर्थमङ्गम् । अथावमरथातिस्य-” विभाहपणति
 तिसिञ्चित्तस्य-पञ्चमायस्य-समुन्नतत्रयकुचास्यैव कलितपदपद्धतिप्रतुद्धजनमनोर
 जकस्य, उपमगनिपाताऽयस्यस्वरूपस्य धनोदारशृङ्गस्य लिङ्गविभक्तियुक्तस्य,
 सदाश्रयात्तस्य, सत्कक्षणस्य, देवताऽधिष्ठितस्य, नानाविधाधुमुनप्ररथरितस्य पद्
 निश-प्रभगहस्तप्रमाणसुन्दरस्य, चतुरनुयोगचरणस्य, ज्ञान-चरणनयनमुगलस्य,
 प्रख्यास्तिक पर्यायास्तिकनयद्वितयदन्तनुशल्स्य, निधय-व्यवहारनयममुन्नततुम्भ
 द्वयस्य योग-क्षेमकणमुगलस्य प्रस्तावावचनरचनाप्रमाण-मुग्धाऽदण्डस्य, निग
 मनवचनाऽतुच्छपुच्छस्य कालाद्यष्टप्रकारप्रवचनोपचारचारयरिकरस्य, उत्सर्गाऽप
 वादवादसमुच्छल-तुच्छपण्ड-युगलधोपस्य, यश-पदहपट्टप्रतिरवाऽऽपूर्णादिक्चक
 वालस्य, स्याद्वादविवादकुशवतीकृतस्य, विविग्हेतुहेतिसमूहसमन्वितस्य मिथ्या
 रवाऽज्ञानाऽविरमणलम्पगतिपुष्पदलनाय श्रीमद्वावीरमहाराजन नियुक्तस्य, वल्
 नियुक्तकल्पगणनायकनतिप्रकल्पितस्य, मुनियोर्वरनावाभमधिगमाय पूर्वमुनिशि
 ल्पिकल्पितयोरुत्तरप्रमुखावेऽपि हस्तनया महतामेव शक्तिवस्तुसाधनगमयमोर्तुति-
 शूर्णिनाऽक्रियो तदन्यथा च जीवाभिगमादिविविधविवरणदवकलेशाना सपट्टेन
 वृहत्तरा अत एवाऽमहनामप्युपकारिणी, इस्तिनायकादेशातिव शुद्धनवच्यनात्
 पूर्वमुनिशाल्यकुलोन्पन्नैरस्माभिर्नाडिकेवेव वृत्तिरारम्भत ।” इति शास्त्रप्रस्तावना ।

ॐ

રચના રૂપ પ્રવૃત્તિના અથ તરીકે ગણીએ અને માનીએ, તો તે પણ સાચુ છે, અને એ દષ્ટિએ આપણે મગલાચરણના આ તળકે પણ એમ કહી શકીએ કે—‘આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજ પચમાગ સૂત્ર શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની વિવૃત્તિની રચના કરવા રૂપ પ્રવૃત્તિમા પ્રવૃત્ત થયા છે’

આ વાતને જરાક વિશદ બનાવીએ આ વાત આપણે એ અપેક્ષાએ કરી રહ્યા છીએ કે—હમણા અહીં જે જે ગાથાઓ બોલવામા આની, તે જે ગાથાઓની રચના જે સમયે આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજજીએ કરી, તે સમયે જે આપણે તેઓશ્રીની આ પ્રવૃત્તિને વિષે બોલવાનુ હોય, તો આપણે તેઓશ્રીની આ પ્રવૃત્તિના સબધમા શુ બોલી શકીએ ? ‘આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજ પચમાગ સૂત્ર શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની વિવૃત્તિની રચના કરવાને માટે ઉત્સાહિત બન્યા છે’—એમ બોલી શકીએ ? કે ‘આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજ પચમાગ સૂત્ર શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની વિવૃત્તિની રચના કરવામા પ્રવૃત્ત થયા છે’—એમ બોલી શકીએ ? કે પત્રી, એ બન્ને થ કયનો કરી શકાય એવા છે ? કોઈ કહેશે કે—‘ઉત્સાહિત બન્યા છે’ એમ તો જરૂર કહેવાય, પણ ‘પ્રવૃત્ત થયા છે’—એમ કેમ કહેવાય ? આવો પ્રશ્ન કરનાર, પોતાના પ્રશ્નરચનના નમર્યનમા, એમ પણ કહી શકે કે—‘પ્રવૃત્ત થયા છે’ એમ તો ત્યારે જ કહી શકાય, કે જ્યારે સૂત્રની વ્યાખ્યાને લખવાની શરૂઆત કરી હોય, આ તો હજુ મગલાચરણ માત્ર છે”

આવી વાનોનો પણ, શાઓમા વિચાર કરવામા આવ્યો

હે અને જ્ઞાની મહાપુરુષોએ આવી જાળતોના પવ્વ પલા મુન્દર અને શુદ્ધિલાલ જૂતાસાએ આપેલા છે મગલ દરેવાય કેને ? મંગલ આવરણ ખઈ કે નદિ ? જે કોઈ મંગલ આવરણ કરે તેનો તેણે જે હેનુમી મંગલનું આવરણ કર્યું હોય તે હેનુ વિદ્ધ યાય જ-એમ ખઈ કે નદિ ? જે મગલા ચરણ કર્યા હતા પણ મગલાચરણ કરનારાએ જે હેનુમી મનવાચન કર્યું હોય, તે હેનુ વિદ્ધ ન યાય તો તમા કામળ મું ? અને દ્રવ્ય મગલ મું ?, ભાવમગલ મું ?, તથા ઉત્કૃષ્ટ મગલ ક્યારે બને ?-આપી તો અનેક વાતોનું નિરૂપણ, મહાપુરુષોએ, મગલનું નિરૂપણ કરના કર્યું છે એમા, આ પણ એક વાત છે કે-મંગલને વ્યયથી અનર શાસ્ત્રથી બિન્ન ગણાય કે અબિન્ન ગણાય ? મંગલને શાસ્ત્રથી બિન્ન શાસ્ત્રી ગણાય અને મગલને શાસ્ત્રથી અબિન્ન શાસ્ત્રી ગણાય ?-એ બન્ને બ બાબુઓની જાળતોની વધારોગ્ય વિચારણા કરીને, મહાપુરુષોએ દરાવ્યું છે કે-‘મંગલ, એ શાસ્ત્રથી કંઈચિદ્ બિન્ન પણ છે અને મંગલ, એ શાસ્ત્રથી કંઈચિદ્ અબિન્ન પણ છે’

મંગલ શાસ્ત્રથી બિન્ન કેમ ?

જો કેવળ શાસ્ત્રમાની જ વાતને લક્ષ્યમા રાખીને કહેવાય, તો તો મંગલને શાસ્ત્રથી બિન્ન જ કહેવું પડે : કામળ કે-મગલ આ માટે છે ? જે શાસ્ત્રની રચના કરવાની અબિલાસ છે, તે શાસ્ત્રની રચનાને નિર્વિખંપણે મગાખન કરી શકાય, એ માટે મગલનું આવરણ છે । વળી શિષ્ટ પુરુષોએ આવરેલો જે શુભાચાર, તેના જાળગામી બનાય, એટલે કે-શિષ્ટ પુરુષોને અનુમળવા - આવરવાને માટે મંગલ છે’

શિષ્ટ પુરુષોને અનુસરવાનો જેમ પોતાને લાભ મળે, તેમ શિષ્યજનોમા પણ શિષ્ટજનોને અનુસરવાની બુદ્ધિ પેદા થાય, એ માટે મગલ છે ! આમ મગલના અનેક હેતુઓ છે એટલે શાસ્ત્રની રચના કરવી છે માટે મગલ છે, એમ તો નક્કી થયું ને ? માટે શાસ્ત્ર બૂઝ અને મગલ બૂઝ-એમ કહી શકાય, આ અપેક્ષાએ ત્યારે બોલવું હોય, ત્યારે અહીં આપણે એમ કહેવું પડે કે- 'આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજ પચમ અંગસૂત્ર શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની વિવૃત્તિની રચના કરવાને માટે ઉત્સાહિત બન્યા છે '

મગલ શાસ્ત્રથી અભિન્ન છે ?

પરંતુ, અહીં બીજી અપેક્ષા પણ વિચારણીય છે મગલને આચરનારના આશયનો વિચાર કરો શાસ્ત્રની રચના કરવાને માટે મગલનું આચરણ કરનારના હૈયે, એ વખતે કયો લાભ હોય છે ? એને એમ જ લાગે છે કે- 'હું અમુક શાસ્ત્રની રચના કરવાને માટે બેઠો છું ' અગર તો ' મેં અમુક શાસ્ત્રની રચના શરૂ કરી ' વળી, કોઈ પણ શાસ્ત્રને વાચવાનું તમે શરૂ કરો એ વખતે તમને કોઈ પૂછે કે- ' શું વાંચો છો ? ' તો એ વખતે તમે કહેશો કે- ' હું અમુક શાસ્ત્ર વાંચુ છું ' પછી બલે ને તમે એ વખતે એ શાસ્ત્રના મગલને જ વાચતા હો ! જેમ અહીંના જ દાખલો લ્યો અહીં અત્યારે આપણે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની વિવૃત્તિના મગલને જ વાંચી રહ્યા છીએ આમ છતાં પણ, તમને જો કોઈ પૂછે કે- ' વ્યાખ્યાનમા હાલ શું વચાય છે ? ' તો તમે પ્રાય એમ જ કહો કે- ' વ્યાખ્યાનમા હાલ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર વચાય છે ' પણ તમે એમ

નહિ કહેા કે-‘વ્યાખ્યાનમા શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર વાચવાનું હોવાથી, હાલ મગલની વાત ચાલે છે’ કોઈ પૂછશે કે-‘શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને વાચવાની શરૂઆત અહીં ક્યારે થઈ?’ તો તમે તે જ દિવસ બતાવશો, કે જે દિવસે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના મગલને વાચવાની શરૂઆત થઈ હોય શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને અગે અને સાબળનાગને અગે જે કાઈ વિધિ કરાય છે, દીપકને ધૂપ મૂકાય છે, સાધીયા કરાય છે અને રૂળ તથા નાલું મૂકાય છે, એ બધું પણ કરવાનું ક્યારથી શરૂ થાય છે ? જ્યાંથી શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની વિવૃત્તિના મગલને વાચવાનો શુભ આન્શ ઠરાય છે, ત્યાંથી જ ને ? એટલે મગલને તમે શાસ્ત્રથી અભિન્ન પણ માન્યું જ ને ? આવી રીતિએ તમે વિચાર કરો, તો તમને લાગશે કે-મગલ, એ પણ શાસ્ત્રના એક વિભાગ રૂપ જ બની જાય છે આ મગલ કેવલ મગલને માટે જ નથી, પરંતુ અમુક શાસ્ત્રની રચના કરવામા અગર અમુક શાસ્ત્રની વાચનામા હું પ્રવૃત્ત થાઉં છું-એવા આશયની આમા પ્રધાનતા ગ્રહેલી છે આ અપેક્ષાને લક્ષ્યમા રાખીને જ્યારે આપણે બોલતા હોઈએ, ત્યારે આપણે એમ પણ બોલી શકીએ કે-‘આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભય દેવસૂરી’વરજી મહારાજ, પાંચમા અગસૂત્ર શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની વિવૃત્તિની રચના કરવામા પ્રવૃત્ત થયા છે’

એકેય વચન મિથ્યા નથી .

આથી તમે સમજી શક્યા હશેા કે-ભિન્ન ભિન્ન અપેક્ષાએ ‘ઉત્સાહિત બન્યા છે’-એવું કહેવું એ જેમ બરાબર છે, તેમ ‘પ્રવૃત્ત થયા છે’-એવું કહેવું એ પણ બરાબર જ છે.

આટલી વાતમા પણ અપેક્ષાવાદ આવ્યો ને? આવે જ, કાગળ-
કેવગર અપેક્ષાનું વચન, એ સત્ય વચન હોઈ શકતું જ નથી.
આપણે, એ વાત પહેલા જ વિચારી આવ્યા છીએ કે-આ
શાસન ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોનું છે અને ભગવાન શ્રી
જિનેશ્વરદેવો આદ્યાદી જ હોય છે એ તારકોનું અને એ
તારકોને અનુસરનારાઓનું કોઈ પણ વચન ટ્યો એ વચન
સ્વાત્ પદથી લાક્ષિત હો વા સ્વાત્ પદથી લાક્ષિત ન હો,
પરંતુ એ વચનમા સ્વાત્ પદ રહેલું જ છે, નિર્વિવાદપણે
રહેલું છે, એમ જ સમજવું જોઈએ આ કારણે જ, ભગવાન
શ્રી જિનેશ્વરદેવોનું અગર તો એ તારકોને ઉપયોગપૂર્વક
અનુસરીને બોલનારાઓનું વચન ‘મિથ્યા’ કે ‘મિથ્યાત્વ
વાશુ’ હોઈ શકતું નથી શ્રી જૈન શાસનના શાસ્ત્રોના કોઈ
પણ એક વચનને ય ‘મિથ્યા’ કે ‘મિથ્યાત્વવાશુ’ કહેવાનું
દ્વાર પાપ તો તેઓ જ કરી શકે છે, કે જેઓ મિથ્યાત્વના
મપાટામા સમડાઈ જવા પામ્યા હોય અને એથી જેઓની
મતિ મિથ્યાત્વ નામના આત્માના મહાશત્રુથી મોહિત થઈ
જવા પામી હોય આદ્યાદીના વાક્યમા સાક્ષાત્ સ્વાત્ પદ
ન હોય તો પણ, એ વાક્યને ઉચ્ચારતી વેળાએ એમના હૈયે
સ્વાત્ પદ હતું જ હતું-એમ માનીને અને સમજીને જ,
એ વાક્યનો અર્થ કરવો જોઈએ

ભાવમંગલની આવરણનો રસ

આપણે જોઈ રહ્યા છીએ કે-આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્
અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની વિવૃત્તિની
એટલે કે ટીકાની રચના કરવાને માટે ઉદ્ધૃક્ત બન્યા છે અને

એ માટે ભાવમગલની આચરણ કરી ગયા છે આ પાત્રમાં અગસૂત્રની ટીકાની રચના કરવા પૂર્વે, આ મહર્ષિએ, શ્રી ઠાણાંગ સૂત્ર નામના ત્રીજા અગસૂત્રની તેમ જ શ્રી સમવાયાગ સૂત્ર નામના ચાથા અગસૂત્રની-એમ બે સૂત્રોની બે ટીકાઓની રચના કરેલી છે એ બન્ને ય ટીકાઓની આદિમા પશુ, આ મહર્ષિએ ભાવમગલની આચરણ કરેલી જ છે. એ બન્ને ય ટીકાઓની આદિમા ભાવમગલની આચરણ કરેલી હોવા છતાં પણ, આ મહર્ષિ અહીં ત્રીજી ટીકાની આદિમા પશુ 'મગલની' આચરણ કરે છે શાથી ? બાજુ અગસૂત્રો પૈકીના ત્રીજા અગસૂત્રથી તે અગીઆગમાં અગસૂત્ર સુધીના સૂત્રોની-એમ કુલ નવ અગસૂત્રોની નવ ટીકાઓની રચના કરવાને 'માટે' તેઓશ્રી પ્રવૃત્ત થયા છે, તો એકલા ત્રીજા જ અગસૂત્રની ટીકાની આદિમા ભાવમગલની આચરણ કરીને, પછી કોઈ અગસૂત્રની ટીકાની આદિમા ભાવમગલની આચરણ કરી' ન હોત તો ન્યાયવત ? જેને ચલાવ્યે જ શખણ હોય, તે તો ગમે તેમ ચલાવ્યે રાખે, પણ આ તો મહર્ષિ છે સમજે છે કે-અગસૂત્ર તો બદલાયુ ને ? વળી, એ મહા પુરુષને ભાવમગલની આચરણનો કેટલો બધો ગમ હતો, તે પણ આ ઉપરથી આપણે કંઈપી શકીએ છીએ.

નવની જ રચના કેમ કરી ?

આ મહાપુરુષે' નવ અગસૂત્રોની જ ટીકાઓની રચના આ માટે કરી, તે તો આપણે વિચારી આવ્યા છીએ આ, મહાપુરુષે જે વખતે આ નવ અગસૂત્રોની ટીકાઓની રચના કરી, તે વખતે આચારાંગ સૂત્ર નામના પ્રથમ અગસૂત્ર

ની અને શ્રી સૂચગડાગ સૂત્રનામના ખીજા અગસૂત્રની ટીકાઓ, કે જેની રચના આચાર્યભગવાન શ્રીમત્ શીલાકસૂરીશ્વરજી મહારાજજીએ કરેલી હતી, તે વિદ્યમાન હતી, પરંતુ ખાકીના અગસૂત્રોની તેઓશ્રીજીએ રચેલી ટીકાઓ અપ્રાપ્ય બની જવા પામી હતી આ કારણે જ, શાસનદેવીની પ્રેરણાને સાદર ઓલી લઇને, આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજજીએ, ત્રીજા અગસૂત્રથી માડીને અગીઆરમા અગસૂત્ર સુધીની ટીકાઓની રચના કરવાના શુભ કાર્યનો આરંભ કર્યો હતો તે સમયે ખારમુ અગસૂત્ર તો પોતે જ વિચ્છેદને પામી ગયેલું હતું, એટલે ‘આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજજીએ ખારમા અગસૂત્રની ટીકાની રચના કેમ કરી નહિ ?’-એ પ્રશ્નને તો અવદાશ જ પ્રાપ્ત થતો નથી.

મંગલ સાથે અભિધેયતું કથન :

પોતે રચવા પારેલી નવ અગસૂત્ર-ટીકાઓ પૈકીની ત્રીજી સૂત્રટીકા, કે જે આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર નામના પાંચમા અગસૂત્રની ટીકા છે, તેની રચના કરવાને માટે ઉદ્બુક્ત થયેલા આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજજીએ ભાવમગલની આચળ્લા કરતા, શરૂઆતમા શ્રી જિનસ્તુતિ કરી છે એક શ્લોક દ્વારા, સામાન્ય પ્રકારે શ્રી જિનસ્તુતિ કરવા દ્વારા, એ મહર્ષિજીએ સઘળા ય ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોની સ્તુતિ કરતા, પરમ તારક ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોની પદર વિશેષણોથી સ્તુતિ કરી અત્યાર સુધીમા આપણે એ પદર વિશેષણોને અગે કેટલીક વિચારણા કરી આવ્યા છીએ આ રીતિએ, સઘળા ય ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોની સ્તુતિ કર્યો

બાદ પણ, એ મહર્ષિ જે શ્લોકો દ્વારા ફરમાવે છે કે—“શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીને, શ્રીમત્ સુધર્માસ્વામીજીને, સર્વ અનુયોગ-વૃદ્ધોને અને શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનની વાણીને નમસ્કાર કરીને, આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની જે ટીકા તથા ચૂર્ણી છે તેને અને શ્રી જીવાલિંગમાહિ અગસૂત્રોની જે વૃત્તિઓ છે—તેના અગોને, સંયોજીને હું આ પાંચમા અગસૂત્રની ઠાઠક વિશેષ પ્રકારે વિવૃત્તિને કરું છું” આ કથનમા સ્પષ્ટ રૂપમા મગલ પણ છે અને અભિધેય પણ છે મગલ તો પહેલા શ્લોક ૩૫ શ્રી જિનમુતિ દ્વારા ઘર્ષજ ગાયુ હંતું ને ? છતાં પણ, અહીં એક એ વિશેષતા છે કે—શ્રીજી શ્લોક દ્વારા અભિધેયને કહેવાને માટે, બીજા શ્લોકમા પણ મગલ કર્યું અને તે બન્નેને કેવો સળધ છે—એ પણ સૂચિત કરી દીધું

હિતશિક્ષા

‘આમને નમસ્કાર કરીને આમ કરું છું’—એમ કહેવા પાછળ તો, મોટી હિતશિક્ષા રહેલી છે એ શીખવે છે કે—તમારે જે વાત કહેવાની હોય, તે વાતને કહેવાનું સૂચન પણ તમારે આ રીતિએ નમસ્કાર કરીને તે પછી જ કરવું જોઈએ નમસ્કારમા પણ કેટલાકને યાદ કશી ? ઉપકારી એવા કોઈને અગર ઉપકારી એવી કોઈ પણ વસ્તુને ય એ મહાપુરૂષે પોતાના નમસ્કારમાથી બાતલ રાખેલ નથી, એમ કોઈને પણ, જો તે વિવેકી અને સમજી હોય તો, કહેવું પડે સારું કામ કરતા પહેલા, નમસ્કાર કરવાને માટે સઘળા ય ઉપકારિઓને યાદ કરે છે અને સઘળી ઉપકારક વસ્તુઓને પણ યાદ કરે છે આ વાત તમાગ ખ્યાલમા તો આવે

ઉપકારી વ્યક્તિઓ ને વસ્તુઓ

પહેલા મધળા ય ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોને નમસ્કાર, પછી ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીને જૂદો નમસ્કાર, પછી ગણધરભગવાન શ્રી મુધમાંજ્ઞામીજીને નમસ્કાર અને તે પછીથી સધળા ય અનુયોગવૃદ્ધ મહાપુરુષોને પણ નમસ્કાર । હવે કોઈ ઉપકારી વ્યક્તિ બાકી રહી બાક છે ખરી ? નહિ જ કોઈ ઉપકારી વ્યક્તિ તો બાકી રહી જતી નથી, પણ ઉપકારી વસ્તુઓ તો બાકી રહી બાક છે જો કે-ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોને ઠરેલ નમસ્કારમાં પણ સમાવેશ કરવા ધારીએ તો સધળી ય ઉપકારી વ્યક્તિઓનો અને મધળી ય ઉપકારી વસ્તુઓનો મમાવેશ કરી શકાય તેમ છે । કાશ્ય કે-કોઈ પણ આગી વ્યક્તિનું અને કોઈ પણ સારી વસ્તુનું મૂળ તો ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવો જ છે । ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોના પ્રતાપે જ, એટલે કે-એ પરમ તારકોએ કૃપાભાવેલી આજ્ઞાઓને સારી રીતિએ-યથાયોગ્યપણે અનુસરવાના પ્રતાપે જ, કોઈ પણ વ્યક્તિ પરમ રીતિએ ઉપકારી બની શકે છે-એ પરમ તારકોની આજ્ઞાને-યથાયોગ્ય રીતિએ અનુસર્યા વિના, કોઈ પણ વ્યક્તિ પરમ રીતિએ ઉપકારી બની શકે-એ શક્ય જ નથી એ જ રીતિએ, આરી પણ વસ્તુને સારી વસ્તુ તરીકે સ્વતન્ત્રપણે ઓળખાવનાર જો કોઈ પણ હોય, તો તે જેમ ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવો જ છે, તેમ સારી પણ વસ્તુઓને જીવો પોતાને માટે સારી વસ્તુઓ તરીકે પરિણ-માની શકે-એ માટેનો વાસ્તવિક માર્ગ સ્વતન્ત્રપણે બતાવનાર કોઈ હોય, તો તે ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવો જ છે. આમ

હોવાથી, 'લગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવને નમસ્કાર કરવામા ઉપ-
કારી એવી સઘળીય વ્યક્તિઓને તેમજ ઉપકારી એવી
સઘળીય વસ્તુઓને પણ નમસ્કાર થઈ જાય છે'—એમ જો
કહીએ, તો તે પણ વ્યાજ્ઞીજ ગણાય, પરંતુ સઘળા ય
જીવો આવો તાત્પર્યોર્થ શોધી શકે નહિ આથી, આ મહા
પુરૂષે તો એવો માર્ગ લીધો કે—કયા કયા ઉપકારિઓને
નમસ્કાર કરવો એ યોગ્ય છે, તેને સામાન્ય મમજવાળા જીવો
પણ સમજી શકે એ માટેજ, આ મહાપુરૂષે માત્ર લગવાન
શ્રી જિનેશ્વરદેવોને નમસ્કાર કરીને નહિ અટકતા અને
લગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીને પણ નમસ્કાર કરીને નહિ
અટકતા, ગણધરલગવાન શ્રી સુધર્માસ્વામીજીને પણ નમસ્કાર
કર્યો અને તે પછીથી સઘળા ય અનુયોગવૃદ્ધોને પણ નમસ્કાર
કર્યો આમ, સઘળીય ઉપકારી વ્યક્તિઓને નમસ્કાર કર્યો
બાદ, ઉપકારી એવી સઘળીય વસ્તુઓને નમસ્કાર કરવાને
માટે, આ મહાપુરૂષે શ્રી સર્વજ્ઞ લગવાનની વાણીને નમસ્કાર
કર્યો શ્રી સર્વજ્ઞ લગવાનની વાણીમા, કોઈ પણ સાગી વસ્તુનું
પ્રતિપાદન ન હોય, એ બંને ? નહિ જ શ્રી સર્વજ્ઞ લગવાનની
વાણી બતાવે બધી વસ્તુઓને, પણ બ્રાહ્મ તનીકેનું પ્રતિપાદન તો
સારી—ઉપકારક વસ્તુઓનું જ કરે ને ? હિંસાદિકને પણ બતાવે
અને અહિંસાદિકને પણ બતાવે, પરંતુ સાથે સાથે જ એ
વાત હોય કે—હિંસાદિકે તજવા યોગ્ય છે અને અહિંસાદિક
આચરવા યોગ્ય છે આમ, શ્રી સુવ્રજ લગવાનની વાણીમા
મઘળીય ઉપકારક વસ્તુઓનો મમાવેશ થઈ જાય છે અને
એથી એમ કહી શકાય, કે—શ્રી સર્વજ્ઞ લગવાનની વા ૧૧
નમસ્કાર કર્યો જગતજરમા જે કોઈ પણ

વસ્તુઓ છે, હતી કે હશે, તે મર્વને નમસ્કાર ડયો એક
પણ ઉપડારી વસ્તુ એમાથી ખાતલ નહિ

કૃતજ્ઞતા અને નમ્રતા

ટીકાકાર આચાર્યલગવાનમા આ કેવો ઉમદા પ્રકારનો
કૃતજ્ઞતા શુણ છે ? નમસ્કાર કબ્બાને માટે નમ્ર બનવું પડે
છે અને સાથે નમ્રતા શુણ, કૃતજ્ઞતા શુણ વિના આવી
શકતો નથી ટીકાકાર આચાર્યલગવાનમા જો મુન્દર પ્રકારનો
વિવેક ન હોત અને એ નાથે કૃતજ્ઞતા શુણ જો તેઓશ્રીમા
ન હોત, તો પ્રમગ તો એવો હતો કે-એ અહુડાગ્ના મહથી
પીઠાતા હોત જ્ઞાન તો હતું જ અને તેમા મળી શામન
દેવીની મહામઠ પ્રેરણા, એના યોગે આવુ અગસૂત્રોની ટીકા
રચવા જેણુ મહા ઠઠિન કાર્ય પણ કબ્બાને માટે તેઓશ્રી
સમર્થ બની શકયા આટલી શક્તિ અને મામશીનો યોગ
મળે, પછી 'હુ'કારને આવતા વાગ દેટલી ? આવા વખતે
મનમા ખુમારી આવે કે મન નમ્રતાભાવને ભજનાર અને ?
હુન્યવી તુમ્મ મામશી પણ જો બીજાઓના કગ્તા જરા સારા
પ્રમાણમા તમને મળી ગઈ હોય, તો તેના યોગે તમને કેવા
પ્રકારનો અનુભવ થાય છે ? બલગમા ચાર જણા તમારી
મલાહ લેવાને માટે આવતા હોય અને બલગમા તમારી
સામાન્ય પ્રકારે પણ જો એવી નામના થાય કે- 'આ શેઠની
સલાહ એવી બ્યાજળી હોય છે કે-એ મુજબ જો વર્તીએ તો
જરૂર ફાવીએ' તો એ વખતે તમાગ હૈયામા 'હુ'પણાને
કેવોક ભાવ બળે છે ? એના યોગે, બીજાઓની સાથે
તોછડાઈથી બોલવાની અને તોછડાઈથી વર્તવાની કંવી ટેવ

પડી બાંધ છે ? તમે લોકો જો તમારી સ્થિતિનો પણ ખરાબર વિચાર કરો, તો ચ તમને આ અને આવા મહાપુરુષોમા જે મહત્તાનો સુયોગ હતો, તેનો મુન્દ જ્યાં આવે તમને તમારા ઉપકારિઓ યાદ આવે છે ખરા ? તમારી સમજ મુજબ તમે જે જે કાર્યમા ઉપકાર માનતા હો, તેવા પ્રકારનો ઉપકાર જેના જેના દ્વારા તમારા ઉપર થવા પામ્યો હોય, તે જાણા ઉપકારોને ઠઠી પણ સફલાવપૂર્વક યાદ કરવાનું તમને મન થાય છે ખરૂં ? કેઈ પણ સાગ ઢામનો આરભ કરના પહેલા, પોતાના ઉપકારિઓને યાદ કરવા અને ઉપકારિ ઓને યાદ કરીને તેમને નમસ્કાર કરવો-આવી રીતિએ તમે વર્તતા તો નથી, પણ આવી રીતિએ વર્તવાનો પ્રયત્ન કરવાનો વિચાર પણ તમને ઠઠી આવેલો છે ખરો ? જો આ વિચાર તમને વારંવાર આવતો હોત, જો આવા પ્રકારનો વિચાર આવે એવા પ્રકારે તમારૂં હૈયું કેળવાયેલું હોત, તો 'ટીકાકાર આચાર્યભગવાને ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોને, શ્રી વર્ધમાન સ્વામીજીને, ગણધરભગવાન શ્રી મુધમાંસ્વામીજીને, સપ્તજા ચ અનુયોગવૃદ્ધોને અને શ્રી સર્વજ્ઞભગવાનની વાળીને નમસ્કાર કર્યો'—એ વાતને સાબળતાની સાથે જ, તમને એમ થઈ ગયું હોત કે—'આ મહાપુરુષમા કેવો કૃતજ્ઞતાનો અને નમ્રતાનો ઉમદા, શુભ છે ?'

આજ્ઞા સાસારિકે વ્યવહારોમા આવી જવા પામેલી
કૃતજ્ઞતા

કૃતજ્ઞતા શુભ અને નમ્રતા શુભ, એ બન્ને ચ શુભો માણસ માત્રને મારે આવશ્યક છે આ સમો એવા છે કે—

વચ્ચે પણ, સાસુ અને વહુ વચ્ચે, ભાઈ-ભાઈ વચ્ચે, શેઠ-નોટર વચ્ચે, રાજા-પ્રજા વચ્ચે અને મોટા-નાના વચ્ચે કેટલી બધી તગદીલી વધતી જાય છે? પરસ્પરથી પરસ્પરને હુકનો અનુભવ થવાને બદલે, પરસ્પરને પરસ્પર તરફના ભયનો અનુભવ થાય છે આવા વખતમા પણ શાણા માણસો જાળવી જાળવીને વર્તે છે, હૈયાનો ભાવ ડગાઈ ન જાય તેની ઠાણજી રાખે છે, પરંતુ અન્ત કશુમા એક-બીજા પ્રત્યે જે ભાવો હોવા જોઈએ, તેમા તો મોટી ખામી જ આવી જવા પામી છે, અને આ તો તમારા પોતાના પણ અનુભવની જ વાત છે ને?

દેવસ્થાનોમા અને વર્મસ્થાનોના આવેલી ઉણપોનુ તથા ભક્તિની ખામીનું મૂળ પણુ શુ છે?

કૃતસતા ગુણની અને નમ્રતા ગુણની ખામીને લીધે, ધાર્મિક વ્યવહારોમા પણ ઘણો બીગાડો થઈ જવા પામ્યો છે અને દિવસે દિવસે એ બીગાડો પણ વધતો જ જાય છે શ્રાવક તરીકેના તમારા જે જે ધાર્મિક વ્યવહારો ગણાય છે તેમા અને માધુ તરીકેના અમાગ જે જે ધાર્મિક વ્યવહારો ગણાય છે તેમા-એ બધાયમા આજે કૃતસતા ગુણ સખધી અને નમ્રતા ગુણ નજધી ખામીને લીધે, ઘણા અનિચ્છનીય અશુભ તરવો આની જવા પામ્યા છે અને શુભ તરવો ધીમે ધીમે ઘટતા જાય છે લગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોનો અને સુર્વાદિકનો આપણા ઉપર દેવો દેવો અને કેટલો કેટલો ઉપકાર છે, એ વિષે તમાગઓમા અને અમાગઓમા, વારવાર વિચાર ઢગ્નાગઓ કેટલા? દેવ-સુરના ઉપકારને

ચાલ કરીને, એ ઉપકારીઓની વિશેષ વિશેષ પ્રકારે ભક્તિ કરવાના મનોગ્યો કળારા કેટલા ? તમે જ્યાં જો તમારી શક્તિ-આમત્રી સુજળ દેવની અને શુરની ભક્તિ કરવાની વૃત્તિવાળા હો, તો દેવસ્થાનો અને અન્ય ધર્મસ્થાનો જે રીતિએ આજે ઉલ્લેખો લોગવી રહ્યા છે, તે રીતિએ તે સ્થાનોને ઉલ્લેખોને લોગવવી પડે ખરી ? દેવસ્થાનોમા અને અન્ય ધર્મ સ્થાનોમા તમાજ દ્રવ્યનો વ્યય કરવાનો તમને ઉલ્લાસ કેટલો ? “ભગવાન શ્રી બિનેશ્વરદેવોની હું ત્રિકાલપૂજા કર, એ તારકોની પૂજા કરવાને માટે મારી શક્તિ સુજળના પશુ ઉત્તમોત્તમ દ્રવ્યોને હું એકઠાં કરીને પૂજામા વાપર, આ શરીર તથા કુટુંબાદિકને માટે તો હું ઘણું જ ખર્ચ કર છું, પણ દેવ-શુરની ભક્તિમા હું મારા દ્રવ્યનો જેટલો વ્યય કર, તેટલો જ લેજો છે, જે ધર્મસ્થાનોમા હું ધર્મક્રિયાઓને કરી શકુ છું તથા ધર્મશ્રવણાદિ કર છું, તે ધર્મસ્થાનો માટે મારે દરરોજ-દર રોજ નહિ તો દર મહિને-દર મહિને નહિ તો દર વર્ષે પણ મારે મારી શક્તિ સુજળ અમુક રકમ તો આપવી જ જોઈએ” —આવા આવા વિચારો તમને આવે છે ખરા ? જે જે બાબતોમા તમે અણસમજ છો તે તે બાબતોની વાત ન કરીએ, તો પણ જે બાબતો તમારી સમજમા છે તેવી બાબતોમા પણ તમે દેવસ્થાનોમા અને અન્ય ધર્મસ્થાનોમા તમારી મુઠીને ખર્ચવાનો વિચાર કરતા નથી, એમા તમારી કૃતજ્ઞતાની પણ ખામી છે—એમ તમને લાગે છે ખરું ?

પ્રશ્ન૦ કૃપણતા નહે છે.

કૃપણતા પણ નહે, પરંતુ કૃતજ્ઞતા શુણ્ણ હોય તો તે કૃપણતાને ધક્કો માર્યો કરે કૃતજ્ઞ માણસ

સ્થાને વ્યય ન કરી શકતો હોય, તો એને પોતાની કૃપણતા ઉપર રોષ ઉપજે બાકી, તમે લોકો ખરેખર કૃપણ છો ? મોટે ભાગે તો તમે લોકો ઉઠાઉ છો, એમ આજની તમારી રીતભાત ઉપગ્રી જણાય છે તમે આજે ખાવા-પીવા, પહેરવા-ઝોઢવા, ફેરવા-હસ્તા અને દોરઢમામ દેખાડવા પાછળ કેટકેટલા ઉઠાઉ ખર્ચાઓ કરો છો, તે તો બૂઝો ! વળી તમે દેવસ્થાનાદિમા નથી જ ઈર્ષ્યતા-એવું પણ કહી શકાય નહિ, પણ તમે મોટે ભાગે કેવા પ્રકારે ખર્ચો છો, એનો જરા વિચાર કરો દેવસ્થાનો અગર તો અન્ય ધર્મસ્થાનોમા તમે જ્યારે કોઈ કોઈ વાગ ચડસમા આવી જાવ છો અથવા તો શરમમા લેવાઈ જાવ છો અથવા તો નામનાના લોભમા તણાઈ જાવ છો, એવા એવા વખતે તો તમે મોટી રકમો પણ ખર્ચો ખાજો છો, પણ રાજ દેવ-ગુરૂના ઉપકારોને માઠ કરીને, તેઓની ભક્તિમા પોતાની લક્ષ્મીને સહાય્ય કરવાનો ઉભગ તમે અનુભવો છો ? રાજ વિચાર આવે છે ખરો કે-‘ આજે આ શરીરની મેવામા અને કુકુળના પોષણાદિમા મેં કેટલો ખર્ચો કર્યો અને દેવ-ગુરૂની ભક્તિમા મેં કેટલોક ખર્ચો કર્યો ?’ જો એ વિચાર આવે, તો તમને જ થાય કે-‘ હું કેટલો બધો મૂર્ખ છું ? આ શરીર નાશવન્ત છે, હું આ શરીરને જમે તેટલું સાચવું, તો ય માઈ માનેલું આ શરીર માફ રહેવાનું નથી અને આ કુકુળિઓ પણ કર્મના સળધે મળી આવેલા છે અને કર્મનો સળધ પૂરો થતા વિષુટા પડી જવાના છે, આમ છતાંય, આ શરીર અને આ કુકુળિઓને માટે આટલો બધો ખર્ચ અને જે દેવ-ગુરૂ મને મોક્ષમાર્ગની માગી આરાધનામા પ્રેરડ અને

સહાયક છે, તેમની ભક્તિ માટે કા તો કયો? જર્થ નહિ અથવા તો નહિ જેવો? જર્થ?' પણ કૃતજ્ઞતા શુભ હોય અને એવી દેવ-શુરના ઉપકારનો તમને તમારી સમજ મુજબ પણ વિચાર આપ્યા કરતો હોય, તો તમને આવો વિચાર આવે ને?

૬૧ શુર-ધર્મની વાતમાં આવેલી તોડકાઈ

કૃતજ્ઞતા શુભની ખામીને લીધે જેમ ભક્તિના કાર્યોમાં મોટી ખામી આવી જવા પામી છે, તેમ નમ્રતા શુભની ખામીને લીધે દેવ-શુરની આશાતના થાય એવી પ્રવૃત્તિઓ પણ વધતી જાય છે તમારે જ્યારે કોઈ પણ મોટા માણસને મળવાને માટે જવાનું હોય છે, ત્યારે તમને સ્વાભાવિક રીતિએ જ વિચાર આવે છે કે-‘ત્યાં મારે કેવા વેશ આદિને ધારણ કરીને જવું જોઈએ તથા ત્યાં મારે કેવી રીતિએ પ્રવેશ કરવો જોઈએ, કેવી રીતિએ નમન કરવું જોઈએ, કેવી રીતિએ બોલવું જોઈએ અને કેવી રીતિએ જેમને હુ મળવા જઈ છું તેમના વચનને બીલવું જોઈએ’ તેમાં જ જો ‘શાન્ત-મહાશાન્ત, વાઈસરોય કે ગવર્નર વિગેરેને તમારે મળવાને માટે જવાનું થાય, તો તમને કેટકેટલા વિચારો આવે? આવી કોઈ વિચારણાનો અનુભવ, દેવ-શુરની પાસે જવાની વાત વેળાએ, તમને થયો છે ખરો? આજે દેવગદાનો અને અન્ય ધર્મગદાનેમાં આવનારા લોકોમાં, મોટે ભાગે ઠસો, ખુમારી અને બેદરકારી આદિ જોવાને મળે છે ભગવાનની ગમત વાત ડગતા પણ ઠસો અને ધ્યાનના ગૌરવ પ્રત્યેની બેદરકારી દેખાઈ આવે છે અમુક આચારો રૂઢ થઈ ગયેલા છે, એટલે ખમાસમણા દેવા એ વિગેરે તો થાય છે, પણ

એમા જે નમ્રતાનો ભાવ બળવો જોઈએ, તેમા મોટી ખામી જાય છે. ગુરૂઓની સાથે વાતચીત કરતા અને ગુરૂઓના શ્રીમુખે ધર્મોપદેશનુ શ્રવણ કરતી વેળાએ પણ, નમ્રતા ગુણનો કેટલો બધો અભાવ છે—તે ઘણી વાર જણાઈ આવે છે. સામે ગુરૂ મહારાજ મળ્યા હોય ને જે નમ્રતાનો ભાવ હૈયામા પેદા થવા જોઈએ, તે ભાગ્યે જ પેદા થાય છે. ગોચરી વહોરવાને માટે સાધુ-સાધ્વી તમારે ઘેર આવે, તે વખતે તમારામા નમ્રતાનો ભાવ કેટલોક હોય છે, એ તમે જ જરા તપાસી જોજો તમે અહર અહર વાત કરતા હો. અને ગુરૂ-મહારાજની વાત નીકળે, ત્યારે તમે ગુરૂમહારાજ માટે જે રીતિએ જોહો, તે ઉપરથી પણ તમાગ નમ્રતા ગુણની કદપના થઈ શકે. આજે તો સારા જેવા ગણાતા માણસો પણ ગુરૂ-મહારાજની ઘસાતી વાત ગમે ત્યાં જોલી નાખે છે અને ગુરૂમહારાજની નિન્દાને સાબળતા વેત જ જે આચકો આવવો જોઈએ, તે આચકો નથી આવતો, પણ ઘણી વાર તો રસપૂર્વક એમા ભાગ લેવાઈ જાય છે. ધર્મના સિદ્ધાન્તોની વાતમા પણ આવી તોછડાઈ આવવા માડી છે. વાતમા કાઈ સમજતા ન હોય અને પોતાનું ઠંઠાપણ ડાળ્યા વિના રહે નહિ. એમા સિદ્ધાન્ત વિરુદ્ધ જોલાઈ જાય, તેનો ચ વિચાર નહિ. આવુ પણ ઘણું બને છે અને તેમા નમ્રતા ગુણની ખામી ઘણી ભાગ બજવે છે.

સહેલાઈથી ધર્મને પામી શકે

કૃતજ્ઞતા ગુણ અને નમ્રતા ગુણ—એ જે ગુણો તો એવા છે કે—જે આત્મામા એ ગુણો હોય, તે આત્મા ધર્મને પામેલો ન હોય તો પણ, જે તેને ધર્મની પ્રાપ્તિની સામગ્રી મળી

જાય છે, તો તે ઘણી મહેલાઈથી ધર્મને પામી શકે છે કૃતજ્ઞ અને ઉદ્ધત માણસો, આ જગતમા પણ આખાદીને સાધી શકતા નથી પણ ખરખાદીને ગાયે છે, તો પછી એવા એને ગમે તેટલી ઉત્તમમા ઉત્તમ પ્રકારની ધર્મસામગ્રી મળી હોય, તો પણ એવાઓ ધર્મને પામે જ શી રીતિએ ? જે આત્મા કૃતજ્ઞતા શુભવાળો હોય છે, તે આત્મામા 'સામામા શુ સાધે છે'—એ એવાનો શુભ આવી જાય છે એને બીજાને પોતાના ઉપરનો નાનો પણ ઉપકાર મોટો લાગ્યા કરે છે, એટલું જ નહિ, પણ ડોઢએ એનું બહુ ઇચ્છ્યું છે—એટલી વાતની પણ જો એને ખબર પડે, તો ય એ વાત એના અતઃમા વમી જાય છે અને એને પણ એ પોતાના ઉપરનો ઉપકાર માને છે આ કૃતજ્ઞતા શુભની સાથે, જો નમ્રતા શુભ હોય, તો એને સફશુદ્ધનો યોગ બહુ સારી રીતિએ ફળે દારણ કે—એ સફશુદ્ધ બહુમાન કર્યા વિના રહે નહિ અને સફશુદ્ધ એ ઠહેલી કોઈ પણ વાત જો પોતાને ન સમજાય, તો ય તે સામે થાય નહિ પણ અવમરોચિત રીતિએ પૂછીને પોતાની શકાનું સમાધાન કરવાને મયે

સહેલાઈથી ધર્મને આરાધી શકે

કૃતજ્ઞ અને નમ્ર માણસ, ધર્મને જેમ સહેલાઈથી પામી શકે છે, તેમ ધર્મની આરાધના પણ સહેલાઈથી કરી શકે છે ધર્મી જનોને ધર્મની આરાધના કરવામા તેમની કૃતજ્ઞતા અને નમ્રતા બહુ મહાયક બને છે માણસ ધર્મને પામે, એટલે તો એનામા વિવેક આવે ઉપકાર કેને કહેવાય અને વિનય કેનો કેવો થાય—એને એ સમજે એટલે પછી તો, એ કૃતજ્ઞતાના નામે કે નમ્ર બનીને ધર્મને

એવું ઠરે જ નહિ ઉપરાન્ત, ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવેા અને એ તારકોને અનુસરનારા મહાપુરુષો આદિ પ્રત્યે તો, એને ભક્તિભાવ ખૂબ જ વધી જાય કારણ કે જ્યારે જીવ ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોના અને એ તારકોના માર્ગે અનુસરનારા મહાપુરુષોના ઉપકારનો સાચો ખ્યાલ આપે છે, ત્યારે તો એને એમ થઈ જાય છે કે- 'માગ અનન્ત નન્ત ઠાલમા, માગ ઉપર અન્ય કોઈએ, કદી પણ આપ પ્રકારેનો ઉપકાર કયો જ નથી' આથી, એ જીવ કોઈ પણ માર્ગ ઠામ ઠરતા પહેલા, પોતાના પન્મ ઉપકારીઓને આ પરમ ઉપકારક વસ્તુઓને યાદ ઢી વિના તથા તેમને નમસ્કાર કર્યા વિના પહી શકતો જ નથી એ સુજ્ઞ જ, ટીકાકાર આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજએ અહીં પહેલા શ્લોકમા મધળા ય ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોના માસુહાયિક રીતિએ પંદર પંદર વિગેષજોથી સ્તવના કવચ પછીથી પણ, બીજા શ્લોકમા ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીને ગણધરભગવાન શ્રી સુધર્માસ્વામીજીને, મધળા ય અનુયોગ વૃદ્ધોને અને સાથે માથે શ્રી મર્વજ ભગવાનની વાણીને યાદ કરીને નમસ્કાર કર્યો છે અને તે પછીથી જ પોતાના અભિધેયનુ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે

મુદિવના સ્વરૂપમા નિશ્ચિત બનનાની પહેલી જરૂર

આ પચ્ચમાગ સૂત્ર શ્રી ભગવતીય સૂત્રની ટીકાની ગચ કરવાને માટે ઉદ્યત બનેલા, પન્મ ઉપકારી, આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજ, સૂત્રની ટીકાનો શુભ રસ કરવાને માટે, સૂત્રની ટીકાને સંપૂર્ણ કરતા મુધીર

વિધનો આવે નહિ અને વિધનો આવે તો ય તે વિધન કરી શકે નહિ તેમ જ શિષ્યાઓ પાલન થાય-એ વિગેરે આશયોને અવલમ્બીને મગલની આચરણને કરતા એ મહાપુરુષે, સુધના ય ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવેની, પદ્મ વિશેષણો દ્વારા, પહેલા શ્લોકમાં સ્તુતિ કરી એ પદ્મ વિશેષણો વિશે તો આપણે કામંડ વિસ્તારથી વિચારણા કરી આખ્યા છીએ. તમને બધું તો યાદ નહિ હોય, પણ એ પદ્મ વિશેષણો કયા કયા છે અને હરેક વિશેષણની શી શી વિશિષ્ટતા છે, એટલું તો યાદ હશે ને ? તત્ત્વત્રયીમાં પહેલું તત્ત્વ દેવતત્ત્વ, અને એ તત્ત્વના સ્વરૂપનો બેટલો માથો ખ્યાલ આવે, તેટલો મુગુરૂના સ્વરૂપનો અને મુધર્મના સ્વરૂપનો પણ સહેલાઈથી ખ્યાલ આવે મુદેવના સ્વરૂપના વિષયમાં મુનિશ્ચિત નહિ બનનારાઓ, દ્વિ પછુ મુગુરૂના સ્વરૂપના વિષયમાં અને મુધર્મના સ્વરૂપના વિષયમાં મુનિશ્ચિત બની શકતા નથી પહેલા શ્લોકમાંના પદ્મ વિશેષણો એવા હતા કે-એ વિશેષણોનો અને એ વિશેષણોના પરમાથનો બે ખ્યાલ આવે, તો બુદ્ધિશાલી આત્મા, મુદેવના સ્વરૂપના વિષયમાં મુનિશ્ચિત બની જાય અને એના પરિણામે એ આત્મા મુગુરૂના સ્વરૂપના વિષયમાં તેમ જ મુધર્મના સ્વરૂપના વિષયમાં પણ મુનિશ્ચિત બની જાય

એવા તો થોડા, પણ તમે સામાં ?

આથી, આવી મહત્ત્વની વાતને તમે વિસરી જવા દીધી નહિ હોય અને યથાશક્તિ યાદ કર્યા કરી હશે, એવી કેટલીક કરવાનું મને મન તો થાય ને ? આ પણ, પ્રેરણા કરવાની

એક પદ્ધતિ છે તમને આ રીતિએ કહ્યું હોય, તો તમને વાતને યાદ રાખવાનું મન થાય અને પહેલા કહેવાએલી વાતો કદાચ વિમરસઈજવા પામી હોય, તો તે વાતોને જાણી લઈને તેની વિચારણાદિ કરવાનું મન થાય બાકી તો, મને લાગે છે કે-એમને એ પદરે પદર વિશેષણો ક્રમ વાર યાદ હોય અને એ વિશેષણોના પરમાર્થનો ખ્યાલ હોય, એવા શ્રોતાઓની સખ્યા તો બહુ જ નાની હશે એક પણ શ્રોતા એવો નહિ હોય-એમ તા નહિ કહેવાય, પણ જે વાત ઘણા ઓને ઘણી જ સારી રીતિએ યાદ રહેવી જોઈએ એ જરૂરી છે, તે વાત કોઈ કોઈને અને તે પણ પ્રાય સ્થૂલ રૂપે યાદ હશે-એમ કહેવું એ વધારે ઠીક લાગે છે તમારો નખર એવા પ્રકારના અત્પસખ્યકોમા પણ આવી શકે એવો છે કે પછી બાકીના અધિકમખ્યકોમા તમારો નખર ગણાઈ જાય એવો છે-એનો નિર્ણય કરવાનું કાર્ય તમને પોતાને જ સોંપુ છું તમે સમજી ગયા ને ?

તત્ત્વત્રયીના સ્વરૂપને જાણનાની જરૂર

આત્માના કલ્યાણને માટે દેવતત્ત્વના, શુદ્ધતત્ત્વના અને ધર્મતત્ત્વના સ્વરૂપના વિષયમા મુનિસ્થિત બની જવાની તો એટલી બધી જરૂર છે કે-એ વિના, આત્મા પ્રગતિના પથે ચઢ્યો-એવું તાત્ત્વિક દષ્ટિએ કહી શકાતું નથી આમ છતાં પણ, જગતના જીવો જે કોઈ પણ વિષયમા વધુમા વધુ બેદરકાર હોય, તો તે દેવ-શુદ્ધ-ધર્મ રૂપ તત્ત્વત્રયીના સ્વરૂપના વિષયમા જ વધુમા વધુ બેદરકાર છે એટલે જગતમા હું ખી જીવોની સખ્યા ઘણી જ મોટી હોય અને મુખી જીવોની સખ્યા

અતિ અલ્પ હોય-એ કોઈ નવાઈ પમાડે એવી વસ્તુ જ નથી પ્રગતિની વાતો કરનારાઓ ઘણા હોય, પણ એમા પ્રગતિના પથે ચઢેલાઓ વિરલા હોય અને પ્રગતિના નામે પણ પીછેહઠ કરી રહેલાઓ ઘણા હોય, એ ચ ભ્રાષાવિહ છે તમારે જો સાચી પ્રગતિ માધવી હોય, આત્માને પ્રગતિના પથે ચઢાવવો હોય અને એમ કરતે કરતે પ્રગતિની એ અન્તિમ અવસ્થાએ પહોંચવું હોય, કે જ્યાંથી અશ માત્રેય અવગતિની કદી પણ મલાવના સરખી ચ ન હોય, પીછેહઠનું કોઈ કારણ જ ન હોય, તો તમારે આ જીવનમા સૌથી પહેલો અને સૌથી વિશેષ પ્રયત્ન દેવતત્વના, શુદ્ધતત્વના અને ધર્મતત્વના સ્વરૂપને જાણવાના વિષયમા કરવો જોઈએ અને એમ કરીને દેવતત્વના, શુદ્ધતત્વના અને ધર્મતત્વના સ્વરૂપના વિષયમા સુનિશ્ચિત બની જવું જોઈએ

સુનિશ્ચિત બનવું એટલે ?

દેવ-શુદ્ધ-ધર્મ રૂપ તત્વત્રયીના સ્વરૂપના વિષયમા સુનિશ્ચિત બનવું, એટલે શુ ? પૃથક્કરણ કરવા જોગી મમજ મેળવવી અને એ સમજનો સદુપયોગ કરવો. સુદેવ કોને કહેવાય તથા કુદેવ કોને કહેવાય, મુશુદ્ધ કોને કહેવાય તથા કુશુદ્ધ કોને કહેવાય અને મુધર્મ કોને કહેવાય તથા કુધર્મ કોને કહેવાય-એવું પૃથક્કરણ કરી શકાય, એવી દેવ-શુદ્ધ-ધર્મ રૂપ તત્વત્રયીના સ્વરૂપના વિષયમા સમજ મેળવવી જોઈએ, તેમજ એ સમજનો સદુપયોગ કર્યો ત્યારે જ કહેવાય, કે જ્યારે કુદેવનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક સુદેવનો સ્વીકાર કરવામા આવે, કુશુદ્ધનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક મુશુદ્ધનો સ્વીકાર કરવામા આવે અને કુધર્મનો ત્યાગ કરવા

પૂવક સુધર્મનો સ્વીકાર કરવામા આવે જે આત્માઓ આટલું કરી શકે, તેઓને દેવ-ગુરુ-ધર્મના સ્વરૂપના વિષયમા મુનિ શ્રિત બનેલા કહી શકાય આવા દેવ-ગુરુ-ધર્મના સબધમા મુનિશ્રિત બનેલા આત્માઓ, સુદેવ-સુગુરુ-સુધર્મની ઉપામના, મેવા અને આચરણા જેટલા વધુ પ્રમાણમા પોતાનાથી શક્ય હોય, તેટલા વધુ પ્રમાણમા ઉપામના, મેવા અને આચરણા કરવાને માટે ઉત્માહિત બન્યા કરે છે કારણ કે-તેઓને એમ લાગે છે કે આ મસારમા ઉપામના, સેવા અને આચરણા તો એક માત્ર સુદેવ-સુગુરુ-સુધર્મની જ કરવા લાયક છે, કેમ કે-મસારના છવ માત્રને માટે પરમ કૃત્યાણુ પરમ કારણ તો આ જ એક છે '

રાગ-રૂપથી તો ઘણુ યાદ રાખો છો

આવો ભાવ, તમારા હૃદયામાં પેદા થવા પામ્યો છે કે નહિ ? આવો ભાવ તમારા હૃદયામા પેદા થવા પામ્યો હોય, તો તે સુવિશુદ્ધ બને, દૃઢ બને અને ઉત્તેજના પેદા કરનારો બને-એ માટે તેમ જ જે આવો ભાવ તમારા હૃદયામા હજી સુધી પણ પેદા થવા પામ્યો ન હોય, તો આવો ભાવ તમારા હૃદયામા પેદા થવા પામે-એ માટે આ વાત છે તમે કાર્ષ્ણ ભરાબર યાદ રાખતા નથી-એમ કહીને તમને તરછોડવાને માટે આ વાત નથી, પણ તમને જાને યાદ રાખવાની ફેદફી બધી જરૂર છે-એનો કાર્ષ્ણ પણ ખ્યાલ આવે, એ માટે આ વાત છે સસારમા તમે જોણુ યાદ રાખો છો ? રાગને વશ બનીને મ તમે ઘણું યાદ રાખો છો અને દેવને વશ બનીને પણ તમે ઘણું યાદ રાખો છો, એ યાદ તમને સુઝવનારી

અને મારનારી છે, ભવાન્તરોમા ભમાવનારી છે, જ્યારે અહીં
જે યાદની લઢામણ કરાય છે, તે યાદ તો તમને તારનાગી
છે તે માટે વિવેકી બનવું આવશ્યક છે તમને જો પહેલા જ
શ્લોકમાના પદર વિશેષણો યાદ હોય અને જો પદરે ય વિશે
વર્ણનો પરમાથ જો તમારા ખ્યાલમા હોય, તો તમે જો
વિશે વારંવાર વિચાર કરી શકો અને જોથી ભગવાન શ્રી જિને-
શ્વરદેવો પ્રત્યેની તથા શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગ પ્રત્યેની તમાગી શ્રદ્ધા
પ્રબળ જ નિર્મલ અને દૃઢ બની જવા પામે

જે મીતિએ તેટલું સરે તેમ મોય તે મીતિએ કહે

ટીકાકાર મહર્ષિજી, પહેલા શ્લોકમા મધળા થ ભગવાન
શ્રી જિનેશ્વરદેવોની સ્તવમા કયો વાંચીથી, અમુક અમુકને
નમસ્કાર કરીને-એમ ખીન શ્લોક દ્વારા જણાવીને, ત્રીજા શ્લોક
દ્વારા પોતાના અભિધેયને સ્પષ્ટ કર્યું છે ખીન શ્લોકમા જેમને
જેમને નમસ્કાર કરવામા આવ્યો છે, તેમા સૌથી પહેલા
ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજી છે નમળા થ શ્રી જિનેશ્વરદેવોની
સ્વર્ણમાન્યપણે જે સ્તુતિ કરવામા આવી, તેમા ભગવાન
શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીની સ્તુતિ પણ થઈ જ ગઈ, છતાં પણ
ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજી એવું નામોખ્યાસ્ય કરવા પૂર્વક
'નમસ્કાર કરીને' એમ કહેવાયુ છે, માટે જો વાત વિચારવા જેવી
છે ને? થ-યને યેન કેન વિન્નુત બનાવવો, એવી મહાપુરુષોની
લાવના હોતી જ નથી જરૂરી લાગે એટલું કહેવું, જો જ એ
મહાપુરુષોની લાવના હોતી હેતુ દૂકમા કહેવાથી સરે તેમ
હોય, તો દૂકમા કહેવું અને વિસ્તારથી કહેવામા હેતુ ચરે
તેમ હોય, તો વિસ્તારથી કહેવું-એ જ મહાપુરુષોનું વક્ત્ર્ય હોય

છે એટલે સર્વસામાન્ય જિનસ્તુતિ કર્યા પછીથી પણ, ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીના નામોચ્ચારણ પૂર્વક જે નમસ્કાર કરાયો છે, તે સૂચવે છે કે—એમ કરવા પાછળ પણ એ મહાપુરુષનો કોઈ ગણીગ આશય રહેલો છે, માટે એ મહાપુરુષનો આશય શો હશે, એ વાતનો પણ તમને કાંઈક ખ્યાલ આવે—એવી રીતિએ વિચાર કરવો એ જરૂરી છે

સામાન્ય-વિશેષનો સમન્વ

તમે બાણતા તો હશે કે—સામાન્ય કરતા વિશેષ એ વધુ વ્યવહારપ્રવૃત્ત હોવાથી લોકગ્રાહ્ય બને છે જેમ કે—કોઈને પણ એમ કહેવામાં આવે કે—‘વનસ્પતિ લાવ’ તો એ વિચારમાં પડી જશે કે—‘મારે કયી વનસ્પતિ લાવવી?’ અવસરનો અને આશયનો બાણ આદમી તો કદાચ મમલ જાય કે—‘આ અવસરે મને એમણે વનસ્પતિ લાવવાનું જે કહ્યું છે, તે અમુક વનસ્પતિને લક્ષ્યમાં રાખીને જ કહ્યું છે’ અને એથી એ બુદ્ધિશાલી આદમી, ‘વનસ્પતિ લાવ’—એમ કહેનારને એ જ વનસ્પતિ લાવી આપે, કે જે વનસ્પતિને લાવવાનું એને સૂચન કરાયું હોય, પરંતુ મધળા થ કાંઈ એવા બુદ્ધિશાલી, એટલે કે—એવા અવસરના અને આશયના બાણ હોય, એ સ્પષ્ટિત છે? નહિ જ એવા બુદ્ધિશાલી તો થોડાક જ હોય, એટલે સામાન્યપણે તો એમ જ કહેવું પડે કે—‘હાંબડાના પાદડા લાવ’ અગર તો ‘આળાના પાદડા લાવ’ આમ કહ્યું હોય, તો સામાન્ય માણસ પણ જરૂરી વનસ્પતિને લઈ આવી શકે તાત્પર્ય એ છે કે—વ્યવહાર વિશેષ નામથી આવે છે વ્યવહાર વિશેષ નામથી આવતો હોવા છતાં પણ, સામાન્ય

વગર વિશેષ હોય જ નહિ સામાન્ય વગર જેમ વિશેષ હોય નહિ, તેમ વિશેષ વગર સામાન્ય પણ હોય નહિ સામાન્ય હોય તો વિશેષ હોય અને વિશેષ હોય તો સામાન્ય હોય સામાન્ય વનસ્પતિ જ ને હયાતિમા ન હોય, તો લીંબડો, આંબો આદિ વનસ્પતિમા ગણાવા વૃક્ષ વિશેષો હોય નહિ અને લીંબડો, આંબો આદિ ઠોઈ પણ વૃક્ષાદિ વિશેષ જ ને ન હોય, તો વનસ્પતિ પણ હોય નહિ ને માણુમ જાત જ હયાતિમા ન હોય, તો પ્રાણીય વિશેષ, સ્ત્રિય વિશેષ આદિ કયાથી હોય ? અને પ્રાણીય વિશેષ, સ્ત્રિય વિશેષ આદિ હયાતિમા હોય, તો સામાન્ય માણુસજાત પણ હયાતિમા છે એમ માનવું જ પડે સમજવાનું એ છે કે-સામાન્ય પણ આદરણીય છે અને વિશેષ પણ આદરણીય છે એમ શ્રી જિનને સામાન્યથી ય ત્તવાય અને વિશેષથી ય સ્તવાય

નિરોપ દ્વારા સામાન્યની સમજણ દૃઢ બને

બીજી વાત એ છે કે-વિશેષો દ્વારા સામાન્યની સમજણ સારી રીતિએ આપી શકાય કે અથવા તો સામાન્યની સમજણને સુસ્થિર બનાવવાને માટે વિશેષનું વર્ણન કરવું ઘણું લાભદાયી નિવડે છે ટીકાકાર મહર્ષિએ, પહેલા શ્લોક દ્વારા મર્વસામાન્ય શ્રી જિનન્તુતિ કરતા, પદર વિશેષણો વાપર્યા અને એ પદર વિશેષણોને વાપરીને સઘળા ય શ્રી જિનેશ્વરદેવો કેવી કેવી વિશિષ્ટતાવાળા હોય છે-એનો ખ્યાલ આપ્યો, પણ એ પદરેય વિશેષણોને સર્વ પ્રકારે ચોક્કસ એવી વ્યક્તિનું નામ દીધું હોય, તો એથી ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોના સ્વરૂપ વિષેની સમજ સુદૃઢ બને ને ? એ માટે પણ, ટીકાકાર મહ-

ધિએ ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીનું નામ દઇને જે નમસ્કાર કર્યો છે તે વ્યાજળી ઠરે છે કોઈ પૂછે કે-‘આ પહેલા શ્લોકમાં જે પદર વિશેષણો કહ્યા, તે પદર વિશેષણોવાળા આત્માઓ કેવા હોય ?’ તો એમ કહી શકાય કે-‘ભગવાન શ્રી વર્ધમાન સ્વામીજીના ચરિત્રને જોઈ લો. ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીના ચરિત્રને જોતા, તમને લાગશે કે-એ પદર વિશેષણોથી કયનીય સમગ્રુ ય એ તારકમા યથાસ્થિતપણે હતું.’

કર્યા વારેલા કાર્યનો વધુમા વધુ મનમન ચેતવીસમા ભગવાન સાથે દોવાચી તેઓના નામનું ઉચ્ચારણ

અત્ર, એ વાત પણ ધ્યાન ખંડાર જવી જોઈએ નહિ કે-‘અત્યાર મુધીમા, એક માત્ર ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજી જ એવા થઈ ગયા છે, કે જે દીકાકાર મહર્ષિએ પહેલા શ્લોકમા વાપરેલા પદરેય વિશેષણોને મુયોગ્ય હતા અને અન્ય ટોઈપણ આત્મા એવો થયો જ નથી-એવું છે જ નહિ.’ દીકાકાર મહર્ષિએ પહેલા શ્લોકમા વાપરેલા પદરે પદર વિશેષણો જેઓશ્રીને માટે યથાસ્થિતપણે, તદ્દન વ્યાજળીપણે જ વાપરી શકાય-એવા આત્માઓ તો, અત્યાર મુધીમા અનન્તા થઈ ગયા છે એવા આત્માઓ ભવિષ્યમા પણ અનન્તા થવાના છે એવા આત્માઓ વર્તમાનમા શ્રી મહા-વિદેહ ક્ષેત્રમા વિહરમાન પણ છે આમ છતાં પણ, બીજા કોઈ પણ ભગવાનના નામનું ઉચ્ચારણ નહિ કરતા, દીકાકાર મહર્ષિએ અત્ર માત્ર ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીના જ નામનું ઉચ્ચારણ કર્યું, તો તેનું કારણ શું ? આપણને એ વાત ઠગૂલ ॥ કે-એવા આત્માઓ અનન્તા થઈ ગયા છે, પણ એ અન-

નતાના નામ-કામ આદિનો ખ્યાલ ટીકાકાર મહર્ષિને પણ ન હોય અનન્તાના નામ-કામ આદિનું જ્ઞાન કેનામા સંભવી શકે ? અનન્તજ્ઞાનીમા જ ! જે અનન્તજ્ઞાની બનેલ ન હોય, તેને ઠરી પણ અનન્તાના વ્યક્તિગત નામ-કામ આદિનું જ્ઞાન હોય જ નહિ. આપણે જાણીએ છીએ કે-ટીકાકાર મહર્ષિ અનન્તજ્ઞાની બનેલા તો નહોતા જ ટીકાકાર મહર્ષિ અનન્ત જ્ઞાની બનેલા નહોતા, માટે પહેલા શ્લોકમા વપરાએલા પદ્ધતિ પદ્ધતિ વિશેષજ્ઞો જેઓને બ્યાજખીપતે લાગુ પડે-એવા આત્માઓ અનન્તા યદ્ય ગયેલા હોવા છતાં પણ, તે દરેકે દરેકના નામાદિની ખબર, ટીકાકાર મહર્ષિને પણ ન હોય એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ અમુક અમુક શ્રી જિનેશ્વરદેવોના પવિત્ર નામોની તો તેમને ખબર હોય અન્ય કોનેમા યદ્ય ગયેલા અગર તો હાલ વિહરમાન એવા ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોના નામોની વાતને બાબૂએ રાખીએ, તો પણ આ શ્રી બક્ષતક્ષેત્રને વિષે ગત ઉત્સર્પિણી કાલમા યદ્ય ચૂકેલા શ્રી જિનેશ્વરદેવોના નામાદિની તેમ જ આગામી ઉત્સર્પિણી કાલમા થનારા શ્રી જિનેશ્વરદેવોના નામાદિની તો આને પણ કેટલાકેને ખબર છે ગત ઉત્સર્પિણી કાલમા યદ્ય ચૂકેલા ચોવીસ ભગવન્તોના નામોને સાંભળવા છે ? માબળે —

પહેલા શ્રી કેવલનાથી નામના ભગવાન,
બીજા શ્રી નિર્વાણી નામના ભગવાન,
ત્રીજા શ્રી સાગર નામના ભગવાન,
ચોથા શ્રી મહાજ્ઞાના નામના ભગવાન,
પાંચમા શ્રી વિમલ નામના ભગવાન,
છઠ્ઠા શ્રી સર્વાનુભૂત નામના ભગવાન,

સાતમા શ્રી શ્રીધર નામના ભગવાન,
 આઠમા શ્રી શ્રીદત્ત નામના ભગવાન,
 નવમા શ્રી દામોદર નામના ભગવાન,
 દશમા શ્રી સુતેજ નામના ભગવાન,
 અગિઆરમા શ્રી સ્વામી નામના ભગવાન,
 બારમા શ્રી મુનિમુવન નામના ભગવાન,
 તેરમા શ્રી મુર્ખતિ નામના ભગવાન,
 ચૌદમા શ્રી શિવર્માન નામના ભગવાન,
 પંદરમા શ્રી અસ્તાગ નામના ભગવાન,
 સોલ્હમા શ્રી નર્મ નામના ભગવાન,
 સત્તરમા શ્રી અર્નલ નામના ભગવાન,
 અઠારમા શ્રી યમોદર નામના ભગવાન,
 એગણીસમા શ્રી કૃતાર્થ નામના ભગવાન,
 વીસમા શ્રી જિનેશ્વર નામના ભગવાન,
 એકવીસમા શ્રી શુદ્ધર્મતિ નામના ભગવાન,
 બાવીસમા શ્રી શિવકર નામના ભગવાન,
 તેવીસમા શ્રી સ્થન્દન નામના ભગવાન, અને-
 ચોવીસમા શ્રી સમ્રતિ નામના ભગવાન

લેગાલેગી, આ શ્રી ભસ્ત્રેત્રને વિષે આગામી ઉત્સર્પિણી
 કાલમા જે ચોવીસ ભગવન્તો થવાના છે, તે તારકોના પવિત્ર
 નામોને પણ માલગી હો.

પહેલા શ્રી મહાપદ્મ નામના ભગવાન,
 બીજા શ્રી સુરદેવ નામના ભગવાન,
 ત્રીજા શ્રી મુખાર્જી નામના ભગવાન,
 ચોથા શ્રી સ્વયંભૂ નામના ભગવાન,

પાપમા શ્રી સુવર્ણનુબૂતિ નામના જ્ઞાન
 હૃદા શ્રી દેવમુત નામના જ્ઞાન
 આનમા શ્રી ઉદય નામના જ્ઞાન
 આહમા શ્રી પેદાશયુત નામના જ્ઞાન
 નવમા શ્રી ચોદિશ નામના જ્ઞાન
 દશમા શ્રી સત્ચક્રીનિ નામના જ્ઞાન
 અગ્નિઆત્મા શ્રી મુનિમુનિ નામના જ્ઞાન
 આરમા શ્રી અમમ નામના જ્ઞાન
 તેજમા શ્રી નિષ્કાલ નામના જ્ઞાન
 સૌદમા શ્રી નિષ્કાલ નામના જ્ઞાન
 પદમા શ્રી નિર્મલ નામના જ્ઞાન
 મોહમા શ્રી ચિત્રગુપ્ત નામના જ્ઞાન
 સત્તમા શ્રી સુમાધિ નામના જ્ઞાન
 અદારમા શ્રી સંવર નામના જ્ઞાન
 જોગવીનમા શ્રી અનિવૃત્તિ નામના જ્ઞાન
 વીરમા શ્રી વિજય નામના જ્ઞાન
 એકવીરમા શ્રી વિમલ નામના જ્ઞાન
 બાવીસમા શ્રી દેવોપપાત નામના જ્ઞાન
 તેવીસમા શ્રી અનન્ત નામના જ્ઞાન
 ચોવીસમા શ્રી વિજય નામના જ્ઞાન
 ટીકાકાર મહર્ષિએ, આમાના જે

બાદ,
 ૧૭
 મ

નામનું ઉચ્ચારણ કરેલ નથી માની શકે છે. આજના
 વ્યક્તિને વિશે જ તો ઉત્સર્ધિલી ઠાકરે છે. આજે
 આમાની ઉત્સર્ધિલી ઠાકરે માન્યતા મળે છે. એવો
 કરીને, એ તારકાને

ન જાય, પરંતુ વર્તમાન અવસર્પિણી કાલમા થઈ ગયેલા પણ
 ચોવીસ ભગવન્તોમાથી, ટીકાકાર મહર્ષિએ શ્રી વર્ધમાનસ્વા
 મીજીના જ નામનું ઉચ્ચારણ કર્યું, તો તેનું કારણ શું ? વર્તમાન
 અવસર્પિણી કાલમા જે ચોવીસ તીર્થંકર ભગવાનો થઈ ગયા
 છે, તે તારકોના પવિત્ર નામોને તો તમે જ્યાં જ જાણતા
 હશે ને ? ભૂત ચોવીસીના નામોનો અને ભાવિ ચોવીસીના
 નામોનો ખ્યાલ તો આજે ઘણાઓને નથી, પરંતુ જૈન કુળમા
 જન્મવા છતાં પણ, વર્તમાન અવસર્પિણી કાલમા થઈ ગયેલા
 ચોવીસેય ભગવાનોના નામોનો જેમને ખરાબ ખ્યાલ ન
 હોય, એવા પણ માણસો છે ચોડા વખત પહેલાં તો, પાંઠ
 શાળાઓમા ભગવાનના અને ભગવાનના માતા-પિતા આદિના
 નામો, ભગવાનના લાઇનો વિગેરે ગોખાવતા હતા, પણ હવે
 એમા ય કેટલેક અંશે ફેરફાર થઈ જવા પામ્યો છે ખરેખર,
 ભગવાન મત્યેના બહુમાનભાવની ખામી, બીજી ઘણી ખામી
 ઓને પેદા કરી દે છે ખેર, આપણે તો એ વાત ચાલી રહી
 છે કે-આ અવસર્પિણી કાલમા પણ-

પહેલા શ્રી મહાપ્રભાકર ભગવાન,
 બીજા શ્રી અજિતનાથ ભગવાન,
 ત્રીજા શ્રી સમવનાથ ભગવાન,
 ચોથા શ્રી અભિનન્દનસ્વામી ભગવાન,
 પાંચમા શ્રી સુમતિનાથ ભગવાન,
 છઠ્ઠા શ્રી પદ્મપ્રભાકર ભગવાન,
 સાતમા શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભગવાન,
 આઠમા શ્રી ચન્દ્રપ્રભાકર ભગવાન,
 નવમા શ્રી સુવિધિનાથ ભગવાન,

દયમા શ્રી શ્રીતલનાથ ભગવાન,
 અગીઆમા શ્રી એવાસનાથ ભગવાન,
 બારમા શ્રી વામુપૂજ્યસ્વામી ભગવાન,
 ત્રીસમા શ્રી વિમલનાથ ભગવાન,
 ચૌદમા શ્રી અનન્તનાથ ભગવાન,
 પંદરમા શ્રી ધર્મનાથ ભગવાન,
 સોલ્લમા શ્રી શાન્તિનાથ ભગવાન,
 નસામા શ્રી કુંથુનાથ ભગવાન,
 અઠામા શ્રી અગ્નાથ ભગવાન,
 આગત્રીસમા શ્રી મહિલનાથ ભગવાન,
 વીસમા શ્રી મુનિમુક્તસ્વામી ભગવાન,
 એમ્પીસમા શ્રી નર્મિનાથ ભગવાન,
 બારીસમા શ્રી નેમિનાથ ભગવાન અને
 તેવીસમા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન,

—એમ તેવીસ તીર્થપતિ ભગવન્તોના થઈ ગયા બાદ,

એવીસમા તીર્થપતિ ત્રીક ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજી
 થયા છે, આમ છતાં પણ, પ્રથમ તીર્થપતિ શ્રી નપભદ્રેવ ભગ
 વાન આદિ કોઈના પણ નામનું ઉચ્ચારણ નહિ કર્યા, એવીસમા
 તીર્થપતિ ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીના નામનું જ ઉચ્ચારણ
 દીકાકા મહર્ષિએ કર્યું છે, તો તેનું વિશિષ્ટ કાળ કયું છે ?

પ્રશ્ન૦ શ્રી વર્ધમાનસ્વામી ભગવાન એવીસમા તીર્થપતિ
 છે, પરંતુ નિમ્નના ઉપમગી ભગવાન તો એ જ છે, એટલે
 એમના નામનું ઉચ્ચારણ દીકાકા મહાત્માએ કર્યું છે, એવું
 તો માની શકાય ને ?

તમે જે વાત કહી તે બરાબર છે, પણ એ વાતેય ઠેકઠુક

સ્પષ્ટીકરણ માગે છે શ્રી તીર્થંકર ભગવાનોમા, ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજી નિકટના ઉપકારી તીર્થંકર ભગવાન છે, પરંતુ મગલની આચરણ કરતા, ઘણા મહર્ષિઓએ, પહેલા તીર્થંકર ભગવાન શ્રી ઋષભદેવસ્વામીજી આદિની પણ પ્રથમ સ્તુતિ કરેલી છે એટલે અહીં મુખ્ય વાત તો એ છે કે—ટીકાકાર મહર્ષિ જે કાર્યને ઉદેશીને મગલની આચરણ કરી રહ્યા છે, તે કાર્યનો જો કોઈ પણ તીર્થંકર ભગવાનની સાથે વધુમા વધુ સમ્બન્ધ હોય, તો તે ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીની સાથે છે

મ્ન૦ એ કેવી રીતે ?

તમે જાણો છો કે—આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર, એ પાંચમું અગસૂત્ર છે આ અગસૂત્રયુક્ત દ્વાદશાગીની રચના પાંચમા ગણધરભગવાને કરેલી છે, પણ આ દ્વાદશાગી અર્થથી કોણે કહેવી છે ? કહેવું જ પડશે કે—આ દ્વાદશાગી પણ અન્ય ગણધરભગવાનોની દ્વાદશાગીઓની જેમ જ અર્થથી તો ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીએ જ કહેલી છે, એટલે આમાના પાંચમા અગસૂત્રની ટીકાની રચના કરવાનું જે કાર્ય, તે કાર્યને જો કોઈ પણ તીર્થંકર ભગવાનની સાથે વધુમા વધુ સમ્બન્ધ હોય, તો તે ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીની સાથે જ છે; અને એ કારણે પણ, ટીકાકાર મહર્ષિ, ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીને તેમના નામોચ્ચારણપૂર્વક નમસ્કાર કરે છે, તે સ્થાને જ ગણાય.

શ્રી મહાવીર નામ વધુ વ્યવહારપ્રચલિત છે

તમે જાણતા તો હશે જ કે—આ અવસર્પિણી કાલમા આ શ્રી ભરતક્ષેત્રને વિષે થયેલા ચોવીસમા તીર્થપતિ ભગવાનને અનેક નામોથી ઓળખાવાય છે અને સ્તવાય

છે જેમ પહેલા તીર્થપતિ શ્રી ઋષભદેવજીના ભગવાનને, શ્રી આદિનાથ આદિ તરીકે પણ ઓળખાય છે અને વધુ પ્રચલિત પણ એ જ નામ છે, તેમ ચોવીસમા તીર્થપતિ શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીને શ્રી મહાવીર આદિ તરીકે પણ ઓળખાય છે અને વધુ પ્રચલિત પણ એ જ નામ છે જે કે-શાસ્ત્રોમા અનેક ઠેકાણે ચોવીસમા તીર્થપતિ ભગવાનને શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજી એવા નામથી સ્તવાયા છે, જેમ કે-હોગરુમા પણ ઘડમાણસ્સ પદ આવે છે અને 'સમાઽસ્તુ વર્ધમાનાય' આદિ પણ આવે છે, તો પણ સૂત્રાદિકમા અનેક સ્થલોએ શ્રી મહાવીર એવા નામનો જ વ્યવહાર કરાયેલો છે શ્રી કંપસૂત્ર જેવામા પણ 'સમણે મગ્ગં મહારીરે' ઇત્યાદિ પ્રયોગો જેવાને મળે છે આમ, વર્તમાન કાલની ચોવીસીના ચોવીસમા તીર્થપતિનું શ્રી 'મહાવીર' એવું નામ અતિશય પ્રમિદ્ધ અને વ્યવહારપ્રચલિત હોવા છતાં પણ, ટીકાકાર મહર્ષિએ, એ તાત્કાલ નામનું ઉચ્ચારણ કરવામા, શ્રી વર્ધમાન એવા નામને પસંદ કર્યું છે, તેમા પણ કેઈ ઉમદા આશય રહેલો હોય, એ સુસંભવિત છે

શ્રી વર્ધમાન નામની સ્થાપના

આ અવસર્ષિણીના ચોવીસમા તીર્થપતિ ભગવાનનું, શ્રી વર્ધમાન એવું નામ, તેઓશ્રીના પિતા શ્રી મિદ્ધાર્થ રાજાએ સ્થાપિત કર્યું હતું, જ્યારે તેઓશ્રીનું શ્રી મહાવીર એવું નામ, ઇન્દ્રે સ્થાપિત કર્યું હતું આ બન્ને ય નામોની સ્થાપનાની પાછળ સિન્ન સિન્ન દષ્ટિબિન્દુઓ હતા

ભગવાનનું, શ્રી વર્ધમાન એવું નામ પાઠવોનો વિકલ્પ

તો, એ તારકનો આત્મા જ્યારે શ્રીમતી ત્રિશલા માતાના ઉદરમાં ગર્ભપણે રહેલો હતો, ત્યારે જ ઉત્પન્ન થવા પામ્યો હતો.

ભગવાનનો આત્મા, પહેલા તો, આઘાદ સુદી છઠના દિને ઋષભદત્ત નામના પ્રાણીની દેવાનદા નામની ભાર્યાના ઉદરમાં અવતર્યો હતો, અને ત્યા જ, ગર્ભમાં આવ્યાને બ્યાશી દિવસો મુધીનો ભગવાનનો આયુ કાળ પસાર થયો હતો. બ્યાશીમાં દિવસે, એટલે મારવાડી ગણતરીના મહિનાઓના હિસાબે આસો વદી તેરમના દિવસે અને ગૂજરાતી ગણતરીના મહિનાઓની અષ્ટમીએ ભાદરવા વદી તેરમના દિવસે, અર્ધ રાત્રિના સમયે, મૌધર્મેન્દ્રની આસાથી, હરિષ્ણગમેષી નામના દેવે, શ્રી ત્રિશલા માતાના ઉદરમાં રહેલા ગર્ભને દેવાનદાની-કુક્ષિમાં અને દેવાનદાની કુક્ષિમાં રહેલા ગર્ભને શ્રી ત્રિશલા માતાની કુક્ષિમાં મકમાવ્યો હતો.

જે દિવસે, ભગવાનનો આત્મા દેવાનદાની કુક્ષિમાં અવતર્યો હતો, તે દિવસે પણ હસ્તોત્તર ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્ર હતું અને જે દિવસે ભગવાનના આત્માનું શ્રી ત્રિશલા માતાના ઉદરમાં મકમલ કરાયું, તે દિવસે પણ હસ્તોત્તર નક્ષત્ર હતું. આમ જે દિવસથી ભગવાન શ્રી ત્રિશલા માતાના ઉદરમાં આવ્યા, તે દિવસથી ઇન્દ્રની આસાને અનુસરીને તિર્યગ્જ્ઞાનક દેવતાઓ, વાગ્વાર, વિવિધ મહાનિધાનોને શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજાના ભવનમાં ભરવા લાગ્યા આથી, તે આયુ જ્ઞાતકુળ પણ ધન, ધાન્ય, રાજ્ય, રાષ્ટ્ર, ગણ, વાહન, કોળાગાર, પ્રીતિ-સત્કાર વિગેરેથી અત્યંત વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યું આ ઉપરાંત, એવા રાજાઓ, કે જેઓ પૂર્વે શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજાને પણ નમ્યા નહોતા, જેઓ પોતાના બાહુ-

બાળને અગે બારે ગર્વને ધારણ કરતા હતા, જેઓ વિષમ સ્થાનોમા ભરાઈ રહ્યા હતા અને જેઓ દૂર વસતા હતા, એવા યજ્ઞ રાજાઓ આવીને શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજાને નમ્યા અને તેમણે શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજાની તાબેદારીનો સ્વીકાર કર્યો.

શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજાને અને શ્રીમતી ત્રિશલા માતાને જ્ઞાત્યુ કે-આ સઘળો ય પ્રભાવ, ગર્ભસ્થ આત્માના પુરુષપ્રકર્ષ નો છે આથી, તેઓને એક વાર એવો વિકલ્પ ઉત્પન્ન થવા પામ્યો કે-‘જ્યારથી આ ગર્ભ ઉત્પન્ન થયો છે, ત્યારથી આપણે ધન, ધાન્ય અને કનકાદિક વૈભવથી વૃદ્ધિ પામ્યા છીએ, માટે જ્યારે આ પુત્રનો જન્મ થશે, ત્યારે આપણે આ પુત્રનું વર્ધમાન એવું શુભનિષ્પન્ન નામ પાડીશું ’

જે વધ્યા જ કરે, તેને વર્ધમાન કહેવાય અત્યારે દેખીતી રીતિએ તો વર્ધમાન ભગવાનના માતા-પિતા હતા, કારણ કે-વિવિધ વૈભવોથી તેઓ જ વૃદ્ધિને પામી રહ્યા હતા, પરંતુ તેઓ પોતાની એ વૃદ્ધિને પોતાની વૃદ્ધિ નહિ સમજતા હતા, પરંતુ એમ સમજતા હતા કે-આ નવળી ય વૃદ્ધિ ગર્ભસ્થ આત્માના પુરુષોદયને જ આભારી છે અને એથી આ નવળી ય વૃદ્ધિ વસ્તુતઃ એ ગર્ભસ્થ આત્માની પોતાની છે તેમની આવી માન્યતા હતી, માટે જ તેમણે એ ગર્ભસ્થ પુત્ર જ્યારે જન્મે ત્યારે તેનું વર્ધમાન એવું શુભનિષ્પન્ન નામ સ્થાપિત કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

જેવું નામ હોય તેવા શુભો હોય અથવા તો જેવા શુભો હોય તેવું નામ હોય, એવા નામને શુભનિષ્પન્ન નામ કહેવાય છે.

૦ : ' દેવલોકમાથી આવેને અ

છઠના દિવસે દેવાનદાના ઉદરમા અવતર્યો હતો એ દિવસથી માડીને, બરાબર નવ માસ અને સાડા સાત દિવસો ગયે છતે, એટલે ચૈત્ર મહિનાની સુદી તેરસના દિવસે પણ મધ્ય રાત્રિના સમયે, એ આત્મા શ્રીમતી ત્રિશલા માતાના ઉદર માથી બહાર આવ્યો, એટલે કે-જન્મને પામ્યો એ પછી, બારમા દિવસે, એટલે માગ્વાડી ગણતરી અનુસાર વૈશાખ વદી અને ગૂજરાતી ગણતરી અનુસાર ચૈત્ર વદી દશમના દિને ભગવાનનો નામકરણ મહોત્સવ કરવામા આવ્યો.

એ દિવસે, પોતાના કૌટુંબિક જનોને તથા ક્ષત્રિયકુલ નગરના પ્રધાન મેહી જનોને પણ શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજાએ આમંત્ર્યા હતા તેમને શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજાએ પરમ આદરપૂર્વક ભોજન કરાવ્યું હતું અને ભોજન કરાવ્યા બાદ તેમનો સત્કાર કરીને તેમને બેસાડ્યા હતા.

એ વખતે શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજાએ એ લોકોની સમક્ષ બહાર કહ્યું હતું કે-‘ હે પ્રધાન જનો ! જે દિવસથી આ કુમાર દેવીના ગર્ભમા અવતર્યો, તે દિવસથી હું હાથી, ઘોડા, બહાર, કોખાગાર તથા રાજ્ય અને સુખી સ્વજન-પરિજન વડે અત્યન્ત વૃદ્ધિ પામતો આવ્યો છું, આથી, પૂર્વે પણ મને એવો સકલ ઉત્પન્ન થયો હતો કે-આ કુમાર જ્યારે જન્મે ત્યારે આનું વર્ધમાન એવું નામ પાડીશું ! એટલે અત્યારે પણ તમારી સમક્ષ આ કુમારનું વર્ધમાન એ જ નામ હો !’

એ વખતે હાજર ગહેલા શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજાના કૌટુંબિક જનો અને પ્રધાન મેહી જનોએ પણ, શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજાના ‘ કુમારનું વર્ધમાન એવું નામ ગણવાના ’ પ્રસ્તાવને, ખૂબ આનન્દથી વધાવી લીધો હતો.

શ્રી મહાવીર નામની સ્થાપના

આ પ્રકારે ભગવાનના માતા-પિતાએ ભગવાનનું વર્ધ માન એવું નામ સ્થાપિત કર્યું, જ્યારે ઈન્દ્રે ભગવાનનું ‘મહાવીર’ એવું નામ સ્થાપિત કર્યું ઈન્દ્રે પણ ભગવાનનું મહાવીર એવું નામ જે સ્થાપિત કર્યું, તે ભગવાનના ગુણોને અનુલક્ષીને જ સ્થાપિત કર્યું ઈન્દ્ર તો અવધિસાની હોય છે ઈન્દ્રે જોયું કે-આ ભગવાન ઉપર ભારેમા ભારે ઉપસર્ગો આવવાના છે, પરંતુ ગમે તેવા ભયજનક ભારે ઉપસર્ગોથી પણ આ ભગવાન કપાયમાન થવાના નથી અને કષ્ટમાત્ર જ મહેવાના છે, માટે આ ભગવાનનું ‘મહાવીર’ એવું નામ ગાખવું, એ જ યોગ્ય છે એમ મનસૂને, ઈન્દ્રે ભગવાનનું શ્રી મહાવીર એવું નામ સ્થાપિત કર્યું

દષ્ટિબિન્દુનો ફરક શાથી ?

ભગવાનના માતા-પિતાની દષ્ટિમા અને અવધિસાની એવા ઈન્દ્રની દષ્ટિમા, કેટલો બધો ફરક છે-એનો તમને ખ્યાલ આવે છે ? ઈન્દ્ર વિવેકી છે, માટે ઈન્દ્રની આક્યન્તર દષ્ટિ છે અને ભગવાનના માતા-પિતા અવિવેકી છે માટે તેમની બાહ્ય દષ્ટિ છે, એવું નથી ઈન્દ્ર વિવેકી છે, તો ભગવાનના માતા-પિતા કાર્ધ અવિવેકી નથી બન્ને ય વિવેકગુણથી નપત્ત હોવા છતાં પણ, એકની દષ્ટિ સુષુ તરફ છે અને બીજાની દષ્ટિ પુણ્યમર્મ તરફ છે, તેનું કારણ શું ? મુખ્ય કારણ તો એ જ છે કે-ઈન્દ્રને ભગવાનના ગુણોના નબધમા જેવું જ્ઞાન છે, તેવું જ્ઞાન ભગવાનના માતા-પિતાને નથી ઈન્દ્ર અવધિસાની ~ ~ ~ ભગવાન પોતાના જીવન દર

ભારે ઉપમર્ગોના સમયે પણ કેવા અચલ અને ક્ષમાવન્ત રહેવાના છે, એ બોધ-તપ્તી શકે છે, જ્યારે ભગવાનના માતા-પિતાને તેવું જ્ઞાન નથી વળી ભગવાનના માતા-પિતાના હૈયામાં મુખ્યત્વે મ્નેહસાગર જોર છે, જ્યારે ઈન્દ્રની એવા તો શુભ-ગગને અગે છે આથી, ભગવાનના માતા-પિતા ભગવાનનું 'વધનાન' એવું નામ સ્થાપિત કરે, એ પણ સ્વાભાવિક છે અને ઈન્દ્ર ભગવાનનું 'મહાવીર' એવું નામ સ્થાપિત કરે, એ પણ સ્વાભાવિક છે

ભગવાનના ધીરપણાની અને વીરપણાની ઇન્દ્રે કરેલી પ્રશંસા

પ્રશ્ન-૦ બાલકીડાના પ્રમગને લઈને ભગવાનનું વીર નામ પડ્યાનું મહાગાય છે ને ?

એવો ઉત્તર પણ આવે છે ભગવાન જે સમયે આઠ વર્ષની પૂરી ઉમ્મરના નહોતા થયા, તે સમયે મમાન વધના મત્રિપુત્ર, મામતપુત્ર, મેઘિપુત્ર, મેનાપતિપુત્ર આદિ બાળકો, કે જેઓ મમવામાં વિચક્ષણ હતા, તેમની માથે બાલભાવને સુલભ એવી કોડા કરતા હતા તેમાં, એક પ્રકારની વૃક્ષકીડા પણ તેઓ કરતા હતા વૃક્ષકીડાની રમત રમવાને માટે, એવી શરત નક્કી કરી હતી કે- 'જે બાળક વૃક્ષ પર પહેલો ચઢી જાય અને પહેલો ઉતરી જાય, તે બાળક જીવ બાળકોની પીઠ ઉપર સ્વારી કરીને તેમને ચલાવે' આવી શરતવાળી રમત રમાવી હતી, તે દરમ્યાનમાં બન્યું એવું કે-સૌધર્મેન્દ્રે દેવતાઓની સમક્ષ ભગવાનના ધીરપણાની અને વીરપણાની પ્રશંસા કરી ભગવાનના ધીરપણાની અને વીરપણાની પ્રશંસા કરતા, ઈન્દ્રે ત્યાં સુધી કહી દીધું કે- 'દેવ, દાનવ કે ઈન્દ્ર પોતે પણ,

બાલવયસ્ક એવા ય ભગવાનને હરાવી શકે તેમ નથી '

એક દેવથી એ પ્રશસ્યા સદાઈ નહિ

આ વાત તદ્દન માત્રી હતી જેવી હકીકત હતી, તેવી જ હકીકત ઇન્દ્રે કહી હતી પણ ભગવાનની એવી પ્રશંસા ઇન્દ્રે કરી, એ એક સામાન્ય દેવથી મહત્ત્વ ઘટી શકી નહિ

ભગવાનની એવી પ્રશંસા કન્નાડ ઇન્દ્રન કથન અવિચારી છે, સ્વ-છન્દી છે અને ઉદનાઈની એક એટલા સમાન છે-એમ એ દેવને લાગે છે, પણ એ વખતે તો એ દેવ 'ઇન્દ્ર પોતાના સ્વામી છે'-એમ સમજીને રૂપ નહે છે એ દેવ પોતાના સ્વામીની સામે નથી બોલતો, તં વિનયને કાળે નથી બોલતો એમ નહિ, પણ એને ખબર છે કે- 'ઇન્દ્ર ને કોખ્યા, તો આપણું તો આવી જ બનશે ' એ એ દેવના વિનય હોત, તો તો એને વિચારેય આવડ કે- 'ઇન્દ્ર જેવા બલવાન પણ ત્યારે બાલવયસ્ક એવા ય ભગવાનની પીરતાની અને પીરતાની પ્રશંસા કરે છે, ત્યારે એમા કાઈક તત્ત્વ જરૂર હશે! '

કથ્યાણ્ણમે કિવ્વટ પરિણામેમાં રમના હોય છે

પણ અહીં સ્વાભાવિકરૂપે જ અગત્યનો ભાગ ભજીયો છે એ દેવ પોતે અત્યન્ત કિલ્લટ પરિણામવાળો અને અતુલ મિથ્યાત્વને ક્ષીપે વિવેકહીન હતો જેઓના પરિણામે અત્યન્ત કિવ્વટ હોય છે, તેઓ કોઈની પણ મારી વાતને ચઢી શકતા નથી કોઈની પણ પ્રશંસાને સાબળતા, હૈયામાં આનન્દ પ્રગટવો અને ઇર્ષ્યાનો ભાવ પેદા નહિ થવો, એ પણ એક ગુણ છે વિવેકને લઈને, પ્રશંસા વ્યાજબી કે નહિ જગર એ સ્થાને છે કે નહિ-એવા પ્રકારનો વિચાર આવવો, એ બહુ વસ્તુ છે અને

૧ જુ પ્રથમાને સાબળતા હૈયામા ઇર્ષ્યાનો ભાવ પે
 ૨ જુ વસ્તુ છે ઇર્ષ્યા, એ અત્યંત કિલ્બટ પા
 ૩ મૂલ્યક વસ્તુ છે માણમે એટલી લાયકાત તો જ
 ૪ પવી એઈએ કે-કોઈ ગમે તેવાની પણ પ્રથમાને માભળત
 ૫ મા કદી પણ ઇર્ષ્યાભાવ પ્રગટે નહિ ડોઈનુ પણ આ
 ૬ તમારા હૈયામા ઇર્ષ્યાભાવને તો પેદા કરે જ નહિ-એવી તમા
 ૭ નિધિ છે ? ડોઈનુ પણ માર થતુ હોય, ભદ્ર થતુ હો
 ૮ તો એમા તમે નારાજ તો નહિ જ ને ? અતુર્વિધ શ્રીસધ
 ૯ ગણાતી કેટલીક બ્યક્તિઓમા પણ આજે ઇર્ષ્યાનો દોષ વ
 ૧૦ જવા પામ્યો છે, એમ તમને લાગે કે ? મમાજમા, બી
 ૧૧ ઓને મારા બનાવવાની પેગ્વી વધારે આલી રહી છે કે
 ૧૨ માર થતુ હોય તેનું જુડુ કરવાની પેગ્વી વધારે આલી
 ૧૩ છે ? ઇર્ષ્યાને આધીન થયેલો અમલ્ય પણ બોલે, આખો
 ૧૪ થકાવે, છતી વસ્તુઓને અછતી કરવાને અને અછતી વસ્તુઓ
 ૧૫ છતી કરવાને પણ મથે અને ત્યા તક મળે ત્યા કાનભલે
 ૧૬ પણ કરે આણુ કરનાગઓ, કેટકેટલા કિલ્બટ પગિણામે
 ૧૭ રમતા હોય ? આવા ઇર્ષ્યાભાવને આધીન બની ચૂકેલા
 ૧૮ બીજાઓનું તો બગાડી શકે કે નહિ-એ અનિશ્ચિત છે, પ
 ૧૯ પોતાનું તો અવશ્ય બગાડે છે બીજાઓનું બગાડી શકે
 ૨૦ તો, બીજાઓનો તેમનું બગાડે-તેવો પાપોદય સહાયક બ
 ૨૧ એઈએ, ત્યારે ઇર્ષ્યાનું બગાડવામા તો એનો પાપોદય સ
 ૨૨ બની જ ચૂકેલો છે એ ઇર્ષ્યાનું બન્યો, એ જ એનો પાપોદય
 ૨૩ ઇર્ષ્યાનું અનેક દોષોને પાન બને છે

ઇર્ષ્યાનું બનેલા દેષને જેમ તેના સ્વામી ઇન્દ્રને

એવું લાગ્યું કે-સ્વામીનું આ કથન અવિચારી છે, સ્વચ્છન્દી છે અને ઉદ્ધતાઈની ચેષ્ટા સમાન છે, તેમ અહીં પણ ઈર્ષ્યાળુ અનેલાઓને પોતાના વડિલો અને શુરુઓ આદિના નબધમા અથોઅ વિચારો આવવા, એ કેઈ અગ્રભવિત વસ્તુ છે? ઈર્ષ્યાળુ, શુભ્રમા પણ દોષ જૂએ જેના પ્રત્યે ઈર્ષ્યાનો ભાવ હોય, તેના જ શુભ્રોને એ દોષ રૂપે જૂએ-એમ નહિ, પરન્તુ જેના પ્રત્યે ઈર્ષ્યાનો ભાવ હોય, તેની પ્રશ્નસા કરનારના પણ શુભ્રોને એ દોષ રૂપે જૂએ ઈર્ષ્યાળુ દોષદષ્ટિવાળો બનીને, અવિનીત આચરણને આચરનારો અને કૂર સ્વભાવવાળો પણ બને. એ એવો વિચાર પણ નહિ કરે કે-‘મારી ઈર્ષ્યાના પાપે હું બીજાઓના કેટકેટલા જૂઠામા નિમિત્ત બની રહ્યો છું!’ પણ પોતાના જૂઠાનું જેને ભાન નથી, તેને બીજાનો વિચાર આવે જ મી રીતિએ? જે ઈર્ષ્યાળુ બને છે, તેનામા પગનિન્દાનો અને અપ્રશ્નનાનો દોષ પણ આવ્યા વિના રહેતો નથી મનન બનવાને ઈચ્છતા અને મનન બન્યા રહેવાને ઈચ્છતા માણસે, પરનિન્દા અને અપ્રશ્નસા-એ બન્ને ય દોષોથી અઢાને માટે દર રહેવાનો પ્રયત્ન કરવો એમને માન માણ સના મોઢે જેમ પગનિન્દા શોભે નહિ, તેમ સ્વપ્રશ્નસા પણ શોભે નહિ પૂર્વકાળના કથાનકોમા કેટલેક સ્થળે એવા પ્રશ્નો પણ આવે છે કે-ઉત્તમ આત્માઓ પોતાના મુખે પોતે કયા કુળના છે અને કયા સ્થાનના છે, એ વિગેરેનો પરિચય આપ વાનું પણ પસંદ કરના નહિ

દેવ દ્વોબ પમાડવાને માટે બાતે આવ્યો

પેલો દેવ વિચાર કરે છે કે-‘અવિન્ય માહાત્મ્યવાળા

ઈન્દ્રો પણ, એક માનવી બાળને ય હોભ પમાડી શકે નહિ, એ શુ સંભવિત છે ?' અર્થાત્-એને એ અસંભવિત લાગતું હતું એટલે એ દેવે નિભય કર્યો કે- 'હુ પોતે જ ત્યા બાઉ અને તે બાળના ધેર્યની પરીક્ષા કરું !'

આ પ્રભાણેનો નિશ્ચય કરીને, તે દેવ ત્યા આવ્યો, કે ત્યા શ્રી વર્ધમાનકુમાર મમવયમ્કેની માથે વૃક્ષકોટા કરતા હતા ત્યા આવીને તે દેવે, દેખાવ માત્રથી પણ અતિ ભયને ઉપજાવે એવા સૂર્યના રૂપને ધાન્જ કહ્યું અને જે વૃક્ષ ઉપર ચઢવા-ઉતરવાની રમત ગમાવાની હતી, તે વૃક્ષની નીચેના બાગમા તે રહ્યો ચિંકરાગ અને ભયકર એવા સૂર્યને જોતાની માથે જ, બીજા બાળકો તો ત્યાથી નાસવા જ હામ્યા, પરંતુ શ્રી વર્ધમાનકુમાર તો જરા ય હોભ પામ્યા નહિ તેમજે તો, પોતાના હાથથી પેલા સૂર્યને એક દોરડીની જેમ પકડીને, દૂર દૂર દીધો.

દેવ હાથે

એ બનાવને જોઈને, પેલા બાળકો પાછા આવ્યા અને રમત શરૂ કરવા માડી પેલા દેવ જ્યારે મૂર્ખ બનવા દ્વારા પણ શ્રી વર્ધમાનકુમારને હોભ પમાડી શક્યો નહિ, ત્યારે તેણે એક નાના રાજકુમારનું રૂપ ધાન્જ કહ્યું અને તે પણ પેલા બાળકોની જેમ શ્રી વર્ધમાનકુમારની સાથે રમવાને માટે આવ્યો.

રમતના ક્રમ અનુસાર મધ્યમા બાળકોએ વૃક્ષ ઉપર ચઢવા માંડ્યું તેમા, શ્રી વર્ધમાનકુમાર જ, સૌથી પહેલા વૃક્ષની ટોચે પહોંચી ગયા અને વૃક્ષની ટોચે પહોંચીને વૃક્ષની ઉપરથી નીચે

ઉનમાં પણ સૌથી પહેલા

આથી, એક પડી એક-એમ બધા બાગકાએ, છોડા
એવા શ્રી વર્ધમાનકુમારને, પોતાની પીઠ ઉપર આડઠ ક્યાં અને
પછી એક ઘોડાની જેમ બે હાથોના અને બે પગોના મળીને ચા
પગોના દેખાવથી ખાંન ચાવ્યા અનુક્રમે, પેલા બનાવટી મજ-
કુમાર, કે જે દેવ છે, તેનો વાગે આવ્યો તેજે પણ, પહેલા તો,
શ્રી વર્ધમાનકુમારને પોતાની પીઠ ઉપર આડઠ ક્યાં, પણ શ્રી
વર્ધમાનકુમારને પોતાની પીઠ ઉપર આડઠ કરીને, તે દેવે,
તેમને હોભ પમારવાનો પ્રયત્ન આરંભ્યો.

તત્કાલ, એ દુષ્ટ બુદ્ધિવાળો દેવ, વિચાર્યું રૂપ કરીને
મોટા મોટા પર્વતોને પણ નીચા કરે તેમ વધવા લાગ્યો, તેના
પાતાલ જેવા મુખમાં પહેલી છબ, તરફ અગ્નિના નાન જેવી
દેખાવા લાગી, ઉચા પર્વત જેવા તેના માથા ઉપર નેહા
કેશો, હાવાનળની જવાલાઓ જેવા દેખાવા લાગ્યા, તેની બધ
કર હાથો, કરવત જેવી જણાવા લાગી, તેની આંખો, અગ્રાણથી
ભરેલી સઘડીઓના જેવી દેખાવા લાગી, તેના નવકોના, ત્રિગિ
શુદ્ધાઓની જેમ ઘોર દેખાવા લાગ્યા, અને તેની બે જ નજી,
બધે બે મોટી મર્પિલીઓ જ હોથ એવી દેખાવા લાગી.

આ પ્રમાણે પેલો દેવ પોતાના વિકતરૂપ રૂપને વધારી
રહ્યો હતો, એથી શ્રી વર્ધમાનકુમાર જ્યારે હોભ પામ્યા ત્યારે
એ તો ત્રણ નિમંત્રણ સ્થાનોએ મહિન હતો નવ ન એ-લે
ઉપયોગ મૂક્યો કે-‘આ કોણ છે ?’ અને શ્રી વર્ધમાનકુમાર
જાણ્યું કે-‘આ દેવ તો મારી પરીક્ષા કરવાને માટે
છે !’ એટલે શ્રી વર્ધમાનકુમારે તે દેવની પીઠ ઉપર એ
મુઠ્ઠી મારી, કે જે મન જની ત્રણે

કેટલું જળખર પરાક્રમ ? આ પ્રમાણે શ્રી વર્ધમાનકુમારની વીરતાનો અને ધીરતાનો અનુભવ થવાથી, તે દેવ ભગવાનને નમી પડ્યો અને પ્રભુને બમાવીને તે પોતાના સ્થાનકે આત્યો ગયો. આ પ્રસંગને અનુલક્ષીને પણ ઇન્દ્રે શ્રી વર્ધમાનકુમારનું વીર એવું નામ સ્થાપિત કર્યાનું ઠહેવાય છે.

યોગ્યતા પહેલી ભેધએ

અયોગ્ય આત્માઓની પાને, ઉત્તમ પણ આત્માઓની પ્રશંસા કરવામાય, કેટલું બધું ભેખમ ગહેલું છે ? એકને પ્રશંસા કરવાનું મન થાય અને એકને પાડવાનું મન થાય, એવું નાટક તો, આ સસારમા ઠામ ઠામ ચાલી રહ્યું છે. આ પ્રસંગ ઉપરથી ભોધ લેવા જેવો છે કયો ? યોગ્ય બનવાનો ! લાયકાત કેળવવાનો ! કારણ કે-કરેકે દરેક માગી વસ્તુ લાયકાતની અપેક્ષા રાખે છે અને, હોજરીમા અયોગ્યતા હોય છે તો દૂધ પણ પચી શકતું નથી, તો પત્રી આ તો શુભોની વાત છે શુભોની વાતમા યોગ્યતા તો પહેલી ભેધએ.

ટીકાકાર મહર્ષિના હુવાનો વર્તમાનભાવ

ટીકાકાર મહર્ષિ આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરી શ્વરજી મહારાજએ પદ્મ વિશેષભો દ્વાગ સર્વસામાન્ય શ્રી જિનસ્તુતિ કર્યો બાદ, બીજા શ્લોકની ચતુર્થાત્મમા, આ અવપરિણી કાલમા આ શ્રી ભગવદ્દેવને વિષય થઈ ગયેલા ચોવીસ તીર્થંકર ભગવાનો પૈકીના ચોવીસમા તીર્થંકર ભગવાનને, તેમના નામનું ઉચ્ચારણ કરવા પૂર્વક નમસ્કાર કર્યો છે. એને અગે આપણે અત્યાં મુધીમા કેટલીક વાતો કરી આવ્યા તેમા વાત એ હતી કે-શ્રી મહાવીર'એ નામ વિશેષ લોકપ્રચલિત

અને ઇન્દ્રધાનિ હોવા છતાં પણ, ટીકાકાર મહર્ષિએ શ્રી વર્ધમાન એવા નામનું ઉચ્ચારણ કેમ કર્યું ? એ માટે આપણે એક આલ્યા કે-શ્રી વર્ધમાન એવું નામ કયા સયોગોમા રચાવિન કરવામા આવ્યું હતું અહીં પણ એમ લાગે છે કે ટીકાકાર મહર્ષિના હૈયામા વર્ધમાનભાવ રહેલો છે અને એથી જ એ મહાપુરુષે ' નત્વા શ્રીમદ્દાપોરાય ' એમ નહિ લખતા, ' નત્વા શ્રીવર્ધમાનાય ' એમ લખ્યું હોય ટીકાકાર મહર્ષિને હજી તો આગળ વધવું છે ને ? નવ અગસૂત્રોની ટીકાની રચના કરવી છે, તેમા હજી તો તેમણે ત્રીજા અગસૂત્ર અને ચોથા અગસૂત્ર-એ બે અગસૂત્રોની ટીકાઓની રચના કરી છે આ પચ્ચમાગ સૂત્રની ટીકાની રચના, એ તો તેમની ત્રીજી ટીકારચના છે આ ત્રીજી ટીકારચનાને પૂર્ણ કરીને, છ ટીકા રચનાઓને કરવાની તેમની ભાવના છે એમા ય, આ પાચમા અગસૂત્રની ટીકાની રચના કરવી, એ કેઈ સાધારણ કાર્ય નથી, પણ અસાધારણ કાર્ય છે, એમ કહીએ તો પણ થાલે એટલે તેમના હૈયામા વર્ધમાનભાવ રહેલો જ છે અને એ વર્ધમાનભાવને અંગે, અહીં મગલાચરણમા વર્તમાન શાસનના નાયકને, શ્રી વર્ધમાન નામથી નમસ્કાર કરે તે ચોખ્ખું છે

શકુંલ કરના રાજ આગળા

અહીં કેઈ કહેશે કે-‘વર્તમાન શાસનના નાયક ભગવાનને શ્રી મહાવીર એવા નામથી સ્મરીને અને એ નામના ઉચ્ચારણપૂર્વક નમસ્કાર કરીને, ટીકાકાર મહર્ષિએ પોતાના કાર્યને આગળ ધપાવ્યું હોત, તો શું, એથી તેમનો હેતુ બર આવત નહિ ?’ એવું કહેનારને કહેવાય કે-શ્રી મહાવીર એવા

નામના ઉચ્ચારણપૂર્વક નમસ્કાર કરવાથી પણ હેતુ સરે, જરૂર સરે, પણ સામાન્ય નિયમ એવો છે કે-હૈયામા જેવા પ્રકારનો ભાવ હોય અથવા તો જેવું બનવાનું હોય, તેવા જ શબ્દો પ્રાય સુખમાથી નીકળે છે

ન્યારે સતી દ્રૌપદીને છોડાવી ભાવવાને માટે શ્રી કૃષ્ણની સાથે પાડવો પશોત્તર નામના રાજના દેશમા ગયા, ત્યારે પશોત્તર રાજ તેમની સાથે યુદ્ધ કરવાને માટે આવી પહોચતા, શ્રી કૃષ્ણે પાડવોને કહ્યું કે-‘આની સાથે તમે યુદ્ધ કરો, અથવા તો, હું યુદ્ધ કરે અને તમે જૂઓ’

એ વખત પાડવોએ શ્રી કૃષ્ણને કહ્યું કે-‘આવા કાયરની સાથે આપના જેવાને તે લડવાનું હોય ? આપની આજ્ઞાથી અમે જ તેની માથે લડીશું, પછી જોઈએ તો તં છોને અને જોઈએ તો અમે છતીએ’

પાડવોના આવા શબ્દો માત્રથી, શ્રી કૃષ્ણ, એ યુદ્ધનું પરિણામ જેવું આવશે, તે સમજી ગયા, પણ પછી પોતે યુદ્ધ કરીને બાહ્યને સુધારી લેશે-એમ ધારીને કાંઈ બોલ્યા નહિ

હવે પશોત્તર રાજની સાથે યુદ્ધમા ઉતરેલા પાડવો પોતાનું ધાર્યું નહિ નિપજી શકવાથી, શ્રી કૃષ્ણને શરણે આવ્યા એ વખતે, શ્રી કૃષ્ણે હસતા હસતા કહ્યું કે-“તમે યુદ્ધમા જતી વખતે જે ‘એ છતશે કે અમે છતીશું’-એમ બોલેલા, તે ઉપરથી જ હું તો સમજી ગયો હતો કે-તમે હારીને પાછા આવવાના છો”

દુનિયામા પણ કહેવાય છે કે-“શકુન કરતા શબ્દ આગળા” સારામા સારા ગણાય તેવા શકુન થયા હોય, પણ નીકળતા કે-‘એસતા-કાને જો ખરાબ શબ્દ પડે, તો સારા

શુકનનું દુઃખ સ્વીકારી જાય અને ખરાબ શબ્દનું દુઃખ આપી મળે તમે દોષક કાને જ્યાં હો અને એ વખતે અચાનક જો તમારા કાને એવા બાવાયના શબ્દો પડે કે-‘તારું દામ સિદ્ધ થશે’ અથવા તો ‘નું કાપીશ’ તો એવા પ્રભાસના શબ્દો એવા બાવિના સૂચક મળ્યા પ કે-તમે જે કાને જઈ રહ્યા છો, તે કામમા તમે જરૂર મદદગ નિવડવાના ! કાર્ક પણ કાપાયે જવાની વાત થાય અને તમે કહેા કે-‘જે કાર્ય મારાથી નહિ થાય તો ?’ તો એ વસ્તુ તમારી બાવિ નિષ્ફલતાની સૂચક મળ્યા પ. આમ શબ્દોનું પણ પણ મદદરૂપ છે

આ દષ્ટિએ વિચારીએ, તો આપણને એવી કલ્પના કરવાનું મન થઈ જાય કે-ટીમકાર મદદર્પિના દેવામા જે વર્ધમાનભાવ ગ્રહેલો, તે સફળ થવાનો હોવાથી, તેવા જ નામથી તેમને ભગવાનને નમસ્કાર કરવાનું મન થયું

આર અનિગયો

હવે ‘ભગવા ધીર્વર્ધમાનાય’ એમા વર્ધમાન પૂર્વે જે શ્રી શબ્દ વાપરવામા આવેલ છે, તે શું સૂચવે છે ? એ ધી શબ્દ એવું સૂચન કરે છે કે-ભગવાન ધીયુક્ત છે એટલે કે-ભગવાન ધી વર્ધમાનસ્વામીજી, કે જેઓ શ્રીએ કરીને યુક્ત છે, તેમને નમસ્કાર કરીને-એ પ્રભાવે ટીમકાર મદદર્પિનું કહેવું છે ભગવાનની શ્રી એટલે લક્ષ્મી કથી ? પ્રધાન લક્ષ્મી તો દેવલ જ્ઞાન જ ને ? આ રીતિએ, ટીમકાર મદદર્પિએ અર્ધા ભગવાનના જ્ઞાનાનિશયને અર્ધ રૂપે જણાવ્યો, અને જ્ઞાનાનિશયને પવા દ્વારા, ભગવાનના જે આર અયો જણાય

જ્ઞાનાતિશય ત્યારે જ પ્રગટે છે, કે જ્યારે અપાયા-
 પગમાતિશય પ્રગટ્યો હોય અપાયાપગમાતિશય પ્રગટયા
 વિના, જ્ઞાનાતિશય પ્રગટતો જ નથી એનું કારણ એ છે કે-
 કેવલજ્ઞાની તો વીતરાગ જ બની શકે છે જે વીતરાગ બનેલ
 નથી, તે કેવલજ્ઞાની બની શકે, એ શક્ય જ નથી જેણે
 જેણે પોતાના કેવલજ્ઞાન રૂપ આત્માના શુભને પ્રગટ કરવો
 હોય, તેણે તેણે પહેલા પોતાના રાગનો સર્વથા હાથ કરી જ
 નાખવો જોઈએ અને પોતાના રાગનો સર્વથા હાથ કરવા દ્વારા
 વીતરાગ બનવું જ જોઈએ ભગવાન તો રાગ-રોષની જડને જ
 ઉખેડનારા છે રાગ-રોષની જડ જેનામા હોય, તે કબૂત પામે
 છે પ્રભુ રાગ-રોષની જડને જ ઉખેડનારા હોવાથી, તેઓ
 બાહ્ય કષ્ટોને પણ દૂર કરનારા છે એ અતિશયને અપાયા
 પગમાતિશય કહેવામા આવે છે ભગવત જ્યાં જ્યાં વિચરે,
 ત્યાં ત્યાં ઇતિ આદિ ઉપદ્રવો થતા નથી આ વિશિષ્ટતા,
 શ્રી તીર્થકર-નામકર્મના ઉદયને આભારી છે એટલે જ, જે
 કોઈ વીતરાગ બને, તે બધા અપાયાપગમાતિશયથી સમ્પન્ન
 બને-એવો નિયમ નથી, પરંતુ ભગવાન શ્રી અરિહંતદેવોના
 આત્માઓ જ જ્યારે વીતરાગ બને છે, ત્યારે અપાયાપગ
 માતિશયથી અન્વિત બને છે વીતરાગ બન્યા પહેલા, એ
 અતિશય કેમ નહિ? ખૂદ પોતે જ અપાયાની જડ રાગ-રોષથી
 અન્વિત છે, ત્યાં અન્યોના અપાયોનો અપગમ થવા રૂપ
 અતિશય, મલવિત બને જ શ્રી ગીતિએ? વીતરાગ બન્યા
 પછીથી જ, પણ વીતરાગ બન્યા પછીથી તરતમા જ આત્મા
 કેવલજ્ઞાની બને છે, એટલે અપાયાપગમાતિશયના અને જ્ઞાના
 તિશયના પ્રગટીકરણ વચ્ચે મમયનો લાભો તફાવત ગહેતો નથી.

એ જ રીતિએ, કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થતાની સાથે જ પૂજાતિશય અને વચ્ચનાતિશય પ્રગટે છે, કેમ કે-કોઈ પણ ભગવાનને કેવલજ્ઞાન થતાની સાથે જ, દેવતાઓ આવીને સમવસરણુની રચના કરે છે તેમ જ ત્યારથી આઠ પ્રાતિહાર્યો ભગવાનના છવનભરના આગ્રીદારો બની જાય છે કેવલજ્ઞાની ભગવાન ત્યાં સુધી નદેડે વિચરે છે, ત્યાં સુધી એ તારુની સેવામાં ઝોછામાં ઝોછા એક કર્તાડ દેવતાઓ તો, સદાને માટે, સાથે રહે છે આ બધો પૂજાતિશય છે આમ તો, ભગવાન ત્યારથી થયે અગર ઉદ્ધર્તન પામે અને માતાના ગર્ભમાં આવે, ત્યારથી જ દેવેન્દ્રાદિથી પૂજાવા માટે છે; પરંતુ ભગવાન પૂજાવા જ કરે-એવા પ્રકારનો જે પૂજાતિશય, તે તો કેવલજ્ઞાન થતાની સાથે તરતમાં જ પ્રગટે છે

જેમ પૂજાતિશય કેવલજ્ઞાન થતા તરતમાં જ પ્રગટે છે, તેમ ભગવાનનો વચ્ચનાતિશય પણ કેવલજ્ઞાન થતા તરતમાં જ પ્રગટે છે એ તારુ બોલે એક ભાષામાં ને માલજનાર સૌને ભગવાન પોતપોતાની ભાષામાં બોલતા હોય એવું લાગે. 'દેવો ને માનવો જ સમજી શકે-એમ નહિ, પણ પશુ-પખીઓ પણ સમજી શકે ભગવાન કોઈ વાત કહે અને એ વાત નહિ સમજાવાથી નનમાં ત્યાં સશય પેદા થાય, ત્યાં તો એને એનો સશય બેદાર્થ જાય એવું માલગવાને મળે એને થાય કે-ભગવાન મારા મનમાં હમણા જ ઉત્પન્ન થવા પામેલા સશયને સમજી ગયા અને તેનો ખૂલાસો આપી દીધો ભગવાનની દેશના આવે, તે બાળે મધુર સંગીત ચાલી રહ્યું એવું લાગે. ગમે તેવો મિથ્યાદષ્ટિ છવ પણ, ભગવાનના વચ્ચનાનો-વિરોધ કરી શકે નહિ આ બધો ભગવાનના વચ્ચના-

તિશયનો પ્રભાવ છે આપણો મુદ્દો તો એ છે કે—એક માત્ર જ્ઞાનાતિશયને કહેવા માત્રથી પણ, ભગવાનના આદેય અતિશયો કહેવાઈ જાય છે

મર્વોત્તમ કોટિના ચારિત્ર વિના મર્વોત્તમ કોટિનું જ્ઞાન પ્રગટે જ નહિ

ભગવાન અનન્તજ્ઞાની છે, માટે તેમને કરવામા આવેલો નમસ્કાર, આપણા જ્ઞાનાવરણને કમ કરે છે, દૂર કરે છે જ્ઞાનીને નમતા, જ્ઞાનીનો વિનય કરતા, જ્ઞાનીની ઉપાસના કરતા, જ્ઞાનીને અનુસરતા જ્ઞાન આવે, તેમ તેમની આશા-તના કરતા, તેમના કહેલાથી વિપરીતપણે વર્તતા, તેમની નિન્દા કરતા, તેમનું યથાશક્તિ યોગ્ય બહુમાન નહિ કરતા, આપણા જ્ઞાનની હાનિ થાય છે—આપણુ જે જ્ઞાનાવરણ કમ છે, તે ભેરહાર બને છે એ જ રીતિએ, ચારિત્રવાનને નમના ચારિત્ર મળે છે ચારિત્રને અને જ્ઞાનને જેવો તેવો મળધ નથી માત્ર જ્ઞાનથી પણ મુક્તિ મળે નહિ અને માત્ર ચારિત્રની ક્રિયાઓથી પણ મુક્તિ મળે નહિ મુક્તિ માટે તો, જ્ઞાન પણ જોઈએ અને ચારિત્ર પણ જોઈએ આમ તો, ચારિત્ર એ જ્ઞાનનું ફળ છે, જ્ઞાન જે જ્ઞાન રૂપ હોય, એટલે કે—જ્ઞાન જે સમ્યજ્ઞાન હોય, તો એનું ખરેખર ફલ ચારિત્ર જ છે, પરંતુ એ વાતને કદી પણ નહિ ભૂલવી જોઈએ કે—સર્વોત્તમ કોટિનું ચારિત્ર આવ્યા વિના, કદી પણ, મર્વોત્તમ કોટિના જ્ઞાની બની શકાતું નથી કેવલજ્ઞાની કોણ બની શકે ? જે યથાખ્યાત નામના સર્વોત્તમ કોટિના ચારિત્રનો સ્વામી બને તે ! સામા યિકાદિ પાંચ પ્રકારના ચારિત્રો છે તેમા પાંચમું યથાખ્યાત

નામનુ ચારિત્ર છે મથાખ્યાત ચારિત્ર એટલે ભગવાને જેવું એકાન્તે નિર્મલ ચારિત્ર કહ્યું છે, તેવું નિર્મલ ચારિત્ર, ઠાઈ પણ પ્રકારના અતિચારની મસાવનાથી પણ સહિત એવું તદ્દન સુવિગ્રહ ચારિત્ર એ ચારિત્રને પામેલો આત્મા જ પીતરાગ બન્યો થકે કેવલજ્ઞાનને ઉપાર્જે છે

ચારિત્રપ્રેમ માથે જ્ઞાનપ્રેમનો સર્વવ

એટલે, જ્ઞાનની અધિકતાના અને જ્ઞાનની નિર્મલતાના અર્થએ, કદી પણ ચારિત્રની ઉપેક્ષા નહિ જ કરવી જોઈએ બીજા જેમ સુંદર અને સડા વગરનું હોય છે, તેમ તેનું ક્ષણ પણ તેવું જ હોય છે જેને ચારિત્રનો પ્રેમ નથી, તેનો જ્ઞાનનો પ્રેમ, એ માલો જ્ઞાનપ્રેમ જ નથી જ્ઞાનનો પ્રેમી, ચારિત્રનો પ્રેમી ન હોય, એ બને જ નહિ સાચો જ્ઞાની તે છે, જ્ઞાનનો સાચો અર્થો પણ તે છે, કે જે પોતાના રાગ-દ્વેષને ક્ષીણ કરી નાખવાને ઈચ્છે છે, અને રાગ-દ્વેષને ક્ષીણ કરી નાખવાનું અમોઘ માધન ચારિત્ર છે આથી, જેઓ આને જ્ઞાનના નામે ચારિત્રાચારોની અવગણના કરવામાં હિત બૂઝે છે અગત્ય તો પોતાના જ્ઞાનના રમના નામે પોતાની ચારિત્રશીલતાની ખામીનો બચાવ કરે છે, તેઓ વસ્તુતઃ જ્ઞાનના ઉપાસક છે કે નહિ, તે તેમણે પોતે જ વિચારવાની જરૂર છે

શ્રી માપતુષ મુનિવર

તમને ‘માપતુષ’ એવા નામથી એવા નામથી જોળાના મુનિવરના પ્રસંગની ખબર છે ? એમને જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય એવો તો ભેરહાર થઈ ગયેલો, કે જેથી એ મહામુનિ, લાખ પ્રયત્ને પણ ‘મા રુપ’ અને ‘મા તુષ’

એટલાને પણ, પોતે જરાબર ગોખી શકે એ માટે થ યાદ રાખી શકવાને સમર્થ નિવડતા નહોતા જ્ઞાનાવરણીય કર્મના એવા જ્ઞેરદાર ઉદયવાળા પણ એ મહામુનિએ, પોતાના પુરુષાર્થના બળે, માત્ર જ્ઞાનાવરણીય કર્મને જ જડમૂળમાંથી લેદી નાખ્યું- એમ નહિ, પરન્તુ પોતાના આરેય ધાતિકર્મોને મૂળમાંથી લેદી નાખ્યા અને કેવલજ્ઞાનને ઉપાન્ન્યું

મોટી ઉમ્મરે દીક્ષિત

જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો તેવા પ્રકારનો જ્ઞેરદાર ઉદય, એ મહામુનિને જન્મથી જ હતો, એવું નહિ હતું તેઓ મૂળ એક ભડવાડના પુત્ર હતા મોટી ઉમ્મરે તેમને સફશુરનો સુયોગ મળી ગયો છવ લાયક અને ભવિતબ્યતા સુંદર, એટલે એમને એ સફશુરનો સુયોગ સુંદર પ્રકારે ફળ્યો સફશુરના સુયોગને પામીને, એમનો આત્મા વૈરાગ્યવાસિત બન્યો અને એમનામા વિવેકશુભ્ર પ્રગટ્યો વિવેકશુભ્ર પ્રગટતા, એમના આશિત્રમોહ કર્મનો પણ એવો ફાયોપરામ થવા પામ્યો કે- એ મોટી ઉમ્મરે પણ દીક્ષિત બન્યા

આ સાબળીને હૈષે ચીરાડો પડ્યો ?

વિચાર કરો કે-કેવા લાયક છવ છે ? વય પછી વધી જવા પામી છે અને બાલપણી ' ' છતા પણ સફશુરનો સુયોગ એ ' ' ? તમને સફશુરનો સુયોગ ક્યારથી તમને નાનપણથી જ સફશુરનો પણથી ' ' ને હજી

કદી પણ આવે છે ખરો ? તમારા પુણ્યે તમને જે ધર્મ સામગ્રી મેળવી આપી છે, તે ધર્મસામગ્રીની કિંમત તમે તમારા હૈયામાં આકી છે ? મસાગ્રમુખની સામગ્રીની કિંમત તમારા મનમાં કેટલી વસેલી છે-એ કાંઈ અજાણ્ય નથી, પણ ધર્મ સામગ્રીની-મોક્ષમુખની આધક અને એવી સામગ્રીની કિંમત તમારા મનમાં કેટલી વસેલી છે-એ તો બહુ નિરાશા ઉપજાવે એવી બાબત છે ને ? સફળરૂનો મુયોગ ફળે ક્યારે ? એ મુયોગની કિંમત મમજાય ત્યારે ને ? સફળરૂના મુયોગની કિંમત ક્યારે સમજાય ? તમે આત્માના અવકાશનો વિચાર કરો ત્યારે ને ? તમને આ વાતને સાબળતા, હૈયે એવો ય થીરાડો પડ્યો ખરો કે-એક ભરવાડને ત્યાં જન્મેલો મોટી ઉમ્મરનો માણસ પણ જે માત્ર એક વારના સફળરૂના મુયોગમાં આટલું બધું ખામી ગયો, તો મને લગભગ રેજનો અને તે ય પ્રાય બાલપણથી સફળરૂનો મુયોગ વચેલો હોવા છતાં પણ, મારામાં એવી તે શી ખામી છે, કે જેને લઈને મને એ ભરવાડપુત્ર જેટલો પણ આ સફળરૂનો મુયોગ ફળનો નથી ?

જ્ઞાન જાણવાને માટે જ નથી પણ આચરવાને માટે છે

આવા દૃષ્ટાંતો તો આત્માને જગવનારા નિવડે, પણ તમે વિચાર કરો તો ને ? કયા કાંઈ ક્યારમથી સાબળવાની નથી, પણ એમાનો સાર પોતાના આચરણમાં ઉતારવાને માટે કયાને સાબળવાની છે તમને ખબર તો છે ને કે-જ્ઞાન, એ માત્ર જાણવાને માટે જ નથી, પણ આચરવાને માટે છે ? ખરે જ્ઞાની કયો ? જે ખરાને ખરું અને જોડાને જોડું સમજે, તે જ ખરો. એમ નહિ, ખરો જ્ઞાની તો પુણ્ય

જે જેટલું જાણે તે ચથાર્ય સ્વરૂપે જાણે અને એ જાણપણીને ઉપયોગ કરીને જોડાને છોડવાને માટે અને ખરાને સ્વીકારવાને માટે ઉદ્ધમશીલ બને ‘આ તજવા જેવું છે અને આ આચરવા જેવું છે’-એવી જાણી વાનો કરે, પણ ‘જે તજવા જેવું છે તેને હું કેમ તજી શકું અને જે આચરવા જેવું છે તેને હું કેમ આચરી શકું’-એવો વિચાર કરીને, એ વિચારને અમલમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન કરે નહિ, એવો માણસ ગમે તેટલું ભણેલો હોય, ગમે તવો જાણકાર હોય, તો પણ વસ્તુના જ્ઞાની નથી સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્આચારમાં વર્તતા બનવાની ભાવનાને પેદા કર્યો વિના રહે જ નહિ એટલે જ્ઞાન માત્ર જાણવાને માટે નથી, પણ આચરવાને માટે છે આ દષ્ટિએ જે તમે માલગતા હો, તો પેલા ભરવાડને સફળરૂપે સુયોગ ફળ્યો-એ વાતને માલગતાની માથે જ, તમને તમારો વિચાર આવે તમને એમ થાય કે-‘એમને સફળરૂપે સુયોગ જેવો મળ્યો તેવો ફળ્યો અને મને હજી પણ સફળરૂપે સુયોગ જેવો ફળ્યો નોંધ્યો, તેવો કેમ ફળ્યો નથી?’ અને આમ લાગે, એટલે અત્યાર સુધીમાં સફળરૂપે સુયોગ જેટલે અંશે ન ફળ્યો હોય, એટલે અગે સફળરૂપે સુયોગ નહિ ફળવા બદલ, તમારા હૈયામાં હું ખ પેદા થાય તેમ જ એ હું ખ તમારા હૈયામાં ‘સફળરૂપે સુયોગ હવે કેમ ફળે?’-એ માટેનો પ્રયત્ન કરવાના વિચારને જ-માવે

યોગાદ્વલન

જે પુણ્યવાનનો પ્રસંગ ચાલી રહ્યો છે, તે દીક્ષિત બન્યા અને સફળરૂપે આજ્ઞા સુજ્ઞ સચમનું પાલન કરવા લાગ્યા

સદ્ગુરુએ પશુ, એ મહામુનિમા યોગ્યતા જોઈને, યોગોદ્ધન કરાવવાપૂર્વક એ મહામુનિને શ્રી આવશ્યકસૂત્રની અનુરા આપી શ્રી આવશ્યકસૂત્ર આદિની અનુરા આપ્યા બાદ, એ મહ્ગુરુએ, એ મહામુનિને શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના યોગ કરાવવા માળ્યા સદ્ગુરુએ, સુયોગ્ય શિષ્યોને, ચારિત્રમપદા અને જ્ઞાનનપદામા વધાયો કરે, એ તર્કન સ્વાભાવિક જ છે

જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો જોન્દાન ઉદય

હવે બન્યું એવું કે-જે વખતે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના યોગ થાહુ હતા અને શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની વાચના થાહુ હતી, તે સમય દરમીઆનમા, એ મહામુનિને, લવિતવ્યતાને વશ, પૂર્વમચિત એવા જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય થયો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના એ જોરદાર ઉદયના પ્રતાપે, એ મહામુનિ, કાઈ પણ માદ રાખવાને માટે અશક્ત બની ગયા એમને એક શબ્દ પણ પૂરો માદ રહે નહિ, એવી કારમી મિથિતિ પેદા થઈ જવા પામી એમના ગુરુમહારાજને પણ એમ થઈ ગયું કે-હવે કરવું શું ? આ મહામુનિએ તો, જ્યાં મુખી માદ રહે નહિ ત્યાં મુખી આગળ વાચના લેવી જ નહિ-એવો નિર્ણય કયો અને યોગનો તપ જાડી રાખ્યો

મુનિ અને તપ

એમના હૈયામા એવો ભાવ હતો જ નહિ કે-ક્યારે તપથી છૂટાય ! યોગોદ્ધનના તપને, એ મહામુનિ, બન્ધન રૂપ માનતા નહોતા એ મહામુનિ તો માનતા હતા કે-મગવાને સૂત્રજ્ઞાન યોગોદ્ધનપૂર્વક દેવાનું કન્માબુ છે, માટે દહન પણ કર્મની નિર્જગત કારણ છે

તપ એ કાર્ય યોગોદ્ધનના કાળમા જ કરવાની વસ્તુ છે, એવું પણ નથી એક માત્ર મોક્ષની સાધનાને માટે જ સસારને તણ દધને સયમને સ્વીકારનાગ મુનિઓ, તપના ધણા અર્થો હોય છે કારણ ક-નિઝરાના પગ્મ કારણ તરીકે ભગવાને તપને જ જણાવેલ છે મુનિજીવનમા તપનું સ્થાન નિત્યનું છે, પણ નૈમિત્તિક નથી એ જ કારણસર, મુનિઓ આહારને વાપગવા છતા પણ ઉપવાસી ગણાય છે આહારને લીધા વિના તપ કરવાની સ્થિતિ રહે તેમ નથી-એવું લાગે, ત્યારે મુનિઓ નિર્દોષ આહારને ગ્રહણ કરે એમ આહાર લેતા મુનિઓ, જ્યા તપ કરવા ભેગી સ્થિતિ લાગે, ત્યા તપ ક્યાં વિના રહે નહિ વળી, ખાર પ્રકારના તપોની અપેક્ષાએ વિચાર કરીએ, તો મુનિઓનું જીવન તપથી ગઢિત હોય, એવું બને જ નહિ મુનિ હોવા છતા પણ જે તપથી કટાણે, તપથી ભાગે, તેનાથી મુક્તિ પણ ભાગે કદાચ એનું મુનિજીવન રમણીય બન્યું રહેવાને બદલે, રૌદ્રસ્વરૂપને ધરનાર બની જાય એટલે મુનિ ઓનું લક્ષ્ય સદા તપ તન્ક પણ હોય જ

કેવા પદો ગોખનાને આખ્યા ?

એ મહામુનિના જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ભેરદાર પ્રતાપવાળા ઉદયના પ્રતાપને ભેધએ, એ મહામુનિને આરાધનામા યોજી રાખવાને માટે તથા તેમનું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ, કર્મે કરીને ક્ષીણતાને યામે એ હેતુથી, એ મહામુનિના ગુરૂ મહારાજએ, તેમને એટલું જ માત્ર ગોખ્યા કરવા રૂપ પ્રયત્ન કરવાનું જણાવ્યું કે-“મા રુપ, મા તુષ ।” યોતાના ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞા મુજબ, એ મહામુનિ, “મા રુપ, મા તુષ ” એટલા જ

માત્ર પદોને ગોખવાના પ્રયત્નમાં લાગી ગયા 'મા રુપ' એટલે કોઈના ય પ્રત્યે રોષ કરવો નહિ અને 'મા તુષ' એટલે કોઈના ય પ્રત્યે રાગ કરવો નહિ ન તો રોષ કરવો ને ન તો રાગ કરવો ! ઉપકારી ગુરૂ મહારાજએ, એ મહા મુનિને ગોખવાને માટે પણ ઉવા મુન્દર પદો શોધી આપ્યા ? આટલા જ પદોના ભાવને જે હૈયે ઉતારી દે, તેનો બેઠો પાર થઈ જાય ને ?

માપતુષ નામ પડયું

અને, ખરેખર, એ મહામુનિએ એ પદોના ભાવને તો આખા હૈયે ઉતારી દીધો. ગુરૂ મહારાજએ આપેલા એ પદોને, એ મહામુનિ નિન્તર મોટા અવાજે ગોખવા લાગ્યા, પણ જ્ઞાનાવન્લીય કર્મના ઉદયનું જોર એટલું બધું હતું કે- એ પદો પણ એ મહામુનિને અખડપણે યાદ ગહેતા નહોતા. 'મા રુપ, મા તુષ' એટલું ગોખવા માડતા વિસ્મૃતિ થઈ જતી અને 'માપતુષ' થઈ જતું આથી, તેઓ નાના છોકરાઓના પણ હાસ્યપાત્ર થઈ પડ્યા છોકરાઓએ એ મહામુનિને 'માપતુષ' મુનિના નામથી ઓળખવા અને ઓળખાવવા માડ્યા ઘણા લોકો તેમની મશકરી અને નિન્દા કરવા લાગ્યા આમ છતાં પણ, એ મહામુનિ તો, પોતાના તેવા પ્રકાશના કમોદયને જ યાદ કરતા અને સ્વેગ વસમાં ઝીલતા એટલું જ નહિ, પણ જ્યારે જ્યારે તેમને કોઈ મશકરીમાં પણ 'માપતુષ' નહિ, પણ 'મા રુપ, મા તુષ' - એમ યાદ આપતું, ત્યારે ત્યારે તેમને એમ લાગતું કે- આણે મારા ઉપર ઉપકાર કર્યો.

આદર્શ

આ કસોટી, એ જેવી-તેવી કસોટી નથી આવું બે-
ચાર દહાડા, બે-ચાર મહિના કે બે-ચાર વર્ષો સુધી ચાલુ
નથી, પરંતુ આવું બાર બાર વર્ષો સુધી ચાલુ છે બાર
બાર વર્ષો સુધી એકધારે ગોખવાનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખવો
અને હોકા ગમે તેટલી હામી અગર નિન્દા કરે, તો પણ
મગજ ઉપરનો કાબૂ સુમાવવો નહિ તેમ જ સમતારસમા
લીન બન્યા રહેવું, એ ગજબની અસાધારણ બાબત છે.
મુનિઓને માટે અને ગૃહસ્થોને માટે પણ, આ એક સફાને
માટે હૃદયમાં સ્થાપી રાખવા લાયક ઉદાહરણ છે છદ્મસ્થ
દશામાં આવે એકધારે ઉપશમભાવ કોઈક જ ઠેકાણે મળે
એની સાથે જ્ઞાન માટેનો એ મહામુનિનો જે પ્રયત્ન, તે પણ
એવો છે કે-એનો ભેટો લાગ્યે જ મળે આવડે તો ભણે-
એવા તો હજુ મળે, પરંતુ ગમે તેટલી વાર ગોખવા છતા
ય આવડે નહિ અને તેમ છતા પણ જ્ઞાનોપાર્જનના પ્રયત્નને
છોડે નહિ-એવાઓ તો વિરલ જ સમજવા થોડીક મહેનત
કરી અને આવડ્યું નહિ એટલે કટાણે અને ભણવાનું મૂકી
દે-એવો વર્ગ જ માટેા હોય એ રીતિએ પણ જ્ઞાનોપા
ર્જનના પ્રયત્નથી દૂર ભાગી જનારાઓને માટે, આ એક
સુંદર, ગજબની પ્રેરણા આપે એવો આદર્શ છે

અનન્તાગ્ની બન્યા

એ મહામુનિએ, આ રીતિએ બાર બાર વર્ષો સુધી
પ્રયત્ન કર્યો એ પ્રયત્નના પ્રતાપે, એ મહામુનિ ક્ષપકશ્રેષ્ઠિ
ઉપર આરૂઢ થયા ક્ષપકશ્રેષ્ઠિ ઉપર આરૂઢ થઈને, એ મહા-

મુનિએ અન્તર્મુદૂર્ત માત્ર જોટલા સમયમા જ, ચારે ઘાતિ કર્મોને ક્ષીણ કરી નાખ્યા અને જોમ એ મહામુનિ પહેલા શ્રી-વીતરાગ બન્યા અને તરત જ અનન્તજ્ઞાની પણ બન્યા. “મા કવ, મા તુષ” જોટલા પદોનું જ્ઞાન તો શુ, પરન્તુ એ મહામુનિને જગતમા જોટલા જીવ-અજીવાદિ પદાર્થો છે તેનું અને તેના સર્વ પર્માયોનું પણ સર્વકાલીન જ્ઞાન થયું આવા મહામુનિઓને તો, આપણે કોડ કોડ વાર નમીએ સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર-ઉલ્લખની પ્રેરણા, આ મહા-મુનિના જીવનમાથી મળી રહે છે.

શુદ્ધસ્થવેષમ્ભૌ છતા શુદ્ધસ્થભાવમા નહિ

આપણે તો, એ વાત વિચારી રહ્યા હતા કે-જ્ઞાનને અને ચારિત્રને એવો સબંધ છે કે-જ્ઞાનના નામે પણ ચારિત્રની ખવગણના કરી શકાય નહિ ચારિત્રની પ્રાપ્તિમા જેમ જ્ઞાન સહાયક બને છે, તેમ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમા ચારિત્ર પણ સહાયક બને છે, અને સર્વોત્તમ કોટિનું જ્ઞાન તો, સર્વોત્તમ કોટિના ચારિત્ર વિના પ્રાપ્ત થતું જ નથી અત્ર કોઈ એવો પ્રશ્ન કરે એ સભવિત છે કે-‘જો સર્વોત્તમ કોટિના ચારિત્ર વિના સર્વોત્તમ કોટિનું જ્ઞાન પ્રગટતું જ નથી, તો પછી જેઓ શુદ્ધસ્થપણે કેવલજ્ઞાની બન્યા, તે શી રીતિએ કેવલજ્ઞાની બન્યા ?’ આવો પ્રશ્ન પૂછનારે સમજવું જોઈએ કે-આ માત્ર બાહ્ય ચારિત્રની જ વાત નથી માત્ર બાહ્ય ચારિત્ર તો, વધુમા વધુ, નવમા ઐવેયક સુધીની નિયતિને જ પમાડી શકે છે, પરન્તુ જ્યારે બાહ્ય ચારિત્રની સાથે અન્તઃભાવનો સુયોગ થાય છે, ત્યારે જ એ ચારિત્ર

જે જે પુરુષાત્માઓ ગૃહસ્થવેષમા ગદ્યા થકા કેવલજ્ઞાનને
પામ્યા છે, તે તે પુરુષાત્માઓ તે વળતે બાહ્ય દષ્ટિએ ભલે
ગૃહસ્થવેષમા હતા, પરંતુ આશ્વ્યન્તર દષ્ટિએ તો તેઓ ગૃહ
સ્થભાવમા વર્તતા નહોતા એ પુરુષવાનોએ પણ ક્ષપકશ્રેણિ
માટેલી જ એ પુરુષવાનો પણ સર્વોત્તમ ઢોટિના ચાગ્રિના
પરિણામોના સ્વામી બનેલા જ અને તે પડીથી જ તેઓ કેવલ
જ્ઞાનને પ્રગટાવવાને માટે સમથ બન્યા હતા એવા પુરુષા
ત્માઓ, ક્ષપકશ્રેણિ માડતા પહેલા પણ, ચાગ્રિની ભાવનાવાળા
તો બન જ એ તો એમને એમનું ચાગ્રિમોહ કર્મ નડતર
રૂપ હતું, માટે તેઓ મસારમા રહેલા હતા મસારમા રહેવા
છતા પણ, એમનું હેયુ મસારમા રહેવાને માટે શણ નહોતું જ
પ્રયત્ન જારી રાખો તો ધ્યેય યારી આપે

અહીં, ખરી વાત તો એ વિચારવા લાયક છે કે-
'કર્મનો ઉદય ગમે તેટલો ભેરદાગ હોય, તેમ છતા પણ જે
આત્મા ધીરજથી પોનાના પુરુષાર્થને ચાલુ રાખે છે, તે આત્મા
કેવી મફળતાને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.' જ્ઞાનાવશણીય કર્મના
ઉદયનું ભેગ કેવું? 'મા દય, મા સુય' એટલું પણ ચાલ રહી
શકે નહિ એવું! અને બારે વર્ષે યજ્ઞિભાગ કેવું આપ્યું? અનન્ત
જ્ઞાનનું મયાદન! કર્મના ભેરદાગ ઉદયની સામે પણ આગળ
ધમ્મે જવાનો પ્રયત્ન જારી રાખનારાઓ જરૂર કાવી જાય
છે કર્મના ઉદયને બાણીને નિ મત્તવ બતાવું નહિ. કર્મના
ઉદયને બાણીને વિચાર કરવો કે- 'આ ભેમ ભેગ કરે, તેમ
મારે આને તોડવાનો પ્રયત્ન કરવો એમ ઠરતા પડી ય
જવાય, યાછા ય પડાય, પણ એનો એ પ્રયત્ન જારી રાખવો'

એ મહામુનિ બૂલી જતા, છતા ગણરાતા નહિ 'માવતુપ' તો 'માવતુપ' પણ એનું રટણ તો એ કયાં જ કરતા હતા ને ? અને જ્યાં કોઈ ચાદ આપે, ત્યાં શુદ્ધ પદોને ગોખવાનો પ્રયત્ન પણ કરતા હતા ને ? એટલે બૂલ થઈ જાય, મહેનત કરવા છતાં ય તત્કાલ સફલતા ન મળે-એ બધું સંભવિત છે, પરંતુ પ્રયત્ન જો ખરાબર બરી રાખ્યો હોય, તો ધ્યેય ચારી આખ્યા વિના ગ્રહે જ નહિ

જ્ઞાન-જ્ઞાની-જ્ઞાનનાં માનનોની આશાતના

એ મહામુનિ તો, જ્ઞાનોપાર્જનનો એટલો બધો પ્રયત્ન કરતા હતા, પણ એમની જેમણે હામી અને નિન્દા કરી હશે, તેમણે કેવું કર્મ ઉપાર્જ્યું હશે ? જ્ઞાનને માટેનો અવિરત પ્રયત્ન કયાં કરનારા મહામુનિની હામી અને નિન્દા કરવાથી, કેવું ધોર જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય ? તેમાં ય, આ તો પાછા ચારિત્રશીલ મહાપુરુષ હતા ! આજે પણ આવી ગભીર બૂલ ઘણાઓ કરે છે કોઈ જોલવામાં જરાક બૂલ કરે, એટલે મરકરી કરે કર્મના ઉદયવાળાઓની મરકરી કરવી, એ પોતે, એના કગ્તા પણ વધારે ભારે કર્મના બોજથી ભારે બનવા જેવું છે એ મહામુનિએ જ્યારે તેવા પ્રકારનું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ઉપાર્જ્યું હશે, ત્યારે કાઈક ગભીર પ્રકારની જ્ઞાનની અગર જ્ઞાનીની અગર જ્ઞાનના સાધનોની આશાતના તો કરી હશે ને ? એ વગર કાઈ આવું ભયંકર કોટિનું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બધાય ખરું ? ત્યારે વિચાર એ કરવો જોઈએ કે-આપણે બાણતા અબાણતા પણ કોઈ જ્ઞાનીની કે જ્ઞાનના સાધનની અથવા તો જ્ઞાનની આશાતના યાચનાઓ તો

કાઈ કરતા નથી ને ?' કોઈ તોતડા જાળડાને દેખીને પણ તેની હાસી કરવાથી જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મ બધાય છે, એ સમજો છો ? એ મહામુનિને એમના જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મનો ઉકલ દેવા અવસર નહોતો, એની ખબર છે ને ? એ તો, એમની ભવિતબ્યતા સારી કે-એ એટલા બધા પ્રયત્નશીલ બની શક્યા, બાકી, એ વખતે જો એમને કટાણો આપ્યો હોત અને જ્ઞાન પ્રત્યે જ જો દુર્ભાવ જાગ્યો હોત, તો તેઓ કદાચ એથી પણ ઘોર પ્રકારના જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મને ઉપાર્જનારા બનત ને ?

કર્મેનુ પરવગપણુ ડંબે છે ?

જેમ આપણે શ્રી નન્દિષેષના પ્રસંગમાં જોયું હતું કે-એ મહાપુરુષે પોતાના લોગફલ કર્મને નિષ્કૂલ બનાવવાને માટે, તેઓએ વેશ્યાના વચનને સ્વીકાર્યું તે પહેલા, ભગીરથ પુરુષાર્થ કર્યો હતો ! અને વેશ્યાને ત્યાં રહ્યો રહ્યો પણ, બાર વર્ષોમાં એમણે પોતાના ચારિત્રમોહ કર્મને નિર્બંધ બતાવી દેવાને માટે, રોજ દશ દશને પ્રતિજોષીને ત્યાંથી બનાવવાનો ક્રમ જાળવી રાખ્યો હતો ને ? એટલે, જેમને પોતાનું કર્મ જોરદાર છે-એમ લાગતું હોય, તેમણે પણ, એ કર્મને નબળું પાડી દેવાના પ્રયત્નો કર્યા જ કર્યા જોઈએ પરંતુ આજે પોતાનું કર્મ જોરદાર છે-એવી વાતો કરનારાઓમાં કેટલાઓ કેટલા માયા છે, એનો વિચાર કરવો પડે તેમ જ પુરુષાર્થ કાઈ કરવો નહિ અને માફ કર્મ જોરદાર છે-એમ માત્ર મોઢથી જોલણ, એનો અર્થ જ કાઈ નથી. જો કર્મ જોરદાર હોય, તો કર્મ પ્રત્યેનો રોષ વધે કે ઘટે ? જેને ચારિત્રને સેવવાની

ભાવના હોય, તે જો કર્મના પન્વશપણથી ચારિત્રને મેરી
શકતો ન હોય, તો એને કર્મનું પન્વશપણું વધારે ખટકવું
જોઈએ ને ? તમને કર્મનું પન્વશપણું ખટકે છે ખરું ? વા-વાર
તમને એમ થાય છે કે-‘ક્યારે માંડ કર્મ નબળું પડે અને
ક્યારે હું ભગવાને કહેલા માર્ગનો મન-વચન-કાયાથી ચારા
ધક બનું ?’ ક્યારે હું મનનાં તણને સ્વમને નેવનારો બનું,
એમ થાય છે ? એવું કાઈ થતું ન હોય અને કર્મના જોરની
વાત કરવી, એ તો બહાનુ માત્ર છે

ચાર અતિશયો સાથે પ્રગટે ■

ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીના નામની પૂર્વે ટીકાકાર
મહર્ષિએ વાપરેલા શ્રી શબ્દ ઉપરથી આ બધી વાતો યઈ
ભગવાનના નામની સાથે ‘શ્રી’ની યોજના, એ એમ સૂચવે
છે કે-ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજી જ્ઞાનાતિશયથી સમ્પન્ન
હોના ભગવાન જ્ઞાનાતિશયથી સમ્પન્ન હોતા-એમ કહેવાથી,
ભગવાન અપાયાપગમાતિશયથી, પૂજાતિશયથી અને વચના
તિશયથી પણ સમ્પન્ન હોતા, એમ સમજાઈ જાય એવું છે
કારણ કે-જ્ઞાનાતિશયનું પ્રગટીકરણ, ભગવાન વીતરાગ અને તે
પછીથી જ થાય છે અને ભગવાન વીતરાગ બનવાની સાથે જ,
અપાયાપગમાતિશય પ્રગટ થાય છે અપાયાપગમાતિશયના
અને જ્ઞાનાતિશયના પ્રગટીકરણ વચ્ચે જેમ સમમનું કાઈ ખાસ
ઉદ્ભવ હોતું નથી, તેમ જ્ઞાનાતિશયના પ્રગટીકરણ પછી તર
તમા જ પૂજાતિશય અને વચનાતિશય-એ જો અતિશયો પ્રગટ
થઈ જ જાય છે, એટલે ભગવાનના ચારેય અતિશયો સાથે
પ્રગટે છે, એમ પણ સ્વસ્થ રીતિએ કહેવું હોય તો કહી

શકાય આથી, એમ પણ કહી શકાય કે-ધાતિકર્મોના ક્ષયથી કેવલજ્ઞાન થતા આ ચાર અતિશયો પ્રગટે છે. અહીં તો વાત એટલી જ છે કે-ટીકાકાર મહર્ષિએ અપા માપગમાતિશય, જ્ઞાનાતિશય, પૂજાતિશય અને વચના તિશય-એ ચારેય અતિશયોથી સમ્પન્ન એવા ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીને નમસ્કાર કયો છે

નમસ્કાર એ અમત્કાર છે

નવાગી ટીકાકાર આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવ-સૂરીશ્વરજી મહારાજ, આ પચમાગસૂત્ર શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની ટીકાને રચવાને માટે મગલની આચરણ કરી રહ્યા છે તેમા, સર્વસામાન્ય શ્રી જિનસ્તુતિ કયાં બાદ અને ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીને નમસ્કાર કયાં બાદ, ટીકાકાર મહર્ષિ, શ્રીમાન્ સુધર્માસ્વામીજીને નમસ્કાર કરે છે જેમ જેમ નમ સ્કરણીયોને વધારેને વધારે નમસ્કાર થાય, તેમ તેમ નમસ્કાર કરનારનો આત્મા પણ વધારે નિર્મલ થાય નમસ્કરણીય પૂજ્યોને નમસ્કાર કરનારાઓ, સસારને તરનારા છે, જ્યારે નમસ્કરણીય પૂજ્યોને નમસ્કાર કરતા અચકાનારાઓ સસારમા લટકનારા તથા ભટકનારા છે, વારવાર મરનારા છે નમસ્કરણીય પૂજ્યોને કરાતો નમસ્કાર, એ તો એક અમત્કાર છે, બહુ છે, અજ્ઞાન ઈદમ છે, અપૂર્વ વિજ્ઞાન છે, કમાલ કરનારો મત્ર છે, કે જે હજારો અપમગલોને હરીને પણ મગલ કરે છે, પણ એ નમસ્કાર હૈયાના સફલાવપૂર્વકનો હોવો જોઈએ અને એમા આશયની મલિનતા નહિ હોવી જોઈએ આશયની મલિનતા નમસ્કારના ફલને મલિન બનાવી દેનારી નિવડે છે.

શ્રી બાહુબલિજીએ નમવામાં નાનમ માની ત્યા મુઠ્ઠી કેવલજ્ઞાન થયું નહિ

નમસ્કરણીય પૂજ્યોને નમસ્કાર કરવામાં જ્યા મુઠ્ઠી નાનમ માની, ત્યા મુઠ્ઠી શ્રી બાહુબલિજી જેવા ધોર તપને તપનારા મહાપુરુષ પણ, કેવલજ્ઞાનને પામી શક્યા નહિ એ પ્રકારે નાનમ માનવાનો એક જ ભાવ, એમને એમની મોટપ મળવામાં અતગમ કરી ગયો હતો. માટે તો એમના મસારીપણા બેન બ્રાહ્મી માધ્વીજીને-

‘વીરા! ગજ ચક્રી હેઠા ઉતરે !’

—એ પ્રકારે ઉપદેશ આપવો પડ્યો

શ્રી બાહુબલિજીને શામા નાનમ લાગી હતી ? પોતાના નાના ભાઈઓ, કે જે પોતાની પૂર્વે દીક્ષિત બન્યા હતા અને કેવલજ્ઞાન પામ્યા હતા, તેમને વન્દન કરવામાં એમા નાનમ લાગવા જેવું શું હતું ? ભલે એ નાના ભાઈઓ હતા, પણ સન્માન તો કેવલી બનેલા માટે જ ઠગવાનું હતું ! ત્યા કાર્મનાના ભાઈ મણીને વન્દન કરવાનું નહોતું, પણ કેવલજ્ઞાનને અનુ લેક્ષીને વન્દન કરવાનું હતું ! નાનો પણ પહેલા દીક્ષિત થયો ને કેવલજ્ઞાન પામ્યો, એટલે શુદ્ધાધિક વન્દનીય ગણાય

આ વાતને શ્રી બાહુબલિજી મમજતા જ નહોતા ? શ્રી બાહુબલિજી પણ મહા વિવેકી હતા. શ્રી બાહુબલિજી જો મહા વિવેકી ન હોત, તો એમણે જે મયોગોમા પોતાની મુષ્ટિથી પોતાના મગ્નકના વાળોને ઉઝેરી નાખીને મસારનો ત્યાગ કરી દીધો, એ સયોગોમાં એમને એવો હોય કરવાનો અને સસારને તણને ભાગવતી દીશ્વાને ગ્રહણ કરવાનો

જ આવત નહિ એમણે તો જેવો વિચાર આવ્યો, તેવો જ તેનો નિર્ણય કરીને, તેનો અમલ પણ કરી દીધો.

એમાય, એક વાત તો હતી જ કે-‘અમારને તણ દઉં તે હા, પરંતુ ભરતની તાબેદારીને તો સ્વીકારું જ નહિ’ જો કે-લોચ કયો ત્યારે સ્થિતિ બૂદી હતી મહારાજ શ્રી ભરતને મારવાને માટે જ તેમણે મુઠિ ઉપાડી હતી, પણ મુઠિ ઉપાડી અને વિચાર આવ્યો કે-‘આનું પરિણામ શું? મહા અનર્થ! મોટા ભાઈનું મૃત્યુ! મારા જ હાથે?’ બસ, એ જ વખતે વેગમ્ય ભેરહાર બન્યો ને શ્રી ભરત મહારાજને મારવાને માટે ઉપાડેલી મુઠિથી જ, પોતે પોતાના મસ્તક ઉપરના કેશોનો લોચ કયો પણ એવો, શ્રી ભરત મહારાજને મારવાને માટે મુઠિ ઉપાડવાનો પ્રયત્ન, શાથી ઉભો થયો? શ્રી ભરત મહારાજની તાબેદારીનો સ્વીકાર કરવો નહોતો માટે!

એ નિમિત્તે શ્રી બાહુબલિજ વેરાગ્યના સ્વામી બનીને સયમી તો બન્યા, પણ માનકપાય ત્યાંય પોતાનું ભેર અજમાવે છે શ્રી બાહુબલિજને વિચાર આવે છે કે-‘અત્યારે જો હું પિતાજીની પાસે જઈશ, તો મારે મારા પૂર્વદીક્ષિત કેવલજ્ઞાની એવા નાના ભાઈઓને વન્દન કરવું પડશે, આથી પહેલાં હું કંઠાર સયમને માધીને કેવલજ્ઞાની બનું અને તે પછીથી જ પિતાજી એટલે ભગવાન શ્રી ઋષભદેવસ્વામીજીની સેવામાં જાઉં, કે જેથી મારે મારા એ નાના ભાઈઓને વન્દન કરવું પડે નહિ.’

શ્રી બાહુબલિજ બલુતા હતા કે-‘કેવલજ્ઞાની કેવલ જ્ઞાનીને વાઢે એવો વ્યવહાર નથી’ કેવલજ્ઞાની મુનિઓ ખૂદ ભગવાનને પણ વન્દન કરે નહિ કેવલજ્ઞાનીઓમાં એમ જોવાનું

નહિ કે-આ પહેલા કેવલજ્ઞાની થયેલા છે, માટે પત્રીથી જે કેવલજ્ઞાની થયા હોય તે એમને વન્દન કરે આથી, શ્રી બાહુબલિભાઈએ નિર્ણય કર્યો કે-‘ પહેલા હું કેવલજ્ઞાનને ઉપાર્જ્ય અને તે પત્રીથી ભગવાનની પામે બાઉ ’ એટલે કેવલજ્ઞાનેલા પૂર્વદીક્ષિત નાના ભાઈઓને વન્દન કરવામા એમને નાનમ લાગી ને ?

પણ એમ જે નાનમ લાગી, તે નડી કેટલી ? કેવલજ્ઞાનને પ્રગટવા જ દે નહિ, એવી નડી ! જ્યારે બ્રાહ્મીના શબ્દોથી એ પ્રતિબોધને પામ્યા અને જ્યા પોતાના નાના ભાઈઓને પણ વન્દન કરવાના વિચારથી પગ ઉપાડ્યો, ત્યા જ તેમને કેવલજ્ઞાન થયું એટલે કેવલજ્ઞાન અટકેલું કેટલા પૂરતું ? નાનમ લાગ્યાના ભાવે જ કેવલજ્ઞાનને અટકાવેલું ને ?
પૂજ્યોને નમવામા જ મોટપ

નમસ્કરણીય પૂજ્યોને નમસ્કાર કરવામા નાનમ માનવાની હોય જ નહિ એ જો નાનમ હોય, તો પણ એમા મોટપને આપવાની મહાન્ શક્તિ રહેલી છે, જ્યારે એ કહેવાતી નાનમથી જેઓ નાસતા-ભાગતા ફરે છે, તેઓ તો વધારે ને વધારે નાના બનતા બાય છે અને ખરેખરી મોટપ જ તેમનાથી ભાગતી ફરે છે એટલે વિવેકી આત્માઓએ તો, મદાને માટે, નમસ્કરણીય પૂજ્યોને શુદ્ધ આશયથી શુદ્ધ ભાવે નમવામા જ, મોટપ માનવી જોઈએ

શ્રી સુધર્માગ્નિવામીભાઈને નમસ્કાર

ટીકાકાર આચાર્યભગવાને જેમ ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીભાઈને નમસ્કાર કર્યો છે, તેમ તે પત્રીથી તરત જ પાચમા

ગણધરભગવાન શ્રી સુધર્માસ્વામીજીને પણ નમસ્કાર કયો છે પહેલા ગણધરભગવાન તો શ્રી ગૌતમસ્વામીજી મહારાજ થયા છે, છતાં પણ અહીં શ્રી સુધર્માસ્વામીજીનું નામ ઈર્ષને જે નમસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે, તેમાં વિશિષ્ટ હેતુ ગહેલો છે જે અગસૂત્રની ટીકાની રચના કરવાને માટે ટીકાકાર મહર્ષિ ઉદયત બન્યા છે, તે અગસૂત્રના અથયિતા ગણધરભગવાન શ્રી સુધર્માસ્વામીજી છે

ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીએ તો અર્થથી દ્વાદશાગી કહી, પરંતુ એ અર્થને સૂત્રાકારે ગુર્યો ફેરવે ? ગણધરભગવાનોએ આપણે શરૂઆતમાં એ વાત વિચારી આવ્યા છીએ કે-ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીના શાસનમાં કુલ અગીઆર દ્વાદશાગીઓ રચાઈ હતી કારણ કે-ભગવાને અગીઆર ગણધરોની સ્થાપના કરી હતી અને એ દરેક ગણધરભગવાનોએ પોતપોતાની દ્વાદશાગીની રચના કરી હતી એ અગીઆર દ્વાદશાગીઓમાં, એક માત્ર પાંચમાં ગણધરભગવાન શ્રી સુધર્માસ્વામીજીએ રચેલી દ્વાદશાગી જ, શ્રી વીર પ્રભુના શાસનમાં પરપરાએ પ્રવર્તમાન રહી

ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માએ ગણધરોની સ્થાપના કરતા, સૌથી પહેલા શ્રી ગૌતમસ્વામીજીના મસ્તક ઉપર વાસક્ષેપ કયો હતો, પરંતુ તે પછીથી તરત જ પાંચમાં ગણધરભગવાન શ્રી સુધર્માસ્વામીજીને આગળ રાખીને ગણની અનુસૂચિ આપી હતી, કારણ કે-અગીઆરેય ગણધરોમાં ચિન્હવ ગણધર એ જ હતા

બીજા બધા ૪ ગણધરોએ અન્તમાં પોતપોતાનો ગણ શ્રી સુધર્માસ્વામીજીને જ સુપ્રત કયો હતો આથી, ભગવાન શ્રી

મહાવીર પરમાત્માના શાસનમા જે કોઈ શ્રમણો થાય, તે બધા ય શ્રી સુધર્માસ્વામીજીના સત્તાન રૂપ ગણાય છે

શ્રી સુધર્માસ્વામીજીનો જન્મ, કુલ્લાગ નામના સન્નિવેશમા ગ્રાહણક્રીડામા થયો હતો તેમના પિતાનું નામ ધર્મિભલ હતું અને તેમની માતાનું નામ ભદ્રિકા હતું તેઓ ચૌદ વિદ્યાના પારગામી બન્યા હતા અને જેમ શ્રી ઈન્દ્રભૂતિજી પોતાને સર્વજ્ઞ માનતા હતા, તેમ આ સુધર્માસ્વામીજી પણ પોતાને સર્વજ્ઞ માનતા હતા શ્રી ઈન્દ્રભૂતિજી આદિના દીક્ષાપ્રસંગની હકીકતને તો તમે જાણતા જ હશે શ્રી સુધર્માસ્વામીજી પોતાની પચાસ વર્ષની ઉંમરે ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માની પાસે દીક્ષિત થયા હતા તેમના દીક્ષિત થયા બાદ, ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્મા, ત્રીમ વર્ષો જેટલા સમય સુધી વિહરમાન રહ્યા, પણ તેટલા સમયમા તેમને કેવલજ્ઞાન થયું નહિ ભગવાન નિર્વાણને પામ્યા બાદ બાર વર્ષોનો સમય જતા, શ્રી સુધર્માસ્વામીજીને કેવલજ્ઞાન થયું એટલે પોતાની ઉંમરના બાણુ વર્ષો વ્યતીત થયે છતે, પાંચમા ગણધરભગવાન શ્રી સુધર્માસ્વામીજી કેવલજ્ઞાનને પામ્યા કેવલજ્ઞાનને પામ્યા બાદ, એ પુરુષપુરુષ આઠ વર્ષ પર્યંત જીવ્યા અને સો વર્ષના આયુષ્યકર્મને ભોગવીને તેઓ મોક્ષે ગયા

અગીઆર ગણધરોમા, સૌથી છેલ્લે શ્રી સુધર્માસ્વામીજી મોક્ષે ગયા અને જોમની જ પાટપર્યપરા આજે ચાલુ છે આથી, પહેલા, દ્વાદશાગીને અર્થથી પ્રરૂપનારા ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીને નમસ્કાર કર્યા બાદ, દીકાડાર મહર્ષિજી, આ શ્રી ભગવતીજી સત્ર ૩૫ પાંચમા અગમૂત્રને શુધનારા પાંચમા ગણધરભગવાન શ્રી સુધર્માસ્વામીજીને નમસ્કાર કર્યો છે

આમાં આશાતના નથી :

આ રીતિએ નમસ્કાર કરવામાં, શ્રી ગૌતમસ્વામીજી આદિની આશાતના થાય છે—એવું કાંઈ છે જ નહિ જેમ ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીને નમસ્કાર કર્યો—એથી ભગવાન શ્રી ઋષભદેવસ્વામીજી આદિ ભગવાનોની આશાતના થઈ—એમ કહેવાય નહિ, તેમ શ્રી સુધર્માસ્વામીજીને નમસ્કાર કર્યો—એથી શ્રી ગૌતમસ્વામીજી આદિની આશાતના થઈ—એમ કહેવાય નહિ, ઠારણ કે—ભગવાન શ્રી ઋષભદેવસ્વામીજી આદિને નમસ્કાર નહિ કરવો અગર તો ગણધરભગવાન શ્રી ગૌતમસ્વામીજી આદિને નમસ્કાર નહિ કરવો—એવું પણ, ટીકાકાર મહર્ષિના હેયામાં હતું નહિ અને ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીને નમસ્કાર કરવા દ્વારા તેમના કરતા ભગવાન શ્રી ઋષભદેવસ્વામીજી આદિને અગર તો ગણધરભગવાન શ્રી સુધર્માસ્વામીજીને નમસ્કાર કરવા દ્વારા ગણધરભગવાન શ્રી ગૌતમસ્વામીજી આદિને હીન બતાવવા, એવું પણ ટીકાકાર મહર્ષિના હેયામાં હતું નહિ જે શુભોદી મર્વે મમાનપણે સમ્પન્ન હોય, તે જ શુભોદી આગળ ધરીને, ‘અમુક વિશેષ જ હતા’ અથવા ‘અમુક જ વિશેષ હતા’—એમ કહેવાય, તો તો ત્યાં કહેવું પડે કે—આશાતના છે એમાં ભલે એકની પ્રશંસા રહી, પણ એમાં એકની પ્રશંસાના નામે અન્યની આશાતના છે, એમ કહેવું પડે, પણ આમાં તો એવું કાંઈ છે જ નહિ આ તો જે કાર્ય પ્રસ્તુત છે, તે કાર્યનો જેમની જેમની માથે વધુમાં વધુ સમ્બન્ધ છે, એ સમ્બન્ધને લક્ષ્યમાં લઈને, તેમને તેમને યથાસ્થાને નમસ્કાર કરાવો છે

શ્રી સુધર્માસ્વામીજીની લક્ષ્મી

ટીકાકાર મહર્ષિએ અહીં પણ નમસ્કાર કરતા 'શ્રીમતે ચ સુધર્મણે' એમ ઠહીને, પાત્રમા ગણધરભગવાન શ્રી સુધર્માસ્વામીજીને પણ 'શ્રીવાળા' તરીકે વર્ણવ્યા છે એમની શ્રી કૃપી ? આવા મહાપુરુષોની શ્રી, તે બાદ્ય લક્ષ્મી નહિ જાણવી, પણ આશ્ચર્યનંતર લક્ષ્મી જાણવી પ્રભુના શાસનમા આત્મ લક્ષ્મીની જ ખરી કિંમત છે એની જ મહત્તા છે કોરી બાદ્ય લક્ષ્મીની કાંઈ કિંમત જ નથી બાદ્ય લક્ષ્મીની સાચી સફળતા પણ, આત્મિક લક્ષ્મીના યોગે જ માધી શકાય છે આ મહાપુરુષે બાદ્ય લક્ષ્મીને તો તણ દીધી હતી બાદ્ય લક્ષ્મીમા જોડાવાથી કોઈ મહાપુરુષ થયા નથી શ્રી સુધર્માસ્વામીજી જ્યારે દીક્ષિત બન્યા અને શ્રી ગણધરપદને પામ્યા, ત્યારે એ કેવલજ્ઞાની નહિ હતા કેવલજ્ઞાની નહિ હોવા છતાં પણ, એમણે એ વખતે ચૌદ પૂર્વની પણ રચના કરી હતી, એટલે એ શ્રુતકેવલી તો ખરા જ બધા જ ગણધરભગવાનો શ્રુતકેવલી તો હોય જ એ પણ, એ મહાપુરુષોની મોટી લક્ષ્મી ગણાય આથી જ, તેમના નામનુ ઉચ્ચારણ કરતા, તેમના નામની પૂર્વે શ્રીમત્ શબ્દનો પ્રયોગ કરવામા આવ્યો છે

ગણધરભગવાનનો ૫ ઉપકાર

અત્ર કોઈ કહેશે કે- ભગવન્તે કહ્યું ત્યારે ગણધરોએ શુદ્ધ્યુ ને ? ભગવન્તે કહ્યું જ ન હોત, તો ગણધરો શુદ્ધતરી રીતિએ ? માટે ઉપકાર તો ભગવાનનો !

ખરાખર

રનો ૫

નેારનો ઉપકાર તો છે જ,

ગણધરોએ દારશાગીને

શિષ્યોને વાચના આપી ચકાઈ શ્રી મુધર્માસ્વામીજી રોજ પાચ મો પાચ સો શિષ્યોને વાચના આપતા હતા જે કાળે પ્રભુ વિગ્રમાન હતા, તે કાળે પણ સાધુઓને દ્વાદશાગી મળી તો ગણધરભગવાનોથી જ! વળી ભગવાને તો માત્ર ત્રિપદી જ કહી હતી ને? ભગવાનના શ્રીમુખેથી ત્રિપદી માત્રનું શ્રવણ કરવાના સુયોગે, દ્વાદશાગીની રચના કરવા જોગુ સામર્થ્ય તો, ગણધરભગવાનોનું જ ગણાય ને? એ જ ત્રિપદીને અન્ય કોઈ જૂઠ ભગવાનના શ્રીમુખેથી સાભળે, તો પણ એના શ્રવણ યોગે, ગણધરભગવાનોના આત્માઓને જેવો બોધ થાય છે તેવો બોધ, કોઈને થાય નહિ અને બીજો કોઈ એટલું સાભળી લઈને દ્વાદશાગીની રચના પણ કરી જ શકે નહિ એવા પ્રકારની શક્તિ તો, ગણધરભગવાનોના આત્માઓને માટે જ અનામત રહી છે અને રહેશે

પૂર્વકાલીન સર્વ મહાપુરુષોને નમસ્કાર

ટીકાકાર મહર્ષિ, ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીને અને ગણધરભગવાન શ્રી મુધર્માસ્વામીજીને નમસ્કાર કરીને મગલા ચગણુમા અટકી ગયા છે, એવું પણ નથી ટીકાકાર મહર્ષિએ તો, 'સર્વાનુયોગદૃદેશ્ય'—એમ જણાવીને, પોતાની પહેલા થયેલા મર્વ મહાપુરુષોને પણ નમસ્કાર કયો છે કારણ? અગસૂત્રો આદિ પોતા સુધી પહોંચ્યા, એમા એ સર્વ મહાપુરુષોને હિન્નો પણ છે અને તે પણ જેવો—તેવો ઉપકાર નથી ભગવાને દ્વાદશાગીને અર્થથી કહી અને ગણધરદેવોએ દ્વાદશાગીને સૂત્ર રૂપે સુધી, પણ એને યથાશક્ય બળાવીને, સાચવી-નભાળીને, મહાપુરુષોએ જેટલા પ્રમાણુમા બની શકે તેટલા

પ્રમાણુમા એને અસ્તિત્વમા નાળી ન હોત, તો આપણને
 એમાનુ કાઈ પણ મળી શકત ગી રીતિએ ? એટલે, એ
 મહાપુરુષોનો પણ ઉપકાર તો ખરો જ આ રીતિએ
 નમસ્કાર કરવામા, ગુણવન્તોનું ગૌરવ તો છે જ, પરંતુ એ
 મહાપુરુષોએ કરેલો ઉપકાર લક્ષ્ય બહાર નથી, એમ પણ
 એ દ્વારે જ નજાવી શકાય છે અને એમ કરીને કૃતજ્ઞતા
 ગુણનું મહત્ત્વ પણ મમલવી શકાય છે અહીં સુધી દ્વાર
 શાગીનું જે શ્રુત આવ્યું, તે આવ્યું કોના દ્વારા ? કહેવું જ
 પડશે કે-આચાર્યોની પરપગ દ્વારા ગણધરભગવાન શ્રી સુધ
 મોસ્વામીજી તો, ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્મા નિર્વાણને
 પામ્યા પડીથી, વીસે વર્ષ જ મોજે ગયા, એટલે તેમની
 પછીની વચલી બધી આચાર્યપંથગ આ વાણીને ધાણુ કર
 નારી બની એ આચાર્યોએ, આચાર્યોની પરપરાએ શિષ્યોને
 યોગોદ્ધન કરાવી કરાવીને સૂત્રો લખાવ્યા અને એના પરમા
 ર્થને જણાવ્યો એ રીતિએ, સૂત્રો મચવાતા સચવાતા આવ્યા
 ગણધરભગવાન શ્રી સુધમોસ્વામીજીએ, અન્તિમ દેવલી શ્રી
 જમ્બૂસ્વામીજીને ગણુ સુપ્રત કર્યો અને તે પડીથી તો, આ
 દીકાકાર મહર્ષિ આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અલયદેવસૂરીશ્વરજી
 મહાગણ થયા ત્યાં સુધીમા તો, સખ્યાબધ આચાર્યો, શ્રુત
 ધરો થઈ ગયા દીકાકાર મહર્ષિ મમને છે કે-એ બધા મહા
 પુરુષોના પ્રતાપે જ, આટલું પણ શ્રુત અમને પ્રાપ્ત થવા
 પામ્યું છે આથી, ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીને અને
 પાચમા ગણધરભગવાન શ્રી સુવર્ધમાસ્વામીજીને નમસ્કાર કર્યો
 પડીથી, જી

‘સર્વાનુયોગવૃદ્ધેભ્ય’

જીના શાસનમા, શ્રી

મીઞની પાટપગ્ધરાએ થઈ ગએલા, મર્વેય મહાપુરૂષોને નમસ્કાર કર્યો છે

આત્મામા આ દદિ પેદા થવી જોઈએ

આ ગીતિએ એવા પુરુષપુરૂષોને નમસ્કાર કરવાનું મન ક્યારે થાય ? એ પુરુષપુરૂષોએ જે ઉપકાર કર્યો છે, તે ઉપકાર પરમ ઉપકાર તરીકે આપણા હૈયામા વસે ત્યારે ને ? ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવનો, ગણધગ્ધભગવાનનો અને તે પત્રીની આઆર્યપરપગનો ઉપકાર તો અતુપમ છે, જેની જોડી ન મળી શકે એવો છે, જે ઉપકાર વિના આપણો કદી પણ ઉદ્ધાર ન થાય એવો છે અને જે ઉપકારને આપણે ઝીવી શકીએ તો આપણો પરમોદ્ધાર પણ થયા વિના રહે નહિ એવો એ ઉપકાર છે, પરંતુ એ દદિ, આપણા આત્મામા પેદા થવી જોઈએ ને ? આપણા આત્મામા એ દદિ પેદા થયા વિના, આપણે, ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવો આદિને સાચો, હૈયાના વિશુદ્ધ અને ઉદ્ધાસ પામતા ભાવપૂર્વકનો નમસ્કાર કરી શકીએ જ નહિ આપણને જ્યારે એમ થઈ જાય કે— ‘આ ભગવન્ત આદિએ મોક્ષમાર્ગને સ્થાપીને અને એને વહેતો રાખીને, અનાદિકાળથી સસારમા ભટકતા એવા આપણને, સસારથી એટલે કે સઘળા ચ દુ જોથી છૂટવાની જે આપણી ભાવના, તે ભાવના ફળે એવો માર્ગ દર્શાવવાનો આપણા ઉપર ઉપકાર કર્યો છે’ ત્યારે આપણે ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવો વિગેરેને જે નમસ્કાર કરીએ, એ નમસ્કાર એવો હોય કે—માત્ર માથુ જ નમતું ન હોય, પણ એ તારકોના ચરણે જાણે હૈયુ ઢળી પડતું હોય

વાણીના ઉપકાર

આ ટીકાકા મહર્ષિને એ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થએલી હતી, આવા પ્રકારની દષ્ટિ, એ મહાપુરુષના આત્મામાં, ઘણી નિર્મળ હતી આથી જ, તેઓએ સ્વસાધારણ શ્રી જિન-તુલિ કરીને, વર્તમાન શાસનના સ્થાપક ભગવાન શ્રી વર્ધમાનશ્વામીજીને, વર્તમાન દ્વાદશગીના પ્રણેતા શ્રી મુખર્માશ્વામીજીને અને અનુયોગ દ્વારા શ્રુતનું સરક્ષણાદિ કરનારા મહાપુરુષોને નમસ્કાર ક્યો ખાદ, 'વાણ્ય સર્વવિદસ્તથા'—એ પ્રમાણે કહીને, શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવતની વાણીને નમસ્કાર ક્યો છે ટીકાકાર મહર્ષિએ પૂર્વે જે બધાને નમસ્કાર ક્યો, તે બધામાં મુખ્ય કારણ રૂપે તો વાણી જ છે ને ? હેમ કે—એ બધાએ જે ઉપકાર ક્યો છે, તે વાણી દ્વારાએ ક્યો છે એ વાણીને આ વાણી જ ન મળે, તો તે દેવ-શુદ્ધ-ધર્મ તથા પન્થરાને શી રીતિએ પિછાની શકે ? સારી રીતિએ શુભની ખાલી રૂપ વાણીને હૃદયમાં ઉતારી હોય, તો બધા માદ આવે આપણે ભગવાનને પણ નમસ્કાર મુખ્યત્વે વાણીના કાલે કરીએ છીએ પ્રભુએ વાણીના વિકાસ કરીને શાસનની સ્થાપના કરીને ઉપકાર ક્યો છે પ્રભુની માથેનો આપણો મળધ, પ્રભુએ વાણી દ્વારા શાસન સ્થાપ્યું તે છે ભગવાનની વાણીના મર્મને પામીને જે ભગવાનને પૂજતો હોય, તે સસારથી મુક્તો હોય આવો આત્મા, સાચી રીતિએ અને સાચી રીતિએ ભગવાનની પૂજ કરનારો બને છે સમ્યગ્દષ્ટિ પુરુષાત્માની ભાવના, શ્રી જિનને પૂજતા જિન થવાની હોય, વીતગત બનવાની હોય ભગવાનની પૂજ વિધિપૂર્વક અને કેવળ આત્માના ઉદ્ધારને માટે

ધાય, તો તે ક્રિયા તફહેતુ-ક્રિયા તથા અમૃત-ક્રિયા બને છે દ્રવ્યપૂજાને ભાવપૂજાની પ્રાપ્તિ બનાવવાની છે શ્રી-જિનાસાનુ પાલન, એ મોટી ભાવપૂજા છે શ્રી જિનાસાના પાલન રૂપ ભાવપૂજાને ઠરનારા પુણ્યાત્માઓ, અવશ્ય વીતરાગ અને સર્વજ્ઞ બને છે

સર્વજ્ઞાણી સર્વ નયોવી મપૂર્ણ

શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનની વાણીનો પ્રભાવ જ એ છે કે-તે હૃદય અને તો તરી ચકાય છે મહા હિંમકોને-‘માર, માર’ કરતા આવ્યા હોય તેમને, કારવામા-કૂરતાને ચૂર ચૂર કરવામા, શૂરતા આપનારી વાણી છે મીઠી વાણી ભલભલાને સુગંધ બનાવે છે કટુ વાણી શાન્તને પણ ક્રૂદ બનાવે છે શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનની વાણી મર્વ નયે પૂરી છે વાચકચેખર શ્રીમદ્ યશો વિજયજી ગણિવર મહારાજની વાણીની પ્રથસા કરતા, શ્રી દેવચંદ્રજી કહે છે કે-

‘વાણી વાચકજશ તણી રે, કોઈ નયે ન અધુરી રે!’

આ મધ વાક્યમા બીજી વાત પણ કહી દીધી વાચકોમા યશવાળા ભગવાન છે અને ભગવાનની વાણી કોઈ પણ નયે અધુરી નથી, પરંતુ સર્વ નયોથી સંપૂર્ણ છે

આરાધે તે તરે ન વિરાધે તે હૂબે

એ વાણી, જ્યાં સુધી જેના કાનમા નથી પડી, ત્યાં સુધી તે ભવરાનમા છે, ત્યાં સુધી જીવ ચોરાશીના સ્થાનમા છે આ વાણી એવી છે કે-જીવમા જો લાયકાત હોય, તો જીવને જ્ઞાનમા લાવે જીવ જ્ઞાનમા આવે, તો તેને માટે વાણી સફળ, બાકી તો, ભવે ને ડાઠ-અઝઝ ઠગ્તો હોય, પ્રતિક્રમણ

રતો હોય, સ્તુતિ વિગેરે કળ્પો હોય, પણ એ બધુ ય
 નમા ! આ વાણી જો યોગ્ય પાત્રે પડે, તો જીવ ભાનમા
 આવ્યા વિના રહે નહિ. જીવોનું તમામ કલ્યાણ કરનારી
 વાણી છે હિંસકોને, ભયકર પાપિઓને વાણી ઠારે છે કોઈને
 મુદારવો હોય, તો પણ વાણી કામ કરે છે વિવય, કથાય,
 પમતાભાવ, ખેંચનાણુ પણ વાણીથી જ છે ને ? જગતમા કલેશ
 પણ વાણી કરાવે છે કલેશકર, દુઃખદાયક વાણી સર્વજની
 નથી કલેશને હનનારી વાણી શ્રી વીતરાગની છે શ્રી વીત
 રાગની વાણીને અનુકૂળ રહેનારો તરે અને શ્રી વીતરાગની
 વાણીને પ્રતિકૂળ રહેનારો મરે દ્વાદશાગીના યોગને પામીને,
 આરાધીને, અનન્તા તથા તથા વિરાધીને અનન્તા મર્થ
 દ્વાદશાગી સ્વતન્ત્રપણે નથી તો કોઈને તારતી કે નથી તો
 કોઈને દુઃખાવતી, પરન્તુ એની આરાધના કરનારા પોતાની
 આરાધનાના બળે તરે છે અને એની વિનાશના કરનારા પોતાની
 વિરાધનાના કારણે દુઃખે છે પ્રભુની વાણી તો એવી પ્રભાવક
 છે કે-સિદ્ધ જેવા હિંમત પ્રાણિએ પણ એક વાર સાબળી, તો
 એને તરત ખ્યાલ આવ્યો અને એણે હિંસાને તજી દીધી
 પ્રભુની વાણીનો પ્રભાવ જ એવો છે, પણ નાલાયકો તો
 સધળા ય સારાના પ્રભાવને હોડિયા કરી જનારા હોય છે

સર્વ કલ્યાણનું મૂળ સર્વજ્ઞવાણી

હુનિયાને ફાની કરનારી વાણીને વદનાગ તો ઘણા છે,
 પણ હુનિયાને શાણી બનાવનારી વાણીને વદનારા વિરલ છે
 એવા પણ વિરલોને પેદા કરનારી શ્રી અવસ ભગવાનની વાણી છે
 આ સસારમા જે કાઈ પણ સારું છે, તે શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનની

વાણીમા છે આ મસારમા જે કાઈ પણ સાર છે, તે શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનની વાણીના પ્રતાપે જ છે સારાની મારા તરીકેની પિછાન પણ, શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનની વાણીના પ્રતાપે જ થાય છે જીવે, પોતાના અને પરના કલ્યાણને માટે, શું તજવા જેવું છે અને શું નેવવા જેવું છે, જે તજવા યોગ્ય છે તે શાથી તજવા યોગ્ય છે અને જે નેવવા યોગ્ય છે તે શાથી નેવવા યોગ્ય છે, એને જણાવનાર શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનની જ વાણી છે. બીજા જે કોઈ મહાપુરુષોએ એ વાત કહી, તે શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનની વાણીના આધારે કહી સમ્યગ્દર્શન, સુખમજ્જાન અને સમ્યક્ચારિત્ર—એ ત્રણેયનું મૂળ શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનની વાણી છે એટલે કલ્યાણ માત્રનું મૂળ શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનની વાણી છે આથી જ, ટીકાકાર મહર્ષિ ઉપકારિઓને માદ કરી કરીને નમસ્કાર કરતા, શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનની વાણીને નમસ્કાર કરવાને પણ ચૂક્યા નથી શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનની વાણીને પણ નમસ્કાર કયાં પછીથી જ, તેઓએ, પોતે કયા કાર્યને કયા રીતિએ આગળ કરે છે, તે જણાવ્યું છે

બીજા શ્લોકનો ત્રીજા શ્લોક સાથેના સંબંધ

ટીકાકાર મહર્ષિએ, ત્રીજા શ્લોકમા પોતાના અભિધેયનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે બીજા શ્લોકમા ભગવાન શ્રી વર્ધમાન સ્વામીજી આદિને નમસ્કાર કરતા, ‘નમામિ એટલે કે હું નમસ્કાર કર છું’ અથવા તો ‘નમ એટલે કે નમસ્કાર હો !’—એ પ્રમાણે નહિ કહેતા, ‘નત્વા એટલે કે નમસ્કાર કરીને’—એ પ્રમાણે કહ્યું છે નમામિ અગર તો નમ—એ પ્રમાણેનું પદ હોત, તો તો બીજા શ્લોકની વાત બીજા શ્લોકમા

પૂર્ણ થઈ જાત, પરંતુ જ્યાં એવા પદનો પ્રયોગ કરીને, કાકાર મહર્ષિએ, બીજા શ્લોકમાં કહેલી વસ્તુની માથે, ત્રીજા શ્લોકમાં કહેવાની વસ્તુને સખધ છે-એમ જણાવ્યું છે બીજા શ્લોક, એ એક અપૂર્ણ વાક્ય છે, જ્યારે બીજા શ્લોક અને બીજા શ્લોક-એ બન્ને થ મળીને, એક પૂર્ણ વાક્ય બને છે. 'હું માણસ જો 'હું ગામ જઈને' અથવા તો 'હું અમુક મ કરીને' એટલું જાણે, તો એને માલજનાર ઝટ સમજાય છે કે-આને આગળ જોલવાનું બાકી છે એમ અહીં પણ, કાકાર મહર્ષિએ બીજા શ્લોક દ્વારા, એમ ફરમાવ્યું છે કે-શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીને, શ્રીમાન મુખમાંસ્વામીજીને, મર્વણુયોગવૃદ્ધોને અને સર્વજ્ઞની વાણીને નમસ્કાર કરીને' એટલે એમ સમજાઈ જાય છે કે-ટીકાકાર મહર્ષિને આગળ કંઈ કહેવાનું અવશ્ય બાકી છે અને જે કહેવાનું છે, તે પહેલાં કહેવાની માથે મખધ ધરાવે છે ત્રીજા શ્લોકમાં ટીકાકાર મહર્ષિએ ફરમાવ્યું ■ કે-આ પાચમા અગસૂત્રની જે ટીકા તથા ચૂર્ણી તેને અને શ્રી જીવાલિગમ વિગેરે સૂત્રો છે, તેની જે જે વૃત્તિઓ છે-તેના અર્થોને મચ્ચક્ પ્રકારે ચોજીને, આ પાચમા અગસૂત્રનું હું કાઠક વિશેષપણે વિવરણ કરું છું' એટલે કે-આ પાચમા અગસૂત્રનું કાઠક વિશેષપણે વિવરણ કરવું, એ ટીકાકાર મહર્ષિએ પોને કરવા ધારેલું કાર્ય છે એ કાર્યને કરવાની જાણની વિચારણાનો ખ્યાલ આપતા, તેઓશ્રીએ કહ્યું છે કે-હું એ કાર્યને, આ સૂત્રની જે ટીકા અને ચૂર્ણી છે તેને તેમ જ શ્રી જીવાલિગમ સૂત્ર આદિ સૂત્રોની વૃત્તિઓના અર્થોને મચ્ચક્ પ્રકારે ચોજીને, કરવાનો છું' ત્રીજા શ્લોકમાં કહેલી આ વાત તો, બીજા શ્લોક માથે સખધ રાખ્યા વિના પાચમા

કહેવાય એવી છે ને? કોઈ જો બીજા શ્લોકને બોલ્યા વિના
જ આ ત્રીજા શ્લોકને બોલે, તો આ ત્રીજા શ્લોકમાં કહેવા
એલી વસ્તુને બીજા શ્લોકમાં કહેવાએલી વસ્તુની સાથે સંબધ
છે—એવી કલ્પના આવી શકે નહિ, પરંતુ કોઈ જો બીજા
શ્લોકને બોલે, તો ઝટ કલ્પના આવે કે—આ શ્લોકમાં કહેવા
એલી વાતને આગળ જે વાત કહેવાવાની છે, તેની સાથે
સંબધ છે, કારણ કે—બીજા શ્લોકમાં નત્વા એવા પદનો પ્રયોગ
કરાએલો છે

ત્રીજા શ્લોક સાથેના સંબધથી શું સચિત કરાયું છે ?

આમ, બીજા શ્લોકનો, ત્રીજો શ્લોકની સાથે સંબધ
રાખવાનું કારણ શું? અરેખર, આ સંબધને રાખીને, ટીકા
કાર મહર્ષિએ ઘણું ઘણું મૂક સૂચન કરી દીધું છે જે કાર્યને
કરવાને માટે હું પ્રવર્તમાન થાઉં છું, તે કાર્યને ભગવાન શ્રી
વર્ધમાનસ્વામીજીની સાથે પણ સંબધ છે, ગણધરભગવાન
શ્રી સુધર્માસ્વામીજીની માથે પણ સંબધ છે, અનુયોગવૃત્ત
એવા સવની સાથે પણ સંબધ છે અને શ્રી મર્વસ ભગવાન
વાણીની માથે પણ સંબધ છે—એમ, ટીકાકાર મહર્ષિએ બીજા
શ્લોકનો ત્રીજા શ્લોકની સાથે સંબધ રાખીને, સચિત ક
દીધું છે એ સંબધ કેવા પ્રકારનો છે, એ વિષે તો આપ
અગાઉ વાત થઈ ગઈ છે, એટલે તેના પુનરુચ્ચારણની અ
આવશ્યકતા છે નહિ આ ઉપરાન્ત, બીજા શ્લોકનો ત્રી
શ્લોકની માથે સંબધ રાખીને, ટીકાકાર મહર્ષિએ ભગવાન
વર્ધમાનસ્વામીજી આદિ પ્રત્યેના પોતાના સમર્પિતભાવ
સેવકભાવને અથવા તો એ સર્વ પ્રતિની પોતાની વક્ષાદારી

ભાવને પણ સ્પષ્ટિત કર્યો છે 'ભગવાન શ્રી વર્ધમાન-સ્વામીજી આદિને નમસ્કાર કરીને હું આ કાર્યને કરું છું'—એમ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—'હું એવું જ કહીશ, કે જે આ બધાને નમસ્કાર કરનારને કહેવું ચોક્કસ અથવા તો આમાના કોઈને પણ કિચિત્ ભાત્રેય દૂષણ લાગે એવું હું કહીશ નહિ!'

આધાર વધીને બોલવાની શામનની પદ્ધતિ

ત્રીજા શ્લોકમા પણ, ટીકાકાર મહર્ષિએ, એ વાત સ્પષ્ટ કરી દીધી છે કે—આ ટીકા હું સ્વતન્ત્રપણે રચવાનો નથી સ્વતન્ત્રપણે એટલે નિરાધારપણે હું આ ટીકાને રચવાનો નથી ટીકાકાર મહર્ષિ કહે છે કે—'હું આધાર લેવાનો છું' અને પોતે કોનો કોનો આધાર લેવાના છે, તેનો નિર્દેશ પણ તેમણે કર્યો છે શ્રી જૈન શામનની આ પદ્ધતિ છે આધાર લીધા વિના કોઈ બોલે જ નહિ ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવો તો, કેવલ જ્ઞાન યથા પછીથી જ ધર્મનીર્ધની શ્યાપના કરે છે, એટલે એ તારકોને તો બીજા કોઈના ય આધારની અપેક્ષા રહેતી નથી, પરંતુ, એ મિવાચના જે કોઈ હોય, તેમણે એ ઉત્સૂનકથના દિધી બચીને મત્યવાદી જ બન્યા ગહેવું હોય, તો ચોખ્ખો આધાર લેવો જ જોઈએ દ્વાદશાંગીની રચના કરવા જોગા સામર્થ્યને ધરનારા ગણધરભગવન્તોએ પણ, પહેલા ભગવાનના વચનોનો આધાર લીધો અને એથી જે કાર્ય કહ્યું, તે ભગવાનના નામે જ કહ્યું સર્વજ્ઞ-વચનનો કેટલો બધો મહિમા છે? એના આધારને ચક્રણ કરીને જે કાર્ય ચાલે, તે સ્વયં તરે અને બીજાઓના પણ તરવાના આધાર રૂપ બને શ્રી મુખર્મા સ્વામીજીની પાટે થયેલા શ્રી જમ્બૂસ્વામીજીએ પણ આધાર

લીધેલો એ પત્રીના મહાપુરૂષોએ પણ આધાર લીધેલો

નિરાધારપણે જોણવાને નાલાયક

શ્રી જૈન શાસનની આજ પદ્ધતિ છે શ્રી જૈન શાસનમા નિગધારપણે જોણવાનો તો છદ્મસ્થ એવા ક્રોધને યવસ્તુન અધિકાર નથી, કારણ કે-છદ્મસ્થો નિરાધારપણે જોણવાને માટે નાલાયક છે જ્યાં સુધી પૂર્વે જ્ઞાનનો અભાવ, ત્યાં સુધી નિરાધારપણે જોણવાને માટેની નાલાયકાત પોતાની આવા પ્રકારની નાલાયકાતને મમજવી અને સ્વીકારવી, એ પણ બધાઓથી બનતું નથી પોતાની નાલાયકાતને મમજવી અને સ્વીકારની, એ પણ તથાપ્રકારની લાયકાતવાળા આત્મા ઓથી જ બને છે ઉત્કૃષ્ટ આત્માઓ તો, 'હું' કારનો જ બોધાર કરતા હોય છે પીઠ પાછળનું કે પડદા પાછળનું જાણવાની પણ જેઓમા શક્તિ નથી, એવાઓ ય કેટલીક વાર પોતે મહા જ્ઞાની હોવાનો દાવો કરતા જોવાય છે જ્યારે પીઠ પાછળનું કે પડદા પાછળનું જાણી શકે-એવા પણ જાણીએ છીએ કે- 'જ્યાં સુધી અમે સર્વ પદાર્થોના સર્વકાલીન સર્વ પર્યાયોને જાણી શકીએ નહિ, ત્યાં સુધી અમારે શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનના વચનનો આધાર લેવો જ જોઈએ' માણસ માત્રે વિચાર કરવો જોઈએ કે-જ્યાં સુધી મારાથી બૂલ થવાનો સંભવ છે, ત્યાં સુધી મારે શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનના વચનનો આધાર લેવો જ જોઈએ આ પ્રકારની મનોવૃત્તિ, શ્રી જૈન શાસનમા ઘડીગયેલા મહાપુરૂષોમા હતી, માટે જ એ મહાપુરૂષોના વચનોને પણ શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનના વચનોની માફક માન્ય કરવામા આવ્યા છે અને માન્ય કરવામાં આવે છે

ધોત્ય આનાર લેનામા જોવની હાનિ નથી

શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનના વચનોનો આધાર લેવો-એમાં જેઓ પોતાના ગૌરવની હાનિ મમતે છે, તેઓ વસ્તુતઃ ગૌરવ શામા અને ગૌરવની હાનિ શામા, એ વાતને જ સમજતા નથી અત્પક્ષ અથવા તો અમર્વજ માણુન, શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનના વચનોનો આધાર લઈને બોલે, એમાં વાસ્તવિક ગીતિએ તો, એનું પોતાનું પણ ગૌરવ જ છે શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનના વચનોનો આધાર લઈને જે બોલે છે, તે જે કાંઈ બોલવા માગે છે, તે માર્ત્ય અને એકાન્તે સ્વ-પર-હિતકામી બોલવા માગે છે, એમ આખીત થઈ જાય છે મિથ્યા વચન કે ડોઘનું પણ કોઈ પણ પ્રકારે અહિત ઠરનાર વચન એને બોલવું નથી, એ વાત એના એવા વર્તનથી જ સિદ્ધ થઈ જાય છે એ માથો સત્યાગ્રહી છે, એમ જણાઈ આવે છે સાચો સત્યાગ્રહી તે જ છે, કે જે શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનના વચનોનો આધાર લઈને જ બોલવાનું પમદ કરે છે એવા માણુમ ઉપ-કોઈ પણ માણુસ નિ શકપણે વિશ્વાસ ખૂટી શકે ॥ જે માણુમ મૌને આ પ્રકારે વિશ્વસનીય લાગે, તેનું ગૌરવ વધુ કહેવાય કે તેના ગૌરવની હાનિ થઈ કહેવાય ? કોઈ કહેશે કે-ખીજનું કહ્યું કહેવામા કિંમત શી ? પણ ખીજનું કહ્યું કહેવામા કિંમત તો ત્યારે નહિ, કે જ્યારે જેનું કહ્યું કહેવામા આવે છે, તે અસવજ્ઞ અને મિથ્યાભાષી હોય ! જે શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનનું કહેવું છે અને જે શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનના વચનોને અનુસરીને કહેવાએવું છે, એને કહેવામા તો કિંમત જ છે એનાથી સાબીત થાય છે કે-આમને પોતાના જ્ઞાનની ઓછપનું લાન છે જ્ઞાનની ઓછપ હોવા છતાં પણ,

જેવો જાનીપણાનો મિથ્યાહાર કરે છે, તેવો મિથ્યાહાર આ કરતા નથી તેમ જ પોતામા જ્ઞાનની ઓછપ હોવાથી અજ્ઞાણતા પણ મિથ્યા વચન, ઉત્સૂત્રવચન બોલવા દ્વારા પોતાનું જે પરનું હિત હણાઈ જવા પામે નહિ—તેની પણ આમણે તકેદારી નાખી છે આવા ઉત્તમ ગુણુસમ્પન્ન જીવને માટે, એમ જેમ કહેવાય કે—એ જીવનનું કહ્યું કહે છે, માટે એમના કથનની કિંમત શી ? એવા ઉત્તમ ગુણુસમ્પન્ન જીવને માટે, એવું તો તેઓ જ બોલે, કે જેઓ બહુ નાલાયક હોય

ચોઠી કૃતિને લેખક ને કવિ તરીકે પદાના મથનારાય જી

અહીં, ટીકાકાર મહર્ષિ, શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું વિવરણ કાઈક વિશેષપણે કરવાને ઇચ્છે છે, પણ એ વિવરણમા ટીકાકાર મહર્ષિ એ જ કહેવાને ઇચ્છે છે, કે જે શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાને અને શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનના વચનોને અનુસરીને મહાપુરૂષોએ કહેલું છે આથી જ, તેઓએ એ વાત સ્પષ્ટપણે જણાવી છે કે—હું આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની જે ટીકા અને જે ચૂર્ણી હાલ વિદ્યમાન છે, તેનું તેમ જ શ્રી જીવાભિગમ વિગેરે સૂત્રોની જે જે ટીકાઓ છે—તેના અર્થોનું આ ટીકામા સુમ્યક્ પ્રકારે યોજના કરીશ ટીકાકાર મહર્ષિ કેટલા બધા પ્રમાણિક છે—એ વાત પણ, તેમના આ કથન ઉપગ્રથી ફલિત થાય છે જેના આધારે પોતે ચાલવાના છે, ટીકાની રચનાનું કાર્ય કરવાના છે, તેને પ્રમાણિકપણે પહેલેથી જ બાહેબ કરી દે છે આજના કહેવાતા આહિત્યકારોમાના કેટલોડોમા આ પ્રમાણિકતા પણ જોવાને મળતી નથી આજના રચનારોમા કેટલાક એવા છે કે—તેઓ અન્યના ગ્રન્થોમાથી ફકરાઓના ફકરાઓ અને કડીઓની

ઠડીઓ ઉઠાવી લે અને એ બધાની ન્યના પોતાના નામે ચઢાવી દે ! એમ ચોરી કરીને, લેખક તરીકેની અને કવિ તરીકેની નામનાને મેળવવાના લાલચુઓ, આજના જગતમા સહેલાઈથી જડી આવે છે એમ લેખક તરીકે પકાવું કે કવિ તરીકે પકાવું, એના કરતાં તો મૂળા મગ્નુ એ સાર છે, એવું પ્રમાણિક માણસોનું મનતવ્ય હોય છે પ્રમાણિક માણસો, બીજાના લેખનોનો કે કાવ્યનો આધાર લે નહિ- એવું છે જ નહિ, પરન્તુ પ્રમાણિક માણસો, પોતે જેટલો જેટલો બીજાના લેખનોનો કે કાવ્યનો આધાર લીધો હોય, તેને યથાયોગ્ય રીતિએ જાહેર કર્યા વિના પણ રહે નહિ.

શાસ્ત્રપ્રસ્તાવના-વિભાગ

-૨-સમુન્નત જયકુન્જર જેવું શ્રી ભગવતીજી.

પ્રસ્તાવના કેને કહેવાય ?

આ પ્રમાણે મગલને આચર્યો પડીથી અને પોતાના અભિધેયનુ અપહીકરણ કર્યો પડીથી, નવાગી ટીકાઠાર તરીકે સુવિખ્યાત થયેલા, પગ્મ ઉપકારી આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહાગણ, પોતે ગ્યવા ધારેલા આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની ટીકા રૂપ શાસ્ત્રની પ્રસ્તાવના કરે છે ટીકાકા મહર્ષિએ શાસ્ત્રપ્રસ્તાવના પણ ઘણી જ સુંદર અને ઘણી જ અર્થગભીર કરી છે પ્રસ્તાવના તે કહેવાય, કે જે પ્રસ્તાવના જે અન્યને ઉદ્દેશીને કરવામા આવી હોય, તે અન્ય કેવો મહત્ત્વનો છે અને તે અન્યમા કેવી કેવી વસ્તુઓનું વર્ણન કરવામા આવ્યું છે, તેનો પ્રસ્તાવનાના વાચકને ખ્યાલ આવી જાય પ્રસ્તાવના વાચનાના દિલ ઉપર એવી અસર થવા પામે કે-‘મારે આ અન્ય માગોપાગ વાચવો અને વિચારવો જોઈએ’ જે પ્રસ્તાવના, અન્યના મહત્ત્વને સમજાવતી ન હોય અને અન્યમા વર્ણવાએલા વિષયોનો ખ્યાલ આપતી ન હોય, એ પ્રસ્તાવના વાસ્તવિક રીતિએ પ્રસ્તાવના જ નથી પ્રસ્તાવના વાચનારને, પ્રસ્તાવના વાચે ને એમ થાય કે-ઓહો,

આટલો બધો સુંદર અને મહત્વનો આ ગ્રંથ છે? આ ગ્રંથમાં કહેવાની પદ્ધતિ પણ આટલી બધી સુંદર છે? અને આ ગ્રંથમાં આટલા બધા વિષયોનું વર્ણન છે? આનું નામ પ્રસ્તાવના કહેવાય તોડાકાર મહેર્ષિ તો મહા વિદ્વાન છે, એટલે એ મહાપુરુષે અહીં જે પ્રસ્તાવના લખી છે, તે આવી જ છે

શાસ્ત્રપ્રસ્તાવના

મગલનું આચરણ ને અભિધેયનું ડ્યુન ડ્યાં પડીથી, આ શાસ્ત્રની પ્રસ્તાવના ડગ્વા, તોડાકાર મહેર્ષિ દ્વરમાવે છે કે-

“ ધ્યાત્વ્યાત સમવાયાપ્ય ચતુર્થમદ્ભમ્ । અયાયસરામાતસ્ય
- ‘ વિમાહપણ્ણતિ ’ સિસિજિસતસ્ય-પથમાગસ્ય સમુન્નતજય
કુઝરસ્યેથ લલિતપદપદ્ધતિપ્રબુદ્ધજનમનોરજકસ્ય, ઉપસર્ગનિપા
તાડ્યયસ્યરૂપસ્ય, ધનોદારશબ્દસ્ય, લિઙ્ગવિમકિયુક્તસ્ય, સદા
ધ્યાતસ્ય, સદ્લક્ષણસ્ય દેવતાઽધિષ્ઠિતસ્ય સુધર્મમદ્વિતોદ્દેશક
સ્ય, નાનાધિષ્ઠાદ્ભુતપ્રચરચરિતસ્ય, પદ્મપ્રિશરપ્રશ્નમદ્વજ્રપ્રમાણસ્ય
પ્રવેદસ્ય, ચતુરનુયોગચરણસ્ય જ્ઞાન-ચરણનયનયુગલસ્ય, દ્રઘ્યા
સ્તિક-પર્વાપાસ્તિકનયદ્વિતયદન્તમુશલસ્ય, નિશ્ચય-ધ્યવહારનય
સમુન્નતકુમ્મદ્વસ્ય, યોગ-ક્ષેમકર્ણયુગલસ્ય, પ્રસ્તાવનાવચનરથ
નાપ્રકાશદ્વિગુણઽદ્વંદસ્ય, નિગમનયચનાસ્તુચ્છપુચ્છસ્ય, કાલા
વપ્તપ્રકારપ્રચચનોપચારચારુપરિકરસ્ય, ઉત્સર્ગાઽપવાદવાદત્તમુ
ચ્છન્નદત્તુચ્છઘણ્ટાયુગલઘોષસ્ય, યશ પટદ્વપટુપ્રતિરથાઽપૂર્ણદિ
ક્રુચક્રવાલસ્ય, સ્યાદ્વાદવિશદાકુશવશીરૂતસ્ય, વિવિધદેતુદેતિ-
સમૂહસમન્વિતસ્ય, મિથ્યાત્યાઽજ્ઞાનાઽધિરમણલક્ષણરિપુબલદલ-
નાય ધીમન્મહાવીરમહારાજેન નિયુક્તસ્ય, બલનિયુક્તકક્ષપગણ-
નાયકમતિપ્રકલ્પિતસ્ય મુનિયોચૈરનાવાધમધિગમાય પૂરમુનિ
શિલ્પિકલ્પિતયોર્યદુપ્રવરગુણત્વેઽપિ હ્રસ્વતયા મહતામેવ યાચ્છિ-
તવસ્તુસાધનસમર્થયોર્ધૃતિ-ચૂષિનાદિકયો તદન્યેષા સ્વ જોવા

મિગમાદિધિવિધિવિષયવર્ણન-કલેશાના સચદ્રેન ચૃદત્તરા અત
પવાઽમહતામપ્યુપકારિણી, હસ્તિનાયકાદેશાદિષ્ શુભજનવચ્ચ
નાત્ પૂર્વમુનિશિલ્પિનુલોત્પનૈરસ્મામિનાઙ્કિકેધેય વૃત્તિરારમ્યતે ।”
इति शास्त्रप्रस्तावना ।

શ્રી ભગવતીજને જયકુજરની ઉપમા

શાસ્ત્રપ્રસ્તાવનામા, ટીકાકાર પરમર્ષિ, સૌથી પહેલી વાત
તો એ ફરમાવે છે કે-‘મમવાચ નામનુ જે ચોથુ અગસૂત્ર છે,
તેની ટીકાની રચનાને મેં નપૂર્ણ કહી’ પછી ફરમાવે છે કે-
‘હવે અવમરપ્રાપ્ત પાથમુ અગસૂત્ર છે’ અવમરશાયાત અથવા
અવસરપ્રાપ્ત એટલે જેને માટે અવસર આવી લાગ્યો છે તે
ચોથા પડી અવમર પાથમાનો જ ગણાય ને ? એટલે પાથમુ
અગસૂત્ર, એ હવે અવમરપ્રાપ્ત છે અવમરપ્રાપ્ત એવા આ
પાથમા અગસૂત્રનું નામ છે-‘વિમાહપણ્ણત્તિ અહીં માત્ર ‘વિમા-
હપણ્ણત્તિ’ એવા નામનો નિર્દેશ કરીને જ, ટીકાકાર મહર્ષિએ,
‘આની ટીકા શરૂ કરાય છે’-એમ કહી દીધું નથી ‘આની
ટીકા શરૂ કરાય છે’-એમ જણાવતા પૂર્વે તો, ટીકાકાર મહર્ષિએ
આ શ્રી પથમાગ સૂત્રને સમુન્નત જયકુજરની ઉપમા આપી
છે આ ઉપમા એકદેશીય નથી, પણ પ્રાય સર્વદેશીય છે
અલકાર ગાઓમા પણ નિપુણ એવા આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્
અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ, આ સૂત્રને જયકુજરની પ્રાય
પૂર્ણ ગણાય તેવી ઉપમા આપી છે જયકુજરની ઘટના કરીને,
એમણે, આ સૂત્રની પિછાન કરાવેલ છે આ ઉપમા એ
‘ચદ્રવન્ મુખ’ના જેવી એકદેશીય નથી, પરન્તુ અનેકવિધ
સમાનતાવાળી ઉપમા આપી છે, કોઈ કહેશે કે-‘આ દવા

તો કહવી ઝેર જેવી છે' તો એમા ઝેરની ઉપમા આવી, પરન્તુ એ ઉપમાની સાથે નબધ કેટલો ? કહવાશ પૂરતો ! દવા પણ કહવી અને ઝેર પણ કહવું, માટે જ એ ઉપમા ! બાકી ગુણ-દોષમા તો મોટો ફરક ! દવા માદાને માલો ઠરે અને ઝેર માલને પણ માદો ડરીને મારે ! અહીં હાથીની ઉપમા બાવા પ્રકારની નથી, પણ આ સૂત્ર એક હાથી મમાન છે, સમુન્નત એવા જયકુન્જર સમાન છે, એ પ્રમાણે કહેવાએલ છે એટલે પહેલે પ્રશ્ન થાય કે-સમુન્નત જયકુન્જરના અમુક અમુક અંગો છે, અમુક અમુક ઉપાંગો છે, તો એ બધુ શુ આ સૂત્રમા છે ? ટીકાકાર મહર્ષિ કહે છે કે-હા, એ બધુ ય છે એટલા માટે તો 'સમુન્નતજયકુન્જરસ્યેષ'—એમ જણાવીને, જય કુન્જરમા જે જે મહત્ત્વનું હોય છે, તે બધુ આ પાંચમા અંગ સૂત્રમા કેવી કેવી રીતિએ ઘટે છે, એ દર્શાવ્યું છે એ દર્શાવ્યા બાદ, ટીકાકાર મહર્ષિએ, કેવા પ્રકારે નાહિકા રૂપ ટીકા શક કરાય છે, તે પણ કહ્યું છે

જયકુન્જરથી પણ જય અપાનનાની જયની રાત્રિ આ

સૂત્રમા છે

અહીં આપણે પહેલો વિચાર તો એ કરવાનો છે કે-આ પંચમાંગ થી બગવતીજી સૂત્રને સમુન્નત જયકુન્જરની સાથે ઘટાવવાનું કાણુ શુ છે ? આ સૂત્રની રચના જય પમાડ નારી છે, શીઘ્ર જય પમાડનારી છે માટે ! જેણે જય મેળવવો હોય, તેણે આ સૂત્રને આત્મસાત્ જનાવી લેવું જોઈએ આ સસારમા જય કેને નથી જોઈતો ? સસારમા સૌ જયના અર્થાં છે, માધન હાથ લાગવું અને જયના

નને મેવાઈ, એ તો તેમનાથી જ બની શકે છે, કે જેઓનું તેણે નસિબ હોય સાચો જય તો, આત્મા પોતાના આન્તર શત્રુઓને હંકારે, રીખાવે અને મારે, એમાં જ રહેલો છે. આન્તર શત્રુઓ ઉપરનો જય, એ જ ખરો જય છે જેના આન્તર શત્રુઓ મરે, તે અવ્યાખ્યાય સુખનો ભોક્તા બને. એવા જયને પામવાને માટે, આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું શ્રવણ, એ પણ અમોઘ ઠાગણ છે આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું શ્રવણ જો વિધિપૂર્વક, ભાવપૂર્વક, બહુમાનપૂર્વક કરવામાં આવે, તો આ સૂત્રનું શ્રવણ કરનારો આત્મા, તણ ભવોમાં જ આન્તર શત્રુઓનો પૂરો વિજેતા બનીને, અપૂર્વ અને અતુલ્ય જયને પામનારો બને છે આન્તર શત્રુઓના જયમાં જેમ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર અમોઘ સાધન છે, તેમ બાહ્ય શત્રુઓના જયમાં જયકુળર એ અમોઘ સાધન છે. યુદ્ધમાં વાહન તો જોઈએ ને ? બાહ્ય યુદ્ધને માટે રાજાઓ વાહન તરીકે હાથીને જ પનદ કરતા યુદ્ધ કરવાને જતા રાજાઓ હાથી ઉપર બેઠીને યુદ્ધમાં જતા અને હાથી તેમને યુદ્ધ કરવામાં ઘણી મદદ રૂપ નિવડતો એમાં ચ, જયકુળરની વાત જ ગી કરની ? તેમ આન્તરિક્ષ યુદ્ધને માટે જેઓ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાં અપાએલા વિષયને વાહન રૂપ બનાવે, તેઓને આન્તરિક્ષ યુદ્ધમાં શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાં અપાએલો વિષય, અદ્ભુત મદદ કરે.

જેની પાસે જયકુળર તે જીતે

જયકુળરમાં જય અપાવવાની ઠેવી અદ્ભુત શક્તિ હોય છે, એનો આજે તો તમને અનુભવ થાય તેમ નથી આજે

એવા હસ્તિરત્નો ફલેલ જ બની ગયા છે અને યુદ્ધની પદ્ધતિ પણ ફરી ગઈ છે આગળનું યુદ્ધ, યુદ્ધ કરનારના પોતાના સત્ત્વનું ઘોતક બનતું હતું આગળના યુદ્ધમાં યુદ્ધ કરનારાઓને હાનિ આદિ થાય-એ બધી વાત છે, પણ મામાન્ય પ્રજાનો આજે થાય છે તેવો મગે તેમાં થતો નહિ આજે તો, યુદ્ધનો વ્યૂહ ગોઠવનાર એવી મલામત જગ્યાએ એશ-આરામમાં બેઠો હોય છે કે-એને પ્રાય ઉની આય પણ આવે નહિ, અને યુદ્ધમાં ઉતરેલાઓ કયા ય હોય અને મરો હજારો નિહોંધોનો થતો હોય, એવું ય બને છે જોગ્ય ફેંકાય ત્યારે કાંઈ માત્ર યુદ્ધમાં ઉતરેલાઓ જ મરે ? પહેલાના યુદ્ધમાં તો, નીતિનિયમો પણ ધણા જળવાતા હતા એ પ્રકારનું યુદ્ધ હોય કે વર્તમાન પ્રકારનું યુદ્ધ હોય, બન્ને ય પાપના જ કારણ છે વિધ્યની અને કપાયની આધીનતાના એ પણ નાટકો છે સાચું યુદ્ધ તો, આન્તર રિપુઓની માથે ખેલવા જેવું છે પણ જ્યારે અહીં આ સૂત્રને જયકુજરની ઉપમા જ આપવામાં આવી છે, તો જયકુજર કેવો જય અપાવનારો હોય છે, તેનો પણ તમને ખ્યાલ આપવો જોઈએ ને ? એ માટે આ વાત છે જયકુજર ઉપર બેસીને યુદ્ધમાં જનારાઓ, જ્યાં સુધી જયકુજર છવતો હોય ત્યાં સુધી, કદી પણ હાગીને આવતા નહિ અને જય કુજરને ગમે તેનાથી ભારી શકાતો પણ નહિ

સૈન્યનક નામનો જયકુજર

હલ્લ-વિહંગની પાસે જયકુજર હતો અને જ્યાં સુધી જયકુજર તેમની પાસે રહ્યો, ત્યાં સુધી મહા પ્રતાપી-કવિ જેવો રાજા પણ, તેમને હરાવી શક્યો નહિ

શક્યો મહિ તમને આ વાતની ખબર છે ? ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્મા જે સમયે સંદેહે વિચરીને આ પૃથ્વીતલને પાવન કરી રહ્યા હતા, તે સમયની આ વાત છે એ હાથીનું નામ નેચનક હતું એ હાથીનું નામ સેચનક કમ પડ્યું હતું, એ હાથીના જીવને શ્રી નદિષેલુના જીવની માથે પૂર્વભવનો કેવો મળ્યો હતો અને એ હાથી શ્રી શ્રેણિક મહારાજની પાસે કેવા સંયોગોમા આવ્યો હતો—એ વિગેરે વાત તો, આપણે અગાઉ ભગવાનના ‘અ-મગ’ એવા વિશેષજીની વિચારણા વખતે વિચારી આવ્યા છીએ શ્રી નદિષેલુ માથેના પૂર્વભવના સ્નેહ-સખધને લઈને વિચારણા કરતા, એ સેચનક હાથીને જાતિરમ ગણુ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું અને એથી એ શ્રી નદિષેલુને વશ થયો, બાકી તો મહારાજ શ્રી શ્રેણિકે એને કાળૂમા દેવાને માટે ઘણા ઘણા પ્રયત્નો કર્યા હતા, પણ એ કાળૂમા આવ્યો નહોતો એ જ હાથી, હલ્લ-વિહલની પાસે કેવી રીતિએ આવ્યો અને એ હાથીની સહાયથી હલ્લ-વિહલે રાજા કૃષ્ણિકના મૈત્ર્યને કેવી રીતિએ ત્રાસ પમાડ્યો, એ વિગેરે વૃત્તાન્ત પણ આપણને અહીં અવસર પ્રાપ્ત થયો છે, તો આપણે જોઈ લઈએ નેચનક હાથીનો પહેલાનો પ્રસંગ જોયો છે, તો હવે એનો પત્રીનો પ્રસંગ પણ જોઈ લે !

કરિયારા મુનિની અવજ્ઞા

મહારાજ શ્રી શ્રેણિકને ઘણા પુત્રો હતા, પરંતુ તેમા શ્રી અભયકુમાર તો પરમ બુદ્ધિનિધાન હતા બુદ્ધિનિધાન એવા શ્રી અભયકુમારે, પોતાના પિતાની અને રાજ્યની જેમ અનેકવિધ એવાઓ કરી હતી, તેમ તેમણે શામનની પણ

અનેકવિધ સેવાઓ કરી હતી આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના પ્રણેતા ગણધરભગવાન શ્રી મુખર્જીસ્વામીજીએ દીક્ષિત કરેલા કઠિયારા મુનિના અપમાનનું નિવારણ કરીને, તેમના પ્રત્યે પણ લોકના હંચામા મન્માનનો મુન્દર ભાવ શ્રી અભયકુમારે જ પેદા કર્યો હતો બનાવ એવો બનેલો કે-ગણધરભગવાન શ્રી મુખર્જીસ્વામીજીની પાસે, રાજગૃહી નામની મહારાજા શ્રી શ્રેણિઠની રાજધાનીની નગરીમાં, એક કઠિયારાએ ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી દીક્ષાને ગ્રહણ કરેલ એ મુનિ, ગૌતમી વિગેરેના કારણે જ્યારે જ્યારે નગરીમાં ફરતા હતા, ત્યારે ત્યારે એ નગરીના જે લોકો તેમની પૂર્વાવસ્થાને બ્રાણ્યતા હતા, તે લોકો તે મુનિનો સ્થાને સ્થાને તિરસ્કાર કરવા લાગ્યા સ્તે વ્યાલતા તેમની એ લોકો મશ્કરી અને નિન્ના કરવા લાગ્યા કુચી બંધણી ગંગા વહી રહી છે ?

એ કાળમાં અને એવા સ્થાનમાં પણ એવા ય લોકો હતા ગરીબ માણસને ત્યાગનો અધિકાર જ નહિ ? આજે કેટલાકો કહે છે કે-ખાવા-પીવાનું અને પહેરવા-ઓઢવાનું સારૂ મળે અને મુખે મળે, એ માટે સાધુ થાય છે ! અલ્યા, ખાવા-પીવાનું અને પહેરવા-ઓઢવાનું સારૂ મળે અને મુખે મળે, એ માટે ભયકર કુકર્મોને કરનારા, હિંસાદિને આચરનારા, ગમે તેનો વિશ્વામઘાત કરનારા, ઉઠાઉગીરી કરનારા, અનીતિ-પ્રપચાદિ કરનારા અને વિષયવિલાસના અથવા તો બ્યભિચારના ધામો ચલાવનારાઓ, આ દુનિયામાં કેટલાક છે ? સામાન્ય ગીતિના મુખી ગણાય એવા પુણ્યમાણસો, આજે મુખે સારૂ ખવાય-પીવાય,

ઓઢાય, એ માટે કેટકેટલી જદમારીઓનો આશ્રય લે છે ? એ જધા મારા માણુનો, જેમની નિન્હા કે મશ્કરી ન કરી શકાય એવા માણુનો, જેમનો તિરસ્કાર કરી શકાય નહિ એવા માણુનો અને ખાવા-પીવાનું તથા પહેરવા-ઓઢવાનું સાર મળે-એ માટે જો કોઈ સાધુ થાય તો તે જરાજ માણુન, જેની નિન્હા ને મશ્કરી કરવી પડે એવો માણુસ, જેનો તિરસ્કાર કરી શકાય એવો માણુસ, એવું એ લોકો માનતા હશે ? ખાવા-પીવાનું અને પહેરવા-ઓઢવાનું સાર મળે અને મુખે મળે-એ માટે જ કોઈ સાધુ થયો એમ માનો, પણ એણે જગતની દૃષ્ટિએ કરી કરીને પણ જરાજ શું કરી નાખ્યું ? ચોરી વિગેરેના માર્ગે નહિ જતા, એ માધુ થયો-એ જ એનો 'મહાન્ અપગમ' ? ભાગ્યશાલિઓ ! જરા વિચાર તો કરો કે- આ સંસારના મુખમા હુબ્ધ બનેલાઓમા અને ત્યાગમાર્ગ પ્રત્યે રોષ ધરનાગઓમા, કેવી અવળી ગગા વહી રહી છે ?

મોક્ષને નાટે જ સાધુપણનો ઉપદેશ

ખાકી, ખાવા-પીવાનું અને પહેરવા-ઓઢવાનું મુખે મળે અને માર મળે, એ માટે માધુ થવાનું છે જ નહિ સાધુ તો મોક્ષની જ માધનાને માટે થવાનું છે સંસારના મુખને 'માધવાને માટે સાધુપણું ઉપદેશાયુ મ નથી અને ઉપદેશાર્થ પણ નથી માધુ થવાને ઈચ્છનારે, માત્ર સંસારના મુખના સાધનોને જ ઊડવાના છે-એમ નથી, પરંતુ મસારના મુખની આશાને-સંસારના મુખની અભિલાષાને પણ ઊડવાની છે આ લોકના પૌદ્ગલિક મુખની ઈચ્છાથી કરાતી કોઈ પણ ધર્મકે- યાને વિધાનુષ્ઠાન અને પરલોકના પૌદ્ગલિક મુખની ઈચ્છાથી

કરાતી કેઈ પણ ધર્મક્રિયાને ગરાનુષ્ઠાન કહીને, એમ વિષ રૂપ
બને અગર ગરલ રૂપ બને-એવા પ્રકારે ધર્માનુષ્ઠાનને આત્મ
સ્વાનો તો, આ શાસનમા નિષેધ કરાએલો છે શ્રાવકોને
પુરુષની જે અભિલાષા થાય, તે પણ પરપરાએ મોક્ષની ઈચ્છા
વાળી જોઈએ સાધુએ તો, પુરુષની પણ ઈચ્છા કરવાની
નહિ એનું લક્ષ્ય તો એક માત્ર નિર્જરા તરફ હોય એટલે
આધુ યનાગમા બવવિરાગનો ભાવ તેજ જોઈએ

એવાને અમે દીક્ષા આપીએ નહિ

અમારી પાને ઠોઈ માણુમ આવે અને એ જો એમ
કહે કે- ' ખાવા-પીવાનું તથા પહેરવા-ઓઢવાનું મને સાર
મળે અને સુખે મળે, એ માટે મને દીક્ષા આપો ! ' તો
અમે એને દીક્ષા આપીએ નહિ અમે એને નમસ્તવવાનો
પ્રયત્ન કરીએ કે- ' આટલા માટે સાધુ થવાનું હોય નહિ
નમમનું કબૂત્ર આટલા સુખ ખાતર વેઠવાને તૈયાર થયો છો,
એને બદલે મોક્ષના સુખને માટેજ નયમને એવવાને તૈયાર
થા ને ? મોક્ષના સુખને ધ્યેય રૂપ બનાવીશ, તો તને કઠોર
પણ સખય કબૂત્ર રૂપ નહિ લાગે અને ખાવા-પીવાનું તથા
પહેરવા-ઓઢવાનું સુખે અને સારૂ મળે-એ માટે જો તૂ સાધુ
ચર્ચશ, તો તૂ ક્યારે ભાગી જર્ચશ અથવા તો નાધુના વેપમા
રહીને પણ તૂ ક્યારે ભાગટો બની જર્ચશ, તે કહી ગ્રકાય નહિ
વળી, સાધુને સદા ખાવા-પીવાનું અને પહેરવા-ઓઢવાનું
સારૂ જ મળે ને સુખે જ મળે, એ તારો ભ્રમ છે આધુએ
હેમાથી માધુપણમા જ રહેવું હોય, તો એણે ઘણા ઘણા
વિપરીત સંયોગોમાથી પણ પસાર-થવું પડે ' આવું સમન્ત-

વવાથી પણ એ જો મમજે અને મોક્ષની ઇચ્છાથી સાધુપણની ઇચ્છાવાળો જાને તો ઠીક, જાકી તો, એવાને અમે માધુપણ આપીએ નહિ એવાને ચ કેઈ અતિશયશાની ભવિષ્યના તેના હિતને જોઈને દીક્ષા આપે તો તે જૂદી વાત છે, પરંતુ વિધિમાર્ગ તો એ જ છે કે—એવાને દીક્ષા અપાય નહિ—
નિન્દા કરવાની કુટેવ

હકીકત આ પ્રકારની હોવા છતાં પણ, તમને વાતનો મુદ્દો મમજઈ જાય—એ પૂરતી આ વાત કરી કે—કહાય ખાવા—પીવાનું અને પહેરવા—ઓઢવાનું સારૂ મળે અને મુખે મળે—એવા જ આશયથી કેઈએ દીક્ષા લઈ લીધી, તો પણ એણે જગતની દૃષ્ટિએ કયો મોટો ચૂનહો કરી નાખ્યો? એવા આશયથી પણ દીક્ષા લેવાને માટે તૈયાર થાય એવા કેટલા છે, એ તો કહો! એવા જ આશયથી દીક્ષા લેનારા નીકળે, તો એથી પવિત્ર અને ત્યાગી એવી સાધુસંસ્થાના ગૌરવને હાનિ પહોંચે—એ વિગેરે વાત જૂદી છે, પણ સાધુસંસ્થાના ગૌરવની ચિન્તા જોટલી તમને છે, તેટલી પણ સાધુઓને નથી, એમ માની જોડા છો? આજે તો, મોટે ભાગે તથા જોટા આરોપો ઉભા કરીને, સાધુઓની અને દીક્ષાના માર્ગની નિન્દા કરવાની, કેટલાકોને કુટેવ પડી ગઈ છે એવાઓ જો અમદ્ આગ્રહથી બદ્ધ ન હોય, તો નિરર્થક પાપમા દૂષતા બચી શકે—એ પૂરતી જ આ વાત પ્રસંગોપાત જણાવી દીધી.
કઠિયારા મનિથી અન્યાસ સહર્ષ નહિ

પેલા કઠિયારા મુનિનો, તેમની પૂર્વાવસ્થાને જાણનારા લોકોએ, સ્થાને સ્થાને તિરસ્કાર કરવા માડ્યો અને તેમની

મરકરી તથા નિન્દા કરવા માડી, એની એ કઠિયાગ મુનિના હેયા ઉપર બાંધે અગ્ર ઘર્ષ પોતાની આવી અવજ્ઞા તેમનાથી સહન થઈ શકી નહિ

બધા ય શ્રી માવતુષ મુનિવન્ના જેવા સહનગ્રીહ બનીને સમતારમ્મમાઝીત્યા કરે, એવા ક્યાથી દોષ ? એવી અવજ્ઞાને સહન કરી લેનારા મુનિવરના શુભ ગવાય, તેમને દષ્ટાન્ત્રભૂત બનાવાય, પણ મુનિને એડી અવજ્ઞાને સહન કરી લેવાની ફરજ પાડી શકાય નહિ

ગણધરભગવાન શ્રી મુધર્માસ્વામીજી જેવાએ પણ એવી અવજ્ઞાને સહન કરી લેવાની ફરજ પાડી નથી પોતાની અવજ્ઞાને નહિ સદી ચકાવાથી, એ કઠિયાગ મુનિએ, ગણધર ભગવાન શ્રી મુધર્માસ્વામીજીને, રાજગૃહીથી અન્યત્ર વિહાર કરી જવાની જ્ઞાતે વિનંતિ કરી, ત્યાં તેમણે એ મુનિને એમ નથી કહ્યું કે- નાધુ ઘર્ષને આટલું પણ સહન ન થાય, તે કાઈ શાલે ? તમે નાધુ છો, નાટે મહન કરો !

ગણધરભગવાન શ્રી મુધર્માસ્વામીજીએ તો, ત્યાંથી વિહાર કરી જવાનો વિચાર કરીને, પોતાનો એ વિચાર શ્રી અભય કુમારને જણાવ્યો છે

આમ તો માધુએ વિહાર કરે, એમા નવાઈ જેવું કાઈ છે જ નહિ, પરંતુ જ્યારે અચાનક વિહારનો વિચાર થાય, ત્યારે એની પાછળ કોઈ કાણુ વિશેષ તો હોય ને ? શ્રી અભયકુમાર તો મહા બુદ્ધિશાલી હતા શ્રી મુધર્માસ્વામીજીએ જેવો વિહારનો વિચાર જણાવ્યો, કે તન્ત જ એ મમજી ગયા કે-કોઈ ખાસ કારણ છે

આથી, શ્રી અભયકુમારે શ્રી મુધર્માસ્વામીજીને વિહાર

રતુ કાળુ પૂછ્યુ અને તેઓશ્રીએ પણ વિહાર કરવાના વિચાર
રતુ જે કારણ હતું, તે જ કારણ શ્રી અભયકુમારને કહી સભળાવ્યું
એક દિવસ વિહારને ગતિની નિમિત્ત

આવુ કારણ બધુ પડી, શ્રી અભયકુમાર જેવા ધર્મી
સક્ત આત્માને એન પડે? પોતાના નગરમાં જ મુનિજનની
આવી અવજા થાય, તે કોઈ પણ ધર્મી જનથી ખમાય ખરી?
ધર્મશીલ આત્માને મુનિજનની અવજાનું નિવારણ કરવાનું મન
થયા વિના રહે જ નહિ મુનિજનની અવજામાં, શાસનની
અવજા પણ રહેલી છે લોકો ને આ રીતિએ મુનિજનોની
અવજા કરે, તો આ ક્ષેત્રમાં મુનિજનોનો વિહાર દુર્લભ બની
જાય ને? અનેક આત્માઓ શાસનને પામતા અને આરાધતા
અટકી જાય ને? લોકનિન્દાની પરવા કર્યા વિના, ધર્મની આરા
ધના કરવામાં ચોક્કસ અને ધર્મની આરાધના કરવામાં મક્કમ
રહેવું, એ ઠાઈ બધા આત્માઓને માટે શક્ય છે? એટલે
બીજાઓને માટે, ધર્મની આરાધનાને તો, જેમ અને તેમ
નિર્વિધન બનાવવાનો, ધર્મી જનોએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

શ્રી અભયકુમારના હૈયે આ વાત હતી જ, પણ એ એવા
હતા કે-કહેવા કરતા કરી દેવું સાફ આથી, તેમણે તે વખતે
શ્રી સુધર્માસ્વામીજીને કાંઈ જ નહિ કહેતા, તેમની પાસે તો
માત્ર એક જ દિવસની માગણી કરી શ્રી અભયકુમારે કહ્યું કે-
'આપ હવે માત્ર એક દિવસ રોકાઈ જવાની કૃપા કરો અને
પડીથી આપને વિહાર કરવો હોય તો કરજો '

શ્રી સુધર્માસ્વામીજીએ પણ શ્રી અભયકુમારની એ
વિનિર્મલ અધિકાર કર્યો અને શ્રી અભયકુમારે કહ્યું મુજબ તેઓ

રાજગૃહી નગરીમા કઠિયાગ મુનિની સાથે જ રોકાઈ ગયા

જેવો પ્રસંગ હોય તેવો ઉપાય અજમાનાય

શ્રી અભયકુમાર રાજદડના બળે જ મુનિનિન્દાનુ નિવારણ કરવાને ઇચ્છતા નહોતા હોકના હૃદયમા મુનિપણ પ્રત્યે મહાભાવને પેદા કરીને, મુનિજનની નિન્દાનુ નિવારણ કરવાને તેઓ ઇચ્છતા હતા એમા, શાસનની સેવાનો હેતુ પણ સરે અને હોકને ઉન્માર્ગથી વાળીને મન્માર્ગમા સ્થાપિત કરવાનો હેતુ પણ સરે એમને બે ય કર્તવ્ય અદા કરવા હતા મુનિજનની નિન્દાના નિવારણનુ અને હોકને કસ્યાણુમાર્ગે વાળવાનુ આથી, શ્રી અભયકુમારે એવાજ પંચામને લાવે-એવો ઉપાય અજમાવ્યો શ્રી અભયકુમારે જે ઉપાય અજમાવ્યો, તે ઉપાયથી જો મુનિજનની નિન્દાનુ નિવારણ થવા પામ્યું ન હોત, તો એ રાજદડનો ઉપયોગ નહિ જ કરત એમ નહિ એમ તો શ્રી વસ્તુપાલે વીગ્ધવલ રાજના મામાની આગળી કપાવી મગાવી હતી ને ? ગલ વીરધવલના મામાએ જે આગળી ચીંધીને મુનિવરનુ અપમાન કર્યું હતું, તે જ આગળીને શ્રી વસ્તુપાલે કપાવી મગાવી હતી અને એ દ્વારા એવી ધાક બેસાડી લીધી હતી કે-એ નગરમા, એ રાજ્યમા કોઈ પણ માણસ, નાના કે મોટા કોઈ પણ મુનિનુ અપમાન કરી શકે નહિ એ માટે તો, શ્રી વસ્તુપાલ જુદ રાજની સાથે પણ મુદ્રમા ઉતરવાને તૈયાર થઈ ગયા હતા એટલે જેવો પ્રસંગ હોય તેવો ઉપાય અજમાવાય, પણ ધર્મી જનો જ્યાં સુધી પોતાનાથી શક્ય હોય, ત્યાં સુધી મુનિજનોની નિન્દાનુ નિવારણ કયો વિના રહે જ નહિ છતી શક્તિએ

ગુરુ-ધર્મની નિન્દાને ઉપેક્ષાભાવે મહે, તેને ધર્મી કહેવાય નહિ
સાકનો સાન ઠેકાણે આવી

શ્રી અભયકુમારે ખીજે દિવસે ગભ્યના બહારમાથી ત્રણ
 કરોડ જેટલા રત્નોને કઢાવીને, એ રત્નોનો બહાર માર્ગ ઉપર
 ઢગલો કરાવ્યો. પછી પડક વગડાવીને શ્રી અભયકુમારે આખી
 ય નગરીમા એવી ઉદ્ધોષણા કરાવી કે-‘અભયકુમાર ત્રણ
 કરોડ રત્નો આખી દેવાને ઇચ્છે છે, તો જેમને એ રત્નો
 જોઈતા હોય તે આવો !’

આવી ઉદ્ધોષણાને સાબળીને, ઘણી મોટી સખ્યામા
 લોકો ત્યાં એકત્રિત થઈ ગયા એ એકત્રિત થયેલા સર્વ લોકોને
 ઉદ્દેશીને, શ્રી અભયકુમારે કહ્યું કે-‘જે કોઈ પુરુષ સચિત્ત
 જળ, અગ્નિ અને સ્ત્રી-એ ત્રણનો સર્વથા ત્યાગ કરે, તેને આ
 રત્નો ઢગલો હું અર્પણ કરું છું’

એટલે લોકોએ કહ્યું કે-‘આત્મ લોકોત્તર કાર્ય કરવાને
 કોણ સમર્થ છે ?’

તે વખતે શ્રી અભયકુમારે કહ્યું કે-‘તમારામાનો કોઈ
 જો સચિત્ત જળ, અગ્નિ અને સ્ત્રી-એ ત્રણનો સર્વથા ત્યાગ
 કરવાને માટે મમર્થ ન હોય, તો પછી આ રત્નરાશિ તે કઠિયાર
 મુનિનો હો, કે જેમણે સચિત્ત જળ, અગ્નિ અને સ્ત્રી-એ
 ત્રણેયનો સર્વથા ત્યાગ જીવન પર્યંતને માટે કર્યો છે !’

એ વખતે, જે લોકો કઠિયારા મુનિની મશ્કરી આ
 નિન્દા કરતા હતા, તે લોકો જાણી ઉઠ્યા કે-‘અરે, એ
 આવા ત્યાગી અને દાનપાત્ર સાધુ બન્યા છે ? અમે ત્યાં
 સેમનો ઉપહાસ કર્યો !’

આમ, શ્રી અભયકુમારના સુપ્રયત્નથી લોકોની સાન કાણે આવી આ રીતિએ લોકોના હૃદયમાં એ કઠિયારા નિ પ્રત્યે પણ સફળાવને પેઢા કર્યા બાદ, શ્રી અભયકુમારે મગ્ન લોકોને એવી આજ્ઞા પણ દત્તી કે-‘હવે પડીથી કોઈએ જ એ મુનિનો તિગ્ગકાર કે ઉપહાસ કરવો નહિ !’

આ ઉપરથી તમને લાગે છે ને કે-લોકોને મમન્યા હોત, તો શ્રી અભયકુમાર કહક ઉપાય અજમાવીને પણ નિનિન્દાનુ નિવારણ તો કરત જ ?

પ્રશ્ન૦ લોકો સમજી ગયા, પડી એવી આજ્ઞા કરવાનું કઈ પ્રયોજન ખર ?

શ્રી અભયકુમાર લોકસ્વભાવના પણ બહુકાં હતા. મત્યારે મમજી ગયા ને ઠાલે પાછા નિન્દા કરે તો ? વળી જે લોકો ત્યાં હાજર ન હોય, તે લોકો પણ એ મુનિજનનો તેરસ્કાર કે ઉપહાસ કરે નહિ, એ માટે જ એવી આજ્ઞા કરવી-એ આવશ્યક ગણાય

શ્રી અભયકુમારની મનોવૃત્તિ

આ વાતને કહેવાનો આશય તો એ છે કે-શ્રી અભયકુમાર કેવા ધર્મપ્રેમી હતા, તેનો તમને ખ્યાલ આવે શ્રી અભયકુમાર પોતે ધર્માનુક્રમ રહ્યા છતાં જ, તેમના પિતા શ્રી શ્રેણિક મહારાજનું રાજ્ય ચલાવતા હતા તેમના હૈયે સસારના મુખની, ગત્યની સ્પૃહા નહિ હતી, પણ મોક્ષની સ્પૃહા હતી અને એ માટે ધર્મની સ્પૃહા હતી

આથી જ, એક વાર જ્યારે શ્રી શ્રેણિક મહારાજએ શ્રી અભયકુમારને કહ્યું કે-‘વત્સ ! હવે તો તું જ આ

રાજ્યનો સ્વીકાર કર, કે જેથી હું ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માની સેવાના સુખનો રોજ આશ્રય કરી શકું !' ત્યારે શ્રી અભયકુમારે કહ્યું કે- 'આપ જે આજ્ઞા કરો છો તે ઘટિત છે, પરંતુ તેને માટે થોડીક રાહ બૂઓ !'

શ્રી અભયકુમારે આવું એટલા માટે નથી કહ્યું કે-તક જોઈને રાજગાદીએ બેસવું ! શ્રી અભયકુમાર પિતાની આજ્ઞાના ભગથી પણ ડરનારા હતા અને મમારથી પણ ડરનારા હતા પિતાની આજ્ઞાનો ભગ કરવો પડે નહિ અને પોતાના સસારને છેલ્લાની પોતાની ભાવના નિષ્કળ નિવડે, એવી શ્રી અભયકુમારની ઇચ્છા હતી આટલા માટે જ, તેમણે પોતાના પિતાને થોડીક રાહ બેવાની વિનંતિ કરી હતી પોતાના સસારને છેલ્લાની પોતાની જે ભાવના, તેને જો રાજ્યનો સ્વીકાર કરવાથી બાધ પડે એ તેમ હોય, એટલે કે-આ જીવનમાં તેમને સાધુ પણાને સ્વીકારીને મોક્ષમાર્ગની એકાન્તે આરાધના કરવાની જે ભાવના હતી, તે ભાવના જો રાજ્ય જનવાના કારણે સંકળ નિવડે તેમ ન હોય, તો તેમને રાજ્ય થવું જ નહોતું ! પિતાની આજ્ઞા ખાતરેય ગબ્બ થઈને તેમને પોતાની સાધુજીવનને જીવવાની ભાવનાને જતી કરવી નહોતી ! જો પિતાની આજ્ઞા પણ પળાય અને સાધુજીવનને જીવવાની પોતાની ભાવના પણ ફૂળે, એ બન્ને શક્ય હોય તો પિતાની આજ્ઞાના પાલન ખાતર તેમને રાજ્ય જનવામાં વાધો નહિ હતો, પણ પિતાની આજ્ઞાને પાળતા જો પોતાની સાધુજીવનને જીવવાની ભાવના નિષ્કળ નિવડે તેમ હોય, તો એ માટે શ્રી અભયકુમાર હરગીજ તૈયાર નહિ હતા શ્રી અભયકુમારે શ્રી શ્રેણિકને જે રાહ બેવાનું કહ્યું, તે એ કારણથી જ કહ્યું

આવકને મર્વ ભાવનાઓમા પ્રવાન ભાવના સાધુજીવનને પામવાની હોતી એકએ

શ્રી અભયકુમારની આ મનોવૃત્તિ સમજાય છે ? સુશ્રાવકોની મનોવૃત્તિ કેવા પ્રકારની હોય, તેનું શ્રી અભયકુમારના આ પ્રમગના સુન્દર દર્શન છે. આવકની સીધી પ્રબળ ભો કોઈ પણ ભાવના હોય, તો તે સાધુજીવનને જીવવાની હોય. આવક માતા-પિતાની આશાને અવગણનારો ન હોય, આવક ક્યાં સુધી શક્ય હોય ત્યાં સુધી માતા-પિતાની આશાનો અમલ કરવાની જ વૃત્તિવાળો હોય, પોતાના પૌરુષલિક સુખનો અનાદર કરીને પણ આવક માતા-પિતાની આશાનો આદર કરે આવે. પણ આવક, ક્યારે માતા-પિતાની અમુક આશાનો અમલ કરવાના કારણે, પોતાની સાધુજીવનને જીવવાની ભાવનાને બાધ પહોંચે તેમ છે-એમ સમજી લેય, ત્યારે એ કદે શું ? માતા-પિતાની આશાના પાલનને ગૌણ બનાવે કે સાધુજીવનને જીવવાની પોતાની ભાવનાને ગૌણ બનાવે ? એવા સમયે તો, જે આવક, માતા-પિતાની આશાના પાલનને ગૌણ પદ આપીને પણ સાધુજીવનને જીવવાની પોતાની ભાવનાને પ્રધાન પદ આપે, તે જ શાણો આવક કહેવાય. પણ આજે તો, સાધુજીવનને જીવવાની ભાવનાના જ ફાં-ફા છે ને ? આજે જેટલા આવકો ગણાય છે, આજેવાન આવકો ગણાય છે અથવા તો ધર્મી તરીકેની જેઓની ખ્યાતિ છે, તેઓમા પણ સાધુજીવનને પામવાની ભાવના અન્ય સર્વ ભાવનાઓ કરતાં પ્રબળ હોય, એ એમ ને એમ માની લેવાય એવું છે ખરું ? અન્ય સર્વ ભાવનાઓથી પ્રબળ

સુજીવનને પામવાની હોય,

રાજ્યનો સ્વીકાર કર, કે જેથી
પરમાત્માની મેવાના સુખનો રોજ
શ્રી અભયકુમારે કહ્યું કે- આપ
છે, પરંતુ તેને માટે થોડીક રાહ

શ્રી અભયકુમારે આપુ

જેમને રાજગાદીએ બેસવું । શ્રી
ભગથી પણ ડરનારા હતા અને
પિતાની આજ્ઞાનો ભગ કરવો
રને છેલ્લાની પોતાની ભાવના
અકુમારની ધમ્મણ હતી એ
પિતાને થોડીક રાહ જોવાની
છેલ્લાની પોતાની જે ભાવના
બાધ પડોએ તેમ હોય, એ
પણાને સ્વીકારીને મોક્ષમા
જે ભાવના હતી, તે ભાવના
નિવડે તેમ ન હોય, તો તેમને
આજ્ઞા આતરેય ગળ થઈને
જીવવાની ભાવનાને જતી કરવી
પણ પગાય અને સાધુજીવનને
ફળે, એ બન્ને શક્ય હોય તો પિતા
તેમને રાજ બનવામા વાધો નહિ હતા
પાગતા જે પોતાની સાધુજીવનને જીવ
નિવડે તેમ હોય, તો એ માટે શ્રી અ
તૈયાર નહિ હતા શ્રી અભયકુમારે શ્રી
જોવાનું કહ્યું, તે એ કારણથી જ કહ્યું

ભગવાન રાજ્યને લેવાનું કહે ૮ રાજ્યને પણ છોડવાનું કહે ? મહારાજા શ્રી ભરત જેવા પણ સમજે કે-‘રાજ્ય મવતરોર્ધ્વજમ’ એટલે કે-‘રાજ્ય મનાર રૂપી વૃક્ષનું બીજ છે’ અને ભગવાન એવા રાજ્યને લેવાનું કહે, એ બને ? ભગવાનની વાત તો દૂર રહી, પણ સાધુ ય રાજ્યને ગ્રહણ કરવાનું કહે નહિ સમારની કોઈ પણ ક્રિયામાં સાધુની અનુમતિ હોય જ નહિ સમારની ક્રિયામાં જો કોઈ પણ સાધુ ભૂલથી પણ અનુમતિ આપી દે, તો તે સાધુ પાપથી લેપાય

તો પછી, શ્રી અભયકુમાર જેવા સમજી અને ગ્રહણીએ, ભગવાનને પૂછીને જ ‘પિતાની આજ્ઞા ખાતર પણ રાજ્ય લેવું કે નહિ ?’-એનો નિર્ણય કરવાનો વિચાર રાખ્યો, તેનું કારણ શું ?

એ કારણને બજવાને માટે, શ્રી અભયકુમારે ભગવાનને શું પૂછ્યું છે, એ જ ખાસ બજવા જેવું છે પ્રશ્ન ડહા પલ્લવથી ઠહેવાય, ભગવાન ઉત્તર દીધા વિના રહે અને શ્રી અભયકુમારનો પોતાનો હેતુ પણ મરે, એવી રીતિએ શ્રી અભયકુમારે ભગવાનને પૂછ્યું છે

શ્રી અભયકુમારે ભગવાનને એ જ માત્ર પૂછ્યું છે કે-‘હે ભગવન્ ! આપના શામનમાં અન્તિમ સર્ગર્ષિ કોણ થશે ?’

એના જવાબમાં ભગવાને ક્રમશઃક્રમશઃ કે-‘રાજા ઉદાયન’

શ્રી અભયકુમારે એ પણ બાળી લીધું કે-અત્યારે રાજા ઉદાયન દીક્ષિત થઈ ચૂકેલા છે પોતાને નિર્ણય કરવાને માટે, શ્રી અભયકુમારને પણ આટલું જ બજવું હતું

દીક્ષા લેવાને માટેની આજ્ઞાની માગણી

ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માની પાસેથી આવીને,

પોતાના પિતા શ્રી શ્રેષ્ઠિક મહારાજને શ્રી અભયકુમારે કહ્યું કે- 'હે પિતાજી ! આપ ફરમાવો છે તેમ જો હું રાજ્ય થઈશ, તો પછી મારાથી મુનિ થવાશે નહિ કારણ કે-શ્રી ઉદાયન રાજા એ અન્તિમ રાજર્ષિ છે-એમ ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માએ કહ્યું છે આપ વિચાર કરો કે-હું જો શ્રી મહાવીર પરમાત્મા જેવા સ્વામીને પામીને અને આપના જેવાના પુત્રપણાને પામીને પણ, મારા બધા રૂપ હું ખનો છેક કરી શકું નહિ, તો પછી મારા જેવો અધમ ખીજો કયો પુરુષ ગણાય ?'

વળી શ્રી અભયકુમારે કહ્યું કે- 'પિતાજી ! હું નામથી તો અભય છું, પરંતુ ભવ રૂપ ભયથી તો હું સભય જ છું, માટે આપ જો આના આપો, તો હું ત્રણેય ભુવનના જીવોને અભયનું જ્ઞાન કરનારા એવા ભગવાન શ્રી વીર પ્રભુનો આશ્રય કરું ! રાજ્ય તો અભિમાન રૂપ સુખના હેતુભૂત છે મારે એણે રાજ્ય જોઈતું નથી, કારણ કે-સતોષ એ જ શ્રેષ્ઠ સુખ છે, એમ મહર્ષિઓનું કહેવું છે '

શ્રી અભયકુમારના અન્ત કરણમા સાધુજીવનને જીવવાની ભાવના ડેટલી બધી પ્રબળ હતી, એનો ખ્યાલ આવ્યો ને ? એટલે એમણે પોતાની ઈચ્છા ડેવી સુંદર રીતિએ વ્યક્ત કરી ? પિતાની આજ્ઞાનો અનાદર કરવા જેવું પણ થાય નહિ અને પોતાની ભાવના પણ ખરે આવી, એવા પ્રકારે વાત મૂકી છે ને ? એ રાજ્યને અભિમાન રૂપ સુખના હેતુભૂત માનતા હતા, એટલે કે-વિષય અને કથાય રૂપ સુખના હેતુભૂત માનતા હતા તેમજ એવા સુખનો ત્યાગ કરવામા જ સાચું સુખ છે, એમ માનતા હતા. રાજ્યના-સુખ

મોહના જોર સામે ધર્મરાગનું જોર ફાળ્યું

મહારાજ શ્રી શ્રેણિકે જ્યારે જોયું કે-શ્રી અભયકુમાર રાજ્યને સ્વીકારવાને માટે કોઈ પણ રીતિએ ગળ થાય તેમ નથી, ત્યારે તેમણે પણ પોતાની ઈચ્છાને ગૌણ બનાવી દઈને, શ્રી અભયકુમારની સાધુજીવનને જીવવાની ઈચ્છાને પ્રધાન બનાવી દીધી. મહારાજ શ્રી શ્રેણિકે, શ્રી અભયકુમારને દીક્ષા અહણ કરવાની રજા જ્ઞાનન્દ્રપૂર્વક આપી. મહારાજ શ્રી શ્રેણિકે શ્રી અભયકુમાર પ્રત્યે જેવો તેવો રાગ નહિ હતો. શ્રી અભયકુમારે મહારાજ શ્રી શ્રેણિકના અગત તેમજ રાજ્ય સબંધી કેટલાક કાર્યો તો એવા કરી આપ્યા હતા કે-બીજો કોઈ જ એમના એ કાર્યોને કરી આપી શકે નહિ, અને જો એ કાર્યો થાય નહિ, તો એથી મહારાજ શ્રી શ્રેણિકના મનો-દુઃખાદિનો પાત્ર પણ નહે નહિ, એવા એ કાર્યો હતા. શ્રી અભયકુમાર જેમ અજબ પિતૃભક્ત હતા, તેમ બુદ્ધિશાલિઓમા પણ અજેડ હતા. આવા પુત્રને દીક્ષા લેવાની આશા આતન્દ્ર પૂર્વક આપવી, એ શું રમત વાત છે ? મોહના જોર સામે ધર્મરાગનું જોર જ્યારે ફાળે, ત્યારે જ આ બને ને ? મહારાજ શ્રી શ્રેણિકે પોતાનું પિતા તરીકેનું કર્તવ્ય પાળવામા કયાશ નથી રાખી. શ્રી અભયકુમારના ઉભય લોકના હિતની ચિન્તા તેમણે કરી છે. જો તે સસારમા રહે, તો તેમને રાજ્ય આપવાની ઈચ્છા હતી. અને જો તેમને મસારમા ન જ રહેવું હોય તો, તેમને દીક્ષા પણ હર્ષથી જ અપાવવી હતી. પિતા બનેલા-ઓએ, આ વાત ધ્યાનમા લેવા જેવી છે ને ? તમારામાના ઘણા પિતા તો છે જ, પણ પિતા તરીકેના પોતાના કર્તવ્યને

વિચાર કરનાગ કેટલા છે ? તમારા સત્તાનો જો ભવભયથી ભયભીત બનીને નસારને તજવાને તૈયાર થાય, તો તમે બધા એમા રાજી તો ખરા ને ?

પુત્રનો ને માતાની દીલા

મહારાજ શ્રી શ્રેણિકની આરા મળતા, શ્રી અભય કુમારે, ભગવાનની પાસે ભાગવતી દીક્ષાને ગ્રહણ કરી શ્રી અભયકુમારની પાછળ, શ્રી અભયકુમારની માતા શ્રીમતી નન્દાએ પણ ભાગવતી દીક્ષાને ગ્રહણ કરી શ્રી અભયકુમારે અને શ્રીમતી નન્દાએ, ભાગવતી દીક્ષાને ગ્રહણ કરતી વેળાએ, શ્રી હૃદલને અને શ્રી વિહૃદલને જે દિવ્ય કુડલો અને જે દિવ્ય વસ્ત્રો આપ્યા, કે જે તેમને અગાઉ મહારાજ શ્રી શ્રેણિકે આપેલા હતા આગળના પ્રસંગમા, આ દિવ્ય કુડલોનેડીને અને દિવ્ય વસ્ત્રયુગ્મનો નુબધ આવવાનો છે ઇર્ષ્યાના રોદ્ર પશ્ચિમનુ ત્યા ઈર્ષન થવાનુ છે

પરીક્ષા કરોને ગાદી સોપાતી

શ્રી અભયકુમારે દીક્ષા લીધી, એટલે મહારાજ શ્રી શ્રેણિકને વિચાર થઈ પડ્યો કે-હવે આ રાજ્ય કેને સોપવું ? શ્રી અભયકુમારે જ્યા મુધી હતા, ત્યા મુધી તો આ વિચારને અવકાશ જ હતો નહિ, કારણ કે-રાજ થવાને એ સર્વ રીતિએ યોગ્ય હતા, પણ હવે પોતાના પુત્રોમાથી ક્યા પુત્રને રાજ્ય આપવું, એની ચિન્તા શ્રી શ્રેણિક મહારાજને થઈ અગાઉના રાજ્યો, પોતાના પુત્રોમા પણ જે યોગ્ય જણાય, તેને જ ગજગાદી સુપ્રત ડગ્તા હતા મહારાજ શ્રી શ્રેણિકના પિતાએ પણ અનેકવિધ પરીક્ષાઓ કરીને, શ્રી શ્રેણિકને રાજ્ય આપવું

—એવો નિર્ણય કયો હતો રાજ્ય કેને આપવું ?—એની ચિન્તા રાજાઓ એટલા માટે કરતા હતા કે—એમના હૈયે પોતાના કુળનું હિત પણ વસેલું હતું અને પ્રજાનું હિત પણ વસેલું હતું બન્નેનું હિત જેનાથી સૌથી સારૂ સધાયે—એમ લાગે, તેને રાજાઓ રાજગાદી સોપતા પ્રાય એમા તેઓ મોહને કાવવા હતા નહિ આવો ક્રમ, પ્રજાના શાસનમા પણ છે આચાર્યો પોતાના પદે યોગ્ય આત્માઓને જોઈને સ્થાપે આચાર્ય શ્રીમત્ પ્રભવસ્વામીજીએ શ્રી શય્યભવસુરિજીને જોઈને જ મેળવ્યા હતા અને શ્રી આર્યરક્ષિતસુરિજી દ્વારા શ્રી કૃષ્ણરક્ષિતજીને જે આચાર્યપદ અપાયું હતું, તે પણ તેમની યોગ્યતાને જોઈને જ અપાયું હતું એવા તો આ શાસનમા ઘણા પ્રસંગો બનવા પામેલા છે અને બને છે

એના સારા માટે તે જ દુઃખન બન્યો

મહારાજા શ્રી શ્રેણિકે નિર્ણય કયો કે—‘હવે આ રાજ્ય કૃષ્ણિકને નોપવું’ કૃષ્ણિકને રાજગાદીએ સ્થાપિત કરી દીધા પછીથી, પોતે સ્વતંત્રપણે કોઈને ચ કાઈ આપી શકે નહિ, એ માટે શ્રી શ્રેણિકે, કૃષ્ણિકને રાજગાદી આપતા પહેલા જ શ્રી હલ-વિહલને અદાર ચક્રનો હાર તેમજ સેચનક હાથી —એ બન્ને ચ વસ્તુઓ આપી દીધી મહારાજા શ્રી શ્રેણિકે આમા દુરદેશી વાપરી હતી, પરંતુ પરિણામ વિપરીત આવ્યું કૃષ્ણિકના બલવામા આવ્યું કે—હાર અને હાથી હલ-વિહલને અપાર્ગ ગયા, પણ તેના બલવામા એ આવ્યું નહિ કે—પોતાને રાજ્ય આપવાને અગેની પિતા તરફની આ પૂર્વતીચારી છે કૃષ્ણિકના હૈયામા એવો એક દૃઢ જામ પેદા થઈ ગયેલો હતો

કે-‘પિતાજી સારી સારી ચીજો મારા ભાઈઓ હલ્લને અને વિહ-
લ્લને આપે છે, જ્યારે મને તો સામાન્ય ચીજો જ આપે છે’
આવો દૃઢ જમ હંધામા જામેલો જ હતો અને એમા જાણવામા
આવ્યું કે-‘હાથી અને હાર હલ્લ-વિહલ્લને અપાઈ ગયા’
એટલે એના અન્તરમા ક્રોધનો મહાજિભ ભબૂકી ઉઠ્યો તેનો
હોલ પણ જોર કરવા માણ્યો એથી, પિતાજી ક્રોધને પણ ગત્ય
આપી દે, તે પહેલા તેણે પિતાજીની પાસેથી બલાત્કારે
રાજ્યને પડાવી લેવાનો નિર્ણય કર્યો

પિતાને કેદખાને નાખીને રાજ્ય પડાવી લીધું

કૃષ્ણકે પોતાના નિર્ણયનો અમલ કરવાને માટે, પોતાના
કાળ વિગેરે નામના દશ ભાઈઓને લેગા કર્યા તેમને કૃષ્ણકે
સમજાવ્યા કે-‘આપણા પિતાજી વૃદ્ધ થયા છે, તો પણ હજી
રાજ્યથી તૃપ્તિને પામતા નથી રાજ્યનું રક્ષણ કરવાને માટે
પુત્ર જ્યારે શક્તિમાન થાય છે, ત્યારે રાજ્યો પોતાના પુત્રને
રાજ્યગાદી સોંપી દે છે અને પોતે મતનો સ્વીકાર કરે છે.
ધન્ય છે આપણા મોટા ભાઈ અભયકુમારને, કે જેમણે પોતે
યુવાન હોવા છતાં પણ, રાજ્યલક્ષ્મીને તજી દીધી ! પગ્નતું
આપણા પિતા તો એવા વિધવાન્ધ છે કે-આટલી મોટી ઉંમર
રના થવા છતાં પણ, રાજ્યનો ભોગવટો કરતા કાંઈ વિચાર જ
કરતા નથી આથી, મારો વિચાર એવો છે કે-આપણે બધા
મળીને પિતાને બન્ધનમા નાખી દઈએ અને આપણો અત્યારે
રાજ્યને ભોગવવાનો સમય છે, માટે આપણે રાજ્યને ગ્રહણ
કરીએ આપણે આવું કરીએ, તો તેમા આપણને અપવાદ
લાગવા જેવું કાંઈ છે જ નહિ, કારણ કે-પિતા વિવેકવિકળ

થયેલા છે આ પ્રમાણે પહેલા તો આપણે રાજ્યને શ્રદ્ધા કરી લઈએ અને તે પછીથી આપણે આ રાજ્યને અગીયાર ભાગે વહેંચી લઈને લોગવીશું આપણે રાજ્યને શ્રદ્ધા કરી લીધા બાદ, આપણા પિતા બંદિખાને પછ્યા પછ્યા ભલે ને સંકટો વર્ષ છુવે આપણને તેમા કશી જ હરકત જેવું નથી’

ફલિંકે આ વાત કહી અને તેના ભાઈઓ તેમા સમત થઈ ગયા એ બધાએ મળીને, એકાએક મહારાજા શ્રી શ્રેણિક ઉપર હુમલો કર્યો, તેમને બાંધી લીધા અને બંદિખાને નાખી દીધા એટલું જ નહિ, પણ ફલિંકે તો મહારાજા શ્રી શ્રેણિકનો એવો વેરી બની ગયો હતો કે-તેમને કાઈ ખાનપાન તો આપતો જ નહિ અને રોજ સવાર-સાંજ તો મો આબુકો મારતો

સસારમા શું સંભવિત નથી ?

ક્રોધ અને લોભનું ભેર, માણસને કેટલો બધો વિવેક-પ્રજ્ઞ કરી મૂકે છે ? એના હૃદયને એ કેટલું બધું દુઃખ બનાવી દે છે ? પોતે પુત્ર છે અને આ પિતા છે-એ વાતને પણ એ ભૂલી જાય છે સસારમા શું સંભવિત નથી ? માણસનો અશુભોદય જ્યારે ભેરમાર બને છે, ત્યારે સગી પત્ની, સગો પુત્ર, સગો ભાઈ કે સગો પિતા પણ ભયકરમા ભયકર કેટલો દુઃખમંત્રી ગરજ સારનાર બને, એમા આશ્ચર્ય પામવા જેવું કાંઈ છે જ નહિ આ સસારમા આ અને આથી પણ વધારે ભયકર ઘટનાઓ સંભવિત છે, પન્તુ પુણ્યોદયના યોગે મળેલી અનુકૂળતાઓમા મુઝાઈ ગયેલાઓ, મધુબિન્દુ જેવા સમારના મુખોના સ્વરૂપને પિછાની શક્તિ નથી અને એથી જ તેઓ એ મુખોની પાછળ ચેલા ધર્મને-કે છે

કૃષ્ણિકનો વૈરભાવ પૂર્વભવથી જ હતો.

મન્નન૦ કૃષ્ણિકને પોતાના પિતા પ્રત્યે આટલો બધો વૈરભાવ થઈ જવાનું કારણ શું ?

એક તો પૂર્વભવનું વૈર હતું અને આ ભવમા પણ ગેગસમળે થવા પામી હતી કૃષ્ણિક બ્યારે ગર્ભમા હતા, ત્યારે તેની માતા ચેલ્લણાદેવીને, પોતાના પતિના માસને ખાવાનો ઢોહક ઉત્પન્ન થયો હતો એ ઉપરથી, એ સમજી ગઈ હતી કે-ગર્ભસ્થ હવ, તેના પિતાનો વૈરી પાકવાનો છે કૃષ્ણિકના હવને શ્રી શ્રેષ્ઠિકના હવ પ્રત્યે વૈરભાવ હતો, પરન્તુ શ્રી શ્રેષ્ઠિકના હવને કૃષ્ણિકના હવ પ્રત્યે વૈરભાવ નહિ હતો. જો તેઓને પરસ્પર વૈર ભાવ હોત, તો શ્રી અભયકુમારની જુદિનો ઉપયોગ કરીને પણ શ્રી શ્રેષ્ઠિકે ચેલ્લણાદેવીના ઢોહકને પૂર્ણ કર્યો, તે કદાચ પૂર્ણ કર્યો ન હોત અને ઢોહક પૂર્ણ કર્યો હોત, તો પણ શ્રી શ્રેષ્ઠિકે જે રીતિએ કૃષ્ણિકના હવનનું રક્ષણ કર્યું, તે રીતિએ કદાચ તેનું રક્ષણ કર્યું ન હોત. પોતાના વૈરભાવના કારણે, કૃષ્ણિકને જે કાર્ષ પણ પ્રતિકૂળ લાગતું, તે પ્રતિકૂળ તેના પિતા શ્રી શ્રેષ્ઠિક જ કરાવે છે એમ લાગતું હતું જેમ કે-ચેલ્લણાદેવીના મનને ખાત્રી જ હતી કે-મારો આ પુત્ર એના પિતાનો વૈરી જ પાક્યો છે, એટલે રોજ તે શ્રી હલ્લ-વિહલને બ્યારે ખાડના લાડુ મોકલતી હતી, ત્યારે કૃષ્ણિકને તે ગોળના લાડુ મોકલતી હતી. શ્રી શ્રેષ્ઠિકને આની કાર્ષ જ ખબર નહોતી, પરન્તુ પૂર્વભવના વૈરભાવના સંસ્કારોને લીધે, કૃષ્ણિક તો એમ જ માનતો હતો કે-આવો લેલભાવ મારા પિતા જ કરાવે છે વૈરભાવના કારણે, ભણા માટેની ચીજ પણ ભૂડા માટેની લાગે, એ સ્વાભાવિક છે.

વૈરભાવ સામે સાવધ રહેવાનો જરૂર

આ ઉપરથી, એ વાત પણ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે કે-કોઈની ય માથે વૈરભાવ થઈ જવા પામે અથવા તો કોઈને ય આપણા પ્રત્યે વૈરભાવ થઈ જવા પામે, એવા મયોગોથી સહાને મારે બચતા રહેવાનો પ્રયત્ન કરવો. વિષયમુખમાં પડેલાઓને અને ક્ષાયથી ધમધમતા આત્માઓને, એવા પ્રસંગો ઘણા આવવાનો મંભવ છે, બાકી તો, કોઈ કોઈ વાર ભવિતબ્યતા ય એવી હોય છે કે-આપણે આશય તર્કન મારે હોય, તે છતાં પણ બની જાય એવું કે-સામાને એમ લાગે કે આ મને હેરાન જ કરવાને મથે છે અને એથી એના અન્તરમાં આપણા પ્રત્યે વૈરભાવ પ્રગટે આમ છતાં પણ, આપણને જો ખબર પડી જાય કે-આપણી કોઈ પણ પ્રકારની ભૂલ કરવાની છુદ્ધિ નહિ હોવા છતાં પણ, ગેરમમજ માત્રથી કે ભવિત બ્યતાવશ પણ આપણા પ્રત્યે અમુકને વૈરભાવ જાગ્યો છે, તો આપણે તેને ખમાવ્યા વિના રહેવું જ નહિ એના હૈયામાંથી આપણા પ્રત્યેના વૈરભાવને કાઢી નાખવાનો શક્ય એટલો પ્રયત્ન અવશ્ય કરવો. એટલે, આપણે તો કોઈ પણ જીવ પ્રત્યે વૈરભાવ પ્રગટે નહિ અને કદાચ વૈરભાવ આવી જાય તો પણ તે ટકી શકે નહિ, એની પૂરેપૂરી કાળજી રાખવી જોઈએ આપણે! વૈરભાવ આપણને તો ખૂબ જ હાનિ કરે જેના પ્રત્યે વૈરભાવ હોય, તેને હાનિ તો તેનો પાપોદય સહાયક બને ત્યારે પહોંચાડી શકાય, પરંતુ આપણે વૈરભાવ આપણને તો મહા પાપથી ભારે અવશ્ય બનાવી દે, કારણ કે-એ વૈરભાવના યોગે આપણું અન્ત કરણ, આપણને જેના

પ્રત્યે વૈરભાવ હોય તેનું ભૂડું કેમ કરવું—એવા પ્રકારની ભાવ
નાઓમા જ રમતું હોય ■

ચેતનલાદેવીની પતિભક્તિ

મહારાજ શ્રી શ્રેણિકનો અશુભોદય પણ એવો છે કે—
કૃષ્ણિકને કોઈ કાઈ કહી શકતું નથી એ તો ચેતનલાદેવી
પરમ પતિભક્તતા હતી અને કૃષ્ણિક માતા પ્રત્યે એટલો દાક્ષિણ્ય-
વાળો હતો કે—શ્રી શ્રેણિકની પાસે બીજા કોઈને પણ નહિ
જવા દેનાર કૃષ્ણિક ચેતનલાદેવીને શ્રી શ્રેણિકની પાસે જવા
દેતો હતો, એટલે ચેતનલાદેવી માયાથી કાઈકે જ્ઞાન—જ્ઞાન
આપી આવીને, શ્રી શ્રેણિકના જીવનને ટકાવતી હતી, ખાકી,
ખાવા—પીવાનું કાઈ મળે નહિ અને રોજ મવાર—સાજ સો સો
ચાણુકોના માર પડે, એવા સયોગોમા ગમે તેવો માણસ પણ
કેટલાક વખતને માટે જીવી શકે ?

કૃષ્ણિકનો પુત્રમોદ

આ પ્રમાણે દિવસો વહી જતા હતા, તેમા એક વાર
એવો પ્રસંગ બની જવા પામ્યો, કે જેને લઈને કૃષ્ણિકનો
બ્રમ તો ભાગી ગયો, પણ શ્રી શ્રેણિક પ્રત્યેનો તેનો વૈરભાવ
પણ નબટ થઈ જવા પામ્યો એ પ્રસંગ એવા પ્રકારનો હતો કે—

કૃષ્ણિકને પોતાની પદ્માવતી નામની રાણીથી એક પુત્ર
થયો કૃષ્ણિક, એ પુત્ર જ્યારથી જન્મ્યો ત્યારથી જ એને
ખૂબ ખૂબ ચાહવા લાગ્યો પુત્રપ્રસવ થયાની વધામણી આવી,
એટલે વધામણી લાવનાર દાસ—દાગીઓને તેણે પુષ્કળ દાન
દીધું અને પોતે અન્ત પુરમા જઈને પુત્રને હાથમા લીધો
અને એ દ્વારા પરમ જ્ઞાનન્દને તેણે અનુભવ્યો એ પુત્ર જરા

મોટો થયો, એટલે એને પોતાની કમ્મરે બેસાડીને રાજ કૃષિક કરવા લાગ્યો. એ બાળ પુત્રની સાથે કૃષિક કાલુ કાલુ બોલીને બાળક જેવી ચેષ્ટાઓ કરવા લાગ્યો. એ પુત્રને તે ખાતા-પીતા અને સુતા-બેસતા પણ નીચે મૂકતો નહિ.

પુત્રમોહન આ નાટક કેટલું બધું વિચિત્ર છે ? પુત્ર પિતાને માટે કેવો ભયકર અને હુ બદાયક પણ બની શકે છે, એનું ઉદાહરણ કાઈ કૃષિકને શોધવાને જરૂં પડે તેમ હતું ? ખૂબ પોતે જ એના ઉદાહરણ ઉપ હતો ને ? આમ છતાં પણ, એ પોતાના પુત્ર ઉપર કેમ આટલો બધો મોહિત થતો હતો ? એને કદાચ એમ હતું કે-મારા પિતાએ મને મોહથી મુગ્ધ બનાવ્યો નહિ, માટે મેં આજ કહ્યું, એટલે મારો પુત્ર મારા પ્રત્યે એવું આચરનારો બને નહિ, એ માટે હું મારા પુત્રને મોહથી મુગ્ધ બનાવી દઉં ! પણ ખરી વાત એ છે કે-મોહને પરવશ બનેલાઓ, નથી તો પોતાના વર્તન ઉપરથી શિખામણ લઈ શકતા કે નથી તો પારકા વર્તન ઉપરથી શિખામણ લઈ શકતા એ બીચારા તો સ્વયંભોગનુમાર ગણ ને રોષી થયા કંઈ છે.

પુત્રપ્રેમની અનિરેકતામા ગીરનાનો અનુભવ

પુત્રમોહમા ગરકાવ બની ગયેલો રાજા કૃષિક, ધીરે ધીરે એમ માનતો થઈ ગયો કે-‘મારો પુત્રપ્રેમ અલ્લેહ છે પિતા તો ઘણા છે, પરંતુ પુત્ર ઉપર મારા જેવો પ્રેમ રાખનારો પિતા મળવો મુશ્કેલ છે’ એના હૃયામા ગહેલી આ માન્યતાએ, એક વાર શબ્દકેહને પણ ધારણ કરી લીધી. એક વાર પોતાના પુત્રને ખોળામા લઈને લોબન કરવાને માટે બેઠેલા રાજા

કૃષ્ણિકે અડધુ લોજન કર્યું હશે, ત્યાં તો છોકરો મૂતરો અને એના મૂત્રની ધારા કૃષ્ણિકના લોજનયાળમા પડી તેમ છતાં પણ, પુત્રના પેશાબની ધારા અધવચ્ચે અટકી પડે નહિ એ માટે, કૃષ્ણિકે પોતાની સાથળને પણ હાલવા દીધી નહિ. પુત્ર પેશાબ કરી રહ્યો, એટલે કૃષ્ણિકે જેટલું અન્ન પેશાબવાળું થયું હતું, તેને પોતાના હાથે ખાજૂમા કરી દીધું અને એ જ યાળમાથી તે પુનઃ ખાવા લાગ્યો. એમ લોજન કરતા, એ પોતાના પુત્રપ્રેમની મનમા ને મનમા અનુમોહના કરવા લાગ્યો. એને થયું કે—હું મારા પુત્ર ઉપર કેટલો બધો અસીમ પ્રેમ ધરાવું છું ? એ આવા વિચારો કરતો હતો, ત્યાં એની નજર પોતાની પાસે જ બેઠેલી, પોતાની માતા એટલણાદેવી ઉપર પડી એટલે, પુત્રપ્રેમના હર્ષાવેશમા તણાઈ રહેલા તેણે, પોતાની માતાને પૂછ્યું કે—‘માતા ! ભૂતકાળમા કોઈને મેં પોતાનો પુત્ર આટલો બધો પ્રિય હશે ખરો ? અથવા તો વર્તમાનમા પણ કોઈ એવો હશે ખરો, કે જેને પોતાનો પુત્ર મારા જેટલો પ્રિય હોય ?’

કેટલાના પુત્ર બન્યા ને કેટલાને પુત્ર બનાવ્યા ?

વિચાર કરો કે—કેવો વિચિત્ર આ પ્રશ્ન છે ? આમા મોહની ઉન્મત્તતા સિવાય કાંઈ પણ દેખાય છે ખરું ? કૃષ્ણિક તો એમ જ માની બેઠેલો કે—‘એના જેવો પુત્રપ્રેમ ભૂતકાળમા કોઈને હતો પણ નહિ અને વર્તમાનમા કોઈને હશે પણ નહિ.’ જો કે—તેની આ માન્યતા તદ્દન ખોટી છે, પણ ધારો કે—એની એ માન્યતા તદ્દન સાચી હોય, તો પણ એમા કશું જ નેવું શું છે ? જેનો પુત્રમોહ જેટલો ભેરહાર, તે તેટલો

સારો, એમ ? આ સસારમા છવ કેટલાના પુત્રપણાને પામ્યો હશે અને કેટલાને પુત્રપણે જન્માવ્યા હશે ? જે પુત્રને છવા હવો સ્વાધીન નહિ, સાજો રાખવો સ્વાધીન નહિ, સારો રાખવો સ્વાધીન નહિ અને જેનો વિયોગ નિશ્ચિત જ, તેમ જ જે પુત્ર મોટો થઈને સુખી ધનાવનારો નિવડશે કે દુખી ધનાવનારો નિવડશે-એનો પણ નિર્ણય નહિ, એવા પુત્ર ઉપર મોહ કરવો અને એ મોહમા પાછો ગૌરવનો અનુભવ કરવો, તે મિથ્યાત્વના પણ ગાઢપણાને સૂચવે છે કૃષ્ણિક નરકગામી છવ છે, એટલે એના હૈયામા આવા આવા ભાવો પ્રગટે, એમા નવાઈ પામવા જેવું કાંઈ જ નથી.

કૃષ્ણ- એવો છવ હતો કે એને ભગવાનેય કળે નહિ

આવા ગાઢ મિથ્યાદષ્ટિઓને તો ખૂદ ભગવાનનો યોગ મળે, તો પણ તે કળે નહિ જેનું મિથ્યાત્વ મહતાને પામ્યું હોય અથવા તો જેનું મિથ્યાત્વ મહતાને પામે અને જેની ભવિત્યતા માગી હોય, તેને જ ભગવાન જેવાનો યોગ પણ ફળી શકે છે ઘોર મિથ્યાદષ્ટિઓ તો, ભગવાનના યોગ દ્વારા પણ, મહા પાપને ઉપાર્જનારા બને છે રાજા કૃષ્ણિકને પાછલા કાળમા ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માનો યોગ મળ્યો હતો તેની વમાવેલી થપા નામની નગરીએ ખૂદ ભગવાન પધાર્યા હતા અને ભગવાનના સમવગણમા રાજા કૃષ્ણિક ગયો પણ હતો એ વખતે ભગવાનની સાથે એને જે પ્રત્યોત્તરો થયા હતા, તે જોઈએ તો લાગે કે- 'તે છવ ઘણી જ નાલાયક અવસ્થામા છે'

ભગવાનને તેણે પૂછ્યું કે- 'જેઓ છવનભરને માટે

ભોગોનો પરિત્યાગ કરતા નથી, એવા ચક્રવર્તીઓ મરીને કયી ગતિમા જાય છે ?

ભગવાને કહ્યું કે—‘એવા ચક્રવર્તીઓ મરીને સાતમી નરકે જાય છે’

એટલે કૃષ્ણિકે ફરીથી ભગવાનને પૂછ્યું કે—‘તો મારી ગતિ કયી થશે ?’

એના ઉત્તરમા ભગવાને ફરમાવ્યું કે—‘અહીંથી મરીને ત છઠી નારકીએ જઈશ’

આવા ઉત્તરને સાંભળીને, જરા પણ દોહાને પામ્યા વિના જ, કૃષ્ણિક ભગવાનને પૂછે છે કે—‘હું સાતમી નરકે કેમ નહિ જાઉં ?’

એટલે ભગવાન એને કહે છે કે—‘તું ચક્રવર્તી નથી માટે ! જે ચક્રવર્તી હોય, તેની પાસે તો ચક્રવર્તીને યોગ્ય સામગ્રી હોય જેમ જ્યાં ધર્મી હોય, ત્યાં ધર્મે અવશ્ય હોય તેમ !’

અહીં તમારે એ વાત ધ્યાનમા રાખવાની છે કે—ભોગાદિનો મૃત્યુ પર્યન્ત પરિત્યાગ નહિ કરનારા ચક્રવર્તીઓ સાતમી નરકે જાય છે અને એ સિવાયના ખીજા કેઈ જીવો સાતમી નરકે જતા જ નથી, એવું કાંઈ છે જ નહિ ખીજા જીવો પણ સાતમી નરકે જનારા હોઈ શકે છે મનુષ્યગતિમાથી અને નિર્ધયગતિમાથી પણ ઘણા જીવો, માતમી નરકને યોગ્ય આયુ-ખ્યક્રમને ઉપાઈને, સાતમી નરકે પણ જાય છે એટલે અહીં ભગવાને જે એમ સૂચવ્યું કે—‘તું ચક્રવર્તી નથી, માટે તું સાતમી નરકે નહિ જાય’—તે, એ માટે જ સૂચવ્યું છે કે—કૃષ્ણિકને પોતાને એવો ગર્વ હોતો કે—હું ચક્રવર્તી જ છું એણે બ્યારે પૂછ્યું, ત્યારે પોતે ચક્રવર્તી છે એવી જે એની તદ્દન ખોટી

માન્યતા હતી, તેને મનમાં ગણીને જ પૂછ્યું હતું અને એથી તેની એ માન્યતાને ઉદ્દેશીને જ ભગવાને એ પ્રમાણેનો જવાબ દીધો છે

ભગવાને જ્યારે એમ કહ્યું કે-‘ તું ચક્રવર્તી નથી ’ એટલે પાછું કૃષ્ણે ભગવાનને પૂછ્યું કે-‘ હું કેમ ચક્રવર્તી નથી ? મારી પાસે પણ ચક્રવર્તીના જેવી ચતુર્વર્ગી સેના છે ’

એ વખતે ભગવાને પૂછાતો આવ્યો કે-‘ ચક્રવર્તીની પાસે તો ચક્રાદિ ચૌદ રત્નો હોય છે તારી પાસે તે નથી ચૌદ રત્નોમાંથી એક પણ રત્ન જેની પાસે આજુ હોય તેને ચક્રવર્તી કહી શકાય નહિ ’

ભગવાન પામેથી આ પ્રમાણે સાબળીને પણ એણે કયું શું ? ચક્રવર્તી બનવાનો ઉપમાત મચાવ્યો અને એમાં જ એણે જીવ બોલ્યો ચક્રવર્તીને ચૌદ રત્નોમાં સાત રત્નો એકેન્દ્રિય હોય છે અને માત્ર રત્નો પચેન્દ્રિય હોય છે કૃષ્ણે હોઠા વિગેરેના સાત એકેન્દ્રિય રત્નો બનાવી લીધા, પોતાની ત્રી પદ્માવતીને ત્રીરત્ન તરીકે કંટપી લીધી અને અમુક હાથીને હસ્તિરત્ન, અમુક ઘોડાને અશ્વરત્ન-એ પ્રમાણે કંટપીને, પોતાની પાસે ચક્રવર્તીને છાજતા ચૌદેય રત્નો છે, એમ માની લીધું આ પ્રમાણે રત્નોની કંપના કરીને તે જેમી ગયો નહિ, પણ ચક્રવર્તીની જેમ તે છ બંદને સાધવાને માટે પણ નીકળ્યો એમાં એ વૈતાલ્યગિનિની તમિઆ શુક્રાની પાસે ગયો અને તે શુક્રાના પ્રહત દ્વારની જવાબથી ભરમ થતા તેનું મૃત્યુ થયું ત્યાં મૃત્યુને પામીને તે છટ્ટી નરકે ગયો

આવા જીવને ભગવાનનો યોગ કળે શી રીતિએ ?

ભગવાન મળ્યા જ્યારે એને પોતાના આત્મા વિશેષ

પૂછવાનું સૂઝયું નહિ અને આવું પૂછવાનું સૂઝયું ! પોતાને ચક્રવર્તી કહેવડાવવાને માટે એ સાતમી નગકે જવાને માટે પણ તૈયાર થઈ ગયો. કૂણિકનો જીવ આવો ગાઢ મિથ્યાદષ્ટિ હતો, એટલે પુત્રરાગમા એ આધળો બને અને પુત્ર પ્રત્યેની રાગાન્ધતામા એ ગૌરવનો આનંદ અનુભવે, એ સ્થાને જ છે—એ વાત તમારી મમજમા આવી ગઈ ને ? આ વાત એટલા જ માટે કહી કે—કૂણિકના પુત્રપ્રેમની વાતને સાબળીને, કોઈ પોતાના પુત્રપ્રેમને વિકસિત કરવાને માટે, કૂણિક જેવાને આદર્શ બનાવી લેવાની ભૂલ કરે નહિ.

ચેલણાદેવીને મળેલી તક

આપણે પાછા મૂળ વાત ઉપર આવો. કૂણિકે પોતાની માતા ચેલણાદેવીને પ્રશ્ન કર્યો કે—‘મારા જેવો પુત્રપ્રેમી પહેલા કોઈ થયો હશે ખરો ? અથવા તો અમારે કોઈ મારા જેવો પુત્રપ્રેમી હશે ખરો ?’ કૂણિકે આવું પૂછ્યું, એટલે ચેલણાદેવીને ઘણા વખતથી હૈયામા સઘરી ગયેલી વાતને બાહારની અને રોષને વ્યક્ત કરવાની તેમ જ પોતાના પુત્રના મગજને ઠેકાણે લાવવાનો યથાવસર પ્રયત્ન કરવાની તક મળી ગઈ એ તકનો ચેલણાદેવીએ પૂરેપૂરો લાભ ઉઠાવ્યો. પણ ખરો, કારણ કે—એ પગમ પતિભક્ત હતી અને પ્રમગને પિછાની લેવામા પ્રવીણ પણ હતી.

ચેલણાદેવીએ શ્રી કૂણિકના પુત્રપ્રેમની રજૂ કરેલી હકીકત

ચેલણાદેવીએ કૂણિકને જવાબ આપતા કહ્યું કે—‘અરે પાપી ! તૂ જાણતો જ નથી કે—તારા પિતાને તૂ આ બાળકની જેમ અત્યંત વહાલો હતો. તને ખબર નથી કે—તૂ બ્યારે

મારા પેટમાં આવ્યો, ત્યારે મને બહુ જ ખગળ દોહદ ઉત્પન્ન થયો હતો અને એથી હું ત્યારથી જ બાણી ગઈ હતી કે—તૂ તારા પિતાનો વેરી છે, કારણ કે—જેવો ગર્ભ હોય, તેવા જ પ્રકારનો દોહદ સગર્ભાં શ્રીઓને ઉત્પન્ન થાય છે ગર્ભમાં રહેલા પક્ષ તને, તારા પિતાનો વેરી બાણીને, તારા પિતાના કન્યાણની કાશિણી એવી મેં ગર્ભપાતના પ્રયત્નો પશુ કયો હતા, પરંતુ તારૂં નશિબ એવું જખઈ હતું કે—ગર્ભપાતને માટે જે જે ઔષધો લીધા, તે તે સર્વ ઔષધો નને હાનિકારક નિવડવાને બદલે, તારા માટે પુષ્ટિકારક પૂરવાર થયા વળી, તારા પિતાએ તો ‘કથારે હું પુત્રના મુખને જોઈશ’—એવી આશાએ, તેમના અકત્યાણના જ સૂચક એવા પક્ષ મારા દોહદને પૂર્ણ કયો હતો તારા પિતાના મનમાં તો તારે માટે કયો જ ખરાબ ભાવ નહિ હતો, પરંતુ મારા મનમાં તો એ વાત અગમ્યર અક્તિ થઈ ગઈ હતી કે—તૂ તારા પિતાનો વેરી જ છે, એટલે જેવો તું જન્મ્યો કે તરત જ મેં તને ઉકરડે તજી નીધો હતો, પરંતુ ત્યાંથી પક્ષ તારા પિતા જ તને પોતાના છવની જેમ બાળવીને લઈ આવ્યા એ પડી પક્ષ, તારા પિતાએ તારા પ્રત્યે ગજબનું વાત્મવ્ય કર્યું હતું તને મેં જે ઠેકાણે તજી દીધો હતો, ત્યાં કુટ્ટીના પિંછાથી તારી એક આ ગળી વીંધાઈ જવા પામી હતી અને પછી તે પાકી હતી અહન દુમિઓથી ખદબદીને દુર્ગન્ધ માનતી બનેલી એ આગળી, તને ભારે પીડા ઉપબવતી હતી, તારી એવી દુર્ગન્ધ મારતી આગળીને પક્ષ, તારા પિતા પોતાના મોઢામાં રાખી મૂકતા હતા અને જેટલો વખત તેઓ તારી આગળીને મોઢામાં રાખતા હતા, તેટલો વખત જ તને સુખનો અનુભવ થતો હતો તારા

પિતાએ એ રીતિએ તને વેદનાથી બચાવીને તારી આગળીના ધાને રૂઝવેા હતો જે પિતાએ તને આવી રીતિએ મહા મુશ્કેલીએ લાલન-પાલન કરી શકાય એવા લાલન-પાલનથી ઉછેર્યો, તે પિતાના મોટા ઉપકારના બહલામ તે તારા પિતાને કારાગૃહમા પૂર્યો છે ।’

કૃષ્ણિક તો પોતાના પિતાના પોતા ઉપરના ઉપકારની વાતને સાબળીને, વ્યગ્ર બની ગયો તે પોતાના દુબૃત્યથી કપી ઉઠ્યો, પણ પોતાના મનમા રહી ગયેલી એક ગેરસમજને દૂર કરવાને માટે, તેણે ચેલ્લણાદેવીને પૂછ્યુ કે-‘ તો પછી પિતાજી હલ્લ-વિહલ્લને ખાડના લાડવા મોકલતા અને મને ગોળના લાડવા મોકલતા, તેનું કારણ શુ ?’

ચેલ્લણાદેવી, એ વાતનો પણ ખૂલાસો કરતા કહે છે કે- ‘ ગોળના લાડવા તો હું જ તને મોકલતી હતી, કારણ કે-તૂ તારા પિતાનો દેશી છે-એમ મેં માનેલું હોવાથી તૂ મને અણગમતો જ હતો.’

પતિભક્તિ વિના આત્મ બોલાય નહિ

ચેલ્લણાદેવીએ મર્વ હકીકત કેવી સુંદર, સ્પષ્ટ અને સીધી મળે ઉતરે ભાય એવી રીતિએ રજૂ કરી ? ચેલ્લણાદેવીના કથનમા જેમ પ્રવીણતા છે, તેમ પતિભક્તિ પણ ભારે ભાર ભરેલી છે જે કાઈ દોષ રૂપ તને લાગ્યુ છે તે માર ડરેલુ છે અને તારા પિતાએ તો તાર સઘળુ થ સાત જ કરેલુ છે, એમ ચેલ્લણાદેવીએ કહ્યુ ને ? તાર ખરાબ કરવાને માટે હું બધુ કરી ચૂકી છું અને તારા પિતાએ તો તાર એકાન્તે ભલુ જ કર્યું છે, એવી વાત કરી ને ? હૈયાની પતિભક્તિ વિના,

આવી વાત, સાચી હોવા છતાં પણ, આ રીતિએ અને આ સયો ગોમા બોલાય ખરી ? એને એમ ન થાય કે-કદાચ આ, મારા પતિની જેમ મને પણ બદિખાને નાખી દેશે તો ? પણ એની એલ્લણાદેવીને ક્રીકર જ નહિ હતી આપણે તો, એ વિચારવું છે કે-પતિ બદિખાને છે, તેનું એલ્લણાદેવીને કેટલું બધું હુ ખ છે ? આ ઉપરથી, એ પણ સમજી શકાય છે કે-જો એનું થાલે એવું હોત, તો એ એક દાખને માટે પણ શ્રી શ્રેણિકને કારાગારમાં રહેવા દેત નહિ, પરંતુ તે સમયે કૃષ્ણિકનો પ્રભાવ એટલો બધો વિસ્તરેલો હશે, કે જેથી કોઈ પણ માણસ શ્રી શ્રેણિકની મુજિતને માટે કાર્ય જ કરી શકે નહિ.

કૃષ્ણિકનું હૃદયપરિવર્તન અને શ્રી શ્રેણિકનો પ્રાણત્યાગ

એલ્લણાદેવીના વચનોની કૃષ્ણિકના હૈયા ઉપર અસાધારણ અસર થઈ એના પિતા પ્રત્યેનો એનો દેશ ગળી ગયો. પિતાના ઉપકારને જાણીને, એને પોતાની જાત ઉપર ધિક્કારનો ભાવ આવ્યો. પોતાની જાતને નિન્દતા તેણે, તત્કાલ, પિતા પાસેથી પઠાવી લીધેલું રાજ્ય પિતાને સુમત કરી દેવાનો નિર્ણય કર્યો. માતાને પણ એણે એ વાત જણાવી પછી પૂરું ખાધા વિના જ, તે ખાતે ખાતે ઉભો થઈ ગયો અને પિતાના ચરણોમાં નાજેવી જોડીને લાગી નાખવાને માટે, લોહહડને લઈને તે એકદમ કારાગૃહ તરફ દોડ્યો. પરંતુ તેના આવા હૃદયપરિવર્તનની શ્રી શ્રેણિકને ખબર નથી. કૃષ્ણિકને એમ લોહહડને, લઈને આવતો જાણીને, શ્રી શ્રેણિકને એવા એવા વિચારો આવ્યા, કે જેથી તેમણે કૃષ્ણિક ત્યાં આવી પહોંચે તે પહેલાં તો, પહેલેથી પોતાની પાસે રાખી મૂકેલા તાલપુટ

નામના વિષને પોતાની છલ ઉપર મૂક્યું અને એથી તત્કાળ એમના પ્રાણ ચાલ્યા ગયા.

કલ્પનાઓ કેવી ઠગારી પણ નિવડે છે ?

જૂઓ કે-કેવો વિચિત્ર મયોગ છે ? કલ્પનાઓ કેટલીક વાર કેટલી બધી ઠગારી નિવડે છે, તેનો આ પણ એક નમુનો છે ને ? આપણી પાને દેખીતો પૂરાવો હોય અને એના જ આધારે આપણે કલ્પના કરી હોય, તે છતાં પણ તે તદ્દન મિથ્યા કલ્પના હોય, એવું ચ બને ને ? કૃષ્ણકને ગોળના લાડુનો દેખીતો પૂરાવો મળ્યો હતો, છતાં તેની કલ્પના ખોટી હતી ને ? કૃષ્ણક લોહહડ લઈને દોડ્યો આવે છે-એવો દેખીતો પૂરાવો હતો, છતાં શ્રી શ્રેષ્ઠિકની કલ્પના ખોટી હતી ને ? એટલે દેખીતા પૂરાવાઓના આધારે પણ કલ્પનાઓમાં દોડી જવા જેવું નહિ ને ? એવી કલ્પનાઓના બળે કોઈના ઉપર દોષારોપણ કરવામાં, કેટલીક વાર, મહા ભયંકર પણ પશ્ચિમાત્મ આવી જાય છે. પૂરાવાઓ ગેરસમજ ઉપજાવે તેવા પણ હોઈ શકે છે અને એના દ્વારા ઠરેલી કલ્પનાઓ આપણને ઠગનારી નિવડે, એ સ્વાભાવિક જ છે એટલે, શકનો લાભ પણ આરોપીને અપાય, એ સ્થાને છે આપણે ત્યાં પણ જ્યાં પરસ્પર વિરોધભાવ લાગે એવી વાત આવે અને જ્યાં સુધી મથાચોગ્ય નિર્ણય કરી શકવા જોગી શક્તિ ન હોય, ત્યાં સુધી ‘તત્ત્વ તુ કેવલિગમ્યમ્’-એ પ્રમાણે ઠહીને, બન્ને ચ વાતોને લિપ્તી રખાય છે ને ? એવા વખતે, આત્માને મહેલે થાય કે-‘જો હું પૂર્ણજ્ઞાની હોઉં, તો કેવું સારું ? હું અધુરો જાની છું, માટે જ આનો મથાચોગ્ય નિર્ણય કરી

શકતો નથી ને ?' જો આવો વિચાર આવે, તો પોતાના કેવલજ્ઞાન રૂપ ગુણને પ્રગટાવવાની ભાવના પણ સતેજ બને શોકથી બચવા સ્થાન છેડવું

કૃષ્ણકે ત્યા આવીને જોયું, નો તેણે પિતાને મૃત્યુ પામેલા જોયા જોયી, જોના હુ ખની અવધિ રહી નહિ તેના હૈયામા જોટલો બધો કલેશ થયો કે-જોના નિવારણને માટે મનિઓએ પિંડદાનનો બનાવટી ઉપાય શોધી કાઢ્યો જોયી જોને કાઈક શાંતિ મળી, તો પણ જ્યારે જ્યારે તે પિતાની શબ્દા, પિતાનું આસન, જો વિગેરેને જોતો, ત્યારે ત્યારે જોના હૈયામા શોક ઉત્પન્ન થયા વિના રહેતો નહિ જો કાગળે, તેને માટે રાજ ગૃહી નગરીમા રહેવું, જો પણ અસહ્ય થઈ પડ્યું આથી, તેણે ચપા નામની જોક નવી નગરી વસાવી અને તે નગરીમા જ કૃષ્ણકે સપરિવાર રહેવા લાગ્યો.

શ્રી હલ્લ-વિહલ્લની પાસેથી હાથી વિગેરે લઈ લેવાનો

રાણી પદ્માવતીના કૃષ્ણકેને આમ્રહ

હવે શ્રી હલ્લ-વિહલ્લનો પ્રસંગ આવે છે આ પ્રસંગ શ્રીસ્વભાવસુલભ ઈર્ષ્યામાથી અને વિષયાધીનસુલભ શ્રીમુખ પશુમાથી જન્મેલો છે તમને ખ્યાલમા તો હશે જ કે-શ્રી અભયકુમારે અને 'શ્રીમતી નન્દાએ દીક્ષા લેતી વખતે, શ્રી હલ્લ-વિહલ્લને દિવ્ય કુડલજોડીનું તથા દિવ્ય વસ્ત્રયુગ્મનું અર્પણ કર્યું હતું, અને ત્યાર બાદ કૃષ્ણકેને રાજ્ય આપવાની ઈચ્છાથી શ્રી કૃષ્ણકે શ્રી હલ્લ-વિહલ્લને સેવનક હાથી તથા અઢાર - - - અર્પણ કર્યા હતા.

શ્રી હલ્લ અને શ્રી વિહલ્લ-એ

ભાઈઓ સેયનક હાથી ઉપર બેઝીને ફરવાને નીકળેલા તે વખતે તેમણે દિવ્ય કુડલોને, દિવ્ય વસ્ત્રોને તથા દિવ્ય હારને પણ ધારણ કરેલ એથી, એ બન્ને ચ જાણે પૃથ્વી ઉપર દેવો જ કુમાર રૂપ ધરીને ઉતરી આવ્યા હોય, એવા શોભતા હતા.

એ રીતિએ સેયનક હાથી ઉપર આરૂઢ થઈને ફરતા તે બન્ને દેવરોને કૃષ્ણિકની રાણી પદ્માવતીએ જોયા દેવરોને મુખે ફરતા જોઈને આનન્દ પામવાને બદલે, રાણી પદ્માવતીને જૂદો જ વિચાર આવ્યો એના હૈયામા ઈર્ષ્યાભાવ પ્રગળ્યો.

એને એમ થઈ ગયું કે—‘આવા હાથીને, આવા કુડલોને, આવા વસ્ત્રોને અને આવા હારને યોગ્ય તો મારા પતિ છે. મારા પતિ રાજ્યના ગ્વામી બલે રહ્યા, પણ આ હાથી વિગેરે વિનાનું મારા પતિનું રાજ્ય, એ તો નેત્રો વિનાના મોઢા જેવું છે’

આવો વિચાર આવ્યો તો આવ્યો, પણ પાછો એને રાણી પદ્માવતીએ દાખી દીધો નહિ અને રાણી પદ્માવતીના એ વિચારે જોર પકડ્યું

રાણી પદ્માવતીએ, શ્રી હલ્લ-વિહલની પાસેથી એ હાથી, હાર, કુડલ અને વસ્ત્ર લઈ લેવાનું, પોતાના પતિને કહ્યું. માત્ર કહ્યું એમ જ નહિ, પણ એ માટે આગ્રહ પણ કર્યો

એ વખતે, રાજા કૃષ્ણિકે તેણીને કહ્યું પણ ખર કે—‘હલ્લ-વિહલને પિતાએ જે આપ્યું છે, તે મારે પાછું લઈ લેવું એ યોગ્ય નથી, વળી, પિતા સ્વર્ગમા ગયા પછીથી તો, આ બન્ને ચ ભાઈઓ મારે માટે વિશેષ પ્રસાદ કરવાને યોગ્ય છે’

કૃષ્ણિકના અન્ત કરણમા, અત્યારે તો પિતા પ્રત્યે સદ્ભાવ પ્રગટેલો હતો ને ? જો પહેલાની વાત હોત, તો તો કદાચ કૃષ્ણિક કાંઈક જૂદો જ વિચાર કરત, પણ અત્યારે તેના હૈયામા

પોતાના મૃત પિતા પ્રત્યે ઘણો આદરભાવ છે એટલે તે પિતાના નામે પણ પદ્માવતીની વાતનો નિવેધ કરે છે

એ પ્રમાણે નિવેધ કરવા છતાં પણ, રાણી પદ્માવતી માનની જ નથી એ તો, પોતાનો આગ્રહ ચાલુ ને ચાલુ જ રાખે છે કૃત્તિકને જેમ શ્રી હસ્ત-વિહસ્તની પાનેધી એ હાથી વિગેરે લઈ લેવું એ જમતું નથી, તેમ રાણી પદ્માવતી નારાજ રહ્યા કરે-એ પણ એને જમતું નથી આ બે ય અણુગમતાં છે, પણ એમાનું એક અણુગમતું એવું ભેરદાર બની જાય છે કે-શીશુ અણુગમતું પણ કરવાને માટે રાજા કૃત્તિક તૈયાર થઈ જાય છે આખર, રાજા કૃત્તિક, રાણી પદ્માવતીના આગ્રહને આધીન બની જાય છે અને શ્રી હસ્ત-વિહસ્તની પાનેધી નેચનક હાથી વિગેરેને માગી લેવાનું કબૂલ કરે છે

કામરાગનો નાચ

આમા, તમને કાઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું લાગે છે ખરૂં? જ્યાં કામરાગ ભેર કરે છે, ત્યાં દૃઢ પણ મ્નેહરાગ નબળો પડી જાય છે અને અન્તે કદાચ નાચ પણ પામી જાય છે એવી હઠીકતને જણાવતા ઉદાહરણો શાઓમાતો ઘણા આવે છે, પરન્તુ તમને મ આનો થોડો-ઘણો અનુભવ તો હશે ને? જમતી બાયડી ખાતર મહા ઉપકારી એવા પણ માતા-પિતાની અવગણના કરનારાઓને, તમે જોયા-જણ્યા છે? શ્રી પ્રત્યેના રાગથી રનેદી જ-મુજનો આદિનો પણ તિરસ્કાર કરનારાઓ છે, એવું તમે સાંભળ્યું છે? અરે, અન્ય કાઈ શ્રી ઉપર રાગ થઈ જવાથી, જેને ચોતે પરણીને લાગ્યો હોય, જેની જોડે સસારનું મુખ લોગબ્યું હોય, જેને

જીવનભર પોતાની પાસે અને પોતાના હૈયામાં રાખવાનું વચન વાસ્વાન્ આપ્યું હોય તેમ જ જેના ઉપરના રાગને વશ બનીને માતા-પિતાદિનો અને સ્નેહી-સંબંધીઓનો ત્યાગ કર્યો હોય, એવી પણ પોતાની સ્ત્રીને દગો દેનારા આ સસારમાં હોય છે, એવું તમારા ખ્યાલમાં આવ્યું છે ખરું? તમે બધા તો એમાનું કાર્થ કરનારા કે એમાનું કાર્થ કર્યું હોય તેવા નથી ને? જરા વિચાર તો કરી જોજો! કામરાગ જ્યારે નથાવતો હોય છે અને એને આધીન બનીને માણસ જ્યારે નાથતો હોય છે, ત્યારે તે વિવેકવિકલ તો બનેલો જ હોય છે, પરંતુ સામાન્ય પ્રકારના સફળ્યવહારથી પણ તે વિકલ બની જાય છે એવો માણસ, કદાચ જણેલો-ગણેલો અને બુદ્ધિશાલી હોય, તો પણ એવા વખતે એને માટે મ, મૂર્ખ અને દુર્જનને શોભતા એણે વિચારો કરવા અથવા તો એણે એવું બોલવું અથવા તો એણે એવું આચરવું, એ વિગેરે પણ તર્કન મુશ્કેલ બની જાય છે

કૃષ્ણિકની માગણી

કૃષ્ણિક જ્યારે રાણી પદ્માવતીના આગ્રહને નિવારી શકેલા નહિ, ત્યારે તેણે શ્રી હલ્લ-વિહલની પાસેથી હાથી વિગેરેને માગવાનું કબૂલ કરી લીધું, અને તે અનુસાર, તેણે પોતાના સૌભાગ્યપણાના ભાવને દબાવી દધને પણ, શ્રી હલ્લ-વિહલની પાસે એ સેયનક હાથીની, દિવ્ય કુહલોની, દિવ્ય વસ્ત્રોની અને દિવ્ય હારની માગણી કરી કૃષ્ણિકે આવી માગણી કરવા છતાં પણ, શ્રી હલ્લ-વિહલ બીજું કાર્થ જ બોલ્યા નહિ તેમણે તો માત્ર એટલું જ કહ્યું કે—‘જેવી આપની

આશા ' આ પ્રમાણે કૃષિકને કહીને, તે જન્મે પોતાના નિવાસે
ગયા અને પોતાના નિવાસે જઈને તેઓ ' હવે શું કરવું ? '
-તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા શ્રી હલ-વિહલને પહેલાં એવો
વિચાર આવ્યો તો ખરો કે- ' કૃષિકનો આ અભિપ્રાય સારો
નથી ' પણ તરત જ તેમણે વિચાર કર્યો કે- ' આપણે આવો
વિચાર કરવાનું પ્રયોજન ન શું છે ? '

મમત્વ મન બને ને મરે એવું કરે.

શ્રી હલ-વિહલ ઉત્તમ આત્માઓ છે, માટે જ તેમને
આવો વિચાર આવે ■ ' કૃષિકનો અભિપ્રાય સારો નથી '-
એવો વિચાર કરવાનું પણ તેમને ગમતું નથી એ ઉપરથી
તમને સમજાય છે ને કે-કૃષિકે હાથી વિગેરેને આપી દેવાનું
કહ્યું, તે છતાં પણ તેમને કૃષિક પ્રત્યે ક્રોધનો ભાવ નહિ
આવ્યો હોય ? જેમ જેની મમતા ભેરહાર હોય છે, તેમ
તેના ઉપરની ત્રાપ વધારે ક્રોધ ઉપજાવે છે શ્રી હલ-વિહ-
લના હૈયે સેચનક હાથી આદિની મમતા સર્વથા નહોતી
-જેમ તો નહિ જ, પરંતુ એ મમતા એવી નહોતી કે-એ
ખધાની માગણી મોટા ભાઈ કરે, એથી મોટા ભાઈ પ્રત્યે
એમને ગુસ્સો આવે આ વાત પણ તમારે માટે ઘણી ઉપ-
યોગી ■ તમને ધનાદિક પ્રત્યે મમત્વ તો છે, પણ એ મમત્વ
તમને તમારા વહિવે, જન્મજનો અથવા તો પુત્રાદિ પરિવાર
પ્રત્યે અને આગળ વધીને કહીએ તો અન્ય કોઈ પ્રત્યે પણ
હુભાવને પેદા કરનારૂં જ નહિ, એની તો તમારે ખામ કાળજી
રાખવી જોઈએ એવી કાળજી રહ્યા કરે અને અવસરે પણ
એમા ખામી આવવા પામે નહિ, એ માટે ' ધનાદિકનું મમત્વ

મારક છે, હેય છે’-એવી વિચારણા રોજ કરવી જોઈએ અને એવા એવા વિચારોથી મમત્વ મન્દ બને અને એવે મરે પણ ખરૂં-એવું તમારે કરવું જોઈએ

શ્રી ભરતજીના ૬૮ ભાઈઓના પ્રગમની યાદ

તમે કહાચ જાણતા હોશો કે-અહીં જેવો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થવા પામ્યો છે, તેવા પ્રકારનો પ્રસંગ મહારાજ શ્રી ભરતના સમયે પણ ઉપસ્થિત થવા પામ્યો હતો શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન પોતાના સોએ પુત્રોને રાજ્ય વહેંચી આપીને પ્રમજિત થયા હતા તે પત્રી, શ્રી ભરત ચક્રવર્તી બનનારા હતા માટે ચક્રરત્ન પ્રગટ થયું અને તેમણે છએ ખંડને સાધ્યા છએ ખંડને આધીને આવવા છતાં પણ, ચક્રરત્ન આયુધશાળામાં પેસતું નથી, કારણ કે-શ્રી ભરત મહારાજના નંવાણું ભાઈઓએ શ્રી ભરત મહારાજની આજ્ઞાને સ્વીકારી નહોતી આથી, શ્રી ભરતે જ્યારે પોતાના ભાઈઓને પોતાની આજ્ઞાને સ્વીકાર કરવાનું કહેવડાવ્યું, ત્યારે તે કોઈને ગમ્યું નહિ એ નહિ ગમવા છતાં પણ, એક શ્રી બાહુબલિજી સિવાયના અર્ધાણુંએ ભાઈઓએ ભગવાનની પાસે જ જઈને ‘શું કરવું?’-એનો નિર્ણય કરવાનો વિચાર રાખ્યો એ અર્ધાણું ભાઈઓ પોતપોતાના ગળ્યને તજીને ભગવાનની પાસે ગયા એમને હોય એ વાત જરૂર હતી કે-‘ગળ્ય પિતાજીએ આપ્યું છે, પત્રી ભરતજીની આજ્ઞા માનવાની હોય જાની?’ પણ એમણે કેવો રસ્તો લીધો, તેની આ વાત છે આ પ્રસંગમાં, શ્રી હંત-વિહલ્લે પણ લગભગ એવો જ રસ્તો લીધો છે તેઓ કૃષ્ણકની સાથે લડી લેવાને તૈયાર થયા નથી

શ્રી હસ્ત-વિહસ્ત વૈશાખી પદ્મી ગયા :

શ્રી હસ્ત-વિહસ્ત વિચાર કર્યો કે-આપણે આ હાથી વિગેરે આમ આપી રહ્યો એ યોગ્ય નથી અને અહીં શ્રીએ તો પરિણામ આપે આવે નહિ કૃષ્ણ સાથે લડવું, એ પણ યોગ્ય નથી અને પિતાએ, માતાએ તથા વડિલ ભાઈએ આપણને આદીને આપેલ જે વસ્તુઓ, તે કૃષ્ણને તેના માગવાથી આપી દેવી, એ જ યોગ્ય નથી આથી, તેમણે અપાનગરીને ઊડીને અન્યત્ર ચાલ્યા જવાનો વિચાર કર્યો પોતાના હક્કની વસ્તુઓ ખાતર પણ ભાઈ સાથે લડવું પડે, એ તેમને ગમતું નહોતું અને એ તેઓ ત્યાં ગે, તો ભાઈની સાથે લડવાનો પ્રસંગ આવ્યા વિના રહે જ નહિ એવું હતું આથી, તેમણે નિર્ણય કર્યો કે-‘આપણે કયાક અન્યત્ર ચાલ્યા જઈએ’ આવો નિર્ણય કરીને, તેઓ ત્યાંથી ચાત્રી નીકળ્યા અને વૈશાલી નગરી તરફ ગયા તે સમયે વૈશાલી નગરીમાં શ્રી ચેટક નામે મહા પરાક્રમી રાજા હતા અને તે આ શ્રી હસ્ત-વિહસ્તના માતામદ યતા હતા શ્રી હસ્ત-વિહસ્ત વૈશાલી નગરીએ પહોંચતા, શ્રી ચેટક રાજાએ તેમનો સ્તંભાર કર્યો અને તેમને પોતાને ત્યાં જ પોતાના મુવરાએની જેમ ગળ્યા કૃષ્ણની વિચિત્ર મનોરમા

શ્રી હસ્ત-વિહસ્ત અપાનગરીને રાતો રાત તણ ગયા હતા, એટલે સવારે જ કૃષ્ણને એવા સમાચાર મળ્યા કે-‘હસ્ત-વિહસ્ત તો પૂર્વની જેમ છેતરીને વૈશાલી નગરીએ ચાલ્યા ગયા છે’ એવા સમાચાર મળ્યા, એટલે કૃષ્ણને સૌથી પહેલાં તો એવો જ વિચાર આવ્યો કે-‘સાચે જ,

શ્રીની સલાહ મુજબ ચાલવાથી, હું ઉભયગ્રાંથ થયો. કારણ કે-હાથી વગેરે રત્નો પણ મને મળ્યા નહિ અને મેં મારા ભાઈઓને પણ ગુમાવ્યા.'

પરંતુ, કૃષ્ણિક એ જળરો કપાયશીલ હતો, એટલે એણે એવો વિચાર કરીને, ન તો મનને મનાવી લીધું કે ન તો એણે પોતાની યદ્ધ ગયેલી ભૂલને મુધારી લેવાનો વિચાર કર્યો.

એણે તો એવો વિચાર કર્યો કે-‘ભલે જે થવું હતું તે થઈ ગયું, પણ હવે તો મારે આવી પડેલા આ કષ્ટને નિવારવું જ જોઈએ, એટલે કે-હવે તો મારે કંઈ પણ ભોગે મારા તે બન્ને ય ભાઈઓને પાછા લાવવા જ જોઈએ જો હું મારા તે બન્ને ભાઈઓને પાછા લાવું નહિ અને મારા આ પરાભવને સહન કરી લઉં, તો મારામા અને વાણીયામા ફેર શો ?’

કૃષ્ણિકની આ ઠેવી વિચિત્ર મનોવશા છે ? પોતે હસ્તિ આદિની માગણી કરવામા ભૂલ કરી-એ વાતને એ પ્રધાનતા આપતો નથી અને પોતાના ભાઈઓ એ જ કારણે તેને અધારામા રાખીને ચાલ્યા ગયા-એ વાતને એ પોતાના મોટા પરાભવ તરીકેનું મહત્ત્વ આપીને, આ વાતને જો પોતે જતી કરે તો તેમા પોતાનું ગૌરવ જ હુણાઈ જાય-એ રીતિએ વિચારણા કરે છે. કૃષ્ણિકને પોતાની ભૂલ સમજાઈ છે, પોતાની ભૂલનો તેને ખ્યાલ આવ્યો ન હોય એવું નથી, આમ છતાં પણ, તે હવે તો પોતાના ગૌરવની રક્ષાને ખાતર શું કરવું જોઈએ-એનો વિચાર કરે છે.

શ્રી જિનવચનનો રસ તારે ને સ્વવચનનો રસ હુઆવે

આપણે ત્યાં પાંચ પ્રકારના જે મિથ્યાત્વો વર્ણવાયેલા

હે, તેમા મિથ્યાત્વનો અભિનિવેશ નામનો પણ એક પ્રકાર વર્ણવાયેલો છે. પહેલા ધી જિનવચનનો જ રસ હોય, પરંતુ મયોગવશાત્ એ એવું બને કે-ધી જિનવચનના રસમા મન્દતા આવે અને પોતાના વચનનો રસ પ્રધાન બની જાય, તો સમ્યક્દષ્ટિ હવે સમ્યક્દર્શન શુભને વર્મીને, અભિનિવેશ નામના મિથ્યાત્વનો આત્મા બની જાય જેણે અભિનિવેશ નામના મિથ્યાત્વથી બચવું હોય, તેણે સ્વવચનના રસ ઉપર ખૂબ ખૂબ ઠાણ મેળવેલો હોય અને ધી જિનવચનના રસને દેખામા ચારી રીતિએ પ્રસાદિત ગમ્યા કરેલા હોય. ધી જિનવચનનો રસ, જોણુ બણેલા પણ આત્માઓને આબાહ તારી દે છે, જ્યારે સ્વવચનનો રસ, ઘણું બણેલા અને વિશિષ્ટ કોટિની ગણાય તેવી તર્કશક્તિને ધરનારા આત્માઓને પણ, બહુ જ બધાર રીતિએ મશ્ગુલામરમા ફલાવી નાખે છે. સ્વ વચનનો રસ, એ તો એ-એવી વસ્તુ છે કે-જણા ઉલ્ટ કોટિના ગણાય તેવા ચારિત્રાચારને નિરતિચારણે નેવવાના પ્રયત્ન વાળા અને શાઓના મદ્દા જાના એવા પણ મહાત્માઓને, જે તેઓ ખીનસાવધ બની જાય અને ધી જિનવચનનો તેમનો રસ જે મન્દપણને પામી જાય, તો તેમને તેમનો સ્વવચનનો રસ મિથ્યાદષ્ટિ અને ઉત્ક્રમ્યરૂપક બનાવીને, કદાચ અનન્ય ઠાણને માટે પણ સંસારમા ફલાવનારા બની જાય.

કામ ખરામ છે અને યોગ્ય ગન્ધોન સાકે મિગરે-એવું

પણ પાપાનુમત્રી પુન્યના ઉદયે બને

આ રીતિએ સ્વવચનનો રસ જે મહાત્માઓને પણ મુંઝવી શકે છે, તો પછી બીયારા કૃષ્ણકર્તુ તો શું ગણુ ? એ તો,

કોધાદિ કષાયોની જેમ માનકષાયને પણ પરવશ બની ગયેલો છે એના કષાયો ભેરદાર છે અને એ કષાયોને આઘાત પહોંચાડે-એવી સામગ્રી પ્રાપ્ત થવાને બદલે, એને એના કષાયોને પુષ્ટ કર્યા કરે-એવી સામગ્રી મળેલી છે એ માની બેઠેલો છે કે-બધુ મારૂં ધાર્યું થયું જ નોંધ્યું અને મોટે ભાગે એનું ધાર્યું થાય છે પણ ખરૂં આવા નયોગોમા એના કષાયો પ્રતિદિન પુષ્ટ બનતા જાય, એમા નવાઈ પામવા જેવું કાર્ણ છે જ નહિ આજે સ્પષ્ટપણે સમજાઈ જાય એવી પણ ખાખ તોમા ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણાઓ કરનારાઓ અને મસૂત્રપ્રરૂપણા કરનારા મહાત્માઓને ભાઈનારાઓની કયી હાલત છે ? એવાઓને દેખીતી રીતિએ થોડી-ઘણી ક્ષાવટ આવી જાય છે, એટલે એવાઓ વધારે ને વધારે ઉન્મત્ત બનતા જાય છે આ સસારમા, ખરાબમા ખરાબ કામો કરવા છતાં પણ, તેવા કામો કરવામા ક્ષાવટ આવ્યા કરે, એ બનવાભોગ છે પૂર્વનું પુણ્ય ભેરદાર હોય અને તે ઉદયમા વર્તતું હોય, તો કામ ખગળ કરે ને લોકનું સન્માન સાફ મેળવે, પોતે દુર્જન છતાં અજ્ઞાન લોકમા મત્તજન ગણાય અને મલ્લનોને સતાપવામા સફલ નિવડે, એ બધું શક્ય છે, પરંતુ એવાઓનું એ પ્રકારનું પુણ્ય પાપાનુબધી જ હોય છે અને એથી એવાઓનું ભાવિ ઘણું ભયંકર હોય છે એવા પુણ્યને જે વખાણે, તે પણ પાપનો ભાગીદાર બને પુણ્યની ઈચ્છા કરનારાએ પણ કદી પાપાનુબધી પુણ્યની ઈચ્છા નહિ કરવી જોઈએ પાપાનુબધી પુણ્ય કરતાં તો પુણ્યાનુબધી પાપ સારું, એમ માણસે પોતે પોતાને માટે વિચારી લેવું જોઈએ અને તે પણ ધર્મસામગ્રી મળે-એવા પ્રકારની અપેક્ષાપૂર્વક !

ફૂલિકના દૂતને શ્રી ચેટક રાજાએ આપેલા જવાબ

ફૂલિકે નિર્ણય કરી લીધો કે-‘હવે તો કોઈ પણ ભોગે હાથી વિગેરે રત્નો સહિત પોતાના ભાઈઓને તેણે પાછા પકડી લાવવા ભેધએ અને તેમ નહિ, તો છેવટ હલ-વિહલ જે ચાર રત્નોને લઈ ગયા છે, તે રત્નોને તો અવશ્ય પાછા મેળવવા ભેધએ’

આવો નિર્ણય કરીને, ગંગા ફૂલિકે પોતાના દૂતને સમજાવીને તૈયાર થયો અને વૈશાલી નગરીએ ચેટક રાજાની પાસે મોકલ્યો. એ દૂત વૈશાલી નગરીએ પહોંચીને, શ્રી ચેટક રાજાની સભામાં ગયો. સભામાં જઈને તે દૂત શ્રી ચેટક રાજાને પ્રણામ કરીને યોગ્ય આસને બેઠો અને તે પછી તેણે સ્વસ્થતાથી શ્રી ચેટક રાજાને કહ્યું કે-‘હલ અને વિહલ નામના રાજકુમારો હાથી વિગેરે રત્નોને લઈને અહીં ભાગી આવ્યા છે, તો આપ તે બંને કુમારોને એ રત્નો સહિત રાજા ફૂલિકને સોંપી દો ! જો આપ એ બંને કુમારોને રત્નો સહિત રાજા ફૂલિકને નહિ સોંપી દો, તો આપને રાજ્યબ્રહ્મ કરી દેવામાં આવશે, પરંતુ એક ખીલીને માટે આખા દેવ કુલનો બ્રહ્મ થવા દેવો, એ આપને માટે યોગ્ય નથી’

ફૂલિકના દૂતે કહેલી વાતને માલગીને, શ્રી ચેટક રાજાએ તેને જવાબ આપતા કહ્યું કે-‘શરણે આવેલાને આપી દેવો નહિ, એવો તો સામાન્ય નિયમ છે, જ્યારે આ બંને તો, મારી પુત્રીના દીકરાઓ છે, એથી આ બંને મને પુત્રના જેવા પ્રિય છે, તેમ જ આ પાછા મારા ઉપરના વિશ્વાસે અહીં આવેલા છે, એટલે આમને હું સોંપી દઉં, એ તો મારાથી

બને જ નહિ’

શ્રી ચેટક રાજાએ આવો મધુર જવાબ આપ્યો, એટલે કૃષ્ણકનો દ્વેષે ફરીથી કહ્યું કે—‘આ બન્ને આપને શરણે આવેલા છે—એ કારણે જો આપ આ બન્નેને આપી શકતા ન હો, તો તેમની પાસેથી તમે હસ્તિ વિગેરે વસ્તુઓને લઈ લો અને તે વસ્તુઓ મારા સ્વામી રાજા કૃષ્ણકને અર્પણ કરી દો.’

આના જવાબમાં, શ્રી ચેટક રાજાએ કહ્યું કે—‘કોઈના દ્રવ્યને આપવાને માટે કોઈ સમર્થ બની શકે નહિ, આવો ન્યાય તો રાજા અને રાક બન્નેને માટે સરખો છે આ કારણે, ન તો આમના ઉપજાવવાનું કારણ કરીને હું આમની પાસેથી કોઈ લઈ લઈશ અગર ન તો આમને સમજાવીને પણ હું આમની પાસેથી કોઈ લઈ લઈશ આમની પાસેથી મારે લેવાની વાત તો દૂર રહી, પણ આ બન્ને તો મારા ભાણેજો હોઈને, મારે વિશેષે કરીને દાન દેવાને યોગ્ય છે કારણ કે—ભાણેજો ધર્મપાત્ર ગણાય છે’

શ્રી ચેટક રાજાની પરાક્રમશીલતા અને ગુણસંપન્નતા.

શ્રી ચેટક રાજાએ આ પ્રમાણેના જવાબો આપવાથી, વિશેષ કારણોએ જોડ્યા વિના, કૃષ્ણકનો દ્વેષ ત્યાગી પાછો ચાલ્યો ગયો. કૃષ્ણકનો દ્વેષ વધારે જોડે પણ શું ? શ્રી ચેટક રાજાએ પૂરા ઉપશાન્તભાવને ધારણ કરીને જવાબો દીધા છે જવાબો પણ એવા દીધા છે, કે જે જવાબો પૂરેપૂરા યુક્તિસંગત ગણાય એમણે સીધે સીધું એમ નથી કહી દીધું કે—હવે તથા વિહંતને નહિ સોચાય, પણ ન્યાયની રીતિને સમજાવીને, એવી રીતિએ કહ્યું છે કે—એમની જગ્યાએ કોઈ

પણ ન્યાયી રાજા હોય, તો તે પણ હક્કને તથા વિહક્કને સોપી શકે નહિ આ ઉપરાત, કુલિકના ક્રોધે તો ત્યાં સુધી ઠહી દીધું કે-‘તમે જો આ બન્ને કુમારોને મનો સહિત નહિ સોપી દો, તો તમારે રાજ્યબ્રહ્મ યજ્ઞ પડશે’ તે છતાં પણ, શ્રી ચેટક રાજાએ એ વાતનો ઉત્તર મરખોય આપ્યો નથી અને પોતે જરા સરખાય તપ્યા પણ નથી પોતાની વાતમા પોતે ખરાબર મક્કમ રહ્યા છે, પણ એમણે ખાલી ધૂક ઉડાડવા જેવી વાત કરી જ નથી શ્રી ચેટકે આપેલા જવાબોનો વિચાર કરવામા આવે, તો લાગે કે-શ્રી ચેટક રાજા જરૂર પરાક્રમશીલ પણ હોવા જોઈએ અને અનેક શુભોચી સમ્પન્ન પણ હોવા જોઈએ હકીકતમા છે પણ એમ જ એ એવા બાણી ચળી હતા કે-એમનું બાણ ખાલી જતું નહિ જેના ઉપર એમનું બાણ છૂટે, તે ઇવથી ભય-એવું જ બનતું હતું ચળી, તેઓ મહા સમ્યગ્દષ્ટિ સુધાવક હતા શ્રી ચેટક રાજા સંસારમા રહ્યા હતા ખરા, પણ તે ઉદાગીન બાવે જ રહ્યા હતા એટલે સસાગમા તે રહેવાને માટે રહ્યા નહોતા, પરન્તુ રહેવું પડ્યું હતું માટે રહ્યા હતા ખીજા કોઈના પણ લગ્ન કરવા નહિ-એવો તો એમને નિયમ હતો, તેમ જ સુદમા એક દિવસમા એક બાણથી અધિક બાણને છોડવું નહિ, એવોય તેમને નિયમ હતો આવા શુભસમ્પન્ન અને આવા પરાક્રમી આત્માઓ એક-દ્વેષ જોલે જ નહિ

કુલિકનું યુદ્ધને માટે પ્રવાણ

શ્રી ચેટક રાજાએ જે જવાબો આપ્યા હતા, તે તો એવા હતા કે-જો કુલિકે જરા શાન્તિથી અને ધીરજથી એ

જવાબોને વિષે વિચાર કર્યો હોત, તો એનો કપાય પણ ઉપ
શાન્તભાવને પામત, પરન્તુ કોઈ પણ બાબતનો શાન્તિથી
અને ધીરજથી વિચાર કરવા ભેગી યોગ્યતા જ કૃષ્ણિકમા હતી
નહિ. આથી, હ્રોતે પાછા આવીને જ્યારે શ્રી ચેટક રાજાએ
આપેલા ઉત્તરને કહી સભળાવ્યો, ત્યારે તો તે વ્યાજબી પણ
ઉત્તર, કૃષ્ણિકના ક્રોધ રૂપી અગ્નિને માટે વટોળીયા જેવો થઈ
પડ્યો અગ્નિનો ને વટોળીયાનો યોગ થાય, એટલે અગ્નિ
જેમ એકદમ ભભૂકી ઉઠે અને એનો વિસ્તાર વધતો જ જાય,
તેમ કૃષ્ણિક પણ શ્રી ચેટક રાજાએ આપેલો ઉત્તર કાને પડતા,
પોતાના મગજને કાળૂમા રાખી શક્યો નહિ એણેતો, તરકાળ,
શ્રી ચેટક રાજાની ઉપર અદાર્થ કરવાને માટે જયભભા વગાડી
ભભાનાદને સાલળીને, કૃષ્ણિક રાજાના સૈનિકો સર્વ પ્રકારે સજ્જ
થઈ ગયા. કૃષ્ણિકના કાળ વિગેરે નામના જે ઢશ ભાઈઓ હતા,
તે પણ સર્વ રીતિએ સજ્જ થઈને સૈન્યની આગળ ચાલવા
લાગ્યા. દરેક કુમાર એક એક સૈન્યનો સેનાધિપતિ હતો.

વિચાર કરો કે-વાત કેટલી સામાન્ય હતી અને એમાથી
પરિણામ કેવું બધકર આવી પહોંચ્યું ? જો કૃષ્ણિક રાજા પદ્મા-
વતી રાણીના આગ્રહને વશ બન્યો ન હોત, તો આ અકારણ
યુદ્ધનો પ્રસંગ જ ઉપસ્થિત થવા પામત નહિ.

કૃષ્ણિકના દગેય ભાઈઓ મરાયા

કૃષ્ણિક યુદ્ધ કરવાને માટે આવી રહ્યો છે, એવા સમા-
ચાર આવી પહોંચતા શ્રી ચેટક રાજાએ પણ યુદ્ધની કૃષ્ણિકના
જેવી જ ભારે તૈયારી કરી યુદ્ધની તૈયારી કરી લઈને, શ્રી
ચેટક રાજા પોતાના તાબાના દેશની સીમાએ પહોંચી ગયા.

એ યુદ્ધમાં એક-ખીજના મૈનિકો કેટલા હતા, દરેકની સાથે કેટકેટલા હાથી-ચોરા-રથ વિગેરે હતું, તેમ જ એક-ખીજએ કેવી કેવી વ્યૂહરચનાઓ કરી હતી-એ વિગેરે બાબતમાં અહીં આપણે ઉત્તરવું નથી.

યુદ્ધના પહેલા દિવસે, દૂષ્ટિકે પોતાના પહેલા ભાઈ કાળને સેનાપતિ બનાવીને યુદ્ધ કરવાને માટે મોકલ્યો, તો એ શ્રી ચેટક રાજાના બાણથી મરાયો. ખીજ દિવસે ખીજ ભાઈને દૂષ્ટિકે સેનાપતિ બનાવીને યુદ્ધ કરવાને માટે મોકલ્યો, તો તે પણ ખીજે દિવસે શ્રી ચેટક રાજાના બાણથી મરાયો. એમ દશ દિવસના યુદ્ધમાં, દૂષ્ટિકના દશેય ભાઈઓ શ્રી ચેટક રાજાના બાણના લોગ બની ગયા.

૭વી સહાય મેળવનાનો પ્રયત્ન

આથી દૂષ્ટિક હતાશ થઈ ગયો, શ્રી ચેટકની સાથે યુદ્ધ કરવાને માટે આવવામાં પોતે ભૂલ કરી, એમ પણ દૂષ્ટિકને લાગ્યું, પરંતુ દશ દશ ભાઈઓને મૃત્યુના મુખમાં હોમી ફીધા પડીથી, પાછા કેમ વળાય ?-એ વિચારે દૂષ્ટિકને મુઝવ્યો. એથી એણે દેવતાનું આરાધન કરવાનો નિર્ણય કર્યો. દેવી સહાય મેળવીને, શ્રી ચેટક રાજાને છતી લેવાની એની ઇચ્છા હતી.

એણે તપ આદર્યો અને કોઈ દેવનું ધ્યાન ધરતો. તે સ્થિર થયો. દૂષ્ટિકે પૂર્વજન્મના તપ ઘણો કરેલો અને એમાં આ જન્મનો તપ મળ્યો, એથી દેવી સહાયને મેળવવાની તેની ઇચ્છા પૂણ થઈ. તેને એવી દેવી સહાય મળી ગઈ, કે જેથી તે ચાર સપ્તામ ખેલી શકે અને શ્રી ચેટક રાજાના બાણથી હણાય.

શ્રી ચેટકને ભાગ્ય પડયું.

પછી તે સુદમા ઉતર્યો શ્રી ચેટક રાજાએ તેના ઉપર
બાણ મૂક્યું, પણ દૈવી સહાયને લઈને, દિવ્ય અને અમોઘ
એવું પણ શ્રી ચેટક રાજાનું બાણ નિષ્ફળ નિવડ્યું શ્રી ચેટક
રાજાએ બીજું બાણ છોડ્યું નહિ પહેલું બાણ નિષ્ફળ નિવડ્યું,
એટલે શ્રી ચેટક રાજા પોતાની પ્રતિજ્ઞાને અનુસરીને સુદમાથી
પાછા ફર્યા બીજે દિવસે પણ એમ જ બન્યું

આની, શ્રી ચેટક રાજાના આથીદારો અને સુભટો ઉપર
પણ ખરાબ અસર થઈ તેમને લાગ્યું કે—આપણા સ્વામીનું
પુણ્ય ફીણ પ્રાપ્ત થઈ ગયું છે એથી પણ ધીરે ધીરે સુદમાની
સ્થિતિ પલટાવી ગઈ

શ્રી ચેટક રાજાના ગણનાજનો ભાગીને પોતપોતાના
નગરમાં જતા રહ્યા અને એથી શ્રી ચેટક રાજાને પણ રણ
ભૂમિને તણ દઈને, પોતાની વૈશાલી નગરીમાં બરાઈ જવું પડ્યું.

પછી કૃષ્ણિકે પણ ત્યાં આવીને એ વૈશાલી નગરીને
ઘેરી લીધી, પરંતુ વૈશાલી નગરી એવી સુરક્ષિત હતી કે—
કૃષ્ણિકે તે નગરીમાં કેમય પ્રવેશ કરી શક્યો નહિ

જ્યેષ્ઠર દ્વાનજીતમેગનવાનો શ્રી હલ્લ-વિહલ્લનો પ્રયાસ

હવે જ્યેષ્ઠર જેવા મેચનક નામના હાથીની જય અપા
વવાની શક્તિનો પ્રયત્ન આવે છે રાજા કૃષ્ણિકે આખી ય
વિશાલા નગરીને એવી સખ્ત રીતિએ ઘેરી લીધી હતી કે—
એક પત્ત માણસ એ નગરીમાંથી બહાર આવી શકતો નહોતો
આમ છતાં પણ, રાજા રાત્રિના નમયે મેચનક હાથી ઉપર
બેસીને શ્રી હલ્લ અને શ્રી વિહલ આવતા હતા અને કૃષ્ણ-

કના ઘણા સૈન્યનો સહાર કરીને સહીસલામત પાછા વાટ્યા જતા હતા. ખૂબી એ હતી કે-સ્વપ્નમાં દેખાએલા હાથીને જેમ પકડી કે મારી શકાય નહિ, તેમ આ સૈન્યનક હાથીને પણ કોઈ પકડી કે મારી શકતું નહોતું અને એથી જ શ્રી હલ્લ-વિહલ કૃષ્ણિકના મૈત્ર્યમાં પેમી, કૃષ્ણિકના ઘણા મૈત્ર્યને મારી, રાતોરાત પાછા કુશળજેમ વિશાલા નગરીમાં પહોંચી જઈ શકતા હતા.

કૃષ્ણિકે હાથીને મારનાનો કરેલો ઉપાય

આમ થવાથી, છેક વિશાલા નગરીના દ્વાર સુધી પહોંચી ગયેલા કૃષ્ણિકને પાડી ચિન્તા થઈ પડી, કારણ કે-વગર મુદ્દે પણ એના સૈન્યનો ઘણો ભાગ નાશ પામી ગયો હતો.

આથી, તેણે પોતાના મત્રીઓને બોલાવીને કહ્યું કે- 'આમ તો આપણા આખા ધ સૈન્યને હલ્લ-વિહલ ખતમ કરી નાખશે, માટે આનો કોઈ ઉપાય કરવો બેઠાંજે કોઈ પણ ભોગે, હલ્લ-વિહલને છતી લેવા બેઠાંજે '

મત્રીઓએ કૃષ્ણિકને કહ્યું કે- 'આપની વાત સાચી છે, પરંતુ જ્યાં સુધી હલ્લ-વિહલ સૈન્યનક હાથી ઉપર બેસીને આવે છે, ત્યાં સુધી તો તેમને છતી શકાય જ નહિ. આથી, કંઈ એવું બેઠાંજે કે જેથી સૈન્યનક હાથી જ મૃત્યુ પામે એ માટે, સૈન્યનક હાથીના આવવાના માર્ગે એક મોટી ખાઈ ખોદાવીને, એ ખાઈને ખેરના અગારાથી ભરી દેની અને પછી તેને ઢાંકી દેની. પત્રી સૈન્યનક હાથી જ્યારે વેગથી દોડતો દોડતો આવશે, ત્યારે તે એ ખાઈમાં પડી જશે અને ખાઈમાં પડેલા તે મૃત્યુને પામશે.

ફૂણિકને આ ઉપાય વ્યાજબી લાગ્યો, એટલે એણે તત્કાળ ખાઈ ખોદાવીને, એ ખાઈને ખેરના અગારાથી ભરી દીધા ગાદ, એને દાકી દીધી

સેચનક હાથી બાણી ગયો ને ચંણી ગયો

શ્રી હલ્લ-વિહલને તો આની કરી જ ખખડ નથી. તે તો સેચનક હાથી ઉપર બેસીને ફૂણિકના સૈન્ય ઉપર ધસારો કરવાને માટે, વિશાલા નગરીની બહાર આવ્યા રોજ રોજ તેઓ ફૂણિકના સૈન્યનો સહાર કરીને સલામત રીતિએ પાછા જઈ શકતા હતા, તેથી એમને પણ ગર્વ આવી ગયો હતો. તેમને લાગ્યું હતું કે-પોતે એકલા હાથે ફૂણિકને હરાવી દઈ શકશે અને તે સમય તેમને બહુ નજદિક લાગતો હતો. આથી જ, તેઓ ડહાપણ વાપરવાના અવમરે ડહાપણ વાપરી શક્યા નહિ અને ગર્વના ગાડપણનો ભોગ બન્યા.

ખેરના અગારાઓથી ભરેલી ખાઈની યાસે આવી પહોંચતાની સાથે જ સેચનક હાથી ઉભો રહી ગયો. તેને ખખડ પડી ગઈ કે-આ ખાઈ છે અને આમા અગારા ભરેલા છે, એટલે એણે એક ડગલું પણ આગળ ભર્યું નહિ

હાથીના તિન્દમાર

શ્રી હલ્લ-વિહલે સેચનક હાથીને ચલાવવાનો ઘણો પ્રયાસ કર્યો, પરન્તુ તે ચાલ્યો નહિ એ વખતે એ બે ભાઈઓ એટલો વિચાર કરવાને પણ ચોક્કસ નથી કે-‘કોઈ દિવસ નહિ ને આજે જ આ હાથી ચાલતો નથી, તો તેમા જરૂર કોઈ ચૂઢ કારણ હશે !’

પણ જેવા પ્રકારની ભવિષ્યતા હોય, તેવા પ્રકારના

વિચારો આવે-એ પણ શક્ય છે

પણ પ્રથમે પણ સેચનક હાથી ત્યારે આવ્યો નહિ, ત્યારે શ્રી હસ્ત-વિહસ્ત ગુપ્તમા આવી ગયા ગુપ્તમા આવી જઈને, તેમણે એ હાથીનો તિરસ્કાર કરવાપૂર્વક, એ હાથીને કહ્યું કે- 'તે સેચનક ! આખર તુ પણ તે પણ જ ! અત્યારે તો તુ ખરેખરે પણ થયો છે એથી જ તુ આ વખતે જુમા જવાને માટે કાપર થઈ ગયો છે તારે માટે તો અમે દેશને છોડીને પરદેશમા આ-આ, ભાઈનો પણ અમે તારે માટે ત્યાગ કર્યો, અને તારે કારણે જ આર્થ એટકને અમે મહા આપત્તિમા મૂકી દીધા છીએ તે પ્રાણી સહાને માટે સ્વામીનો ભજન બન્યો રહે છે, તે પ્રાણીને પોષવો એ સાઈ છે, પણ તને પોષવો એ નાઈ નથી, કારણ કે-તુ તારા પ્રાણને વહાલા કરીને અમારા કાર્યની ઉપેક્ષા કરી રહ્યો છે '

પશુ છતાં પણ દુઃખ

આવી રીતિએ શ્રી હસ્ત-વિહસ્તે તિરસ્કાર કરવાથી, સેચનક હાથીને ગુસ્સો આવ્યો ગુસ્સો આવવા છતાં પણ એ જાનવાન હતો, એટલે મરતા મરતા પણ સ્વામીનું અનિદ્ધ તો નહિ જ કરવું, એની એણે કાળજી રાખી કેટલાક પશુઓમા પણ આ ગુણ હોય છે કે-જેનું અનાજ એક વાર પેટમા પડ્યું હોય, જેણે એક વાર પણ પોતાના ઉપર ઉપજાવ કર્યો હોય, જેણે પાલન-પોષણ કર્યું હોય, તેનું ધ્યાન તો બહુ કરવું પણ તેનું બુદ્ધ તો હરગીઝ કરવું નહિ કેટલાક પશુઓમા પણ આ રીતિએ કૃતરાતા ગુણનું જેવું દર્શન થાય છે, તેવું દર્શન આજે

ગણાતાઓમા અને માનવીઓમા ય સારા તથા શ્રેષ્ઠ માનવીઓ ગણાતાઓમા ય ઘણે અશે દુર્લભ થઈ પડ્યું છે જેનામા કૃતરાતા શુભ હોય છે અને તેમાથે નમ્રતા શુભ હોય છે, તેને સારી સામગ્રીનો યોગ થતા, તે કેવો ઉત્તમજીવી બની શકે છે, એ વાત આપણે અગાઉ વિચારી ગયા છીએ કૃતરાતા શુભ, એ એક એવો શુભ છે કે-એ શુભ નમ્રતા શુભને પણ પેદા કર્યા વિના રહે નહિ જે કૃતરા હોય, તેને પોતાના ઉપકારીને નમવાનું મન થયા વિના રહે નહિ અને એથી ઉદ્ધત સ્વભાવના માણસો પણ જો કૃતરાતા શુભના સ્વામી બની જાય છે, તો તેમની ઉદ્ધતાઈ આપોઆપ ભાગી જવા પામે છે અને તેમનામા નમ્રતાનો શુભ સહજ રીતિએ પ્રગટે છે

સેચનક મૃત્યુને ભેટ્યો

સેચનક હાથીને ગુસ્સો જરૂર આવ્યો છે, પણ તે શ્રી હલ્લ-વિહલ્લ પ્રત્યે નથી આવ્યો. એને ગુસ્સો પોતાના જીવતર પ્રત્યે આવ્યો છે પોતાના સ્વામીની સેવા અખડપણે અને વફાદારીથી કરવા છતાં પણ, સ્વામી જો વગર સમજાયે તિરસ્કાર કરે, તો એવા જીવતરથી જ સર્ધુ-એમ સેચનક હાથીને થઈ ગયું છે આથી, તેણે મરવાનો અને મરતા મગ્તા પણ ‘આ હતો તો વફાદાર જ’-એવું પોતાના સ્વામીને સમજાવી દેવાનો નિર્ણય કર્યો છે પોતાનો તિરસ્કાર કરતા શ્રી હલ્લ-વિહલ્લને સેચનક હાથીએ બળાત્કારે પણ પોતાની પીઠ ઉપરથી નીચે ઉતારી નાખ્યા અને જ્યાં તેઓ પીઠ ઉપરથી નીચે ઉતરી પડ્યા, એટલે તરત જ સેચનક હાથીએ આઈમા ઝપાપાત કર્યો ત્યાં એ તરત જ મૃત્યુ પામ્યો અને

લોકના શત્રુઓ પૂરતો જ! એ જ્યને લોક, એ જ્યને રસ, એ જ્યને મેળવવાને માટે કરેલ હિંમાદિ, એ બધાના પ્રતાપે કર્મ એવું બધાય કે-જેએને તપ-સયમાદિથી નિર્જય ન હોય અને તેના ઉદ્ધમને ભોગવવાનો વખત આવે, તો એના પ્રતાપે આત્માને કેટકેટલાય ભયોમા પરાજય ભોગવે. પડે જ્યારે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના જ્ઞાનને મેળવીને, જે એ જ્ઞાનને સ્વાયત્ત બનાવી દે, તે ઉભય લોકમા જય વાળો બનીને, સદા જયવન્તા વર્તવા ભેગી થી સિદ્ધિગતિની દશાને પ્રાપ્ત કરે છે એટલે જ્યને માટે જયકુજ્જને શોધીને, મેળવીને અને પોતાનો બનાવીને મુખ પામવું છે, -એવો વિચાર પણ વસ્તુતઃ કરવા લાયક નથી જય ભેદતો હોય, તો આ લોકમા ય જય અપાવે, પન્લોકમા ય જય અપાવે અને અન્તે સદાને માટે જયવન્તા બનાય એવી અવસ્થાને પમાડે, આવી અનુપમ શક્તિને ધરાવનાર શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના જ્ઞાનને સપાદન કરીને, એ જ્ઞાનને સ્વાયત્ત એટલે આત્મપરિણત બનાવી દેવાને માટે પ્રયત્નગ્રીભ બનવું, એ જ ઉહાપણ બર્થ કામ છે.

સમુન્નત નિગેષલ્પી ત્યા નિગેષવુ સ્થન છે ?

જયકુજ્જને જેમ બૃદા બૃદા અગો અને ઉપાગો આદિ છે, તેમ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને પણ એ અગોપાગાદિના સ્થાને ગણી ગણાય-એવું શુ શુ છે, એ અહીં ટીકાકાર મહર્ષિએ શાસ્ત્રપ્રસ્તાવનામા દર્શાવ્યું છે, પરન્તુ એને દર્શાવવાને માટે ટીકાકાર મહર્ષિએ ‘જયકુજ્જરસ્યેવ’ એવા પ્રકારે વર્ણન નહિ કરતા, ‘સમુન્નતજયકુજ્જરસ્યેવ’ એવા પ્રકારે વર્ણન કર્યું છે.

લોકના શત્રુઓ પૂરતો જ' એ જ્યનો લોક, એ જ્યનો રસ, એ જ્યને મેળવવાને માટે કરેલ હિંસાદિ, એ બધાના પ્રતાપે કર્મ એવું બધાય કે-જેએને તપ-સયમાદિથી નિર્જય ન હોય અને તેના ઉદ્યમે ભોગવવાનો વખત આવે, તો એના પ્રતાપે આત્માને કેટકેટલાય ભવોમા પરાજય ભોગવવો પડે ત્યારે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના જ્ઞાનને મેળવીને, જે એ જ્ઞાનને સ્વાયત્ત બનાવી દે, તે ઉભય લોકમા જ્યવાળો બનીને, સદા જ્યવન્તા વર્તવા ભોગી શ્રી સિદ્ધિગતિની દશાને પ્રાપ્ત કરે છે એટલે જ્યને માટે જ્યકુજ્જને શોધીને, મેળવીને અને પોતાનો બનાવીને મુખ પામવું છે, -એવો વિચાર પણ વસ્તુતઃ કરવા લાયક નથી જ્ય ભોધતો હોય, તો આ લોકમા ય જ્ય અપાવે, પગલોકમા ય જ્ય અપાવે અને અન્તે સદાને માટે જ્યવન્તા બનાય એવી અવસ્થાને પમાડે, આવી અનુપમ શક્તિને ધરાવનાર શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના જ્ઞાનને સપાદન કરીને, એ જ્ઞાનને સ્વાયત્ત એટલે આત્મય રિણુત બનાવી દેવાને માટે પ્રયત્નગીર બનવું, એ જ ઉહાપણુ બર્ણુ કામ છે

સમુન્નત નિગેપબ્ધી ત્યા નિરોપનુ મયન છે ?

જ્યકુજ્જને જેમ બૂઠા બૂઠા અગો અને ઉપાગો આદિ છે, તેમ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને પણ એ અગોપાગાદિના સ્થાને ગણી શકાય-એવું શુ શુ છે, એ અર્કી ટીકાકાર મહર્ષિએ શાસ્ત્રપ્રસ્તાવનામા દર્શાવ્યું છે, પરન્તુ એને દર્શાવવાને માટે ટીકાકાર મહર્ષિએ 'જ્યકુજ્જરસ્યેવ' એવા પ્રકારે વર્ણન નહિ

અર્થાત્-જયકુન્દરને પણ 'સમુન્નત' એવા વિશેષણથી નવા-
જ્યો છે 'જયકુન્દરની જેમ'--એમ કહેવાને બદલે, ટીકાકાર
મહર્ષિ જ્યારે 'સમુન્નત જયકુન્દરની જેમ'--એ પ્રમાણે
વર્ણન કરે છે, ત્યારે એમ પણ કોઈક વિશેષતા અવગ્ય રહેતી
છે વિશેષણ હમેશા વિશેષતાને જ સૂચવનાર હોય જે વિશે
ષતાને સૂચવે નહિ, તે વિશેષણ નહિ 'જયકુન્દર' કહેવાથી,
દરેક જયકુન્દરમા દરેક અવધામા જે કાંઈ ઘટી શકે તેમ
હોય, તેનો સમ્બંધ તો ઘઈ જાય છે, પરંતુ 'સમુન્નત' વિશે
પણ દ્વારા કયો વસ્તુનો વિશેષ મમ્બંધ કરવામા આવ્યો છે,
એ વાત વિચારવા માગે છે 'શબ્દોના અનેક અર્થો થાય
છે'--એ નિયમાનુસાર, સમુન્નત શબ્દના પણ અનેક અર્થો
થાય છે, પરંતુ અહીં સમુન્નત વિશેષણથી કયો ભાવ હોવો
જોઈએ, એનો વિચાર કરવો પડે શબ્દોના અનેક અર્થો થાય
છે, માટે જ્યાં જ્યાં જે જે શબ્દોના પ્રયોગ કરાયો હોય,
ત્યાં ત્યાં તે તે શબ્દોના બધા અર્થોને લાગુ કરી શકાય
અગર તો ગમે તે અર્થને લાગુ કરી શકાય, એવું છે જ
નહિ શબ્દોના અર્થ કરતા, તેના ભાવને પકડતા, તેનું ધ્યાન
જોવું જ પડે શબ્દોના સ્થાનને જોઈને જે શબ્દોના અર્થ
કરાય, તો તે શબ્દોના વક્તાના આચાર અનુસારનો અર્થ થાય
સમુન્નતનો ઉત્તમ અર્થ સ્થાને નથી

અહીં 'સમુન્નત' શબ્દોના એક મહાશયે 'ઉત્તમ' એવો અર્થ કયો છે ટીકાકાર મહર્ષિએ જો 'સમુન્નત જય-
કુન્દરની જેમ' એવું વર્ણન કરવાને બદલે, 'સમુન્નત કુન્દ-
રની જેમ' એવા પ્રકારે વર્ણન કર્યું હોત, તો તો અહીં

‘સમુન્નત’ શબ્દનો ‘ઉત્તમ’ એવો અર્થ કરવો, એ કાર્ધ-કેય વ્યાજળી ગણાત, પરન્તુ એકલા ‘કુન્નર’ શબ્દનો પ્રયોગ નહિ કરતા, ‘જયકુન્નર’ શબ્દનો ટીકાકાર મહર્ષિએ પ્રયોગ કર્યો છે અને એથી હાથીની ઉત્તમતાને તો એ શબ્દમા જ ગ્રહણ કરી લીધી છે જયકુન્નર એટલે જ હાથી-એમા ઉત્તમ એવો હાથી ! આથી, ‘સમુન્નત’ શબ્દના પ્રયોગ દ્વારા ઉત્તમતાનું સૂચન નથી કરાયું, પરન્તુ બીજી જ કાર્ધક સૂચન કરાયું છે, એ વાતને તમે સમજી ગયા હશે.

સમુન્નત વિગેષણથી ભરયુવાનસ્થાનું સૂચન

તમે જાણતા તો હશે જ કે-દરેક જીવ પ્રાય યુવા-વસ્થામા જ વધુમા વધુ શોભીતો દેખાય છે દુનિયામા કહે-વત છે કે-‘જુવાનીમા તો ગધેડી પણ રૂપાળી લાગે છે’ રૂપાળો માણસ જુવાનીમા અધિક રૂપાળો દેખાય છે અને કાળો પણ માણસ જુવાનીમા સામાન્યપણે જોવો ગમે એવો રૂપાળો દેખાય છે બહુ કાળા બાળકને, પ્રૌઢને કે વૃદ્ધને જુઓ અને બહુ કાળા પણ યુવાનને જુઓ, તો તમને એમા ઘણો ફરક લાગશે એ શાથી ? યુવાનીમા સર્વ અંગો-પાંગોની શક્ય એટલી બધી ખીલવટ થઈ જાય છે યુવાનીની પહેલા પણ એમા કમીના હોય છે અને યુવાની વીત્યે પણ એમા કમીના હોય છે એવો વિચાર કરો કે-જયકુન્નર બહુ શોભીતો હોય અને બહુ સમર્થ હોય, પણ એનું શોભીતાપણું અને એનું સામર્થ્ય, એની કયી અવસ્થામા વધારેમા વધારે પ્રમાણમા ખીલેલું હોય ? કહેવું જ પડશે કે-જયકુન્નરનું પણ શોભીતાપણું અને સમર્થપણું, એની યુવાવસ્થામા

જ વધારેમા વધારે પ્રમાણમા ખીલેલું હોય એ અવસ્થામા એ જેવો શોભે છે અને જેવું કામ આપી શકે છે, તેવો તે તેના બાલપણમા કે વૃદ્ધપણમા શોભતો પણ નથી અને તેના બાલપણમા તથા વૃદ્ધપણમા તેવું કામ તે આપી શકતો પણ નથી આથી સિદ્ધ થાય છે કે-અહીં જે સમુન્નત શબ્દનો પ્રયોગ કરવામા આવ્યો છે, તે એમ સૂચવે છે કે-શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની સરખામણી કરવાને માટે જે જ્ય કુંજર હાથીને ઉદારણ રૂપે ગ્રહણ કરવામા આવ્યો છે, તે જ્યકુંજરને પણ તે બર યુવાવસ્થામા રહેલો હોય-એવી અવસ્થાવાળો ક-પવામા આવ્યો છે અને એની બર યુવાવસ્થાનું સૂચન કરવાને માટે જ ટીકાકાર મહર્ષિએ ‘જ્યકુંજર’ ના વિશેષણ તરીકે ‘સમુન્નત’ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે આકાશ તરફ વધતાને ઉન્નત કહેવાય છે અને પાતાળ તરફ વધતાને અવનત કહેવાય છે ઉંચે ચઢતા જવામા ઉન્નતભાવ છે અને નીચે ઉતરતા જવામા અવનતભાવ છે કોઈ કહેશે કે-‘તો પછી વૃદ્ધાવસ્થામા યુવાવસ્થાના કરતા પણ વધારે ઉન્નતભાવ ગણાય’ પણ અમજવું જોઈએ કે-વૃદ્ધત્વ તરફની યાત્રા એ કમશ સીણત્વ તરફની યાત્રા છે એટલે કોરી ઉન્નતાવસ્થાને જણાવતા કોઈ વૃદ્ધાવસ્થાને ગ્રહણ કરવાની ભૂલ કંઈ નહિ, એ માટે અહીં ‘સમુન્નત’ એટલે ‘સમ્યક્ પ્રકારે ઉન્નત’ એવો પ્રયોગ કરવામા આવ્યો છે મહાપુરૂષો, સમર્થ જ્ઞાની પુરૂષો, કોઈ પણ શબ્દનો પ્રયોગ તો શુ, પશ્ચાત્ત ઉપમર્ગ માત્રનો પ્રયોગ પણ, કોઈ આશય વિશેષને અવલખીને જ કરે છે અહીં ઉન્નત શબ્દની સાથે ‘સમ્’ ઉપસર્ગને યોજવામા

“ કાર મહર્ષિનો આશય વિશેષ છે અને-તે

આશય કેવા પ્રકારનો છે, તેનું અહીં આપણે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું
અખાડી વિગેરેથી મતિ પણ.

‘ સમુન્નત ’ વિરોધલુથી એ વાત પણ વિશેષમા લઈ
શકાય કે-અહીં જે જ્યકુજરને ઘટાવેલો છે, તે જ્યકુજર
જગલમા રખડતી અવસ્થાવાળો નથી, પણ મહારાજના મનો
સ્થાને પૂર્ણ કરનારા તરીકે રહેલો છે તેમ જ તેના ઉપર મૂકા-
એલી અખાડીથી વિશેષ સુશોભિત બનેલો છે એક તો જ્ય-
કુજર, એમા ચ ભર યુવાવસ્થાવાળો અને અખાડી વિગેરેથી
મહિત, પત્રી એના સામર્થ્યમા ને એની શોભામા કમીના
શી રહે ? માટે એ જ્યકુજર કેવો ? તો કે-સમુન્નત !

શોભે, શોભા આપે ને જ્ય અપાવે

ભર યુવાવસ્થામા રહેલો જ્યકુજર જેમ આગણે બાંધ્યો
ચ શોભે છે, એના ઉપર અખાડી મૂકીને આરૂઢ થવાથી પણ
શોભાપાત્ર બનાવે છે અને ગત્રુઓની સામે એનો ઉપયોગ
કરીએ તો જ્ય અપાવે છે, જ્ય જ અપાવે છે, જ્ય અપાવે
જ છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ જ્યાં રહ્યું હોય
ત્યાં શોભે છે, એના દર્શન માત્રથી પણ દર્શકને શોભા દે
છે અને જે આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનો સફળયોગ કરતા
આવડે, મધળી ચ સ્વારીઓને છોડીને આની જ માત્ર ભાવ
સ્વારીએ આત્મા ચઢે, તો આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર આ
લોકમા પણ જ્ય અપાવે છે, પરલોકમા પણ જ્ય અપાવે
છે અને પરપરાએ સદાને માટે જ્યવન્તા બનાવી દે છે

૩-પદપદ્ધતિનું લાલિત્ય :

ક્ષિતિ પદપદ્ધતિથી પ્રભુદ જનના મનનું રંગન કરનાર

હવે સમુન્નત જયકુન્દરમા કહેવા લાયક, વળવવા લાયક, જોતાની સાથે જ ધ્યાન ખેંચે એવું અને જોવું ગમે એવું શું થું છે—એ વિગેરેને જણાવવા સાથે, તે તે જવું શ્રી ભગવતીશ્વ સૂત્રના પદો કેવી રીતિએ ઘટે છે, એને પણ સાથે સાથે જ ટીકાકાર મહર્ષિએ જણાવેલ છે એમા ગૌથી પહેલી વાત એ જણાવી છે કે—

‘લલિતપદપદ્ધતિપ્રયુદનનમનોરઝકસ્ય’

એટલે કે—લલિત એની જે પદપદ્ધતિ, તેના ઠારા પ્રભુદ જનોના મનનું રંગન કરનાર ! આ પદની વિભક્તિથી થતા સૂચનને અલન નાખીને, આ પદ આવા અર્થનું સૂચક છે એમ દૃઢી શકાય આ બધા વિશેષજોની વિચારણા કરતા, હાલ આપણે, વિભક્તિથી થતા સૂચનની વાતને નિર્ણયવાને ઇચ્છતા નથી કહે છે કે—સમુન્નત જયકુન્દરની જેમ શ્રી ભગવતીશ્વ સૂત્ર પણ પોતાની લલિત પદપદ્ધતિથી પ્રભુદ એવા જે જનો, તેમના મનોનું રંગન કરનાર છે !

આવ મૌધી પહેલી સાગી જોડે

“ ‘શ્રી પહેલા’ પદપદ્ધતિની જે વાત લીધીએ,

તે સહેતુક છે. એ હેતુ પણ તમારે જાણવો છે ને ? પદ એટલે પગ અને પદપદ્ધતિ એટલે પગલા માડવાની રીતિ, અર્થાત્-ચાલ એવી જ રીતિએ, સાહિત્યમા પદ એટલે વિભક્તિયન્ત બનાવેલા શબ્દો-માત્ર શબ્દો જ એમ નહિ, પરન્તુ જે શબ્દો વિભક્તિએ સહિત બનેલા હોય તેવા શબ્દો એવા શબ્દોને પદ ઠહેવાય અનેક પદોના યોગથી પાદ અથવા તો વાક્ય બને છે એ પાદ અથવા તો વાક્ય સુંદર ક્યારે લાગે છે ? સાહિત્યિક દ્રષ્ટિએ આનન્દ ઉપજાવે, એવું ક્યારે લાગે છે ? જે પદોની યોજના દ્વારા, જે પદોની ગોઠવણી દ્વારા એ પાદ અગ્ર તો એ વાક્ય બન્યું હોય, તે પદોની તે યોજના અથવા તો ગોઠવણી લલિત હોય ત્યારે હાથીમા સૌથી સારુ શું ? હાથીની ચાલ ! હાથીના પગને વખાણાતા નથી, પણ હાથીની ચાલને વખાણાય છે એટલા માટે તો, મનોગ્જ યાત્રે ચાલનારી સ્ત્રીઓને ‘ગજગામિની’ એવી ઉપમા અપાય છે ‘ગજગામિની’ એટલે જેની ગમન કરવાની પદ્ધતિ ગજ એટલે હાથીના જેવી છે તે ! સૌથી પહેલા ચાલ જ ધ્યાન ખેંચે બીજું બધું સારુ હોય, પણ જે ચાલ સારી ન હોય, તો બીજું મારુ ચોભાપાત્ર બની શકતું નથી ચાલ મૌથી પહેલી સારી જોઈએ આ હેતુથી જ, ટીકાકાર મહર્ષિએ, અહીં પદપદ્ધતિની વાત સૌથી પહેલી લીધી છે

લાલિત્ય ય મા નહિ પણ પદપદ્ધતિમા

કોઈ અન્યમા પણ સૌથી પહેલી નજર એ અન્યોના પદોની ચાલ ઉપર પડે છે જે અન્યમા પદોની ચાલ સુંદર હોય છે, તે અન્યને, વાચવાનું, દિલ ઝટ ઘાય છે ટીકાકાર

મહર્ષિ કહે છે કે-અમુન્ના જ્યકુજની ચાલ જેમ લલિત છે, તેમ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમા પદોની જે પ્રકારે યોજના કરાએલી છે, તે યોજના લલિત છે પદો લલિત છે-એમ નહિ, પણ પદપદ્ધતિ લલિત છે વાસ્તવિક રીતિએ, કેઈ પણ પદમા સ્વતન્ત્રપણે પદલાલિત્ય હોઈ શકતું જ નથી પદલાલિત્ય નિષ્પન્ન થાય છે, પદપદ્ધતિ લલિત હોય નો ! તમે કેઈ પણ પદ એકતુ બોલો, તો તેમા લાલિત્ય શું આવે ? કાઈ જ નહિ, પણ તમે જે ભિન્ન ભિન્ન પદોને સુન્દર પ્રકારે યોજીને બોલો, તો એ લલિત પદપદ્ધતિને અગે મધ્યમય પદોમા લાલિત્યનુ આરોપણ કરી શકાય એટલે સમજવાનું એ છે કે-આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમા જે કાઈ કહેવાયુ છે-એની વાત તો પડીથી, પરન્તુ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમા જે કહેવાયુ છે, તેને કહેવાની પદ્ધતિ પણ લલિત છે ! તમે જ્યારે કહેવાએલી વાતોના ભાવને સમજ્યો અને એથી તમે આનંદિત થ્યો-એ વાતને તો વાજ છે, પરન્તુ આ સૂત્ર એવું છે કે-તમે વાચવા માટો, તેની નાથે જ તમને આ સૂત્રમા વપરાએલા પદોની યોજના આનંદ આપ્યા વિના રહે નહિ એવી છે, એમ ટીકાકાર મહર્ષિ ફરમાવે છે સૂત્રના ભાવને ધામીને તો, મનનુ રજન થવાનું જ છે, પણ આ સૂત્રમા પદોને જે પદ્ધતિએ ગોઠવીને વાત કહેવાઈ છે, તે પદપદ્ધતિ પણ મનનુ રજન કરે એવી છે

પદપદ્ધતિ લલિત હોવા છતાં પણ તે પ્રશુદ્ધ જનોના

મનનું રજન કરી ગરે છે

આ પદપદ્ધતિ મનનુ રજન કરે એવી લલિત તો છે જ, પણ શું આ પદપદ્ધતિ સૌના મનનુ રજન કરે ?

પદપદ્ધતિ લલિત છે, માટે એનામા જનમનનુ રજન કરવાનો ગુણ રહેલો જ છે, પણ વિચાર એ કરવાનો છે કે—આ પદ-પદ્ધતિ સૌના મનનુ રજન કરે એવી છે કે અમુકના મનનુ રજન કરે એવી છે ? પદપદ્ધતિમા જનમનને રજન કરવાનો ગુણ છે—એમા શકા નથી, કારણ કે—આ પદપદ્ધતિ લલિત છે, પરંતુ લલિત એવી પણ આ પદપદ્ધતિથી કેવા જનોના મનનુ રજન થવું એ સભવિત છે, એ બાણવાની જરૂર છે સર્વ જનોના મનનુ રજન આવી લલિત પણ પદપદ્ધતિથી થાય, એ સભવિત નથી, ટાંગણ કે—આ પદપદ્ધતિમા જે લાલિત્ય રહેલું છે, તે લાલિત્યને સર્વ જનો બાણી શકે, પિછાની શકે, એ સભવિત નથી એમા પદપદ્ધતિના લાલિત્યની ખામી ન ગણાય, પણ જે માણસોના મનનુ રજન આવી પદપદ્ધતિથી થાય નહિ, તેવા માણસોની ખામી ગણાય એટલા માટે તો, ટીકાકાર મહર્ષિએ ‘ જનમનૌરજક ’ નહિ કહેતા, ‘ પ્રત્યુદ્જનમનૌરજક ’ એમ કહ્યું છે આ પદપદ્ધતિ પ્રત્યુદ્ધ એવા જનના મનનુ રજન કરનાર છે—એમ કહ્યું છે પુરુષલ માણસ ચાલમા સમજે શું ? હાથીની ચાલ સારી કે ગધેડાની ચાલ સારી, એનો ખૂલાસો પુરુષલ પાસે ન હોય એ તો વિચક્ષણ માણસ જ કહી શકે કે—હાથીની ચાલ સૌથી સારી અને તે અમુક અમુક કારણ-સર સારી તેમ સુત્રના પદોની પદ્ધતિ લલિત હોવા છતાં પણ, જે એ લાલિત્યને બાણવામા કુશળ હોય, તે જ એ લાલિત્યના કારણે મનોરજનનો અનુભવ કરી શકે ! જેને પદોનો અને પદોની પદ્ધતિનો ખ્યાલ નથી, એવો માણસ લલિત એવી પણ પદપદ્ધતિ દ્વારા મનોરજનનો અનુભવ કરી શકે નહિ પુદ્ધ એટલે જેને ગોધ થયેલો છે તે, પદોના અર્થ

વિગેઝેને સમજી શકે છે, પણ જેને પ્રકૃષ્ટપણે જોધ થયેલો હોય છે, તે જ પદોની પદ્ધતિમા રહેલી વિશેષતાઓને કે ઉણપોને સમજી શકે છે આથી જ અહીં ‘પ્રબુદ્ધ’ એવું વિશેષણ ‘જન’ શબ્દની પૂર્વે મૂકવામા આવ્યું છે

હિત-નગી પણ સમજાય નેત્ર કહેવાય

તમે એવા બણેલા નથી, કે જેથી તમને સમજાવવામા આવે તો પણ પદપદ્ધતિના લાક્ષિત્યમાથી લૂટી શકાતો જે આનન્દ, તે આનન્દને લૂટીને તમે તમારા મનનુ રજન કરનારા બની શકો તમે જો એવા બણેલા હોવ, તો તો આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાના જૂઠા જૂઠા ચોડાક વાક્યોને લઈને, તેમા કયા પદ પછી કયા પદને ગોઠવીને તેમ જ કયાં કયા અલકારાદ્યંક અભ્યયો મૂકીને વાક્યરચનાની લલિત કલાને કેવી રીતિએ ખીલવવામા આવેલી છે, એ બતાવવાનો પ્રયાસ કરવામા આવત એવા શ્રોતાઓની મમલ જ એવો પ્રયાસ કરવો જોઈએ વક્તા એનું નામ, કે જે શ્રોતાઓને સમજાય તેવું અને મમજાય તેવી રીતિએ શ્રોતાઓના હિતને કચ્છાઈ કથન કરે લલિત પદપદ્ધતિ એવી પણ હોઈ શકે છે, કે જેનું લાક્ષિત્ય સામાન્ય પ્રકારના શ્રોતાઓનોને પણ આનન્દ અર્પી શકે.

બેસ આગળ ભાગવત

તમને શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરવાળા પ્રનયનો ~~જે~~ હશે ગુરૂ મહારાજની સાથે બ્યારે તેમને ~~જે~~ થયો, ત્યારે સુ થયું હતું ? શ્રી સિદ્ધસેન ~~જે~~ પણ તે શાથી ? શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર ~~જે~~ એ જેમ સમય ~~જે~~

કવિ પણ હતા. ગુરુ મહારાજની સાથે પહેલો વાદ, તે એક ગામડાને નાકે ભરવાડોના ટોળા સમક્ષ થયો હતો. પોતાનો પક્ષ તેમણે ડાબ્યમય સર્જીત ભાષામાં સ્થાપ્યો હતો. એમના કથનને સાબળનારા જો વિદ્વાનો હોય, તો એ માયુ હાલી ઉઠે એવી લલિત પદપદ્ધતિથી અને સાથે વિદ્વાન સાબળનારાઓને એમ લાગે કે-આમનું આ ઉપરનું પ્રભુત્વ ગજબનું છે-એવા એવા પદોની શ્રેણિથી એ પોતાના પક્ષને સ્થાપન કર્યો હતો, પણ એ એટલું ગયા કે-‘અત્યારે હું વિદ્વાનો મમક્ષ નથી બોલી રહ્યો, ગામડીયાઓ મમક્ષ બોલી રહ્યો ‘૩’ અને એટલા જ જુમર, તેઓ જે કાંઈપણ બોલ્યા, તે બધું ‘લેસ આ લાગવત’ એ કહેવતને ચરિતાવં કરનારે નિવડ્યું.

પ્રખુદ જન એટલે વિદ્વાન અને અનિકારસપન્ન એવા મુનિ

આથી જ, અહીં ટીકાકાર મહર્ષિએ ખુલાસો કરી છે કે-શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાની જે પદપદ્ધતિ છે, તે છે ખરી, પરંતુ તેનું લાલિત્ય, પ્રખુદ એવા જે તેમના જ મનોનું રજન કરનાર છે ‘જન’ શબ્દની ‘પ્રખુદ’ વિશેષણને મૂકીને, ટીકાકાર મહર્ષિએ બહુ જ અને બહુ જ અગત્યની સ્પષ્ટતા કરી દીધી છે. અહીં શબ્દથી ‘પદોના અર્થોને મમક્ષ નાકે તેમ જ પદોની પદ પદ સમજી શકે એવો માણસ’-એટલો અર્થ લેવા ‘મોક્ષનો અર્થ’ અને મોક્ષને મારે નાચા માર્ગે પ્રયત્ન -એવો અર્થ લેવાની પણ જરૂર છે. મોક્ષનો અર્થ પણ અને મોક્ષને મારે નાચા માર્ગે પ્રયત્ન

પણ તે પદોના અર્થોને અને પદપદ્ધતિના લાક્ષિત્યને સમજી શકે નહિ—એ બનવાભોગ છે, કામળ કે—તે જ્ઞાનાવસ્થા કર્મના સ્વયોપશમનો વિષય છે, પરંતુ પદોના અને પદપદ્ધતિના લાક્ષિત્યને સમજી શકવાને માટે સમર્થ એવો છવ, જે મોક્ષનો અર્થ હોય અને ભગવાને કહેલા મોક્ષના માર્ગ જ પ્રયત્નશીલ હોય, તે એ આ પદપદ્ધતિના લાક્ષિત્ય દ્વારા ઘણો અને તે પણ પાછો નિર્દોષ આનન્દ અનુભવી શકે જાણકાર હોય પણ મોક્ષનો અર્થ ન હોય, તે યાય શું ? એનો આનન્દ ટકી શકે નહિ, કારણ કે—એના હૈયામા નસારનો જે રસ બેઠેલો છે, તે રમને આધાત પહોચાડે એવી જ વાત શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમા કહેલી છે વળી આ અગમ્યૂત્રાદિને વાચવાનો અધિકાર માત્ર સાધુઓને જ છે અને તે સાધુઓ પણ કેવા ? અનેક અગમ્યૂત્રાનું યોગોદ્ધન કરવાપૂર્વક અધ્યયન કરી ચૂકેલા અને આ સૂત્રનું અધ્યયન કરવાને માટે આવશ્યક એવા યોગોદ્ધનને કરનારા ! એ સિવાયના સાધુઓને આ સૂત્રને વાચવાનો અધિકાર નથી, પછી તમને—શ્રાવકોને આ સૂત્રને વાચવાનો અધિકાર તો હોય જ શાનો ? એટલે આ રથલે જે ‘ પ્રભુદ્ધ જન ’ એટલે ‘ વિદ્વાન અને અધિકારમયન મુનિજન ’ એવો અર્થ ઘટાડીએ, તે વધારે વ્યાજબી ગણાશે બાકી, જેઓ બળેલા ન હોય, સમજી શકે એવા ન હોય, તેઓને માટે તો જેવી દશા શ્રી સિદ્ધમેન દિવાકરની લલિત પદપદ્ધતિની થઈ, તેવી દશા આ સૂત્રમાની લલિત પદપદ્ધતિની પણ યાય જે કે—આ સૂત્રો મત્રાક્ષર સ્વરૂપ છે, અર્થને તથા બાવને નહિ સમજી શકવા છતાં પણ શ્રી

! કરનારને મહાલાભ કરે—એવા આ સૂત્રો-

જ્યાએ જે પ્રાદાણને ગળાએ પુરોહિતપદે સ્થાપિત કર્યો હતો, તે પ્રાદાણ નગરમાં ફરતો કાચપ પુરોહિતની પત્ની અને કપિલની માતા યશાના જોવામાં આવ્યો તે વખતે એ પ્રાદાણ નાચતા ઘોડા ઉપર બેઠેલો હતો અને તેના માથે રાજાએ આપેલું મોઢું છત્ર હતું.

એ પ્રાદાણને એ પ્રમાણે ગેલ કરતો જોવાથી, યશા પ્રાદાણીને પોતાના મૃત પતિની મમૃદ્ધિ યાદ આવી અને એથી તે રૂદન કરવા લાગી.

કર્મોના ઉદયને સમભાવે વેદો

જે યશા વિવેકી અને ધીરજવાળી હોત, તે આમાં રૂદન કરવા જેવું કાઈ હતું જ નહિ. સસારમાં સૌને પોત પોતાના જ કરેલા શુભાશુભ કર્મોને ભોગવવાના હોય છે. ઉન્મત્ત બનીને ભોગવો, રડીને ભોગવો કે સમતાથી ભોગવો, પણ ઉદયમાં આવેલા કર્મોને ભોગવવા તો પડે જ! અવિવેકી અને અધીર આત્માઓ શુભ કર્મોના ઉદયને ઉન્મત્ત બનીને તથા અશુભ કર્મોના ઉદયને દીન બનીને ભોગવે છે, જ્યારે વિવેકી અને ધીર આત્માઓ શુભ કર્મોના ઉદયની જેમ અશુભ કર્મોના ઉદયને પણ સમતાથી ભોગવે છે. આમ શુભ શુભ કર્મોના ઉદયને ભોગવે છે તો બધા, પરંતુ જેઓ શુભ કર્મના ઉદય સમયે ઉન્મત્ત બનીને તથા અશુભ કર્મના ઉદય સમયે દીન બનીને દુધ્યાનપૂર્વક એ કર્મોને ભોગવે છે, તેઓ તે સમયે બીજા ઘણા અશુભ કર્મોને ઉપાજે છે, જ્યારે જે પુણ્યાત્માઓ પોતાના શુભ કર્મના ઉદયને કે અશુભ કર્મના ઉદયને સમભાવે વેદે છે, તે પુણ્યાત્માઓ તે સમયે પોતાના

પૂર્વસચિત ઘણા અશુભ કર્મોની નિર્જરાને સાથે છે તેમ જ એવા સમયે તેમને જે બધ થાય છે, તે પણ પુણ્યાનુબધી પુણ્યનો બધ થાય છે

કર્મના બન્ધનને તોડવાનો પ્રકાર્ય કલ્પો જોઈએ

કર્મના બન્ધનમા પડેલા એકે એક આત્માએ આ વાત અવશ્ય લક્ષ્યમા લેવા જેવી છે. કર્મના બન્ધનમા પડેલા આત્માએ, સૌથી પ્રથમ તો એ વાત ઉપર લક્ષ્ય આપવા જેવું છે કે-મને જે કાંઈ મુખની કે દુખની સામગ્રી પ્રાપ્ત થાય છે, તે મારા શુભાશુભ કર્મથી જ પ્રાપ્ત થાય છે અને એ શુભાશુભ કર્મનો કર્તા બીજો કોઈ નથી, પરંતુ હું પોતે જ છું આથી, મારે માર કરેલું ભોગવવું, એમા ગણ થઈને કે નારાજ થઈને પણ થેલા બનવા જેવું શું છે ? મારે માટે ચિન્તા કરવા લાયક બે કોઈ પણ વસ્તુ હોય, તો તે એ છે કે-મારું મુખ વર્તમાનમા મારા કર્મોને આધીન છે મુખ, એ તો મારો સ્વભાવ છે એ સ્વભાવના ભોગવવામા અન્તરાય કળનાઈ માઈ કર્મબન્ધન છે આથી, મારે મને મળેલી અગર તો મને મળતી મુખની કે દુખની સામગ્રીમા નથી રાચવા જેવું કે નથી રહવા જેવું મારે તો, ગમે તેવી સામગ્રીનો ભોગ પ્રાપ્ત થયો હોય તો પણ, મારા પુરુષાર્થને ફાલ્ગીને મારા કર્મબન્ધનને છેદવાનો પ્રયત્ન કરવો એ જ કરવા લાયક છે મારે મારા કર્મબન્ધનનો છેદ કરવો હોય, તો મારા કરેલા જે જે શુભ કર્મો કે અશુભ કર્મો ઉદયમા આવે, તે કર્મોએ સર્જેલી સ્થિતિનો મમભાવે નિર્બોધ કરી લેવો જોઈએ અને તેની સાથે જ કર્મના સવરને માટેનો તથા કર્મની નિર્જરાને

માટેનો પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ ’

જેઓ પોતાની બુદ્ધિને આટલે સુધી લઈ જઈ શકે નહિ, તેઓ પણ એટલું તો વિચારી શકે કે—‘ મને જે દુ ખ આપ્યું છે, તે મારા પૂર્વકૃત અશુભ કર્મના ઉદયથી આપ્યું છે, માટે દુ ખથી ડરનારા એવા મારે, હવે એવું અશુભ કર્મ મારા આત્માને વળગે—એવું કાઈ જ નહિ કરવું જોઈએ, તેમ જ મને જે સુખ મળ્યું છે, તે મારા પૂર્વકૃત શુભ કર્મના ઉદયથી આપ્યું છે, માટે સુખના અર્થો એવા મારે, શુભ કર્મમા જ ચત્તગીઠ બનવું જોઈએ ’ આમ જરૂરે કરતે પણ બુદ્ધિ કર્મ બન્ધનથી છૂટવાનો પ્રયત્ન કરવાની વિચારણા સુધી પહોંચી જાય

વળી, આ રીતિએ જેઓ વિચાર કરી શકે છે અને તદનુસાર વર્તન રાખી શકે છે, તેઓનું ભવિષ્ય તો ઘણું ઉજ્જ્વળ બને જ છે, તેઓ ભવિષ્યમા ઘણા સુખના ભાગી અવશ્ય બને છે, પરંતુ વર્તમાનમા ચ તેઓ સમભાવના આત્મિક અને અનુષ્ઠાન સુખને લોગવી શકે છે એવા આત્માઓ કદાચ બીજાઓની દૃષ્ટિમા ‘ મહા દુ ખી ’ તરીકે દેખાય—એમ પણ બને, પરંતુ હૈયામા તો તેઓ સુખનો જ સ્વાદ અનુભવતા હોય છે, જ્યારે અવિવેકી અને અધીર માણસો બહારથી સુખી દેખાતા હોય ત્યારે પણ, હૈયામા તો વિવિધ વેદના એનો જ અનુભવ કરતા હોય છે એટલે કર્મના બન્ધનને તોડવાનો પ્રયાસ, એ જ એક સાચા સુખને માટેનો પ્રયાસ છે

માતાનો પુત્રાનો

કપિલ પોતાની માતાને ગડતી જોઈ એને ખબર નથી કે—તેની માતા કયા કારણે રહે છે ? પણ માતાને રડતી

લેઈને, એને પણ રડવું આવી જાય છે એ પણ રડવા લાગે છે સ્નેહીજનોને રડતા લેઈને, સ્નેહવાળાઓને ઝટ રડવું આવી જાય છે તેમા ય, બાળકો જે પોતાના માતા-પિતા કે ભાઈ-બેનને ગડતા જુએ છે, તો ગ્રામ વસ્તુ જ પોતે પણ રડવાનું શરૂ કરી દે છે । મોહનો પ્રભાવ કેટલે ઉંડે પહોંચેલો છે, એ તો જુઓ ! કારણ જાણે નહિ અને બીજી કાંઈ ખાસ સમજી શકે નહિ, તો પણ પોતાના સ્નેહીઓને રડતા લેઈને રડવા મડી જાય !

કપિલે ગડવા માડ્યું તો પણ તેની માતા રડતી છાની રહી નહિ, એટલે તેનાથી પોતાની માતાનું રૂદન ખમાયું નહિ તેણે પોતાના હાથથી માતાના મુખને ઊંચું કર્યું અને તેને પૂછ્યું કે-‘ તમે શા માટે રડો છો ? ’

માતાએ તેને પેલા બ્રાહ્મણ પુરોહિતને કસ્ટો બતાવ્યો અને કહ્યું કે-‘ બેટા ! એક વખત એવો હતો, કે જે વખતે તારા પિતા પણ આના જેવી જ સમૃદ્ધિ ભોગવતા હતા એ વાત મને યાદ આવી અને એથી મને રડવું આગ્યું તે ત્યારે તારા પિતાના જેવા શુભોને ઉપાલ્ખ્યાં નહિ, ત્યારે આ સમૃદ્ધિ આ બ્રાહ્મણને પ્રાપ્ત થઈ પિતાની સમૃદ્ધિને નિર્ગુણી પુત્રો રાખી શકતા નથી ’

સપત્તિનું કારણ ગુણ કે પુણ્ય ?

યશા બ્રાહ્મણીનું આ કથન સાર્યું છે, પણ તે એકદેશીય સત્ય છે દુન્યવી સમૃદ્ધિ વસ્તુવ ગુણને આધીન પુણ્ય છે મહા શુભવાન એવા મોટી પણ સપત્તિ ચાલી

ઘણીવાર બનેલું જોવાય અગર તો જણાય છે દુન્યવી સમૃદ્ધિ
જે શુભને જ આધીન હોય, તો નિર્ગુણી અથવા તો દુર્ગુણી
એવા કેાનીય પાસે સપત્તિ નહિ હોવી જોઈએ, જ્યારે
આત્મારે જેઓ મોટા સપત્તિશાલિઓ ગણાય છે, તેઓમાં
શુભવાનો ઘણા થોડા છે અને નિર્ગુણી અથવા દુર્ગુણી ઝાઝા
છે શુભને સપત્તિનું પણ ઠારણ કહેવું હોય, તો એ રીતિએ
કહેવાય કે-શુભ જેનામાં હોય, તે પુત્ર્ય બાધે અને પુત્ર્યના
ઉદયે સપત્તિની પ્રાપ્તિ થાય બાકી, વ્યવહારથી એમ કહેવાય
કે-પિતાની સપત્તિને પુત્રે શુભવાન હોય તો જ સાચવી શકે છે.

માતાએ કપિલને એ પ્રમાણે કહ્યું, એટલે કપિલે માતાને
કહ્યું કે- 'તો હું પણ શુભનો અર્થો બનીને હવે અભ્યાસ કરું'

માતા કહે છે કે- 'તારી ઇચ્છા તો સારી છે તૂ જરૂર
ભણ, પણ આ ગામમાં તને ભણાવશે કોણ ? ઠારણ કે-
અહીંના બધા ય લોકો તારા પ્રત્યે ઇર્ષ્યાવાળા છે તારે જો
ભણવું હોય, તો તૂ શ્રાવસ્તી નગરીએ જ ત્યા ઇન્દ્રકુત નામે
તારા પિતાના મિત્ર રહે છે એ સર્વ શાસ્ત્રોના વેત્તા છે તૂ
એમની પાસે ભણવાને જઈશ, તો તે તને પોતાના પુત્ર જેવો
માનશે અને પિતાની જેમ પ્રસન્ન થઈને કળાપૂર્ણ બનાવશે.'

એ જ્ઞાનપ્રેમ નથી

માતાને પુત્રને ભણાવવાની ડેટલી બધી હોશ છે ?
નાની ઉંમરના પણ છોકરાને એ, ભણતર ખાતર પરગામે અને
પરગૃહે જવાની સલાહ આપે ■ પરન્તુ વિચારવા જેવી બાબત
એટલી જ છે કે-આ જ્ઞાનનો પ્રેમ છે કે બીજી કોઈ વસ્તુનો
પ્રેમ છે ? વાત ભણાવવાની છે, મહેનત ભણાવવાની છે, પણ

પ્રેમ જ્ઞાનનો નથી, પ્રેમ ધનમપત્તિનો છે, એ તમને મમત્વય છે ? જ્ઞાનના અભાવે પતિની મમદિગ્ધ અને છોકરા જ્ઞાની હોય તો પતિના જેવી મમદિગ્ધો પુન મેળવી શકે, આ જ વિચારથી માતાની પુત્રને બહુતર માટેની પ્રેરણા છે ને ? આને, જ્ઞાનપ્રેમના નામે વખણાય ? જ્ઞાનોદ્યોતને માટેનો આ પ્રયત્ન છે, એમ કહેવાય ? કહો કે—નહિ જ એમ, આજે ધણા લોકો જ્ઞાનની, બહુતરની વાતો કરે છે, પરંતુ એમા મોટો ભાગ આ યશા નામની ગ્રાહણી જેવી મનોવૃત્તિવાળો છે. જેવું જ્ઞાનનું નામ અને પોષવો ધનપ્રેમને, પૌંડ્રલિક પદ્મોના પ્રેમને, એવું જો સમજપૂર્વક એટલે ઈશદાપૂર્વક કરાતું હોય, તો એ પણ ઉતરર્પીટી જ છે. આપણા સમાજમા ય આજે આવા પ્રકારની ઉતરર્પીટી ચાલી ગઈ છે. શાસ્ત્રોમા જ્ઞાનની મહત્તાને વર્ણવતા જે જે વાક્યો આદિ હોય, તેને આગળ ધરવા અને શાસ્ત્રોના સાચા જ્ઞાન પ્રત્યે જ અમરભાવ જન્માવે એવા બહુતરને માટે, એ વાક્યોથી દોરવાઈ જઈને જે લોકોએ નાણા આપ્યા હોય, તેમના નાણાનો ઉપયોગ કરવો, એ શું બ્યાજળી ગણાય ? તમે મસારમા બેડા છો અને સસારમા તમારે ઘણું ઘણું નહિ કરવા જેવું ય કરવું પડે છે, પણ તમે એને જો ધર્મના વાધા પહેરાવવાનો પ્રયત્ન કરો, તો એમા તમે માત્ર અધર્મકરણના પાપને જ ઉપાર્જિતા નથી, પરંતુ ધર્મદ્રોહના-ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણા આદિના મહા પાપને પણ ઉપાર્જો છો, માટે અધર્મને આચરવો પડે તો ય કદી એને ધર્મનું રૂપ આપવાનો પ્રયત્ન કરવો નહિ

કપિને ઈન્દ્રજિત પાસે જઈને અભ્યાસ શરૂ કર્યો

કપિલે એ ॥ પાસેથી રવાના થઈને ઈન્દ્રજિતની પાસે

પહોંચી ગયો ત્યાં જઈને એણે વિનંતિ કરી કે-‘ મને શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરાવો તમારા વિના મારે બીજું કોઈ શરણુ નથી ’

ઈન્દ્રહત્ત મંજુન માણસ છે, પણ નિર્ધન છે પોતે પોતાનો જીવનનિર્વાહ પણ મહા મુશીબતે કરે છે આટલો ગરીબ હોવા છતાં પણ એ પ્રમાણિક છે, એટલે કપિલને એ સાચે સાચી વાત કહી દે છે કપિલને એ પહેલાં તો ઉત્તમા હિત બનાવે છે એ કહે છે કે-‘ તું મારા ભાઈનો જ પુત્ર છે વિદ્યાનો આવો મનોરથ કરીને તે તારા પિતાને લલિજત નથી કર્યાં ’ અર્થાત્-‘એમના જેવાના પુત્રને શોભે એવો જ તારો મનોરથ છે ’ આ પ્રમાણે કહ્યા પછીથી, ઈન્દ્રહત્ત કહે છે કે- ‘ પણ હું તને શી વાત કર ? તારૂં આતિથ્ય કરવા જોશુ પણ ધન ભારી પાસે નથી, એટલે મને ચિન્તા એ વાતની થાય છે કે-મારી પાસે ભણવાને આવેલો તું રોજ જમીશ કયા ? ભોજન વિના તો, તારો ભણવાનો મનોરથ બ્યર્થ નિવડશે ’

ઈન્દ્રહત્તે આ પ્રમાણે ઠણું, પરંતુ કપિલ તો ગમે તે ઉપાયે ભણવા જ માગે છે, એટલે કપિલ કહે છે કે-‘ હે તાત ! ભિક્ષા દ્વારા મારૂં ભોજન થઈ રહેશે પ્રાક્ષણ જ્યારથી જનોઈને ધારણુ કરે છે, ત્યાંથી એને ‘ ભિક્ષા આપો ’ એમ કહેવાનું નક્કી જ થઈ ગયેલું છે એટલે તો પ્રાક્ષણ હાથી ઉપર આરૂઢ થયેલો હોય, તો પણ ભિક્ષાને માગતા લાજતો નથી અને જે ભિક્ષાચર જ છે, તે તો જેમ રાજા કોઈને ય કોઈ વાર આધીન થતો નથી, તેમ કોઈને ય કયા ય આધીન થતો નથી ’ અર્થાત્-‘રાજા જેમ સર્વ કાળે સર્વત્ર જઈ શકે છે, તેમ ભિક્ષાચર પણ સર્વ કાળે સર્વત્ર જઈ શકે છે ’

કપિલના આટલા બધા અધ્યયનને માટેના ઉત્સાહને

જોઈને, ઈન્દ્રદત્ત પડિત ખૂશ ખૂશ થઈ ગયો. કપિલને એણે કહ્યું કે-‘ તપ કરનારાઓ બિદ્યાથી નિર્વાહ કરે તે ઉત્તમ છે, કારણ કે-એમને તો કદી શિક્ષા ન મળે તો તપ કરવો જ છે એટલે તેઓ ચલાવી શકે, પરંતુ તને જો એક વારેય શિક્ષા ન મળે, તો તારા અધ્યયનનું થાય શું ? ’

કપિલને આમ કહીને, ઈન્દ્રદત્ત જાતે જ કપિલને માટેના લોજનની વ્યવસ્થા કરવાને માટે નીકળ્યો. કપિલને પણ તેણે પોતાની આગળીએ સાથે લીધા.

કપિલને લઈને ઈન્દ્રદત્ત પડિત શાલિભદ્ર નામના કોઈ શેઠને ત્યાં ગયો. એના આગળે ઉભા રહીને, તેણે પોતાના ગાયત્રી મંત્રને ઉચ્ચ સ્વરે બોલવા માડ્યો, કે જેથી શેઠને ખબર પડે કે-બહાર કોઈ પ્રાણી આવ્યો છે.

શેઠે પણ ઈન્દ્રદત્તને ઘરમાં બોલાવીને પૂછ્યું કે-‘ તારી શી યાચના છે ? ’

ઈન્દ્રદત્તે કહ્યું કે-‘ આ પ્રાણી બાલને આપ રોજ લોજન કરાવો, એટલી જ યાચના છે ’

શેઠે એ યાચનાનો સ્વીકાર કરી લીધો. રોજ કપિલ એ શેઠને ત્યાં જઈને જમી આવતો અને બાકીના સમયમાં, સુખ્યત્વે, ઈન્દ્રદત્તની પાને અધ્યયન કર્યો કરતો.

કપિવત્તા દાસી સાથે સર્જન

એ પ્રમાણે અધ્યયન કરતો કપિલ યુવાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયો. જે શાલિભદ્રને ઘરે તે રોજ જમવા જતો હતો, તે શાલિભદ્રના ઘરમાં એક યુવાન વયની દાસી હતી, જે કપિલને રોજ, સારૂં સારૂં બોજન પીરસતી હતી. યુવાન અને

હસમુખો કપિલ, તે દાસી ઉપર રાગવાળો બન્યો ! અને તે દાસી પણ આ કપિલમા અનુરાગવતી બની એ બન્નેનો એ રાગ એટલી હદે પહોંચી ગયો કે—એ બન્નેની વચ્ચે કામ કીડાના મળધો પણ થવા લાગ્યા

શ્રીજનના મસર્ગથી દૂર રહેવું

ખરેખર, યુવાનોને માટે શ્રીજનનુ માનિધ્ય, એ આન્તર મનુ એવા કામને જન્મવાને માટેનુ અને કામને જોર કરવાને માટેનુ મ્થાન છે યુવાનીને દીવાની કહેવામા આવે છે, તે આ માટે જ ! આથી, યુવાન માણસે જો શીલમયન બન્યા રહેવું હોય, તો શ્રીજનના મસર્ગથી અલગ રહેવું, એ જ સલાહભર્યું છે શ્રીજનના મસર્ગમા કામ કેવી રીતિએ પેદા થઈને ક્રમે ક્રમે પોતાની કળાને ખીલવે છે, તેની કેટલાક યુવાનોને તે વખતે ખબર પણ પડતી નથી આજે કેટલાક યુવાનો કહે છે કે—‘યુવતીઓની સાથે માત્ર બેસીએ—ઉઠીએ, એમા વાધો શો ? એની માથે વાતો કરીએ, એમા વાધો શો ? એની સાથે હસીએ—ક્રીએ, એમા વાધો શો ?’ પણ તેઓને ખબર નથી હોતી કે—એમા પણ પ્રાય કામ જ પ્રમાણ પામી રહ્યો હોય છે એવા યુવાનો એટલો વિચાર તો કરે કે—અન્ય યુવતીઓની માથે બેટલુ બેસવા—ઉઠવાનુ, વાતચીત કરવાનુ અને કરવા—હરવાનુ ગમે છે, તેટલુ યુવાનોની માથે બેસવા—ઉઠવાનુ, વાતચીત કરવાનુ અને કરવા—હરવાનુ ગમે છે ખરું ? તમારૂં હૃદય જો એની સાથે નિર્દોષભાવે મળ્યું છે, તો ઝાઈ યુવાન મહાધ્યાયી, મિત્ર સાથે એવું કેમ નથી મળ્યું ? માટે લાગે એવું બને છે કે—બેટલુ આકર્ષણ

પુરૂષમિત્ર પ્રત્યે નથી થતું, તેટલું આકર્ષણ સ્ત્રીમિત્ર પ્રત્યે થાય છે એ વિનમ્રતીય સંબંધના રાગનોજ એક પ્રકાર છે અને એ પ્રકારના રાગને પણ કામરાગ કહેવાય યુવક-યુવતીઓના નબળાઈ, સમર્થતા, આજ કેટકેટલા અનિષ્ટો જન્મ્યા છે, એવું વર્ણન કરવું એ પણ મુશ્કેલ છે આ તો તમે સાનના મમજી બાવ, એ પ્રકારે સૂચન કર્યું

દાનીની ગરીબી

અહીં કપિલ જેમ નિર્ધન છે, તેમ પેટી દામી પણ નિર્ધન છે દામીપણું કરવા છતાં પણ, એને એનો ગુનરો કરવામાં મુશ્કેલી નડે છે આથી, તેણીએ પોતાની ઈચ્છા નહિ હોવા છતાં પણ, પોતાના નિર્વાહની અવગણનાને માટે, અન્ય કાંઈ પુરૂષને મેવવાનો વિચાર કર્યો આવે વિચાર પણ, એ દામીએ કપિલથી છુપાવ્યો નહિ કપિલને તેણીએ કહ્યું કે- 'તમે જ મારા પ્રાણનાથ છો, પણ તમે નિર્ધન છો, એટલે મારે મારા છવનનિર્વાહને ખાતર બીજા પુરૂષને સેવવો પડશે' કપિલે એમાં અનુભવિ આપી કપિલની સાથેના એનો સંબંધ તો ચાલુ રહ્યો

દાસીના દુઝે દુઝી કપિલ

અન્ય પુરૂષને મેવવાથી, એ દામીનો ગુનરો તો થતો રહ્યો, પણ ગરીબી તો ઉભી ને ઉભી જ રહી એક વાર કપિલ જ્યારે એ દામીની પાસે ગયો, ત્યારે કપિલે તેણીને ઘણા ખેદવાળી બોલેને ખેદવું કાગળ પૂછ્યું દામીએ કહ્યું કે- 'આ નગરમાં અમુક દિવસે દામીઓનો ઉત્સવ થાય છે દામીઓના ઉત્સવનો એ દિવસ હવે દૂર નથી, આવતી

કાલે જ છે અને મારી પાને પુષ્પપત્રાદિને ખરીદી લાવવાને માટે જેટલું દ્રવ્ય જોઈએ, તેટલું દ્રવ્ય પણ નથી પુષ્પપત્રાદિ વિના હું દામીઓમા વગોવાઈ જઈશ અને એથી મારી હાલત કેવી થશે, એની જ મને ચિન્તા થાય છે ’

કપિલ પણ એ દાસીના હું ખે એટલો બધો હું ખી થઈ ગયો કે—અધીરજથી તે મૃદ અને મૌન બની ગયો.

કપિલને એવો હું ખી થઈ ગયેલો જોઈને, દાસીએ કહ્યું કે—‘તમે ખેદ કરો નહિ એક ઉપાય છે આ નગરમા ધન નામનો જે શેઠ છે, તે જે કોઈ એને રાત્રિ પૂરી થતાની સાથે જ જગાડે છે, તેને જે માસા જેટલા સોનાનું દાન દે છે—તમે આજની રાત પૂરી થતા પહેલા જ એ શેઠને ઘેર જાઓ અને કલ્યાણ રાગમા મધુર ગીત ગાઓ ’

આને દયા ન કરેનાય

કપિલને પણ એ સૂચના ગમી ગઈ અને કપિલે તેમ કરવાની તત્પરતા બતાવી આ પણ કામરાગનો જ પ્રકાર છે આમા દયા નથી દાસીના હું ખનુ નિવારણ કરવાની ઈચ્છા છે અને તેમ છતાં પણ આ દયા નથી જેમ પહેલા વાત થઈ ગઈ કે—ભણતર માટેની જ પ્રેરણા છતાં એ જ્ઞાનપ્રેમ નથી, તેમ અહીં દાસીના હું ખના નિવારણની તીવ્ર ભાવના હોવા છતાં પણ, આ દયા નથી કેમ? હું ખના નિવારણની જે ઈચ્છા છે, તે કામરાગમાથી જન્મેલી છે માટે! એ હું ખ પોતાની રાગપાત્ર દાસીનું હતું માટે રખતું હતું અને એ હું ખ પોતાની રાગપાત્ર દામીનું હતું માટે જ એ હું ખના નિવારણની ઈચ્છા જન્મી હતી, એટલે એમા દયા છે—એવું માની

અગર તો કહી શકાય નહિ કશોજ સ્વાર્થ ન હોત, તો એ દયાનો ભાવ મનાત દયાના ભાવમા માત્ર હુ ખ જોવાય છે, પણ કોનુ હુ ખ એ જોવાતું નથી

કપિલ પકડાયો

હવે એ દામી મધ્ય ગતિએ કપિલને પેલા ધન શેઠના ઘર તરફ રવાના કરે છે અને કપિલ જાય છે પણ ખરી, કારણ કે-એ ય હુ ખી છે અને જન્ને ય પોતપોતાના હુ ખના નિવારણને જખી રહેલ છે દામી યાને દ્રવ્ય નથી એ માટે એ હુ ખી છે અને કપિલ દામી હુ ખી છે એટલે તેણીના હુ ખને નહિ સહી શકવાથી હુ ખી છે

કપિલ મધ્ય ગતિએ ધન શેઠના ઘર તરફ જવાને માટે રવાના તો થયો, પરંતુ રસ્તામા તેને કોટવાલોએ પકડ્યો કપિલને ખબર નથી કે-‘સવાર નથી થવા આવી, પણ મધ્ય રાત્રિનો સમય છે’ એ તો અમતે છે કે-‘હમણા રાત્રિ પૂરી થશે અને સવાર થશે’ ‘જો સવાર થઈ ગઈ, તો હું ધન શેઠનું દાન નહિ મેળવી શકું’-એ વાતની એને બારે બીક છે, આથી નિર્જન એવા રસ્તા ઉપર તે વેગથી આટ્યો જાય છે, એને એમ વેગથી જતો જોઈને, રસ્તામા રક્ષા કરવાને માટે રોન ભારતા રક્ષક કોટવાલોને લાગે છે કે-‘આ કોઈ ચોર છે’ અને એમ એને ચોર સમજીને તેઓ પકડી લે છે

સવાર થતા, રક્ષકોએ એને રાજા પ્રમેનજિતની પાસે રજૂ કર્યો રાજાએ પૂછવાથી, તેણે જે માસા સોનું લેવા જવાને માટે તે કેમ અને કયા જતો હતો, તે બધી ય હકીકત અથેતિ કહી સમજાવી

લોકો પ્રાય મૂઢની જેમ પ્રવર્તી^૯ રહ્યા છે, માટે સદ્ધર્મના
મહુપદનો જોઈએ તેના કંગતા નથી

વિચાર કરો ઠે-કપિલ ઘેરથી નીકળ્યો હતો શા માટે ? હું ખના નિવારણને માટે જ ને ? નીકળ્યો હતો હું ખના નિવારણને માટે અને નવું હું ખ પેદા થઈ ગયું કર્મની ગતિ આવી વિચિત્ર છે હું ખના નિવારણને સૌ ચાહે છે, હું ખના નિવારણના આશયથી મર્વે પ્રયત્નગીત પણ છે, પરંતુ હું ખના નિવારણના અને સુખના મપાદનના આશયથી જે કોઈ પ્રયત્ન કરે, તે બધાનું હું ખ જાય જ અને તે બધાને સુખ મળે જ —એવું બનતું નથી એ પ્રયત્નથી, હું ખ જવાને બહલે પોતાનું જે કાઈ થોડું-ધણું સુખ હોય તે પણ જાય અને હું ખમા વધારો જ થાય, આવું પણ ધણું બને છે આવા ઉઠાહરણો આખ સામે બનવા છતાં પણ અને આવા પ્રકારનો પોતાને પણ વારંવાર અનુભવ થતો હોવા છતાં પણ, જેઓ કર્મની સત્તાના અસ્તિત્વને માનવાનો ઈન્કાર કરે છે, તેઓ ગમે તેટલા બુદ્ધિશાલી હોય, પરંતુ સમ્યક્ વિચારણાને માટે તો તેમની બુદ્ધિ કુર્કિત જ થઈ ગયેલી છે—એમ કહેવું પડે એ જ રીતિએ, જેઓ કર્મની સત્તાના અસ્તિત્વને માનવાનો ઈન્કાર કરતા નથી અને તેમ છતાં પણ જે લોકો પોતા ઉપરની કર્મની સત્તાથી મુક્ત બનવાને ઈચ્છતા નથી, તેઓની કર્મસત્તાના અસ્તિત્વ સબધી માન્યતા પણ પાગળી જ છે માણસ જે માત્ર પોતાના પણ અનુભવો સબધી વિચાર કરે અને બુદ્ધિનો મહુપયોગ કરે, તો પણ તેને લાગે કે—અત્યારે હું હું ખના નિવારણને માટે અને સુખના મપાદનને માટે, જે પ્રકારનો

પત્ન અને જે દિશાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું, તે મારો
પત્ન જિલટો છે અને જિલટી દિશાએ છે જે આટલું પણ
મજાઈ જાય, તો એને 'કર્મના બન્ધનથી મુક્ત બનવું, એ જ
ધર્માય હું બના નિવારણનો અને સધળા ય મુખોના સપા-
નો સાચો ઉપાય છે'—એમ લાગે, અને એથી એ પણ શોધે
—'મારે કર્મના બન્ધનથી મુક્ત બનવાને માટે કેવો પ્રયત્ન
કરવો જોઈએ?' પણ જગતના જીવોનો મોટો ભાગ લગભગ
કેવો જ બનીને પ્રવર્તી રહ્યો છે અને એથી જ મધ્યકર્મના
દુષ્ટદેશો પણ જેવા સફલ નિવડવા જોઈએ તેવા સફલ
નિવડતા નથી

મારે આપત્તિ ને મળે સપત્તિ-એમે ય બને

કપિલને તો જે હું ખ આબ્યું છે, તે હું ખ પણ મુખને
માટે જ આબ્યું હોય, એવું બન્યું છે હું ખ એના પાપના
દેવે જ આબ્યું છે—એમા જે મત ન હોઈ શકે, પરંતુ એનું
પાપ પાપાનુબધી નહિ પણ પુણ્યાનુબધી હોય—એવા પ્રકારનું
રિણુમ આબ્યું છે તમને કહ્યું હતું કે—'પાપાનુબધી પુણ્ય ક્રમતા
પુણ્યાનુબધી પાપ સાફ' અને એ વાતનો તમને અહીં
સાક્ષાત્કાર થશે કેળીતી રીતિએ કપિલને માટે કેવી વિષમ
વ્યતિ આવી પડી છે? ભણવાનું ય જાય, લોગેય જાય અને
પયશ થાય તથા અનેકવિધ આપત્તિઓ ખડી થઈ જવા પામે
આટલાંજોએ કપિલને જેમ ચાર માનીને પકડ્યો, તેમ રાજા પણ
એને ચાર માની લે અને ચાર માનીને એને શિક્ષા કરે, તો
એથી કપિલ કેવી હાલતમા મૂકાઈ જાય? પણ આ બધા ય
યોગેમાથી કપિલ ઉગરી જાય છે કપિલ આ બધી આપત્તિ-

ઓમાથી જ ઉગરી જાય છે-એટલું જ નહિ, પણ આ નિમિત્તે
તો એ સાચી સપત્તિની સપ્રાપ્તિઓના માર્ગે ચઢી જાય છે
હુ ખ પણ એ પુણ્યાનુબંધી પાપના ઉદયથી આન્ય હોય અને
શુભની ભવિતવ્યતા મારી હોય, તો આપત્તિઓ તો સપત્તિની
વેલડીઓની ગરજ સારનારી નિવડે, છે જણાય ઠે-આપત્તિ
આવી, અને પરિણામ સપત્તિની પ્રાપ્તિમા આવે

કપિલ ઉપર રાજાનો દયાભાન

રાજાએ પૂછના, કપિલે જે માસા સોના સળધી પોતાની
જે હકીકત હતી, તે જેવી હતી તેવી જ રાજાને કહી દીધી
એના સારા નસિબે રાજાએ એની સાચી હકીકતને સાચી માની

આપણી માચી પણ હકીકત બીજાને સાચી ન લાગે,
એવું પણ બને, એકની માચી હકીકત ખોટી લાગે અને
બીજાની ખોટી હકીકત સાચી લાગે, એવું પણ બને સસારમા
તો, દરેક અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતામા પુણ્ય-પાપનો સમ્બંધ ખરોજ

રાજાને કપિલે કહેલી સાચી હકીકત સાચી લાગી,
એટલે રાજાના હૃદયમા કપિલ પ્રત્યે દયાભાવ પેદા થયો
રાજાને કપિલ ઉપર એટલી બધી દયા આવી ગઈ કે-‘તારી
જે, માગવાની ઇચ્છા, હોય, તે-તૂ, માગી લે’-એમ રાજાએ
કપિલને કહ્યું

જ્યાથી દડ પામવાની સભાવના હતી, ત્યાથી જ કપિલ
દયા પામ્યો અને દાન પામવાના સુદર સયોગમા મૂકાયો.

કપિલે કહ્યું, કે-‘હુ વિચાર કરીને માગીશ’

અને રાજાને એ પ્રમાણે કહીને, કપિલ ‘રાજાની’ પાસે
શુ માગવું?’-એ, સળધી વિચાર કરીને નિર્ણય કરવાને માટે,

રાજાની રત્ન લઈને અગ્રોક વનમા ગયો.

કપિલની વિચારણામા કેવુ પ્રતિબિમ્બ ?

હવે અગ્રોક વનમા જઈને, કપિલ એકચિત્તે એ વિચારવા લાગ્યો કે 'મારે રાજાની પામે માગવું શું ?' અહીં કપિલે તે વિચારણા કરી છે, તે ખાત્ર ધ્યાનમા રાખવા જેવી છે. નસારના છવોની મનોવૃત્તિનું કપિલની વિચારણામા પ્રતિબિમ્બ પડેલું છે—એમ ઠહીએ તો પણ થાયે, અને તેના અન્ત ભાગમા મહાપુરુષોના મહાભાવનું એમા પ્રતિબિમ્બ પડેલું છે—એમ ઠહીએ તો પણ થાયે. સસારના ત્રેગીના વિચારોનો ઢાળ કેવો હોય—એ પણ કપિલની વિચારણામાથી જાણવાને મળે છે અને વિવેકી આત્માઓના વિચારોનો ઢાળ કેવો હોય—એ પણ કપિલની વિચારણામાથી જાણવાને મળે છે.

મગવાની નભાવના લાગી નહોતી માટે ઇચ્છા નહોતી

કપિલની વિચારણાની શરૂઆત એ માસા જેટલા સુવર્ણથી શરૂ થાય છે, કામળ કે-એ દામીને ઘરેથી નીકળ્યો ત્યાં માત્ર એ માસા સુવર્ણની આશાએ જ નીકળ્યો. હંતો, પણ એ વખતે એને માત્ર એ માસા જેટલા જ સુવર્ણની આશા અને ઇચ્છા કેમ હતી ?—એથી અધિક મગવાની નભાવના લાગી નહોતી માટે. જો અધિક મગવાની સભાવના લાગી હોત, તો અધિક મેળવવાની ઇચ્છા વાત અને અધિકની આશા બધાન જે કોઈ થોડુ માગે અથવા થોડુ જ મેળવવાની આશા રાખે, તેમનામા અધિકની ઇચ્છા જ નથી—એમ માની લેવા જેવું નથી. મગવાની સભાવનાને અભાવે, 'થલું થલું અથવા તો બધું જ મેળવવાની ઇચ્છા દબાઈને પડી રહેલી હોય છે' એમ

અગ્નિ ઉપર રાખ નાખી મૂકી હોય તેમ ! પણ જેમ જેમ માત્ર મળવાની સલાવનાજ વધતી જાય છે, તેમ તેમ ઈચ્છા પ્રગટ થયે જ જાય છે મળવાની સલાવના લાગે અને ઈચ્છા પ્રગટે નહિ, તો માનવ કે-ગુણ પ્રગટ્યો છે, બાકી થોડુ માગે કે થોડુ મેળવવાની આશા રાખે, એટલા જ ઉપરથી 'ગુણ પ્રગટ્યો છે'—એમ મનાય જ નહિ

જે માસા સોનાને બદલે સો સોનૈયાની ઈચ્છા

કવિલ માટે માગે તે મળવાની સલાવના ઉપસ્થિત થવા પામી છે, એટલે એની ઈચ્છા કેવો વેગ પકડે છે, એ જુઓ ! એને વિચાર થાય છે કે-‘હું જો જો માસા મુવર્ણ માગુ, તો એથી માત્ર અન્ન-વસ્ત્રાદિક મળે, પણ એટલાથી વળે શુ ? રાત્રિ હું જો માગુ તે આપવાનું કહે છે, તો પછી સો સોનૈયાજ માગી લઉં જ્યારે ચાચના કરવી જ છે અને ચાચના ક્યાં મુજબ મળે તેમ છે, તો ઓછું શું કામ ચાચવું ?’

હજાર સોનૈયાની ઈચ્છા

આમ જો માસા જેટલું મુવર્ણ માગવાની ઈચ્છા, સો સોનૈયાએ પહોંચી સો સોનૈયાએ પહોંચીને પણ એ ઈચ્છા અટકી નહિ, તેમ કે-‘માગ્યું મળશે’—એવો ખ્યાલ આવ્યો છે સો સોનૈયા માગુ—એવો વિચાર ક્યાં બાદ, સો સોનૈયામા શુ શુ આવી શકે તેમ છે—એનો કવિલને વિચાર આવ્યો અને એથી એને થયું કે-‘સો સોનૈયા મળે, એથી કાઈ વાહન વિગેરેની સમૃદ્ધિ ન થાય, માટે હું એક હજાર સોનૈયાજ માગી લઉં, કે જેથી જો ઈષ્ટ અર્થની પ્રાપ્તિને માટે હું આ નગરીમા આવ્યો છું, તેની પ્રાપ્તિ થાય ’ એને એની માતાની

વાત આ વખતે યાદ આવે છે ઘોડા ઉપર છત્ર ધરેલું હોય-
એવી હાલતમાં ઘોડેસ્વાર થઈને નગરના માર્ગોમાં ઈચ્છાનુસાર
ફરી શકાય-એવી સમૃદ્ધિને અનુલક્ષીને જ એની માતાએ
એને બળવાને માટે મોકલ્યો હતો અને એવી સમૃદ્ધિને
અનુલક્ષીને જ કપિલ જાડી બળવાને માટે આવ્યો હતો, એ
વાન યાદ છે ને ? એ જે અસાધ્ય બીજ પડેલું, તે પણ આ
વખતે કપિલને સતાવે છે અને મો મોનૈયાને બહાર એક
હજાર મોનૈયા માગવાનો વિચાર કરાવે છે

લાખ મોનૈયાની ઈચ્છા

એક હજાર મોનૈયાને માગવાનો વિચાર પણ નિર્ભયતા
રૂપમાં આવી શકે નથી એ વિચારેય ટકી શકે નથી
એને યાદ છે કે- 'એક હજાર મોનૈયાથી પણ યાદ શું ?
એટલા ધનમાં કાઈ સંતાનોના વિવાહ આદિના ઉત્સવો થઈ
શકે નહિ, માટે એક લાખ મોનૈયા માગી લઉં, અને એમ
કઈ એમાં જ હું યાચના કરવામાં ચતુર છું-એવું ગણાય '

કરોડ-સો કરોડ-દસગણ કરોડ મોનૈયાની ઈચ્છા :

એક લાખ મોનૈયાને માગવામાં પોતાના યાચનાચતુર
પણાને માનવા છતાં પણ, તે કપિલ એટલું માગવાના વિચાર
ઉપરેય સ્થિર થઈ શક્યો નહિ એને પાછો વિચાર આવ્યો
કે- 'એક લાખ મોનૈયામાં હું મારા મિત્રોનો ઉદ્ધાર શી રીતે
કરી શકું ? મારા બંધુઓનો ઉદ્ધાર શી રીતે કરી શકું ?
અને અન્ય દીનજનોનો ઉદ્ધાર પણ શી રીતે કરી શકું ?
માટે એક કરોડ મોનૈયા માગું ! ના, ના, મો કરોડ
માગું !

એક હજાર કરોડ મોનૈયા

લોભને વશ પડેલાઓની ચતી દુર્દશા

કપિલની આ વિચારણા, નસારના પ્રેમિઓના વિચારોનો ઢાળ કેવો હોય છે, એનું પ્રતિબિમ્બ પાડે એવી જ છે ને ? તમને પણ કોઈ કોઈવાર આવી વિચારણાનો કદાચ અનુભવ થયો હશે લાભની સલાવના માત્રથી પણ લોભ કેવો વધે છે, એના અનુભવથી તમે અલગ નથી, પણ પરિશ્રદ્ધનો પ્રેમ હોવાથી, લોભની વિટમ્બનાનો તમે વિચાર જ પ્રાપ્ત કરતા નથી અને કોઈ વાર જરા વિચાર આવી જાય છે, તો પણ પાછું એમ થાય છે કે—આપણે આટલું આટલું તો જોઈએ ને ? તમને જો તમારી ઈચ્છા મુજબનું મળી જાય તંમ હોય, તો ખરેખર તમે કપિલને પણ ટપી જાવ, એ બનવાનોગ નથી લાગતું ? ‘તોમને થોભ નથી’—એમ જે કહેવાય છે, તે ખોટું નથી લોભને વશ પડેલાઓ અમસ્તા અમસ્તા પણ કેટકેટલી ય નિરર્થક, નિષ્ફળ અને નુકસાનકારક વિચારણાઓ કરે છે, તો જો લાભની સલાવના પૂરેપૂરી લાગે, તો તો એ વિચારણાઓ કેટલે મુઠ્ઠી પહોંચે, એ કહી ગકાય જ નહિ ‘જીવવાનું થોડું ને ચાખા ઘણું’—એવો આ ખેલ છે મરવાનું નક્કી છે અને મર્યા બાદ આમાનું કાંઈ જ સાથે આવવાનું નથી એમ બક્કી છે, એમ જાણવા છતાં પણ માણસ આ જીવનમાં કેટકેટલી ધન-ધાન્યાદિ મામત્રીનો મત્સ્ય કરવાને ઈચ્છે છે ? પત્રી એ લોભથી, લોભે જન્માવેલી વિચારણાઓથી, લોભે કરાવેલી પાપપ્રવૃત્તિઓથી અને પૂર્વના પુણ્યને વશ જેટલું મળ્યું હોય તેના મમત્વથી જે કાંઈ પાપકર્મોને ઉપાજ્યાં હોય, તે લોગવવાના કોને ? તમારું કર્યું તો તમારે જ લોગવવું પડે ને ?

એ પાપખોના ઉદય થયે તમારી કેવી દગ્ગા થશે, એનો વિચાર કરે. તોજ ઉપર અને મમલકાવ ઉપર માન્ય થાયે, એ માટે પશ્ચિમદક્ષિણ મન છે પશ્ચિમદનો મર્વણ ત્યાં નહિ મરી શકનારે પણ પશ્ચિમ પશ્ચિમદના મર્વણ ત્યાં જીવી શકાય તેનજ પશ્ચિમદમાં જોડેલા છતાં પણ પશ્ચિમદ મુક્તી શકે નહિ, એ માટે પશ્ચિમદપરિનત મનને મદલ મરણ છે, એ પશ્ચિમદપરિમાણ મનને મદલ કરવાને અને વિચારના કરવાને એમો, તે થયે પણ મરિયાના જેવી વિચારના આગવાનો નવ છે, એજે અર્થાય આવધાની મળવાની જરૂર છે

મરિયાની વિચારના આરંભ પડે

દયે મરિયાની વિચારના કેવો થયે છે, એ જોડે એ દલર મરેડ નાંધેલા આગવાની છતાં મુખી મરિયાની વિચારના પડેલાની નહિ, પણ તે જ થયે મરિયાના કેવો શુભ કર્મના ઉદય થોડે, મરિયાની જે જુદા દલી, તે મુજર પરિણામવાળી જી નહિ, કાણ કે-જુદા કર્મગુણાની દોષ છે એથી મરિયા પોતાની આજ વિચારના પ્રવાદને થભાવી દે છે અને પોતાની વિચારના પ્રવાદને દયે એથી ક્રમથી વિચારે થાજે છે

મરિયા વિચાર કરે છે, પોતાની કુદેલી વિચારના મિદાવરોડન મરના વિચાર કરે છે કે-“અહો! મારા મે આજ જ મુવળેની પ્રાપ્તિમાં અને જે મરેડ દનો, તે નનોપ અત્યારે કરોડ થજ મોનેયાની પ્રાપ્તિમાં અને નથી જાતે એનાથી બધ થામીને જ એ બાગી નયો છે”

છે, કાણ કે-મામીને

કપિલ નીકળ્યો, તે વખતે એની મનોદશા એવી હતી કે-એ એને તેની ધારણા મુજબ એ મામા સોનું મળી જાત, તો એ સતોષનો જ અનુભવ કરત, પણ માગ્યું મળવાની સલાવનાએ એ મતોષને સળગાવી મૂક્યો હતો. હવે કપિલને ખ્યાલ આવ્યો કે-મારો સતોષ તો મને મૂકીને કચારનો ય ભાગી ગયો છે.

હવે તો, કપિલને સારા વિચારો જ આવવા લાગ્યા તેને વિચાર થયો કે-‘વિદ્યાનું ઉપાર્જન કરવાને માટે અહીં આવેલા મને આ જે દુર્ઘટન વળગ્યું, એથી મારે માટે તો એવું થયું કે-નીકળ્યો હું સાગરતીરે પહોંચવાને માટે અને પહોંચી ગયો હું હિમાલય પર્વતની તળેટીએ ! મને મારા ગુરૂએ જે જ્ઞાનદાન કર્યું, તે જલમા કમલ રોપવા જેવું થઈ જોઈતું હતું, પણ એને બદલે થયું તે સ્થલમા કમલ રોપવા જેવું ! કારણ કે-હાસીને વિષે પણ મેં હાસપણું કરીને, અકુલીતને છાજે એવું મેં કર્યું છે !’

દીક્ષા અને કેવલજ્ઞાન

આવી વિચારણા આવતાની સાથે જ, તે મહાનુભાવ કપિલના અન્ત કરણમા પાથેય ઇન્દ્રિયોના સઘળા ય વિષયો પ્રત્યે વિરાગભાવ પેદા થાય છે અને એમાથી ‘આવા વિષયો મારે જોઈએ જ નહિ’-એ પ્રકારના સવેગના ભાવને એ પુણ્યવત પ્રાપ્ત થાય છે એટલું જ નહિ, પણ સવેગના ભાવથી ભરેલી વિચારણામા રમતા એવા તે શ્રી કપિલ મહાનુભાવને ભતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે ભતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતા તેઓ સ્વયંબુદ્ધ બને છે તેઓ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યવાળા બને છે યત્રી સ્વયંબુદ્ધ બનેલા તેઓ પોતાના હાથે જ

પોતાના માયાના વાળોને લોચકગીને ઉખેડી નાખે છે અને દેવતાએ ત્યાં જ અર્પિત કરેલા મુનિવેષને તેઓ ધાગણુ કરે છે.

શ્રી કપિલ મુનિવર, એ પંચીથી, રાજાની પામે આવ્યા રાજાએ પૂછ્યું કે—‘શુ માગવાનો વિચાર કર્યો ?’ એટલે શ્રી કપિલ મુનિવરે પહેલા પોતાના મનમાં જે જે તરંગો ઉઠ્યા હતા, તે સર્વ કહી સમજાવ્યા અને અન્તે કહ્યું કે—

‘યથા લામસ્તથા લોમો, લામાલ્લોમ પ્રવર્ધતે ।

દ્વિમાધ્યા ચિત્તિત્ત કાર્ય, કોઠયાપિ ન દ્વિ નિષ્ઠિતમ્ ॥”

એટલે કે—જેમ જેમ લાલ થાય, તેમ તેમ લોલ વધે છે, લાલથી લોલ વધે છે અને એથી જ જે માસા સુવર્ણથી ચિન્તવેલું કાર્ય, કરોડ સોનેયાઓથી પણ નિષ્ઠિત થયું નહિ.

શ્રી કપિલ મુનિવરના એ વૃત્તાન્તને સામળીને, રાજા પણ વિચિત્ર થયો. તેણે કહ્યું પણ ખર કે—‘તમને હું કરોડ સોનેયા પણ આપું છું, તો તમે મરવને મૂકો અને લોગોને લોગવો, ઠારણ કે—તમારૂં આ મત તમને શુ ફળ આપશે, તેનો કોઈ જામીન નથી.’

આની સામે, શ્રી કપિલ મુનિવરે રાજાને કહ્યું કે—‘રાજન્ ! આ અર્થો અનર્થોને આપનારા છે, એટલે સોનેયાઓથી મારે સર્થું ! હું તો નિર્ઐન્ધ્ર થયેલો છું, માટે હું ભદ્ર ! તમને ધર્મલાલ હો !’

રાજાને આ પ્રમાણે કહીને શ્રી કપિલ મુનિવર ત્યાંથી નીકળી ગયા અને નિર્મળ, નિઃપૃહ તથા નિઃક્રુકાગી બન્યા થકા તે વિહંગવા લાગ્યા.

એ પ્રમાણે મતનું સુંદર પ્રકારે પાલન કરનારા મહા મુનિ શ્રી કપિલનો દીક્ષાપર્ચાય બ્યા માત્ર છ જ મહિનાનો થયો, ત્યાં તો તેમને ઉબવલ એવું કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું.

આ ઘટાનંતને વાચતા ને સામગ્રીમાં શું થાય ?

ખરેખર, જ્યારે પરિવર્તન આવવા માડે છે અને આવે છે, ત્યારે તે કેટલી બધી હદ સુધીનું સુન્દર પણ હોઈ શકે છે, તેનો આ પણ એક દાખલો છે પરિવર્તન આવ્યા બાદ અન્તર્મુદ્ગર્તમાં પણ પોતાના દેવવજાનને પ્રગટાવનારા પુણ્યવાનો થઈ ગયા છે આવું વાચીએ અને સામગ્રીએ, તે વખતે તો સહેજે થઈ જાય કે—‘અનન્તાનન્ત ઝલથી સસારમાં ભટકવા છતાં પણ, હજી આપણે એવા અન્તર્મુદ્ગર્તને નથી પામી શક્યા, કે જે અન્તર્મુદ્ગર્ત આપણને ક્ષાયિક ભાવોના સ્વામી બનાવી દે’

એક બ્રાહ્મણનો છોકરો, હરિદ્રી, મહતનુ ખાનાગે ને મહતનુ બજારો, એમાં દામી ઉપર મોહિત થઈ જનારો, દામી ઉપર મોહિત થઈને દામીના હુ જે હુ બી થનારો, દામીના મુખ ખાતર રાત્રિના પણ દાન મેળવવાને નીકળનારો અને હજાર કરોડ સોનેયાની ઇંછા સુધી પહોંચી ગયેલો—આવો પણ માણસ, વિચારોની દિશા પલટાતા એકદમ સાધુ બને, સાધુ બન્યા પછી પણ રાજ કરોડ સોનેયાને આપવાને તૈયાર થાય તો એ તેને અનર્થકારી કહે અને લીધેલા સાધુપણને એવી રીતિએ પાળે કે—માત્ર છ જ મહિનામાં કેવલજ્ઞાનને ઉપાઈ, આ વાત આપણને કેટલા બધા ઉત્સાહિત બનાવે, એવી છે ? આવા વખતે તો, ખાસ કરીને એમ થઈ જાય કે—આપણને એવું તે શું નહે છે, કે જેથી આપણમાં હજી પણ એવો ભાવ પ્રગટતો નથી ?

વળી, આ ઉપરથી એ વાત પણ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે. વખતે કયા જીવમાં દેવા પ્રકારનું પરિવર્તન આવશે,

એ કહી શકાય નહિ એને તો જ્ઞાનિઓ જ જાણી શકે, આપણે બાળી ગ્રામીને નહિ આધીપત્ય, આપણે બીજાઓનો ને તિરસ્કાર કરતા હોઈએ, તો તેનાથી અટકી જવું જોઈએ ખરી વાત તો એ છે કે-માણસે દોષો પોતાના જ જોવા જોઈએ અને બીજાઓના હિતની ચિન્તા કરવી જોઈએ પોતાના દોષને ખમવો નહિ-એ જેટલું માફ છે, તેટલું જ ખગળ બીજાના દોષને ખમવો નહિ એ છે બીજાના દોષને અંગે તો દયાભાવ ખૂબ જ જીવંત રહેવો જોઈએ અને દોષિત એવા પણ માણસમા જો નાનો પણ કોઈ શુભ હોય, તો તે નજર બહાર જવા પામે નહિ-એવા વિવેકી બનવું જોઈએ અને વિચાર કરવો જોઈએ કે-આ જીવ કદાચ કર્મદોષથી અત્યારે આવો છે, પણ ભ્યારે એ દોષ ટળશે ત્યારે આ જીવ કદાચ અમારા કરતા પણ પહેલો મુક્તિએ બચે તો એ અમલકિન નથી રાજ્ય અટવીમા પાચમે ચોરોને પ્રતિભોધનાને ગયા

હવે આપણે જે વાતના સમર્થનને માટે કેવલરાની મુનીશ્વર શ્રી કપિલને માફ કર્યા હતા, એ વાત આવે છે તે સમયમા રાજગૃહી નામની જે નગરી હતી, તેના અન્તરા લમા એક અટવી આવેલી હતી, કે જે અટવી અંદાર યોજનના પ્રમાણવાળી લાળી-પહોળી અને બચક હતી

તે અટવીમા કંઠાસના નામથી પ્રસિદ્ધ એવા બલભટ્ટ વિગેરે પાચ મો ચોરો વસતા હતા

એ પાચ મો માણસો ચોરીનો ધંધો કરતા હતા, છતા પણ હતા લાયક જીવો તેમનામા લાયકાત હોવા ઉપરાન્ત, તેમની ભવિતવ્યતા પણ સારી હતી એ એવા જીવો હતા કે-મુન્દર

સામગ્રીનો સુયોગ નહોતો મળ્યો માટે ચોર તરીકે જીવતા હતા, પણ જો તેમને સુંદર સામગ્રીનો સુયોગ મળી જાય, તો પ્રતિબોધ પામે અને દીક્ષા ગ્રહણ કરીને સુંદર આરાધન કરે, એવા હતા.

એ ચોરોની સુંદર ભવિતવ્યતાએ જ જાણે પ્રેરણા કરી હોય, તેમ કેવલજ્ઞાની બનેલા શ્રી ઠપિલ મુનીશ્વરે જોયું કે-એ જીવો પ્રતિબોધને યોગ્ય છે અને એથી એ મુનીશ્વર એ ચોરોના ઉપર ઉપકાર કરવાને, એ ચોરો જે અટવીમા વસતા હતા, તે અટવી તરફ પધાર્યા.

એ ચોર લોકો દારૂજી અટવીમા રહેતા હતા, તો પણ આવધગીરી રાખીને રહેતા હતા. અટવીના નાકે તેઓ તપાસ રાખ્યા જ કરતા હતા કે-અણધાર્યો કોઈ આવીને ઉપદ્રવ કરી જાય નહિ કે પકડી જાય નહિ એ સુજળ, એક ચોર કે જે એક ઝાડની ટોચે ચઢીને વાહરાની જેમ બેઠો હતો, તેણે શ્રી ઠપિલ મુનીશ્વરને અટવીમા આવતા જોયા એને એમ લાગ્યું કે-‘આ કોઈ આપણો પરાભવ કબવાને માટે જ આવી રહેલ છે.’ આથી, તેણે તરત જ એ હકીકત પોતાના સેના પતિને જણાવી દીધી.

સસાર ૩૫ દારૂજી અટવીમા સાનગીરીથી રહે છે ?

જ્ઞાનિઓએ આ સસારને એક દારૂજી અટવી તરીકે પણ વર્ણવ્યો છે. ચોરો દારૂજી અટવીમા રહેતા હતા, પણ સાવ ધગીરીથી રહેતા હતા, તેમ તમે સસારમા રહો છો, તે સાવ ‘...’ થી રહો છો કે ગાફલ બનીને રહો છો ? ચોરોને દારૂજી રહેણુ ગમતું હતું કે એમના મયોગો જ એવા

હતા, કે જેથી એમને હાડણ અટવીમા રહેવું પડે? કહો કે—
એમને હાડણ અટવીમા રહેવું એ ગમતું તો નહોતું જ, પરંતુ
એમના સુયોગો જ એવા હતા, કે જેથી એમને હાડણ અટ-
વીમા રહેવું પડે! તેમ તમે સસાર રૂપ હાડણ અટવીમા રહો
છો, તે રહેવું ગમે છે માટે રહો છો કે રહેવું પડે છે માટે રહો
છો? જેમ ચોરોને જાન હતું કે—આ અટવી છે અને તે પણ
હાડણ અટવી છે, તેમ તમને આ સસાર એક હાડણ અટવી
સમાન છે—એવું જાન છે ખરું? ખરેખરે વાધો જ અહીં
છે સસાર હાડણ અટવી જેવો લાગતો નથી, એટલે હાડણ
અટવીમા જેને રહેવું પડે તે જેવી સાવધાનીરી રાખે, તેવી
સાવધાનીરી તમે રાખતા નથી જે ચોરો બહારના દુશ્મનથી
સાવધ રહેતા હતા, તે ચોરો અટવીમાનું કોઈ ઉપદ્રવ કરી જાય
નહિ, મારી જાય નહિ, એની સાવધાનીરી તો વધારે જ રાખતા
હશે ને? સસાર રૂપ અટવીમા બહારના કોઈ તરફથી ઉપ-
દ્રવ આવવાનો સંભવ નથી, પણ સસાર રૂપ અટવીમા ઉપ-
દ્રવ પમાટે એવા ધ્યાનોનો પાર નથી સસારમા જેને જ્યાં
સુધી રહેવું પડે, ત્યાં સુધી તેણે સાવધાનીરીથી રહેવું જોઈએ
અને સસાર રૂપ અટવીને ઉદગમી જવાનો પ્રયત્ન કયો કરવો
જોઈએ

ચોરોએ નવાન્યા પ્રતિવર નામ્યા

અહીં ચોરોની નેનાનો સેનાપતિ સાવધ બની ગયો.
અને તરત જ આવતા એવા શ્રી હપિવ મુનીશ્વરની પામે
ગયો શ્રી હપિવ મુનીશ્વરને જોતા અને તેમની સાથે પ્રાર-
થિક વાત કરતા, એ સેનાપતિને લાગ્યું કે—આજે તો

મફલાગ્યે એક રમકડું જ હાથમા આવ્યું છે.’

આ વાત તેણે બીજા ચોરોને પણ કહી અને તે પડીથી તે અજ્ઞાન મેનાપતિએ શ્રી કપીલ મુનીશ્વરને આજ્ઞા કરી કે-
‘હે શ્રમણ! નૃત્ય કર!’

મુનીશ્વર શ્રી કપિલે નાચવાની તૈયારી તો બતાવી, પણ કહ્યું કે-‘વાદ્ય વિના નૃત્ય થાય ક્યાથી ? અને અહીં કોઈ વાદ્ય વગાડનારો છે નહિ.’

પેલા પાત્ર સો ચોરોને તો યેન કેન આનન્દ જ કરવો હતો, એટલે એ પાત્ર સો ય ચોરોએ તાલવાદ્ય વગાડવું શરૂ કર્યું.

તાલવાદ્ય એટલે કયું વાદ્ય ? તાલીઓ વગાડવી તે ! તાલીઓ પણ જો તાલખંડ વાગતી હોય, તો એ વાદ્યની ગરજ સારે કેટલાક લોકો ધૂન જમાવે છે, એ જોયું છે ? એક જણ માત્ર એકાદ-બે પાદ જ વારંવાર પણ ચઢતા-ઉતરતા સ્વરે ગાયા કરે અને બીજા બધા તેના સ્વરાનુસાર તાલીઓ પાડ્યા કરે અથવા તો બધા ય તાલીઓ વગાડતા જાય અને એના એ પાદો વારંવાર ચઢતા-ઉતરતા સ્વરે ગાતા જાય, એને ધૂન કહેવાય છે.

અહીં પણ ચોરોએ તાલીઓ વગાડવા માડી, એટલે શ્રી કપિલ મુનીશ્વરે નાચવા માડ્યું અને નાચતે નાચતે ધ્રુવ પાદો ગાવા માડ્યા એ ધ્રુવ પાદો ઉપદેશથી જેમ ભરેલા હતા, તેમ માલજવા માત્રથી પણ કાનને મુખ ઉપજાવે એવા હતા પાત્ર મો ચોરોને દીક્ષા લીધી

એવા પાત્ર મો ધ્રુવ પાદોને નાચતે નાચતે ગાઈને, કોઈને !

કોઈ પાદ દ્વારા તો કોઈને કોઈ પાદ દ્વારા, એમ પાત્ર સો
ધ્રુવ પાદોથી એ અનિવરે પાત્ર સો ય ચોરોને પ્રતિબોધ પમાડી
દીધો, એટલું જ નહિ, પણ પ્રતિબોધિત થયેલા એ પાત્ર સો ય
ચોરોને એ મુનીશ્વરે ત્યાં ને ત્યાં જ દીક્ષિત બનાવી દીધા.

પ્રશ્ન ૦ મુનિ મહારાજથી આ પ્રમાણે ગવાય અને
નવાય ખરું ?

ગાનાર અને નાચનાર કોણ છે, એ જૂઓ ! કેવલશાની
અતિશયશાની પોતાને જે કરવામા લાભ જણાય તે કરે
એમને માટે શાસ્ત્રના નિયમો બાધક થાય નહિ શાસ્ત્રના
નિયમોનો જે હેતુ છે, તે હેતુને અતિશયશાનિઓ પોતાના
જ્ઞાનબળે બળવે જ છે આ તો, અતિશયશાની અને તેમા ય
પાછા કેવલશાની છે, પરંતુ શ્રી વૃદ્ધવાદી તરીકે પકાએલા
મહારમા તો અતિશયશાની નહોતા, તેમ છતાં ય, તેઓ
અવમરે મહા લાભનું કાન્ધુ એઈને જ્ઞાન કરવા સાથે નામ્મા
પણ હતા એમ કહો કે-એવા મહાપુરુષોની વાતનો ઉપયોગ
કરીને, લોકના મનોરજનને માટે ગમે તે સાધુ ગમે તેમ
ગાવા-નાચવા મડી પડે, તો તે યોગ્ય ગણાય નહિ

મનનું રીજન ક્યારે કહેવાય ?

આપણો મુદ્દો શો હતો ? પદપદ્ધતિના લાલિત્યનો અર્થ
એવો નથી કે-લલિત પદપદ્ધતિને સામાન્ય જનો સમજી જ
શકે નહિ સામાન્ય જનો પણ સમજી શકે, એવી ય લલિત
પદપદ્ધતિ હોય છે એમા શું હોય ? જે પદો હોય, તે એવા
હોય, કે જેના અર્થનો સાલળનારને અટ બોધ થાય વળી
લલિત પદપદ્ધતિ, એ એવી વસ્તુ છે કે-એ પદોના અર્થને

અને ભાવને નહિ સમજનારને પણ એનું શ્રવણ સુખદ લાગે, મીઠું લાગે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની લલિત પદપદ્ધતિ એવી જ છે કેવી ? કાઈ નહિ સમજનારને પણ સાલજવાનું ગમે એવી । તો પછી, કાઈ કહેશે કે-પ્રભુદ્દ જનના મનનું રજન કરનાર છે, એમ કેમ કહ્યું ? એનો ખૂલાસો એ છે કે-પદ પદ્ધતિ લલિત હોવાથી પહેલી તકે કાને પડતા કાનને સુખ આપે, પણ પછી પદોનો અર્થ અને ભાવ સમજાય નહિ, એટલે એ સુખનો ભોગવટો ક્ષણજીવી નિવડે. વળી, જરાક કાનને સુખદ લાગે, એટલા માત્રથી એને મનનું રજન કરનાર ન કહેવાય મનનું રજન કરનાર તો ત્યારે કહેવાય, કે જ્યારે એનું શ્રવણ અગર વાચન ચાલુ ન હોય, ત્યારે પણ એ પદો એની લલિત પદ્ધતિના પ્રતાપે કાનમાં યુક્ત્યા કરે અને મનમાં રમ્યા કરે એટલે જ કહ્યું કે-આ સૂત્રની જે લલિત પદપદ્ધતિ છે, તે પ્રભુદ્દ એવા જે જનો, તેમના મનનું રજન કરનાર છે

સૂત્રોની રચના શ્રુતજ્ઞાનિઓ જ કરે પણ કેવલજ્ઞાનિઓ

ઠઠી પણ સૂત્રોની રચના કરે નહિ

શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાં કુલ ૨,૮૮,૦૦૦ પદો છે એ બધા ૫ પદો લાલિત્યપૂર્ણ લાગે છે, કારણ કે-એ પદોની ગોઠવણ રૂપ જે પદ્ધતિ છે, તે લલિત છે માત્ર સાહિત્યિક દૃષ્ટિએ જ આ બધા પદો લલિત છે, મનોહર છે, એવું નથી, સાથે સાથે ભાવની દૃષ્ટિએ પણ, આ બધા પદો લલિત છે આ પદોમાં બાહ્ય લાલિત્ય પણ છે અને આંતર લાલિત્ય એટલે ભાવલાલિત્ય પણ છે એ એક પણ પદ યથાર્થ રીતિએ હૃદયમાં વસી જાય, એનો અર્થ તથા ભાવ હૈયે ઠસી જાય અને

એ પ્રમાણે જીવનને કસીને જે જીવાય, તો એથી થોડા જ કાળમા મુક્તિમા વળી જવાય આનું એકે એક પદ મત્રા સ્વરોથી ગર્ભિત છે, કારણ કે—આની રચના કરનારા અતિશય જ્ઞાની છે આ પદો મોક્ષપ્રેરક હોવાથી, મોક્ષમાર્ગની જ આરાધનાના પ્રેરક હોવાથી હોઠાપર છે જગનનો ઠાઈ પણ વિદ્વાન જાણે, તો તેમા પદો તો હોય, કેમ કે—પદોનો સમૂહ એ વાક્ય છે અથવા પાદ છે અને એવા વાક્યોના અને પાદોના સમૂહથી શ્રવ્ય જાણે છે પણ જેને મોક્ષમાર્ગનું સાચુ જ્ઞાન નથી, એવા વિદ્વાનનાં જાણેલા પદો કદાચ લાભિત્વવાળા હોય, તો પણ તે પદો શાશ્વત પદના સાધક નથી હોતા અને એથી એ પદો મોક્ષના અભિલાષીઓને માટે મનોર્થજનક જની શક્તા નથી મોક્ષના અભિલાષીને તો, મોક્ષના અને મોક્ષ માર્ગના પ્રતિપાદક પદોમા જ સાચુ મનોર્થજનકપણું લાગે જેઓનું ભવ્યત્વ વિકસેલું હોય, જેઓ મધ્યમશ્રુતિ હોય, તેઓને મોક્ષની સમીપે લઈ જનારા, મોક્ષની પ્રેરણા કરનારા પદો જુગ જ ગમે. શ્રી ભગવનીજ સૂત્ર એ મોક્ષમાર્ગી, મોક્ષમાર્ગના સાચા જ્ઞાતા, મોક્ષમાર્ગના પરમ આશયક એવા મહાપુરુષે શ્રવિત સૂત્ર છે આ સૂત્રની રચના, મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય—એ જ એક હેતુથી થયેલી છે, તેથી આના પદો—સધનાય પદો મોક્ષમા પ્રયાણ કરાવનારા જ ગણાય જે શાસ્ત્રના પદો મોક્ષની પ્રેરણા કરનારા, મોક્ષની સાધનામા મદદ કરનારા, મોક્ષની સાધનાના સાધનોને મેળવી આપનારા ન હોય, તે શાસ્ત્રની ગણના મોક્ષપ્રતિપાદક શાસ્ત્ર તરીકેની થઈ શકે જ નહિ, કારણ કે—પદસમૂહાત્મક વાક્યોનો કે પદોનો સમુદાય, એ જ શ્રવ્ય છે આ સૂત્રના

સુવર્ણાનીના રચેલા છે, એકલે

જે ગ્રંથે જે પદ હોય, તેનાથી અધિક લાવવાહી પદ બીજા કોઈથી તો આવી શકે જ નહિ શાસ્ત્રોની રચના શ્રુતજ્ઞાનિઓ જ કરે કેવલજ્ઞાનિઓ કદી પણ શાસ્ત્રોની રચના કરે નહિ શ્રી તીર્થકૃષ્ણ ભગવાનો અર્થ રૂપે જ નિરૂપણ કરે એને સૂત્રાત્મકપણે ગૂંથે તો શ્રુતકેવલિઓ જ સૂત્રોના રચયિતા, હંમેશને માટે, શ્રુતજ્ઞાનિઓ જ હોય, પણ કેવલજ્ઞાનિઓ હોય જ નહિ

સાચા પ્રબુદ્ધો સસારને તજનારા

આવા શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના પદોની શ્રેણિ, પ્રબુદ્ધ જનોના મનનુ રજન કરે છે સાચા પ્રબુદ્ધો તેઓ જ છે, કે જેઓએ સસારને છોડી દીધો છે સસારને અસાર જાણીને, તેનો ત્રિવિધે ત્રિવિધે ત્યાગ કરનારાઓ જ, સાચા પ્રબુદ્ધો ગણાવાને લાયક છે જેને જ્યાં સુધી ‘સસાર તો હેય જ અને એક મોક્ષ જ ઉપાદેય’-એમ લાગે નહિ, તે ત્યાં સુધી અજ્ઞાન છે, બાક છે એક મોક્ષને જ સાર સમજીને અને ભગવાને કહેલા મોક્ષમાર્ગને હૈયે સ્થાપીને, આત્મા જેમ જેમ ત્યાગ કરતો જાય છે, તેમ તેમ તે પડિત બનતો જાય છે એટલે સસારને જે અમાર જ માનતો હોય, તે કદાચ સસારમા રહેલો હોય તો પણ, સસારને એ છોડી શકે નહિ તો પણ, તેને તાણવા તનતોડ મહેનત પણ કરે નહિ સસારને અગે જે મહેનત-પ્રયાસ કરે, તે કયાં વિના ચાલે તેવું ન હોય એથી કરે, જ્યારે કરવાને માટે મહેનત-પ્રયાસ તો મોક્ષને ઉદ્દેશીને જ હોય સમ્યક્દષ્ટિ આત્માને, ચાપત્-સર્વવિરતિ આત્માને આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર, પોતાના પદોથી ખૂશ, જ્યારે મહા મિથ્યાદષ્ટિઓ તો, આના પદોથી અકળાઈ

જાય, ગભરાઈ જાય જેઓનો સસાર અર્ધપુણ્યપરાવત જેટલા કાલથી પણ ન્યૂન હોય અને પાછા જેઓ ગુરુકર્મો ન હોય પણ લઘુકર્મો હોય, એવા જ આત્માઓ શુદ્ધ ભાવપૂર્વક શ્રી જિનવાણીને સાંભળે છે તેવા આત્માઓને આ શ્રુતશાન મુક્તિપ્રાપ્તિની સાધનામાં અવશ્ય લાભદાયક થાય છે, અવશ્ય પ્રેરક થાય છે જે આત્મા અગમાવર્તમાં આપ્યો, તેને પ્રથમ કાલની પરિપક્વતા રૂપ સામગ્રી તો મળી એમ કહી શકાય એમાં જો એ આત્મા સારા સંયોગોને પામીને પુરુષાર્થશીલ બને છે, તો તે કર્મોનો સામનો કરી, શુદ્ધ અધ્યવસાયો વડે કર્મોની સ્થિતિને છેદી, રસને ભેદી, પ્રદેશોને હદી, માથો આત્મભેદી બની, બરબાદીની બદીનો નાશ કરી, એક માત્ર આબાદીની દુનિયાનો જ ઇચ્છુક બને છે એવા આત્માને જો આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું શ્રવણ મળે છે, તો એની સાચી આબાદીની ઇચ્છા ઝટ ફળે છે, કારણ કે-જો આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું વિધિપૂર્વક બરાબર શ્રવણ કરાય, તો એ શ્રવણ ત્રણ ભવોમાં જ મુક્તિદાયક બને છે

પદ્મપદ્ધતિ આ-ર્ષ પદ્મ નિનડે અને અવરોધક પણ નિનડે

લલિત પદ્મપદ્ધતિ સળધી આ વિશેષણ ઉપરથી, એ પણ એક સમજવા જેવી વાત છે કે-પદ્મપદ્ધતિ જેમ આકર્ષક નિવડી શકે છે, તેમ અવરોધક પણ નિવડી શકે છે પદ્મપદ્ધતિ લલિત હોય તો સામાન્ય પ્રકારનો અન્ય પણ વાચકોને માટે અને શ્રોતાઓને માટે આકર્ષક નિવડે છે, બ્યારે અન્ય વિશિષ્ટ પ્રકારનો હોય, સુંદર પ્રકારના અવબોધને કરાવવાના સાંભર્યવાળો હોય, તો પણ તેની પદ્મપદ્ધતિ

હોતી નથી અને કિલ્લ હોય છે, તો તે પદપદ્ધતિ વાચકોને માટે અને શ્રોતાઓને માટે અવરોધક નિવડે છે વાચકોના વાચવાના અને શ્રોતાઓના સાંભળવાના લાવને માટે કિલ્લ પદપદ્ધતિ ઉત્તેજક બનવાને બદલે ઉલ્લાસનારી, એટલે શિથિલ બનાવનારી નિવડે ॥ આથી અન્યકારોએ જેમ અને તેમ પોતાના અન્યની પદપદ્ધતિને લલિત બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો. જોઈએ પદપદ્ધતિના લાલિત્યની ખામી, એ પણ એક પ્રકારની અન્યની જ ખામી ગણાય છે અને એથી તે અન્યકારની ખામી પણ ગણાય છે વળી, જેઓએ સ્વ-પરના ઉપકારના જ હેતુથી અન્યની રચના કરવી હોય અગર કરી હોય, તેઓના એ હેતુ પદપદ્ધતિના લાલિત્ય દ્વારા સારી રીતિએ બર આવી શકે છે, ન્યારે ખીલુ બધુ સાફ હોય પણ માત્ર પદપદ્ધતિ જ કિલ્લ હોય, તો પણ અન્યની રચનાનો હેતુ એટલી સારી રીતિએ બર આવી શકતો નથી.

વચનના પ્રિયત્વ માટે લલિત પદપદ્ધતિ આવશ્યક છે

લલિત પદપદ્ધતિ સખધી વિશેષણથી અન્યકારોને ન્યારે આવુ સૂચન પણ મળે છે, ત્યારે વ્યાખ્યાતાઓને અને વક્તાઓને પણ એવું સૂચન મળે છે કે—તેઓએ વ્યાખ્યા અને વક્તૃત્વ એવી લાલિત્યપૂર્ણ પદપદ્ધતિથી કરવું, કે જેથી એ શ્રોતાઓને કર્ણપ્રિય બને એના યોગે શ્રોતાઓ કહેવાતી વાતને રસપૂર્વક સાંભળે અને એથી શ્રોતાઓના અન્તરમા અન્યનું મહત્ત્વ અંકિત થવા સાથે, શ્રોતાઓના લાવોદલાસની પણ અભિવૃદ્ધિ થવા પામે વ્યાખ્યાતાને અને વક્તાને જો લલિત પદપદ્ધતિથી વાતને રજૂ કરતા આવડતું નથી હોતું અને તેને

જે કિલ્લ પદ્મપદ્મતિથી જ બોલવાની ટેવ હોય છે, તો એવો વ્યાખ્યાતા અને વક્તા, કેટલીક વાર, શ્રોતાઓના અન્ત કરણમાં મૂળ અન્યના ગૌરવ વિષે હલકા ભાવને પેદા કરનારો બની જાય છે કિલ્લ પદ્મપદ્મતિ, એ દોષ રૂપજ છે વ્યાખ્યાતાની અને વક્તાની એ ખામીને લીધે શ્રોતાઓને એમ થાય કે- આ અન્યમાં ખાસ મહત્ત્વ લાગતું નથી 'અમારે તો ધર્મો પદ્મ પડેલો છે, એમાં લલિત પદ્મપદ્મતિનું કામ શું છે ?' -એવું કહેનારાઓએ, આ વાતનો પણ વિચાર કરવા જેવો છે કે-ખીનઆવડત તેમની, ઉપેક્ષા તેમની અને ગૌરવ ઘટે અન્યનું ! બોલવું તે લલિત પદ્મપદ્મતિથી બોલવું, એ કોઈ સામાન્ય વસ્તુ નથી આમ ઘણું લાગેલા હોય, ઘણું ભણુકાર હોય, પણ પદ્મતિસર બોલતા ન આવડતું હોય, તો એવા વિદ્વાન પણ વ્યાખ્યાતા કે વક્તા ઈચ્છિત ઉપકાર તો નથી કરી શકતા, પણ કોઈ વાર 'વિવાહની વરસી' જેવું પણ કરી બેસે છે એ જે બોલે તે મારાને માટે બોલે, સારા બાવથી બરેણું બોલે, પણ સારી રીતિએ બોલતા ન આવડતું હોય એટલે એના બોલવાની અમર જિલ્દી થાય, આવું પણ બને છે સત્ય વચન કોને કહેવાય ? એ માટે જે ચાર લક્ષણો કહ્યા, તેમાં 'પ્રિયત્વ' લક્ષણ પણ કહ્યું વચન જેમ તર્ય બોધએ, તેમ પદ્ય પણ બોધએ, પરિમિત પણ બોધએ અને પ્રિય પણ બોધએ વચનના આ 'પ્રિયત્વ' લક્ષણમાં, 'પદ્મપદ્મતિના લાલિત્ય'નો મમાવેશ પણ કરવો હોય તો કરી શકાય કેટલીક વાર એવું પણ બને છે કે- વ્યાખ્યાનને સામળ્યા બાદ શ્રોતાઓ કહે છે કે- 'મહારાજ બહુ વિદ્વાન' એમને પૂછીએ કે- 'કેમ ?' તો કહે કે- 'એવું

એવું બોલ્યા કે સમજાય જ નહિ ' આ શું થયું ? વ્યાખ્યાન થયું, પણ વ્યાખ્યાનનો હેતુ બર આવ્યો નહિ એ તો શ્રાવકો મર્યાદાવાળા છે, એટલે ' બહુ વિદ્વાન ' કહે છે, બાકી તો ' અક્ષલ વગરના છે '—એમ ના કહે ? જેમને સભળાવવાને બેઠા, તેમને જ સમજાય નહિ, તો સભળાવું શા કામનું ?

આ વિશેષજ્ઞ સૂત્ર પ્રત્યે આકર્ષણ કરનાર છે

જે લોકો ક્લિષ્ટ પદપદ્ધતિવાળા હોય છે, તેઓનું કથન કર્ણપ્રિય બની શકતું નથી અને લલિત પદપદ્ધતિવાળાઓનું કથન કર્ણપ્રિય બને છે એટલે લલિત પદપદ્ધતિ પણ શુભકારી છે લલિત પદપદ્ધતિ શુભકારી છે, માટે જ અહીં ટીકાકાર મહર્ષિએ એ વાતનું સૂચન કર્યું છે અને લલિત પદપદ્ધતિ એ પ્રથમ આવશ્યક વસ્તુ હોવાથી, એનો જ પહેલા વિશેષજ્ઞના નિર્દેશ કર્યો છે આ વિશેષજ્ઞ દ્વારા પણ, ટીકાકાર મહર્ષિએ, આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પ્રત્યે વાચકોનું અને શ્રોતાઓનું આકર્ષણ કર્યું છે આ વિશેષજ્ઞને બાજુતા, વાચકોને અને શ્રોતાઓને એમ શાય કે—આ સૂત્ર મૂળ પણ વાચ્ય અને સાંભળ્યું ગમે એવું છે

૪-અવ્યય સ્વરૂપ

ઉપસર્ગના નિપાતના સમયે ય અવ્યય સ્વરૂપનાળુ

જ્યકુજરની જેમ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર લલિત પદપદ્ધતિવાળુ છે અને પોતાની લલિત પદપદ્ધતિથી આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર જ્યકુજરની જેમ પ્રજુદ જનોના મનનું રજન કરનાર છે-એ પ્રમાણે ફરમાવ્યા બાદ, ટીકાકાર મહર્ષિ ફરમાવે છે કે-

“ ઉપસર્ગનિપાતાયયસ્વરૂપસ્ય ”

પહેલા વિશેષણમા જેમ ટીકાકાર મહર્ષિએ એમ કહ્યું કે-‘ જેમ જ્યકુજરની પદપદ્ધતિ લલિત છે અને એથી તે પ્રજુદ જનોના મનનું રજન કરનાર છે ’ તેમ આ બીજા વિશેષણમા પણ ટીકાકાર મહર્ષિ એમ ફરમાવે છે કે-‘ જેમ જ્યકુજર ઉપસર્ગના નિપાતના સમયે પણ પોતાના સ્વરૂપને અવ્યય રાખનારો છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું સ્વરૂપ પણ, ઉપસર્ગના નિપાતના સમયે ય અવ્યય જ રહે છે ’

કયુ સ્વરૂપ અવ્યય છે ?

આથી, અહીં પહેલા તો આપણે એ વિચાર કરવો જોઈએ કે-અહીં ટીકાકાર મહર્ષિએ ‘ જે સ્વરૂપને અહણુ કયું છે, તે સ્વરૂપ કેવા પ્રકારનું છે ? આપણે એ સ્વરૂપ એવા

પ્રકારનું શોધી કાઢવું જોઈએ, કે જેથી તેના અભ્યયપણાની જે વાત ટીકાકાર મહર્ષિએ ફરમાવી છે, તે મુખિદ્ધ થાય. આપણે જો એવા પ્રકારના સ્વરૂપને અહીં ગ્રહણ કરીએ, કે જે સ્વરૂપના અભ્યયપણાને આથ લાગે તેમ હોય, તો તે આપણી ટીકાકાર મહર્ષિના કથનને સમજવાની ખામી ગણાય. અહીં ‘જયકુજરની જેમ’ એવા પ્રકારે અભ્યય સ્વરૂપની વાત કરી છે, માટે આપણે પહેલા તો જયકુજરના એવા પ્રકારના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવો જોઈએ, કે જે સ્વરૂપ અભ્યય હોય આમ તો જયકુજર પોતે જ અભ્યય નથી, તો પછી એનું સ્વરૂપ અભ્યય હોય—એવું કેમ બની શકે? બની શકે. ત્યાં સુધી જયકુજરનું જયકુજર તરીકેનું અસ્તિત્વ હોય, ત્યાં સુધી તેનું એક પ્રકારનું સ્વરૂપ એવું પણ હોય છે, કે જે અભ્યય હોય માટે વિચારે કે—જયકુજરના અસ્તિત્વ પર્યન્ત અભ્યય જ રહે, એવું જયકુજરનું કયું સ્વરૂપ હોઈ શકે? અહીં કહેવું જ પડશે કે—જયકુજરનું જય અપાવવા રૂપ જે સ્વરૂપ છે, તે સ્વરૂપ ત્યાં સુધી જયકુજર જીવતો હોય, ત્યાં સુધી અભ્યય જ રહે છે જયકુજર જીવતો હોય ત્યાં સુધી, કોઈની પણ તાકાત નથી કે—એનું જે જય અપાવવા રૂપ સ્વરૂપ છે, તેનો તે વિનાશ કરી નાખી શકે

અહીં સ્વરૂપને અભ્યય કેમ કહ્યું ?

પર્યાયના પરિવર્તનની દૃષ્ટિએ દ્રવ્ય માત્રના સ્વરૂપમા પરિવર્તન આવવું એ શક્ય છે અને તેમ છતાં પણ ટીકાકાર મહર્ષિએ આ બીજા વિશેષણમા એમ ફરમાવ્યું છે કે—જયકુજર જેમ ઉપસર્ગના નિષાતના સમયે પણ અભ્યય સ્વરૂપવાળો

છે, તમ આ થી ભગવનીજ સૂત્ર પણ તેની પોતાની દરેક સ્થિતિમા અન્યથ સ્વરૂપવાર્થ જ છે સ્વરૂપનુ પરાવર્તન, એ કેટલુ બધુ શક્ય છે-એની શું ટીકાકાર મહર્ષિને ખબર નહોતી ? સ્વરૂપનુ પરાવર્તન, એ શક્ય છે-એની ટીકાકાર મહર્ષિને ખબર નહોતી, એમ તો કેઈકે મદા મૂર્ખ હોય તે જ કહે આપણે તો કહીએ છીએ કે-સ્વરૂપનુ પરાવર્તન, એ શક્ય છે-એ વાતને પણ ટીકાકાર મહર્ષિ સારી રીતિએ ભળતા જ હતા એટલે જ અહીં એ વિચાર અથવા પ્રશ્ન ઉપગ્રિય થાય છે કે-એ મહર્ષિ આણું ભળતા હતા, તો પડી એમણે અન્યથ સ્વરૂપને જણાવનારા વિશેષણને વાપર્યું કેમ ? ટીકાકાર મહર્ષિએ તો સ્વમત્તપૂર્વક જ આ વિશેષણ વાપર્યું છે, માટે આપણે જ વિચાર કરવો. પટે અને ચોખી કાઢવું પડે કે-જયકુન્જરમા પણ ઘટી શકે અને થી ભગવનીજ મૂત્રના વિષયમા પણ ઘટી શકે, એવું એ બન્નેનું સ્વરૂપ કયું છે, કે જે સ્વરૂપને યથાર્થપણે કોઈ પણ મુસ જન અન્યથ તરીકે કળૂવ રાખે. એ પૂતો જ આ વાતનો આટલો વિસ્તાર કન્વામા આવ્યો છે જય અપાવનારે ય ખરો ને અલેય પણ ખરો.

જે સ્વરૂપ એ ય પડે ઘટી શકે એવું હોય અને અન્યથ પણ હોય, એને માટે જયકુન્જરની ઘોડીક વાત તો તમને શરૂઆતમા જ કહી પણ દીધી છે જય જ અપાવે-એવો જે દાથી, તેને જયકુન્જર કહેવાય છે, માટે જય અપાવવો, એ પણ એક પ્રકારનું જયકુન્જરનું સ્વરૂપ જ છે જય જ અપાવવો, એ પ્રકારનું જયકુન્જરનું જે સ્વરૂપ છે, તે અન્યથ છે-અવિનાશી છે જય જ એ જેમ જયકુન્જરના સ્વરૂપનો એક પ્રકાર

છે, તેમ પોતાની સામે આવેલાને જ્ય નહિ પામવા દેવો, એ પણ જ્યકુજરના સ્વરૂપનો એક પ્રકાર છે જ્યકુજર જ્ય અપાવનારો પણ હોય છે અને અજેય પણ હોય છે

જ્યકુજરના આ બંને ય પ્રકારના સ્વરૂપો, આપણે સેચ નકે હાથીના પ્રસંગમા જોઈ આવ્યા છીએ

સેચનકની અજેયતા

સેચનકે હાથીને પકડવાને માટેનો જે પ્રસંગ, તેમા એવી વાત પણ આવે છે કે-સેચનકે જ્યારે તાપસોના આશ્રમને ભાગી નાખ્યો, ત્યારે તાપસો ગવ લઈને મહારાજા શ્રી શ્રેણિકની પાસે ગયા

તેમણે ત્યા જઈને શ્રી શ્રેણિકને કહ્યું કે-‘ સર્વ લક્ષણોએ સંયુક્ત એવો એક હાથી છે અને તે રાજાને યોગ્ય છે આપ માણુમોને મોકલો તો અમે બતાવીએ ’

તત્કાલ શ્રી શ્રેણિક માણુસોને લઈને તાપસોની સાથે ગયા અને ત્યા જઈને તેઓએ છૂપી રીતિએ રહીને સેચનકના અભણપણામા જ સેચનકને બાધી લીધો સેચનકને એ પ્રકારે બાધી લઈને તેઓ દરબારમા લઈ આવ્યા

સેચનક એમ સપડાઈ તો ગયો, પણ એના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ ક્રોધથી ધમધમતો તે પોતાની સૂઢને તથા પૂછડાને અને કાનને સ્થિર કરીને ચિત્રસ્થની જેમ રહ્યો આથી શ્રી શ્રેણિક વિગેરેએ માન્યું કે-‘ હવે આ કાઈ ઉપદ્રવ કરશે નહિ ’ એમ માનીને એના પગમા સાકળો પણ નાખી નહિ

એટલામા બીજો બનાવ સેચનકના ગુસ્સાને એકદમ વધારી મૂકે એવો બન્યો પેલા તાપસો ખુશ થતા થતા સેચનક

હાથીની પાસે આવ્યા અને તેનો તિરસ્કાર કરવા લાગ્યા. તેમણે સેચનક હાથીને કહ્યું કે-“ હે દુષ્ટ! અમે તને પાગી-પેાપીને મોટો કયો, ત્યારે અગ્નિ જેમ પોતાના સ્થાનને બાળે, તેમ તું તારા આશ્રયભૂત બનેલા આશ્રમનો જ ધાત કયો? તૂ તે કેવો દુર્મનિ અને બહોન્નત ધયો! કે-કેટલા ઉપકારને ય ભૂલી ગયો? તેં અમારા આશ્રમને ભાગવાનું જે પાપ કર્યું, તેના જ પ્રતાપે તૂ આ બન્ધનમાં પડ્યો છો ”

સેચનકને લાગ્યું કે-“ જરૂર, આ તાપસોએ જ કોઈ લાગટો રહીને મને આવી અવસ્થામાં મુક્યો છે ’ એથી સેચનકનો ક્રોધ વધી ગયો. ક્રોધથી તેનું મુખ ને તેની આંખો રાતરા થઈ ગયા તેણે આવેશમાં એવું ભેર કર્યું કે-કદલીના સ્થબને ભાગી નાખે, તેમ તેણે આતાનમ્થબને ભાગી નાખ્યો અને બધા બન્ધનોને કાચા મુતરના તાલળાઓની જેમ તોડી નાખ્યા પછી તાપનોને દૂર ફેરી દઈને, તે નેચનક હાથી વેગથી અરબમાં ચાલ્યો ગયો.

સેચનક હાથીને પકડવાને માટે, અધાડદ ઘડને શ્રી શ્રેણિક પોતાના પુત્રાને લઈને તેની પાછગપટ્ટા એને ધામિરથી ઘેરી પણ લીધા, પરન્તુ તાકાત કાની છે કે-કોઈ નેચનકની પાસે જઈ શકે? મહાવતોએ ઘણા ઘણા પ્રયોગનો ખડા કર્યો તેમ જ તિરસ્કાર પણ કર્યો, પરન્તુ નેચનકે એ કથાને ગળુકાર્યું જ નહિ એમ સેચનક હાથીને કોઈ પણ રીતિએ કબજે નહિ કરી શકાવાથી, શ્રી શ્રેણિક ખિન્ન થઈ ગયા.

એમાં શ્રી નહિપેણે સામે જઈને પ્રયત્ન કર્યો અને પૂવ બવના સ્નેહસુબધે એ હાથી વશ થયો, એ વાત તો કહેવાઈ ગઈ છે.

આમ જયકુન્જર અજ્ઞેય શક્તિવાળો હોય છે એ પોતે વશ થાય તે જાદી વાત છે, પણ કોઈ એની સામે જઈને અને એને ડરાવીને કે હકાલીને તાણે કરી શકે એવું બનતું નથી અજ્ઞેયપણું, એ જયકુન્જર હાથીના સ્વરૂપનો પ્રકાર અને તે અવ્યય જ રહે છે તેમ તેનું જય અપનાવવાનું જે સ્વરૂપ, તે પણ અવ્યય છે શ્રી હલ્લ-વિહલ્લના પ્રસંગમાં આપણે ભેદ આપ્યા કે-જયકુન્જરમાં જય અપાવવાની શક્તિ કેવી અફલુત હોય છે એમનક પોતે મર્યો એ બન્યું, પણ જ્યાં સુધી એ જીવ્યો ત્યાં સુધી શ્રી હલ્લ-વિહલ્લને એણે હારવા લીધા નહિ અને જય જ અપાવ્યા કર્યો શ્રી હલ્લ-વિહલ્લે જો ભૂલ ન કરી હોત, તો ઠદાય કૃષ્ણિકનો આખો ઇતિહાસ કરી જાત, પણ એ તો જેવી ભવિતવ્યતા હોય તેવું બને છે

જયકુન્જરની જેમ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું અવ્યય સ્વરૂપ

ટીકાકાર મહર્ષિએ ‘જયકુન્જરની જેમ’ એમ કહીને આ બધા વિશેષણો જણાવેલા છે, એટલે આ જ વાત શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને અગે પણ જવાની છે આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ અજ્ઞેય સ્વરૂપવાળું છે, તેમ જ જય જ અપાવવાના સામર્થ્યવાળું છે ન તો શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને કોઈ પરાલવ પમાડી શકે અને ન તો કોઈ જેણે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું સાચું અવલંબન ગ્રહણ કર્યું હોય, શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને આધાર રૂપે ગ્રહણ કર્યું હોય, તેને પરાલવ પમાડી શકે શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પોતે પણ અજ્ઞેય અને શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનો આધાર લેનાર પણ અજ્ઞેય શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનો આધાર લેનારો માત્ર અજ્ઞેય જ બન્યો રહે-એમ પણ નહિ,

શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના આધાર દ્વારા, એ ભારેમા ભારે દ્રવ્યજયો પછુ મેગવી શકે અને ભારેમા ભારે ભાવજયો પછુ મેગવી શકે એટલે જ, શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનુ સ્વરૂપ પછુ જયકુજરની જેમ અવ્યય જ છે

માત્ર 'અવ્યયસ્યરૂપસ્ય' એમ કેમ નહિ કહ્યું ?

સ્વરૂપ તો આવું હોય, પરંતુ આ સ્વરૂપ અવ્યય છે-એવા પ્રકારનો અનુભવ ક્યારે થાય ? અવસરે જ ને ? અવસરે જ એનો અનુભવ થાય અને અવસરે જો અવ્યય-પછુ રહે નહિ, તો એવા અવ્યયપણાની કાઈ કિંમત જ નહિ અમસ્તા પરાક્રમના ફડાકા ઘણા ભારે અને યુદ્ધની નોખત બળે એટલે લડવા જવાનું હોય પૂર્વે ત્યારે ભાગે પશ્ચિમે, એને પરાક્રમી ન કહેવાય સોનાની ખરી કિંમત ક્યારે ? કસોટીના પથરે ઘમીને એવાય તો પછુ મોનું જ જણાય, એને છેદીને તપાસાય તો ય મોનું જ જણાય અને અગ્નિમા નાખી ઓગાળીને તપાસાય તો ય સોનું જ જણાય, તો જાણવું કે-ખરૂં સોનું છે ખરો ઉદાર જણાય ક્યારે ? પોતાની સુરક્ષેલી હોય, માઠ માઠ પોતાનો નિર્બોહ થતો હોય, એવા વખતે પછુ જેને ધાત્યકાદિને અથવા તો સાધર્મિક અને સાધુ આદિને ટૂંકડો પછુ આપવાનું મન થાય અને તક મળે તો આખ્યા વિના પછુ રહે નહિ ત્યારે ! દુનિયામા સખાવતી ઘણા અને સાચા ઉદાર વિરલ આમ હજારો ડીપીઆ ખર્ચી નાખતો હોય, પછુ હૈયાનો ઉદાર ન હોય અને કૃપણ હોય એમ બને માણસ એવા વખતે મપાય કે-કોઈ જાણે તેમ ન હોય અને માગવા આવનારને શક્તિ હોય તો એવું આપી

દે કે-માગવા આવેલો પણ ચક્રિત થઈ જાય એને લાગે કે-
 મને જેટલું મળવાની આશા હતી, તેથી કેઈ ગુણ અધિક
 મળ્યું એટલું પણ પાછું એવા આદરપૂર્વક દીધું હોય કે-હાતાર
 આખ સામે ન હોય ત્યારે પણ એ માગવા આવેલાને એ
 હાતારને ધગે લાગવાનું મન થયા કરે હાતારને એ ભૂલી
 શકે નહિ, વારવાર એને હાતાર યાદ આવે અને ત્યારે ત્યારે
 એ હાતાર યાદ આવે, ત્યારે ત્યારે હાથ જોડાઈ જાય માગવા
 આવનારને વધારે અથવા તો પૂરૂં અથવા તો ઘોડું પણ
 નહિ આપી શકનારો પણ, જે હૈયાનો ઉદાર હોય, તો
 માગવા આવનારનો તે આદર કયાં વિના રહે જ નહિ માગવા
 આવનારને જેટલું હું ખ ન હોય, તેનાથી અધિક હું ખને
 અનુભવ ઉદાર માણસ નહિ આપી શકવાના કારણે કરે એટલે
 વાત એ છે કે-જેમા જે હોય, તેનો ખરેખરો અનુભવ તો
 ખાસ અવસરે જ થઈ શકે છે

ગમે તેવા ઉપસર્ગો આવી પડે તો ય અવ્યય

આ કારણે જ, ટીકાકાર મહર્ષિએ ‘અવ્યયસ્વરૂપસ્ય’
 એમ નહિ જણાવતા, ‘ઉપસર્ગનિપાતાન્યયસ્વરૂપસ્ય’ એમ
 જણાવ્યું છે અર્થાત્-ઉપસર્ગનિપાતેऽપિ અવ્યયસ્વરૂપસ્ય ।
 એટલે કે-ઉપસર્ગના નિપાતના આવી પડવાના સમયે પણ
 અવ્યય જ રહે છે જેનું સ્વરૂપ-એવો જયકુન્જર પણ છે અને
 એવું આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ છે ગમે તેવા ઉપસર્ગો
 આવી પડે, અનુકૂળ ઉપસર્ગો આવી પડે કે પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો
 આવી પડે, એ ગમે તેટલા જોરમા આવી પડે, ગમે ત્યારે
 આવી પડે કે ગમે ત્યાં આવી પડે, તો પણ જેના અજેય-

પણા રૂપ સ્વરૂપનો તથા પરાભવ નહિ પામવા દેવા સાથે જ્ય જ અપાવવા રૂપ સ્વરૂપનો પણ વિનાશ થાય નહિ, એવો ગુણ જેમ જ્યકુજરમા છે, તેમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમા પણ છે આટલા માટે જ ‘અવ્યયસ્વરૂપસ્ય’ એમ નહિ જણાવતા, ‘ઉપસર્ગનિપાતાવ્યયસ્વરૂપસ્ય’-આ પ્રમાણે ટીકાકાર મહર્ષિએ ફરમાવેલ છે

અન્યેય રહે અને આવા લેનાને આ લેખમા પણ અને પરલાકમા પણ જ્ય અપાવે

આ રીતિએ, ટીકાકાર મહર્ષિ ગુણીના ગુણોનુ ઉત્કર્ષત્તન કરવાની સાથે, આપણા હૈયામા પણ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર પ્રત્યે ભક્તિભાવ, હૈયાનો સાચો બહુમાનભાવ પેદા કરી રહ્યા છે એક અગર તો અનેક-એમ ગમે તેટલા મિથ્યાદ્રષ્ટિઓ સામે આવે, એ ગમે તેવા વિદ્વાન પણ હોય અને વિચક્ષણ પણ હોય, પરન્તુ તેમની તાકાત નથી કે-શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના એક પણ પદને તેઓ ખોટું ઠગવી શકે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનું આ અન્યેય સ્વરૂપ છે એ જ રીતિએ, જેણે આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનો આધાર ધરાખર શ્રદ્ધા કર્યો છે, તેને પણ હજારો મિથ્યાદ્રષ્ટિ વિદ્વાનો અને વિચક્ષણો એકઠા થઈને પણ હુકાવી ને હુગવી શકે, એ લોકો પરાભવ પમાડી શકે, એ પણ શક્ય નથી આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમા એટલું બધું જ્ઞાન ભરેલું છે કે-જ્ઞાનો ધરાખર આધાર જેણે લીધો હોય, તે બીજા સૌની યુક્તિઓને આબાદ તોડી શકે, પણ એ જે યુક્તિઓ આપે, તેને બીજે દોષ જ યથાર્થ-પણે તોડી શકે નહિ આથી, આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના

આધારને ભગવત ગ્રહણ કરનારો, પુરુષાર્થશીલ બનીને, સામે આવેલા કે મામે પડેલા સઘળા જ કુવાદિઓને પરાભવ પમાડીને, જ્ય મેળવી શકે છે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનો સાચી રીતિએ અને સર્વવ્યાપી આધાર લેનારને, શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર બીજી રીતિએ પણ જ્ય અપાવે છે એ આધારના બળે, એ આધાર લેનારો એવા પુણ્યકર્મને ઉપાર્જે છે, કે જે પુણ્યકર્મના વશે ભવાન્તરોમા પણ તે રાશ્નિક અનેકો ઉપરના જ્યને પ્રાપ્ત કરી શકે છે આ તો બાહ્ય જ્યની વાત થઈ, પણ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના આધારે અદ્ભુત કોટિનો આન્તરિક જ્ય પણ પ્રાપ્ત થાય છે આન્તર શત્રુઓને હમવામા અને તેમનો જડમૂળથી નાશ કરી નાખવામા, આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનો આધાર પરમ સહાયક નિવડે છે કર્મના બળે ટકેલા આન્તર શત્રુઓના ભાગેમા ભારે હુમલાઓને પણ, એ આત્મા, શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના આધાર ઉપર સુસ્થિર રહીને હઠાવી શકે છે અને તેની જડ રૂપ કર્મોને જ આત્માથી સદાને માટે વિષ્ણુ પાઠી દે છે આમા એ કાઈ પણ ખામી રહેવા પામે, તો તે આધાર લેનાર આધાર લેવામા જેટલી ખામી રાખી હોય, તેટલી જ ખામી રહેવા પામે, અથવા તો આધાર લેનાર પોતાના પુરુષાર્થને ફાલવવામા અગર પોતાના પુરુષાર્થને ફાલવી શકવામા જેટલી ખામી રાખે, તેટલી જ ખામી રહેવા પામે એટલે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું જે પરાભવ નહિ પામવા દેવા રૂપ અને જ્ય અપાવવા રૂપ સ્વરૂપ છે, તે તો અવ્યય જ છે અને એથી ટીકાકાર મહર્ષિએ આપેલું આ બીજું વિશેષણ પણ પહેલા વિશેષણની જેમ સ્થાને જ છે, એમ કહ્યા વિના આવી શકે નહિ

બીજા વિશેષણનો બીજા દષ્ટિએ વિચાર અને ઉપસર્ગો,
નિપાતો તથા અભ્યયો સર્વથી કાઢી ખૂંટાસો

આ બીજા વિશેષણને અગે, બીજા રીતિએ પણ વિચાર કરી શકાય છે એ વિચાર ગિર્વાણગિરા એટલે મસ્કૃત ભાષાના વ્યાકરણને બહેલાઓ સમક્ષ વિસ્તારથી થઈ શકે, કારણ કે-વિષય વ્યાકરણનો છે જેમા ઉપસર્ગો પણ છે, નિપાતો પણ છે અને અભ્યયો પણ છે, એવા પ્રકારનું સ્વરૂપ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું છે અહીં ઉપસર્ગો કોને કહેવાય, નિપાતો કોને કહેવાય અને અભ્યયો કોને કહેવાય, એ સમજવું પડે અમુક શબ્દો એવા છે કે-એ જો અમુક સાધેના સબધમા વપરાએલ હોય તો ઉપસર્ગ કહેવાય અને અમુક પ્રકારે વપરાએલ હોય તો નિપાત કહેવાય અમુક અભ્યયો પણ એવા છે કે-જો અમુક સ્થાને અભ્યય સજ્ઞાને પામી શકે અને અમુક સ્થાને નિપાત સજ્ઞાને પામી શકે તમારી સમક્ષ આની વિશેષ ચર્ચા કરવી, તેનો અર્થ નથી પ્ર, પરા, પ્રતિ એ વિગેરે ઉપસર્ગો છે એનો બ્યારે કોઈ પણ ધાતુની સાથે પ્રયોગ કરવામા આવ્યો હોય, ત્યારે તે ઉપસર્ગ કહેવાય છે ઉપસર્ગો વાચક જો કે ઘોતક છે, એ સબધમા વ્યાકરણકારોમા મતભેદ પ્રવર્તે છે ઉપસર્ગોમા ધાતુના અર્થોમા ફેરફાર પેદા કરવાની ગજબની તાકાત હોય છે. જેમ કે-હ ધાતુ છે એ હ ધાતુની પૂર્વે પ્ર ઉપસર્ગ યોજાય તો પ્રહાર શબ્દ બને, આ ઉપસર્ગ યોજાય તો આહાર શબ્દ બને, ઘિ ઉપસર્ગ યોજાય તો વિહાર શબ્દ બને અને નિ ઉપસર્ગ યોજાય તો નિહાર શબ્દ બને તેમ જ પ્રતિ ઉપસર્ગ

યોગ્યમ તો પ્રતિહાર શબ્દ બને હવે વિચાર કરો કે-ધાતુ
 તો એક જ જ હતો, પણ તેને ઉપસર્ગો લાગવાથી પ્રહાર
 શબ્દેય બન્યો, આહાર શબ્દેય બન્યો, વિહાર શબ્દેય
 બન્યો, નિહાર શબ્દેય બન્યો અને પ્રતિહાર શબ્દેય
 બન્યો આમ જુદા જુદા શબ્દો બન્યા-એટલું જ નહિ, પણ
 એ શબ્દો પાછા જુદા જુદા અર્થવાળા અને પરસ્પરવિરોધી
 ભાવ જેમા છે એવા ય અર્થવાળા બન્યા આહાર શબ્દમા ને
 નિહાર શબ્દમા, પરસ્પરવિરોધી ભાવ છે ને ? આહાર કરવો
 એટલે અહર નાખવું અને નિહાર કરવો એટલે અહરથી
 બહાર કાઢવું તે પણ પાછું ઉઠી કરીને કાઢો તો નિહાર
 કહેવાય નહિ જેમ દિવ્યાદિ જે ઉપસર્ગો કહેવાય છે, તેમા
 અતુફળ ઉપસર્ગો પણ હોય છે અને પ્રતિફળ ઉપસર્ગો પણ
 હોય છે, તેમ આ બ્યાકરણના ઉપસર્ગોમા પણ એ ઘટી શકે
 છે ઉપસર્ગો કેવી પ્રતિફલતા પેદા કરે છે, એ તો તમે જોયું
 એમ અતુફળના પણ કેવી પેદા કરે છે, એ જુઓ ધાતુનો
 જે અર્થ હોય તે જ અર્થ કાયમ રહે અને તેના ભાવમાં
 વિશેષતા ઉમેરાય, ત્યારે એ અતુફળના પેદા થઈ કહેવાય-
 જેમ કે-પત્ ધાતુ ઉપરથી પાત શબ્દ બને છે હવે એ પત્
 ધાતુ નિ ઉપસર્ગો સહિત બનવાથી નિપાત શબ્દ અને પ્ર
 ઉપસર્ગો સહિત બનવાથી પ્રપાત શબ્દ બને છે એ નિપાત
 શબ્દ અને પ્રપાત શબ્દ, પાત શબ્દનો જે અર્થભાવ છે, તેને
 વેગ જ આપનારા છે ઉપસર્ગોની જેમ નિપાતો કે અબ્યયો
 કોઈ પણ ધાતુની સાથે બેઠાઈને વાચક કે ઘોતક બનતા
 નથી એને પોતાના અર્થને પ્રગટ કરવાને માટે ધાતુનો આશ્રય
 લેવો પડતો નથી. પોતે સ્વતન્ત્રપણે પોતાના અર્થને એ પ્રગટ

કરે છે ત્રોય લિંગોમા સરખા રૂપવાળા જે રહે, તેને અબ્યય કહેવાય છે નિપાતો કા તો ઉપસર્ગોમાના અને કા તો અબ્યયો માના હોય ॥ અથવા તો નિપાતો ઉપસર્ગ રૂપ કે અબ્યય રૂપ બને એ પણ શક્ય છે-એમેય કહી શકાય સામાન્ય ધણે પણ તમને આછો ખ્યાલ આવે, એટલા પૂર્ણી આટલી વાત દરી વાત્પય એ છે કે-શ્રી ભગવનીજ સૂત્રમા ઉપસર્ગો પ્રજ છે, નિપાતો પણ ॥ અને અબ્યયો પણ ॥

બીજી રીતિએ વિચારવાનું કારણ

આ બીજા વિશેષણનો આ પ્રકારે પણ અર્થ થઈ શકે, એવો વિચાર એટલા માટે કરાયો કે-પહેલા વિશેષણમા પદોના અસ્તિત્વને સૂચવીને, બીજા વિશેષણમા ઉપસર્ગ, નિપાત ને અબ્યયનું અસ્તિત્વ, ત્રીજા વિશેષણમા શબ્દનું અસ્તિત્વ અને યોધા વિશેષણમા લિંગ તથા વિભક્તિનું અસ્તિત્વ સૂચિત કરેલ ॥ કોઈ કહેશે કે-‘ તો પછી બધાને એટલી સાથે સમાસ કરીને કહેવું હવું ને ? ’ એનો ખલાસો એ છે કે-જે કહેવાય, એનો મેળ જ્યકુજરની સાથે પણ રાખવાનો છે

આવો અર્થ જ્યકુજર પસે પણ થી શકે

હવે ‘ જેમા ઉપસર્ગો પણ છે, નિપાતો પણ છે અને અબ્યયો પણ છે-એવા પ્રકારનું સ્વરૂપ છે જેનું ’ આવો અર્થ, જ્યકુજર પસે પણ થી શકે કે નહિ ?, એ બાબત જરા વિચારવા જેવી છે જ્યકુજર પસે, કોઈ પણ અપેક્ષાએ આવો અર્થ ન જ થી શકે એવું નથી જ્યકુજર ઉપર ઉપસર્ગો આવે એ પણ શક્ય છે અને જ્યકુજર ઉપસર્ગો કરનારો બને એ પણ

યુદ્ધમા, એના ઉપર પણ હ

તરફથી પ્રહારો કરાય જગ કે નહિ ? કહો કે-એના ઉપર તો પ્રહારો ખાસ કરીને કરાય, કારણ કે-એ એ વિધુર જનીને ગળડે અગર મરે, તો એના ઉપર બેઠેલાની મિથિતિ ઘણી ફરી જાય, એના બીજાને મારવાના સયોગો ઘણા ઘટી જાય અને એના માર ખાવાના સયોગો ઘણા વધી જાય દુશ્મનો જેમ જયકુન્જર ઉપર ઉપમગો કરે, તેમ જયકુન્જર પણ સુદભૂમિમા ઘણાએના ઉપર ઉપસર્ગ કરે સૂદ અને પૂછડુ મારીને કયા ય હડસેલી દે, સૂદમા પકડીને ઉછાળીને કયા ય ફેંકી દે, માતોથી ફેંટલાયને જખ્મી કરી દે અને પગ નીચે ય ફેંટલાકને કચડી નાખે જયકુન્જર રણભૂમિમા જે ધસ્યો જાય, એને નિપાત રૂપે ગ્રહણ કરી શકાય રણભૂમિમા અપલાવવું, એને પડતું મૂકવું એમ પણ કહેવાય છે કેમ ? પોતાનું ગમે તેમ થાય, તો ય શત્રુનો મહાર કરી જ નાખવો છે-એવી રણભૂમિમા જનારની વૃત્તિ હોય છે માટે । એટલે એને નિપાત તરીકે પણ જોખળી શકાય રહી અવ્યયની વાત એમા તો લાભો વિચાર કરવો પડે, એવું છે જ નહિ. જયકુન્જર ગમે તેવી આપત્તિના સમયે પણ અવ્યય એટલે અચલ રહેનારો જ હોય છે -હાથી, એ નિમકહલાલ પ્રાણી કહેવાય છે એ અપેક્ષાએ પણ જયકુન્જરમા અવ્યયપણું છે એમ કહી શકાય આવી રીતિએ એમય કહી શકાય કે-જેમા ઉપ સર્ગો, નિપાતો અને અવ્યયો છે-એવા પ્રકારનું સ્વરૂપ જેનું છે, એવો જયકુન્જર છે અને એની જેમ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ ઉપસર્ગોદિ જેમા છે એવા સ્વરૂપવાળું છે

૫-શબ્દમા રહેલી ધનોદાગતા

ત્રીજા વિશેષણમા શબ્દ સમધી વર્ણન :

નવાગી ટીકાકાર તરીકે મુવિખ્યાત થયેલા, પરમ ઉપકારી, આચાર્યભગવાન શ્રીમા અભયદેવસુરીશ્વરજી મહારાજ, પચ્ચ માગ સૂત્ર શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની ટીકાની રચના કરવાને માટે ઉપત્ત થયા થકા, પહેલા મગતની આચરણને કરીને અને અભિધેયને ઉચ્ચારીને, શાસ્ત્રની પ્રમાવના કરી દહ્યા છે શાસ્ત્રની પ્રમાવના કરતા, સમુચ્ચન જ્યકુજરની સાથે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રને સંગ્રાવવા પૂર્વે, શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની મુનદર પ્રકારની તેમ જ અર્થ પ્રકારની પણ પિછાન કગવી દહ્યા છે જ્યકુજરની જેમ આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમા શું શું છે ?-તેનો ખ્યાલ આપતા, ટીકાકાર મહર્ષિએ આપેલા મખ્યા-બન્ધ વિશેષણોમાથી, આપણે પહેલા પદપદ્ધતિ સમધીના અને બીજા સ્વરૂપ સમધીના વિશેષણને અગે વિચારણા કરી આખ્યા હવે ત્રીજા વિશેષણમા, ટીકાકાર પરમર્ષિ શાંદો સમધી ખ્યાલ આપવાને માટે કરમાવે છે કે-

“ ઘનોદારશબ્દસ્ય । ”

જ્યકુજરની જેમ આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર પણ શાંદોએ કરીને સહિત છે હાથી શબ્દને કન્નારો છે અને શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર શબ્દોથી ભરેલું છે. શબ્દોથી મહિતપલું, બેટલું જ

માત્ર અહીં બતાવવું છે, એવું નથી, કેવા શબ્દોથી સહિતપણું છે, એ પણ બતાવવું છે અહીં એટલા માટે જ ફરમાવ્યું છે કે-જયકુજર જે શબ્દ કરે છે, તે ધન અને ઉદાર હોય છે, એની માફક, શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમા જે શબ્દો છે, તે પણ ધનપણાની સાથે ઉદારપણાએ પણ સહિત છે અહીં ધનપણા દ્વારા શબ્દના ગભીરપણાનો મગ્ન કરવામા આવ્યો છે અને ઉદારપણા દ્વારા શબ્દના આરપણાનો એટલે મનોહરપણાનો કે મધુરપણાનો સંગ્રહ કરવામા આવ્યો છે

સંગીતના સ્વરોમા કયા સ્વગ્ની કોનામા વિશેષતા ?

સંગીતમા સ્વરોને સાત વિભાગોમા વહેંચવામા આવ્યા છે એક 'સા' વિભાગ, બીજો 'રિ' વિભાગ, ત્રીજો 'ગ' વિભાગ, ચોથો 'મ' વિભાગ, પાચમો 'પ' વિભાગ, છઠ્ઠો 'ધ' વિભાગ અને સાતમો 'ની' વિભાગ છે તેમા પહેલો જે 'સા' એટલે પડ્મ સ્વર, 'રિ' એટલે રિષભ સ્વર, 'ગ' એટલે ગન્ધાર સ્વર, 'મ' એટલે મધ્યમ સ્વર 'પ' એટલે પચમ સ્વર, 'ધ' એટલે ધૈવત સ્વર, અને 'ની' એટલે નિષાદ સ્વર. આ તમામ સ્વરો બૂદા બૂદા પશુ-પખીઓમા હોય છે પડ્મ સ્વગ્ની વિશેષતા મધૂરમા હોય છે, રિષભ સ્વરની વિશેષતા કુકડામા હોય છે, ગન્ધાર સ્વરની વિશેષતા હસમા હોય છે, મધ્યમ સ્વગ્ની વિશેષતા જળદમા હોય છે અને પાચમો સ્વર કોયલનો છે કોયલનો જે સ્વર, એ ત્યારે વસન ઋતુ હોય, આજે મોર આવ્યા હોય, ત્યારે ખાસ જણવો છઠ્ઠો ધૈવત સ્વર સારસનો છે અને સૌથી છેલ્લો જે નિષાદ સ્વર છે, તે હાથીનો છે

શ્રી કલ્પમૂત્રમા હાથીના રાખનું વર્ણન

હાથીનો સ્વર ગંભીર અને મનોહર એટલે સામળના-
રને કલ્પપ્રિય અને એવો હોય છે શ્રી કલ્પસૂત્ર, કે જેની
રચના પ્રત્યાખ્યાનપ્રવાહ નામના નવમા પૂર્વમાથી ઉદ્ધૃત કરીને
કરવામા આવેલી છે અને તે પ્રકારની રચના પણ ચૌદ પૂર્વધર
એવા યુગપ્રધાન શ્રીમદ્ ભદ્રબાહુસ્વામીજી મહારાજએ કરેલી
છે, તેમા શ્રી તીર્થંકર ભગવાનની માતાને આવતા ચૌદ સ્વપ્નો
દેવા હોય છે, તેનું પણ વર્ણન છે એ ચૌદ સ્વપ્નો પૈકી
હાથી સ્વપ્નના સ્વરૂપનું વર્ણન કરતા, શ્રી કલ્પમૂત્રમા, એ
હાથીને અગે એક એવું પણ વિશેષણ વાપરવામા આવેલ છે કે—

“સજલઘણવિપુલજલહરગગિન્નમર્મીરચ્ચારઘોષમ્ ।”

આ પદના અર્થને સમજાવતા, પશ્ચિતપ્રકાશ ઉપા-
ધ્યાય શ્રીમદ્ વિનયવિજયજી મહારાજે ફરમાવ્યું છે કે—

“સમ્પલો જલપૂર્ણસ્તસ્ય દ્વિ પ્વનિર્ગમીરો મયતિ । પર્યવિઘો
યો ઘનો નિવિઘો વિપુલજલઘરો મહામેઘસ્તસ્ય વદ્ગર્મિતં
સદ્દ્વ ગમીરચ્ચાર્મનોહરચ્ચ ઘોષઃ શબ્દો यस્ય સ તથા તમ્ ।”

એટલે કે—જલપૂર્ણ એવો જે મહામેઘ, તેની જે ગળના,
તે જેમ ગભીર અને આડે એટલે મનોહર હોય છે, તેમ
ભગવાનની માતાએ સ્વપ્નમા જે હાથીને જોયો, તે હાથીનો
ઘોષ નામ શબ્દ, તે ગભીર અને મનોહર હતો

પ્રત્યેક રાખમા ગાલીર્વ અને મનોહાર્ય

અહીં પણ ટીકાકાર મહર્ષિએ એ જ વાત જણાવી છે
જ્યકુજરનો શબ્દ ગભીર હોય છે—એમ ‘ઘન’ શબ્દના
પ્રયોગથી જણાવેલ છે અને જ્યકુજરનો શબ્દ મનોહર એટલે

સાભળનારને કર્ણપ્રિય બને એવો હોય છે-એમ 'ઉદાર' શબ્દના પ્રયોગથી જણાવેલ છે જયકુજરના શબ્દમાં જેમ ગામ્ભીર્ય અને મનોહાર્ય રહેલું હોય છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના પણ પ્રત્યેક શબ્દમાં ગભીરપણું તેમ જ મનોહરપણું રહેલું છે, એમ દીકાકાર મહાપદ્યે ' ઘનોદારશબ્દસ્ય ' એવા ત્રીજા વિશેષણ દ્વારા સ્પષ્ટ કરેલ છે

તુચ્છ અને કર્ણકંટુ વાણી નહિ બોલવી

આ ત્રીજી વિશેષણ પણ વાચકોને અને શ્રોતાઓને શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના વાચન અને શ્રવણને માટે આકર્ષનારૂં નિવડે એવું છે આ વિશેષણમાથી વાચકોને અને શ્રોતાઓને સુંદર બોધપાઠ પણ મળી રહે છે બોલનાર દરેકે, પોતે જે શબ્દોને બોલે તે શબ્દોમાં ગભીરપણું તેમ જ મનોહરપણું લાવવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ વાણી તુચ્છ નહિ પણ ગભીર હોવી જોઈએ અને ગભીર 'પણ વાણી મનોહર હોવી જોઈએ, એટલે કે-એ વાણીને સાભળનારને એ વાણી કર્ણપ્રિય બને એવી હોવી જોઈએ તુચ્છ અને કર્ણકંટુ વાણીને બોલનારાઓ, નથી તો પોતાના હિતને સાધી શકતા અને નથી તો પરના હિતને સાધી શકતા તુચ્છ અને કર્ણકંટુ વાણી, એના બોલનાર પ્રત્યે એના સાભળનારના હૈયામાં અમહત્વાવને પેદા કરે છે અને એથી એ વાણીને બોલનારો કદાચ ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રકારની વાતને કહેવાને માગતો હોય, તો ચ તે વાત મારી બીજા ઉપર હૈયામાં રહેલા ભાવને વ્યક્ત કરવાને માટે, વાણી એ વાહન છે અને ઉત્તમ વાહન ઉપર બેસનારો જેમ શોભાપાત્ર અને છે, તેમ ગભીર અને મનોહર વાણીને બોલનારો આદરપાત્ર

બને છે ગધેડા ઉપર બેઠેલા જેમ આવકારપાત્ર ઠરતો નથી અને હાથી ઉપર બેઠેલા મહેજે આવકારપાત્ર બને છે, તેમ તુચ્છ અને કર્ણપ્રિય વાણીને બોલનારો પ્રાય તિચ્છકારને પાત્ર બને છે, જ્યારે ગભીર અને મનોહર વાણીને બોલનારો બીજાઓને પોતાના પ્રત્યે આકર્ષતાએ બને છે

ગભીર ને કર્ણપ્રિય વાણી હિતકારી જ નોંધાએ

આમ છતાં પણ, એક એ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે-ગભીર અને કર્ણપ્રિય વાણીના નામે અહિતકારી વાણી રૂપ વાહન ઉપર ચઢી જવા જેવી ભૂલ થવા પામે નહિ તમે કદાચ જોયું હશે કે-કેટલાક નવન જવા બાવાઓ હાથી ઉપર બેસીને ફરતા હોય છે હાથી ઉપર બેઠેલા હોવા છતાં પણ, તેવા બાવાઓ નથી તો શોભાપાત્ર બનતા કે નથી તો આવકારપાત્ર બનતા એટલે ગભીર અને કર્ણપ્રિય એવી પણ વાણીને હિતકારી હોય છે, તો જ એવી વાણીને બોલનારાઓ શિષ્ટ જનોના આદરપાત્ર બની શકે છે શિષ્ટ જનોના હૈયાની આદરપાત્રતા, એ જ સાચી આદરપાત્રતા છે અજ્ઞાન લોકનો આવકાર, એ સાચો આવકાર જ નથી આજે આવકાર આપનારો અજ્ઞાન લોક, અજ્ઞાનવશ કાંઈ બેકારો પણ હઈ કે મહાર તો શિષ્ટ જનોના આવકાર ઉપર ને બેકાર ઉપર બધાય શિષ્ટ જનો આવકાર આપે તે થ સમજપૂર્વક અને બેકાર કરે તે થ સમજપૂર્વક શિષ્ટ જનોને પ્રિય હિતકારી વાણી જ હોય એમાં, હિતકારી વાણી ને ગભીર અને કર્ણપ્રિય હોય, તો તે અધિક આવકારપાત્ર પણ બને અને અધિક હિતકારી પણ બને

શિષ્ટ જનોના અભિપ્રાય જ કિમતી ગણાય

વળી કેટલાક પ્રત્યેક એવા પણ હોય છે કે-જે વખતે ગળીરતા અને કર્ણપ્રિયના ગુણોવાળી પણ દિનમાની વાળી, સાબળનાંને તુચ્છ પણ હોતે અને કર્ણકંદુ પણ હોતે ત્યાં માબાળનારના દોષનું ભેર બારે છે, એમ કહેવું પડે. જેમ મુગપ્રધાન આચાર્યબગવાન મીમત્ કાલિકસૂરીપરછ મહા રાજાએ ગર્હબીદ્ધ નામના રાજાને જે વાળી સંભળાવી હતી, તે વાળી હિતકારી તો હતી જ, પણ સાથે સાથે ગળીર અને મનોહર પણ હતી એ વખતે જે કોઈ બાગવાનના શાસનના રાગવાળા હશે, અવસરને સનજનારા હશે, કર્ણવ્યા કર્ણવ્યના બાનવાળા હશે, તેમને એ વાળી ખુબ જ ગંભીર, મનોહર અને હિતકારી લાગી હશે એટલું જ નહીં પણ, રાજા ગર્હબીદ્ધને એ વાળી અહિતકારી, તુચ્છ અને કર્ણકંદુ જ લાગી હતી ત્યારે કહેવું પડે કે-એ દોષ વાળીને કે વાળીના વદનારને નહોતો, પણ રાજાના દૂષિત બાવને એ દોષ હતો આથી એ અમનવાનું છે કે-ગમે તે માણસ એમ કદી દે કે-આ વાળી અગર અમુક વાળી તો તુચ્છ અને કર્ણકંદુ છે, તો એટલા માત્રથી જ એ વાળીને તુચ્છ અગર કર્ણકંદુ માની લેવાની ભૂલ કરવી જોઈએ નહિ એટલા જ માટે સસારમા પણ પ્રાય સવત્ર શિષ્ટ જનોના અભિપ્રાયને જ કિમતી ગણવામા આવે છે

૬-લિંગ અને વિભક્તિ

લિંગ અને વિભક્તિથી યુક્ત

હવે ચોથુ વિશેષણ-

‘લિંગવિમલકિયુક્તસ્ય’

-એણે છે આ વિશેષણ દ્વારા, ટીકાકાર મહર્ષિ ક્ષરમાવે છે કે-જ્યકુજર લિંગ-વિભક્તિથી યુક્ત છે અને જમકુજર જેમ લિંગ-વિભક્તિથી યુક્ત છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર પણ લિંગ-વિભક્તિથી યુક્ત છે તમે બાલુતા હથો કે-હાથીનું જે લિંગ હોય છે, તે સદા બહાર રહેનાર નથી હોતું અમુક પ્રસંગે જ એ બહાર આવે છે ને ટેખાય છે બ્યારે એ લિંગ અદર રહેલ હોય છે, ત્યારે એને માટેની જે કુદરતી રચના, તેના દ્વારા કલ્પના કરી શકાય છે કે-લિંગ છે તેમ જ એ રચના ઉપરથી બાળકારો સમજી શકે છે કે-આનું લિંગ પુરૂષનું છે, સ્ત્રીનું છે કે નપુંસકનું છે મનુષ્યજાતિમા જેમ પુરૂષલિંગ, સ્ત્રીલિંગ અને નપુંસકલિંગમાથી કોઈ લિંગ હોય છે, તેમ પશુઓમા પણ ત્રણ લિંગોમાથી કોઈ પણ એક પ્રકારનું લિંગ હોય છે હવે આપણે આ જ વાત શ્રી ભગવતીજી સૂત્રને અંગે ઘટાવવાની છે. શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર પદોથી ભરપૂર છે પદ ક્યારે બને છે? પ્રાય વિભક્તિનો પ્રત્યય બોડાય ત્યારે

ઉપસર્ગ, નિષાત અને અગ્રયની વાત તો આવી ગઈ, એટલે એ નિવાયના જેટલો પડો છે, તે બધા વિભક્તિના પ્રત્યયોથી સહિત તે કોઈ પણ શબ્દને વિભક્તિના પ્રત્યયો લગાડતી વખતે, એ જોવું પડે છે કે-આ શબ્દ કયા લિંગનો છે ? કારણ કે-વિભક્તિના પ્રત્યયોમાં લિંગબેદને અંગે ભેદ પણ પડે છે જેમ કે-પહેલી વિભક્તિનો પ્રત્યય લગાડવાનો હોય, પણ પહેલી વિભક્તિનો પ્રત્યય પુલ્લિંગ શબ્દને માટેનો થ જૂદો હોય છે, શ્રીલિંગ શબ્દને માટેનો થ જૂદો નહિ તો વિદ્યુતિ પામેલો હોય છે અને નપુસકલિંગ શબ્દને માટેનો થ આદેશે જૂદો હોય છે શબ્દને એ મુજબ પ્રત્યય લાગે, ત્યારે એ પદ બને હવે તમે વિચાર કરો કે-પદમાં જે શબ્દ રહેલો છે, તેનું લિંગ દેખાય છે ? ના અને વિભક્તિ ? વિભક્તિ દેખાય છે. વિભક્તિ દેખાય છે-એટલું જ નહિ, પણ એ વિભક્તિના પ્રત્યયો દ્વારા જાણકારો શબ્દના લિંગની કદપના પણ જેટલેક અંશે કરી શકે છે આટલા જ માટે ‘વિભક્તિ અને લિંગથી યુક્ત’ એમ નહિ કહેતા, ‘લિંગ અને વિભક્તિથી યુક્ત’-એમ કહ્યું છે પહેલું લિંગ અને પછી વિભક્તિ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાં વપરાયેલા શબ્દો પુલ્લિંગ, શ્રીલિંગ કે નપુસક લિંગવાળા છે, માટે આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર લિંગ યુક્ત પણ છે અને એ શબ્દો વિભક્તિએ સહિત છે, માટે આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર વિભક્તિયુક્ત પણ છે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાં પ્રાકૃત ભાષાના વ્યાકરણના નિયમાનુસાર જ વિભક્તિઓ છે પ્રાકૃત ભાષાના વ્યાકરણમાં ચોથી વિભક્તિ નથી, કારણ કે-પ્રાકૃત ભાષામાં ચોથી વિભક્તિના રચાનમાં પણ પ્રાય છઠ્ઠી વિભક્તિ વપરાય છે

પદની વ્યાખ્યા

પ્રશ્ન ૦ લલિત પદપદ્ધતિવાળા વિશેષણથી જ શ્રી ભગવતીય સૂત્ર લિંગ અને વિભક્તિ યુક્ત છે-એમ સાબીત થઇ જાય છે, કાન્ધ કે-પદ લિંગ અને વિભક્તિ વિનાનું હોતું નથી, તો આ સૂત્ર લિંગ અને વિભક્તિથી યુક્ત છે, એવું જણાવવાની ખામ જરૂર ખરી ?

પ્રશ્નકારનું કહેવું એ છે કે-પદ લિંગ અને વિભક્તિ વિનાનું હોતું નથી, પણ એ વાત ત્રિયાન્બુ ભાગે છે વિભક્તિના અન્તવાળે જે શબ્દ, તેને પદ કહેવાય-એવી પણ પદની વ્યાખ્યા થાય છે અને એ દષ્ટિએ પ્રશ્નકારે જે દલીલ કરી છે તે ખરાબર છે, પરંતુ ‘પદસે-ગમ્યસે અર્થો જનૈન રૂપિ પદમ્’ એટલે કે-જેના દ્વારા અર્થનું જ્ઞાન થાય, તેને પદ કહેવાય-એ પ્રમાણેની પદ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતા, રેખીતી રીતિએ લિંગ અને વિભક્તિથી રહિત એવા પણ અભ્યયાદિ શબ્દો પણ પદોની જ વ્યાખ્યામા ગણાય અને એથી આ વિશેષણ સાર્યક ઠરે છે

વળી પહેલા એ વાત કહેવાઈ ગઈ છે કે-પદોની વાતને જણાવ્યા પછીથી પણ ટીકાકાર મહર્ષિ ઉપસર્ગ, નિપાત, અભ્યય, શબ્દ, લિંગ અને વિભક્તિની વિભાગવાર વાત કરી રહ્યા છે, કે જેથી પદ અંગે સ્પષ્ટતા થવા માથે, જેની ઉપમા આપી છે તે જ્યહુજરની સાથેની સૂત્રની સમાનતાનું વધુ સ્પષ્ટીકરણ થવા પામે, સમૂહગત વાત કહ્યા પછીથી પણ લિન્ન લિન્ન અર્થોને લઈને પણ વાત કહી શકાય એમ કરવાથી, બોધ થવામા ઘણી સરલતા થાય છે.

હવે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને અંગે વિચાર કરો. આજે તમે જાણો છો કે—બીજા અગસૂત્રોના કરતા શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની વિશેષ ખ્યાતિ છે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની ખ્યાતિ સુંદર પ્રકારની—શ્રેષ્ઠ પ્રકારની પણ છે અને શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની ખ્યાતિ સદાની પણ છે—એમ એ અપેક્ષાએ પણ કહી શકાય કે—અર્થ તીર્થકર ભગવાનોના સમયે દ્વાદશાગ્રી રચાવા ની અને તેમા આ પચ્ચમા અગસૂત્રની રચના પણ થવાની જ સદાખ્યાતનો બીજા પ્રકારે અર્થ

આ વિશેષણનો બીજી રીતિએ પણ અર્થ થઈ શકે છે આખ્યાન શબ્દનો ‘ક્રિયાપદ’ એવો અર્થ પણ થાય છે સદાખ્યાત એટલે શ્રેષ્ઠ છે ક્રિયાપદો જેમા, એવો અર્થ પણ થાય ક્રિયાપદ એટલે ક્રિયાનું સ્થાન—એવો જો અર્થ કરીએ, તો જયકુજરના ક્રિયાસ્થાનો ઉત્તમ પ્રકારના હોય છે જયકુજરને રાખવાનું સ્થાન સ્વચ્છ અને સુંદર હોય છે જયકુજરની ક્રિયાઓને અંગે વિચારીએ, તો એની કેટલીક ક્રિયાઓ વખાણવા યોગ્ય હોય છે આ દૃષ્ટિએ જયકુજરને માટે એમ કહેવાય કે—શ્રેષ્ઠ છે ક્રિયાપદો જેના એવો જયકુજર છે

આ વાત, શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના પક્ષે તો મીઠી જ છે ક્રિયાપદો તો બધા ગ્રન્થોમા હોય, પરંતુ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની ખ્યાનામા જે ક્રિયાપદો પ્રયોગને પામેલા છે, તે ક્રિયાપદો પણ શ્રેષ્ઠ પ્રકારના છે એકનો એક અર્થ જૂદા જૂદા ક્રિયાપદો દ્વારા કહી શકાય, પરંતુ એ ક્રિયાપદોમા જે ક્રિયાપદ શ્રેષ્ઠ હોય, તેનો પ્રયોગ કરાયો હોય, તો એવા પાદ, વાક્ય, ગ્રન્થ, સૂત્ર, ઠાવ્ય આદિને સદાખ્યાત રૂપે પણ વર્ણવી શકાય, ઉપસર્ગ,

નિપાત, અવ્યય, શબ્દ, લિંગ અને વિભક્તિની વાત તો કરી આવી, પણ ક્રિયાપદોની વાત રહી જતી હતી ને ? એ વાત આ વિશેષણમા આમ આવી ગઈ

ઔદયિક ભાવોમા સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવ શ્રી તીર્થકરનામકર્મના

ઉદયનો ભાગ :

જ્યકુજરની પણ ખ્યાતિ છે અને શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની પણ ખ્યાતિ છે આ બન્ને ય ખ્યાતિઓમાથી તમને કયી ખ્યાતિ ગમે છે અથવા તો કયી ખ્યાતિ વધારે ગમે છે ? શાસ્ત્રાદિનુ શાસ્ત્રાદિ તરીકેનુ બહુમાન ક્ષયોપશમ ભાવથી થાય છે, જ્યારે ક્ષાથી આદિ દુન્યવી પદાર્થોનુ બહુમાન ઔદયિક ભાવથી થાય છે જ્ઞાની અને સદાચારી આત્માઓની દુનિયામા ક્ષિંપ્ત પ્રશસ્ત ક્ષયોપશમ ભાવની છે ઔદાયિક ભાવની જ્યાં જ્યાં ક્ષિંપ્ત છે, ત્યાં ત્યાં પણ પ્રશસ્ત ક્ષયોપશમ ભાવને આશ્રયીને અગર તો ક્ષાયિક ભાવને આશ્રયીને જ છે ઔદયિક ભાવોમા શ્રી તીર્થકરનામકર્મનો ઉદય, એ તો સૌથી ઉત્કૃષ્ટ કૌટિનો અને પરમ હિતકારી ઔદયિકભાવ છે શ્રી તીર્થકરનામકર્મનો ઉદય હજારોને, લાખોને ક્ષાયિક ભાવમા લાવી મૂકનાર છે, તારનાર છે એનાથી શાસનની સ્થાપના છે ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માએ પોતાના શ્રી તીર્થકરનામકર્મના ઉદયે શાસનની સ્થાપના કરી, તો આપણે આજે તત્ત્વજ્ઞાનને પામી શકીએ છીએ અને તરવાની ક્રિયા કરી શકીએ છીએ જેઓને શ્રી તીર્થ કરનામકર્મનો વિષાકોદય વર્તેતો હોય, તેઓમા ક્ષાયિક ભાવ જરૂર હોય, પણ ક્ષાયિક ભાવ અલગ છે ને ઔદયિક ભાવ અલગ છે સઘળા ય કેવલજ્ઞાનિઓ ક્ષાયિક ભાવને પામેલા

હોય, પણ તેમને જગવાનના જેવો ઔદયિક ભાવ ન હોય. માટે તીર્થની ધ્યાપના એક માત્ર શ્રી તીર્થકર જગવાનો જ કરે. શ્રી તીર્થકરનામકર્મના ઉદયને જાગેની સમૃદ્ધિનો મુયોગ પણ એ પરમ પુણ્યવાનોને જ હોય. આવા ઔદયિક ભાવની ઇચ્છા કરી શકાય, પણ તે વ પ્રશસ્ત એવા કાર્યોપદામ ભાવ પૂર્વક જન્મેલી હોવી જોઈએ. હૃદયથી મુખસામગ્રીની ઇચ્છા હોય, તો શ્રી તીર્થકરનામકર્મની ઇચ્છા પણ હોય. ૩૫ છે.

ઔદયિક ભાવની સામગ્રીની મહત્તા પ્રશસ્ત કાર્યોપદામિક
ભાવથી ને કાર્યે ભાવથી

તીર્થકરનામકર્મનો ઉદય જગવાનને પોતાને જાગે શાતાની સામગ્રી મેળવી આપે છે, પણ એના વખાણુ તો જગતના છવોને માટે એ મહા શાતાનું કારણ બને છે એથી છે. અપાયાપગભાતિશયના યોગે શાતાનું 'કારણ' બને છે એની આ વાત નથી, ચંચુ અશાતા માત્રના મૂળને ઉમેડી નાખવાના માર્ગને પ્રદેષે છે, એ માર્ગને જ વહેતો રાજનારા શાસનને સ્થાપે છે, એ માટે મહા શાતાનું કારણ બને છે એમ કહેવું છે. શ્રી તીર્થકરનામકર્મનો વિષાકોદય ક્ષાયિક ભાવ પેદા થયેથી જ થાય છે. ક્ષાયિક ભાવ આખ્યા વિના તીર્થકર નામકર્મનો વિષાકોદય નહિ. એ નામકર્મનો પ્રદેશોદય ક્ષાયિક ભાવ પ્રગટ્યા પહેલાં પણ હોય અને એ પ્રદેશોદયનો પ્રતાપ પણ કેવો છે? એવે ત્યારથી ઇન્દ્રો પણ જેમની સ્તુતિ કરે એવો. એટલે જરૂરે વખાણુવા લાયક તો એ ઔદયિક ભાવ છે. બીજા પણ કેટલાક ઔદયિક ભાવો પ્રશસાને પાત્ર ગણાય છે. જેમ કે-મનુષ્ય, ક્ષત્ર, આર્ય, દેશ, આર્ય કુળ,

આર્ય જાતિ, પચેન્દ્રિયપૂર્ણતા, નીરોગતા, દીર્ઘાયુષ્ય, સદ્ગુરુનો યોગ અને સદ્ગુરુતા શ્રીમુખે શાસ્ત્રપણ-એ બધી સામગ્રી ઔદયિક ભાવની છે, પરન્તુ એ બધી સામગ્રીની સફલતા, એ બધી સામગ્રીનો લાભ, કેને મળે ? પ્રશસ્ત ક્ષયોપશમ ભાવવાળાને ! અથવા ક્ષયોપશમ ભાવમાથી જે ક્ષાયિક ભાવને થામી જાય તેને ! ક્ષાયિક ભાવમા કયા ય પ્રશસ્તપણ કે અપ્રશસ્તપણ એવો ભેદ નહિ ક્ષાયિક ભાવ તો પ્રશસ્ત જ હોય. ક્ષયોપશમિક ભાવમા અને ઔદયિક ભાવમા પ્રશસ્ત-પણ પણ હોઈ શકે અને અપ્રશસ્તપણ પણ હોઈ શકે અત્યારે આપણને ક્ષયોપશમિક ભાવ તથા ઔદયિક ભાવ-એ બન્ને ભાવોનો યોગ છે, પણ તે પ્રશસ્ત કેટલો છે કે નહિ અથવા કેટલે અશે પ્રશસ્ત કેટલો છે અને કેટલેક અશે અપ્રશસ્ત કેટલો છે, એનો મધાતમ્ય સૂક્ષ્મ નિર્ણય તો જાની કરી શકે, પણ આપણે, જે વિવેકી અને ભાવના સ્વરૂપને જાણનારા હોઈએ, તે યોગ્ય વિચારણાથી આપણે, પણ આપણા ભાવોની પ્રશસ્તતા-અપ્રશસ્તતાનો નિર્ણય સૂક્ષ્મ રીતિએ તો જરૂર કરી શકીએ, અને જે આ રીતિએ પૃથક્કરણ કરવાની મહેનત ચાલુ રાખીએ, તો એ દ્વારા પણ આપણે આપણા ઘણા વિકાસને સાધી શકીએ

સર્વ ક્ષણે શ્રી જિનપૂજા

એક માણસ ઘરમા બેઠેલો હોય, સસારની ક્રિયા કરતો હોય, તેમ છતાં પણ જે તે વિવેકપૂર્વકની વિચારણામા હોય, તો પ્રશસ્ત એવા ક્ષયોપશમિક ભાવમા હોય, જ્યારે બીજો માણસ દેરાસરમા હોય, શ્રી જિનની પૂજા કરતો હોય, તે

વખતે પણ ઔદયિક ભાવમા રમતો હોય તો તેનો જે ક્ષાયોપશમિક ભાવ હોય, તે ય અપ્રશસ્ત પ્રકારનો હોય શ્રી જિનની પૂજા માત્ર દેશસરમા જ કન્વાની છે, એવું નથી આમ સ્થાનને આશ્રયીને આવકને માટે ત્રિકાલ પૂજા કહી, બાકી તો, ક્ષણે ક્ષણે-પ્રત્યેક ક્ષણે શ્રી જિનની પૂજા થાય, એવા બનવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ શ્રી જિનની આરાતુ પાલન તો શ્રી જિનપૂજા છે જ, ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની શ્રી જિનપૂજા છે, પરંતુ શ્રી જિનની આરાતુ પાલન કરવાના ભાવમા રમવું, એ ય શ્રી જિનપૂજા છે કયો ક્ષણ એવો છે, કે જ્યારે શ્રી જિનનું તાન ન હોઈ શકે, એવો નિષેધ છે ? શ્રી જિનતાન સર્વ ક્ષણોએ થઈ શકે એમ શ્રી જિનતાનમા જ એકતાન થઈ જવું એ વેધકતા છે એવી રીતિએ જે શ્રી જિનતાનમા વિધાયો હોય, તે કર્મોનો વેધક બને એવો મનુષ્ય આ માનવભવમા સધાવેધ કરી, કર્મના લાજાને શમાવી, હું ખના ગાળા વગરનાં સુખનો લોકતા બની શકે છે આપણે પ્રશસ્ત ક્ષાયોપશમ ભાવને પોષવાને માટે અને પરિણામે ક્ષાયિક ભાવને પ્રગટ કરવાને માટે શ્રીજિનેશ્વરપ્રભુને માદ કરીએ છીએ શ્રી જિન પૂજા પણ તમારે આવા લક્ષ્યપૂર્વક કરવાને માટે મથવું જોઈએ. ઔદયિક બા-ને ગૌણ બનાવીને પ્રગસ્ત ક્ષાયોપશમિક ભાવને

વગગતા જવું જોઈએ

સસાગ્રમા શિષ્ટ ક્ષાયોપશમ ભાવ કઠિન છે, તેમા ય પ્રશસ્ત ક્ષાયોપશમ ભાવ અતિ કઠિન છે અને ક્ષાયિક ભાવ તો તેનાથી ય કઠિન છે ઔદયિક ભાવ તો રસ્તામા હરતા ફરતા મળનારી ચીજની માફક સસ્તો છે ઔદયિક ભાવના જોડે ક્ષાયોપશમિક

ભાવ પણ મલિન બનીને ઔદયિક ભાવને જ પુષ્ટ કરનારો બને છે. ઔદયિક ભાવનું જોર ધટ્યા પડીથી જ પ્રશસ્ત ક્ષાયોપશમિક ભાવ પ્રગટી શકે છે અને પ્રશસ્ત ક્ષાયોપશમિક ભાવને જો ભગવતા આવડે, તો એ ઔદયિક ભાવ ઉપર અકુશની ગરજ કારે છે. પ્રશસ્ત ક્ષાયોપશમિક ભાવને આત્મા જો વળગ્યો રહે છે, તો પ્રશસ્ત ક્ષાયોપશમિક ભાવ વધતો વધતો આત્માને એ ક્ષાયિક ભાવને પામવામા બહુ મદદગાર બને છે. એટલે જ્યંતુજરની પ્રસિદ્ધિ જ જો આકર્ષે-ગમે, તો સમજવું કે-એ પ્રતાપ ઔદયિક ભાવનો છે અને શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની પ્રસિદ્ધિ જો આત્મકલ્યાણની દૃષ્ટિએ ગમી જાય, તો સમજવું કે-એ પ્રતાપ પ્રશસ્ત ક્ષાયોપશમિક ભાવનો છે. ધન-શ્રી-માનાપમાન સબધી ભાવો ઔદયિક ભાવના ધગ્ના છે અને એ બધાના મસગંથી છૂટવાના ભાવો, એ બધાના સસગંથી ક્યારે છૂટાય તથા કેમ છૂટાય-એ વિગેરે ભાવો એ પ્રશસ્ત ક્ષાયોપશમિક ભાવના ધરના છે. ઔદયિક ભાવોને ગૌણ બનાવીને, પ્રશસ્ત ક્ષાયોપશમિક ભાવને વળગતા જવું જોઈએ એને બદલે આજે તો મોટે ભાગે ઔદયિક ભાવોની રમણ તામા જ રમણીયપણું ભાસે છે.

અર્થનં પ્રશસ્ત ક્ષાયોપશમિક ભાવ ક્યારે હોય ?

પ્રશસ્ત ક્ષાયોપશમિક ભાવની શરૂઆત સમ્યગ્દર્શન શુભના પ્રગટીકરણથી મનાય, પરંતુ મન્દ મિથ્યાત્વના કાળમા પણ ક્ષાયોપશમિક ભાવની પ્રશસ્તતાની આખીનો અનુભવ થઈ શકે છે.

અર્થનં પ્રશસ્ત ક્ષાયોપશમિક ભાવની ઉચ્ચ કક્ષા કયી ?
દર્શનમોહનીયના ક્ષાયોપશમ પડીથી ચારિત્રમોહ

નીયનો પણ સુંદર પ્રકારનો ક્ષયોપશમ થાય, તે પ્રશસ્ત ક્ષયોપશમિક ભાવની એ ઉચ્ચ કક્ષા છે એમ કહી શકાય આથી, તમે સમજી શક્યા હશે કે—ઔદયિક ભાવની રમત-માથી છૂટવાને માટે અને પ્રશસ્ત ક્ષયોપશમિક ભાવને પામવાને માટે, આત્માએ દર્શનમોહનીય અને આદિત્તમોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમ તરફ ખૂબ જ લક્ષ્યવાળા બનવું જોઈએ

૮-સલ્લક્ષણ

જયકુન્જરની જેમ આ સૂત્ર પણ સારા લક્ષણોવાળું છે

હવે આગળ ચાલતા ટીકાકાર મહર્ષિ છદ્દા વિશેષજ્ઞ તરીકે લક્ષણવન્તાપણાની માત્ર કરતા ફરમાવે છે, કે—

“ સલ્લક્ષણસ્ય ”

જયકુન્જર જેમ સારા લક્ષણોવાળો હોય છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ સારા લક્ષણોવાળું છે, એમ આ વિશેષજ્ઞ દ્વારા ટીકાકાર મહર્ષિ આપણને મમજાવી રહ્યા છે. લક્ષણ, એ પણ એક બહુ અગત્યની વસ્તુ છે કહેવાય છે કે—“ પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાથી અને બાયડીનાં

લક્ષણ બારણામાથી જણાય. ” એનો અર્થ એ છે કે-
પુત્ર મોટો થયે કેવો નિવડશે, એની કલ્પના એ બારણામા
હોય એટલે કે બહુ નાની વયનો હોય, તે વખતના તેના
લક્ષણો ઉપરથી થઈ શકે અને ખાયડી બન્યા પરણીને આવે
અને બારણામા પગ દે, ત્યાં એ કેવી નિવડશે-એની કલ્પના
એના લક્ષણો ઉપરથી આવી શકે ખરાબ લક્ષણો, છોકરો કે
ખાયડી ખરાબ નિવડશે-એમ સૂચવે છે અને સારા લક્ષણો,
છોકરો કે ખાયડી સારા નિવડશે-એમ સૂચવે છે હાથીના
નેત્રો મધુષિંગળ જેવા હોય, એની મૂઠ ઘણી નીચી હોય,
એની પીઠ ઉન્નત હોય, એના કુભસ્થળો કુભની જેમ ઉંચા
હોય, એની શીવા દૂડી હોય, એનું પૂછડું પણ લાંબુ એટલે
એની સુંદરી જરાક જ દૂડુ હોય અને એ પાછલા ભાગમાં
નીચો હોય તથા એ મદ્દ બરતો હોય, તો એ બધા હાથીના
સારા લક્ષણો ગણાય છે જ્યંતુજરમા એ બધા હોય છે

એ જ રીતિએ, સૂત્રની રચના કેવા કેવા દોષોથી મુક્ત
હોવી જોઈએ તેમ જ સારવત્ત્વ આદિ કેવા કેવા ગુણોએ સહિત
હોવી જોઈએ, એનું પણ વર્ણન ઉપકારી મહાપુરુષોએ કરેલું
છે જે દોષો કદા છે, તેને સૂત્રના અપલક્ષણો ગણાય અને
જે ગુણો કદા છે, તેને સ્વલક્ષણો ગણાય આ શ્રી ભગવ
તીજ સૂત્ર સઘળા ય અપલક્ષણોથી સહિત છે તેમ જ સઘળા
ય સ્વલક્ષણોથી સહિત છે કોઈ પણ સૂત્રમા જે જે સુંદર
લક્ષણો સભવી શકે, તે બધા ય સુંદર લક્ષણો આ શ્રી
ભગવતીજ સૂત્રમા છે મહાપુરુષોની વાણી સ્વલક્ષણગૂન્ય
હોવી જ નથી આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમા ઉંચા ઉંચા
લાક્ષણિક પ્રયોગો, છે, એમ પણ આ વિશેષણથી કહી શકાય

સારા લક્ષણોનાળાઓનું પગલું સારા માટે

સાગ લક્ષણોવાળાનું પગલું પણ સારું મનાય છે સારાં લક્ષણોવાળો જીવ ગર્ભમાં આવે, તો ત્યારથી જ એ જીવના માતા-પિતાદિ અનેકવિધ ઋદ્ધિ-સિદ્ધિની અભિવૃદ્ધિને પામે છે ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીજીના પ્રસંગમાં એમ જ બન્યું હતું ને ? બાપડી પણ સારા પગલાની અને ખરાબ પગલાની મનાય છે બાપડી ખારજે આવે ત્યાંથી સુખસામગ્રી વધે તો તે મારા પગલાની ગણાય છે અને સુખસામગ્રી ઘટે તો તે ખરાબ પગલાની ગણાય છે પશુઓમાં પણ ઘણી વાર એવું બને છે લક્ષણવન્તા ઘોડા વિગેરે પશુઓ ન્યારથી આગળે બધાય, ત્યારથી તેના માલિકની કીર્તિ વધે, સુખસામગ્રી વધે-એવું પણ બને છે જ્યકુજર હાથીને માટે પણ એમ જ સમજવાનું છે અને શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને માટે પણ એમ સમજવાનું છે જ્યકુજર હાથીને આગળે બધાય છે, હાથીશાળામાં પણ અલગ અને સારી જગ્યામાં બધાય છે, જ્યારે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને હૃદયાગણમાં સ્થાપિત કરવાનું છે મગળ ઘોડા અને જ્યકુજર વિગેરે જે મગળનું કાળું બને છે, તે મગળ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને હૃદયાગણમાં સ્થાપિત કરવાથી નિષ્જતા મગળની પાસે કેઈ વિસાતમાં નથી પેલા બધા તો તુચ્છ, નાશવન્ત લક્ષ્મી આદિના કારણ રૂપ બને છે અને તેમાં ય અન્તર્ગત નિમિત્ત તો માલિકનો પુરોયોદય હોય છે, જ્યારે શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર જેના હૃદયાગણમાં સ્થાપિત થાય, તે પરિણામે અનન્ત લક્ષ્મીનો સ્વામી બને છે અને એ જ્યાં સુધી સસારમાં રહે ત્યાં સુધી પણ વિવિધ ઋદ્ધિ-સિદ્ધિઓ

એનો કેડો છોડતી નથી ચરત એટલી જ કે-એ માણસે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને હૈયાથી જરા પણ અલગ નહિ જ કરવું જોઈએ વાણીઆ શ્રી શ્રેણિ-ને વળગી પડ્યો તો વિરેડી શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને નગગી પડે નહિ એ બને કેમ ?

શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના આવા લક્ષણપણનો જેને બરાબર ખ્યાલ આવી જાય અને આને હૃદયાગણ્યમા સ્થાપિત કરવાથી જે અનન્ત લક્ષ્મી મળી શકે તે-તેનું અર્થિપણુ આવી જાય, તો શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને પોતાના હૃદયાગણ્યમા સ્થાપિત કરવાનો પ્રયત્ન ક્યાં વિના કેણુ રહે ? તુચ્છ લક્ષ્મીના પણ સાધનનો જો ખ્યાલ આવી જાય છે, તો માણસ એ સાધનને વળગી પડે છે, તો યજી શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર અનન્ત સુખ આપનારી લક્ષ્મીનું સાધન છે-એ વાતનો પાકો વિશ્વાસ જેને થાય, તે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને હૈયે સ્થાપ્યા વિના રહે ખરો ? અને હૈયાથી એ આધુ થઈ જવા પામે નહિ-એની કાળજી મળ્યા વિના પણ એ રહે ખરો ?

શ્રી શ્રેણિક ભ્યારે રાજકુમાર હતા, રાજગાદીના માલિક નહોતા બન્યા, ત્યારે પિતાએ કરેલા અનાદરથી રોષ પામીને વેણાતટ નામના નગરમા ચાલ્યા ગયા હતા શ્રી શ્રેણિકના પિતાએ તો સારાને માટે અનાદર કર્યો હતો રાજ્ય શ્રી શ્રેણિકને આપવું હતું-એ હેતુથી, ખીજા કુમારો એ વાતને જાણી જવા પામે નહિ-એ માટે શ્રી શ્રેણિકનો અનાદર કર્યો હતો, પણ શ્રી શ્રેણિકને જોડુ લાગ્યું ભગવાને માતાના ગર્ભમા રહ્યો રહ્યો જ આ અવસર્ષિણીના આવા ભાવની વિચારણા કરી હતી ને ? શ્રી શ્રેણિક વેણાતટ નગરે જઈને ભદ્ર નામના

એક વણિકની દુકાને જઈને બેઠા એ દિવસે એ શેઠ ઘણું કમાયો એ પ્રત્યક્ષ કળને બોધને, એ શ્રી શ્રેણિકને એવો વળગી પડ્યો કે-પોતાના ઘરે રાખીને પોતાની નદા નામની પુત્રી પણ શ્રી શ્રેણિકને પરણાવી. શ્રી અલયકુમાર, એ એ નન્દાના જ સુપુત્ર હતા.

એટલે સામાન્ય, નાશવન્ત સુખસામગ્રીના લાભના લેભે પણ ભે માણુમ અબલુયા માણુસને ય વળગી પડે છે, તો પછી અક્ષય અને અનન્ત લક્ષ્મી જેનાથી મળી શકે, તેમ છે-એવા આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને માણુસ વળગી પડે નહિ, એ બને કેમ? પણ ખરી વાત એ છે કે-વિવેક બોધએ એ મોક્ષલક્ષ્મીનો ખપ લાગવો બોધએ અને એના સાધન તરીકે આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ છે એમ લાગવું, બોધએ એ વિના, આ સદ્લક્ષણવતા સૂત્રને પણ હૈયે સ્થાપિત કરી શકાય એ શક્ય નથી.

૯-દેવતાચિહ્નિત :

૬-નાચિહ્નિતપણાનું વર્ણન

સાતમા વિશેષણ તરીકે ટીકાકાર મહર્ષિ ક્રમાવે છે કે-
“ દેવતાચિહ્નિતસ્ય ”

એટલે કે-જ્યેષ્ઠજર જેમ દેવતાધિષ્ઠિત હોય છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ દેવતાધિષ્ઠિત છે દેવતા જેના અધિષ્ઠાયક હોય, તેને દેવતાધિષ્ઠિત કહેવાય છે દેવતાઓનું અધિષ્ઠાયકપદ, એ કોઈ અસંભવિત બાબત નથી, પણ સુસંભવિત બાબત છે મોટે ભાગે કિંમતી વસ્તુઓના અધિષ્ઠાયક દેવો હોય છે દેવતાઓ ડેટલીક વાર તો સામાન્ય પણ પોતાને ગમી જાય એવી વસ્તુના અધિષ્ઠાયક બની જાય છે દેવતાઓમાં પણ રાગ છે અને દેવતાઓમાં કૌતુકનો સ્વભાવ હોય છે-એણે પણ ડેટલાક પ્રત્યેકમાં એવાય છે દેવતાઓને જેના ઉપર રાગ થઈ જાય, મમતા થઈ જાય, તેના તે અધિષ્ઠાયક બની જાય ઉંચા પ્રકારના રત્નોના પણ અધિષ્ઠાયક દેવો હોય છે માનવોમાં ઇહલૌકિક સુખસામગ્રીની અપેક્ષાએ ચકવર્તી ઉંચા છે એની જે ભૂતઓના એકના એક એક હજાર મળી જે હજાર દેવો અધિષ્ઠાયક હોય છે ચકવર્તીના જે ચૌદ રત્નો, તેના પણ એકના એક હજાર-એમ કુલ ચૌદ હજાર દેવો અધિષ્ઠાયક હોય છે ચકવર્તીના નવ નિધાનોના પણ નવ હજાર દેવતાઓ અધિષ્ઠાયક હોય છે દેવાધિદેવ શ્રી તીર્થંકર ભગવાન જ્યારથી દેવલગ્ન પામે છે, ત્યારથી તે તેઓ નિર્વાણ પામે છે ત્યાં સુધીને માટે જન્મન્યથી એક કરોડ દેવો તો તેઓની સેવામાં રહે જ છે યુગલિક કાળમાં જે કાઈ ભોઈએ તે કંપવૃક્ષોથી મળે છે અને તે કંપવૃક્ષો દેવતાધિષ્ઠિત હોય છે ચિન્તામણિ આદિ પણ દેવતાધિષ્ઠિત હોય છે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ આદિ અનેક મૂર્તિઓના અધિષ્ઠાયક દેવો છે એટલે દેવતાઓનું અધિષ્ઠાયકપદ સાલળીને મુઝાવા જેવું કાઈ છે જ નહિ

દેવતાઓમા પણ રાજ, દ્રેષ, મગત્વ આદિ છે તેમ જ અમુક અમુક કાર્યોપશ્યમે પણ હોય છે એટલે તેમને અમુક ગમી જાય, બહુ ગમી જાય, અમુક ન ગમે, અમુક બીજાનું ન ગમે-એ વિગેરે અને જયકુંજર ગમી જાય એવી ચીજ હોય છે એના અધિષ્ઠાયક દેવતા હોય, એ બનવાભેગ જ છે

તેમ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ દેવતાધિષ્ઠિત છે દેવતાધિષ્ઠિત વસ્તુનો મહિમા વધ્યા કરે છે પોતાની અધિષ્ઠિત વસ્તુનો મહિમા વધે-એવું દેવો કરે પોતે જેના અધિષ્ઠાયક બન્યા, તેનો આદર વધે, તેની પૂજા વધે-એ વિગેરે દેવતાઓને બહુ ગમે એટલે એ એવું કરતા રહે, કે જેથી પોતે જેના અધિષ્ઠાયક હોય, તેના તરફ હોકાનૃ આઠર્પણ થાય આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનો મહિમા પણ પ્રભુ છે શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર વચાય છે-એવું કાઈ શ્રાવક સાબળે, તો એને આનંદ થાય છે ગુરૂ મહારાજ પાસે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને વચાવવાની મંજૂરા થાય છે ને તરત જ એથી આનંદ પ્રગટે છે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને સાબળતા થ સાબળવામા કાઈક વિશેષ લાવ રહે છે આ બધો શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનો મહિમા જ છે ને ? આ મહિમામા, આ સૂત્રના અધિષ્ઠાયક દેવનો પણ હિસ્સો હોય, એ બનવા ભેગ જ વસ્તુ છે બાકી તો શ્રુતના અધિષ્ઠાયક દેવ છે, એ અપેક્ષાએ પણ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર દેવતાધિષ્ઠિત છે, એમ માની શકાય એવું છે

ખાખ

કાખ

ચમા

ભ્યા

ગથી

મહી

સાસ

ઉ,

ાને

મુરી

માગ

ભા

ચારે

મવ

નેા

હિ

પ

૪

૧૦-સુવર્ણમણિ હેતુક :

આ પ્રમાણે સાત વિ.૧૮ ને કહ્યું છે. આ
વિશેષણ તરીકે ટીકાકાર મુજબ કહ્યું છે કે

“ સુવર્ણમણિ”

એટલે કે-જયકુન્દ જેવું સુવર્ણ મણિ જેવું
હોય ॥ અથવા તો સુવર્ણથી રંગેલું હોય
હોય છે, તેમ શ્રી બાવણી જેવું હોય તેવું
ઉદેશકોવાળું છે અથવા તો સુવર્ણ જેવું
જેના એવું છેસુવર્ણનો અર્થ મોનુ જેવું હોય તેવું
ગમી બાવ એવો-એવા આખ જેવું હોય તેવું
અર્થ સુવર્ણ થઈથી હવે શમાવ કે જેવું હોય તેવું
મારા અને ‘વર્ણ’ એટલે અર્થ જેવું હોય તેવું
તેને પણ સુવર્ણ કહેવાય મહિનુ એટલે જેવું હોય તેવું
નિક બનાવાએલ, આદિ અર્થો થાય જેવું હોય તેવું
અવયવ આદિ થાય આ બધા જેવું હોય તેવું
આ આઠમા વિશેષણના બાવને હેતુક છે

પમે

જયકુન્દને

વિશેષણના

વિચાર કરીએ, તો એવો અર્થ પણ થાય કે—જ્યકુનરના જે શિરોભાગ અવયવો હોય છે, તે સારા વર્ણથી શોભનિક હોય છે જેના અવયવો શોભનિક હોય, તેનો જ દેહ શોભનિક ગણાય છે જેમ ખડિત અવયવોવાળાનો દેહ શોભનિક ગણાતો નથી, તેમ જેના અવયવોના રૂપ-રંગ સારા નથી હોતા, તેવો દેહ પણ શોભનિક ગણાતો નથી. સારા રૂપ-રંગ શોભાનુ કારણ છે રૂપાળી ચીજને જોતાની માથે જ નજર ત્યાં સ્થિર થઈ જાય છે ને ? કોઈ પોતાની નજર ઉપર કાંપૂ રાખે તો તે વાત બૂઠી છે, પરંતુ રૂપાળી ચીજને જોતા નજર એને વધારે ને વધારે વાર જોવાને માટે તલસ્થા કરે, એવું બને છે ને ? રૂપાળી એટલે ધોળી રૂની પુણી જેવી—એમ નહિ, પણ રૂપાળી વસ્તુ એટલે એવા રંગ ને એવી રચનાવાળી વસ્તુ, કે જે મનોરમ પદાર્થોને જોવાની વૃત્તિવાળી આખને ઝટ ખીંચી લે અને પોતાના ઉપર સ્થિર બનાવી દે તમને આ બાબતનો અનુભવ નથી, એવું છે જ નહિ તમને આવા તો ઘણા અનુભવો થયા હશે, પણ એવા અનુભવો તમને ખટક્યા છે કે નહિ અગર ખટકે છે કે નહિ, એ તો તમે જાણો.

શોભનિક પણ ચીજને વિષયતા નથી ન એવી

સારા વર્ણથી શોભનિક ચીજને, આખના વિષયનો ભોગવટો કરવાને માટે જોવાની ઇચ્છા અગર તો જોયા કરવાની ઇચ્છા, એ પણ વિષયરાગનો જ એક પ્રકાર છે ત્યાં કામવિકારની દૃષ્ટિ કદાચ ન હોય તો પણ, વિષયનો રાગ તો છે જ વિષયનો રાગ, એ આત્માને ડૂબાવનાર છે, સસારમાં રજગાવનાર છે, ચાર ખીંતિમાં ભટકાવનાર છે, દુર્ગતિમાં

ધસડનાર છે, એ તો તમે જાણો છો ને ? આજે આખ ઉપરના કાબૂવાળા દેટલા અને આખ ઉપરના કાબૂ વિનાના દેટલા ? બચ્ચરમા, સુંકડો માણસોની વચમા પણ, ભામટાની જેમ પોતાની આખને ભમાવ્યા કરનારાઓ દહાડે દહાડે વધના જાય છે એટલે, રૂપ-રંગથી શોભતી ચીજ ઉપર નજર ઠરે એ સાઈ છે-એવી વાત અહીં નથી, પરંતુ રૂપ-રંગથી શોભતી વસ્તુના સ્વરૂપનું આ પ્રાસંગિક વર્ણન છે દુનિયામા સાગ વર્ણથી શોભતી વસ્તુઓ છે, એટલે એ બધી જોવા લાયક જ છે અગર તો એ બધીને જોવામા વાધો નથી-એવું માની લેવાનું નથી આપણો મુદ્દો તો અહીં એટલો જ છે કે-જ્યકજ્યક હાથીના જે શિરોભાગ અવયવો હોય છે, તે સારા વર્ણથી શોભનિક હોય ॥ રાગમાં રમનારાઓને એને જોવાનું, જોમા કરવાનું મન થાય, જ્યારે વિષયવિરોધવાળાને, વિવેકિને સારા વર્ણથી શોભનિક અવયવોવાળો વસ્તુને જોઈને એમ પણ થાય કે-આ પણ ધર્મનો પ્રભાવ છે, કારણ કે-પુણ્ય વિના આત્મ રૂપાળાપણું મળે નહિ અને પુણ્ય ધર્મથી ઉપાર્જય છે વળી, એને એમ પણ થાય કે-આત્મ રૂપાળાપણું પણ નાશવન્ત છે આવા રૂપાળાને પણ મનવામું નહીં છે આ રૂપાળાપણું જીવનભર ટકી રહે, એમ ન પણ બને રૂપાળો પ્રજા માણસ, રોગના યોગે જોવો પણ ગમે નહિ, એવો પ્રજા બની જાય છે ને ? કદાચ પુણ્ય એવું હોય કે-જન્મગી આખી રૂપાળાપણું ટકી રહે, તો પણ તેમા કાઈ રાચવા જેવું નથી એક દિવસ મરવાનું છે એ નહીં છે અને તે દહાડે સાગ વર્ણથી શોભનિક અવયવોવાળો પણ આ દેહ અહીં રહી જવાનો છે આવા રૂપાળા દેહને પણ એક દિવસ

કા તો અગ્નિદાહ દેવાશે, કા તો જમીનમા દાટવામા આવશે અને કા તો આ દેહ જગલમા પશુ-પક્ષીઓથી સુધાતો બની જશે આપુ સમજનારને, પોતાના કે પારકા રૂપાળા દેહને જોયા કરવાનું મન થાય નહિ અને કોઈ વાર આખ ત્યા સ્થિર થવા મથે, તો તેને તે બળાત્કારે પણ અટકાવવાને મથે

શ્રી ભગવતીય સૂત્ર પદ્યે વિચિત્રાન્બા

જયકુજર જેમ સારા વર્ણથી શોભનિક અવયવોવાળો છે, તેમ શ્રી ભગવતીય સૂત્રમા શું છે ? શ્રી ભગવતીય સૂત્રમા પણ એ વાત જો બરાબર ઘટિત થાય, તો જ આ વિશેષણ સાર્થક થાય અને આપણે જો એ વાતને બરાબર ઘટાવી શકીએ, તો જ આપણને વિશેષણના ભાવનો સાચો ખ્યાલ આવ્યો એમ કહેવાય તમે કદાચ બહુતા હશે કે-શ્રી ભગવતીય સૂત્રમા સખ્યાબધ ઉદેશાઓ છે શ્રી ભગવતીય સૂત્રમા કુલ એક સો જેટલા શતકો છે અને એ દરેક શતક સખ્યાબધ ઉદેશાઓએ સહિત છે કુલ ૬૪ હજાર ઉદેશાઓ છે એ બધા ઉદેશાઓ સારા વર્ણો એટલે સારા અક્ષરોથી શોભનિક છે, કોઈ કહેશે કે-અક્ષરોનું શોભનિકપણું શું ? અહીં આપણે લલિત પદ્યપદ્ધતિવાળી વાતને યાદ કરવી પડશે પદોમા લાલિત્ય શું ? વાસ્તવિક રીતિએ પદોમા સ્વતન્ત્રપણે લાલિત્ય નથી હોતું, પણ એ જ પદ કે પદો બ્યારે સુયોગ્ય સ્થાને અને સુયોગ્ય પદ્ધતિએ ગોઠવાય છે, ત્યારે એ સઘળા ૫ પદો લાલિત્યવાળા બની જાય છે એને પદલાલિત્ય કહેવાય છે એ પદ શબ્દથી કે શબ્દોથી બને છે અને શબ્દ કે શબ્દો અક્ષરોના સંયોજનથી બનેલા હોય છે જ વિગેરે સ્વરો કે

જો વિગેરે વ્યજનો એ અક્ષરો છે વ્યજન અને સ્વર કે વ્યજનો અને સ્વરો મળવાથી, જોડાવાથી, પરસ્પર સહકારી બનવાથી અર્થનો વાચક, અર્થનો ઘોળક શબ્દ બને છે એ શબ્દને પદ બનાવાય છે એટલે મૂળ શું થયું ? અક્ષરો માટે સારા શબ્દોને, સાગ પદોને સાગ અક્ષરોથી મરિત કહેવાય શબ્દ સારો બનવાથી એના અમરો પણ શોભનિકપણને પામ્યા એમ કહેવાય શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમા નોટલા ઉદેશાઓ છે, તે અધ્યાય ઉદેશાઓ સારા વળોથી શોભનિક છે, કારણ કે-કેદે શાઓમાના મધ્યાય વાક્યો અગર પદો શોભનિક છે, તેથી પરપરાએ એના અધ્યાય વ અક્ષરો પણ શોભનિક છે.

બીજા અર્થમાં જ્યદ્જર પદો વિચાર્યા

સુવર્ણનો 'સોનુ' એવો અર્થ કરીને વિચારીએ ઉદેશકનો અર્થ શિરોભાગ એવો કરીએ, તો ય વાપો નથી તમે કદાચ દેશી રાજ્યોમા હાથીના શિરોભાગને એનાના આભૂષણથી મરિત કરાએલો એવો હશે કેટલેક સ્થલે સોનાનું ગોળાકારમુજા ત્રિકોણ આભૂષણ હાથીના શિરોભાગ ઉપર ચઢાવાય છે, તો કેટલેક સ્થલે સોનાનો પટ્ટો હાથીના શિરો ભાગે બાધવામા આવે છે પરન્તુ અહીં ઉદેશક શબ્દનો માત્ર શિરોભાગ એવો અર્થ નહિ લેતા, ઉદેશકો એટલે અવધવો એવો અર્થ લેવો, એ વધારે ઉપયુક્ત લાગે છે એનું કારણ એ છે કે-હાથીના માત્ર શિરોભાગને જ સોનાના આભૂષણોથી મરિત કરાતો નથી, પરન્તુ એના ચારેય પગો, પીઠનો ભાગ, કુલસથલો, કાનો, એ વિગેરને પણ સોનાના કે સુવર્ણવર્ણી વિવિધ આભૂષણોથી મરિત કરાય છે. વળી, શ્રી

ભગવતીજ સૂત્રના પક્ષે પણ, આ વિશેષણને આ પ્રકારે ઘટાવવામા સંગતતા થાય તેમ છે વાત એ છે કે-આજના સામાન્ય પ્રકારના હાથીઓમા પણ જે કોઈ વિશેષતાવાળો અને રાજાનો માનીતો હાથી હોય છે, તેના અવયવોને પણ સુવર્ણના કે સુવર્ણના ઓપવાળા, સુવર્ણવર્ણી આભૂષણોથી આભૂષિત એટલે મહિત ક્રમય છે, તો પછી, જે નેન્દ્રો અને દેવેન્દ્રોની પાસે જયકુન્જર હોય, તેઓ તેના અવયવોને સુવર્ણના એટલે મોનાના આભૂષણોથી મહિત કરે, એમા બહુ વિચારીને માનવા જેણે છે, એવું કાંઈ જ નથી સાદી અક્ષ હાથી પણ મમજી શકાય એવી આ તરફ સાદી ને મીઠી વાત છે બીજા અર્થમા શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પક્ષે વિચારવા

આમ જયકુન્જર જેમ સોનાના આભૂષણોથી એટલે સોનાથી મહિત હોય છે, તેમ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ સોનાથી મહિત અવયવોવાળું હોય, એ અશક્ય વસ્તુ નથી પ્રાચીન કાળની એવી પ્રતો તમે જોઈ અગત્ય જાણી તો હશે, કે જે સોનામાથી બનાવેલી શાહીથી લખાએલી હોય આજે પણ કોઈ કોઈ પ્રતો સોનાથી અને રૂપાથી બનાવેલી સોનેરી ને રૂપેરી શાહીથી લહીયાઓની પાસે લખાવાય છે વળી, તમે જો સાબળ્યુ હોય, તો મગ્રામ નામના સોનીનો એક પ્રસંગ પણ, આ વિશેષણના આવા અર્થને પુષ્ટ કરે એવો આવે છે. મગ્રામ સોનીએ, આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ધર્મણિપત્રસૂરીશ્વરજી મહારાજની પાસે, આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને વ્યાખ્યાને સાલવતી વેળાએ, શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના પ્રત્યેક પ્રશ્ન દીક એક એક સોનામહોજ, એમ કુલ છત્રીસ હજાર પ્રશ્નોની છત્રીસ

હજાર મોનામહોરો ચઢાવી હતી આવી કેઈક પદ્ધતિ પ્રાચીન કાળથી ચાલી આવતી હશે, માટે જ એમ જન્યુ હશે ને ? આવી પદ્ધતિ પરાપૂર્વથી ચાલી આવે છે-એમ તો, વર્તમાનમાં આ શ્રી ભગવતીજી મૂત્રને સફળરૂઝોની પાને વચાવીને સામગ્રી વાને અગે જે રીતિએ વર્ગાય છે, તે ઉપરથી પણ જણાઈ આવે છે કારણ કે-જાણે પણ, રોજ, શ્રી ભગવતીજી મૂત્ર જ્યારે વચારું હોય ત્યારે, ઉપાનાતું અને કલાદિક ચઢાવાય છે કાળ બદલાયો માટે મોનાની જગ્યાએ ઉપુ આન્યુ, પણ જાણે ય કેઈ રોજ મોનામહોર મૂકવાને ઇચ્છે, તો તે ન જ મૂકી શકે-એવું તો છે જ નહિ. એટલે ટીકાકાર મહર્ષિ આચાર્ય ભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ, તેઓના કાળમાં પણ પૂર્વકાળથી ચાલી આવેલી આ પ્રકારની પદ્ધતિ પ્રચલિત હોય અને એથી એને આદ્યથીને પણ તેઓશ્રીએ આ વિશેષજુનો પ્રયોગ કર્યો હોય એ નભવિત છે વળી, તેઓશ્રીના પ્રબંધમાં પણ એવા ભાવની હકીકત આવે છે કે-તેઓશ્રીએ જ્યારે આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની આ ટીકા પૂરી કરી, ત્યારે 'આ ટીકાની નખો કરાવવાને માટે શું કરવું ?'-એ જાળની એમને ચિન્તા થઈ હતી. એ વખતે, રાગિના સમયે, શાસન દેવીએ સોનામહોરોનો ઢેર કરી દઈને, ટીકાકાર મહર્ષિની એ ચિન્તાને ટાળી દીધી હતી.

પ્રસામાં પણ તારવાની તાકાત.

ટીકાકાર મહર્ષિ, આ શ્રી ભગવતીજી મૂત્રને જ્યકુજરની ઉપમા આપીને, એ ઉપમાને આટઆટલા વિશેષગોથી કેમ પડાવી રહ્યા છે ? જ્યકુજરની ચાલ લલિત હોઈને પ્રજુદ

જનોના મનનું ઝગન કરનાર છે, તો આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની પદપદ્ધતિ-ચાલ પણ પ્રભુદ્ધ જનોના મનનું ઝગન કરનાર છે, જ્યકુજર ને ઉપસર્ગોના નિપાતમાય અવ્યય અરૂપવાળો છે, તો આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ એવું જ છે, જ્યકુજરનો ઘોષ ને ગભીર અને મનોહર છે, તો આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનો ઘોષ પણ ગભીર અને મનોહર છે, જ્યકુજર ને લિંગ-વિભક્તિથી યુક્ત છે, તો આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ લિંગ-વિભક્તિથી યુક્ત છે, જ્યકુજર ને સારા પ્રકારની કે સદાની પ્રસિદ્ધિવાળો છે, તો આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ સારા પ્રકારની કે સદાની પ્રસિદ્ધિવાળું છે, જ્યકુજર ને સદલક્ષણવાળો છે, તો આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ સદલક્ષણોએ સહિત છે, જ્યકુજર ને દેવતાધિષ્ઠિત છે, તો આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ દેવતાધિષ્ઠિત છે, અને જ્યકુજર ને સુવર્ણમહિત ઉદેશકવાળો છે, તો આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ સુવર્ણમહિત ઉદેશકોવાળું છે, આટઆટલા વિશે ધણે આપવા છતાં પણ, હજી તો ઘણા વિશેષણો બાકી છે તો આની આટલી બધી સ્તવના કેમ ? ખરેખર, આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર જ એવું છે કે-આની જેટલી સ્તવના કરાય તેટલી ઓઝી છે આ સૂત્રની શુણ્ણસમ્પન્નતા એવી છે કે-એ જેના ખ્યાલમા આવે, તેને આ સૂત્રની પ્રશસા કરવાનું મન થયા વિના રહે નહિ અને એ પ્રશસાથી પણ પ્રશસા કરનારનું કદયાણુ થયા વિના રહે નહિ તારક ચીન્મેમા એ શુણ્ણ હોય છે કે-જે એની સાચા ભાવે પ્રશસા કરે, તેને પણ એ તારે ! પ્રશસા, એ અનુમોદનાનો જ પ્રકાર છે સારા માણુમની, સારા સાધનની અને સારી ક્રિયાની સાચી ને

શુદ્ધ અનુમોદનામા પણ તારવાની અસાધારણ તાકાત રહેલી છે, પણ સાચી ને શુદ્ધ પ્રશસા કરાવે એવું શુદ્ધ દિલ પણ વિરલ વ્યક્તિઓને જ સાપડે છે

મોહગળને વિભાવી કાઢીને દાદમા ઘાવવાનું સામર્થ્ય આ જ્ઞાનથી આવે છે

જે સૂત્રની પ્રશસામા પણ આટલી બધી તાકાત હોય, તે સૂત્રનું જ્ઞાન જેના હૈયામા પરિણત થઈ જવા પામે, તેના કલ્યાણમા તો શકા રાખવાની હોય જ શેની ? આ સૂત્રનું જ્ઞાન જેના હૈયામા પરિણત થઈ જાય, તેની સમીપમા મોહ-રાગને આવવું પણ બધકારક લાગે છે મોહરાગ સમજે છે કે-અહીં હવે આપણાથી ટદી શકાવાનું નથી આણે આપણને દિલ માથી કાઢીને દાદમા ઘાલ્યા છે, એમ મોહગળને થાય છે દિલ માથી કાઢીને દાદમા ઘાલ્યા-એનો અર્થ મમતો છે ? ત્યારે કોઈ મિત્ર રૂપ, સ્વજન રૂપ, ઉપકારી રૂપ લાગતો હોય છે, ત્યારે શું થાય છે ? એનું સ્થાન દિલમા હોય છે એ આખ સામે ન હોય, દૂર હોય, પણ દિલ તેની ચાહના ક્યાં કરતું હોય જ્યાં સુધી માણસના હૈયામા વિવેક નથી પ્રગટતો, ત્યાં સુધી મોહરાગને માટે એવું જ બને છે એ માણસનું દિલ મોહ-ગળની ચાહના ક્યાં જ કરતું હોય છે મોહરાગ પોતાના સુખનું સાધન છે, એમ એને લાગ્યા કરતું હોય છે પણ ત્યાં વિવેક પ્રગટવા માટે છે, એટલે એના એ જ માણસને થાય છે કે-આ જ મારો મોટામા મોટો દુશ્મન છે આણે જ મને આજ સુધી અધારમા રાખીને ફાલી ખાધો આણે જ મને પાયમાલ કરી નાખ્યો આણે મને આટલો બધો ખરાબ

કરી નાખ્યો, છતાં પણ મને તો એમ જ લગાડ્યા કર્યું કે-
 એ જ મારો ખરેખરો મિત્ર છે હું પણ કેવો મૂર્ખ, કે એને
 ઓળખી શક્યો નહિ ? જેમ તમને કોઈ દગાખોર મિત્ર મળે
 અને તમને પાયમાલ કરી નાખે, તો જ્યારે તમે એને ખરા
 રૂપમાં ઓળખો છો, ત્યારે શું થાય છે ? એના ઉપર કેટલો
 ગુસ્સો આવે છે ? માલુસ એવા મિત્રને પાયમાલ કરી નાખ
 વાની તકને શોધતો ફરે છે એને માટે કહેવાય છે કે-આણે
 અમુકને દાદમાં ઘાડ્યો છે એમ વિવેકી આત્મા પણ મોહ
 રાજને મારવાની તકને શોધતો ફરે છે એટલે એમ કહેવાય
 કે-એણે મોહરાજને દિલમાંથી કાઢીને દાદમાં ઘાડ્યો છે
 સસારમાં કોઈ પણ જીવ વિશેષને એમ દાદમાં ઘાલવાથી
 નુકશાન થાય છે, પોતાને વેળાવથી અવશ્ય નુકશાન થાય
 છે, જ્યારે મોહરાજને દાદમાં ઘાલવાથી ફાયદો જ થાય છે
 એથી, વૈરભાવ વધતો નથી પણ વિનાશને પામતો જાય છે
 શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું જ્ઞાનજેના હંધામાં પરિણત થઈ જાય, તે
 મોહરાજને દિલમાંથી કાઢીને દાદમાં ઘાલનારો બનેલો કહેવાય.
 તેની સમીપમાં મોહરાજને આવવું પણ ભયકારક લાગે, કારણ
 કે-અહીં હવે આપણાથી ટકાવાનું નથી, એવી ખત્રી મોહ-
 રાજને થઈ ગઈ હોય છે કેટલીક વાર જે પદાર્થ દાતથી
 પણ ભાંગી શકે નહિ, દાતથી પણ જેના ચુરા થઈ શકે
 નહિ, તેવા પણ પદાર્થને દાદ પોતાની વચ્ચે દબાવીને તેના
 ચૂરેચૂરા કરી નાખે છે એ માટે, દાતમાં ઘાડ્યો નથી કહેવાતો,
 પણ દાદમાં ઘાડ્યો એમ કહેવાય છે મોહરાજને દાદમાં
 ઘાડ્યા વિના કોઈનું ચ કટ્યાણુ થયું નથી અને કોઈનું કટ્યાણુ
 થવાનું પણ નથી તમારો શો વિચાર છે ?

મોહરાજનો માર ખાનાગ આત્માઓ અને મોહરાજના
મારથી બચી જનારા આત્માઓ

જેના હૈયામા આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનું જ્ઞાન પરિણામ પામી બચ છે, તેનું દિલ મોહમા બમતું જ નથી. પૂર્વની અનાદિકાલીન સગતિને ત્રીધે કેઈ વાર ભૂલ થઈ બચે, તો ય દિલ કકળી ઉઠે છે એવા આત્માને દુન્યવી સુખ ભોગવવા જેવું લાગે નહિ. દુન્યવી સુખથી પણ એ, માણસ જેમ દુશ્મનને જુએ ને ડરે, એ પ્રકારે ડરે એના હૈયામાં તો મુક્તિસુખ રમમાણ હોય. ‘ક્યારે હું આ બધાથી છૂટુ અને ક્યારે હું મોક્ષસુખનો ભોજના બનુ’—એમ એને થયા કરતું હોય કહેવાય છે કે—

‘સુરનરસુખ જે દુ.ખ કઠી લેખવે,
વછે શિવસુખ એક’

આવા આત્માઓ જ મોહરાજના મારમાથી બચી જઈ શકે છે અને મોહરાજને મારી શકે છે જેના હૈયામા સસાર સુખ રમી રહ્યું છે, તે તો માર જ ખાય છે તમે કહેશો કે— ‘ત્યારે શું અમે પણ માર ખાનારા ?’ અમે તો કહીએ કે— તમારા હૈયાને જ પૂછો ને ! તમારા હૈયામા જો સસારસુખ રમી રહ્યું હોય, તમને જો સસારસુખ જ ગમી રહ્યું હોય, તો તમે પણ માર ખાનારા જ ! તમે કે અમે, જેના હૈયામાં સસારસુખ ગમતું છે, તે માર ખાય એમા નવાઈ નથી જેના હૃદયમા અમુક અમુક સયોગોમા, પાપના ઉદયે સસારસુખ રમતું પણ હોય, પણ જો એ ગમતું ન હોય, તો જેને એ ગમે છે તેને જેટલો માર ખાવો પડે, એટલો માર એને ખાવો

પડે નહિ સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માને પાપનો બધ ઓછો થાય છે, કારણ કે-એને સસાર ગમતો નથી, એના દિલમા ગમતાપણું મોક્ષસુખનું છે, ક્યારે સમારને છોડુ અને ક્યારે મારા આત્માને મુક્તિમા ભેડુ-એ ભાવનામા એ રમમાણ-તલ્લીન હોય છે એ ભાવનાથી એને નિર્જરાનો લાભ થાય છે તેમજ બીજાઓ ને પાપક્રિયા કરે તેજ પાપક્રિયાને સમ્યગ્દષ્ટિ કરે તો તેને એનાથી પાપબધ ઘણો ઓછો થાય છે સમ્યગ્દષ્ટિ એટલે વિવેક દષ્ટિવાળો આત્મા એને જડનો અને ચેતનનો વિવેક હોય હેય-ઉપાદેયનો એને વિવેક હોય જડ સયોગ છે વિનાશી ચેતન છે અવિનાશી સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માનો પ્રયત્ન કરવાનો ભાવ અવિનાશી માટે હોય, પણ વિનાશી માટે ન હોય. વિનાશી પદાર્થો બાજુમા પડ્યા હોય અને એ મેળવતો-રાખતો-માચવતો-વાપરતો પણ હોય, તે છતાં પણ એને એ હેય જ લાગે એ વિષયમા રમતો લાગતો હોય ત્યારે પણ એનું હૃદય વસ્તુતઃ વિષયમા રમતું ન હોય સસારમા રહેવું પડે એવું હોય માટે એ રહે તો ય ઉદાગ્રીન બાવે ગહે, પણ રહેવાથી રાજી ન થાય ન છૂટકે રહે રહે છતાં કથવાતો રહે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું જ્ઞાન, મસારમા રહેલા જીવ ઉપર પણ, આવી અજબ અસર ઉપજાવે છે

સૂત્રજ્ઞાનથી મુનિને લાભ કેવો ?

મસારમા રહેલા જીવને શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું જે જ્ઞાન થાય, તે તો સદૃશ્યજ્ઞોના શ્રીમુખે સૂત્રના અર્થને અને ભાવને સાલગવાથી થાય શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું જ્ઞાન સૂત્રથી તો મુનિમા જ હોય મુનિઓમા પણ જે જઘન્યથી ય ગીતાર્થ

હોય, જેણે યોગોદ્ધન કરેલ હોય, વિહિત નિયત તપશ્ચર્યાદિ કરેલ હોય, તે અધિકારી તો એ ગિવાયના મુનિઓ પણ અધિકારી નથી, એવી રાજની આજ્ઞા છે સમ્યગ્દષ્ટિ ગ્રાવક પણ નો પાપથી ડરનાર હોય છે, તો સમ્યગ્દષ્ટિ સાધુ પાપથી વધારે પ્રભાવમા ડરનાર હોય પાપની ભીતિ જોરદાર બની, માટે સાધુ બન્યા ને ? પાપ કરવું ખમાયું નહિ અને પાપ યોગોને તજવાની તાકાત પ્રગટી, એટલે સાધુ થયા ને ? એવા સાધુ, આજ્ઞા વિના તો આ સૂત્રને વાચે જ કયાથી ? આ પ્રભાવોના અધિકારી જે સાધુએ આ શ્રી ભગવતીશ સૂત્રનું જ્ઞાન સૂત્રથી પણ પ્રાપ્ત કર્યું હોય, તે સાધુ તો સસારમા એટલે કર્મસહિતપણાવાળી અવસ્થામા બેઠેલા હોવા છતાં પણ, મોક્ષમુખની આખીને અનુભવતા હોય ને ? શ્રી ભગવતીશ સૂત્રનું સૂત્રથી, અર્થથી અને ભાવથી જ્ઞાન થયું હોય અને પત્રી એનું ચિન્તાન હોય, તો એવા મુનિના આત્માથી એને લાગેલા કર્મો ઘરઘરી ઘરઘરીને વિખૂટા પડી જવા માટે એવા મુનિથી, ક્ષપ્તગ્રેણિનું અન્તર્મુદ્ધર્ત, લાખા ઠાળને માટે ઉદ્ધુ સ્ત્રી શકે નહિ

૧૧-હાથીનું ને સૂત્રનું આચરણ

જયકુન્જરની જેમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનું નાનાવિન, અદ્ભુત
ને પ્રવર આચરણ છે

આપણે હવે નવમા વિશેષણ સંબંધી વિચાર કરીએ નવમા વિશેષણ તરીકે, ટીકાઠાર મહર્ષિએ જેમ જયકુન્જરના ચરિતના ગુણોનું વર્ણન કર્યું છે, તેમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના ચરિતના ગુણોનું પણ વર્ણન કર્યું છે આ બધા વિશેષણો એવા છે કે-જેયની મહત્તા સિદ્ધ કરે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રને જયકુન્જરની ઉપમા આપીને વર્ણન કર્યું છે, એટલે જયકુન્જરની મહત્તા સિદ્ધ થયેલી હોય, તો જ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની મહત્તા સિદ્ધ થઈ શકે, કારણ કે-જયકુન્જરમા જેમ આ છે અગર અમુક છે, તેમ ભગવતીજી સૂત્રમા પણ એ અમુક પ્રકારે છે, એ પદ્ધતિથી અહીં ટીકાકાર મહર્ષિએ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની મહત્તાને વર્ણવવાની સાથે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની ઓળખ આપી છે એમા નવમા વિશેષણ તરીકે ટીકાકાર મહર્ષિ ક્રમભાવે છે કે-

“ નાનાવિધાદ્ભુતપ્રવરચરિતસ્ય ”

એટલે કે-જયકુન્જરનું આચરણ જેમ અનેક પ્રકારનું, આશ્ચર્યકારક અને શ્રેષ્ઠ હોય છે, તેમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનું આચરણ પણ અનેક પ્રકારનું, આશ્ચર્યકારક અને શ્રેષ્ઠ છે

જ્યકુંજર પદ્યે આ વિશેષબધી મુજબજી

જો સમજાપૂર્વક વિચારક-વામા આવે, તો આ વિશેષ જુમા દીકાકાર મહુર્પિએ ચસ્તિના જે ત્રણ શુભો કદા છે, તે ત્રણેય શુભો પ્રત્યેક જ્યકુંજરના ચસ્તિને પણ ઘટી શકે તેમ છે અને શ્રી ભગવતીજી સૂચને પણ ઘટી નહીં તેમ છે, પણ જો સમજામા ખામી હોય કે વિચાર કરવાની શક્તિમા ખામી હોય, તો આ વિશેષજીને જોતા મુજવજીમા મુકાર્ધ જવાય-એ બનવાનું છે એવી મુજવજી ઉભી થઈ જાય કે-જ્યકુંજરનું આચરણ અનેક પ્રકારનું કેમ હોય ? એ અનેક પ્રકારનું હોય, તો પણ એને અદ્ભુત કેમ કહેવાય ? જ્યકુંજરનું આચરણ અનેક પ્રકારનું હોવું જોઈએ, તે પાછું અદ્ભુતેય હોવું જોઈએ અને નાનાવિધ ને અદ્ભુત એવું ને આચરણ શ્રેષ્ઠ પણ હોવું જોઈએ, એ બને જ શી રીતિએ ? આવી મુજવજી ઉભી થઈ જવા પામે અને પછી જ્યારે વાચના પોતાની સમજશક્તિની ખામીને લીધે અને વિચારશક્તિની ખામીને લીધે એ મુજવજીનો નિકાલ લાવવામા નિષ્ફળ નિવડે, ત્યારે એ જેમ કહે તેમ જોડવીને અર્થ કન્વાને મધે અને એથી એમા ઘણા લોચા વાળવા પડે પછી જ્યકુંજરનું ચસ્તિ અનેક પ્રકારનું છે, જો વાતને બદલીને ઘણા જ્યકુંજરોના ચરિત્રોની અપેક્ષા લે અને એમ અનેક પ્રકારોને વર્ણવે એમ ઠરીને પણ આચરણની અદ્ભુતતા બતાવના મુજાચ, એટલે કોઈ કોઈ હાથીએ અદ્ભુત આચરણ કરેલ હોય છે, એવી કોઈ વાત ઉપર એને જવું પડે પછી શ્રેષ્ઠતા બતાવવામા પણ એવું જ કાઈક કહે કે-સામાન્ય હોય તો તે પણ શ્રેષ્ઠ આચરણ કહેવાય

કરવામા આવી, તેમા અફલુતતા અને શ્રેષ્ઠતા છે કે નહિ ? કહેવું જ પડશે કે-એ આચરણો અવશ્ય અફલુત પણ છે અને શ્રેષ્ઠ પણ છે

અફલુતતા

જયકુન્જરના એ ચાર પ્રકારના આચરણોની વાતને વાચતા કે સાંભળતા, માણસને થાય કે-આવી અફલુત શક્તિ ? આ વાતને વાચતા કે સાંભળતા માણસના મનમા જરૂર આશ્ચર્ય પેદા થાય કે-પોતે જીતાય નહિ, પોતાને જીતવાને માટે આવેલાને જીત્યા વિના રહે નહિ, પોતાના માલિકને દુશ્મનથી જીતાવા દે નહિ અને પોતાના માલિકના દુશ્મનને યુદ્ધમા જીત્યા વિના રહે નહિ, એમ ? આવું અફલુત સામર્થ્ય ? અરે, આવી વાતને જાણતા, રાજા આદિકને તો એમ પણ થઈ જાય કે-‘આપણે હરકોઈ પ્રયત્ને અને હરકોઈ લોગે પણ આવા જયકુન્જરને મેળવી શકીએ તો સારું !’ ‘જય’ સબધી જયકુન્જરના આ આચરણો એવા તો અફલુત છે કે-મૂર્ખાઓના મનમા કદાચ એવી પણ વિચારણા આવી જાય કે-આવી શક્તિ હાથીમા હોય, એવું તે બનતું હશે ? જેમ કેટલાક એવા પણ પાકયા છે કે-જેઓ સર્વશ્રેષ્ઠાને સભવિત જ માનતા નથી એક પણ માણુમ મર્વશ બની શકે-એ વાત એમને જાણે જ નહિ એમ આ વાતમા ય થાય કે-કા તો જયકુન્જર એ કાલ્પનિક વસ્તુ અને કા તો એનું આવા પ્રકારનું આચરણ હોય છે-એવું કથન જ કાલ્પનિક ! આવું થાય તો અજ્ઞાનથી જ, પણ જયકુન્જરના આચરણના અફલુતપણાની વાતને લીધે જ એમ

ચાય ને ? સામાન્યપણે જે સબવિત લાગે નહિ, તેને અફળુત કહેવાય, કારણ કે—સામાન્યપણે જે સબવિત હોય તેમા આશ્ચર્યને પેદા કરવાની શક્તિ નથી હોતી, જ્યારે સામાન્યપણે જે સબવિત હોય નહિ તેમા આશ્ચર્યને પેદા કરવાની શક્તિ હોય છે એટલે જ્યકુન્નરના ‘જય’ સબધી જે આચરણોને આપણે જોયા, તે આચરણો અફળુત તો છે જ

પ્રવનતા

હવે એ વિચારો કે—એ આચરણો પ્રવર પણ છે કે નહિ ? જે અફળુત હોય, તે પ્રવર પણ હોય—એવો નિયમ નથી ઘણા ખરાબ કામો પણ મીકતથી કરી શકનાર અને શાદુકારા તરીકે કરી શકનારા માણસને પણ ‘અફળુત માણસ’ તરીકે જોળા ખાવાય છે એટલે અફળુત પણ માણસ અથવા તો અફળુત પણ આચરણ જો પ્રવર હોય, શ્રેષ્ઠ હોય, તો જ તેની કિંમત ગણાય ‘જય’ની અર્થી દુનિયા તો, ‘પોતે છતાં નહિ અને પોતાની સામે આવેલા દુશ્મનને છતી લેવો’—એ જાનને ય પ્રકારના આચરણને શ્રેષ્ઠ આચરણ તરીકે જ માનનારી છે કોર્ટમા હાલો લડનાર, જે મામાથી પોતે હારતો નથી તો પણ, મૂઝ ઉપર તાલ દે છે અને જ્યારે એ સામાને હરાવીને પોતે છતી જાય છે, ત્યારે તો એની ખુમારી જોર વધી જાય છે, કારણ કે—એ એને શ્રેષ્ઠ આચરણ કહે માને છે તમને કેઈ આવો અનુભવ થયો છે કે નહિ ? તમને ય, જાવા તો ઘણા નાના—મોટા અનુભવો થયા હશે જાવા અનુભવો, માણસ, સામાન્ય પ્રકારની વિવાદાત્મક વાતમા પણ કંઈ છે જામ છતાં ય, કોઈ માણસ પોતા દિને લડાવીને, ‘પોતે છતાં નહિ અને

સામે આવેલા દુશ્મનને જીતી લે’-એ આખર તો સ્વાર્થ પૂરતી જ વાત છે ને ?-આવું કહીને, એવા આચરણને પ્રવર કહેવામા કાઈ નહિ તો છેવટ અન્તરાય તો ઉભો કરી શકે ને ? ‘ નહિ જતાવું અને જીતવું’-એમા આપણે પરાક્રમ બતાવીએ, તો પણ એ તો એ જ વાતને આગળ ધરે કે- પરાક્રમનો ઉપયોગ તો સ્વાર્થ માટે જ ને ? ત્યારે એવાને ચ કબૂલ કર્યા વિના ચાલી શકે નહિ-એવા જયકુજરના આચરણને આગળ ધરવું હોય, તો એને પછીના આચરણની વાત કરવી પડે જયકુજર પોતાના માલિકને દુશ્મનથી જીતાવા દે નહિ અને પોતાના માલિકના દુશ્મનને યુદ્ધમા પરાજય પમાડે, એવું જ જયકુજરનું આચરણ, તે તો શ્રેષ્ઠ જ છે-એમ પેલાને પણ કબૂલ કરવું પડે આમા તો સ્વાર્થને બદલે માલિકની એવા છે, વફાદારીપૂર્વકની અને મામાન્યતા બીજો કોઈ ન કરી શકે એવી માલિકની સેવા છે, એટલે જયકુજરના આવા આચરણને તો શ્રેષ્ઠ તરીકે કબૂલ્યા વિના ગમે તેને પણ ચાલી શકે નહિ જયકુજર અને દુન્યવી દષ્ટિએ જ વિચારવા ધાય

તે કે-પોતે જીતાવું નહિ અને દુશ્મનને જીતવો, એવા મામર્યનું દુનિયામા મહત્ત્વ ધણું છે, માટે એને પ્રવર આચરણ તરીકે કહેવામા વાધો આવે તેવું છે જ નહિ, કારણ કે-જયકુજરના ચરિત્રની નાનાવિધતાનો કહો, અદ્ભુતતાનો કહો કે પ્રવરતાનો કહો, તે ત્રણેય પ્રકારનો વિચાર માત્ર દુન્યવી દષ્ટિએ જ કરવાનો છે જયકુજરનું મહત્ત્વ દુન્યવી દષ્ટિએ જ છે, ત્યારે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું મહત્ત્વ આધ્યાત્મિક દષ્ટિએ છે જયકુજરનું મહત્ત્વ દુન્યવી દષ્ટિએ છે, માટે તો શ્રી ભગવતીજ

સૂત્રનું આધ્યાત્મિક દષ્ટિનું મહત્ત્વ બતાવવાને માટે, ટીકાકાર મહર્ષિએ જ્યકુંજરને ઉદાહરણ રૂપે ગ્રહણ કરેલ છે જેમ સુશ્રાવકને શાસ્ત્રને સાંભળવાનો જે રસ, તે કેવો હોય-એનો ખ્યાલ આપવાને માટે, કામી જનનું ઉદાહરણ આપવામા આગ્યુ છે વિષયોનો લોગપટો કેવા કેવા પ્રકારે થાય-એનું જેને જ્ઞાન હોય, જેની વય પણ યુવાન હોય, જેના રૂપ-લાવણ્ય ને સામર્થ્યમા ખામી ન હોય, ઉત્તમોત્તમ પ્રકારની લોગસામગ્રીનો યોગ જેને હોય અને જે વિચક્ષણ સુદર સુદરી સહ હોય-એવો માણસ, સ્વર્ગની અપ્સરાઓ દ્વારા ગવાતા ગીતને જેવા રસથી સાંભળે, તેના કરતા પણ અધિક રસથી સમ્યગ્દષ્ટિ સુશ્રાવક શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરે આવા વિષયમા, એવા કામી જનનું ઉદાહરણ કેમ આપ્યું ? તો કે-એ ચીજ દુન્યવી સુખના અનુભવીઓને ઝટ ગમ્ય થાય એવી છે અને શ્રવણરસની ઉત્કટતાને જણાવવાને માટે, એથી અધિકતાને જણાવે-એવું ઉદાહરણ દુનિયામા બીજું કોઈ મળી શકે એવું નથી, માટે કામી જનનું ઉદાહરણ આપ્યું એ વિવેચન ચાલે, ત્યારે કામી જનના માત્ર શ્રવણરસને આશ્રયીને જ વાત થાય, તેમ જ્યકુંજરના મહત્ત્વની વાત પણ દુન્યવી દષ્ટિએ થાય આપું જે સમજે, તેને તો ‘પોતે છતાણ નહિ અને સામે આવેલા દુરમનને છતી લેવો’-એવું જે જ્યકુંજરનું આચરણ હોય છે, તે પણ ‘પ્રવર’ આચરણ છે-એમ લાગ્યા વિના રહે નહિ.

આધ્યાત્મિક દષ્ટિએ જ્યની વિચારણા

આધ્યાત્મિક દષ્ટિએ વિચાર કરો તો, આન્તર શત્રુઓને આશ્રયીને જેનું આચરણ આવા પ્રકારનું હોય કે-‘કોઈ પણ

આન્તર શત્રુને છતવા દે નહિ અને જે કોઈ આન્તર શત્રુ
 જોર કરવા જાય તેને છતી લે 'તેના તે પ્રકારના આચરણને
 પણ અફલુત અને પ્રવર જ કહેવાય એ માણસ જ્યારે બીજા
 ઉપર એવો પ્રકારનો ઉપકાર કરે, ત્યારે જ એનું એ ઉપકાર
 રૂપ આચરણ અફલુત અને પ્રવર કહેવાય-એવું નહિ એવા
 ઉપકારનું આચરણ તો અફલુત અને પ્રવર છે જ, પરંતુ માત્ર
 પોતે પોતાના આન્તર શત્રુઓને છતવા દે નહિ અને જ્યારે
 જ્યારે એ આન્તર શત્રુઓ જોર કરે ત્યારે ત્યારે એના ઉપર
 પોતે જય જ મેળવે, તો માણસનું એ આચરણ પણ અફલુત
 અને પ્રવર છે જગતમા. છવેનો મોટો ભાગ આન્તર શત્રુઓને
 વશ જ હોય છે ઘણા છવે તો, આન્તર શત્રુઓની જ શુભા-
 મી કરતા હોય છે એમા, કોઈ કોઈ છવે આન્તર શત્રુઓને
 તાબે રહ્યા વિના, સહાચારના માર્ગે ચાલવાનો પ્રયાસ કરતા
 હોય છે એવા થોડા છવેમા પણ, એવા છવે તો બહુ જ
 થોડા હોય છે કે-આન્તર શત્રુઓ જ્યારે હુમલો કરે, તે વખતે
 પોતે હારે નહિ અને આન્તર શત્રુઓને હરાવી દે આન્તર
 શત્રુઓના પરિભળને જેઓ સમજતા હોય, એ શત્રુઓને
 છતવાની જોમને જરૂર લાગતી હોય, તેઓને આ વાત જાણ
 ખ્યાલમા આવે કે-આન્તર શત્રુઓને તાબે રહ્યા વિના સહા
 ચારના માર્ગે છવવું તથા આન્તર શત્રુઓ હુમલો કરે ત્યારે
 આન્તર શત્રુઓને તાબે નહિ થતા, તેમને હરાવીને હરાવી
 દેવા-એ કોઈ અસાધાન્ય-અફલુત આચરણ છે અને એવું
 આચરણ પ્રવર તરીકેની ગણનામા ગણાવા યોગ્ય છે આન્તર
 શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવવાને માટે મથતો હોય અને
 છતાં પણ વારવાર જે તેમા પરાજય પામતો હોય, તેને

આ વાતનો ઝટ ખ્યાલ આવે, કારણ કે-આન્તર શત્રુઓ ઉપર વિજય સાધવાને નીકળેલાઓમાં પણ, આન્તર શત્રુઓના હુમલાથી હારી જનારાઓ ઘણા હોય છે તમને આ વાતને કેટલો અનુભવ છે, એ તો થી રીતિએ કહી શકાય. પરંતુ પિવેડી મુશ્કાવદોને તો જરૂર આ વાતનો યોરો-ધક્કો અનુભવ હોય છે પત્રી મુનિઓના અનુભવની તો વાત જ શી કંપી ?

ચાલ ૩૫ આચરણમાં પણ-

અભુતપણ અને પ્રવરપણ રહેતું છે

જયકુજરનું જે તેની ચાલ ૩૫ આચરણ, તે પણ અફભુત અને પ્રવર વિશેષણને યોગ્ય હોય છે પણમા જ્યાં એ માલિકને પીઠ ઉપર લઈને ધ્રુમતો અને ઝંઝૂમતો હોય છે, ત્યારે એની ચાલ અફભુત હોય છે હજારો દુશ્મન સૈનિકોની વચ્ચે જ્યારે એ જાય છે, ત્યારે પણ એની ચાલ અફભુત હોય છે

તમને ખ્યાલ હોય, તો મહારાજા શ્રી કુમારપાલને એક વાર એમના બનેલી અરોણરાજની સામે યુદ્ધમાં ઉતરવું પડ્યું હતું અરોણરાજે જોયું કે-સીધી રીતિએ તો શ્રી કુમારપાલને છત્રી શકાય તેમ નથી, એટલે એણે શ્રી કુમારપાલ મહારાજાના સૈનિકોને ફાટી નાખ્યા

બીજે દિવને યુદ્ધનું સ્વર્ણશુક્રકાચ બેચ સેનાઓ સામે આવીને ઉભી રહી મહારાજા કુમારપાલ પોતે પણ હાથી ઉપર બેસીને યુદ્ધમાં ઉતર્યા છે

તેમણે પોતાના મૈન્યને શત્રુદલ ઉપર હુમલો કરવાની આજ્ઞા કરી, પણ તેમણે જોયું કે-મૈન્ય તેમની આજ્ઞાને નહિ ગણકારતા, જરૂર એમનું એમ. બિલુ છે

એથી શ્રી કુમારપાલ જરા વિચારમા પડી જાય છે. તેમને વિચારમા પડેલા જોઈને, મહાવત કહે છે કે- 'મહારાજ ! શત્રુએ આખા મૈન્યને ફેાડી નાખ્યુ છે'

શ્રી કુમારપાલ પૂછે છે કે- 'તૂ કેમ છો ?'

મહાવત કહે છે કે- 'મહારાજ ! આપ, હુ ને આ હાથી -એ ત્રણ સ્થિર ડીએ'

શ્રી કુમારપાલ કહે છે કે- 'તૂ ને હાથી વફાદાર છો, તો કાઈ વાધો નથી ચલાવ હાથીને'

એ વખતે શત્રુમૈન્યમાથી સિંહનાક કરાય છે અને એથી હાથીને ચલાવવાની ઘણી મહેનત કરવા છતાં પણ હાથી ચાલતો નથી શ્રી કુમારપાલ શકિત બની જાય છે, પણ મહાવત ખૂલાસો કરે છે કે- 'સામેથી સિંહનાક થઈ ગયો છે, માટે હાથી ચાલતો નથી'

શ્રી કુમારપાલ તરત જ હાથીના બન્ને કાનમા હુચા મરાવે છે અને હાથીને વેગથી શત્રુમૈન્યમા લઈ જવાની મહાવતને આજ્ઞા કરે છે

આખા ય શત્રુમૈન્યને લેઈતો હાથી ચાલ્યો જાય છે અને અરોણરાજની પાસે તે પહોચતા, શ્રી કુમારપાલ અરોણરાજને પકડીને નીચે પટકી દે છે

વિચાર કરો કે-એ વખતે હાથી કેવી ચાલે ચાલ્યો હશે ? એની એ વખતની ચાલ કેવી અદ્ભુત હશે, એમ થાય છે ને ? એ હાથી કાઈ જયકુજર નહિ હતો, સામાન્ય કોટિનો જ હાથી હતો, તે છતાં પણ તેની એ ચાલ જો અદ્ભુત હતી, તો જયકુજરની ચાલ અદ્ભુત હોય, એમા શકા રાખવા જેલુ ન શું ? જયકુજરનુ તેની ચાલ રૂપ જે આચરણુ, તે અદ્ભુત

હોય છે-એનો ખ્યાલ આન્યા પત્રી, તે પ્રવર હોય છે-એવો ખ્યાલ આવવો, એ તો બહુ સહેલું છે એની ચાલ એટલી બધી ગ્રેષ્ઠ કોટિની હોય છે કે-લાગમા સારી ચાલે ચાલનાગને ગજગતિએ ચાલનાર કહેવાય છે. કવિઓ પણ વર્ણન કરતા સિદ્ધ જેવી કટી, મૃગ જેવા નયનો અને ગજ જેવી ગતિ, -એમ કહે છે ઉત્તમ કોટિની સ્ત્રીઓના વર્ણનમા 'ગજગામિની' એવું પણ વિશેષણ આવે છે એટલે જ્યકુજરનું તેની ચાલ રૂપ જે આચરણ, તે જેમ અફળુત હોય છે, તેમ પ્રવર પણ હોય છે હાથી ચાલ્યો જાય ને કૃતના ભસ્યા કરે

જ્યકુજરની ચાલને લગતી એક બીજી વાત પણ ધ્યાનમા લેવા યોગ્ય છે દુનિયામા કહેવત છે કે-'હાથી ચાલ્યો જાય અને કૃતરા ભસ્યે જાય' કૃતરાઓ ગમે તેટલા ભસતા હોય, તો પણ હાથી તેને ગણકારતો નથી કૃતરાઓ સામે થવાની કે પાસે આવવાની હિંમત તો કરી શકતા જ નથી, એટલે આશુબાહુમા કે પાછળના ભાગમા ફર ફર રહીને ભસ્યા કરે છે હાથી એ તરફ કાંઈ પણ લક્ષ્ય આપ્યા વિના ચાલ્યો જ જાય છે આ કહેવત ચોખ્ખી છે, માણસોને હિતશિક્ષા દેવાને માટે' સત્કાર્યમા પ્રવૃત્ત થયેલાઓએ દ્રેષી, દુર્જન કે મૂર્ખ માણસો તે બાળતમા ગમે તેમ બોલતા હોય, તો પણ તેને ગણકાચો વિના સત્કાર્ય કયે જવું આવો બોધ આપવાને માટે 'હાથી ચાલ્યો જાય અને કૃતરા ભસ્યે જાય' -આવી કહેવત ચોખ્ખી છે એટલે હાથીના આચરણ પણ અફળુત છે અને પ્રવર છે-એમ માનવું પડશે કોઈ પૂછશે કે-આમા અફળુતતા શી? તો એનો ખુલાસો એ છે કે-

અરે, અફળુતતા એ કે-એવા વખતે ભસનાર ઉપર આક્રમણ કરવાને હોડવું નહિ અને પોતાના મન ઉપર તેની કાઈ પણ અસર થવા દેવી નહિ જાકી તો, ઉરકેરાઈ જવાય ને? એની અફળુતતાને મમજવી હોય, તો કલ્પના કરે કે-તમે અહીંથી નીકળીને ઘેર જાય છે, તં વખતે હલકા માણસો તમને ગાળ હેતા હેતા તમારી આબુખાબુ અને પાછળ તમારી ભેડે ચાલ્યા કરે, તો તમને કયા સુધી ગુસ્સો આવે નહિ? કયા સુધી તમે એના તરફ લક્ષ્ય જ આપો નહિ ને ચાલ્યા કરો? એવા વખતે સમજાય કે-કુતંગ બે બાબુએ અને પાછળ ભસ્યે જ જતા હોય, છતાં હાથી શાંતિથી ચાલ્યો જાય, એ એનું આચરણ અફળુત પણ છે અને પ્રવર પણ છે

માન-પાન સર્ખધી અને ગ્રીજા પણ અનેક આચરણો અફળુત તથા પ્રવર હોય છે

જયકુજરના ચરિતને જે નાનાવિધ એવું વિશેષણ આપ્યું છે, તેને અગે જ જયકુજરના વિવિધ આચરણોની આપણે જ્ઞાત કરી રહ્યાં છીએ ઉપસર્ગોના સમયે પણ પોતાના અભ્યય સ્વરૂપને જાળવવા રૂપ જયકુજરનું આચરણ, અફળુત અને પ્રવરની કોટિમા જાય એવું હોય છે થોપ કરવા રૂપ જયકુજરનું જે આચરણ, તે પણ અફળુત અને પ્રવર હોય છે હાથી જે રીતિએ ખાય-પીએ છે, તે રીતિમા પણ અફળુતતા અને પ્રવરતા ગહેવી હોય છે ખાવા-પીવાના એના આચરણમા પણ અફળુતતા અને પ્રવરતા હોય છે તમે જો જાણતા હો, તો હાથી ખાય જે, તે પણ એવી ઉદાર રીતિએ ખાય છે કે-જાણે ઉદાર જીવ ખાઈ રહ્યો છે પોતાને ખાવાને માટે

જે કાઈ મુકામ હોય, તે બધું પોતે જ ખાઈ જતો નથી, પણ આનુબાનુ વેરીને એ ખાય છે એ પીએ છે પણ એવી નીતિએ, કાનુ કે-પોતે પીતા પહેલા પોતાના પીવાના પાણીને સૂઢથી આનુબાનુ ઉડાડે છે ! એ ખાવામા પણ ઘણું માન માગે છે ઘણા આદરને મેળવીને એ પડી જ એ ખાય છે અને એથી કહેવાય છે કે-

“લાદ્ગુલ્લાલનમઘઘાગ્નાવપાત્,

મૂમી નિપત્ય ઘડનોદરદર્શનં ચ ।

મ્યા પિણ્દસ્ય કુરતે,

ગજપુંગવસ્તુ ચાદ્ગુલ્લાલ મુક્તે ॥ ૧ ॥”

કવિ કહે છે કે-કુનડ ખાય છે તે હીન બનીને ખાય છે, જ્યારે ઉત્તમ કોટિનો હાથી ગૌરવગેર ખાય છે વક્ષાદારીનો શુભ તો કુતરામાય છે અને હાથીમા પણ છે, પણ કુતરાના ચરિતમા અને હાથીના ચરિતમા ઘણો મોટો, આભ-જમીન જેવો ફરક છે ટુકડો ગટલો નાખનારની પાસે જઈને કુનડ પોતાની પૂછડી પટપટાવે છે, પછી પગમા જઈને નીચે પડે છે અને ભૂમિ ઉપર પડીને પણ પોતાના મોંઢાને અને પેટને દેખાડે છે અતિ હીન અને અતિ હીન માગણુ જ આવું કરે ને ? જ્યારે ઉત્તમ હાથી તો, એને પ્રવડાવના જ્યારે સંકટો મનામણા કરે છે ત્યારે ખાય છે હાથીનું આ પણ એક પ્રકારનું અદ્ભુત અને શ્રેષ્ઠ ચરિત છે નીતિશાસ્ત્ર કહે છે કે-મોક્ષને માદર । સોજનમા જોવાય શું ? ફેટલી મીઠાઈ છે, ફેટલા ચાક છે, ફેટલી ચટણીઓ છે, ફેટલા મસાલા છે, ફેટલી વાનીઓ છે-એ વિગેરે સોજનમા જોવાય નહિ, પણ આદર જોવાય ને આદરપૂર્વકનું નહિ, તે સોજન ચાહે તેટલું

ઉત્તમ હોય, તો પણ ખાનારને માટે અધમ જ છે અને ખવડાવનારના આદ્યવાગ્ધુ જે લોચન, તે બહુ જ સામાન્ય ક્રોટિનું હોય તો પણ ખાનારને માટે ઉત્તમ છે એટલે, નીતિ-શાસ્ત્રકારોના આ કથનનો અમલ, ઉત્તમ ક્રોટિના હાથીમા જેવાને મળે છે નીતિશાસ્ત્રકારોના આ વચનનો અમલ, આજે માણસ જેવા માણસોમા પણ ઘણે અંશે નથી દેખાતો, જ્યારે હાથી હોવા છતાં પણ એનામા દેખાય છે ત્રણ માંડ ખાવાની લાલચ વધી, એથી ‘અનાદરથી ખાવા કળ્પતા તો ભૂખ્યા મગ્ધુ એ સાઈ છે’—એવી વૃત્તિ નાશ પામી ગઈ કયાંક જે સાડા ખાવાનું મળી જાય તેમ હોય, તો ગોઠેયાની જેમ ધુમ્મી જનારાઓ પણ છે ખાવાનું માંડ મળે, પડી આદ્યને ભૂએ કોણ? પણ એ કુતરા જેવી દશા છે કુતરાને મારીને કાઢ્યું હોય તોય તે આવીને ખાવાને માટે ધુમ્મી જવાનો પ્રયત્ન કરે છે અથવા તો દીનતા બતાવે છે, જ્યારે ઉત્તમ હાથી એવું તો ન જ કરે, પણ ખવડાવનાર જ્યારે ભાઈ-ખાપા કરીને ખવડાવે ત્યારે ખાય એટલે મહાવતો હાથી એાની કાઈ જેવી—તેવી આકરી કરતા નથી.

હાથીના આ બધા આચરણો નાનાવિધ છે વળી, હાથી વાહન તરીકે પણ ઉત્તમ ગણાય છે યુદ્ધાદિકમા એ વાહન રૂપે જયનું સાધન બને છે અને શેષ કાળમા એ વાહન તરીકે શોભાનું સાધન બને છે જયકુળર અંગે તો આ વાત નિશ્ચિત જ આવા બધા આચરિતો અદ્ભુત અને શ્રેષ્ઠ નથી? છે જ, કારણ કે—જે આચરિતો જેવાને માણસમા મળવા મુશ્કેલ બને, તે આચરિતો જયકુળરમા તે પશુ હોવા છતાંય જેવાને મળે, ત્યારે તેના એ આચરિતો અદ્ભુત ગણાય, એમા નવાઈ

જ નથી વળી, એ આચરિતો એવા છે, કે જેનું માણસોએ પણ અનુકરણ કરવું જોઈએ, એટલે એને ‘પ્રવચન’ કહેવા, એ પણ સુક્ષિપ્તસંગત છે આ ગીતિએ જોતા, નક્કી થયું કે—કોઈ પણ, એટલે કે—દરેકે દરેક જયકુમાર નાનાવિધ, અદ્ભુત અને પ્રવચન ચરિતવાળો હોય છે

આચરણ જડનું પણ હોઈ ગયું

આપણે હવે, આ નવમું વિશેષણ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રને અંગે કેવી રીતિએ ઘટે છે, એનો વિચાર કરીએ જેનું ચરિત નાનાવિધ, અદ્ભુત અને પ્રવચન છે—એવું આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર છે, એમ ટીકાકાર મહર્ષિ આ નવમા વિશેષણ દ્વારા દર્શાવે છે આ વિશેષણમા ચરિત એ સુખ્ય વસ્તુ છે ચરિત એટલે આચરણ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનું આચરણ હોઈ શકે કે નહિ અને હોઈ શકે તો તે કયું હોઈ શકે, તેનો નિર્ણય પહેલો કરી લેવો જોઈએ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના આચરણ નબળી આપણે જો વ્યાજબી નિર્ણય કરી શકીએ, તો એ આચરણ કેવા પ્રકારે નાનાવિધ છે અને શાથી તે અદ્ભુત પણ ॥ તથા પ્રવચન પણ છે—તેનો નિર્ણય તો ઘણી જ સહેલાઈથી થઈ શકે એવો છે આથી, એક વાર એ વિચારો કે—શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનું આચરણ છે કે નહિ અને છે તો કયું છે ? શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનું આચરણ ન હોઈ શકે, એવું કહેનારા અગર નાનનાગ શું કહે ? પ્રાય એ જ કે—‘આચરણ તો ચેતનનું જ હોઈ શકે, પણ જડનું આચરણ હોઈ શકે નહિ’ પરંતુ એમ કહેવું, એ શું બરાબર છે ? આચરણ ચેતનનું જ હોઈ શકે અને જડનું ન જ હોઈ શકે ?

પ્રશ્ન૦ જડનું ચતન્ત્રપણે આચરણ હોઈ શકે નહિ
જડનું આચરણ ચેતનપ્રેરિત હોઈ શકે

જડનું આચરણ ન જ હોઈ શકે, એમ કહેવાય નહિ
તમે લોહચુબક વિષે તો બાણ્ય અને સાબળ્યું હશે એ
લોહને ખેંચી શકે છે એમ લોહને આકર્ષવાનું આચરણ, એ
જડ એવા લોહચુબકનું આચરણ નથી? જડ પથ્થરની સાથે
જડ પથ્થર ઘસાવાથી અગ્નિના તણખા ઝગતા પણ તમે જોયા
હશે અમુક જડ ચીજ અમુકમા ભળે તો અમૃત જેવી ચીજ
ઝેર રૂપ બની જાય અને ઝેર જેવી ચીજ અમૃત રૂપ બની
જાય, એવું પણ બને છે દવાની જડ ટીકડી પેટમા જતા
શી શી અસરને ઉત્પન્ન કરે છે, એ પણ તમારા અનુભવની
બીના હું આમ છતાં પણ, તમે એમ કેમ કહી શકો કે-
આચરણ તો ચેતનનું જ હોઈ શકે અથવા ચેતનપ્રેરિત જ
આચરણ હોઈ શકે, પણ જડનું આચરણ હોઈ શકે જ નહિ?
કોઈ પણ માણસ વિચારે, તો એને જરૂર લાગે કે-જડનું
આચરણ ન જ હોઈ શકે, એવું કહી શકાય નહિ

પ્રશ્ન૦ એ રીતિએ જડના આચરણને પણ માનવું
પડે, પરંતુ જડમા હું આચરણ કરું-એવું વિચારવાની શક્તિ
નથી હોતી તે?

જડમા વિચારવાની શક્તિ હોય જ નહિ વિચારવાની
શક્તિ તો ચેતનમા જ હોઈ શકે વિચારવાની શક્તિ ચેત-
નમા જ હોઈ શકે છે, છતાં ચેતનો પણ એવી એવી દશા
ઓમા હોઈ શકે છે, કે જે દશાઓમા ચેતનોમા પણ વિચાર
વાની શક્તિ ન હોય આમ છતાં પણ-‘અમુક હું આચરું કે
-નહિ, આ હેતુ માટે આચરું કે ન આચરું, મારે માટે આ

આચરવું એ યોગ્ય અને હિતાવહ છે કે નહિ’-એ વિગેરે વિચારણાઓ જડ ન જ કરી શકે, પણ ચેતન જ કરી શકે, એ વાત ખરી છે, પરંતુ અહીં તો માત્ર આચરણની જ વાત છે અહીં વિચારપૂર્વકના આચરણની વાત નથી એટલે જડનું પણ આચરણ હોઈ શકે છે, એ વાત તો તમને સમજાઈ ગઈ ને ?

પ્રશ્ન ૮ જડનું આચરણ ન જ હોય, એવું તો કહી શકાય નહિ ઉપચારથી જડનું આચરણ હોઈ શકે

એટલે, આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર જડ હોવા છતાં પણ, આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું આચરણ હોઈ શકે, એ વાતને માનવામાં વાધો રહ્યો નહિ

શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું જ્ઞાનદાન ૩૫ આચર.

હવે તો, વિચાર એ કંવાનો રહ્યો કે-શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું આચરણ કયું ? જ્ઞાનદાન, એ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું આચરણ છે

પ્રશ્ન ૭ ખરી રીતિએ તો જ્ઞાનદાન આપ આપો છો, કારણ કે-અમને તો આપના બોલવાથી જ્ઞાન થાય છે, માટે જ્ઞાનદાન એ આપનું આચરણ થયું, પણ જ્ઞાનદાન એ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું આચરણ નહિ

તમે જો જરાક વધારે વિચાર કર્યો હોત, તો તમે આજ કહેત નહિ તમને જ્ઞાનદાન હું આપું છું, પણ મને જ્ઞાનદાન તો આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર આપે છે ને ? મેં વાર્યું, એથી મને જ્ઞાન થયું, માટે હું જ્ઞાનદાન કરી શકું છું પણ મને જો આ સૂત્રે જ્ઞાનદાન ન કર્યું હોત, તો

તમને આ જ્ઞાનદાન કરી શકત નહિ

મગ્ન૦ પુસ્તકમા જ્ઞાનદાન દેવાની શક્તિ હોતી જ નથી એમા જે લખ્યું હોય તેને જે વાચી શકે, વાચીને અથને સમજી શકે, તેને પણ જો તે ઉપયોગપૂર્વક વાચે અને વિચારે તો જ્ઞાન થાય, એ વિના નહિ પુસ્તકમા જો જ્ઞાનદાન કરવાની શક્તિ હોય, તો તો સૌ કોઈને એ જ્ઞાન દેનાર બનવું જોઈએ

તમે જે રીતિએ આ વાતને વિચારો છો, તે રીતિએ તો માત્ર પુસ્તકો જ નહિ, પરંતુ શ્રી તીર્થંકર ભગવાન વિગેરે પણ જ્ઞાનદાન દેનારા નથી એમ કશું જોડીને જ જ્ઞાનદાન દેવાય એવું નથી, પરંતુ એમ માનીએ તો મ જે કાંઈ જોલાય, તેને જે ઉપયોગપૂર્વક સાંભળે, જે સમજાય તેને સમજવાની જેનામા શક્તિ હોય અને જે એવો સમજી જીવ હોય તે પણ જ્યારે સમજીને ઉપયોગપૂર્વક વિચારે ત્યારે એને એવું જ્ઞાન થાય ને ? કાંઈ અંગ્રેજીમા જોલે, તો એવું જોલા એવું સમજાવા છતાં પણ, અંગ્રેજીને નહિ ભણેલાને એ નહિ સમજાય અંગ્રેજી ભણેલાએ પણ જો એને ઉપયોગપૂર્વક, નહિ સાંભળ્યું હોય, તો એને એ નહિ સમજાય ઉપયોગપૂર્વક સાંભળ્યું, સમજાયું, પણ ઉપયોગપૂર્વક વિચારાયું નહિ, તો મ જ્ઞાન નહિ થાય એમ જે જાણતો પુસ્તક ઉપરથી જ્ઞાન થવામા જરૂરી છે, તે જાણતો જીવતો માણસ જે કાંઈ જોલે, તેના જોલેલાનું જ્ઞાન થવામા પણ જરૂરી છે તમે કહ્યું કે—‘પુસ્તકમા જો જ્ઞાનદાનની શક્તિ હોય, તો સૌ કોઈને એ જ્ઞાન દેનાર બનવું જોઈએ’—એ વાત પણ અઅધારે છે શ્રી તીર્થંકર ભગવાનમા જ્ઞાનદાનની શક્તિ કાંઈ કમ નહોતી એમની વાણી તો અતિ

શયવન્તી । છતાં પાપપ્રીઓ વિગેરેને એમની વાણી જ્ઞાનદાન કરી શકી નહિ ત્યાં કહેવું પડ્યું કે-એ જીવો લાયક નહિ તેમ અહીં પણ સમજી લો કે-પુસ્તક લાયકને જ્ઞાનદાન કરી શકે માત્ર જ્ઞાનદાનની શક્તિની તરતમતા હોઈ શકે શ્રી તીર્થંકર ભગવાનોમા જ્ઞાનદાનની જેવી શક્તિ હતી, તેવી જોઈમા પણ હોતી નથી શ્રી મહાવીર પરમાત્માના શામનમા અર્ધ ગયેલા પૂર્વપુરુષોમા જ્ઞાનદાનની જે શક્તિ હતી, તે માણમા નથી એટલે પુસ્તકની જ્ઞાનદાનની શક્તિનો ઈનકાર નહિ કરતા, કહેવું હોય તો એમ કહો કે-પુસ્તકમા જ્ઞાન દાનની શક્તિ ઓછી ગણાય

પ્રશ્ન૦ પુસ્તક જ્ઞાનદાન કરનાર બને, એ માયુ

એ જ પુસ્તકનું આચરણ છે પુસ્તકને હાથમા લઈને, એમા જે લખેલું હોય તેને માણસ જે વાંચી શકે, તેના અર્થને વિચારી શકે, તો એ પુસ્તકે એને એ જ્ઞાનનું દાન કર્યું કહેવાય અથિત વાણી પણ એને જે પીએ, તેના ગળાને ઠારે એમ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું આચરણ પણ છે અને તે જ્ઞાનજ્ઞાન આ વાત હજી પણ જે તમારામાના કોઈને ન મમભઈ હોય, તો કહી વાત લખાય તેનો વાધો નહિ, પણ તમને જ્યારે મળ્યાવું છું અને તમે સાંભળો છો, ત્યારે તમને વાન સમજાવી તો જોઈએ

પ્રશ્ન૦ આ વાત હવે તો બરાબર સમજાઈ ગઈ

કેવા પ્રશ્નનું જ્ઞાન આપવાથી જ્ઞાનદાન અવમ ક્રોધિનું ગણાય ?

હવે આપણે એ જોવાનું રહે છે કે-શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું જે જ્ઞાનદાન રૂપ આચરણ છે, તે કેવી રીતિએ નાના-

વિધ છે તેમ જ કયા દારણે તે અદ્ભુત અને પ્રવર પણ છે દાન કેવું છે, તેનો નિર્ણય દાનમાં જે દેવાય તેના ઉપરથી પણ કરાય છે દાનમાં દાતાનો ભાવ પણ જોવાય, પરંતુ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની રચના માત્રને અવલંબીને વિચાર કરીએ, ત્યાં દાતાના ભાવનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો નથી દાતાના ભાવની વાતને બાજુએ રાખીએ અને દાનમાં દેવાતી વસ્તુ ઉપરથી નિર્ણય કરીએ કે-દાન કેવું છે, તો શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું જ્ઞાનદાન નાનાવિધ, અદ્ભુત અને પ્રવર હયાં વિના રહે તેમ નથી અન્ય માત્રને જ્ઞાનદાન રૂપ આચરણ હોય છે, પણ સર્વ અન્યોનું એ આચરણ સમાન કોટિનું હોતું નથી કેટલાક અન્યોનું જ્ઞાનદાન રૂપ આચરણ અધમ કોટિનું પણ હોય છે જે જ્ઞાન અપાય, તે જ્ઞાન સ્વરૂપે જો સમ્યક્ શ્રુતપણાની ઉપમાને યોગ્ય હોય, તો જ તેવા જ્ઞાનનું દાન એ તે અન્યનું ઉત્તમ આચરણ છે શ્રુત, સ્વરૂપે સમ્યક્ પણ હોય છે અને મિથ્યા પણ હોય છે સમ્યક્ પણ શ્રુત, સ્વામીની અપેક્ષાએ મિથ્યા શ્રુત રૂપ બને-એ પણ શક્ય છે અને મિથ્યા પણ શ્રુત, સ્વામીની અપેક્ષાએ સમ્યક્ શ્રુત રૂપ બને-એ પણ શક્ય છે શ્રુતજ્ઞાન સ્વરૂપે સમ્યક્ કોટિનું હોય, પરંતુ તેને મિથ્યા દૃષ્ટિ જીવ પોતાના હૈયામાં મિથ્યા રૂપે પરિણમાવે છે, જ્યાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા સ્વરૂપે મિથ્યા એવા શ્રુતજ્ઞાનને પણ પોતાના હૈયામાં સમ્યક્ રૂપે પરિણમાવનારો બને છે આપણી વાત તો એ છે કે-સામાન્ય રૂપમાં જ્ઞાનના નામથી જે ઓળખાય છે, તેમાં માત્ર સમ્યગ્જ્ઞાનનો જ સમાવેશ થતો નથી, પણ મિથ્યા જ્ઞાનનો ય તેમાં સમાવેશ થાય છે એટલે હરેક પુસ્તક, અન્ય આદિનું જ્ઞાનદાન રૂપ આચરણ ઉત્તમ કોટિનું

જ હોય એવું નથી જીવાજીવાદિ તત્ત્વભૂત પદાર્થોના સ્વરૂપના સબધમાં જે જ્ઞાન સત્યથી વેગળો ખ્યાલ આપે, જે જ્ઞાન વિષય-ક્રપાયના નાગને વધારે, જે જ્ઞાન પૌદ્ગલિક પદાર્થોના યોગમાં જ સાચુ સુખ જતાવે, જે જ્ઞાન પાપના માર્ગોમાં પ્રવૃત્ત થવામાં કલ્યાણ છે-એવા જાવને પેદા કર, જે જ્ઞાન કા તો કુદેવ-કુશુર-કુધર્મને માનવા તરફ વાળે અથવા તો દેવ-શુર-ધર્મને માનવાની જરૂર જ નથી-એવી વિચારસરણીને પેદા કરે, જે જ્ઞાન પરલોકનો વિચાર કરવામાં મૂખતા બતાવીને આ લોકમાં જ કેમ સુખી થવાય એની ચિન્તા પેદા કરે, જે જ્ઞાન પરલોકને માનવા કે તો ય પરલોકના હિતની સાધના કરતા પણ આ લોકની માધનામાં પહેલા મશગુલ બનવું જોઈએ એવું શીખવે, જે જ્ઞાન મોક્ષને માનવા કે નહિ અથવા માનવા કે તો ય મોક્ષને માટે જે અનુબોધોમાં રસ પેદા થવો જોઈએ તેમાં રસ પેદા થવા કે નહિ અથવા જે જ્ઞાન મોક્ષને માનવા કે પણ મોક્ષના માર્ગ તરીકે હિંસા દિક પાપોવાળા માર્ગને સાચા મોક્ષમાર્ગ મનાવે અને જે જ્ઞાન જગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોના પ્રવચનમાં નિર્મલ શ્રદ્ધાને પેદા કરવાને બદલે શ્રી જિનપ્રવચનમાં કુશકાઓ પેદા કરાવે, એવા પ્રકારનું જે કોઈ પણ પુસ્તકાદિનું જ્ઞાનદાન રૂપ આચરણ, એ કેવળ મિથ્યા જ્ઞાનનું દાન હોવાથી, અધમ કેટલિનું જ આચરણ છે એવા જ્ઞાનદાનમાં ગમે તેટલી નાનાવિધતા હોય અગર તો અફળુતતા લાગે એવું પણ ગમે તેટલું તેમાં હોય, તો પણ એ જ્ઞાનદાનનું ચરિત્ર પ્રવર કેટલિમાં ગણાય જ નહિ આથી જ, ટીકાકાર પરમર્ષિએ ચરિત્રને નાનાવિધ અને અફળુત એવા બે વિશેષણો લગાડવાની સાથે, ત્રીજું પ્રવર એવું

વિશેષણ પણ લગાડ્યું છે

જ્ઞાની એ જીવહિંસાનો પ્રેમી હોય તો એ સાચો જ્ઞાની નથી
પણ મિથ્યાજ્ઞાની છે

ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોનો ઉપકાર અજોડ કોટિનો છે અને ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવો જ્ઞાનદાન દ્વારા જ એ અજોડ કોટિના ઉપકારને કરનારા બને છે, પરંતુ એ જ્ઞાન પ્રવર કોટિનું હોય છે, માટે જ એ ઉપકારક ગણાય છે એ અપેક્ષાએ જ કહેવાય છે કે-‘જ્ઞાનદાનના ઉપકાર જેવો ખીલે કોઈ ઉપકાર નથી’ કેટલાક સ્વયોગોમા અભયદાનનું મહત્ત્વ વધી જાય છે અને જ્ઞાનદાનનું પણ વાસ્તવિક ફલ તો એ જ્ઞાન અભયદાનમા પરિણમે એમા જ રહેલું છે, પરંતુ અભયદાનનું ય સર્જક એવું કોઈ દાન હોય, તો તે જ્ઞાનદાન છે જ્ઞાન જેમ જીવોના અસ્તિત્વના મ્થાનોને બતાવનાર છે, તેમ જીવહિંસાથી બચવાની જરૂરને બતાવવાની સાથે, જીવહિંસાથી બચવાને માટે શુ શુ કરવું જોઈએ-એને પણ બતાવનાર છે વળી, જીવહિંસાથી બચનારને કેવા કેવા લાભો થાય છે, એ બતાવીને ય, જીવહિંસાથી બચવાની પ્રેરણા આપનાર છે જે જ્ઞાન જીવહિંસાથી બચવાની પ્રેરણા નથી કરતું, તે જ્ઞાન સમ્યક્ કોટિનું જ્ઞાન નથી જ્ઞાની અને જીવહિંસાનો પ્રેમી, એ બનવાજોગ વસ્તુ જ નથી ઠા તો એ જ્ઞાની નહિ એટલે કે-મિથ્યાજ્ઞાની અને ઠા તો એ જીવહિંસાનો પ્રેમી, પણ જીવહિંસાનો પ્રેમી નહિ જાનીથી જીવહિંસા થઈ જાય એ બને, જ્ઞાની જીવહિંસાને તણ શકે નહિ એમ પણ બને અને જ્ઞાની જીવહિંસાવાળા આચરણોને આચરનારો હોય એમ પણ બને,

પણ એનું જ્ઞાન એને સદા જ ટકોચી કરતું હોય છે કે-‘આ તું ખોટું કરે છે, આ તું પાપ કરે છે’ એવા જ્ઞાનીનું હૈયું હવડિસાનું પ્રેમી નથી હોતું, પણ હવરદાનું પ્રેમી હોય છે. એને હિંસા માત્રથી ટટવાનું દિલ થયા જ કરતું હોય છે એથી, એની હિંસાની ક્રિયા રમપૂર્વકની નથી હોતી, પણ આઘાતપૂર્વકની હોય છે; એટલે કે-એ ક્રિયાથી પોતાને જ આઘાત થાય કે-‘હું કેવો કર્મવશ છું કે આ હિંસાને હું છોડી શકતો નથી?’ ‘પદ્મ જાળ, તમો દયા’-એનો ભાવ શો છે? પહેલું જ્ઞાન ને પછી દયા, પણ જ્ઞાન દયા માટે એમ તો ખરું ને? આ વાક્યથી દયાની કિંમત ઘટાડી કે વધારી? આ વાક્યથી દયાની કિંમત ઘટતી નથી, પણ દયાની કિંમત વધે છે આ વાક્ય એમ સૂચવે છે કે-દયા એ સાધ્ય છે અને જ્ઞાન એ સાધન છે કિંમત સાધ્યની વધારે ગણાય કે સાધનની વધારે ગણાય? કહો કે-નાધ્યની કિંમત વધારે ગણાય સાધનની કિંમત તો સાધ્યને અનુલક્ષીને જ છે સાધ્યની કિંમત નહિ, તો સાધનની કાર્ષ જ કિંમત નહિ એટલે સાચું જ્ઞાન જ તે કહેવાય, કે હવ માત્ર પ્રત્યે દયાભાવને પેદા કરે અને હવ માત્રની દયાનું પાલન થાય એવા માર્ગે પ્રવર્તમાન બનવાની પ્રેરણા કર્યો કરે આથી, કાર્ષ પણ સાચો જ્ઞાની કદી પણ હવડિસાનો પ્રેમી હોય, એ બનવાનેજ વસ્તુ જ નથી

શ્રી જિનશાસન સર્વોપકારી

બગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ અભયદાતાઓ
બનીને ૫ હવોને અભયદાતા

તીર્થની સ્થાપના કરી ભગવાને જે મોક્ષમાર્ગ બતાવ્યો, તે જગતના જીવો અભયના દ્વાતા બની શકે એવો માર્ગ બતાવ્યો, એમ પણ કહી શકાય અભયદાતા બન્યા વિના, મોક્ષને પામી શકાય નહિ મોક્ષને પામવો હોય, તો અભયદાતા બનવું જ જોઈએ જે ખરેખરો અભયદાતા બને, તે મોક્ષને પામ્યા વિના રહે જ નહિ. એ માટે મોક્ષમાર્ગ એવો છે કે-એ માર્ગે ચાલનારો, અભયદાતા ન હોય-એવું બને જ નહિ. મોક્ષમાર્ગ જ અભયદાનમય છે આવા માર્ગનું દાન તો, જ્ઞાનદાનથી જ થઈ શકે છે, માટે જ્ઞાનદાનની મહત્તા છે ભગવાન શ્રી જિને સ્વરૂપેવોનો અજોડ ઉપકાર શો ? જ્ઞાનદાન હીધું એ-એમ કહીએ, તો પણ તેમા આ વાતને સમજીને જ બોલવું પડે. ભગવાને એવું જ્ઞાનદાન હીધું કે કે-એ જ્ઞાનદાનને જેમણે હીધું, પોતાનું બનાવ્યું, તેદલા જીવો ઉપર જ ભગવાનના જ્ઞાનદાનથી ઉપકાર થયો એમ નહિ, પરંતુ જે જીવો પોતાની નાલાયકતાથી એ જ્ઞાનદાનને લઈ શક્યા નહિ, જે જીવોએ પોતાની નાલાયકતાથી એ જ્ઞાનદાન સામે પણ પ્રહારો કર્યા, એવા જીવો ઉપર પણ ભગવાનના જ્ઞાનદાનથી ઉપકાર થયો તમને આશ્ચર્ય લાગશે તમે કહાચ કહેશો કે-‘ જે જીવો જ્ઞાનદાન લઈ શક્યા નહિ તેમના ઉપર વળી ભગવાનના જ્ઞાનદાનથી ઉપકાર શો ? અને તેમા ચ, એ જ્ઞાનદાન સામે પ્રહારો કરનારા જે જીવો, તેમના ઉપર તો ઉપકાર થયાનું સભવે જ કેમ ? એવાઓ તો સસારમા રૂલે !’ આ વાતેય કાઠી નાખવા જેવી નથી ભગવાનના જ્ઞાનદાનના ઉપકારને જેઓ અભયતા, પહુલકર્મિતા, સામગ્રીના યોગનો અભાવ-એ વિગેરે કારણોએ પણ અહણ-કરી શક્યા નહિ, તેઓનો

સસાર તો ઉભો ને ઉભો જ રહ્યો અને જ્ઞાનદાન સામે પ્રહારો કરનારાઓએ તો, મસારમા દુર્ગતિઓમા રજાવાનાર ભારે ક્રોધોને ઉપાજ્યા-એ વાત તો બરાબર છે, પરંતુ એ બધા જીવો પણ, ભગવાનના ઉપદેશથી જીવહયાત્રેમી બનેલા જીવોની જીવહયાની લાજણીને તો પામી શક્યા ને ? જે જીવોએ ભગવાનના જ્ઞાનદાનને અહંકૃત્યું, તે જીવો તો મારા ય જગતના જીવો પ્રત્યે હિતકામનાવાળા બન્યા જ વળી જે જીવો ભગવાનના જ્ઞાનદાનના પ્રતાપે અભયદાતા બન્યા, તે જીવો સરકેનો ભય તો, જગતના જીવોને ટળી જ ગયો. એટલે ભગવાનના જ્ઞાનદાનથી, ભગવાનના જ્ઞાનદાનને નહિ અહંકૃત્ય કરનારા જીવો ઉપર પણ, ઉપકાર તો થયો જ છે ભગવાનમા જ્ઞાનદાનની, આ જેવી-તેવી મહત્તા છે ? જે જ્ઞાન પશ્ચિમામે દયાના ભાવમા જ અને દયાના પાલનમા જ પરિણમે, એ જ સાચુ જ્ઞાન ॥ અને એવા જ્ઞાનના મૂળભૂત દાતા ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવો છે જીવો સ્વ-પરની દયાથી શાશ્વત અને એકાન્તે સુખમય એવા મોક્ષને પામે, એ માટે જ મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ છે અને મોક્ષમાર્ગની સ્થાપના છે આથી જ, આ શ્રી જિનશાસન માત્ર આરાધકોને જ ઉપકારી છે-એમ નહિ, પરંતુ આ શ્રી જિનશાસન સર્વોપકારી છે

બધાં જ્ઞાનદાન પ્રગમનીય નહિ

આપણે આ વાત શા માટે કરી ગયા ? શ્રીજી ? સઘળા ય અન્યાદિનું આચરણ જ્ઞાનદાન છે જે ઠાઈ જે પુસ્તકને વાંચે, તેને વાંચતાં ને - - આવડે, તો તેને એ પ્રકારન થાય
? એમ

પણ અત્યારે તો એ વાત છે કે-એ પુસ્તક કેવા પ્રકારનું જ્ઞાનદાનને કરનાર કહેવાય ? એમા એ મિથ્યાજ્ઞાન ભરેલું હોય, તો એ મિથ્યા જ્ઞાનનું દાન કરનાર કહેવાય. આથી સઘળા ય પુસ્તકોનું જ્ઞાનદાન રૂપ જે આચરણ છે, તે પ્રશસનીય નથી હોતું. આ અપેક્ષાએ, જ્ઞાનદાન રૂપ આચરણ પણ નિન્દ્ય કોટિનું ય હોઈ ગયું છે એટલે આ નવમા વિશેષણમા આવરણના જે ત્રણ વિશેષણો છે, તેમા સૌથી અગત્યનું વિશેષ પ્રવર છે. કોઈ પણ ચેતનનું આચરણ કે જડનું આચરણ, નાનાવિધ હોય એટલા માત્રથી કિંમતી નથી, તે અફલુત લાગે એટલા માત્રથી ય કિંમતી નથી, પરંતુ તે પ્રવર હોય તો કિંમતી છે. પ્રવર આચરણ પ્રશસનીય છે અને એથી આચરણ જે નાનાવિધ તથા અફલુત હોય, તો વિશેષ પ્રશસનીય પાત્ર બને છે; પરંતુ જે આચરણ અધમ હોય, તે આચરણ ગમે તેટલું નાનાવિધ હોય અને અફલુત લાગે તેણે હોય તો પણ તે પ્રશસનીય નથી, પ્રશસનીય તો નથી જ, પરંતુ એ નિન્દ્ય કોટિનું છે. આ વાતનો તમને ખ્યાલ આવે, માટે જ આટલી વાત કરી આથી, તમે જ્ઞાનદાનના આચરણ માત્રથી નહિ મુજાતા, તે પ્રવર છે કે નહિ-તે જોવાને પ્રેરણે.

શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું જ્ઞાનદાન રૂપ આચરણ નાનાવિધેય

અફલુતેય છે ને પ્રવરેય છે

શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું જ્ઞાનદાન રૂપ આચરણ નાનાવિધ પણ છે, અફલુત પણ છે અને પ્રવર પણ છે. ભગવતીજ સૂત્રમા લિન્ન લિન્ન વિષયોની છણાવટ છે, એ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રથી જે જ્ઞાન મળે છે, તે વિવિધ પ્રકાર

મળે છે વળી શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર વિવિધ જોવા પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરોવાળું છે, એટલે પણ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું જ્ઞાનદાન રૂપ આચરણ વિવિધતામય છે, અનેક પ્રકારનું છે, —એમ કહી શકાય શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું જ્ઞાનદાન રૂપ આચરણ અદ્ભુત પણ છે, કારણ કે—આ સૂત્રને વાચનાને અને સાંભળનારને આશ્ચર્ય ઉપજાવે એવી ઘણી જાણતો આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાં ભરેલી છે વસ્તુસ્વરૂપનું વર્ણન અને જોને સિદ્ધ કરનારા હેતુઓ, ભવભવા બુદ્ધિશાક્તિઓને પણ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ બનાવી દે તેમ છે ત્રીજી વિશેષ જે પ્રવચન, તે તો છે જ કારણ કે—આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું મૂળ ભગવાન શ્રી મહાવીર પંચાત્મા છે ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માએ અર્ધથી પ્રરૂપેલું અને પાશ્વમાં ગણધર્મભગવાન શ્રી મુદ્ધમાં સ્વામીજીએ સૂત્ર રૂપે શુદ્ધેલું આ સૂત્ર હોઈને, આ સૂત્ર જે જ્ઞાનદાન કરે, તે પ્રવચન કોટિનું જ હોય, એમાં કાઈ તમને બહુ સમજાવવાની જરૂર પડે તેમ નથી આપણે પહેલાં વિચારી આવ્યા તેમ, આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ સરવાળે તો અભયદાતા જ બનાવનાર છે હેય, ત્રેય ને ઉપાદેય ત્રણેય પ્રકારના પદાર્થોના સ્વરૂપનું વર્ણન આમાં છે, પરંતુ એ બધું વર્ણન એટલા જ માટે છે કે—આ વર્ણનને બાણીને જીવ અભયદાતા બને અને અભયદાતા બનવા દ્વારાએ પોતે સર્વ પ્રકારની અભયતાને પામે

શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાની ગતિ—આત્મા:

નાનાવિધ, અદ્ભુત અને પ્રવચન જ્ઞાનનું દાન માટે, આ શ્રી , સૂત્રમાં સખ્યાબધ ચીજ

પણ છે આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમા જેટલી કથાઓ છે, તે બધી ય ચરિત્રકથાઓ જરૂર છે, પરન્તુ તેથી તે દરેક કથા નાનાવિધ, અફળુત અને પ્રવર છે-એવું નથી ચરિત્રકથા એટલે જે આચરાઓ છે, એની કથા, એ કલ્પિતકથા નહિ કથાઓ કલ્પિત પણ હોઈ શકે છે જેમ ગૂજરાતી ચોપડી એમા પશુઓની મલાની કથા આવે છે એક પશુએ કહ્યું કે-મારામા અમુક ગુણ છે અને હું જનતાની અમુક અમુક પ્રકારે મેવા કરૂ છું, જ્યારે બીજા પશુએ પણ કહ્યું કે-મારો અમુક ગુણ છે, હું અમુક પ્રકારે જનસેવા કરૂ છું અને તેમ છતાં પણ લોકો મારા પ્રત્યે અમુક પ્રકારનો વર્તોવ રાખે છે પશુઓની મલા, એ કલ્પનાની વસ્તુ છે, માટે એ કથા હોવા છતાં પણ ચરિત્રકથા નથી, પરન્તુ કલ્પિતકથા છે એવી વાત અગ્રેજી ચોપડીમા પણ આવે છે સૂર્ય અને પવન વચ્ચે હોશાર્તોશી થઈ અને ‘સ્નેહ ચાલનાર માણસના કપડા જે ઉતારવી નાખે તે છત’-એવું નક્કી થયું પછી સૂર્યે ખૂબ ખૂબ તપવા માંડ્યું સૂર્ય એટલો બધો તપવા માંડ્યો કે-પેટો મુકાસ પોતાના અગ ઉપરના વચ્ચે સહી શક્યો નહિ એણે એક પછી એક-એમ પોતાના બધા ય કપડાને ઉતારી નાખ્યા પછી પવનનો વારો આવ્યો પવન જેમ જેમ જોર કરવા લાગ્યો, તેમ તેમ એ મુસાફરને હડી લાગવા માડી અને તેણે ઉપરાઉપરી કપડા પહેરવા માગ્યા આવી પવન-સૂર્યની હરીફાઈની કથા જેવી અથવા તો પશુઓની મલાની કથા જેવી જે કથાઓ, તે બધી કલ્પિત કથાઓ કહેવાય છે બનેલા બનાવવાળી, આચરણવાળી અથવા તો આચરણની કથા, તે ચરિત્રકથા કહેવાય છે જીવનચરિત્ર રૂપ અથવા

તો માનવી આદિના ણનેલા ણનાવના વૃત્તાન્ત ૩૫ જે કથા, એવા પ્રકારની સઘળી ય કથાઓને ચરિતકથાઓ કહેવાય છે ઉપદેશ માટે કટિપત્ર અથવા તો ઘટાવેલી કથાઓ ન જ કહેવાય-એવું નથી, પરંતુ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમા જે કથાઓ કહેવાએલી છે, તે ણનેલા ણનાવોની ઠયાઓ છે સારા માણુ સના આચરણો આદિની કથાને ય ચરિતકથા કહેવાય અને ખગખ માણુમના આચરણો આદિની કથાને ય ચરિતકથા કહેવાય આ ણન્ને ય પ્રકારની કથાઓ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમા છે શ્રી સ્કંદજી વિગેરેની જીવનકથા પણ છે અને જમાલિ વિગેરેની જીવનકથા પણ છે એ બધી કથાઓમા નાનાવિધ પણુ તો હજુ મનાય, પરંતુ એ બધી કથાઓમા અદ્ભુતતા અને પ્રવરતા છે-એમ તો મનાય જ નહિ. આમ છતાં પણ, શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમા આવતી સર્વ ચરિતકથાઓને જગે પણ, નવમા વિગેષણુનો આપણે જે અર્થ લીધો છે અને એ જ અર્થ હોવો વ્યાજબી છે, તે જાણના સબધે એમ કહી શકાય કે-તે નાનાવિધ, અદ્ભુત અને પ્રવર જ્ઞાનની હાતા છે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમા આવતી મધ્યગી ય કથાઓ પણુ સમ્યજ્ઞાનનું જ જ્ઞાન કરનારી ે આ ચરિતકથાઓ દ્વારા પણુ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર જે જ્ઞાનજ્ઞાન કરે છે, તે નાનાવિધ પણુ હોય છે, અદ્ભુત પણુ હોય છે અને પ્રવર પણુ હોય છે

‘કૃપાત્રે પડેલી વિદ્યા નાશક નિનડે છે’-એવી કહેવતને

ચરિતાર્થ કરનારી વિમરી હજિ

શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમા આવેખાએલા ચરિત્રો વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરાવનારા, મોક્ષ રૂપી મહેલમા પહોંચાડનારા હોવાથી,

પ્રવર કોટિનુ જ્ઞાનદાન કરનારા છે દરેક ચરિત્રમા લિન્ન લિન્ન પ્રસંગો આવતા હોવાથી, આ સૂત્રનુ જ્ઞાનદાન નાના વિધ વિશેષણને માર્થક કરે છે અને દરેક ચરિત્રમાથી, જે તાત્પર્યી કાઢવામા આવે છે તે અફલુત કોટિની હોવાથી, આ સૂત્રનુ જ્ઞાનદાન અફલુત વિશેષણને સાર્થક કરે છે આમ છતાં પણ, આ જ્ઞાનદાન સર્વને મારી અને મરખી અસર કરનાર નિવડે છે-એવુ નથી એટલા માટે નો, આપણે વિચારી આખ્યા કે-સમ્યક્ સ્વરૂપવાળુ પણ શુદ્ધ, મિથ્યાદષ્ટિ આત્મામા મિથ્યા સ્વરૂપે ચરિણામ પામે છે મારા પણ જ્ઞાનથી સારી અસર કે માઠી અસર થવાની તો જીવ ઉપર ને? જીવ કુપાત્ર હોય, ત્યાં શુ થાય? દુનિયામા ય કહેવાય છે કે-‘કુપાત્રે પડેલી વિદ્યા નાગક નિવડે છે’

જેમ કે-આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમા અન્ય ચરિતોની માફક જમાલિનુ ચરિત પણ આવે છે એમા જણાવવામા આખ્યુ છે કે-જમાલિને માટેના માત્ર એક ઓધાની-રંગેહ-રણની કિંમત એક લાખ રૂપીઆ આપવામા આવી વાત અફલુત-આશ્ચર્યકારક છે ને? પણ આ વાત જણવામા આવતા, જેવો જે માણસ હોય, તેને તેવો વિચાર આવે

સારા માણસને, શ્રદ્ધાળુ જનને વિચાર આવે કે-‘ચરિત્રનો, મયમનો કેવો અફલુત પ્રેમ?’ જેને સમ્યક્ સમજ ન હોય, તેને એ જ વાત ગપ્યા જેવી લાગે જ્યાં સાચો પ્રેમ હોય, ત્યાં શુ શું સંભવે છે, તેની એને કલ્પના ન આવે, કેમ કે-સમજ ઉપર જ પ્રીતિ નથી પડી એવાઓ જૈન સાહિત્યમા વિકાર યર્ધ ગયો છે, એવી વાતો પણ કરે વસ્તુત વિકાર પોતાની શુદ્ધિમા, પોતાની દષ્ટિમા છે પોતાના જ

દષ્ટિવિકારને લઇને સાચી પણ વાત ખોટી ભાસે છે માત્રી પણ વાત ખોટી ભાસે છે-એટલું જ નહિ, પણ સાચી વાત કહેનારાઓ પ્રત્યે પણ દુર્ભાવ પેદા થાય છે એવી જ, એવાઓ પોતાના વિક્ષાઓ આરોપ, જૈન સાહિત્યના વ્યક્તિ આદિ ઉપર દોષવાનો પ્રયામ કરે છે

અજ્ઞાન અને ભદ્રિક માણસોને ભમાવવાને માટે, એવાઓ આવી વાતોને એવા રૂપમાં રજૂ કરે છે કે- 'શું એ આધામા રત્નો જડ્યા હતા ? ઉનની તે આ કિંમત હોતી હશે ? છે કાર્ષ પ્રશસા કરવાની મર્યાદા ? '

પણ તેઓ તાત્વિક દષ્ટિએ વિચાર જ કરતા નથી જ્યારે પ્રેમ ઉછાળો મારે છે, એકદમ વેગબદ્ધ ઉછાળો મારે છે, ત્યારે સ્ત્રીજની કિંમત અધાતી નથી, પણ સ્ત્રીજની કિંમતના મિત્રે પોતાના આંતરિક ભાવને દાનનું રૂપક અપાય છે રાજા આદિએ પુત્રજન્મની વધામણી લાવનારાઓને કેવા કેવા દાનો આપ્યા છે, એ વાતો છે ? શત્રુ ઉપર જય મેળવી આવનારને તો ઠીક, પણ જય મળ્યાના સમાચાર પહેલાં લાવનારને ય રાજાઓ નવાજી દેતા ત્યાં દુયાના આનન્દનો જે ભાવ, તેનું જોર છે એમ ભગવાન પધાર્યોના અને શુદ્ધ મહારાજ પધાર્યોના સમાચારો લાવનારાઓને ભારે ભારે ઇનામો અપામાના દાખલાઓ ઇતિહાસને પાને ટકાએલા છે

આજે તો ઉદારતા ધર્મે અયો મરી પરવારી છે, એટલે ઉદારતા ઉદાર વર્તનના મર્મનો ઝટ ખ્યાલ આવે નહિ-એ બનવાજોગ છે, અને તેમાં ય જે મહા કૃપણ હોય, તેને તો ઉદારની ઉદારતાની વાતો ગપ્પા જેવી જ લાગે

એવી સ્ત્રી છે કે-એ વખતે માણસ

શું આપી દે, તે કહેવાય નહિ તમને શું મમજવવું ? નામ-
ચીન નદીના એકાદ વારના સહવાસને માટે પણ વિષયહોહુય
શ્રીમતો કેટલું ધન ખર્ચી નાખે છે ? ત્યાં એની કિંમત ગણાય
છે કે વિષયવૃત્તિના રાગના પાગલપણાથી એ બને છે ? તેમ
અહીં પણ સમયનો પ્રેમ છે

જમાલિ માટેના ઓઘામા જતો જડ્યા નહોતા, એ
વાત ખરી છે, માત્ર ઉનનું મૂલ્ય આપવાનું હોય, તો એક
ઓઘાનું મૂલ્ય એટલું હોઈ જ ગયું નહિ, એમા પણ બે મત
નથી, પણ એટલું મૂલ્ય કઈ દેવા પાછળ હૈયાના ભાવની
મહત્તા ગહેલી છે પણ એ મહત્તા મમજાય તો ને ?

એક રૂપાળી રંગીલી બાચડીના મોહમા અમુકે ગજપાટ
છોડ્યું, અમુકે અમુકનું ખૂન કરી નાખ્યું, અમુક તાગજ થઈ
ગયો, એવી બધી વાતોને માનનારાઓ, માત્ર માનનારાઓ જ
નહિ, પણ અવસરે એની મહત્તાને વર્ણવનારાઓ, આ ઓઘાના
મૂલ્ય તરીકે અપાએવી રકમને ગમ્યા કહેવા તૈયાર થાય છે
જનાલિની દીક્ષા વખતે જમાલિની હજમત કરનારા હજમને
પણ લાખ રૂપીઆ અપાયા હતા શું એ હજમતની કિંમત
છે ? બાળકના વાળ પહેલવહેલા ઉતરાવનારા મા-આપો કેટલીક
વાર હજમને સવા રૂપીઆ, સવા પાચ રૂપીઆ, કપડા, ગોળ
વિગેરે આપે છે, તે હજમતની કિંમત છે કે બાળક ઉપરના
રાગથી એ બધું અપાય છે ? માટે જરા સમજો વિવેકી બનીને
વિચાર કરતા શીખો.

‘મારો પુત્ર સમય લે છે’—એનો ઉલ્લાસ એવો હતો
કે-જમાલિના પિતાએ મૃત્યુના નામે પણ અફુલ્લ ગણાય તેવા
દાનો દીધા છે

મુનિવેશની મહત્તા

એમને મન સયમના સાધનો પણ બહુ કિંમતી હતા કેમ ? મયમ અતિશય કિંમતી લાગતું હતું માટે ! જેને સાધ્ય કિંમતી લાગે, તેને સાધનો કિંમતી લાગે જ સાધ્ય અગે જ સાધનોની કિંમત છે, પણ સાધ્ય અગેય સાધનોની કિંમત તો ખરી ને ? ગૃહસ્થવેશમાં રહેલાઓ પણ કંઈ કંઈ વાર ભાવના ભાવતા ધ્યાનારૂઢ બની ગયા અને શપકંથજિ માદીને કેવલજ્ઞાની બન્યા, એવા પણ પ્રમગે તમે સાબળ્યા છે ને ? એ રીતિએ કેવલજ્ઞાનને પામી ગયેલાઓ પણ, એ આમુખ્ય બાકી હોય અને વિચરવાનું હોય, તો તરત જ મુનિવેશને સ્વીકારે છે, એ બાજો છે ? કેવલજ્ઞાન તો થઈ ગયું છે, તેજ ભવમાં મુક્તિએ જવાના-એ નિશ્ચિત છે, એમને કંઈ સયોગ સત્તાવે ને ભૂલવે એ બનવાભેગ નથી જ, એમ છતાં ય કૃતકૃત્ય બની ગયેલા એવા કેવલજ્ઞાનીઓ પણ મુનિવેશને સ્વીકારે છે ! ગૃહસ્થવેશને તણ દધને, મુનિવેશને સ્વીકારે છે મુનિવેશની આ પણ મહત્તા છે મુનિવેશ સયમના પાલનમાં મહાયક બને છે સયમના પાલનમાં સહાયક બને છે-એટલું જ નહિ, પણ જ્ઞાનભૂલનારને જ્ઞાનમાં આવવામાં પણ મુનિવેશ નિમિત્ત બને છે ભાવથી સયમ લેનારને માટે અને ભાવની દષ્ટિવાળાને માટે, મુનિવેશ પણ ઘણું ઉપકારક નિવડે છે ભાવથી જ ભેડો પાર છે, માટે ભાવ તરફ જ લક્ષ્ય હોવું જોઈએ-એની ના નથી, પરંતુ અમુક દ્રવ્યેય ભાવનું કારણ બને છે ભાવના લક્ષ્યવાળો શ્રી જિનમંદિરમાં બસ, તો ભગવાનના બિમ્બના દર્શનના યોગે એના ભાવમાં અદ્ભુત અભિવૃદ્ધિ

થવા પામે એમા કોઈ વાર, કોઈ નિમિત્તવશ, કોઈક જીવ
ખીજા ધ્યાને-દુધ્યાને ચઢી જાય-એમેય બને, પણ જ્યાં પાછી
નજર ભગવાન ઉપર જાય, એટલે એનો ભાવ પલટાઈ જાય
ઠઠાચ વધારે શુદ્ધ પણ બને, ઝારણુ ડે-ભાવનુ લક્ષ્ય છે,
એટલે આવી જવા પામેલો દુર્ભાવ એને એવો મતાપે કે-એ
શુભ ભાવમા વધારે મજા બની જાય એમ સાધુવેષ પણ,
ભાવના લક્ષ્યવાળાને માટે પરમ ઉપકારક બને છે, સયમના
ભાવથી પતિત થઈ ગયેલાને સયમના ભાવમા સુસ્થિર
બનાવી દે છે

શ્રી પ્રસન્નચન્દ્ર નાથા વૈરાગ્યે દીક્ષા નહોતી લીધી

ગર્ભર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્ર નિમિત્તવશ દુધ્યાને ચઢી ગયા
દુધ્યાને એવા ચઢી ગયા કે-એ એ વખતે એ મરે, તો મરે
મુનિવેષમા અને જાય માતમી નન્દે ! એને બદલે, ભાવમા
પલટો આવ્યો ને એમણે અન્તર્મુહૂર્તમા તો કેવલજ્ઞાન ઉપાજ્ઞુ
એ ભાવનો પલટો આવવામા, નિમિત્ત મુનિવેષ બન્યો હતો
એ કાઈ મામાન્ય કોટિના નહોતા, છતાં પણ એ પ્રસંગવશ
એવા દુધ્યાને ચઢી ગયા, તો ખીજાઓને માટે તો પૂછવાનું જ
શું હોય ? તમને ઠઠાચ એમ લાગતું હશે કે-એમણે કાથા
વૈરાગ્યે દીક્ષા લઈ લીધી હશે અને એથી વૈરાગ્ય'ભાગી જતા
તેઓ દુધ્યાને ચઢી ગયા હશે, પણ એવું નથી એ પુણ્યપુરુષ
મહા વિરાગી હતા એમનો વૈરાગ્ય કાચો નહોતો, તેમ દુ બ-
ગર્ભિત પણ નહોતો એમનો વૈરાગ્ય જ્ઞાનપૂર્વકનો હતો, ખૂબ જ
'૬ હતો અને એથી જ એ મહાપુરુષે, પોતે એક મહા રાજ્યના
માલિક હોવા છતાં પણ, એ મહા રાજ્યનો તૃણવત્ ત્યાગ કરી

દીધો એમણે મહા રાજ્યનો ત્યાગ તો કયો હતો, પરંતુ પોતાના કુટુંબનોય એમણે કેવી રીતિએ ત્યાગ કયો હતો, એ જાણો છો ? એમને માત્ર એક જ પુત્ર હતો એકનો એક પુત્ર બાળ્યાવધ્યાવાળો હોવા છતાં પણ, ગિર વૈરાગ્યવાળા શ્રી પ્રસન્નચન્દ્ર રાજાએ, એ પુત્રને રાજગાદી ઉપર ધ્યાપન કરી દીધો અને પોતે ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માની પાસે નીકળી લઈ લીધી.

શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રના માતા-પિતા

આ શું સામાન્ય બાબત છે ? આ બાબત આમ તો સામાન્ય નથી જ, પરંતુ શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રને માટે તો એ પગપૂર્વથી આદી આવતી હોય એવી બાબત હતી એમના પિતા પણ, શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રને દૂધપીતી અવધ્યામા જ રાજગાદી ઉપર ધ્યાપીને, મગર્ભા એવી પણ પોતાની પત્ની સહિત સાપસ બની ગયા હતા.

એમનું નામ સોમચન્દ્ર હતું જગતના જીવોને, મસારના સ્ત્રીયાઓને નહિ જેવી લાગે, ઘણી સામાન્ય લાગે-એવી એક બાબત જ, સોમચન્દ્રના રાજત્યાગમા નિમિત્તભૂત બની હતી.

સોમચન્દ્ર રાજાની ધારિણી નામની પત્ની, એક વાર જ્યારે રાજમહેલના ગવાક્ષમા બેઠેલા પોતાના પતિના માથાના વાળોને સાફ કરતી હતી, તે વખતે તેણીએ રાજાને કહ્યું કે-
'સ્વામીનાથ ! હૃત આપ્યો'

રાજાએને મન હતું આગમન, એ ઘણી મોટી આશ-કાને પેદા કરનાર બને છે એક રાજા ઉપર બીજા રાજા તરફનો સંદેશો, લઈને-આવનાર માણસને હૃત તરીકે ઓળખાય છે.

બીજા રાજાનો સદેશો, માટે ભાગે યુદ્ધની આગાહી રૂપ ગણાય
આથી, રાણીએ જેવું કહ્યું કે-‘હત આખો’ એટલે રાજા
મોમચન્દ્ર આરેય તરફ જોવા લાગ્યા

‘હત આવે તો ય રાજસભામા આવે, એને બદલે છેક
અન્ત પુરના ઉંડાણ સુધી પહોંચી જનાર હત કયો ? શું હશે ?’
-આવો વિચાર પણ આવે ને ? રાજાએ બગબર બધી દિશા
એાનું અવલોકન કરી લીધું, પણ કયા ય રાણી મિવાય કોઈ
દેખાયું નહિ, એટલે રાજાએ ગણીને પૂછ્યું કે-‘હત મને કેમ
દેખાતો નથી ?’

મનમા ખાત્રી છે કે-રાણી જોઈું કહે નહિ અને પોતે બધે
જેયુ તે છતાં ય કયા ય હત દેખાયો નહિ, એટલે રાણીને પૂછ્યું.

રાણીએ તરત જ રાજા મોમચન્દ્રના માથામાનો જે
એક ધોળો વાળ હતો, તેને ઉખેડી નાખ્યો અને તે વાળને
રાજાના હાથમા મૂકતા કહ્યું કે-‘આ કેશરાજ ધર્મરાજનો
હત છે, માટે ભય પમાડનાર નથી, પણ આનંદ પમાડનાર છે’

રાજા મોમચન્દ્ર તો, પોતાના હાથમા મૂકાએલા પોતાના
માથાના ધોળા વાળને જોઈ જ ગયા જેમ જેમ રાજા એ
વાળને જોતા ગયા, તેમ તેમ તેમના ચહેરા ઉપર વધુ ને
વધુ વેદના જણાવા લાગી તેમનું રાજમુખ મ્હાન-ફીણ
પડી ગયું

આથી રાજાને પુન આનન્દમા લાવવાને માટે, રાણી
ધાગિણીએ રાજાને કહ્યું કે-‘દેવ ! વૃદ્ધાવસ્થાના આગમનથી
આપને શરમ આવે છે ? એક ધોળા વાળ માત્રને જોઈને જો
આપનું મન આટલું બધું ખિન્ન થઈ જતું હોય, તો હું પટક
કરાઈ અને ‘કોઈ પણ આપના વૃદ્ધપણાની

વાત કરે નહિ '—એવી નિષેધ આના બાહેર કર્ !"

રાજા સોમચન્દ્ર કહે છે કે— 'દેવી ! એમ નથી આ એક ધોળા વાળ ભાતને જોવાથી મને શરમ ઉપજી છે અને એથી જ હું ખેદ પામ્યો છું—એવું નથી મારા મનમાં ખેદ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ તો એ કે— 'મારા પૂર્વજેએ, પોતાના માયામાં ધોળો વાળ જોવાને મળે તે પહેલાં જ, રાજ્યાધિકારનો ત્યાગ કરીને મત ગ્રહણ કર્યું છે એ પૂર્વજેનો પુત્ર હું, એમના પથે નહિ ચાલતા, ધોળો વાળ આવ્યો ત્યાં સુધી વિષયલોગમાં જ આસક્ત બની રહ્યો છું ' મારા હું ખનુ ખર કારણ તો આ છે આમ છતાંય, કાંઈ વાંધો નહિ હવે હું તરત જ મતને ગ્રહણ કરું, પણ આપણો પુત્ર હજી કંઈપણે છે એને રાજગાદી ઉપર કેમ જ સ્થાપિત કરી શકાય ?' આ પ્રમાણે કહીને, જરા થોભીને, રાજા સોમચન્દ્ર પોતે જ કહે છે કે— 'જ્યારે મારી ઇચ્છા મત લેવાની જ છે, તો પછી મારે રાજ્યથી પણ શું પ્રયોજન છે અને પુત્રથી પણ શું પ્રયોજન છે ? હું તો મતને જ ગ્રહણ કરીશ અને તૂં તારા પુત્રને મોટા કરજે'

એ વખતે રાણી ધારિણી કહે છે કે— 'નાથ ! તમારા વિના તો, હું પણ અહીં નહિ રહું સતીઓ તો સર્વ સયો ગોમા પતિના માર્ગને જ અનુસરનારી હોય છું મારે આપ બાળક એવા પણ પુત્રનું રાજ્યારોહણ કરી લેા હું તો, આપના શરીરની છાયા જેમ આપની માથે જ રહે છે, તેમ આપની સાથે જ રહીશ અને વનમાં પણ આપની જ સેવા કર્યાં કરીશ જગલમાં ઉપજેલા વૃક્ષોની સારસભાળ લેનાર કોઈ હોતું નથી, તેમ છતાં પણ, એ વૃક્ષો જેમ ઉછરે-છે ને મોટા થાય છે, તેમ આપણો પુત્ર પણ અહીં-પોતાના કર્મોથી જ વૃદ્ધિને પામશે

આપ બાવ, તે પત્રી માટે તેનું પ્રયોજન ન શું છે ?

પિતાના સંસ્કારો

શ્રી પ્રસન્નચન્દ્ર, આવા માતા-પિતાના પુત્રહતા રાજા-રાણી બન્નેય કેટલા ઉત્તમ મન્કારોવાળા છે ? માથામા હજી તો માત્ર એક જ ધોળો વાળ આવ્યો છે, છતાં પણ એને જોઈને કપી ઉઠે-એણે ગળાનું હૈયું છે 'પિતાના પૂર્વજોના કરતા પોતે વધારે વિષયાસક્ત નિવડ્યો'—એવો વિચાર આવે અને એ વિચાર મનમા ભારે દુઃખને પેદા કરી દે, એ જેવા-નેવા સંસ્કારો છે ? રાજાનો એ વિચાર પણ પાછો રમશાન વૈરાગ્ય જેવો નથી મુઠકાને બાળી આવ્યા, એટલે પાછા હતા તેનાં તે, પત્રી મળ્યું આપણું પણ આવવાનું છે, એને બહે બૂલી જાય, એમાના આ નહોતા આ તો હૈયે વૈરાગ્ય પેદા થયો એટલે જટ ત્યાગ કરવાની જ વાત, એવા છે ને ? જરાક વિચાર આવ્યો કે—'છોકરો નાનો છે, હું તણ બાઉ તો રાજ્યનું ને પુત્રનું ધાય શું ?' પણ એ વિચારને એમણે કેવો ફગાવી દીધો ? તરત જ નિર્ણય કરી દીધો કે—'જેણે મત જ લેવું છે, તેને વળી રાજ્યેય શું અને પુત્રેય શું ?' હૈયામા સુન્દર સંસ્કારોની સુવાસ પથગએવી ન હોય, તો આ પ્રકારનો વિચાર આવવો અને એ પ્રકારનો વિચાર આવતાની સાથે જ બીજી કેઈ જ દરઠાર કર્યા વિના, ત્યાગ કરવાને, તત્પર બની જવું, એ પ્રાય શક્ય જ નથી

માતાના એકારો

શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રને પિતા જેમા આવા ઉત્તમ કોટિના હૈયાવાળા મળ્યા હતા, તેમા માતા પણ અસાધારણ કોટિની

મળી હતી ધોળા વાળને તેણીએ. ધર્મરાજના દ્વંત તરીકે ઓળખાવ્યો. દ્વંત હોવા છતાંય એ પ્રશસાપાત્ર છે, એમ કહ્યું રાજ્યને તણને વનવાસને સેવવાનો રાજ્યએ નિર્ણય કર્યો, તો ય તેમના તેણીએ આજુ એક વચન સરખુય કહ્યું નહિ, તેણીની પતિભક્તિની ભાવના પણ કેવી ? રાણી હતી, છતાં જાતે રાજાના માથાના વાળોને સાફ કરતી હતી જગલમા પણ આપની સાથે જ રહીને આપની સેવા કરીશ, એમ તેણીએ કહ્યું પતિ ભક્તિને માટે બાલ વયના પુત્રને પણ તણ દેવાની તૈયારી બતાવી છોકરાનું મમત્વ મુઝવે નહિ, એ માટે ઉદાહરણ કેવું આપ્યું ? જગલના બાહનું ઉદાહરણ આપતા પણ, તત્ત્વજ્ઞાનની દેવી મુન્દર વાત કહી દીધી ? પુત્ર પોતાના કમોંથી જ વૃદ્ધિને પામશે, એમ કહ્યું, ને ? રાણી આટલી પતિભક્તા, સંસ્કારી અને ધર્મશીલા હોય ? રાણીની વાત તો દૂર રહી, પરન્તુ આજની શેઠાણીઓમા ય આજુ કાઈ ભેવાને મળે ? નહિ જેવી ક્ષીમતાઈમા છદી તો ભય, પણ એટલામા છદી જઈને પતિ ભક્તિને પણ ભૂલી ભય, જેવી શેઠાણીઓ આજે મોટી ગણ્યામા છે-ને ? રમા કાવે તેમ રમ્યા કરે અને રામાથી શેઠને કામ લેવું પડે, ખવડાવનાર પણ રમાને બદલે રસોઈયો, આ બધી આજના યુગના પ્રદર્શનો છે ને ? આજનો યુગ આવા સસ્કાર રાને પોષે છે, જ્યારે 'પૂર્વકાળનો યુગસસ્કાર' વૈરાગ્યવાસિતિ હતો. 'પૂર્વકાળનો યુગસસ્કાર' સીભતિ ઉપર કેવી અસર કરતો, એને બહુવાને માટે શ્રી 'પ્રસન્નચન્દ્રની માતાની આ હકીકત ઘણી જ ઉપયોગી' છે, તેમજ બે સતી શ્રી' તરીકે 'જીવવું હોય, તો એવી ઈચ્છાવાળી સર્વ' સીઓએ સદાને માટે આ સતી' સીને મળવ સન્મુખ રાખવાજેવી' છે

શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રે શાધી દીક્ષા લીધી ?

આપણી વાત તો એ હતી કે-જેમને આવા સંસ્કારી માતા-પિતા મળ્યા હોય, તે સારા નિવડે એ સ્વાભાવિક છે. આ માતા-પિતાને જોળખીએ, તો એવો વિચાર પણ ન આવે કે-શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રે નાની વયના પુત્રને રાજગાદી ઉપર સ્થાપિત કરીને દીક્ષા કેમ લીધી હશે ? બલકુ, એવો વિચાર આવે કે-આવા મસ્કારી માતા-પિતાનો પુત્ર, સયોગવશાત્ નાની વયના પણ પુત્રને રાજગાદી ઉપર સ્થાપીને દીક્ષા લે, એમા નવાઈ પામવા જેવું ઝાઈ છે જ નહિ.

શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રે શાધી દીક્ષા લીધી હતી, એટલે કે-ક્યા નિમિત્તે લીધી હતી, તે જાણો છો ?

તેમની માતા સગર્ભાવસ્થામા જ પોતાના પતિ રાજ સોમચન્દ્રની સાથે વનમા ગઈ હતી ત્યાં તેણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો હતો એ પુત્ર કેવી ગીતિએ મોટો થયો, કેવા પ્રકારે તેનું જગલમાંથી નગર તરફ આકર્ષણ કરવામા આનંદુ અને પછી પાછો તે કેમ જગલમા પિતાની પાસે ગયો, એ વિગેરે વાતોને તો, અહીં પ્રસન્ન નહિ હોવાથી છોડી દઈએ છીએ, પરંતુ શ્રી પ્રસન્નચન્દ્ર રાજના એ વલ્લભચીરી નામના નાના ભાઈને, પોતાના તાપસપણાના ઉપકરણોને સાફ કરતા, જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન થયું અને એથી પૂર્વભવમા જે ચારિત્ર પાળેલું તે માદ આનંદુ એ ઉપરથી, તેઓ એવા ધ્યાનારૂઢ બની ગયા કે-ત્યાં ને ત્યાં જ તેમને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

કેવલજ્ઞાની બનેલા શ્રી વલ્લભચીરીએ ઉપદેશ આપીને, તેમના પિતા શ્રી સોમચન્દ્રને તાપસમાંથી જૈન મુનિ બનાવ્યા,

અને તેમના મોટા ભાઈ રાજ પ્રસન્નચન્દ્રને વૈરાગ્યવાસિત અન્ત કરણવાળા બનાવ્યા.

એમ વૈરાગ્યવાસિત અન્ત કરણવાળા બનેલા શ્રી પ્રસન્ન ચન્દ્રે, પોતાની રાજધાનીના નગર પોતાનપુરમાં આવીને, પોતાના વૈરાગ્યને સ્થિર બનાવ્યો અને પોતાના બાધ્યાવસ્થાવાળા યજ્ઞ પુત્રને રાજગાદી ઉપર સ્થાપિત કરીને, ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માની પાસે દીક્ષાને ગ્રહણ કરી

દીક્ષા બાદ ઉગ્ર તપનો આરંભ

શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રે, ભગવાનની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા બાદ, ઉગ્ર તપનો આદર કર્યો હતો. પોતાના કઠિન એવા યજ્ઞ કર્મોની નિર્જરાને સાધવામાં જ, એ એકતાન બની ગયા હતા. એટલે એમનો વૈરાગ્ય કાંઈ કાંચો નહિ હતો. ઉત્કટ કોટિનો વૈરાગ્ય હોવા છતાં પણ, એક નિમિત્તને પામીને, એ રાજર્ષિ મહા હૃદ્યોને થડી ગયા, પશ્ચુ, મુનિવેષ એમને માટે ગજબનો મહદગાર નિવડ્યો.

એક વાર રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્ર, એક જ પગના આધારે ઉભા રહીને, સ્થિરતાથી ધ્યાન રૂપ તપનું આસેવન કરી રહ્યા હતા તે વખતે તેઓ, એક મૃગના આધારે ઉભા રહેલા ધૃક્ષ જેવા લાગતા હતાં. પોતાના બન્ને ય હાથોને પણ તેઓએ ઉંચા કરી રાખ્યા હતા. જોનારને લાગે કે-રાજર્ષિ પોતાના બન્ને હાથોથી શ્રી સિદ્ધિગતિનું આકર્ષણ પોતાના તરફ કરી રહ્યા છે. એક પગના આધારે અને બન્ને ય હાથોને ઉંચા કરીને ધ્યાનમાં ઉભેલા એ રાજર્ષિએ, પોતાના બન્ને ય સૂર્યના ઝિમ્મન = સ્થિત કર્યો હતા તમે

જોતા તમારી આંખોને જેમ આરીસા ઉપર ચિત્ર કરી દે છે, તેમ એ રાજર્ષિએ, સૂર્યના બિમ્બ ઉપર જોવાના નેત્રોને સ્થિર કરી દીધા હતા એટલું જ નહિ, પણ એ રાજર્ષિ સૂર્યના તાપથી આતાપના લઈ રહ્યા હતા. એક ધાના આધારે, મિહાથોને ઉઠા કરીને અને સૂર્યના બિમ્બ ઉપર નેત્રોને સ્થિરતાથી સ્થાપીને પણ તેઓ તડકામાં ઉભા રહ્યા હતા આથી, પરસેવાના બિન્દુઓને લીધે, તેમનું આખું ચ શરીર ફાડલાવાળું હોય એવું લાગતું હતું અને વહેતા પમીનાના પાણીથી તેમનું શરીર બહોળે માક્ષાત્ ચાન્દરમ આવીને ઉભો હોય, એવું દેખાતું હતું.

‘શરીરમાય જલુ ધર્મસાધનમ્’ નું રહસ્ય

રાજર્ષિ શ્રી પ્રસન્નચન્દ્રનો વૈરાગ્ય કેટલો બધો ઉત્કટ કિંદિનો છે, એની કલ્પના તો તમને આવે છે ને ? જન્મ્યા ત્યારથી તે દીક્ષા લીધી ત્યાં સુધી જે શરીરે રાજસુખો લોગવ્યા છે, જે ગંગોને ત્યાં સુધી સૂર્યનું કિરણ સ્પર્શવા પણ પામ્યું નથી અને જે શરીર મુકામળપણે જ વધતું આવ્યું છે, એ શરીરથી રાજર્ષિ શ્રી પ્રસન્નચન્દ્ર કેવું કઠોર કામ લઈ રહ્યા છે ? કેમ ? કઠોર એવા પણ કર્મોને શેરી નાખવા છે, એ માટે ! ‘શરીર માય જલુ ધર્મસાધનમ્’ એવું જોલનારાઓ તો ધણા છે એવું જોલતીને પણ, શરીરની જ આપપપાળમાં પડ્યા ગડેના પાઓનો, આ સમારમા તોટો નથી ! શરીરને એકાન્તે ધર્મનું સાધન જ બનાવનારાઓ તો, આવા કોઈ વિગ્લ જ હોય છે ‘શરીરમાય જલુ ધર્મસાધનમ્’ એ વાક્ય, વાસ્તવિક રીતિએ સી, ધર્મની જ મહત્તાને બતાવતી રહે છે ધર્મ એ સાધ્ય અને

શરીર-એ-ધર્મનું સાધન એટલે શરીરવખાણવા લાયક તેનું જ
 આણવા, કે જેણે શરીરને ધર્મનું સાધન બનાવી દીધું હોય
 શરીર જેવી ચીજ, જે જે માત્ર, રૂધિર, હાડકા ને આર્મડી
 તથા મલ-મૂત્રથી પૂર્ણ છે, તે પણ એક ધર્મનું સાધન બન
 નાથી જ પ્રશસાને પાત્ર હરે છે આ શરીર જો ધર્મનું સાધન
 ન હોય, તો વાસ્તવિક રીતિએ આ શરીરમા વખાણવા જેવું
 કારણ છે જ નહિ

દેવોના શરીરને નહિ વખાણતા માનવોના શરીરને
વખાણવાનું મન્ય

માત્ર શરીરને જ વખાણવાનું હોય, તો દેવોના શરીરને
 જ વખાણવું પડે આ શરીર, આમ તો દુર્ગન્ધને ફેલાવનારા
 પદાર્થોથી ભરેલું છે અને પાતુ બાળ પણ હોય, ઘરડું પણ
 થાય છે અને અનેક ગેગોથી પીડિત પણ બને છે દેવોના
 શરીરમા આમાનું કાર્ધ જ નહિ દેવોના શરીરમા અંદરેય
 આપણા શરીરના જેવી ખરાબી નહિ અને દેવોના શરીરને
 બાળપણેય લોગવવાનું નહિ, ઘટપણેય લોગવવાનું નહિ અને
 કોઈ રોગ પણ લોગવવાનો નહિ આટલું છતાં પણ, જ્ઞાનિ
 એણે દેવોના શરીરને વખાણ્યું નહિ અને માનવીઓના
 શરીરને વખાણ્યું, તે એક માત્ર ધર્મને જ કારણે દેવોનું શરીર
 ગમે તેટલું માર હોવા છતાં પણ, સદ્ધર્મનું સાધન બની શકતું
 નથી, જ્યારે માનવોનું શરીર, ગમે તેટલું ખનખ હોવા છતાં
 પણ, સદ્ધર્મનું સર્વોત્તમ સાધન પણ બની શકે છે માટે જ,
 માનવશરીરના મહા જ્ઞાનિઓએ પણ ઘણા વખાણ કર્યા છે
 આને 'શરીરમાધાસ્યલુ ધર્મસાધનમ્' એ

કર્મનારાઓ, મોટે ભાગે, આ વાત તરફ લક્ષ્ય જ આપતા નથી. આ વાત તરફ જો લક્ષ્ય જાય, તો દરેક માણસને એમ થાય કે—આપણે આ જીવનમાં જેટલા પ્રમાણમાં ધર્મને આચરીએ, તેટલા પ્રમાણમાં જ આપણને આ જો માનવશરીર મળ્યું છે, તેની સાર્થકતા છે એટલે, એ વારે વારે, પોતાનું શરીર ધર્મનું સાધન કેટલુંક બન્યું છે ને બને છે, એ તરફ જોયા જ કરે શરીરને એ પોણે, શરીરને એ નીરોગી રાખવાને મથે, શરીરને એ નીરોગી બનાવવાને મથે અને શરીરની રક્ષા કરે, તો પણ એ બધામાં એનું લક્ષ્ય તો ધર્મની માધના તરફ જ હોય એવું લક્ષ્ય હોય, એટલે અવસરે એ ધર્મના લોગે શરીરની રક્ષા કરવાને બઢલે, શરીરના લોગે ધર્મની રક્ષા કરવાનું પમદ કરે એવું લક્ષ્ય હોય, એથી માણસ શરીરને એવા પ્રકારે જાળવવાને માટે તૈયાર રહે નહિ, કે જેથી ધર્મનો વિનાશ થવા પામે ઉપરાન્ત, એ લક્ષ્યમાંથી જો જાવનું સામર્થ્ય વધી જાય, તો આત્મા શરીરની દરકાર ક્યાં વિના પણ, એકાન્તે અને ઉત્કટ કેાટિના ધર્મનો સાધક બની જાય એમાં ઘણી જ ઉત્કટ ટોટિનો વૈરાગ્ય જોઈએ અને સર્વર્ષિ શ્રી પ્રસન્નચન્દ્ર એવા ઉત્કટ કેાટિના વૈરાગ્યના જાવથી રજાઈ ગયા હતા માટે જ તેઓ, આપણે જોઈ આખ્યા તેમ, માત્ર એક જ પગના આધારે ઉભા રહીને, બન્ને ય હાથોને લેવા કરીને અને સૂર્યના ણિગ્ળ ઉપર ઇંદિને અવિચલપણે સ્થાપિત કરીને, સૂર્યની આતાપનાને મહવાપૂર્વક ધ્યાનમગ્ન બની ગયા હતા માત્ર ઉપાગ્ન મરણને માનનારાઓને હિતશિક્ષા

આવા પણ મુનિવર ઉપર નિમિત્તની શી અસર થાય

છે, તે આપણે જોવું છે માત્ર ઉપાદાન કારણને જ માનના રાઓ અને અન્ય સહકારી કારણોનો નિષેધ કરનારાઓએ, રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્રના આ પ્રસંગને ધ્યાનમાં લેવા જેવો છે તેઓ જો માત્ર ગર્જર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્રના આ પ્રસંગના મર્મને પણ સમજી શકે, તો ય તેઓ ઉન્માર્ગદેશના અને ઉન્માર્ગ સેવનના ઘોર પાપથી બચી શકે તેમ જ એમના પાપે આજે જે અનેક આત્માઓનું કારણ અહિંત થઈ રહ્યું છે, તે પણ અટકી જવા પામે ઉપાદાન કારણનો યોગ થયા વિના નિમિત્ત કારણની અસર ન થઈ શકે-એ વાત મજબૂત છે; પણ નિમિત્ત કારણથી ઉપાદાન કારણનો યોગ નથી જ થતાં, એમ માનવું એ સર્વથા ભૂલ બનેલું છે ઉપાદાન કારણની અન્તર્ગત નિમિત્ત કારણોની ઘણી અસર હોય છે માટે નિમિત્ત કારણોની અસર જ નથી હોતી-એમ કહેવું, એ તો 'કાઈ પણ ખાધા-પીધા વિના જ બૂખ-તરસ મઠી'-એમ કહેવા બરાબર છે ઉપાદાન કારણ નિવાયના કાઈ જ કાણુની અમરને માનવાનો ઈન્કાર કરનારાઓ, પોતાની બૂખને મીઠાવવાને માટે ખાધા વિના રહેતા નથી, પોતાની તૃષ્ણાને છીપાવવાને માટે પીધા વિના રહેતા નથી, પોતાના મનમાં ગમેલા માર્ગને પ્રચારવાને માટે ઉપદેશ આપ્યા વિના રહેતા નથી, પોતાનો મનોભાવ બીજાને જણાવવાને માટે બોલ્યા વિના રહેતા નથી, પોતાને સારા તરીકે દેખાડવાને માટે કે પોતાને સારા ભાવમાં સ્થિરતાદિ પમાડવાને માટે મદિરમાં ગયા વિના રહેતા નથી અને પોતાને ઉપદ્રવોથી બચાવવાને માટે મકાનો આદિનો આશ્રય લે છે જેઓ માત્ર ઉપાદાન કારણને જ માને છે અને બીજા કાણોને માનવાનો ઈન્કાર કરે છે, તેઓ આ

બધામાના કથાનો જ ઉપયોગ કે આશ્રય કરી શકે નહિ.

એક ઘોડેસ્વાર ઉપર સાગી અસર

રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્ર જે વખતે સૂર્યની આતાપનાને સહતા ધ્યાનસ્થ બન્યા છે, તે વખતે પાસેના માર્ગે થઈને શ્રી શ્રેણિક રાજા, પોતાની મેના આદિ સર્વ પ્રકારની રાજકુદિએ સહિત બનીને, ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માને વન્દન કરવાને માટે જઈ ગયેલ છે. શ્રી શ્રેણિક ગજના મૈન્યના અશ્વભાગમા જે ઘોડેસ્વારો ચાલી રહ્યા હતા તેમણે ગજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્રને ધ્યાનસ્થ દશામા ઉલેલા જોયા. રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્રને એ પ્રકારે ઉલેલા જોઈને, એ જે ઘોડેસ્વારોમાના એકત્ર હેયુ આનન્દના અને અનુભોદનાના ભાવથી નાચી ઉઠયુ આનન્દ અને અનુભોદનાનો એ ઘોડેસ્વારનો એ ભાવ એટલો બધો જોગદાર હતો કે-પોતાના એ ભાવને તે સાથીદાર સૈનિકની પામે રજૂ કર્યા વિના ગ્રી શક્યો નહિ એણે પોતાની સાથે ચાલતા ઘોડેસ્વારને કહ્યું કે-‘આ મહામુનિ ખરે જ વદના કરવાને યોગ્ય છે આ જ ખરા મહાત્મા છે, કે’ જેઓ આવા ઉશ્ચ તપને આચરી રહ્યા છે. આમ એક પગે એક મુહૂર્ત માત્ર જેટલો સમયેય ઉભા રહેવું, એ અતિ કઠિન છે અને તેમા પણ સૂર્યમહલની સામે દૃષ્ટિને સ્થાપિત કરીને ઉભા રહેવું, એ તો વળી એનાથી ય અધિક કઠિન છે. આમનું આ હુકમ કાર્ય, કોઈને પણ આશ્ચર્ય ઉપજાવ્યા વિના રહે નહિ, એવું છે આવા મહાત્માથી સ્વર્ગ તો શું, પણ મોક્ષેય જરા પણ દૂર ગ્રી શકે નહિ. ખરેખર, કોઈ કાર્ય એવું અસાધ્ય તો છે જ નહિ, કે જેને ઉશ્ચ તપથી આધી શકાય નહિ.’

બીજા ઘોડેસ્વાર ઉપર ઊંઘી અમર

એ ઘોડેસ્વારે તો, પોતાના હૈયાના ભાવને પોતાની વાણી દ્વારા નેટવો બ્યક્ત કરી શકાયો તેટલો બ્યક્ત કર્યો, પણ પોતાના સ્વાથીદાર તરફથી પણ એવા જ પ્રકારનો મનોભાવ બ્યક્ત થયો-એવી એલો જે આશા રાખેલી, તે એની આગા નિષ્ફલ નિવડી નિષ્ફલ જ નિવડી-એમ પણ નહિ, પણ એના ભાવથી તદ્દન ઊંચટા જ પ્રકારનો મનોભાવ પેલાએ બ્યક્ત કર્યો એના સ્વાથીદાર ઘોડેસ્વારે કહ્યું કે-‘મિત્ર! તૂ આ મુનિને ઓળખતો જ લાગતો નથી જો તૂ આ મુનિને ઓળખતો હોત, તો તૂ આની આવી પ્રશ્નમા કરત જ નહિ આ તો રાજ્ય પ્રસન્નચન્દ્ર

❶ આને ‘કાઈ’ આવા કદથી પણ કર્યો જ ધર્મ થાય તેમ નથી આનો તપ પણ વૃથા છે એનું કારણ એ છે કે-આ રાજાએ પોતાના આલવચક પુત્રને રાજગાદી ઉપર ધ્યાપિત કરીને દીક્ષા લઈ લીધી છે, પણ વૃક્ષ પરના કાચા ફળને તોડી ભાડવાની જેમ, આ ગજનના મત્રીઓ, આ રાજાના પુત્રને રાજ્ય બાંટ કરવાને તૈયાર થઈ ગયા છે આ ગજાએ તો, રાજ્યની રક્ષાનો ભાર હુશ્તમા મત્રીઓને નોપીને, બીલાડાને દૂધ સાચવવાને સોંપવાના જેવી મૂખોઈ કરી છે એ મત્રીઓ બાળ રાજાને મારી નાખશે, એટલે આનો વશ નિર્મૂલ બની જશે એમ, પોતાના પૂર્વજોના નામનો નાશ થાય-એવું કામ કરનાર આ મુનિ, મહા પાપી કરશે વળી આણે દીક્ષા લેતી વખતે પોતાની જો પ્રિયાઓનો સ્વાગ કર્યો છે, તે અનાથ બની ગયેલી હોવાથી, એ અબગાઓનું શુ થશે-તેની તો જા કરી-લેવાની છે’

અન્ય કાગળની પણ અસર

દૃશ્ય એકનું એક, બેનાર જે અને એ બન્ને ચ ઉપર પરસ્પર-વિરોધી અસર ! શાથી ? માત્ર ઉપાદાન કારણથી જ ? ના જો માત્ર ઉપાદાન કારણ જ માનીએ, તો આપણે એવો વિચાર કરવો પડે કે-જો એ જેએ એ મુનિવરના દૃશ્યને જોયું જ ન હોત, તો એ જેમાથી એકને પણ આમાનો કોઈ વિચાર આવત ખરો ? નહિ જ એકને સારા દૃશ્યને જોવાથી મારો વિચાર આવ્યો અને બીજાને એ જ સારા દૃશ્યને જોવાથી ખરાબ વિચાર આવ્યો, તેમા વિચારના સારા પણામા અને ખરાબપણામા ઉપાદાન કાગળ ખરૂં, પણ વિચાર આવવામા કારણ તો એ દૃશ્ય જ એ દૃશ્યને જોવામા અને એ વિષે વિચારવામા, ઉપાદાન કારણનો યોગ ન થયો હોત, તો જે વાર્તાલાપ સભવિત બન્યો તે વાર્તાલાપ સભવિત બનત નહિ, પરન્તુ ઉપાદાન કારણ આ પ્રકારે કાર્યકર બન્યું, તેમા કાગળ એ મુનિવરનું દર્શન ખરૂં કે નહિ ? અને બીજાના ઓલવામા પડેલાએ જે કહ્યું, તે ચ કારણ ખરૂં કે નહિ ? કહેવું જ પડશે કે-ખરૂં જ

દોની નિન્દા-પ્રશંસાની ક્રિમત અંકાય ?

વળી, એ બાબત પણ વિચારો કે-એકને મારા દૃશ્યે મારા વિચારો નિપજાવ્યા અને એકને સારા દૃશ્યે ખરાબ વિચારો નિપજાવ્યા, તેમા ને જોયું કર્મ કારણ રૂપ ખરૂં કે નહિ ? એક લઘુકર્મી હોવાથી વિવેકી અને બીજો મારકર્મી હોવાથી અવિવેકી, એ વાતને પણ માનવી જ પરશે માત્ર પણ દૃશ્ય, સારા આદમી ઉપર જ મારી અસર નિપજાવનાર

નિવડે છે, અથવા તો, એ દુર્યને જોવાના નિમિત્તે જેનામા સારાપણું પ્રગટે, તેના ઉપર જ એ સારી અસર નિપજવનાર નિવડે છે એટલે, કોઈ પણ માણસ, જે માણસની કે જે ક્રિયાની નિન્દા કરે, તે માણસ કે તે ક્રિયા ખરાબ જ હોય, એમ માની લેવાનું નહિ માણસ મારો જ હોય કે ક્રિયા સારી જ હોય, તેમ છતાં પણ એની નિન્દા કરનારાઓ હોઈ શકે તેમ ખરાબ માણસ કે ખરાબ ક્રિયાની પ્રશંસા કરનારાઓ પણ હોય એટલે ગમે તેની નિન્દા અથવા તો પ્રશંસા ઉપરથી, કોઈ પણ વ્યક્તિનો કે કોઈ પણ ક્રિયાનો તોલ મપાય નહિ ત્યારે શું નિન્દા કે પ્રશંસા ઉપરથી તોલ જ ન મપાય ? નિન્દા કે પ્રશંસા ઉપરથી પણ તોલ મપાય, પરંતુ તે જો વિવેકિઓએ, શિષ્ટ જનોએ કરેલી હોય તો ! અશિષ્ટ કે નિર્વિવેકી જનો જે કરે, તે નિન્દાની ય કિંમત નહિ અને તે પ્રશંસાની ય કિંમત નહિ

પ્રશંસાની કે નિન્દાની અસર નહિ

પેલા જે ઘોડેસ્વારોએ તો એમ પોતપોતાની રૂચિ મુજબની વાત કરી, પરંતુ રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્રના કાને એ વાત પડી અને પરિણામ તત્કાલને માટે તો ઘણું જ લયકર આગ્યું એમ નહિ સમજતા કે-રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્ર પોતાની પ્રશંસાની વાતને સાલળીને માન-ક્રધાયના જોરે ઉન્મત્ત બની ગયા અને તે પછી પોતાની નિન્દાની વાતને સાલળીને ક્રોધ-ક્રધાયના જોરે ઉન્મત્ત બની ગયા તેઓના મન ઉપર, નથી તો પ્રશંસાએ કરી જ અસર કરી ને નથી તો નિન્દાએ કરી જ અસર કરી ત્યારે અસર કોણે કરી ? પોતાની

મુઝાનારા અને પોતાની નિન્દાથી 'પણ નહિ' મુઝાનારા, એ રાજર્ષિ, એ જ એક વાતથી દુધ્યાને ચઢી ગયા, કે જે વાત તેમની નિન્દા કરતા અથવા તો તેમની નિન્દા કરવાના હેતુથી ખીલ્લ ઘોડેસ્વારે ઉઘ્યારી હતી એ વાતે જ, રાજર્ષિ પ્રસન્ન-ચન્દ્રના સમાધિ રૂપી વૃક્ષને તોડી પાડ્યું અને તેમને દુધ્યાનારૂઠ બનાવી દીધા 'પેલાએ મારી પ્રશસ્તા કરી, તેમા ખીલ્લના બાપનું શું લૂટાર્થ ગયું, કે જેથી તેણે મારી બારો-બાર નિન્દા કરી નાખી?'—આવા કોઈ વિચારથી નહિ જ, પણ ખીલ્લ જ વિચારથી રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્ર દુધ્યાનારૂઠ બની ગયા, તમે જુઓ કે—ખીલ્લ પણ ઠારણ, ઉપાઠાન કારણનો યોગ મળવાથી, અસર/કરનાર અને તે ચ કારમી અસર કરનાર નિવડે છે કે નહિ !

મનમા યુદ્ધનો આરભ

રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્રની બાહ્ય સ્થિતિમા કરો જ ફેરફાર થયો નથી જે ફેરફાર થયો છે, તે આંતરિક-સ્થિતિમાં જ ફેરફાર થયો છે રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્રને, ખીલ્લ ઘોડેસ્વારે ઉઘ્યારેલી વાતને સાભળતા, એવા એવા વિચારો આવ્યા કે—'મારા મત્રીઓ ખરેખર દુષ્ટ નિવડયા તેમનું મેં જે સન્માન કર્યું તેમ જ તેમના ઉપર મેં જે વિશ્વાસ મૂક્યો, એ ખરે જ રાખમા ધી'નાખવા જેવું થયું ધિક્કાર છે મારા એ વિશ્વાસ-ધાતી મત્રીઓને, કે જેઓએ પાપાસક્ત અને શઠ બનીને, મારા દ્વંધપીના પુત્રનું રાજ્ય છીનવી લેવાનો વિચાર કર્યો છે' હું-જે ત્યા હોત, તો તો હું તેમને બૂદા બૂદા પ્રકારેના નિગ્રહોથી 'મારે' શિક્ષા કરત ! મારા પુત્રના પરજીવની વાત

મારે કાને પડે, તે પડી આ છવતરુ મ ફલ શુ અને આ મહા તપનુ મ ફલ શુ ?

આવા વિચારો કરતા, એ રાજર્ષિ નિવત્યા નહિ, પણ અધિક દુષ્ટ ધ્યાન ઉપર આરૂઢ થયા, અને ક્રોધ રૂપી પીશા-ચના આવેશને આધીન બની જવાથી, તેઓ પોતાની આર્ષિ ત્રાપચાને જ ભૂલી ગયા મનમા ને મનમા તેમણે મત્રીઓની સામે યુદ્ધ આંબી દીધું

તરંગોની એલિ

તમને આમા કાઈ નવાઈ જેવું તો લાગતું નથી ને ? તમે કાઈ વાર તરંગે ચઢી ગયા છો ? એ તરંગોમા તમે તમને અને તમારી સ્થિતિને ભૂલી ગયા હો, એવું કાઈ બન્યું છે ? મોઢા ભાગને તો, આકુંઘણી વાર બન્યું હશે કાઈ વેપાર કે સટ્ટો કર્યો હોય, એમા સવારે ઉઠીને છાપું વાચતા ઠીકઠીક, અસાધારણ લાભ થયાનું જણાય, પડી તરંગોએ કેંતું ચઢાય છે ? 'આ આટલા મળશે' હવે આનું હું આમ કરીશ-એટલે રાજની બેઠી આવક થશે પડી. હું બિરી-છાકરા વિગેરે બધાને લઈને અમુક અમુક ઠેકાણે જઈશ જરા મુરકેલી પડશે, તો ઘાટીને માથે લેવાશે અને રસોઈયો ત્યાં જઈને રાખી લેવાશે-બેગીને પણ થશે કે-ચાલો, નશિબ ખુલ્યું-લેકમા મ આપણી આખરૂ વધશે છાકરા માટે સારા ઘરની કન્યા આવશે અને આપણી છાકરીને લઈને સારા ઘરવાળાઓ રાજ થશે 'આવી આવી' ગોળી-ત્રેલિઓનો તમને અનુભવ હશે પોતે અને પોતે કયા છે, એને

આવુ માત્ર નિરાત હોય ત્યારે જ બને છે, એમ પણ નહિ રસ્તે માણસ ચાલ્યો જતો હોય, એમા કોઈક વિચાર આવે અને એમાથી તરંગે ચઢી જાય, એવું પણ બને છે એમ જે તરંગે ચઢ્યો હોય, તેને જવાનું હોય કયા ય ને એ જઈ પહોચે કયા ય, એમેય બને આવી રીતિએ દુધ્યાના૩૬ થવું એ સહેલું છે, પણ આવી રીતિએ અચાનક શુભ ધ્યાના૩૬ બની જવાય, એવું તો કોઈ વિવેકિઓને માટે જ બને છે

પુન ત્રિવે-ના

રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્રે તો, બાણે મત્રીઓ તેમની સાથે જ રૂપરૂમા હોય, તેમ મત્રીઓની સાથે મનમા ને મનમા યુદ્ધ કરવા માડ્યુ પોતાની તલવારના ઘાથી તે રાજર્ષિએ મત્રી ઓના દૂકડે દૂકડા કરી નાખવા માડ્યા એમ કરતા કરતા, પોતાના શત્રો ખૂટી ગયા શત્રો ખૂટી ગયા, એટલે પોતાના માથા ઉપર રહેલા ટોપથી પણ બાકીના મત્રીઓને મારી નાખવાનો તેમણે વિચાર કયો એ વિચારથી, ટોપ હેવાને માટે તેમણે માથે જેવો હાથ નાખ્યો, કે તરત જ તેમને બાન થયુ કે-‘હુ કાઈ બખ્તર પહેરેલો નથી હુ તો સાધુ છુ’ હોય કરેલા માથા ઉપર હાથ મૂક્યો ને તરત જ પોતાનું ચારિત્ર યાદ આવ્યુ એમ ચારિત્ર યાદ આવતાની સાથે જ, રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્રે વિચાર્યું કે-‘રૌદ્રધ્યાનનો અનુબધ કરનાર મને ધિક્કાર હો મેં તો બધા ય પ્રકારની મમતાનો ત્યાગ કરેલો છે, એટલે મારે પુત્રની સાથે પણ કાઈ નિસ્ખત નથી અને મત્રીઓની સાથે પણ કાઈ નિસ્ખત નથી’ આ પ્રમાણે વિચારતા વિચારતા, તેમણે પોતાના ઉપર બમી જવા પામેલી

મોહની સત્તાને ફગાવી દીધી અને તેમણે પોતાના આત્માને
પુન વિવેકમા સ્થાપિત કરી દીધો.

મમતા કેવી નહિ પણ હાલ

વિચારો કે-મમતા કેવી મારનારી છે ? મમતાને તણને
નીકળી ગયેલા અને પોતાના શરીર ઉપર પણ નિર્મમ બનીને
ઉચ્ચ તપશ્ચર્યાને કરનારા મુનિવરો, જે બૂલથી પણ મમતામા
ફસાઈ પડે છે, તેા એમની ય કેવી ખૂરી હાલત થઈ જાય
છે ? નિર્મમને પણ જ્યાં પુત્રની મમતા જરા સ્પર્શી જવા
પામી, ત્યાં એ કેટલા બધા ફૂર પરિણામવાળા બની ગયા ?
એમના મનને હતું કે-હું દુશ્મનોને મારી રહ્યો છું, પણ ખરી
રીતિએ તો એ પોતે જ મરી રહ્યા હતા. મમતાનો અન્ધાપો
આવેા હોય છે. દેખાડે બીજાને મારવાનું અને મારે મમતા
વાળાને તમારે તો ઘણો વિચાર કરવા લેવો છે. મમતાની
સામગ્રીમા જ તમે બેઠા છો. મમતાએ તમને એટલા બધા
ઘેરેલા છે કે-આપડી માટે હાર લેવાનો હોય, તો સોનાનો
ને હીરાનો શોધવા નીકળો અને જગવાનને હાર ચઢાવવો
હોય, તો સસ્તામા સસ્તો શોધો ! મમતાને લીધે, તમે દાન
કરવા છતાં પણ દાન દાન રૂપે કરી શકતા નથી. મમતા
તમારી માદગીને અને મરણને બગાડે નહિ તેમ જ તમારા
ભવાતરોને-બગાડે નહિ, તેનો ખ્યાલ રાખો. મસારથી ન
છટારું હોય અને મયમનો સ્વીકાર કરવાની શક્તિ ન હોય,
તો પણ તમે તમારા મમતાના ભાવને તો એવો પાતળો
બનાવી દો કે-એને તોડવા વાર લાગે નહિ. આવે, તો ય મુશ્કેલી થાય નહિ અને

પૂર્વક વોસરાવીને જવાય એ માટે રોજ મમતાને મારતા શીખો મમતાને તમે દેવી સમજી રહ્યા છો, પણ મમતા તો ખરેખરી ડાકણ છે

કેવલજ્ઞાન

રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્ર મનથી મુદ્દે ચઢી ગયા, પણ ખચ્ચા તો સારા દ્રવ્યના યોગે જ ને? દ્રવ્ય સારું હતું, તો ભાવનું આકર્ષણ થવામા ઠારણ બન્યું ને? આવા જ તરંગમા ચઢેલા એ હોત, પણ એ જો મુનિ ન હોત, તો પરિણામ કેટલું બધું ખરાબ આવત? શ્રી પ્રસન્નચન્દ્ર રાજર્ષિએ પોતાના આત્માને વિવેકમા ગ્યાપી લીધા પડીથી, તરત જ પોતાથી થઈ ગયેલા પાપથી પ્રતિક્રમવાની ક્રિયાને ચરૂ કરી લીધી ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્મા બાણે કે પોતાની આખ સામે જ છે-એવી એમણે કલ્પના કરી લીધી અને તે પડી ભગવાનને ભક્તિપૂર્ણ હૃદયે વન્દન કર્યું ભગવાનને વન્દન કરીને, તેમણે, પોતાને થઈ જવા પામેલા હુષ્ટ ધ્યાનની આલોચના કરીને પ્રતિક્રમણા કરી એમ કરતે કરતે તેઓ પ્રશસ્ત બ્યાનારૂઢ બની ગયા એ ધ્યાનમા વધતે વધતે, એ રાજર્ષિએ કેવલ જ્ઞાનને ઉપાભ્યું

મન एव मनुष्याणा कारण बंधमोक्षयो ।

જે મમયે રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્ર હુધ્યાનારૂઢ બનીને મત્રીઓનું છેદન, બેદન આદિ કરી રહ્યા હતા, તે વખતે જો તેમનું મૃત્યુ થાય તો તેઓ નિયમા સાતમી નરકે જાય, એવા રોદ્રધ્યાનના રોદ્ર પરિણામોમા એ વર્તી રહ્યા હતા એ જ રાજર્ષિના મને, સારા દ્રવ્યના આલબનના યોગે પલટો માર્યો

અને એથી તેઓ શુદ્ધ ધ્યાનના એવા શુદ્ધ પરિણામોમા
વર્તવા લાગ્યા કે-એ એ વખતે એ મરે તો સર્વાર્થ સિદ્ધ
વિમાનમા ઉત્પન્ન થાય, અને એમા પણ તેઓ જ્યારે આગળ
વધ્યા, એટલે એમણે કેવલજ્ઞાનને ઉપાલ્ભ્ય માત્ર ધ્યાનમા
પણ કમોને બાધવાની અને કમોને તોડવાની તાકાત કેટલી
બધી છે? ધ્યાનથી નરકે પણ જવાય, સ્વર્ગ પણ જવાય અને
ક્ષીણક્રમાં પણ બની શકાય ધ્યાનની જે તાકાત છે, તે બીજા
કોઈની પણ નથી માટે તો કહેવાય છે કે-મન ય મનુષ્યાણા
કારણ વંધમોક્ષયો । મનુષ્યોનું મન જ, બધનું અને મોક્ષનું
કારણ છે તિર્થથોનું મન પણ બધનું જળરજસ્ત કારણ છે
અને તિર્થથો ય ભલે અદ્ય પ્રમાણમા પણ સકામ નિર્ભગને
સાધી શકે છે આ ઉપરથી તમે સમજી શક્યા હશે કે-દરેકે
દરેક સમજી શકો, પોતાના ભાવને વિશુદ્ધ બનાવી રાખવાની
પૂજા જ કાળજી રાખવી જોઈએ વિવેકી માણસ તો, ખરાબ
ક્રિયા વખતે ય ભાવની શુદ્ધિને સાધનાએ અને જાળવનારો
બની શકે છે આમ છતાં પણ, ભાવને પેદા થવામા, ભાવને
શુદ્ધ બનાવવામા, દ્રવ્ય મા કારણ બની શકે છે એક ખરાબ
વાતે, કાને પડી એટલા માત્રથી પણ, રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્રની
માનસિક હાલતને કેટલી બધી બગાડી મૂકી? એટલે અશુભ
દ્રવ્ય અશુભ અધ્યવસાયનું અને શુભ દ્રવ્ય શુભ અધ્યવસાયનું
કારણ બની શકે છે એટલું ખરું કે-કોઈ જીવ વિશેષે અશુભ
દ્રવ્ય પણ શુભ અધ્યવસાયનું અગર તો શુભ, દ્રવ્ય પણ અશુભ
અધ્યવસાયનું કારણ બને, તો જો, ય શક્ય છે પણ જ્યારે
દ્રવ્યના સ્વરૂપનું પર્ણન કરાય, ત્યારે તો શુભ દ્રવ્યને જ
શુભ , ય કારણ તરીકે અને અશુભ દ્રવ્યને

1

1

1

1

૧૨-સૂત્રદેહ

સૂત્ર ૩૫ દેહનું પ્રમાણ

દશમા વિશેષણ તરીકે ટીકાકા- મહર્ષિ દ્વરમાવે છે કે-

“ પટ્ટત્રિશત્ત્વસદ્વસપ્રમાણસૂત્રવેદસ્ય ”

એટલે કે-જ્યારું જરૂરનો દેહ જેમ પ્રમાણોપેત હોય છે, તેમ જા શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનો સૂત્ર ૩૫ જે દેહ, તે પણ પ્રમાણોપેત છે આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના સૂત્ર ૩૫ દેહનું પ્રમાણ એ છે કે-આ સૂત્રમા કુલ છત્રીસ હજાર પ્રશ્નો છે અહીં કોઈ કહેશે કે-‘ શું શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમા માત્ર પ્રશ્નો જ છે ? ઉત્તરો નથી જ ? ’ તો કહેવું પડે કે-ઉત્તરનો ભાવ તો પ્રશ્નની સાથે સકળાએલો છે આ સૂત્ર કોઈ કોઈને મુઝવી મારવાને માટે નથી, પણ મુંઝાએલાઓની મુઝવણને ટાળવાને માટે છે માટે જેટલી સખ્યામા પ્રશ્નો છે, તેટલી સંખ્યામા ઉત્તરો પણ સમજી જ લેવા

વળી, કોઈ એમ પણ કહે કે-‘ પટ્ટત્રિશત્ત્વ અને સદ્વસ એ બે શબ્દોની વચ્ચે પ્રશ્ન શબ્દને મૂકવાનું કાળજી શું ? પટ્ટત્રિશત્ત્વ અને સદ્વસ એ બન્ને ય સખ્યાવાચક શબ્દોને પામે પાસે મૂકીને પછી પ્રશ્ન શબ્દ મૂકવો હતો અથવા તો પહેલા પ્રશ્ન શબ્દને મૂકીને, તે પછી બન્ને ય સખ્યાવાચક શબ્દોને સાથે મૂકવા-હતા ’ આ વાત જગ વિચારવા જેવી

તો ખરી જ આનો ખૂલાસો સમજવાને માટે, સૌથી પહેલા તમે એ વિચારો કે—અહીં એટલે આ વિશેષણમા બતાવવાની મુખ્ય વસ્તુ કયી છે ?

મદ્દ૦ સૂત્ર ૩૫ દેહ

માત્ર સૂત્ર ૩૫ દેહ—એમ નહિ, પણ સૂત્ર ૩૫ દેહ પ્રમાણે પેત છે, પ્રમાણવિહીન નથી, એ જ આ વિશેષણમા બતાવવાની મુખ્ય વસ્તુ છે હવે એ બૂઝો કે—સૂત્ર ૩૫ દેહનું જે પ્રમાણ બતાવવાનું છે, તે સંખ્યાથી બતાવવાનું છે, નહિ કે પ્રશ્નોથી સંખ્યા બતાવવાની પ્રશ્નોની, પણ બતાવવાની તો સંખ્યા જ આથી, પ્રમાણ શબ્દની પૂર્વ મખ્યાવાચક સહસ્ર શબ્દ મૂકવામા આવ્યો છે હવે એ પ્રશ્ન શબ્દને પહેલો મૂકીને પ્રજ્ઞપદ્ધિશ્ચેત્સદ્વક્ત્રપ્રમાણ એ પ્રમાણ કંઈ હોત, તો એ રચના કિલ્લ ખનત અને તેનો જે અર્થ થાત, તે અર્થ જે અર્થને બતાવવાનો ટીકાકાર મહર્ષિનો ભાવ છે, તેની સાથે બંધબેસતો થાત નહિ એટલે, ટીકાકાર મહર્ષિ જે અર્થને અને જે ભાવને આ હથમા વિશેષણથી બતાવવાને ઇચ્છે છે, તે અર્થને અને તે ભાવને લક્ષ્યમા રાખીને જે વિચાર કરવામા આવે, તો જરૂર એ વાતને સમજી શકાય કે—તે અર્થને અને તે ભાવને બતાવવાને માટે તો, ટીકાકાર મહર્ષિએ આ પદની જે પ્રકારે રચના કરી છે, તે પ્રકારેની રચના જ યોગ્ય છે

૧૩-ચાર અનુયોગો

ચાર અનુયોગો ૩૫ ચાર ચરણો

આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં છત્રીસ હજાર પ્રશ્નો હોવા છતાં પણ, આ આખા ચ સૂત્રને જો માત્ર ચાર જ વિભાગોમાં વહેંચવું હોય, તો તેમ પણ વહેંચી શકાય એવું છે—એ વાતને જ નાણે દર્શાવતા હોય તેમ, દશમા વિશેષણ દ્વારા સૂત્ર પ્રમાણને દર્શાવ્યા બાદ, તરત જ ટીકાકાર મહર્ષિ અગીઆન્માં વિશેષણ તરીકે ફરમાવે છે કે—

‘ ચતુરનુયોગચરણસ્ય ’

એટલે કે—જયકુન્ડર જેમ ચાર ચરણોએ સહિત છે, તેમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર પણ ચાર ચરણોએ સહિત છે. જયકુન્ડર જેમ ચાર ચરણો ઉપર ઉભો રહેલો હોય છે, તેમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર પણ ચાર ચરણોના આધારે ઉભેલ છે. જયકુન્ડરની ગતિ જેમ ચાર ચરણોથી હોય છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર પણ ચાર ચરણોથી ગતિમાન બનેલું છે. જયકુન્ડરના ચાર ચરણો તો અટ દેખાઈ આવે છે, પરંતુ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના ચાર ચરણો કયા ? એ બાબતનો ટીકાકાર મહર્ષિએ આ વિશેષણ રૂપી પદમાં આપી દીધેલો છે—ચાર અનુયોગો, એ શ્રી ચાર ચરણો ૧ અનુયોગોના નામો ૨

હશે એક દ્રવ્યાનુયોગ, બીજો ગણિતાનુયોગ, ત્રીજો ધર્મકથા
નુયોગ અને ચોથો ચરિતાનુયોગ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર આ
ચારેય અનુયોગો ઉપર સ્થિત છે

આ સૂત્ર પ્રતિપાદનાત્મક શૈલિવાળું નથી પણ પ્રશ્નોત્તરાત્મક
શૈલિવાળું છે તેથી ચારેય અનુયોગોથી યુક્ત છે

આ વિશેષણની મહત્તા રી છે? આ વિશેષણની, એ
પણ એક મહત્તા છે કે—આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાં ચારેય
અનુયોગો છે જેવી રીતિએ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાં ચારેય
અનુયોગો સમાએલા છે, તેવી રીતિએ અન્ય સૂત્રોમાં ચારેય
અનુયોગો સમાએલા નથી બીજા સૂત્રોને માટે તો એમ કહી
શકાય કે—આ સૂત્રમાં અમુક અનુયોગની પ્રધાનતા છે, જ્યારે
પેલા સૂત્રમાં અમુક અનુયોગની પ્રધાનતા છે, પરંતુ શ્રી
ભગવતીજ સૂત્રને માટે એમ કહી શકાય એવું નથી કે—આ
સૂત્રમાં અમુક અનુયોગની પ્રધાનતા છે આ સૂત્ર પ્રશ્નોત્તરા
ત્મક છે છત્રીસ હજાર પ્રશ્નોત્તરો બધા જ પ્રશ્નો કોઈ ને કોઈ
અનુયોગના ખાનામાં બધા જ પ્રશ્નોત્તરાત્મક શૈલિમાં અને
પ્રતિપાદનાત્મક શૈલિમાં ફેર હોય છે પ્રતિપાદનાત્મક શૈલિમાં
પ્રાય મુખ્ય વિષય એકધારે વર્ણવાયે બધા છે એમાં પ્રશ્નોત્તરો
નથી જ હોતા—એમ નહિ એમાં પણ સ્થાને સ્થાને શકાઓને
ઉઠાવીને સમાધાનો આપવામાં આવ્યા હોય શકાઓને
ઉઠાવીને તેના સમાધાનો આપવાથી, શિષ્યને માટે અર્થનું
અને ભાવનું ગ્રહણ સુલભ બને છે તેમ જ થયેલું જ્ઞાન સુદૃઢ
થાય છે આવા પ્રકારે જે પ્રશ્નોત્તરો સૂત્રમાં આવે તે પ્રશ્નોત્તરો
ના, તેમાં જે વિષય ચાલુ હોય, તેને જ અનુરૂપ અથવા અનુકૂલ

આવે એ પ્રશ્નોત્તરો ખરા, પણ તે ચાલુ વિષયની બહારના નહિ એ પ્રશ્નોત્તરો પણ એક બીજાની સાથે સબધ રાખનાગ હોય પ્રતિપાદનાત્મક ચૈવિમા આર્થ હોય, અથવા પ્રશ્નોત્તર ત્મક પદ્ધતિ એથી નોખી પડે છે તમે કોઈ પણ પ્રશ્નોત્તરનો અર્થ જાણો, તો તેમા તમે 'ઉપદ્ધા પ્રશ્નોત્તરની સાથે નીચલા પ્રશ્નોત્તરનો સબધ અવગચવાળી છે'—એવું લક્ષણ નહિ ઘટાવી શકો. એ પ્રશ્નોત્તરોમા તો, તેની આભુખાભુના પ્રશ્નોની સાથે સબધ હોય પણ ખરો અને સબધ ન પણ હોય એટલે, એમા એક જ વિષય સીધે સીધો સગળ વર્ણવાયે ગયો હોય, એવું બને નહિ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પ્રશ્નોત્તરાત્મક ચૈલિનુ છે, એટલે આર્થ છે કોઈ પ્રશ્નોત્તર ધર્મકથાનુયોગના મબધવાળો હોય, તો કોઈ પ્રશ્નોત્તર ગણિતાનુયોગના મબધવાળો હોય, અથવા તો, કોઈ પ્રશ્નોત્તર દ્રવ્યાનુયોગના સબધવાળો હોય, તો કોઈ પ્રશ્નોત્તર ચરણ-કરણાનુયોગના સબધવાળો હોય આમ હોવાથી, આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર ચારેય અનુયોગોથી સપન્ન છે શ્રી આચારાગ સૂત્રમા જેમ ચરણ-કરણાનુયોગનું, શ્રી સૂત્રકૃતાગ સૂત્રમા જેમ દ્રવ્યાનુયોગનું, શ્રી સૂર્યપ્રસન્નિ સૂત્રમા જેમ ગણિતાનુયોગનું અને શ્રી સાતાધર્મકથાગ સૂત્રમા જેમ ધર્મકથાનુયોગનું વર્ણન છે, તેવા પ્રકારે આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમા અમુક અનુયોગને ઉદેશીને જ વર્ણન નથી, પરન્તુ બિન્ન બિન્ન અનુયોગોની સાથે સબધ ધરાવનારા બિન્ન બિન્ન પ્રશ્નોત્તરો, આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમા છે

અનુયોગો ચાર જ—કેમ ?

અનુયોગો

આ ચાર અનુયોગોમા, કથિત-

અને કથનીય એવી સઘળી ય બાબતોનો સમાવેશ થઈ જાય છે જગતમા બનેલી, બનતી અને બનનારી સઘળી ય બાબતોનો તેમ જ જગતમા કહેવાએલી, કહેવાતી અને કહેવાનારી સઘળી ય બાબતોનો સમાવેશ, આ માત્ર ચાર અનુયોગોમા જ થઈ જાય છે આ ચાર અનુયોગો એવા છે કે-એકનો પણ અભાવ અધુરાપણાને દેખાડ્યા વિના રહે નહિ અને એકનો પણ ઉમેરો અનાવશ્યક પૂરવાર થયા વિના રહે નહિ આ ચારેય અનુયોગો પરસ્પર સર્વથા ભિન્નત્વવાળા છે-એવું નથી, પરંતુ ચારેય અનુયોગો એક-બીજાની સાથે સકળાએલા પણ છે

અનુયોગ કેને કહેવાય ?

અનુયોગ કેને કહેવાય ? યુક્ત ધાતુને અનુ ઉપસર્ગ લાગ્યા પછીથી અનુયોગ શબ્દ બન્યો છે અનુ એટલે અનુકૂળ અથવા અનુરૂપ અને યોગ એટલે જોડાણ અનુકૂલ કે અનુરૂપ એવું જે જોડાણ, તેને કહેવાય અનુયોગ દ્રવ્યને વિષય કરનારો જે અનુયોગ, તેને દ્રવ્યાનુયોગ કહેવાય, ગણિતને વિષય કરનારો જે અનુયોગ, તેને ગણિતાનુયોગ કહેવાય, ધર્મકથાને વિષય કરનારો જે અનુયોગ, તેને ધર્મકથાનુયોગ કહેવાય, અને ચરણ-ઠરણને વિષય કરનારો જે અનુયોગ, તેને ચરણ-ઠરણાનુયોગ કહેવાય ધર્મોસ્તિકાય, અધર્મોસ્તિકાય, આકાશસ્તિકાય, કાલ, જીવ અને પુદ્ગલ-આ છ દ્રવ્યો છે સમગ્ર જગતમા આ છ જ દ્રવ્યો છે આ છમા ન આવે-એવું એક પણ દ્રવ્ય આ જગતમા નથી આ છ દ્રવ્યો સત્ છે કે અસત્ છે-એ વિગેરે બાબતોની પચાસોચના જે અનુયોગમા હોય, તેને દ્રવ્યાનુયોગ કહેવાય, સૂર્ય, ચન્દ્ર, ચંદ્ર, નક્ષત્ર આદિના ચાર વિગેરે સંબંધી શ્રી

સૂર્યપ્રસન્નિ આદિમા જે વર્ણન છે, તેને ગણિતાનુયોગ કહેવાય, દુર્ગતિમા પડતા પ્રાણિને જે ધારે તેને ધર્મ કહેવાય અને તે સખધી જે કથા, તેને ધર્મકથાનુયોગ કહેવાય, જ્યારે જેમા ચરણ અને કરણ સખધી વર્ણન હોય-આચાર સખધી વર્ણન હોય, તેને ચરણ-કરણાનુયોગ કહેવાય. સાધુપણાનુ નિત્યાનુ જ્ઞાન, તે કહેવાય ચરણ અને માધુને પ્રયોજન પ્રાપ્ત થયે જે પિણ્ડવિશુદ્ધિ આદિ રૂપ આચરણ ઈશુ પડે, તેને કરણ કહેવાય આમા, સમન્ત જગતની સમન્ત પ્રવૃત્તિઓનો અને સમન્ત જગતના સમસ્ત પદાર્થોનો સમાવેશ થઈ જાય છે તજવા લાયક શુ શુ, સ્વીકારવા લાયક શુ શુ અને માત્ર જાણવા લાયક શુ શુ-એ પણ આ ચાર અનુયોગોમા આવી જાય છે મધ્યા ય શાસ્ત્રો આ ચાર અનુયોગોથી પૂર્ણ છે, એટલે કે-કોઈ પણ શાસ્ત્રમા પાચમે અનુયોગ નથી, તેમ કોઈ પણ શાસ્ત્ર આ ચાર અનુયોગોમા ત્રમાઈ જતુ ન હોય-એવુ પણ નથી ચંદ્રો તરીકે અનુયોગોની ઘટના બધમેસતી છે

આટલા ઉપરથી તમે સમજી શક્યા હશે કે-ચાર અનુયોગોની શ્રી જેન શાસનમા શ્રી મહત્તા છે ? ગમે તેનુ વર્ણન કરો અને ગમે તેનુ વર્ણન કરો, પણ તે આ ચાર અનુયોગોમા ગમે ત્યા બધમેસતુ થઈ જ શકે કોઈ પૂઠે કે- 'ચરણની, પગની મહત્તા શ્રી ?' એવુ પૂછનારો હાથને પાત્ર જ બને ને ? સામે કહેનારો તો કહી દે કે- 'જો પગ જ ન હોય, તો પછી શરીરની કિંમત જ શ્રી છે ?' જયકુજ્જ ગમે તેવો સારો હોય, પણ પગ વિનાનો હોય તો ? તણુ, જો કે એક પગવાળો હોય તો ? લુલો-લગડો હોય તો ?

એની આખી ય શોભા મારી જાય ને ? શોભા મરી જાય તો મરી જાય, પણ એનું મામર્યેય મરી જાય ને ? કોઈથી પણ નહિ છતાં, સામે આવેલા દુશ્મનને છતી લેવો, માલિકને પસંજય પામવા દેવો નહિ અને સુદ્ધમા માલિકને જય પમાડવો—એ બધી જયકુજની મહત્તા, જયકુજરને જો પગ ન હોય, તં લૂંટો હોય અગર તો લગડો હોય તો પણ, મુસબ-વિત છે ? એક માત્ર ચરણની ખોડ, બધે જ ખોડ લાવે આટલા માટે જ, ટીકાકા મહર્ષિએ, શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાં રહેલા ચાર અનુયોગોને, જયકુજર હાથીના ચાર ચરણોને સ્થાને ઘટાવેલ છે બુદ્ધિશાક્તી અને જ્ઞાની માણસો, ઘટના પણ એવી કરે કે—જે સ્થાને હોય અસ્થાને અથવા તો બધાએસતી થાય નહિ—એવી ઘટના કરવી, એ તો જ્ઞાનની તેમ જ બુદ્ધિની ઉણપને સૂચવનારી વસ્તુ છે

પોતપોતાના વિષયે બલવાન

ચારેય અનુયોગો ઉપકારી પણ છે અને આવશ્યક પણ છે—એટલા માટે તો, ઉપકારીઓએ આ ચારેય અનુયોગોને પોતપોતાના વિષયમાં બલવાન તરીકે પણ વર્ણવેલા છે જે અનુયોગનો જે વિષય, તે વિષયમાં તે અનુયોગ બલવાન જ્યારે અનુયોગોની સિન્ન-સિન્નપણે મહત્તા વર્ણવાય, ત્યારે દરેકને પોતપોતાના વિષયમાં બલવાન જ કહેવાય

ચાર અનુયોગોમાં દ્વ-યાનુયોગને સર્વપ્રધાન કહેવામાં રહેલો દષ્ટિ

પોતપોતાના વિષયમાં બલવાન એવા પણ આ ચાર અનુયોગો, એક-બીજાથી પ્રધાન પણ ગણાય છે અને એક-

બીજાથી બલવાન પણ ગણાય છે પ્રધાનપણામાં જૂદી દષ્ટિ છે અને બલવાનપણામાં જૂદી દષ્ટિ છે પ્રધાનતાની દષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવે, તો ચારેય અનુયોગોમાં સર્વપ્રધાન અનુયોગ તરીકે દ્રવ્યાનુયોગને જ માનવો પડે કેમ ? ઘઉં, ઘી, ગોળ વિગેરે પદાર્થો અસ્તિત્વમાં હોય, તો જ લાડવા વિગેરે જે કાર્ય બનાવવું હોય, તે બની શકે ને ? જો મૃગ પદાર્થો જ અને તે પણ તથાપ્રકારના નવરૂપવાળા વિદ્યમાન ન હોય, તો મનમાં જ મોલીના ચોક પૂરવા જેવું થાય. દ્રવ્યાનુયોગના મિલનથી જ ગણિતાનુયોગનું અસ્તિત્વ સ્થાપિત બને છે દ્રવ્યો જ અસ્તિત્વમાં ન હોય, તો પછી તે કેટલા છે, તેની ગતિ કેવી છે-અડધી છે કે પીપી છે, એ વિગેરે વાતનો પ્રસંગ જ ઉભો થતો નથી એવી જ રીતિએ, દ્રવ્યો જ ન હોય, તો ધર્મ શું કરવાને માટે ?, એનું વર્ણન શું કરવાને માટે ?, એને આચરનાર જ કોણ ?-એ બધા પ્રશ્નો ઉભા થઈ જાય એટલે દ્રવ્યાનુયોગના મિલનથી જ જેમ ગણિતાનુયોગનું અસ્તિત્વ મળવે છે, તેમ ધર્મકથાનુયોગનું અસ્તિત્વ પણ દ્રવ્યાનુયોગના મિલનથી જ સમજાવે છે હવે ચાલો જે ચરણ-કરણાનુયોગ, તેનું અસ્તિત્વ પણ દ્રવ્યાનુયોગના મિલનથી જ સમજાવેલ બને છે જીવ જ ન હોય, જીવ હોય, પણ જીવની સાથે જો કર્મનો યોગ ન હોય, જીવેય હોય અને જીવની સાથે કર્મનો યોગ પણ હોય, પણ તે યોગ જો સંપૂર્ણપણે ટળી શકે તેવો ન હોય, એવું બધું હોય, તો ચરણ-કરણાનુયોગનો ઉપયોગ જ શો ? આમ દ્રવ્યાનુયોગનું અસ્તિત્વ હોવાથી અને તે તે દ્રવ્યોના મિલનથી જ, બાકીના ત્રણેય અનુયોગો અસ્તિત્વને પામેલા છે એક

માત્ર દ્રવ્યાનુયોગના અભાવે, મર્વ અનુયોગોનો અભાવ જ થઈ જાય છે અથવા તો કોઈ પણ અનુયોગ દ્રવ્યાનુયોગના મિલન વિના અસ્તિત્વમાં આવી શકતો જ નથી એ કારણે, સ્થાની મહાપુરુષોએ ચારેય અનુયોગોમાં દ્રવ્યાનુયોગને સર્વપ્રધાન અનુયોગ તરીકે વર્ણવેલ છે

બલવત્તાની દૃષ્ટિએ ચરણ-કરણાનુયોગની ખીજ અનુયોગોથી ભેદતા

આમ, પ્રધાનતાની દૃષ્ટિએ દ્રવ્યાનુયોગ સર્વપ્રધાન કરતો હોવા છતાં પણ, બલવત્તાની અપેક્ષાએ તો ચરણ-કરણાનુયોગ જ, અન્ય સર્વ અનુયોગોના કરતા બલવાન હરે છે ચરણ-કરણાનુયોગ, એ એક એવો અનુયોગ છે કે-ખાકીના ત્રણ અનુયોગોનું ઉપાદાન એક માત્ર ચરણ-કરણાનુયોગ જ છે ચરણ-કરણાનુયોગ નિવાચના જે ત્રણ અનુયોગો છે, તે બે ચરણ-કરણાનુયોગની ઉત્પત્તિ થવા પામેલી હોય, તો તેના સરક્ષણને માટે છે અને બે ચરણ-કરણાનુયોગની ઉત્પત્તિ થવા પામી ન હોય, તો ચરણ-કરણાનુયોગની ઉત્પત્તિ થવા પામે એ માટે છે કર્પૂરના વૃક્ષોવાળો વનખડ હોય, તો તેના રક્ષણને માટે વાડ તો હોય જ ને? અનાજ વિગેરેના એત રાને વાડ હોય છે, તો કર્પૂરના વૃક્ષોવાળા ક્ષેત્રને વાડ ન બેઠએ? આપણે તો એ બેવાનું છે કે-એમાં મહત્ત્વ વાડનું કે વૃક્ષોનું? કોઈ કહેશે કે-‘બે વાડ ન હોય, તો વૃક્ષોનું રક્ષણ શી રીતિએ થાય?’ આપણે કહીએ કે-તારી વાત તદ્દન માની છે રક્ષણ માટે વાડ બેઠએ જ વાડ રક્ષક છે માટે વાડનું મહત્ત્વ છે, પણ વાડનું મહત્ત્વ કોના મહત્ત્વને

આભારી છે ? વાડના રક્ષણમા રહેલા વૃક્ષોના મહત્ત્વને જ વાડનું મહત્ત્વ આભારી છે અદરના વૃક્ષોનું મહત્ત્વ જો ન હોત, તો વાડનું મહત્ત્વ અકાત નહિ અદર થોરીયા જ હોત, તો વાડ ઠસ્નારને લોક મૂર્ખ કહેત અદરનો માલ જેમ વધારે કિંમતી, તેમ જ તેના રક્ષકનું મહત્ત્વ વધારે એવી જ રીતિએ, ચરણ-કરણાનુયોગ સિવાયના ત્રણ અનુયોગોનું મહત્ત્વ ખરૂં, પણ તે શાથી ? એ ત્રણ અનુયોગો ચરણ-કરણાનુયોગના રક્ષક છે માટે અથવા તો એ ત્રણ અનુયોગો ચરણ-કરણાનુયોગના પ્રાપ્ત અને છે માટે ! એક ચરણ-કરણાનુયોગને પ્રાપ્ત કરી નાખીએ, તો એ સિવાયના ત્રણેય અનુયોગો ખાડા લાગે હંથ અને વિશાલકાય વૃક્ષ પણ, જો તે મુગધીદાર પુષ્પો અને સુન્દર ફલોથી વિહીન હોય, તો તે શોભે નહિ, તેમ ત્રણેય અનુયોગો હોવા છતાં પણ જો એક ચરણ-કરણાનુયોગ ન હોય, તો તે ત્રણેય અનુયોગો વાઝીયા ગણાય આ દૃષ્ટિએ ચારેય અનુયોગોમા પ્રધાનતા ચરણ-કરણાનુયોગની છે

ખાદીના ત્રણ અનુયોગો નગ્ન-ચરણાનુયોગના હેતુ ૩૫ છે

આમ, બિન્ન બિન્ન અપેક્ષાઓએ વિચાર કરે, તો એક અપેક્ષાએ જેમ દ્રવ્યાનુયોગને સર્વપ્રધાન અનુયોગ તરીકે ગણી શકાય તેમ છે, તેમ બીજી અપેક્ષાએ ચરણ-કરણાનુયોગને પણ સર્વપ્રધાન અનુયોગ તરીકે ગણી શકાય તેમ છે તમે જ વિચાર કરો કે-‘તમને ધર્મકથાઓ કહેવાય છે, તે શા માટે અથવા તો તમે ધર્મકથાઓને સાંભળો છો, તે શા માટે ?’ એનો હેતુ તો, શુદ્ધ ચાસ્ત્રિની પ્રાપ્તિ, એ જ હોવો જોઈએ ને ? જોઈને મામવાને માટે, સકલ ઠમોથી-રૂઢિત

બનવું એ જરૂરી છે અને કર્મોની મુન્દર નિર્જરા ચાન્નિથી થાય છે, માટે ધર્મકથાનુ ચલણે એ ચારિત્રના ભાવને પેદા કરે અથવા તો ચારિત્રને પમાડે, તો જ સફલ બન્યું કહેવાય ને ? તમે આ વાત માનો છો, એટલે ધર્મકથાનુયોગ એ ચરણ-કરણાનુયોગનો હેતુ છે—એ વાત પણ તમે માની જ લીધી, એમ નક્કી થયું હવે ગણિતાનુયોગ લેા દીક્ષા આપવી, વડી દીક્ષા આપવી, એ વિગેરે કાર્યો શુભ વાર, શુભ તિથિ, શુભ નક્ષત્ર, શુભ મુહૂર્ત અને શુભ યોગ આદિમા કરાય છે દીક્ષા પ્રદાનાદિ શુભ કાર્યો, શા માટે શુભ વાર અને શુભ તિથિ આદિમા કરાય છે ? કાલનુ શુભપણું પણ ચાન્નિના પાલનમા અને ચારિત્રની અભિવૃદ્ધિમા કારણ બની શકે છે, એમ જ્ઞાનિઓએ જોયું છે—એ માટે જ ને ? હવે જો દીક્ષાદિક શુભ કાર્યો જ ન કરવાના હોય, તો શુભ કાલની ગણતરીની મહત્તા પણ શી છે ? માટે ગણિતાનુયોગ પણ ચરણ-કરણાનુયોગનો હેતુ છે—એમ નક્કી થયું દ્રવ્યાનુયોગ, એ આ બે અનુયોગોના કરતા બૂઠી જ રીતિએ ચરણ-કરણાનુયોગનો હેતુ બને છે દ્રવ્યાનુયોગ, એ આત્માના સમ્યગ્દર્શન શુણની પ્રાપ્તિનો તથા સમ્યગ્દર્શન શુણની શુદ્ધિનો હેતુ બને છે દ્રવ્યાનુયોગને જાણ્યો, પણ સમ્યગ્દર્શનનુ પ્રગટી કરણ ન થયું, તો માનો કે—એણે દ્રવ્યાનુયોગને સાચા સ્વરૂપમા જાણ્યો જ નથી દ્રવ્યોના સ્વરૂપનુ યથાર્થ જ્ઞાન જ, સમ્યગ્દર્શન વિના મલવર્તું નથી અને દ્રવ્યોના સ્વરૂપનુ યથાર્થ જ્ઞાન જેમ જેમ વધે છે, તેમ તેમ આત્માના સમ્યગ્દર્શન શુણની નિર્મલતા થયા વિના રહેતી નથી દ્રવ્યાનુયોગનુ જ્ઞાન, તરવોના યથાવસ્થિત અર્થની જે શ્રદ્ધા હોય છે, તેને નિર્મલ એવી રીતિએ બનાવે છે કે—એ જ્ઞાન તરવોના યથાવસ્થિત સ્વરૂપને

વિશેષ વિશેષ યુક્તિજન્ય બનાવે ॥ એટલે થાય છે શું ? શુદ્ધ માન્યતામા સમજનો ઉમેરો થતો બધ છે અને એથી એ માન્યતા વધારે દૃઢ અને વધારે નિર્મલ બનતી બધ છે શ્રદ્ધાની નિર્મલતા, ચારિત્રની નિર્મલતાને પણ લાવે કે નહિ ? શ્રદ્ધાની નિર્મલતા ચારિત્રને લાવનારી પણ નિવડે અને ચારિત્રને શુદ્ધ બનાવનારી પણ નિવડે શ્રદ્ધાગુને ખરેખરી આકાક્ષા જ ચારિત્રની હોય વળી, સમ્યક્દર્શન વિના મમ્યક્યાન્ત્રિ સંભવતું નથી આમ દ્રવ્યાનુયોગના પ્રતાપે જે લક્ષ્ય નિપજે છે, તેમા ય ચારિત્ર જ આવે છે આથી ચારેય અનુયોગોમા ચરણ-કરણાનુયોગ એ સર્વપ્રધાન અનુયોગ છે-એમ કહેવાય

ચરણમા વ્યવસ્થિત થયેલો જ બાકીના ત્રણ અનુયોગોના
ગ્રહણ માટે સમર્થ બને છે

વળી, ચારિત્રને પામેલો આત્મા જ, બાકીના ત્રણ અનુયોગોને એટલે ધર્મકથાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ અને દ્રવ્યાનુયોગને ગ્રહણ કરવાને માટે સાચો સમર્થ બની શકે છે કેમ ? ચારેય અનુયોગોના ગ્રહણમા, મુખ્યતા શ્રમણપણાની જ રહેવાની આમ કહીને, બીજા અનુયોગોના મહત્ત્વને ઝાખપ લગાડતી નથી, પણ એ અનુયોગોના ગ્રહણનું જે લક્ષ્ય છે અને એ અનુયોગોના ગ્રહણનો જે વિધિ છે, તેનો ખ્યાલ અપાઈ રહ્યો છે વાતના રહસ્યને જે સમજી શકે નહિ તે મુઝાય પોતાની બુદ્ધિ ચાલે નહિ અને પોતે બીજાની બુદ્ધિએ ચાલે નહિ, તો મુઝાયા જ કરવાનું હોય ને ? બ્યારે સમજાવનાર મળે અને એણે આપેલી સમજ ગળે ઉતરે, ત્યારે કામ થાય એ વિના ટળે નહિ

એક રાજના ગત્યપ્રદેશમા ચાર પ્રકારની ખાણે હતી.
એક રત્નની ખાણ હતી, બીજી મોનાની ખાણ હતી, ત્રીજી
રૂપાની ખાણ હતી અને ચોથી હોઢાની ખાણ હતી

એ રાજને ચાર પુત્રો હતા, એટલે એ રાજએ રાજ્યની
જે હાથી વિગેરે સામગ્રી હતી, તેના ભાગ પાડી આપવાની
માથે, પોતાના દરેક પુત્રને એક એક ખાણ પછુ આપી

રાજએ આ પ્રમાણે વહેંચણી કરી, એટલે જેને હોઢાની
ખાણ મળી હતી, તેને તો ખૂબ જ ખોટું લાગી ગયું અને
લાગ્યું કે—‘પિતાએ મને હોઢાની ખાણ આપીને, મારૂ અપમાન
જ કર્યું છે’

એ છોકરાને તો એમ લાગ્યું, પણ હવે તમે કહો કે—
તમારો શો મત છે ?

પ્રશ્નજી પિતાએ જે આપ્યું તે ખરું, પણ લાગે તો
ખરૂં કે—હલકામા હલકી ચીજ મને આપી !

તમે પણ લાગી દિષ્ટિએ વિચારી શક્યા નહિ જેને
હોઢાની ખાણ આપી હતી, તેને રાજએ એ ખાણને સૌથી
સારી જણીને જ આપી હતી રાજ બહુ બુદ્ધિશાલી હતો,
માટે એણે પોતાના વહાલામા વહાલા દીકરાને એ ખાણ
આપી હતી કોઈ છોકરો એની ઇચ્છા કરે નહિ અને કોઈ
પણ છોકરાને એના વિના ચાલે જ નહિ—એવી બુદ્ધિમતાને
વાપરીને, રાજએ પોતાના મર્વથી વિશેષ પ્રિય પુત્રને એ ખાણ
આપી હતી પણ જેને એનો પરમાર્થ સમજાય નહિ, તે
મુઝાય અને એથી તેને લાગી આવે તે સ્વાભાવિક છે

પેલા રાજપુત્રને ઘણું લાગી આવ્યું અને એથી તે
ચિન્તામગ્નેય બની ગયો, પણ કુળવાન હોવાથી એણે બીજી

કોઈ ઉદ્ધત પગલુ લઈ નહિ એટલામા, એને, નામે પણ સુખુદિ અને ગુણે પણ સુખુદિ એવો મન્ત્રી મળી ગયો. પેલા રાજપુત્રે સુખુદિ મન્ત્રીની પાસે પોતાનો મનોબાવ પ્રગટ કર્યો.

સુખુદિ મન્ત્રીએ, એ રાજપુત્રને કહ્યું કે-‘આપ ખી’કુલ ચિન્તા કરો નહિ આપને જ આદેય ખાણોમા પ્રધાન ખાણ મળી ગઈ છે. જો આપ ખીરજ રાખશો અને જો આપ ધારશો તો લોહાના બાવ આપ ચાલી, સોના કે લીતાથી તોલીને પણ લઈ શકશો અને તે આપને મળી શકશે.’

રાજપુત્રે પૂછ્યું કે-‘એવું કેમ બને?’

સુખુદિ મન્ત્રીએ કહ્યું કે-‘ના શું બને? રત્નોને કે ચાલીને ખાણમાથી કાઢવાને માટે, લોહાની જરૂર પડ્યા વિના રહેવાની છે ખરી? ખાણને ખોદવાને માટે તો લોહાના જ કોશ, કોદાળા ને પાવડા વિગેરે જોઈએ ને? ત્યારે આ રાજ્યપ્રદેશમા જેટલું લોખંડ છે, તે સર્વ ઉપરનો અધિકાર તો, રાજાએ માત્ર આપને જ આપેલો છે. ત્યારે એમને રત્નોની, સોનાની, કે રૂપાની જરૂર પડશે, ત્યારે એમને આપની પાને આવ્યે જ છૂટકો છે. એ વખતે એમને આપનું મોમાગ્ય મૂલ્ય આપવું પડશે, આપ તેમને લોહ આપવાની ના પાડશો, તો તેમને રત્નાદિકે તોલીને પણ આપની પામેથી લોહ લઈ જ જવું પડશે, કારણ કે-આપની પાસેથી લોહ લીધા વિના, એ બધા પોતપોતાની ખાણને ખોદી શકશે નહિ, ખાણને ખોદી શકશે નહિ, એટલે રત્નાદિકને મેળવી શકશે નહિ, અને એમ રત્નાદિકને મેળવી નહિ શકે, એટલે છતી ખાણોએ પણ તેમનો નિર્વાહ થઈ શકશે નહિ તેમને પોતપોતાની ખાણથી નિર્વાહ કરવાને માટે, તમારી ખાણનો આશ્રય લીધે જ છૂટકો છે.

તમારી ખાણનો આશ્રય મળે, તો જ એમની ખાણોની કિંમત છે તમારી ખાણનો આશ્રય ન મળે, તો એમની ખાણો કિંમતી છતાં પણ, એમનું કાર્ધ જ સાર્યક કરી શકે તેમ નથી. એમને તો છતે ધાન્યે જૂએ મરવા જેવું જ થાય '

સુશ્રુદ્ધિ મત્રીએ આ પ્રમાણે કહ્યું, એટલે એ રાજપુત્ર સમજી ગયો, મજી રાજી થઈ ગયો અને પોતાના પિતાને માટે એને જે જે ખરાબ વિચારો આવ્યા હતા, તે બધા બદલ પશ્ચાત્તાપ કંવાની માથે તે એમનો ઉપકાર માનવા લાગ્યો.

આ વાતનો સબધ એ છે કે—દ્રવ્યાનુયોગ એ રત્નોની ખાણ સમાન છે, ગણિનાનુયોગ એ સોનાની ખાણ સમાન છે, ધર્મકથાનુયોગ એ રૂપાની ખાણ સમાન છે અને ચરણ-કરણાનુયોગ એ લોહાની ખાણ સમાન છે લોહાની ખાણ જેવો ચરણ-કરણાનુયોગ પણ, રત્નાલિકની ખાણો સમાન બાકીના ત્રણેય અનુયોગોને માટે, આધારભૂત છે શાથી ? ચરણ-કરણાનુયોગની પ્રવૃત્તિ વિના બીજા કોઈ પણ અનુયોગમાં પ્રવૃત્તિ થઈ શકતી નથી કેમ બીજા અનુયોગોમાં પ્રવૃત્તિ થઈ શકતી નથી ? સૂત્રવાચનને માટે, સાધુઓ જ અધિકારી માટે ! લાયક બનેલા સાધુઓ જ સૂત્રવાચન કરી શકે છે એ સિવાયના સાધુઓ, સાધ્વીઓ, શાવકો અને શાવિકાઓ તો, યોગ્ય બનેલા સાધુઓના શ્રીમુખેથી અપણું કરવા દ્વારાએ, સઘળા અનુયોગોમાં પ્રવૃત્તિવાળા બની શકે ॥ એટલે, ચરણ-કરણાનુયોગના બળે જ, શેષ અનુયોગોના ગ્રહણમાં સમર્થ બની શકાય છે ચરણ-કરણાનુયોગનો આધાર લીધા વિના, બાકીના ત્રણ અનુયોગોના ગ્રહણનું સાચું સામર્થ્ય વાસ્તવિક રીતિએ પ્રાપ્ત થતું નથી

ચત્વીયાનાપક્ષે દ્રવ્યાનુયોગનું પણ ચરણ-કરણાનુયોગ વિના
ખાડીના ત્રણમા પ્રજ્ઞતિ નહિ

આમ છતાં પણ, ચરણ-કરણાનુયોગને લોહાની ખાણ રૂપે ઓળખાવેલ છે, અને એના પરમાર્થ તરફ દુર્લ્લક્ષ્ય કરવું જોઈએ નહિ. લોહાની ખાણની જે મહત્તા આકવામા આવી, તે એથી આકવામા આવી કે-અન્ય ખાણોમા જે રૂપુ, સોનું અને રત્નો રહેલ છે, તેની પ્રાપ્તિ આ લોહાની ખાણને સદુપયોગ કરવા દ્વારાએ જ થઈ શકે. લોહાની ખાણને પામીને, જે માત્ર લોહામા ને લોહામા જ સતોષ પામે, ચરણ-કરણના આચારોમા જ જે સર્વસ્વ માની લે અને લોહાના ઉપયોગથી રૂપાને, મોનાને અને રત્નોને મેળવવાનો ઉદ્યમ જ કરે નહિ, તેના નસિએ તો લોહુ જ રહે ચરણ-કરણના આચારોને સારી રીતિએ એવનારો આત્મા, જે કાલ સમયથી અસ્વાધ્યાય આદિના કોપોનુ નિવારણ કરવાને માટે તત્પર બને નહિ, કાલે કાલે આચર્યા લાઘવ અનુપાનોથી બેઠગાર રહે, અમુક કાલત્રમૂઢમા તો અવશ્ય ઉપશમી જ જવું જોઈએ-એ તરફ લક્ષ્ય આપે નહિ, તો એને મળેલી લોહાની ખાણને જે હેતુથી સર્વપ્રધાન ગણવામા આવેલ છે, તે હેતુ તેને માટે બર આવે નહિ એમ, ચરણ-કરણાનુયોગ અને ગણિતાનુયોગથી સમન્વિત બનેલો આત્મા પણ, જે ધર્મકથાના દુર્લ્લક્ષ્યવાળો બને, તો તેના ભાવમા શૈથિલ્ય આવી જતા વાર લાગે નહિ ચરણ-કરણના પાલનને સુવિશુદ્ધ બનાવવામા, એના પાલનમા ઉત્સાહિત બનાવવામા, ધર્મકથાનુયોગ ઘણો જ ઉપયોગી નિવડે છે ધર્મકથાનુયોગમાથી વિવિધ પ્રેત્ષાઓને મેળવીને,

આત્મા, સયમ અને તપની ઉત્કૃષ્ટ કક્ષાએ પણ પહોંચી શકે છે હવે જો દ્રવ્યાનુયોગનું લક્ષ્ય ન હોય, તો તો આ ત્રણેય અનુયોગો નિષ્ફલ પ્રાય નિવડે છે. જીવ એ દ્રવ્ય છે એ દ્રવ્ય કર્મના યોગે મલિન બનેલું છે કર્મના યોગ રૂપ મલિનતા દબાવિના, જીવ દ્રવ્ય શુદ્ધ અવસ્થાને પામી શકવાનું નથી ચરણ-કરણાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ અને ધર્મકથાનુયોગ-એ ત્રણેય અનુયોગો જીવ દ્રવ્યને શુદ્ધ બનાવવાને માટે જ છે ‘મારે પણ આ ત્રણેય અનુયોગો દ્વારા મારી જો પરમ શુદ્ધાવસ્થા છે, તેને પ્રગટાવવી જોઈએ’-આ જાતિનું લક્ષ્ય અવશ્ય આવડું જોઈએ જો આ રીતિએ વિચાર કરીએ, તો ચરણ-કરણાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, ધર્મ કથાનુયોગ અને દ્રવ્યાનુયોગ-એ ચાર અનુયોગોમા એક એકથી ચઢીમાતાપણું માલૂમ પડે, પણ ચરણ-કરણાનુયોગ દ્વારાએ શેષ ત્રણ અનુયોગોની પ્રવૃત્તિ હોવાથી, એ દૃષ્ટિએ ચરણ-કરણાનુયોગને પણ સર્વપ્રધાન તરીકે વર્ણવાએલ છે.

ચરણ-કરણનો આવાર

કોઈ કહેશે કે-‘કાલ ન પાક્યો હોય, તો ચરણ-કરણ કરી શું શકે?’ કાલ જો ન પાક્યો હોય તો ચરણ-કરણ ખાસ કાઈ કરી શકે નહિ, પરંતુ બ્યારે કાલ પાકે ત્યારે જ ચરણ-કરણ વિના તો ચાલવાનું જ નથી ને? વળી, કોઈ કહે કે-‘કાલ પાક્યો હોય, પણ ધર્મકથાનુયોગ ન મળે તો ચરણ-કરણ આવવાના જ કયાથી?’ પણ બ્યારે ધર્મકથાનુયોગ ઉપલબ્ધ થાય, ત્યારે તેની સફળતા તો ચરણ-કરણથી જ થવાની છે ને? કોઈ એમ કહે કે-‘કાળેય પાક્યો હોય અને

ધર્મકથાનુયોગ પણ મળે, તો પણ જીવ લઘુકર્મી બન્યો ન હોય, તો ચરણ-કરણ કરે શું ? એને ય કહેવાય કે-‘જીવને લઘુ કર્મી બન્યા પડી તો ચરણ-કરણનું જ આલબન લેવું પડશે ને ? આ ઉપસન્ત, ચરણ-કરણ નો લઘુર્મિતાનું ય કારણ બને છે, ધર્મકથાનુયોગની પ્રાપ્તિનું ય કારણ બને છે અને કાલની પશ્ચિકવતામા મહાયક બને છે’ કોઈ પણ પ્રકારના દૂષિત ભાવ વિના જ, ચરણ-કરણાનુયોગના આધારને, જીવ જો સ્વીકારી લે અને એના જ આધારને વળગી રહે, તો એનો નિન્તાગ થયા વિના રહે નહિ એનું લક્ષ્ય, ચરણ-કરણને માધીને રૂપ ને સોનું મેળવવા દ્વારા પણ પરમ પદ રૂપ સ્થાને પામવાનું હોવું જોઈએ એ એકનો માથો આધાર, બાકીના ત્રણેયને લાવી દે અને એમ જીવ મર્ત આપત્તિઓથી મુક્ત બનીને સર્વ અપત્તિઓનો ગ્વામી બની જાય

કથાપ્રસંગો ય કેમ ભૂજાય છે ?

એક ચરણે ઉભા રહેવાની આવડતે, તો એક હાથીને અકાલ મૃત્યુથી ઉગારી લીધો અને એના જ પ્રતાપે બે માનવજીવો પણ અકાલ મરણની આપત્તિમાથી ઉગરી ગયા તુષ્ટર-પડિતાનું ઉઠાકરણ, કે જે ઘણું જાણીતું છે, તેમા આ વાત આવે છે

તમને આ વાતનો ખ્યાલ છે ? જેમણે તુષ્ટર-પડિતાના ઉઠાકરણને સાબળ્યું કે વાગ્યું હોય, તેમાના ઘણાઓને પણ આ વાતનો ખ્યાલ નહિ હોય આવું કેમ બને છે, એ જાણો છો ? મૂળમાથી જ ખામી હોય છે જ્યારે સાબળે કે વાગે, તું કે વાગ્યું જોઈએ, તે બ્યાનથી

વાચે કે સાબળે નહિ એમાય, પાછા કથારસથી સભળાય-
વચાય, એટલે કથાના પ્રસંગો ઉપર જે જે વિચારણાઓ થવી
જોઈએ, તે તે વિચારણાઓ થાય નહિ વિચારણાઓ ન થાય,
એટલે લિન્ન લિન્ન પ્રસંગોનો જે લિન્ન લિન્ન પરમાર્થ, તે
લક્ષ્યમા આવે નહિ આથી યાદ રહે તો ય મોટા મોટા
પ્રસંગો યાદ રહે, પણ ખીજુ ઘણું ભૂલાર્થ જાય જે યાદ રહે,
તેમા પણ ડેટલીક વાર જીવનો પોતાનો જે વિષય-કથાઓ
રસ, તે પ્રધાન હોય તો જે પ્રસંગો એવા રસથી ભરેલા હોય
તે પ્રસંગો યાદ રહે-એવું પણ કોઈ કોઈ જીવોને માટે અને
ઉદાહરણ અથવા કથા-એમા અક્ષરો ઘણા અને અર્થ થોડો,
પણ એ થોડા અર્થને જો કેળવતા આવડે, તો એમાથી મહા
અર્થને પણ પામી શકાય વળી, શુભ ધ્યાનમા પ્રવેશ કરવાને
માટે, બાલ જીવોને માટે તો, કથાપ્રસંગોનું આલમ્બન ઘણું જ
ઉપકારક નિવડે છે કથાના પ્રસંગના અર્થને વિચારતા, પોતાના
સ્વરૂપનો વિચાર કરવા માટે, તો એમાથી પણ શુભ ધ્યાન
જન્મે ને શુભ ધ્યાનને પણ એ દ્વારાએ પામી શકાય

ગુપ્ત-પડિતાના પ્રસંગ સાથે સમગ્ર

એક પગે ઉભા રહેવાની આવડત સખધી હાથીનો જે
પ્રસંગ છે, તે ગુપ્ત-પડિતા તરીકે ખ્યાત થયેલી સ્ત્રીના ચરિ-
ત્રની સાથે એવો સંકળાએલો છે કે-જો એ સ્ત્રીનો પ્રસંગ જેવો
ઉદ્ભવ્યો તેવો ઉદ્ભવ્યો ન હોત, તો હાથીની એક પગે
ઉભા રહેવાની આવડત લોકોને જે જોવાને અને જાણવાને મળી,
તે જોવાને અને જાણવાને મળત નહિ, કારણ કે-એવો પ્રસંગ જ
ઉદ્ભવવા નહિ એટલે ગુપ્ત-પડિતાના ચરિત્રને દૂષમા

લેવી, એ ચિત્તની ચચળતાને પોષે છે અને એમાથી અવમરે મહા અનિષ્ટ પણ જન્મે છે યગ્નપુરુષની સાથે જોડવા-ચાલવાની છટછાટ લેતી વખતે તો, ડટ્પના થ ન હોય કે-આમાથી આટલી નીચી હઢે પહોંચી જવાશે, જિલટો, દુ શીલ પ્રત્યે તિરસ્કારનો ભાવ હોય એમય બને, પણ એના પરિણામે, અવસરે, શીલધનને લૂટાર્થ જતા વાર લાગતી નથી

યગ્નપુરુષ સાથે

એક વાર, નદીમા નિવઝાની જેમ સ્નાન કરી રહેથી દુર્ગિલાને, ઢોઈ એક દુ શીલ યુવાને ભેઈ અને સંકેતથી તેણે પોતાની દુષ્ટ વાસના દુર્ગિલાને જણાવી દુર્ગિલાએ પણ પેલાની વાતને સંકેતથી સ્વીકારી લીધી

એ પછી, તેઓ બન્નેએ એક-બીજાને મળવાને માટે શું કર્યું, તે વાતને જતી કરોએ સોનીના ઘરના પાછલા ભાગમા વાડી હતી એ વાડીના ખારણેથી તે જુવાનને દુર્ગિલાએ વાડીમા લીધો બન્ને મળ્યા ને કામીજનો જે કાઈ કરે તે બધુ એમણે ત્યાં કર્યું પછી એવો થાક લાગ્યો કે-એ બન્ને જણા ત્યાં ને ત્યાં જ ઉઘી ગયા

સાસગએ ભેઈ જવું

બનવા કાળ તે એવું બન્યું કે-દુર્ગિલાનો સાસરો પેશાબ કરવાને માટે સંતેના ઉઠ્યો વાડીમા આવતા, તેણે બન્નેને સાથે સુતેલા દીકા પોતાની પુત્રવધૂના દુશ્ચરિત્રની ખાત્રી કરવાને ડોરો,

વ્યો ત્યાં પોતાના પુત્રને

વખતે જગાડે,

તો પાપલ થાય એથી ઘન્ની આબરૂ બાથ અને ડામે કદાચ
 છવથી પણ બાથ હવે અત્યારે તે કાઈ જ ન બોલે, તો
 મુવારે ત્યારે એ પોતાના પુત્રને વાત કરે, ત્યારે એ માને
 શી રીતિએ? આથી, સાબીલી રાખવાને માટે ડાસાએ દુર્ગિ
 લાના એક પગમાનું તુપૂ કાઢી લેવાનો વિચાર કર્યો ડાસાએ
 દુર્ગિલાના પગમાથી ઝાઝર તો કાઢ્યું, પણ દુર્ગિલા જાગી ગઈ
દુર્ગિલાએ અજમાવેલો દાવ

ડામે જેવો ઘરમા ગયો, કે તરત જ દુર્ગિલાએ પેલા
 જુવાનને જગાડ્યો અને રવાના કરી દીધો. ‘મારો સાસરો ભેઈ
 ગયો છે, માટે તૂ અવસરે મને મદદ કરજો’—એમ પણ
 એને કહ્યું પત્રી દુર્ગિલા ઘરમા આવીને પતિની પાસે મુઈ ગઈ
 ધીરે રહીને તેણીએ પોતાના પતિને જગાડ્યો અને કહ્યું કે—
 ‘અહીં બહુ બાક થાય છે, તો વાડીમા ચાલો’

એમ કરીને તે દેવદિન્નની માથે વાડીમા ગઈ અને જે
 સ્થલે પહેલા પેલા જુવાન મુતો હતો, ત્યાં જ દેવદિન્નને
 મુવાડીને પોતે પાસે મુઈ ગઈ આલિંગનાદિથી દેવદિન્નને
 ખૂશ કરીને તેણીએ ઉઘાડી દીધો.

ત્યાં થોડી વાત મઈ, એટલે તેણીએ દેવદિન્નને પુન
 જગાડ્યો દેવદિન્નને જગાડીને તેણીએ કહ્યું કે—‘તમારા
 ઘરમા આવો વિચિત્ર નિવાજ છે કે—ત્યાં દીકરો તેની વહુની
 માથે મુતો હોય, ત્યાં પિતા આવે, વહુને ઝડે અને વહુના
 પગમાથી ઝાઝર કાઢી બાથ? જૂઓ તો ખરા, તમારા પિતા
 અહીં હું અર્ધનઆવસ્થામા મુતેલી છું, તમે પણ પાસે મુતા
 છો, છતાં આવીને મારા પગનું તુપૂર કાઢી ગયા!’

દેવદિન્ને કહ્યું કે-‘કાલ હું તેમને જરૂર ઠપકો આપીશ’
 દુર્ગિલા કહે છે કે-‘ના, હમણા જ પિતાજીને બોલાવો
 અને તમારે જે કહેવું હોય તે કહો.’

દેવદિન્ન કહે છે કે-‘સવારે જ વાત’

તો ચ દુર્ગિલા કહે છે કે-‘તમને તમારા બાપા ખોડું
 સમજાવશે કહેશે કે-એ પરપુરુષની પડખે મુતેલી હતી, માટે
 મેં તુપૂર કાઢી લીધું છે તે વખતે તમે ચકામા પડીને ઝંખ
 વાણ પડી જશો એને બદલે, અત્યારે જ બોલાવીને કહો,
 તો વાત માફ થઈ જાય’

દેવદિન્ન કહે છે કે-‘તું ચિન્તા કર નહિ હું લાજો
 છું તે એમ માની લઈશ?’

દુર્ગિલાના દાવની મકગતા

બસ, આટલી તૈયારી કરીને, દુર્ગિલા ઉઘી ગઈ કેટલી
 વિચક્ષણતા છે ? બુદ્ધિમા કાઈ ખામી છે ? પણ બુદ્ધિનો
 કેટલો બધો બચકર દુરૂપયોગ છે ? બુદ્ધિ સારી, પણ તે
 માર્ગાનુસારિણી હોય તો તારે, નહિ તો મારે બુદ્ધિ, શક્તિ,
 એ વિગેરેની સફલતા તેના સદુપયોગથી જ છે જે કોઈએનો
 દુરૂપયોગ કરે, તેની બુદ્ધિને કે તેની શક્તિને વખાણાય નહિ

ખીજે દિવસે સવારે, દેવદિન્ને જ પોતાના પિતાને
 પ્રજ્ઞુ કે-‘એના પગમાંથી રાતના તુપૂર કેમ કાઢી ગયા હતા?’

ઠાસાએ જે સાચી હકીકત હતી તે કહી, પણ દેવદિન્ન
 એ માને ? દુર્ગિલાએ એ માટે જ પહેલેથી દેવદિન્નને બુદ્ધિ
 આહીત કરી દીધો હતો. દેવદિન્ને તો કહ્યું કે-‘એ વખતે
 હું જ વાડીમા મુતો હતો ત્યાં કોઈ પરપુરુષ નહોતો તમને

બ્રમ થયો અને તમે એવું કર્યું, કે જેનાથી મારે લાજવું પડે પિતા થઈને તમે મને વગોવો નહિ એ મહા સતી છે-એવી મારી ખાત્રી છે '

દુર્ગિલાનું સન્માન

કુલદાને આવો પતિ મળી બલ્ય, પત્ની જોઈએ શુ ? ડોસો મૂગો થઈ ગયો, તો ચ દુર્ગિલાએ એ વાતનો પીછો છોડ્યો નહિ તેણીએ ઠણું કે- 'દેવી ક્રિયાથી હું મારા સતી પણાને સાબીત કરીશ ' અને તેણીએ એમા પણ એવું કર્યું કે-એ સતી તરીકે પૂનવાર થઈ લોકમા તે આ પ્રસંગથી બારે સન્માનને પામી એ પ્રમગ બન્યો, ત્યારથી દુર્ગિલા ' નુપૂ-પડિતા ' એવા નામથી જોગખાવા લાગી

ખ્યાતિનો પ્રયત્ન નહિ કરતા, સાત વગાનો અને સારા

બનવાનો પ્રયત્ન કરે

આવું બધું, કલ્પનામા પણ ઝટ આવી શકે નહિ-એવું બની જવાથી, દેવદિન્નના પિતા દેવદત્ત ડોસાને બારે આઘાત લાગ્યો. પુત્રવધૂએ એનો ગજબનો પગભવ ઢ્યો આપે જોયેલું, ખાત્રી કરેલી અને નિશાની પણ લઈ લીધેલી, છતાં પણ દેવદત્ત ડોસો જુહો પૂરવાર થયો અને ઉપરથી નિર્લંબ પણ ઠયો થાથી આવુ બન્યું હશે ? દુર્ગિલા કુલદા હતી, જુહી હતી, કપટી હતી, છતાં પણ એ સાચી, શાણી અને મતી તરીકે બહોર થઈ તેમ જ લોકથી અને પતિથી સન્માનિત બની, ન્યારે ડોમો ચોકસાઈવાળો, દીર્ઘદષ્ટિ અને સાચો હોવા છતાં પણ જેવકું, નિર્લંબ અને ખોટો ઠયો આમા કોઈ આ આપે અદ્દશ એવી જ વસ્તુ કામ કરી ગઈ, એમ લાગે

છે ? પુણ્યકર્મે અને પાપકર્મે જ આમા મોટો ભાગ ભજીયો છે, એ સમજાય છે ? તે સમયે દુર્ગિલાનો પુણ્યોદય વર્તી ગહેલો અને ડોમાનો પાપોદય વર્તી રહેલો, એ વાત ખ્યાલમા આવે છે ? જેના પુણ્યનો ઉદય વર્તી રહ્યો હોય, તે બદમાશી કરનારો હોય, ડપટી હોય, જુઝો હોય, તો ય તે સનજન, મરલ અને મત્યવાહી તરીકે પકાવા પામે તેમ જ જેના પાપનો ઉદય વર્તી ગયો હોય, તે મનજન હોય, શાણો હોય, સાચો હોય, તો ય દુર્જન, મૂર્ખ ને ખોટા તરીકે પકાઈ જાય, આશુ પણ ખને જે ખ્યાનિ આવી વ્યભિચારિણી છે અને પરાધીન છે, તેના મોહથી મહાત્માઓ તો મુઝાય નહિ, પણ સામાન્ય આત્માઓ ય જે વિવેકશીલ બન્યા હોય તો મુઝાય નહિ

આ વાતને સમજીને, માગ તરીકેની ખ્યાતિથી કુલાહ નહિ અને ખરાબ તરીકેની ખ્યાતિથી મુઝારું નહિ ખ્યાતિને માટે કશો પણ પ્રયત્ન નહિ કરતા, મઘજો ય પ્રયત્ન સારા બનવાને માટે અને સાર કરવાને માટે કરવો જેઓ સાર કરવાના અને સારા બનવાના પ્રયત્નમા લાગી રહે છે, તેઓ જેમ પુણ્યોદયના સમયમા પોતાનું ઠંઠ્યાણુ સાધે છે, તેમ પાપોદયના સમયમા પણ પોતાનું ઠંઠ્યાણુ સાધે છે, અથવા તો, કહો કે-જેઓ પાપોદયના સમયમા તા પોતાનું ઠંઠ્યાણુ વિશેષ પ્રકારે માધે છે

રોસાએ ઉઘ ગુનાવી

આની સમજણુ જે એ રોસામા હોત, તો રોસાને એ બનાવથી જે આઘાત લાગ્યો, તે આઘાત તાગત નહિ પણ રોસાને તો, એવો આઘાત લાગ્યો કે-એની ઉઘ જ ઉડી

ગઈ 'આવી હુ ગ્રીલા પુત્રવધૂથી મારા ઘઠનું શું થશે ?'—એની પલ્લુ એને ચિન્તા થવા લાગી ચિન્તામા ને ચિન્તામા, તેને દિવસે અગર રાત્રે પલ્લુ ઝોપુ સગ્ધુ થ આવતું નહિ

ડોસો આમ નિદ્રારહિત ગની જવાથી, એ ડોસાને રાત્રની નોકરી અનાયાસે મળી ગઈ રાત્રએ જોયું કે—'અન્ત પુરના રક્ષક, તમીકે આ બહુ ઉપયોગી માણસ છે 'આથી તે ડોમાને રાત્રએ મનમાન્યો પગાર આપવાનું ઠરાવીને અન્ત પુરના રક્ષક તમીકે નિમુઠા કયો

રાત્રની એક કુલટા રાણીનું ચરિત્ર

રાત્રની ઘણી રાણીઓમાની એક રાણી કુલટા હતી આ રક્ષક, એ રાણીનો ભક્ષક બન્યો એ રાણી વાન્વાર જોયા કરતી હતી કે—'નવો આવેલો રક્ષક મુતો કે નહિ ?'

એમ, એમની એક રાણી વાન્વાર પોતાને જોયા કરતી હોવાથી, ડોસાને વહેમ પડ્યો 'આ ગણી મને વાન્વાર કેમ જોયા કરે ?'—એવી ચકાનું નિવારણ કરવાને માટે, ડોમાએ મુવાનો ઢોળ કયો

પેલી રાણીને જ્યાં લાગ્યું કે—ડોનો મુઈ ગયો, એટલે એ ઝટ બહાર નીકળી અને 'ડોનો બગનિદ્રામા પોદી ગયો છે કે નહિ'—તેની ખાત્રી કરી ગઈ તેણીને લાગ્યું કે—ડોમો હવે બરનિદ્રામા છે, એટલે તે ધીમે પગલે ગવાણ પાને ગઈ ત્યાં જઈને તેણીએ લાડલાનું બે એક યાત્રિક પાટીયું હતું, તે ખમેડી નાખ્યું નીચે ગમ્મનો પટ્ટહસ્તિ ઉભો હતો એ પટ્ટહસ્તિએ તેણીને ગેબના કાર્યક્રમ મુજબ પોતાની સૂઢથી નીચે જમીન ઉપર ઉતારી દીધી.

હકીકત એવી હતી કે-રાજાના પટ્ટહસ્તિના મહાવત ઉપર એ રાણી આમંત્રિત થયેલી હતી મહાવતે અને રાણીએ, રાજ રાતના મળી શકાય-એ માટે, આવી ગોઠવણ કરી રાખી હતી મહાવતે પટ્ટહસ્તિને કેળવીને એવો તૈયાર કર્યો હતો કે-રાણી ગવાક્ષમા આવીને જેવી લાકડાના ચાત્રિક પાટીયાને ખનેડે, કે તરત જ એ હાથી તેણીને પોતાની સૂઢથી પકડીને નીચે ઉતારે અને જ્યાં મહાવત તથા રાણી પોતાનું કુકર્મ કરીને પરવારે, એટલે હાથી પાછો એ રાણીને પોતાની સૂઢથી પકડી, ઉપાડીને ઉપર ગવાક્ષમા મૂકી દે

મુમુક્ષુભાવને ઉત્તેજિત બનાવો

કામી જનો પણ કાર્મ કમ કુશળતા હાખવે છે ? કામી જનો કામને માટે જેટલા તત્પર રહે છે અને કુશળ બને છે, તેટલી તત્પરતા અને કુશળતા જો મુમુક્ષુ જનોમા આવી જાય, તો મોક્ષ તેમનાથી ઊટે રહી શકે જ નહિ. તત-નિય મોમા કષ્ટ લાગે, તપમા કષ્ટ લાગે, સયમમા કષ્ટ લાગે, એ બધું સાચી ? તમે ખૂબ ઉડાણથી વિચારશો, તો જણાશે કે-મુમુક્ષુભાવની ખામીને લીધે એમ બને છે અથવા તો મુમુક્ષુભાવ જેવો જોરદાર બનવો જોઈએ તેવો જોરદાર બન્યો નથી, માટે એમ બને છે શ્રી બધડ મુનીશ્વરની ચામડી ઉતારવામા આવી, ત્યારે એમને વેદના નહિ ચર્ધ હોય ? એક ટાકણી જરા વાગે, તો ય કેવું થાય છે ? ત્યારે, જે વખતે જીવતા જગતા માણસની ચામડી ઉતારે ત્યારે કેવી વેદના થાય, એની કલ્પના તો કરી બૂજો. એ વેદનાની કલ્પના માત્રમા પણ ક્યારી ઉપજાવવાની શક્તિ છે એવી વેદનાને

એ મુનીશ્વરે કેમ વધાવી લીધી હશે ? વેદનાને વેદના નહિ માનતા, કર્મઁદના માની માટે । એમનો મુમુક્ષુભાવ એટલો બધો ભેરહાર હતો કે-કર્મઁદના યતી હોય, તો એમને એમની કારમી પણ વેદના લીલાવત્ પ્રિય લાગવી હતી એથી જ, જીવતા થામડી ઉતારનારાઓને પણ એ મહામુનિએ કહ્યું કે-ભાઈ ચક્રી પણ ભલેરા તમે ' ' આપણા ઉપર કેઈ એવો અત્યાચાર કરે, તો આપણને તે કેવા બૂડા લાગે ? પણ એ મહામુનિને એ અત્યાચારીઓ મ ભાઈ કરતા પણ વધારે બહુ કરનારા લાગ્યા એટલે, વસ્તુતઃ મોક્ષ આપણાથી છેટે છે-એમ કહેવું, એને બદલે મોક્ષની સાધના આપણાથી છેટે છે-એમ કહેવું એ વધારે સાચું છે, કારણ કે-મુમુક્ષુભાવ સખધી ખામી છે આથી, મોક્ષના અર્થા આત્માઓએ, પોતાના મુમુક્ષુભાવને ખૂબ ખૂબ ઉત્તેજિત બનાવવાનો પ્રયત્ન કરી જ કરવો જોઈએ, કે જેથી સ્વયંભાદિ કષ્ટ કેવલ લાગે નહિ, પણ સુખ રૂપ લાગે

મહાનંતે રાણીને મારના માડી

આ રાજાની રાણી, કામવાસનાને આધીન બનીને, કાઈ એાહુ કદ લોગવતી નહોતી એ રાત્રે હાથીએ રાણીને જેવી જમીન ઉપર ઉતારી, કે તન્ન જ મહાવતે તેણીને, હાથીને બાધવાની જે લોહાની સાકળ, તેનાથી મારવા માડી, કારણ કે-રાણીને આજે મોડું થઈ ગયું હતું અને મોડું થઈ જતા મહાવત ગુસ્સાથી વ્યાપ્ત બની ગયો હતો ગુસ્સામા આવેલો મહાવત, ' આવવામા મોડું કેમ થયું ? ' -એવું પૂછવાને પણ વિના, રાણીને મારવા મડ્યો.

સાધનશીલતા કે વિષયલાલસા ?

રાણીની એક દાસી કન્ટા પણ બૂડી હાલત છે ને ? મહાવત એટલે તો દામ ને ? પણ ગણીએ દામને દેવ બનાવ્યો, તો એનું કૃણ એને લોગવર્તુ જ પડે ને ? કામાધીનતાથી તો, દામને દેવ બનાવીને, દામનો માર પણ ખાવો પડે કામાધી નોને ટેવી કેવી ચુલામીઓ કરની પડે છે ? આવી વાતને વધારે વિસ્તારથી કહેવા કરતા, તમે આટલા સૂચનમા સમજી જાવ, એ વધારે સારું છે તમે જો તમાગ આચરણોની શાન્તભાવે વિવેકપૂર્વક આલોચના કરનારા બની જાવ, તો આ સમાર તો એવો છે કે-તમને ઘડીભરને માટે પણ આ સસારમા રહેવું ગમે નહિ તમે જે ઘણું સહન કરી શકો છો, તે તમે મહનશીલ છો માટે નહિ, પણ તમે વિષય-કષાયના આવેશમા ડો માટે ! તમાગમા જો ખરેખર જ મહનશીલતાનો શુદ્ધ હોત, તો ધર્મધ્યાનોમા એ શુદ્ધ જરૂર દેખાઈ આવત અને સસારી ધ્યાનો કન્ટા વિગેષ પ્રમાણમા દેખાઈ આવત પણ આજે શેઠનું મહન કન્ટારોય શુરનું સહન કરી શકતો નથી રાટી રણવાને માટે ભારે કષ્ટો વેઠનારા, ધર્મક્રિયાના સામાન્ય કષ્ટમા પણ યાકી જાય છે પ્રતિક્રમણમા જ્યાં ઉભા રહેવાનું હોય ત્યાં ઉભા રહીને, જ્યાં ઉભા પગે બેસવાનું હોય ત્યાં ઉભા પગે બેસીને અને જ્યાં ખમાસમણા દેવાના હોય ત્યાં પાચેય અગો મળે તેવી રીતિએ ખમાસમણા દેવાપૂર્વક પ્રતિક્રમણની ક્રિયા કરનારા કેટલા ? ભગવાનના દર્શન અને ભગવાનનું પૂજન વિનયપૂર્વક કરનારા કેટલા ? ભગવાન સમક્ષ કે શુદ્ધ સમક્ષ, અવસરે મર્યાદાજાળવનારા કેટલા ? આધર્મિક ભાઈઓનો

હાથ જોડીને આદર કરનારા ઠંટલા ? જ્યારે તમે જોયું ને કે-રાણી જેવી રાણી પણ, મહાવતના હાથે, હાથીને બામવાની લોખંડની સાકળથી માર ખાય છે ! કારણ ? કારણ બીજું કોઈ નહિ, પણ વિષમસુખની લાલસા !

કોવ શમ્યો ને કામે પુન કાળુ મેળવ્યો

રાણી આજીજી કરીને મહાવતને કહે છે કે-‘ તમે મને મારો નહિ આજે હું મોડી થઈ, તેમા મારો મૂંઝો નથી રાજાએ આજે કોઈ નવા માણુમને રક્ષક તરીકે રાખ્યો છે એ જાગતો હતો, એટલે હું આરુ શું રીતિએ ? એ હમણા જ ઉઘી ગયો અને લાગ જોઈને હું તરત જ અહીં આવી માટે મારા વહાલા ! તમે મારા ઉપર શુભો કરો નહિ ’

રાણીએ માર ખાતે ખાતે પણ વિનયથી જ્યારે આ પ્રમાણે મહાવતને કહ્યું, ત્યારે તેનો ક્રોધ શમ્યો ક્રોધ શમ્યો, એટલે કામ જોરમા આવ્યો કામ તો રાહ જ જોઈ રહ્યો હતો કહો કે-કામની તીવ્ર લાલસાના કારણે જ ક્રોધ ઉત્પન્ન થવા પામ્યો હતો કામની તીવ્ર લાલસાએ જ મહાવતને અસહનશીલ બનાવ્યો હતો અને એ અસહનશીલતા ક્રોધ રૂપે પરિણમી હતી બાકી, કામ તો ક્રોધ શમે ને પોતાને અવગણ મળે, એમા જ રાજી હતો ક્રોધ શમ્યો એટલે કામે કાળુ મેળવ્યો અને બન્નેએ થાય તેટલું કાળુ કર્યું પત્રી જ્યાં એક પહોર રાત બાકી રહી, એટલે રાણી જેમ આવી હતી તેમ પાઠી ઉપર ચાલી ગઈ

ડાસો નિરાતે ઉઘી ગયો

‘ય બનાવ, પેલા દેવદત્ત ઠાસાએ’

જ્યારથી રાણી ગઈ, ત્યારથી તે રાણી પાછી આવી ગઈ-ત્યા સુધીનું બધું જ એણે જોયું અને સાલગ્રય એને થયું કે-
‘રાજાની ગણીઓ, કે જેમને જોવાને સૂર્યનું કિરણ પણ સમર્થ નિવડી શકતું નથી, તેમના શીલનો ભગ પણ જો આવી રીતિએ થાય છે, તો પછી સામાન્ય ઘરોની સ્ત્રીઓના શીલનો જો ભગ થાય, તો એમા આશ્ચર્ય પણ શું છે ?’

તેને આવો વિચાર આવતાની સાથે જ, તેનો ચિન્તાનો બોજ એકદમ હલકો થઈ ગયો. એના મનને નિરાત થઈ ગઈ આથી, તે જેવો જગક આડે પડજો પડ્યો કે તરત જ તેને ઉંઘ આવી ગઈ એ એવો ઘસઘસાટ ઉંઘવા માડ્યો કે-સવાર થઈ તો થ તે જાગ્યો જ નહિ.

રાજાની પાસે જઈને જ્યારે બીજા નોકરોએ આ વાત કહી, ત્યારે ગજા સમજી ગયો કે-‘જરૂર, આ વાતમા કાંઈક ભેદ છે.’ આથી ગજાએ નોકરોને કહ્યું કે-‘જ્યા સુધી એ ઉંઘે ત્યા સુધી એને ઉંઘવા દો. જ્યારે એ જાગે, ત્યારે તમે એને મારી પાસે લઈ લાવજો.’

ઠાસાએ ગજાને બનેલી હકીકત કહી

ચિન્તામા ને ચિન્તામા, ઠાસો મહિનાઓ સુધી ઉંઘેલો નહિ એમા ચિન્તા ટળી ને મનને નિરાત વળી, એટલે એને ઉંઘ તો એવી આવી ગઈ કે-સાત દિવસો સુધી તેણે ઉંઘ્યા જ કર્યું આઠમે દહાડે જ્યારે તે જાગ્યો, ત્યારે નોકરો તેને રાજાની પાસે લઈ ગયા. રાજાએ તેને પૂછ્યું કે-‘જે નિદ્રા વારી પામે મહિનાઓ થયા આવી નહોતી, તે નિદ્રા વને રાજમહેલમા આવતાની સાથે પહેલે જ દિવસે આવી ગઈ

અને તે ચ એવી આવી ગઈ કે-સાત સાત દિવસો મુધી તે ઘાયાં કર્યું, તો તેનું કારણ શું ?

ડોનો મુઝાયો કે-‘કહેવું શું ?’ ખરી વાત રાજાને કહેવાય ગી રીતિએ, એની ડોસાને મુઝવણ હતી

રાજા એની આ મુઝવણને સમજી ગયો રાજાએ કહ્યું કે-‘તૂ કોઈ વાતે મુઝા નહિ જે હકીકત હોય, તે તૂ કહી કે તૂ ગમે તેવી ખરાબ વણ સાથી હકીકત કહીશ, તો હું તને કાંઈ જ નહિ કરું તને અલથ વચન આપું છું’

હવે ડોનો સ્વચ્છ થયો એણે સાત રાત પહેલા જે ભેયું હતું, બાવયું હતું અને વિચાર્યું હતું, તે સઘળું તેણે રાજાને યથાતથ્ય કહી સંભળાવ્યું તેણે જે રાણી, હાથી અને મહાવતની હકીકત કહી, તેમા રાજાને જરા પણ શંકા પડી નહિ આથી રાજાએ તેને ધનામ આપીને વિદાય કર્યો

રાજાની પડીમા અને ખાત્રી :

ડોસાને વિદાય કર્યા પડીથી, રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો કે-‘ખધી રાણીએમા કથી રાણી દુ ગીલા છે, તેનો નિર્ણય પહેલા જ કરી લેવો જોઈએ, તો એ માટે શો ઉપાય કરવો ?’

વિચાર કરને કરતો, રાજાએ ઉપાય શોધી કાઢ્યો ગજાએ લાકડાનો એક બનાવટી હાથી બનાવરાવ્યો એ હાથીને પોતાના અન્ત પુરમા જોડવીને, રાજાએ ખધી રાણીએને ત્યાં જોલાવી પડી ખધી રાણીએને આજ્ઞા કરી કે-‘આજે રાતના મેં એક સ્વપ્ન ભેયું છે તેનો મારે નિર્ણય કરવો છે માટે તમે બધા તમારા બધા વસ્ત્રોને કાઢી નાખીને, એક-પછી એક,

‘કપર ચઢી જાઓ !’

તદન એકાન્ત સ્થલ હતું અને રાજાની આસા હતી, એટલે બીજી બધી રાણીઓ તો, પોતપોતાના વસોને કાઢી નાખીને લાકડાના હાથી ઉપર ચઢી ગઈ અને ઉતરી ગઈ, પણ પેલી કુલટા રાણી તો, જેમની તેમ ઉભી રહી તેણીએ રાજાને કહ્યું કે- 'હુ તો આ બનાવટી પણ હાથીથી બીડ છું'

રાજાને એથી ગુસ્સો આવ્યો. એથી રાજાએ તેણીને માત્ર કમળ એવા કમળનાળથી જ ફટકો માર્યો ત્યાં તો એ રાણી બેઠી એટલા પણ મારને નહિ બમી ચકવાથી મૂંઝાંને પામી હોય, તેમ જમીન ઉપર પડી ગઈ એ પડી ગઈ એમ નહિ, પણ એણે બાણી બેઠને પછાડ ખાધી

રાજા તરત જ દબને કળી ગયો અને મનમાં સમજી ગયો કે- 'આ જ તે રાણી છે, કે જે રાણી વિષે પેલા ડોસો મને કહી ગયો' આમ છતાં પણ, વધુ ખાતરી કરવાને માટે, રાજાએ એ રાણીની પીઠને તપાસી જોઈ, તો માકળના પ્રહારના સોળ પડેલા જોયા

હવે રાજાના ગુસ્સાનો પાર રહે? રાજાએ ત્યાં ને ત્યાં જ એ રાણીને કહ્યું કે- 'મહોન્મત્ત હાથીની સાથે ક્રીડા કરતાં જય પામતી નથી અને આ લાકડાના હાથીથી જય પામે છે? લોખંડની સાકળના પ્રહારથી હર્ષ પામે છે અને કમળનાળના પ્રહારથી મૂંઝાં પામે છે?'

સારો રાજા કેવો હોય?

ગણીને ખ્યાલ આપવાને માટે, આટલું કહેવું બમ હતું- રાણી પણ સમજી ગઈ.

આટલું કહીને, રાજા સીધો જ વૈભારગિરિએ ગયો ત્યાં

તેણે પેલી વ્યભિચારિણી રાણીને પણ બોલાવી તેમ જ મહાવતને પણ પદ્મસ્તિને લઈને ત્યાં બોલાવ્યો.

રાજાની આજ્ઞાથી ત્યાં નગરજનો પણ એકત્રિત થઈ ગયા એ પછી, રાજાની આજ્ઞાને અનુસરીને, નગરજનો સમક્ષ મધ્યગી મહાકીર્તિ બહોર કરવામાં આવી, કે જેથી દોકો રાજાની ઉચ્ચ આજ્ઞાના રહસ્યને પણ મમણ શકે અને 'આ રાજ્યમાં આવા ગૂંહાની ભારેમાં ભારે શિશા થાય છે, માટે આવો ગૂંહો તો આપણે કરવો જ નહિ'—એવા પ્રકારનો નગરજનોને વિાધ પણ મળે.

રાજાએ ઉચ્ચ શામનવાજા હોય, પણ મૃખાં નહિ હોવા ભેદે મૃખાં જે રાજા બની જવા પામે, તો તે ઉચ્ચ શાસનવાળો બની શકે નહિ. રાજાએ દુષ્ટોને દમ્ભાર હોય, પણ સજ્જનોને સત્તાપના ન હોય. સારો રાજા તે કહેવાય, કે જે ગામ દુર્જનોને કડના ન હોય અને સજ્જનોને સહાય કરનાર હોય. જે રાજ્યમાં દુષ્ટો અને દુર્જનો કુશળબનીને ટોર કરી શકતા હોય અને સજ્જનો સરલ હોવાના કારણે જ સત્તા પનો ભોગ બનતા હોય, તે રાજ્ય મુશ્કેલ અથવા તો કદ્યાણુકારી રાજ્ય નથી. સજ્જનોને અને દુર્જનોને એક જ લાકડીએ હાકનાઈ રાજ્ય, પ્રજાજનોને સદાચારથી બ્રહ્મ કરનાર અને નીતિના નિયમોનું પણ ઉલ્લંઘન કરાવનાઈ નિવડે છે. એના યોગે, પ્રજાજનો દલથી જ રજવાની અને રજવાની કુટેવના ભોગ બની બચે—પૂર્વ-દાળના જે ઉત્તમ રાજાઓ હતા, તે પ્રજાનું નીતિનું કાળજી રાખતા તેમ જ ભારતીય સંસ્કૃતિનું એ

—તેની પૂજા જ
સહાયક બનતા

રાજ્યશાસન દ્વારા ભારતીય મસ્તૂતિનું કેવું આધ પર્વત થઈ રહ્યું છે, તે બતાવવું પડે તેમ નથી, કારણ કે—એવા ઉદાહરણો, આજે તો, હાલે ને પગલે જડી આવે છે

હાથીને પર્વતના શિખરે ચઢાવીને પડત મૂકાવવાની રાજાની આજ્ઞા

રાજાએ, પેલી રાણીને પણ હાથી ઉપર ચઢાવરાવી અને મહાવતની સાથે બેસાડી પત્રી મહાવતને આજ્ઞા કરી કે—‘પહેલા હાથીને આ પર્વતના શિખર ચઢાવ અને તે પત્રી હાથી પાસે પડતું મૂકાવ, કે જેથી હાથીની સાથે સાથે તમે બન્ને પણ કથકાઈ મરે.’

રાજાની આજ્ઞા મુજબ, મહાવતે પટ્ટહસ્તિને પર્વતના શિખર ઉપર ચઢાવ્યો. મહાવતે હાથીને એટલો બધો કેળવ્યો હતો કે—તે હાથી મહાવતને અને રાણીને લઈને પર્વતના શિખર ઉપર ચઢી ગયો.

શિખર ઉપર પહોંચી ગયા બાદ, મહાવતે, હાથીના એક પગને બહાર કઢાવ્યો અને ત્રણ પગે હાથીને સ્થિર રાખ્યો.

નગરજનો તો, એ દૃશ્યને જોઈને અચળો જ પામ્યા છેક શિખર ઉપર, એક પગને બહાર કાઢીને ત્રણ પગે હાથી સ્થિર ઉભો રહે, એ સામાન્ય વાત છે ? નગરજનોએ તો, હા—હાકાર કરી મૂકીને રાજાને કહ્યું કે—‘ગજન્ ! આપ જેમ રાજાઓના રત્ન સમાન છો, તેમ આ હાથી પણ હાથીઓમા રત્ન સમાન છે વળી, આ તો પશુ છે, એટલે આજ્ઞા મુજબ કાર્ય કરનાર છે, માટે આનો નાશ કરવો એ ઉચિત નથી.’

રાજાએ લોકોની એ વાતને સાંભળી ખરી, પણ ન

સાલજી જેવી કરી નાખી અને મહાવતને હુકમ કર્યો કે-
'હાથીને પડતું મૂકાવ !'

રાજાની આજ્ઞાને સાલજીને, મહાવતે હાથી પાસે તેનો ખીજો પગ પણ બહાર કઢાવ્યો અને માત્ર બે પગોના આધારે જ હાથીને ગિરિશિખર ઉપર સ્થિર ઉભો રાખ્યો.

આવા દૃશ્યને જોઈને, લોકો વધારે જોરથી પોકાર કરી ઉઠ્યા કે- 'આ હાથી તો કોઈ રીતિએ વધ કરવા યોગ્ય નથી '

એ વખતે જ રાજાએ માન્યુ નહિ રાજા તો મૂંગો જ રહ્યો મૌનનો અર્થ એ જ હતો કે- 'માગી આજ્ઞાનો અમલ થવો જ જોઈએ '

મહાવત એ વાતને સમજી ગયો, એટલે એણે છેલ્લો દાવ અજમાવ્યો હાથીના ત્રીજા પગને પણ તેણે બહાર કઢાવ્યો અને માત્ર એક જ પગ ઉપર હાથીને ગિરિશિખર ઉપર સ્થિર ઉભો રાખ્યો.

એ હસ્તિના આવા અદ્ભુત ચરિતને જોઈને, લોકો એના નાશને જોવાને માટે અમમર્શ બની ગયા ત્યાં ભારે હા-હાહાર મચી ગયો અને લોકોએ પોતપોતાના હાથીને ઉઠા કરીને રાજાને વિનવતા કહ્યું કે- 'હે નાથ ! આવી અદ્ભુત અને અજોડ ટેજવલીથી કેમવાએલા આ હાથીને, હજુ પણ બચાવી લેવો, એ જ યોગ્ય છે જેમ દલિલાવર્ત શખ દુર્લભ છે, તેમ આવો ખીજો હાથી મળવો એ પણ દુર્લભ છે આપ સ્વામી છે, માટે આપને જેટલી અને જેવી શિક્ષા કરવી યોગ્ય લાગે, તેવી અને તેટલી શિક્ષા અપનાવિએને કરી શકો છો, પરંતુ આ હાથી તો પગધીન પશુ હોઈને નિરપરાધી છે આપ જો હજુ પણ નહિ માનો અને હાથીનો નાશ જ

થવા દેશો, તો તે આપનો અવિવેક જ ગણાયે એ અવિ-
વેકથી આપને એવો અપયશ મળશે, કે જે અપયશને આપ
મહન કરી રાકશો નહિ આથી, હવે પણ આપ કાર્યાકાર્યનો
વિચાર કરીને, આ હાથીને પડતો અને અકાળે મરતો
બચાવી લો છેવટ કાઈ નહિ, તો અમારા ઉપરની મહેર-
બાનીને ખાતર પણ આપ આટલું કરો !'

એક પગે ઉભા નેનાની આરાધના યોગે મળેલુ અભયદાન

રાજા સમજી ગયો રાજાએ લોકોને કહ્યું કે- 'ભલે,
તેમ થાયો તમે મારા કહેવાથી મહાવતને કહો કે-હાથીનું
રક્ષણ કરી શકાય તેમ હોય તો તે રક્ષણ કરે !'

તરત જ લોકોએ મહાવતને પૂછ્યું કે- 'હે મહાવતશ્રેષ્ઠ !
એક પગે ઉભેલા હાથીની પામે, બાકીના ત્રણેય પગોને શિખર
ઉપર મૂકાવીને, હાથીને મહીસલામત પાછો નીચે ઉતારવાનું
તારામા સામર્થ્ય છે ?'

મહાવતે એ તકનો લાભ લઈને કહ્યું કે- 'રાજા જો અમને
બન્નેને અભયદાન આપતા હોય, તો આ હાથીને હું ક્ષેમ-
કુશળ નીચે ઉતારું'

લોકોએ પાછી તબાને વિનંતિ કરી લોકોના કહેવાથી,
રાજાએ મહાવતને અને રાણીને અભયદાન આપ્યું

રાજાએ અભયદાન આપતાની સાથે જ, મહાવતે એ
હાથીને કુશળતાપૂર્વક પર્વતના શિખર ઉપરથી છેક નીચે
જમીન ઉપર ઉતાર્યો પગી હાથીને ઉભો રાખીને, મહાવત
અને રાણી, હાથી ઉપરથી નીચે ઉતરી ગયા

રાજાએ તેમને કહ્યું કે- 'તમને મેં અભયદાન આપ્યું

છે, માટે હું તમને કાઈ જ શિક્ષા કર્યા વિના, મારા ગળથ માથી આસ્થા જવાની આજ્ઞા કરું છું.’

રાત્રીએ આ પ્રકારે આજ્ઞા કરવાથી, એ મહાવન અને એ રાત્રી, ત્યાંથી પરરાજ્યમાં જવાને માટે થાકી નીકળ્યા.

કથા-પ્રસંગનો ઉપનય

આ કથાના આગળના ભાગનું અત્રે આપણે પ્રયોજન નથી આ કથા કાગ, આપણે જોવાનું એ હતું કે-હાથી આર પગવાળો હોય છે, આ પગો દ્વારા જ આદવા વિગેરેની પ્રવૃત્તિ કરનારો હોય છે, આમ છતાં પણ, તેનામાં અવસર આવી હોય તો એક પગ ઉપર પણ પોતાના દેહનો અને પોતાના દેહ ઉપર બેઠેલાનો ભાર વહન કરવાની આશુત આવડત હતી, તો એ આવડતના પ્રતાપે, એ હાથી પોતે પણ અકાલ મરણથી ઉગરી ગયો તેમ જ મહાવન અને રાત્રી પણ હાથીની એ આવડતના પ્રતાપે જ અભયદાનને પામી શક્યા આવી જ ગીતિએ, એક માત્ર ચરણ-કરણાનુયોગ રૂપ એક ચરણ પણ જેનું મળજૂત હોય, દંડ હોય, તે એક વાર તો આકૃતને વટાવી જાય અને બાકીના ત્રણેય અનુયોગોના શ્રદ્ધા ભ્રમા મમર્થ જની લાય સમજવાનું એ છે કે-હાથી જે વખતે એક પગે ઉભો, તે વખતે તેના ત્રણ પગો હયાતિમાં નહોતા, એમ નહિ, ત્રણ પગોથી ગહિવ જ એનો દેહ હતો, એમ પણ નહિ, પરંતુ માત્ર તે વખતે ત્રણ પગો ઉપયોગમાં નહોતા એટલું જ ને ત્રણ પગો ઉપયોગમાં નહોતા, તે ત્રણ પગોને પણ એક પગ ઉપયોગમાં લાવી મકથો આમ, ચરણ-કરણાનુયોગમાં એવ જો સુધિર બન્યો રહે અને જો તે

લક્ષ્યવાળો હોય, તો તેને બાકીના ત્રણેય અનુયોગો પણ આવી મળ્યા વિના રહે નહિ વળી, ચારપણુ પ્રાણી એક પગે ફેટલીક વાગ ઉભુ રહી ગરે ? બહુ થોડી વાર એમા જો એને આધાર ન મળે, તો એ ગળડી પડે તેમ ચરણ-કરણાનુયોગની આ પ્રકારે પ્રધાનતા ખરી, પરંતુ ગેષ અનુયોગો તરફ દુર્લક્ષ્ય તો નહિ જ હોવુ જોઈએ

મારૂં લક્ષ્ય હોય તો ચરણ-કરણાનુયોગ પરમ ઉપકારક

ચરણ-કરણાનુયોગની સફલતા પણ, છવ દ્રવ્યની શુદ્ધિમા જ રહેતી છે જે ચરણ-કરણાનુયોગ, છવ દ્રવ્યની મલિનતાનો નાગક અને છવ દ્રવ્યની શુદ્ધિનો સાધક ન હોય, તે ચરણ-કરણાનુયોગ, એ વાસ્તવિક પ્રકારનો ચરણ-કરણાનુયોગ જ નથી એમ તો અભયો અને દુર્ભયોએ પણ ચારિત્રા ચારાનુ પાલન ધણું કર્યું છે, છતાં પણ તેમનો મસાર એથી છેદાયો નથી મેરૂ પર્વત જેવટો ઢગલો થાય, એટલા આધા હાથમા આબ્યા અને ગયા, એવું માલજ્યુ છે ને ? એવું ચાથી બન્યું હશે ? ત્યાંહેયે વિપરીત ભાવ જોડેલો જ માત્ર વિપરીત ભાવ જોડેલો-એમ જ નહિ, પણ એનો આગ્રહ પણ જોડેલો ન્યા વિપરીત ભાવ રૂપ જોર હેયે પડ્યુ હોય, ત્યા ચરણ-કરણાનુયોગ ગમે તેટલો મમર્થ હોવા છતાં પણ કરે શુ ? છેવટ વિપરીત ભાવનો જો આગ્રહ ન હોય અને જો જોઈ મમત્તવનાર મળે તો વિપરીત ભાવને તજતા વાર લાગે તેમ ન હોય, તો ચ ચરણ-કરણાનુયોગ કાયદો કરે એટલે ચરણ-કરણાનુયોગની આ જે મહત્તા વર્ણવાય છે, તે છવના સારા લક્ષ્યની અપેક્ષાથી જ વર્ણવાય છે જેનું લક્ષ્ય ખરાબ

નથી, ખરાબ લક્ષ્યનો જેને આગ્રહ નથી, એવો જીવ ચરણ-
કરણાનુયોગના પ્રતાપે, નિર્મલતાને પામતે પામતે પરિપૂર્ણ
નિર્મલતાને પામી શકે છે વિશેષ જ્ઞાનથી રહિત એવા પણ
જીવને, જે તેનું લક્ષ્ય સારું હોય છે, તો ચન્દ્ર-કરણાનુયોગ
પરમ ઉપકારનું કાળજી બની જાય છે જ્ઞાનીએ પણ ચન્દ્ર-
કરણાનુયોગના આલબનને શરૂ કરીને જ તરવાનું છે ટોઈ
જ્ઞાની ચરણ-કરણાનુયોગના આલબન વિના તરી પ્રત્યો
નથી એટલે સામાન્ય પ્રજાના પણ સાચા જ્ઞાનવાળો, જે
ચરણ-કરણાનુયોગમાં ખરાબર સુસ્થિર બની જાય, તો એનો
નિસ્તાપ થયા વિના ગહેતો જ નથી

મુનિ બનવાની ભાવના છે?

માધતુપ નામે જોળખતા મુનિવરની આપણે વાત કરી
ગયા હીએ જેમને 'મા રુપ' અને 'મા તુપ' એટલું પણ
માદ રહી શકે નહિ, એવા મુનિ દેવલજ્ઞાનને પામ્યા, તે પ્રતાપ
કેનો? એમના લક્ષ્યમાં ખામી જરા થ નહોતી, પણ ચરણ-
કરણાનુયોગની મહાયતા વિના, એ દેવલજ્ઞાનને પામી શકત
ખરા? એક માત્ર ચન્દ્ર-કરણાનુયોગના આલબનને મજ
બૂતપણે પકડી રહીને, એ મહામુનિ આરેય અનુયોગોને પામી
ગયા આથી જ, જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે કે-અષ્ટ પ્રવચનમાતાનું
જ્ઞાન હોય, અધિક જ્ઞાન ન પણ હોય, તો ય મુનિપણું હોઈ શકે,
પણ ચરણ-કરણાનુયોગ વિના મુનિપણું હોઈ શકે નહિ તમે
આજે ભલે મુનિ નથી, પણ તમારી ભાવના તો મુનિ બન
વાની હોવી જ જોઈએ મુનિપણાના પાલન
એ બહુ વિચારવા

કેળવ્યુ કેળવાય છે કેળવણીને લીધે, હાથી જેવું વજનદાર પ્રાણી પણ જો એક પગે ખડા ગહેવાની તાકાત મેળવી શકે છે, તો તમે તો માણસ છો તમારા દિલમાં એ વાત વર્તી જવી જોઈએ કે- 'મુનિપણા વિના નિસ્તાર નથી અને મારે વહેલામાં વહેલી તકે મુનિપણાને પામવું છે' શારીરિક નબળાઈ પણ ન જ હોઈ શકે-એમ નહિ, પરંતુ આજે ઘણાઓ તો ખાલી બહાના તરીકે અને પોતાની બેઠકકારીને છપાવવાને માટે એવી વાત કહે છે, માટે આ મૂલ્યન કર્મ

કર્મોદય અન્તગય કરનારો હોઈ શકે છતાં ય મુનિપણાની
ભાવનાને વેગ આપ્યા કરવો

પ્રશ્ન-૦ મુનિપણાને પામવાની તીવ્ર ભાવના હોવા છતાં પણ ધર્મમાં ઝટ પ્રવૃત્તિ થઈ શકતી નથી, ત્યારે સસારની ભાવના એટલી ભેરહા- ન હોય તો પણ તેમાં ઝટ પ્રવૃત્તિ થાય છે, તો તેનું કાર્ણ કારણ તો હશે ને ?

જો આ વાત સમજાવવું જોઈએ અને પ્રમાણિકપણાથી પણ સહિત હોય, તો કહેવું જોઈએ કે-એ પણ બનવાનોગ છે એનું કારણ એ છે કે-અસારની ભાવનાને વેગ આપે, તેને અનુસાર પ્રવૃત્તિ કરાવે, એવા કર્મો આત્માને વળગેલા છે ત્યાં કર્મો જેમ સહાયક બને છે, તેમ મોક્ષની સાધનામાં કર્મો અન્તગય કરનારા પણ બને છે મોક્ષની સાધના, ક્ષયોપશમની માથે ત્યારે આત્માના પુરુષાર્થનો યોગ થાય છે ત્યારે થઈ શકે છે અને આત્માને પુરુષાર્થ કરવામાં ઉત્સાહિત બનતા અટકાવે અને આત્માના પુરુષાર્થને તોડી પાડવાને માટે મધે, એવો ય કર્મોદય હોઈ શકે છે આથી, સસારની

સામાન્ય ભાવનાથી પણ ઝટ પ્રવૃત્તિ થાય અને મુક્તિની સાધનાની ભાવના એના કરતા જોગદાર હોય તો મ તેમા ઝટ પ્રવૃત્તિ ના થઈ શકે-એ શક્ય છે, પરંતુ, ખરી વાત એ છે કે-આપણા કર્મો તેવા છે કે નહિ, તેનું આપણને જ્ઞાન નથી આપણા તેવા પણ કર્મો ક્યારે હલકા બન્યા કે બનશે, તે આપણે બાણી શકતા નથી આથી, એના આધારે જેમી ન રહેવાય જોજ મુક્તિની સાધનાની ભાવનાને, મુનિપણની ભાવનાને, વેગ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો કરવો એ ભાવનામા અને એ પ્રયત્નમા પણ કર્મોને નિર્જરવાની તાકાત છે એ ભાવનાને વેગ આપવાનો પ્રયત્ન કરતે કરતે એક દહાડો ઠેકાણું પડી જાય, પણ કર્મોના નામે લમબે હાથ હાથને જેમી રહે, તો વળે શું ? જોજ વિચાર કરવો, વારંવાર વિચાર કરવો કે- 'આટલા બધા મુનિઓ મુનિપણાનું પાલન કરે છે અને હું કેમ મુનિપણાનું પાલન કરી શકું નહિ ? ' એટલે સ્વચ્છ-કરણાનુયોગને પામવાને માટે તો, ખૂબ જ લાલાયિત તથા પ્રયત્નશીલ બની જવું જોઈએ

૧૪-જ્ઞાન-ચરણ •

જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલ

નવાગી ટીકાકાર તરીકે મુખ્યમિદ્ધ થયેલા, પરમ ઉપકારી આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્ચરણ મહારાજ, પંચ ભાગસૂત્ર શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની રચના કરવાને માટે પ્રવૃત્તિશીલ બનતા, પહેલા તો તેઓએ મગલાચરણ કર્યું અને તેની સાથે અભિધેમનુ ઉચ્ચારણ પણ કર્યું તે પગીથી, તેઓએ પોતે રચવા ધારેલા ‘વૃત્તિ’ રૂપ શાસ્ત્રની પ્રસ્તાવના શરૂ કરી પ્રસ્તાવનામા, ટીકાકાર મહર્ષિએ, આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રને સમુન્નત જયકુન્જરની સાથે ઘટાવેલ છે ટીકાકાર મહર્ષિએ જયકુન્જરના નામનિર્દેશ માત્રથી જ ઘટના કરી નથી, પરંતુ આ ઘટના કેવી રીતિએ બંધબેસતી છે, એ પણ સખ્યાબધ વિશેષણ દ્વારા વર્ણવેલ છે એ વિશેષણો પૈકીના અગીઆર વિશેષણો તો આપણે જોઈ આબ્યા હવે બારમું વિશેષણ બારમા વિશેષણ તરીકે ટીકાકાર મહર્ષિએ કરમાવેલ છે કે-

‘ જ્ઞાનચરણનયનયુગલસ્ય ’

એટલે કે-જયકુન્જરને જેમ બે નયનો હોય છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રને પણ બે નયનો છે જયકુન્જરના બે નયનો કયા, એવું પૂછવું નહિ પડે, પણ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના બે નયનો કયા, એવું તો પૂછવું પડે, કેમ કે-આ તો ઘટના છે

ટીકાકાર મહર્ષિએ, એટલા જ માટે, આ બારમા વિશેષણમા ખૂલાસો કર્યો છે અને જણાવ્યું છે કે-જ્ઞાન અને ચરણ રૂપ નયનયુગલ છે જેને, એવું આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર છે

દેખાડનાર અને દોરનાર

આ વિશેષણ દ્વારા, ટીકાકાર મહર્ષિ દર્શાવી રહ્યા છે કે-જ્ઞાન પણ નયન રૂપ છે અને ચરણ એટલે આગ્નિ પણ નયન રૂપ છે જેને બંને ય નયનો હોય, તે જ વ્યવહારમા પણ દેખતો કહેવાય છે, કારણ કે-જે આખ વિનાનાને જેમ આધરો કહેવાય છે, તેમ એક આખ વિનાનાને કાણીઓ કહેવાય છે, અહીં કાંઈ-કહેશે કે-જ્ઞાન તો સ્વ-પરમક્રાશક હોવાથી નયનની ઉપમાને પામી શકે, એ અપેક્ષાએ જ્ઞાનને નયનની ઉપમા આપવી-એ બ્યાજબી ગણાય; પણ ચરણને-આગ્નિને નયનની ઉપમા આપવી, એ કેમ બ્યાજબી ગણાય ? પરંતુ, જ્ઞાનની જેમ ચરણ પણ નયનની ઉપમાને પામી શકે છે નયનો માત્ર દેખનારા જ હોતા નથી, પરંતુ દેખાડનારા અને દોરનારા પણ હોય છે નયનો, વસ્તુતઃ પોતે દેખતા નથી નયનો દ્વારા, આ શરીરની અદર રહેલો જે આત્મા, તે દેખી શકે છે, આ શરીરમા જે આત્મા ન હોય, આ શરીર જે ખાલી જોણું જ હોય, તો આ નયનો કરે શું ? કાંઈ જ ભેદ શકે નહિ મુશ્કેલી ભેદ શકે છે ખરું ? નહિ જ. ત્યારે નયનો, એ વસ્તુતઃ તો શરીરધારી જીવને દર્શમાન પદાર્થોને જોવાનું સાધન છે, એ છે. નયનો દેખાડનાર બનીને દોરનાર જોયું તેની નજીકમા જવાની.

બનાવવાની કે તેનાથી બચતા રહેવાની, એમ કાઈક ને કાઈક વૃત્તિ પેદા થાય છે અને એ વૃત્તિ ક્રમશઃ આચરણ રૂપે પણ પરિણમે છે. આમ નયનો દોરનારા પણ બને છે, એટલે નયનો દ્વારા જ્ઞાનનો અને આચરણનો યોગ સધાય છે. જો આ દ્વિબિન્દુથી, ટીકાકાર મહર્ષિએ કરેલી આ નયનયુગલની ઘટનાને વિચારવામાં આવે, તો તે બરાબર બસબેસતી થઈ જાય છે.

જ્ઞાન અને ચરણનું દાન કરે છે

નયનના યુગલની સાથે, જ્ઞાન-ચરણના યુગલની ઘટના કરીને, ટીકાકાર મહર્ષિએ કમાલ કરી દીધી છે. આ ઘટનામાં તો, ટીકાકાર મહર્ષિએ, શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનો અને એથી કહો કે-શ્રી જૈન શાસનનો પણ સાર સમર્પિત કરી દીધો છે. શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલ દ્વારા મોક્ષ માર્ગને દેખાડે છે અને મોક્ષમાર્ગ દ્વારા છે શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર માત્ર જ્ઞાન જ ઠરાવે છે-એમ નહિ, પરંતુ આ જ્ઞાનને પામીને શું શું કરવું જોઈએ અથવા તો આ જ્ઞાનનો કેવી કેવી રીતિએ સદુપયોગ કરવો જોઈએ-એને પણ દેખાડે છે. શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર, માત્ર સ્વરૂપનું અથવા હકીકતોનું જ વર્ણન કરતું નથી, પણ સ્વરૂપનું અને હકીકતોનું વર્ણન કરીને, જીવને શું લાભદાયક છે અને શું હાનિકારક છે તેમ જ જે લાભદાયક છે તે શાથી લાભદાયક છે અને જે હાનિકારક છે તે શાથી હાનિકારક છે-એ વિગેરે જણાવવાની સાથે, જીવને તજવા યોગ્યને તજવાની અને આચરવા યોગ્યને આચરવાની પ્રેરણા પણ કરે છે, તેનો ઉપાય પણ બતાવે છે અને તે ઉપાયના ચરણમાં જે જે વિઘ્નો આવવા મલપિત છે-તેનું નિર્દર્શન

કરાવીને, તે તે વિધોને કેમ કરીને નિષ્ફલ બનાવવા, એ પણ બતાવે છે આમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર દેખાડવાનું અને દોરવાનું કાર્ય કરવા દ્વારા, જ્ઞાનનું અને ચરણનું દાન કરે છે તમે બાલો છો કે-જે દેખી શકે નહિ, તે દેખાડી શકે નહિ. જેણે જે જોયું જ ન હોય, તે તેને દેખાડે શી રીતિએ ? કોઈ કહ્યે કે-આધજો બનેલો માણસ પણ દેખાડી શકે છે, પણ તેણે સમજવું જોઈએ કે-તે જ્યારે આધજો નહોતો અને દેખતો હતો, ત્યારે તેણે જે જોયેલું અગર બાલેલું તેને તે દેખાડી શકે છે જે જોયું-બાલ્યું ન હોય, તેને દેખાડી શકાય જ નહિ, એ સ્પષ્ટ વાત છે આ વાત ઉપરથી તમે સમજી શકશો કે-અહીં ટીકાકાર મહર્ષિએ એક જ્ઞાન રૂપ અને બીજું ચરણ રૂપ-એમ જે બે નયનો શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના જણાવ્યા છે, તે તદ્દન બરાબર જ છે

જેને જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલની પ્રાપ્તિ થાય છે,
તે આંતરિક અને બાહ્ય ૬ બોધી બનીને
આંતરિક અને બાહ્ય સુખોને પામે ॥

શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર, જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલ દ્વારા જીવને કયા દોરી બાંધે છે ? કહો કે-જીવને મોક્ષની તરફ દોરી જઈને મોક્ષે પહોંચાડે છે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનું આ નયનયુગલ એવું છે કે-જે કોઈ આ સૂત્રને સાચી રીતિએ બાળી શકે, યથાર્થ સ્વરૂપે હૈયામાં પરિણમાવી શકે, તેને પણ જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલ પ્રાપ્ત થાય, શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલ દ્વારા, જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલવાળો બનીને, એ જીવ કમે કરીને 'મોક્ષે પહોંચી

જાય જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલ દ્વારા મોક્ષે પહોંચવું, એ
જ જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલની પ્રાપ્તિનું પરમ ફલ છે, પણ
તે પહેલાં મ, જીવને જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલની પ્રાપ્તિથી,
ધણા, લાભો થાય છે જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલથી દેખનાર,
દેખાડનાર, દોરાનાર અને દોરનાર બનેલો જીવ, આંતરિક
તેમ જ બાહ્ય-ઉભય પ્રકારના હુ ખોથી નિવૃત્તિને પામે છે
અને આંતરિક તેમ જ બાહ્ય-ઉભય પ્રકારના સુખોને પામ
નારો બને છે જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલ જે જીવને મળે છે,
તે જીવ, આંતરિક દષ્ટિએ ભોંઈએ તો સૌથી પહેલાં પાપ
કરવાના ભાવની પીડાથી બચી જાય છે, પાપ કરવાના ભાવની
પીડાથી બચવાને લીધે, તે જીવ પાપાચરણને છૂપાવવા આદિની,
પીડાથી પણ બચી જાય છે એને લીધે, એ વિવિધ ભયોની
આશંકા રૂપ પીડાથી પણ બચી જાય છે તેને કોઈની પણ
ખુશામત કરવા રૂપ પીડા પણ લોગવવી પડતી નથી આમ
આંતરિક હુ ખોથી નિવૃત્ત બનેલો એ જીવ, સમાધિલાવનું
જે પરમ સુખ છે, તેને લોગવનારો બને છે, સમ્યક્દર્શન,
સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રની ભાવનાઓ, વિચારણાઓ
તથા તેના પરિણામોમાં, તે જીવ રમણ કરતો થકો તો, ચક્ર
વર્તીના મ, સુખને ટપી જાય અથવા તો દેવ-દેવેન્દ્રાના મ-
સુખને, ટપી જાય, એવા પરમ સુખનો, અનુભવ કરે છે, એવા
જીવને, મુક્તિનું જે પરમ સુખ છે, તેની બાબતે આ સંસાર
રમાં પણ અનુભવ થાય છે, આ પ્રકારે આંતરિક હુ ખોથી
નિવૃત્તિને અને આંતરિક સુખની રમણતાને પામેલો જીવ,
બાહ્ય હુ ખોથી, બચીને બાહ્ય સુખોને, પામનારો, પણ બને
છે. એની જરૂરીયાતો, અત્યંત ઘટી ગઈ હોય છે, તેને લીધે,

ધણા એવા બાહ્ય દુ જો તો એના છાયે પણ આવી શકતા નથી પૂર્વસચિત કર્મોના ઉદયથી કદાચ રોગાદિષ્ટ કષ્ટો તેને આવે છે, તો પણ જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલવાળા બનેલા 'એ' જીવને, 'એ' દુ જો પણ સુખના 'આગમનના માર્ગને સાફ અને સ્વચ્છ બનાવી રહ્યા હોય એવા લાગે છે એ સમજે છે કે-આ 'કર્મો આત્માથી વિખુટા પડવા માડયા અને આત્મા એથી 'લુપ્તકર્મી' બનવા માગ્યો' કર્મવિહિત દશા, એ જ પરમ સુખ મય' દશા છે તે દશા જેમ જેમ કર્મો જાય, તેમ તેમ 'નિવૃત્તિ'ની બને આવી સુખજન લીધે, એને રોગાદિષ્ટ કષ્ટો 'પણ, અન્ય જીવોની' જેમ પીડાકારી બની શકતા નથી વળી, જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલવાળા જીવને જો પુણ્ય બધાય છે, તો તે પણ પુણ્યાનુબધી પુણ્ય બધાય છે એવા જીવને ધણી કર્મનિર્જરા થાય અને બંધ થાય તો પુણ્યાનુબધી પુણ્યનો જ બંધ થાય એટલે એ જીવ નસારમા સારી ગતિને પામે, લોગો પંથોગની ઉત્તમ ઉત્તમ સામગ્રીને પામે અને તેમા તે આશ્રય બને નહિ પણ તેનો વિરાગ ભેરહાર બને આમ, સસારમા પણ, જ્યાં સુધી રહેવું પડે ત્યાં સુધી બાહ્ય અને આંતરિક સુખની પ્રાપ્તિ થાય અને પરિણામે મોક્ષસુખની પ્રાપ્તિ તો થાય જ જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલને પામ્યાનુ આ ફલ છે તે જીવ પોતે તો આ ફલને પામે જ છે, પરંતુ તે જીવથી અન્ય જીવોનું પણ ઘણું દુ ખ ટળી જાય છે અને અન્ય જીવોને મ ઘણું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે

જ્ઞાન-ચરણને કાર્ય-કારણનો સર્વવ

આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમા જ્ઞાન અને ચરણ-ઉલ્લસનું

જાય જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલ દ્વારા મોક્ષે પહોંચવું, એ જ જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલની પ્રાપ્તિનું પરમ ફલ છે, પણ તે પહેલાં મ, જીવને જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલની પ્રાપ્તિથી, ઘણા, લાભો થાય છે જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલથી દેખનાર, દેખાડનાર, દોરનાર અને દોરનાર બનેલો જીવ, આંતરિક તેમ જ બાહ્ય-ઉભય પ્રકારના દુષ્ટોથી નિવૃત્તિને પામે છે અને આંતરિક તેમ જ બાહ્ય-ઉભય પ્રકારના મુખોને પામ નાશે બને છે જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલ જે જીવને મળે છે, તે જીવ, આંતરિક દષ્ટિએ જોઈએ તો સૌથી પહેલાં પાપ કરવાના ભાવની પીડાથી બચી જાય છે પાપ કરવાના ભાવની પીડાથી બચવાને લીધે, તે જીવ પાપાચરણને છુપાવવા આદિની પીડાથી પણ બચી જાય છે એને લીધે, એ વિવિધ ભયોની આશંકા રૂપ પીડાથી પણ બચી જાય છે તેને કોઈની પણ ખૂશામત કરવા રૂપ પીડા પણ ભોગવવી પડતી નથી આમ આંતરિક દુષ્ટોથી નિવૃત્ત બનેલો એ જીવ, સમાધિલાવનું જે પરમ મુખ છે, તેને ભોગવનારો બને છે સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રની ભાવનાઓ, વિચારણાઓ તથા તેના પરિણામોમા તે જીવ રમણ કરતો થકો તો, થક વર્તીના, મ સુખને ટપી જાય અથવા તો દેવ-દેવેન્દ્રના મ સુખને, ટપી જાય, એવા પરમ મુખનો અનુભવ કરે છે એવા જીવને, મુક્તિનું જે પરમ મુખ છે, તેની આખીનો આ સસારમા, પણ અનુભવ થાય છે, આ પ્રકારે આંતરિક દુષ્ટોથી નિવૃત્તિને અને આંતરિક મુખની રમણવાને પામેલો જીવ, બાહ્ય દુષ્ટોથી, બચીને, બાહ્ય મુખોને, પામનારો, પણ બને છે. એની જરૂરીયાતો, અત્યંત ઘટી ગઈ હોય છે, તેને લીધે.

ધણા એવા બાહ્ય દુ-ખો તો એના છાયે પણ આવી શકતા નથી. પૂર્વતથિત કર્મોના ઉદયથી કદાચ રોગાદિક કબ્જો તેને આવે છે, તો પણ જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલવાળા બનેલા 'એ' જીવને, એ દુ-ખો પણ સુખના આગમનના માર્ગને સાફ અને સ્વચ્છ બનાવી રહ્યા હોય એવા હોય છે એ સમજે છે કે-આ કર્મો આત્માથી વિખુટા પડવા માડયા અને આત્મા એથી 'લઘુકર્મી' બનવા માંડ્યો' કર્મશક્તિ દશા, એ જ પરમ સુખ મય દશા છે. તે દશા જેમ જેમ કર્મો જાય, તેમ તેમ 'નજદિકની બને આવી સમજને લીધે, એને રોગાદિક કબ્જો' પણ, અન્ય જીવોની જેમ પીડાકારી બની શકતા નથી વળી, જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલવાળા જીવને એ પુણ્ય બધાય છે, તો તે પણ પુણ્યાનુબધી પુણ્ય બધાય છે એવા જીવને ધણી કર્મનિર્જંગ થાય અને બંધ થાય તો પુણ્યાનુબધી પુણ્યનો જ બંધ થાય એટલે એ જીવ નસારમા સારી ગતિને પામે, લોગો પલોગની ઉત્તમ ઉત્તમ સામગ્રીને પામે અને તેમા તે આમજા બને નહિ પણ તેનો વિરાગ ભેરહાર બને આમ, સસારમા પણ, જ્યાં સુધી રહેવું પડે ત્યાં સુધી બાહ્ય અને આંતરિક સુખની પ્રાપ્તિ થાય અને પરિણામે મોક્ષસુખની પ્રાપ્તિ તો થાય જ જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલને પામ્યાનું આ ફલ છે તે જીવ પોતે તો આ ફલને પામે જ છે, પરંતુ તે જીવથી અન્ય જીવોનું પણ ઘણું દુ-ખ ટળી જાય છે અને અન્ય જીવોને ય ઘણું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

જ્ઞાન-ચરણને કાર્વ-કારણનો સર્વવ

આ 'શ્રી ભગવતી' સૂત્રમા જ્ઞાન અને ચરણ-ઉલ્લસનું

નિરૂપણ છે આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર એવી રીતિએ જ્ઞાનદાન કરે છે કે—તત્ત્વસ્વરૂપનું જ્ઞાન પણ યાત્ર અને ચરણની પ્રેરણા તથા દોરવણી પણ મળે જે જ્ઞાનદાન આવા પ્રકારનું નથી હોતું, તે જ્ઞાનદાન વસ્તુતઃ જ્ઞાનદાન જ નથી. જે જ્ઞાન, ચરણ કહેતા ચારિત્રને ઘસડી લાવે, તેને જ સાચું જ્ઞાન કહેવાય જે જ્ઞાનમાં ચારિત્રને ઘસડી લાવવાનું સામર્થ્ય નથી, તે જ્ઞાન વસ્તુતઃ તો જ્ઞાન જ નથી. ચારિત્રને લાવવાના સામર્થ્ય વિનાનું જ્ઞાન તો વાઝીયું છે બન્યા સાચું જ્ઞાન હોય છે, ત્યાં ચારિત્રનો ભાવ અવશ્ય હોય છે ચારિત્રના ભાવનો અભાવ અને જ્ઞાનનો સફળાવ—એ બે સાથે બની શકે એવી વસ્તુઓ જ નથી ચારિત્રના ભાવથી વિહોણું જ્ઞાન, એ અજ્ઞાન છે અથવા મિથ્યાજ્ઞાન છે જ્ઞાન સાથે ચારિત્રનો આવો સંબંધ હોઈને જ, જ્ઞાન—ચરણને અહીં જે નયનયુગલની ઉપમા આપવામાં આવી છે, તે સાર્થક કરે છે જ્ઞાનને અને ચારિત્રને જો કરે પછી સંબંધ જ ન હોત, તો તો આ ઉપમા સાર્થક કરત નહિ, પણ આ તો સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રની વાત છે સમ્યગ્જ્ઞાન જેમ સમ્યક્ચારિત્રને તત્કાલ કે પરપરાએ પણ અવશ્ય ઘસડી લાવે છે અને સમ્યગ્જ્ઞાન જેમ સમ્યક્ચારિત્રના ભાવથી ઠઠી પણ શૂન્ય હોઈ શકતું જ નથી, તેમ સમ્યક્ચારિત્ર પણ સમ્યગ્જ્ઞાન રૂપ શુણ્ણને વૃદ્ધિ પમાડતે પમાડતે આત્મામાં રહેલા અનન્તજ્ઞાનશુણ્ણને પ્રગટાવનાડે બને છે સમ્યક્ચારિત્રને પામેલો જીવ, સમ્યગ્જ્ઞાનના ઉપાર્જન આદિના ભાવથી, કદી પણ શૂન્ય હોઈ શકતો જ નથી એટલે સમ્યગ્જ્ઞાનના અને સમ્યક્ચારિત્રના પરસ્પર કાર્ય—કારણ ભાવના સંબંધને જે સમજી શકે, તે તો એમ જ કહે કે આ બંને આત્માની વિશિષ્ટતા છે એમ જ કહે

બણતર, ગણતર અને ગજતર-એ ત્રણેયની જરૂર

દુનિયામાં પણ કહેવાય છે કે—બણતર, ગણતર અને રજતર ત્રણેય જોઈએ જે બણે હોય પણ ગણે ન હોય, તેનું બણતર નકામું, અને જે બણે તથા ગણે હોય પણ જે રજતો ન હોય, તેનું બણતર ને ગણતર નકામું ! ગણતર વિના બણતર નકામું અને ગજતર વિના બણતર તથા ગણતર નકામું આ વાતને, તમે તમારા વ્યવહારમાં તો જરાબર સમજો છો, આજ સુધીમાં તમે પણ ‘બણતર, ગણતર અને રજતર-એ ત્રણેય જોઈએ’—એવી મલાહ તો અનેક વાર અનેકોને આપી હશે જે બણે હોય પણ ગણે ન હોય, તેને તમે જીન્દગીમાં કેટલીય વાર ખૂર્ખ ઠણો હશે જે બણેલો-ગણેલો હોય પણ રજવા તરફ તક્ય ન આવતો હોય, તેને તમે ‘આજમ્મ પાઠા જેવો’ અથવા તો ‘શોક’ અથવા તો ‘બણ તરને લજવનારો’ વિગેરે વિશેષણો પણ આપ્યા હશે આ તો તમારા પોતાના અનુભવની અને તમને ઝટ ખ્યાલમાં આવે એવી વાત છે ને ? દુનિયામાં જેઓ સ્થૂલ જીવિના કે જહાજરત જેવા ગણાય છે, તેઓ પણ મોટે ભાગે આવી વાતને ઝટ સમજી જાય ॥ કેમ ? ખબર છે કે—રજતર જોઈએ, રજતર માટે ગણતર જોઈએ અને ગણતર માટે બણતર જોઈએ તમે પૌદ્ગલિક ગજતરમાં રાચો છો, જોટલે એ દૃષ્ટિએ તમને આવો વિચાર આવે છે અને જેઓ આત્માના રજ તરને સમજે, તેમને એ દૃષ્ટિએ પણ આવો વિચાર આવે, પણ આ

છે—એમાં તો કોઈનાથી પણ નોંધાડી

જે જે નહિ તમારો છેકરો જો.

પણ ગણ્યો ન હોય, તો તમને હું ખ થાય છે અને તમારો
 છોકરો ભણેલો-ગણેલો ચતુર હોય, પણ જો જો રણવા તરફ
 લક્ષ્ય આપતો નથી, તો એથી તમને વધારે હું ખ થાય છે
 અરે, છોકરો ભણ્યો-ગણ્યો ઝોછુ હોય, પણ જો તે રણતર
 તરફ લક્ષ્ય ગમીને સાડ રણી લાવતો હોય, તો તે તમને
 ગમે છે અને એમ થાય છે કે-‘આ છોકરો વગર ભણ્યે-
 ગણ્યે પણ કેટલો બધો શણો છે ? જો આ છોકરો વધારે
 ભણ્યો-ગણ્યો હોત, તો કેટલું બધું સાડ થાત ?’ આથી તમને
 થાય છે ને ? આ ઉપરથી તમે સહેલાઈથી મમલ શક્યા હશે
 કે-જ્ઞાનને અને ચારિત્રને કેવો નિકટનો અને કેવો આવશ્યક
 સબંધ છે ? એટલે આત્મ જે સમજે, તે એકલા ‘જ્ઞાનને
 મહત્તા આપે ખરો ? ચારિત્રની જરૂરને’ લોપે ખરો ? નહિ
 જ એ તો કહે કે-જ્ઞાન ખરૂં તે, કે જે ચારિત્રને લાવે અને
 ચારિત્ર ખરૂં તે, કે જે એવા પ્રકારના જ્ઞાનના ઉપાર્જનને માટે
 જીવને ખૂબ ખૂબ ઉત્સાહિત બનાવે દીકાકાર મહર્ષિએ જ્ઞાન
 અને ચરણને નયનયુગલની જે ઉપમા આપી છે, તે કેટલી બધી
 ચોખ્ખી છે-તે તમારા ખ્યાલમાં આવે, એ માટે આ વાત છે

તમારા જાણવામાં ધૂળ પડી

પેલા ચોકની વાત તો પ્રાય તમે માલખી હશે એની
 ભેરીને પણ કેવું કહેવું પડ્યું ? કહેવાય છે કે-

જાણુ જાણુ શુ કરે ?, ધન લઈ ગયા દૂર;

ચોકાણી કરે ચોકને, તારા જાણુ પગમાં ધૂળ

શાથી ભેરીને એમ કહેવું પડ્યું કે-‘તમારું જાણુ
 ધૂળમાં પડ્યું ?’ એ માટે કે-જાણીને, જાણવાના પરમાર્થ રૂપ

ને આચરણુ, તેને એ શેઠે આચર્યું નહિ માટે!

એ વાત એવી છે કે-એક શેઠના ઘરમા રાત્રિના વખતે ચોરો આવ્યા ચોરોએ આવીને શેઠના ઘરની ભીંતને કોચીને બાકોડ પાડવા માડ્યુ, ત્યારે તેના અવાજને સાલણીને શેઠ પણ જાગી ગયો અને શેઠાણી પણ જાગી ગઈ

શેઠાણીએ ધીરથી શેઠને કહ્યું કે-‘સાલણો છો? કોઈ આપણી ભીંતને કોચતુ લાગે છે!’

શેઠે કહ્યું કે-‘હુ જાણુ છુ’

શેઠાણી સમજી કે-શેઠ જાગે છે અને જાણે છે, એટલે વાધો નહિ એના મનને કે-ચોરો ઘરમા પેસે તે પગથી શેઠે એમને સપડાવવાનો અને પકડાવવાનો વિચાર કર્યો હશે આથી શેઠાણી મુગી પડી રહી

થોડી વાર થઈ એટલે પેલા ચોરો તો શેઠના ઘરની ભીંતને કોચીને ઘરમા દાખલ થયા શેઠ-શેઠાણી મુગા જ પડ્યા રહ્યા છે ચોરોએ તપાસ કરી, તો તેમને લાગ્યું કે-ઘરમા કોઈ જાગતું નથી આથી તેઓ તે ઓરડામા ગયા, કે જે ઓરડામા તીલેરી હતી

ચોરોએ ત્યા જઈને તીલેરીને તોડવા માડી, તો થ શેઠ તો હાલ્યા થ નહિ, એટલે શેઠાણી પાલી અધીર બની એણે ધીરે રહીને શેઠને હટાવ્યા અને કાનમા કહ્યું કે-‘તીલેરી તોડે ા’

શેઠે કહ્યું કે-

પાલી

એમા ને

અહાર કાઢ્યુ,

હૂપી રીતિએ બેસા જ કરે ।

જ્યાં ચોરોએ પોટકુ ઉપાડવા માડ્યું, એટલે શેઠાણીથી ગહેવાયું નહિ એણે શેઠને કહ્યું કે- 'આ તો બધું ય ધન ઉપાડી બચ છે '.

તો ય શેઠે તો એના મોઢાને દાખીને કહ્યું કે- 'હું બાલુ છું ' પણ શેઠ ઉઠ્યો નહિ.

પેલા ચોરો એ પોટકાને લઈને ઘરની બહાર નીકળવા માડ્યા, ત્યારે પાછું શેઠાણીએ શેઠને કહ્યું કે- 'આ તો ઉપાડીને ચાલ્યા '.

શેઠે કહ્યું કે- 'હું બાલુ છું '.

શેઠાણી બાઈબાન બીકણ પણ ખરી અને નબળી પણ ખરી એટલે ચોરોને તો તે બટકાવી શકી નહિ, પણ તેને ગુસ્સો બહુ વધી ગયો. ચોરો જેવા ઘરની બહાર નીકળી ગયા, તેવામા જ શેઠાણીએ શેઠને ભેરથી કહ્યું કે- 'ચોરો બધું ય ઉપાડીને ગયા પણ ખરા '.

તો ય શેઠ કહે કે- 'હું બાલુ છું '.

એ વખતે શેઠાણીને કહેવું પડ્યું કે- 'તમારું બાલું મૂળમા પડ્યું ! બાલુ છું, બાલું છું-કરતા રહ્યા, પણ બચાવ તો કર્યો જ કરી શક્યા નહિ ! આવા બાલુવા ઉપર તો મૂળ જ પડે કે બીજું કાઈ થાય ? '.

બાલુકર જુગાય તો તેને વચારે દુ ખ થાય

આ વાતમા તો તમે પણ કહેશો કે- 'શેઠાણીએ શેઠને જે કાઈ કહ્યું, તે બ્યાજબી કહ્યું છે ' કેમ ? બાણીને બચાવી શકાય તેમ હતું, તેમ છતાં પણ બચાવનો પ્રયત્ન કર્યો નહિ,

માટે ને ? નિરૂપાય હાલત હોય અને બાણવા છતાં પણ
 બચાવ ન કરી શકાય-એ વાત જૂદી છે, પણ એવા વખતેય
 હેયામા શું થાય છે ? એવા વખતે અબાણને જે દુખ થાય,
 તેના કરતાં બાણને વધારે દુખ થાય અબાણને અને બાણને,
 જે કાઈ ચોરાઈ ભય તેનું નુકશાન તો સમાન છે, છતાં પણ
 બાણને પોતાની જે નબળાઈ-પરવશતા, તેનું પણ વધારામા
 દુખ થાય છે એને એ વિચાર કોરી ખાય છે કે-‘ખીજાઓ
 તો ઉધતા લૂટાય, જ્યારે હું તો જાગતો લૂટાયો.’ ઉધતા
 લૂટાય, તો એ લૂટાય તે છતાં પણ એ લૂટાયો એની એને
 ગમ પડે નહિ, જ્યારે જાગતો જે લૂટાય, તેને તો લૂટાવા
 માથે પોતે લૂટાયો તેની ગમ પણ પડે અને એથીએનું દુખ
 વધી જાય લૂટાએલો જ્યાં સુધી ઉધ્યા કરતો હોય અથવા
 તો જ્યાં સુધી એને પોતે લૂટાયો છે-એની ખબર પડે નહિ
 ત્યાં સુધી, એ લૂટાયો હોવા છતાં પણ, એમ લૂટાવાથી
 એને જે દુખ થવું જોઈએ તે દુખ થાય નહિ, જ્યારે જાગતો
 તો જાણે એટલે એને વધારે દુખ થાય આમ છતાંય,
 જાગતાને લાભનો ઘણો સુભવ એને ખ્યાલ આવે કે-આવી
 આવી રીતિએ હું લૂટાયો અથવા તો આવા આવા કારણથી
 હું લૂટાયો, એટલે ભવિષ્યમા એવી રીતિએ લૂટાવાનું અને
 નહિ અથવા તો ભવિષ્યમા એમ લૂટાવાનું કારણ રહે નહિ,
 એવો પ્રયત્ન કરવાનું એને મન થાય એ એટલું પણ ન
 થાય, તો તો એ જાગતોય નથી ને બાણનોય ખી
 બધા લૂટાઈ રહ્યા છે, તેની તમને
 કોધાદિ તમને કેમ અને કેવા લૂગી
 વિચાર છે ? તમે જો વિવેકી હો,

તો જરૂર હોય, અને એથી બચવાનો ઉપાય કરવાની વૃત્તિ પણ તમારામાં જરૂર હોય જ્ઞાનને અને ચરણને કેવો વખત છે, એક-બીજાને એક-બીજા વિના કેમ ચાલે એવું નથી એ તમે આ ઉપરથી પણ સમજી શક્યા હશે.

જ્ઞાન અને ચરણ પરસ્પરની નિઃશયે જ મુક્તિસાધક અને

જ્ઞાનવાળાને ચરણની આવશ્યકતા અને મહત્તા સમજાય તથા ચરણવાળાને જ્ઞાનની આવશ્યકતા અને મહત્તા સમજાય, એ માટે આપણા શાસ્ત્રોમાં જ્ઞાનનું અને ચરણનું વર્ણન કરતા, પરસ્પર ભવાદાત્મક વર્ણન પણ કરવામાં આવ્યું છે એનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે—જેટલી જરૂર અને મહત્તા જ્ઞાનની છે, તેટલી જ જરૂર અને મહત્તા ચરણની છે ન જ્ઞાન વિના ચાલી શકે કે ન ચરણ વિના ચાલી શકે ! કોઈ કહેશે કે—‘એ બેમાં પ્રધાન કોણ ?’ તો કહેવું પડે કે—‘બન્ને, પોતપોતાની અપેક્ષાએ પ્રધાન’ એવ વિશેષે તો કોઈને ‘મા’ જ્ઞાન ચરણનું કારણ બને, તો કોઈને માટે ચરણ જ્ઞાનનું કારણ બને મોક્ષમાર્ગ જ્ઞાન અને ચરણ—એ બન્નેના ‘અન્યોન્યાય’ છે મોક્ષમાર્ગનું નિરૂપણ કરતા, કોઈએ પણ માત્ર જ્ઞાનથી મુક્તિ કહેલ નથી અને કોઈએ પણ માત્ર ચરણથી મુક્તિ કહેલ નથી જ્ઞાન ‘અને ચરણના યોગથી મુક્તિ—એમ જ કહેલ છે પછી અમુક એવમાં જ્ઞાન પ્રધાનપણે મુક્તિસાધક બને અને અમુક એવમાં ચરણ પ્રધાનપણે મુક્તિસાધક બને, પણ જ્ઞાન જો ચરણથી સર્વથા નિરપેક્ષ હોય તો જ્ઞાન ‘પણ મુક્તિસાધક બની શકે નહિ અને ચરણ જો જ્ઞાનથી સર્વથા નિરપેક્ષ હોય તો તે ‘ચરણ પણ મુક્તિસાધક’ બની શકે નહિ

ચૂલું થયું એટલે એ ઢેડકો તો મર્યો, પણ એ ચૂલુંભાધી સખ્યાબધ ઢેડકાઓ પેદા થાય છે, જ્યારે જ્ઞાનથી જે કર્મને કાય થાય છે, તે તેના ભરમીભૂત કરેલા ચૂલું સમાન છે. અહીં સમજવાનું છે સમ્યક્ જ્ઞાન અને ક્રિયા બાવશૂન્યા જ એમ આવે. તકાવત ગહે તે સ્વાભાવિક છે સમ્યક્જ્ઞાન સમ્યક્દર્શન વિહીન હોતું જ નથી જે આત્મા સમ્યક્દર્શન શુદ્ધને પામેલો છે, તેના જ્ઞાનને જ સમ્યક્જ્ઞાન કહી શકાય છે. આવું મુખ્ય જ્ઞાન જેનામા પ્રગટે, તે પછી તે શુભ સયોગવશાત્ કાલ મિથ્યાત્વી બની જાય, તો પણ તે શુભ અન્ત કોડાકોડી સાગરોપમથી અધિક કર્મગ્નિતિને પામતો જ નથી આ અભિ પ્રાયને મુખ્ય રાખીને, શ્રી મહાનિશીથમા જ્ઞાનશુદ્ધને અપ્રતિ પાતી શુદ્ધ તરીકે વર્ણવેલો છે

વૈયાવચ્ચ શુદ્ધ

પ્રશ્ન-૦ અપ્રતિપાતી તરીકે તો વૈયાવચ્ચ જ અપ્રતિ પાતી શુદ્ધ કહેવાય છે ને ?

અપેક્ષાને સમજવી જોઈએ વૈયાવચ્ચ શુદ્ધના અપ્રતિ પાતીપણાનો અહીં નિવેધ નથી વળી માત્ર વૈયાવચ્ચને નહિ પણ વૈયાવચ્ચના શુદ્ધને અપ્રતિપાતી કહ્યો છે, એ પણ નહિ બૂલાવું જોઈએ મહા મુશ્કાવક શ્રી ઉદાયન રાજાનું ખૂન કરનારા વિનયરત્ને બાર બાર વર્ષો મુધી વૈયાવચ્ચ કરી હતી એણે તો એવી વૈયાવચ્ચ કરી હતી કે—સાથેના બધા સાધુઓને એમ થઈ ગયું કે—વિનયશુદ્ધ તો આના જ બાપનો છે એથી તો એ વિનયરત્ન તરીકે ઓળખાયો પણ એણે જે વૈયાવચ્ચ કરી, તે ઠોરી દશ રૂપ જ હતી એ કાઈ શુદ્ધ નહોતો જ

તેનામાં તેનો જેવો જાદ્યાચાર હતો, તેવો અન્દર ગુણ પ્રગટેલો હોત, તો તો એ ગજબનું કદમ્બાણુ સાધી બન આ તો કરતો હતો વિનય અને શોધનો હતો રાજના ખૂનની તક એના પરિણામ કેટલા બધા બૂઠા હતા ? એટલે વૈયાવચ્ચમા પણ અકરના ગુણની અપેક્ષા રહેલી છે

જ્ઞાનની મહત્તા

જ્યાં ગુણની વાત આવી, એટલે જ્ઞાનની વાત તો આવી જ ગઈ સમ્યક્જ્ઞાનથી સહિત બનેલો છવ, કદાચ સમ્યક્ત્વને વમી બાય અને સસારમા રખડતો પણ થઈ બાય, તો ય કચરામા પડી ગયેલી સોય ને દોરાવાળી કોય છે તા તે જેમ બટ હાથમા આરી બાય છે, તેમ એ છવ થોડા જ કાળમા પુન સમ્યક્દર્શનને અને સમ્યક્જ્ઞાનને પામે છે આ દૃષ્ટિએ બે ભેદ છે, તો જ્ઞાનગુણ એ બવસમુદ્રમા વહાણ સમાન છે આ જ્ઞાનગુણને પામીને જે મુનિવરો ક્રિયાપાત્ર બન્યા હોય છે, તેઓ મોટા ચિત્તના ધણી હોય છે તેઓ મહા પરાક્રમી બન્યા થકા પોતાના કર્મોને ક્ષીણ કરી નાખવાનું કાર્ય સહેલાઈથી કરી શકે છે જ્ઞાન વિનાના ક્રિયાવાળા ધણા હોય, તો ય તેઓ આંધળાના ટોળાની જેમ ચોખાને અને ક્રિયાના સાચા ફળને પામી શકતા નથી ક્રિયાના સાચા ફળને પામવું હોય, તો જ્ઞાન પરમ આવશ્યક છે જ્ઞાનના મુયોગે ક્રિયા મહત્ત્વની બને છે અને જ્ઞાન ને સાચું હોય, તો તે કદી પણ સત્ક્રિયાનું વિરોધી હોઈ શકતું નથી

ક્રિયા જ ન હોય તો જ્ઞાનને સજ્વ કોણ બનાવે ?

ચરણ એટલે મોક્ષને ઉદ્દેશીને ભગવાન શ્રી જિનેશ્વર-

દેવોએ જે જે અનુષ્ઠાનો ઉપદેશ્યા છે તે, એટલે મોક્ષને પ્રાપ્ત કરાવનારી ક્રિયા, એ ચરણ છે જ્ઞાન ગમે તેટલું હોય, પણ જે ચરણ ન હોય તો તે જ્ઞાન વાગીયું છે જ્ઞાન કળવાણુ ત્યારે જ બને, કે જ્યારે જ્ઞાનનું કળ જે વિરતિ છે, તે આવે જેમ મિથ્યાત્વ રૂપ અધકાર બન્યો રહે તો તે જ્ઞાન એ જ્ઞાન નથી, તેમ જ્ઞાન કળવાણુ બન્યું જ ત્યારે કહેવાય, કે જ્યારે વિરતિ આવે જ્ઞાનને સફલ બનાવનાર ચરણ છે વૃક્ષ વિના કળ પેદા થઈ શકે નહિ, પણ કળ વિનાના વૃક્ષની કિંમતેય શી છે ? જ્ઞાનને પ્રધાન પદ આપનાર કહે છે કે-જ્ઞાન વિના કિંમતી શુદ્ધિ નથી જ્યાં સુધી પહોંચવા યોગ્ય સ્થળનું અને સ્થળે પહોંચવાના માર્ગનું જ્ઞાન ન થાય, ત્યાં સુધી એકલી ક્રિયા કરે શું ? ઇષ્ટ સિદ્ધિ કયા છે અને તેના સાધનો કયા કયા છે તેને બતાવનાર જ્ઞાન છે હિત અને અહિત તથા જ્ઞાનાથી હિત અને જ્ઞાનાથી અહિત-એને બતાવનાર પણ જ્ઞાન છે એ જ્ઞાન વિના ક્રિયા સત્ક્રિયા રૂપે થાય નહિ પણ અવળી થાય અને એથી મસાર વધે અજ્ઞાની ભારેમા ભારે તપ કરે, તો પણ તે તપ મોક્ષને મેળવી આપનારો બનતો નથી આથી જ કહેવાય છે કે-અજ્ઞાન એ જ મહા કષ્ટ છે આમ જ્ઞાનની મહત્તા અને આવશ્યકતા ઘણી છે, પણ આવી રીતિએ કહેવામાં ક્રિયાનો નિષેધ નથી ક્રિયાને સફલ બનાવનાર જ્ઞાન છે-એમ કહ્યું, એટલે ક્રિયા તો ઉભી જ રહી ને ? ક્રિયા જ ન હોય તો જ્ઞાન સફલ બનાવે કેને ? એટલે જ્ઞાનને નામે ક્રિયાને ઉત્થાપી શકાય તેમ નથી અને ક્રિયાને નામે જ્ઞાનને ઉત્થાપી શકાય તેમ નથી જ્ઞાનની સફળતા-ચરણને-લઈને છે અને ચરણની, સફળતા જ્ઞાનને લઈને ।

જ્ઞાન-ચરણ ઉભયમા ન્દેનું

કેઈ પણ વસ્તુની પ્રાપ્તિ જ્ઞાન માત્રથી થતી નથી વસ્તુનું જ્ઞાન જોઈએ, વસ્તુને મેળવવાના ઉપાયનું જ્ઞાન જોઈએ, પરંતુ તેને મેળવવાના પ્રયત્ન કે ચત્તુર પણ જોઈએ જ રમોઈના જ્ઞાન માત્રથી કેઈ રમોઈ તૈયાર થતી નથી, ખાવાના જ્ઞાન માત્રથી કેઈ જૂખ થતી નથી, ચાલવાના અથવા માર્ગના જ્ઞાન માત્રથી કેઈ ઈષ્ટ મથકે પહોંચાતું નથી, અને વેપારના જ્ઞાન માત્રથી કેઈ કમાણી થતી નથી તે તે જ્ઞાનની સફલતા, તે તે જ્ઞાનને અનુસારે કરાતી ક્રિયાથી જ થાય છે એમ મોક્ષ રૂપ સ્થાને પહોંચવાને માટે માત્ર જ્ઞાનથી નહિ ચાલે, પણ ક્રિયા એ જોઈશે જ ક્રિયાવિહીન જ્ઞાનની સાચી કિંમત ઉપજી શકતી જ નથી કેવલજ્ઞાન થયા પછીથી પણ જ્યારે સર્વસંસાર નામની કિંમત આવે છે, ત્યારે જ મોક્ષ થાય છે કેવલજ્ઞાન થયા પછીથી પણ કદાચ ન્યૂન-પૂર્વકોટિ વધો મુખી જીવને સંસારમા રહેવું પડે-એમ પણ બને છે, જ્યારે સર્વ સંસાર નામનું ચરણ આવે, જોટલે તો નિયમા પાલન હિંસાકરના ઉચ્ચારણમા જોટલો કાલ લાગે તેટલા કાલે મુક્તિ થઈ જાય છે કેવલજ્ઞાન પ્રગટ્યા વિના સર્વસંસાર રૂપ ચારિત્ર નથી આવી શકતું, પણ અચાખ્યાત ચારિત્ર આવ્યા વિના કેવલ જ્ઞાન પણ પ્રગટી શકતું નથી જો કે-એ વાત પણ યાદ રહેવી જોઈએ કે-સર્વસંસાર ચરણનું કારણ કેવલજ્ઞાન આવ્યેથી જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે આ બધી વાતો જોટલા માટે છે કે-જ્ઞાનની અને ચરણની આવશ્યકતા અને મહત્તા સમજાય છે એ પોતાનું સાચું કલ્યાણ સાધવું હોય, તો જ્ઞાન અને

ચરણ-ઉભયને સેવવાની જરૂર છે ક્રિયાહીન જ્ઞાન અને અજ્ઞાન સાથેની ક્રિયા-એ બન્ને હણાયેલા છે આથી જ્ઞાનીઓએ ‘જ્ઞાનચરણયોરેવ સ્થાતવ્યમ્’ અર્થાત્-જ્ઞાન અને ચરણ એ ઉભયમા રહેવું-એમ ફરમાવ્યું છે

જ્ઞાની સત્ક્રિયાનો પક્ષપાતી હોય

જ્ઞાનને અને ચરણને આવેા ઘનિષ્ટ સખધ હોવાથી અને દેખવાનું સાચું ફળ દોરાવું એ હોવાથી, ટીકાકાર મહેર્ષિએ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના નયનયુગલ તરીકે જ્ઞાન-ચરણને જણાવેલ છે આ સૂત્રના પઠન-શ્રવણાદિનું પરમ ફલ, એ જે આવે તે જ પ્રાપ્ત થાય તેમ છે કોઈ કોઈ ઠેકાણે જ્ઞાનને નેત્રની અને ચારિત્રને પગની ઉપમા પણ આપવામા આવેલી છે આધજો ઢોડી શકે, પણ કયે રસ્તે ઢોડવું તે જોઈ શકે નહિ તથા રસ્તામા ખાડા-ખડીઆ હોય, પથરા હોય, અગારા હોય તે તે વિગેરે જોઈ શકે નહિ જ્યારે લૂલો જોઈ શકે, પણ ચાલી શકે નહિ એટલે આધજો ય ધાર્યે ઠેકાણે પહોંચી શકે નહિ અને લૂલો ય ધાર્યે ઠેકાણે પહોંચી શકે નહિ જ્ઞાનથી જોવાનું બને અને ચરણથી પહોંચવાનું બને જ્ઞાન દેખાડે અને ચરણ પહોંચાડે જ્ઞાન એ દિશા બતાવનાર છે અને ચરણ એ દિશાએ પહોંચાડનાર છે જ્યાં સુધી પ્રગતિ ન થાય, ત્યાં સુધી શિવગતિ ન થાય મુક્તિસ્થાન ને મુક્તિમાર્ગનો ખ્યાલ આવે જ્ઞાનથી અને ત્યાં પહોંચાય ચરણથી આમા તમે ઝેના વિના ચલાવી શકો ? એ સમજે, તે તો કહે ઠ-ને ય જોઈએ જ્ઞાની જ્યારે ચરણનો વિરોધી બને, ચરણને તુચ્છ ગણીને અવગણનારો બને, ત્યારે

એ જ્ઞાની સમ્યક્જ્ઞાની રહેતો નથી એને જ્ઞાનનું અણુ યમું છે, અથવા તો કહો કે-એ પ્રમાદી બની ગયો છે એ પ્રમાદનું પોષણ પોતાના જ્ઞાનના નામે કરવાને માગે છે નહિતર વળી, જે જ્ઞાની હોય તે સત્ક્રિયાનો પક્ષપાતી ન હોય, એ બને જ કેમ ? જે જ્ઞાની કોઈ પણ ક્રિયા ન કરતો હોય, તેને સત્ક્રિયાના પક્ષપાતની જરૂર નથી, પણ એવા હોય તો મોક્ષમાં જ છે કોઈ પણ ક્રિયાનો કોઈ પણ અંશ ન હોય, એનું તો માત્ર મુક્તિમા જ હોય સસારમા તો ક્રિયા હોય જ અને એથી ક્રિયાનો નિરેધ કરે કોણ ? અસત્ક્રિયાનો રોધ અને સત્ક્રિયાનો સહાયક, જ્ઞાની ન કરે તો કરે કોણ ? એવો જ્ઞાની કે જે સત્ક્રિયાનો પક્ષપાતી નથી, જે ચારિત્રદીન છે, તેને જ્ઞાનીઓએ ચડાલના કુવાની ઉપમા આપી છે એવા ચારિત્રદીનના જ્ઞાનનું કોઈ મહત્ત્વ તો નથી જ, પણ એથી એનું અને બીજા અનેકોનું સુકથાન છે

બેયની પ્રમાનતા લાગે

છત્રીસ પ્રકારની રસોઈના નામોને બજારનારો અને બત્રીસ જાતિના શાકોના નામોને બજારનારો, એ બધું એને બાણે પીરસાય તે છતાં પણ, જો એને માત્ર ગરવા જ કરે અને કોળીઓ હાથમા લઈને મોઢામા મૂકે નહિ, તો એને એનો સ્વાદ આવે ખરો ? એનું પેટ ભરાય ખરું ? બાલક ભલે નામ ન બજારતો હોય, પણ એ ખાય છે તો એને એનો રસ આવે છે, તેમ જ્ઞાન ભલે ઓછું હોય, પણ ચારિત્રનું શુદ્ધ પાલન હોય, તો એ રસ જૂદો જ છે એકે બીજા નદી ઉતરતા પાણીમાં તણાયો તેને શરદી થઈ ગઈ, વાયુથી તે બેહોશ, જલ્લી ગયો

એમા કોઈ સંજ્ઞન માણસે એને જોયો અને એને કસ્તુરી ગળાવી દીધી એથી એની શરદી દૂર થઈ ગઈ બીલને કસ્તુરીનું કશુંય જ્ઞાન નહોતું, છતાંય કસ્તુરી પેટમા ગઈ તો એની શરદી દૂર થઈ ગઈ ને ? એને એતના પ્રાપ્ત થઈ ને ? એ રીતિએ, જ્ઞાન કરતાં ચરણની પ્રધાનતા પણ કહેવાય આમ છતાં પણ, જ્ઞાન એય ધરમ આવશ્યક છે ‘આ ફલ મારી ભૂખને ભાગનાર છે કે મારા નાશને નોતગનાર છે’-એની ખબર ન હોય, તો અજ્ઞાની એવા કોઈ ફલને ખાઈને મરી પણ જાય ‘અભણુ ફલ ખાવું નહિ’-એવા એક નિયમના પ્રતાપે, વક્રચુલ મરણથી ઉગરી ગયો અને એના સાથીદારો કિંપાકના ફલોનું ભક્ષણ કરવાથી મરી ગયા તેમને જો જ્ઞાન હોત કે-‘આ ફલ પેટમા જઈને ઝેરનું કામ કરે એવું છે’ તો એ ફલને એ લોકો પણ ખાત નહિ અને એથી એ રીતિએ થયેલા મરણથી બચી જવા પામત આ પ્રભાણે વિચાર કરીએ, તો જ્ઞાનની પણ પ્રધાનતા લાગે અમલનો લાભ જ્ઞાનાધીન છે, જ્ઞાની જો સાચો જ્ઞાની હોય, તો તે જે અનાચરણીય તેનાથી આચરાતું હોય તેનો તથા જે આચરણીય તેનાથી આચરાતું ન હોય તેનો પણ પશ્ચાત્તાપ કરે એથી એને પાપબંધ અટક થાય અને ચરણની પ્રાપ્તિ સુલભ અને સાચું જ્ઞાન નિયમાચારિત્રને પ્રમાડે, બ્યારે સમ્યગ્જ્ઞાનના અભાવમા મમ્યક્યારિત્ર સભવી શકે જ નહિ સમ્યક્યારિત્રના અભાવમા સમ્યગ્જ્ઞાન કોઈ શકે, પણ સમ્યગ્જ્ઞાનના અભાવમા મમ્યક્યારિત્ર ન જ હોય. જે જ્ઞાની ક્રિયાશીલ અને તે તરે

‘એટલા માટે તો ‘જ્ઞાન-ક્રિયામ્યાં મોક્ષ ।’-એમ કહે-

વાયુ છે, પણ 'ક્રિયા જ્ઞાનામ્યાં મોહા'—એમ નથી કહેવાય
આ સસારમા મુખને મેળવવાના, ભોગવવાના અને સાચ
વવાના આશયથી ક્રિયા કોણ નથી કરતું? આમ છતાં પણ,
પરિણામ શું આવે છે? મુખના આશયથી કરેલી ક્રિયાથી
જ દુ ખની પ્રાપ્તિ થાય છે કેમ? અજ્ઞાન મુખ કયા અને
શાથી, તેનું જ્ઞાન નહિ માટે! મૂર્ખ માણસ જ ક્રિયાનો વિરોધ
કરે ક્રિયા કરનારો અને ક્રિયાથી જ છુપનારો એ હાલો
હોય, તો ક્રિયાનો વિરોધ કયે ખરો? હા, હાલો માણસ
ખોટી ક્રિયાનો વિરોધ જરૂર કરે જે ક્રિયા પાપવાળી હોય,
પાપજનક હોય અને એથી દુ ખને દેનારી હોય, તે ક્રિયાનો
વિરોધ કરે અને કહે કે—'મુખને માટે તો અમુક અમુક
ક્રિયા અમુક અમુક વિધિથી કરવી જોઈએ' એટલે એ વિરોધ
ક્રિયાનો નથી, પણ જ્ઞાનના અભાવનો છે, અજ્ઞાનનો છે
જ્ઞાનીઓ કહે છે કે—તમે મુખને માટે ક્રિયા તો કરો જ છો,
પણ સમજીને કરવા યોગ્ય ક્રિયા કરો 'જ્ઞાન અને ક્રિયાથી
મોક્ષ'—એ પ્રમાણેના મોક્ષના ઉપાયનું નિરૂપણ કરતાં, જ્ઞાનને
પહેલું મૂક્યું, કારણ કે—સમ્યક્જ્ઞાન વિના સમ્યક્ ક્રિયા આવતી
નથી અને કેવલજ્ઞાન થયા વિના નવંસપરની ક્રિયા આવતી
નથી, પણ ક્રિયાને જ્ઞાનની પછીથી મૂકીને જ જ્ઞાનીઓએ એક
મહત્ત્વનું સૂચન એ કરી દીધું કે—જેને જ્ઞાન મળે, તેણે ક્રિયા
શીલ બનવાનું લક્ષ્ય રાખવું જે જ્ઞાની ક્રિયાશીલ બનશે તે
તરશે જ્ઞાનનું ફળ જેણે મેળવવું હશે, તેણે ક્રિયાશીલ બનવું
જ પડશે કોઈ પણ જ્ઞાની કોઈ પણ પ્રકારની સત્ક્રિયા વિના
કેવલજ્ઞાનને કે મુદ્ધિને પામ્યો જ નથી એટલે જ્ઞાન પછી
ક્રિયાને મૂકીને ક્રિયાની મહત્તાને વધારી દીધી છે, કારણ કે—

મોક્ષ રૂપ ફલ જ્ઞાન સાથે ક્રિયા ભજવાથી જ મળશે, એવું એમા સૂચન રહેલું છે સસારમા જીવો ક્રિયાશીલ તો છે જ, પણ તેઓ જ્ઞાનના યોગે જ સત્ક્રિયાશીલ બની શકે છે, માટે જ્ઞાનને પહેલું મુક્યું સત્ક્રિયાશીલ એટલે માત્ર બાહ્ય ક્રિયાવાળો એવું સમજવું નહિ, પણ સમ્યગ્જ્ઞાન પૂર્વકની સત્ક્રિયાવાળો, એ જ માચી રીતિએ સત્ક્રિયાશીલ છે

જ્ઞાન અને ક્રિયાની અપેક્ષા

કોઈ કહે છે કે-‘ જે કોઈ જીવ ક્રિયા કરે છે, તે સમજપૂર્વક ક્રિયા કરે છે, માટે જ્ઞાન અને ક્રિયા-એ ય આવી ગયા, તો બધાની મુક્તિ કેમ થતી નથી ?’ આણુ કહેનાર એ વાત ભૂત્તી બાય છે કે-સમૃદ્ધિમ ક્રિયા કરનારા, ગતાણુ, ગતિકપણે ક્રિયા કરનારા પણ હોય છે સમજ કશી જ ન હોય અને ગાઢા કે ઉન્મત્તની જેમ ક્રિયા કરનારા પણ હોય એ સિવાયના સમજપૂર્વક ક્રિયા કરે છે-એ વાત બરાબર છે, પણ તેવાની સમજેય ઉંધી છે અને એથી ક્રિયા પણ ઊલટી છે ‘જ્ઞાન અને ક્રિયાથી મોક્ષ’-એ વાક્યમા જ્ઞાન કોને કહ્યું છે અને ક્રિયા કોને કહી છે, તે સમજવું જોઈએ જ્ઞાનમા મિથ્યાજ્ઞાન નથી લેવાનું પણ સમ્યગ્જ્ઞાન લેવાનું છે અને ક્રિયામા એ સમ્યગ્જ્ઞાનના યોગે થતી સત્ક્રિયા લેવાની છે ઉંધી સમજ અને એથી ઊલટી ક્રિયા તો ચાલુ જ છે, પણ સત્ક્રિયાને ય ઉંધી સમજથી કરનાગ હોય છે, માટે તો એકના એક અનુષ્ઠાનના પણ વિષ, ગર, અનનુષ્ઠાન, તફેલું અને અમૃત-એમ પાંચ ભેદો જ્ઞાનીઓએ બતાવ્યા છે તત્વાચકાર શ્રી ઉમાસ્વાતિજ મહારાજએ કહ્યું છે કે-

‘સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ !’

મમ્યજ્ઞર્ણન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને મમ્યકચારિત્રનો યોગ, એ જ મોક્ષમાર્ગ છે અને—

‘જ્ઞાનવિયામ્યા મોક્ષ !’

—એનો પણ વાસ્તવિક અર્થ એ જ છે સમજ સાચી હોવી જોઈએ થોડી પણ મમજ માત્રી હોવી જોઈએ સમ્ય જ્ઞર્ણન શુણ વિના સાચી સમજ હોય નહિ અગર થાય નહિ અને સમ્યજ્ઞર્ણન શુણ પ્રગટતાની માથે જ, તે આત્માનુ જે જ્ઞાન હોય, તે મમ્યક કોટિનું બની જાય

મદાચરણ ધર્મ તરફ આકર્ષે

એવું જ્ઞાન અમલકિયાઓને તત્ત્વે અને સત્કિયાઓને કરાવે એક વાર સમ્યજ્ઞાન શુણ પ્રગળ્યો, એટલે છેવટમા છેવટ અર્ધ પુણ્યપણવત્ત કાલથી પણ અત્ય કાળમા સમ્ય કચારિત્ર અવશ્ય પમાય જે કિયા કેળાવમા મલકિયા પણ હોય, પરન્તુ તે જે મમ્યજ્ઞાન પૂર્વમ્ની ન હોય, તો તે કિયા સમ્યજ્ઞાનને અવગ્ય પમાડે—એવું કહી શકાય નહિ આમ છતાં પણ, મલકિયા મમ્યજ્ઞાનને પામવામા કારણ ન જ બને—એવું પણ નહિ સત્કિયા સમ્યજ્ઞાનને પામવામા, વૃદ્ધિ પમાડવામા અને ટકાવવામા ઘણી મદદગાર નિવડે ૥ વળી સત્કિયાને જોવાથી લઘુર્તર્મી ભટ્ટિક જીવે અનુમોહના કરવા દ્વારા મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિનું બીજ ચોતાના અન્ત કગળમા વાવે છે બાલ જીવેને ધર્મ તરફ આ-ર્ષાવામા મદાચરણ એ પહેલુ કારણ બને છે ચાત્રિ વિનાનો જ્ઞાની નિન્દા કરાવે, પણ નિન્દા નહિ કગવે જ્ઞાનશુણ.

સાથે પરોપકારક ત્યારે જ બની શકે છે, કે ન્યારે એ ચારિત્રગુણની મોખત કરે છે ચારિત્રગુણની સોખત કરીને જ્ઞાનગુણ પોતાની મહત્તાને અને પરોપકારિતાને મુન્દર પ્રકારે સિદ્ધ કરી શકે છે, માટે જ્ઞાન અને ચારિત્ર બેય જોઈએ અને તે સમ્યક્ પ્રકારના જોઈએ

સમજ સાચી જોઈએ અને ક્રિયા સારી જોઈએ

સમજ સાચી ન હોય ને ઉઘી મમજ હોય, તો સારી ક્રિયા પણ એવી થાય કે-એ તારક બનવાને બદલે મારક બને એક છોકરો પોતાના બીમાર બાપની દવા લેવાને માટે વૈદ્યને ત્યાં ગયો. વૈદ્યને તેણે પોતાના બાપની બીમારીની સઘળી હકીકત કહી વૈદ્યે એક કાગળમા દવા લખી આપી અને એ કાગળ પેલા છોકરાને આપતા કહ્યું કે- આ દવા ખલમા પાણીની સાથે ધુટીને આપવાની છે.

વૈદ્યની કહેવાની મતલબ એ હતી કે- આ કાગળમા જે જે ચીજો લખી છે, તે બધી ચીજો બળરમાથી ખરીદી લાવવી અને પછી એ ચીજોને ખલમા પાણીની સાથે ધુટીને એકરસ કરી બીમારને પાઈ દેવી પણ પેલા છોકરો વૈદ્યની એ મતલબને સમજ્યો નહિ અને બિલકુલ સમજ્યો.

એથી એણે તો ઘેર જઈને વૈદ્યે લખી આપેલા કાગળી યાને જ ખલમા નાખ્યું અને પાણી સાથે લસોટવા માડ્યું એ કાગળીયું અને પાણી બસબર એકરસ થઈ ગયા, એટલે એ એણે એના બીમાર બાપને પાઈ દીધું.

એ પાયા પડી, બાપની બીમારી ઘટવાને બદલે વધવા માડી પેટમા શૂળનું દર્દ ઉપડ્યું.

બાપની બીમારી આમ વધી ગઈ, એટલે પેલા વૈદને ઘેર જાણાવ્યો. વૈદ આવ્યો એટલે છેકરાએ કહ્યું કે-‘ તમે આપેલી દવા આખ્યા પડીયો તો મારા બાપની બીમારી વધી ગઈ ’

વૈદને જરા શકા પડી એણે પૂછ્યું કે-‘ દવા લાવવામા તો કાઈ ભૂલ થઈ નથી ને ? ’ કારણ કે-એને ખાત્રી હતી કે-એ દવા કરે તો ફાયદો જ કરે

પેલા છેકરા કહે છે કે-‘ દવા બીજે કયાયથી લાગ્યો નથી તમારે ત્યાંથી જ દવા લાગ્યો હતો અને એ જ દવા તમે કદા સુજળ ખલમા ધુળીને મેં તરત પાઈ લીધી હતી ’

વૈદ કહે કે-‘ મેં દવા આપી નહોતી, પણ દવા લખી આપી હતી એ દવા બજારમાંથી લાવવાની હતી તો પડી તે તારા બાપને પાડુ શું ? ’

છેકરા કહે કે-‘ મેં તો તમે જે આપ્યું હતું તે જ લસોટીને પાઈ લીધું ’

વૈદે કહ્યું કે-‘ મૂખો ! દવાને બદલે દવા લખેલું કાગળીયું જ ધુટીને પાઈ લીધું, પડી બીમારી વધે નહિ તો યાવ પડ્યું શું ? ’

પછી વૈદે બંતે જ ઉપચાર કરીને એના બાપને બીમારીમાંથી ઉગારી લીધા

કહેવાની મતલબ એ છે કે-સમજ ને સાચી ન હોય અને ઉંધી હોય, તો આવું પરિણામ પણ આવે એટલે સાચી સમજ સાથે સત્ક્રિયાનો યોગ મળે તો મોક્ષ સધાય

સાનું કલ્યાણ બાવનેત્રથી જ થાય

ટીકાકાર મહર્ષિએ જ્ઞાન-ચરણને નયનયુગલની ઉપમા આપી છે, તે જ્ઞાન-ચરણના સ્પર્શને અને કાર્યને જોઈને

આપી છે માણસને ડાળી કે જમણી, કોઈ પણ એક આખ ન હોય, તો ય તે કાણીયો કહેવાય પૂર્ણ દૃષ્ટિવાળો તો બે ય આખો જેને હોય તે જ કહેવાય એમ એકલો જ્ઞાનવાળો ય કાણો અને એકલો ચરણવાળો ય કાણો આ ઉપમા દ્વારા ભાધપાઠ એ લેવાનો છે કે—આ પ્રકારના નયનયુગલને પામવાને પ્રયત્નગીલ બનવું જોઈએ આ બે આવે તો જ પરિણામે મોક્ષ મળે આમાથી એકનો પણ અભાવ હોયતો મોક્ષ મળે નહિ આ બે નેત્રો આવી જાય, તો ખોવાપણું ને રેવાપણું ન રહે, પણ કર્મના મેલને ધોવાપણું અને એથી નિર્મલ થવાપણું જ રહે ચર્મચક્ષુઓમા તો બેય ચક્ષુ હોવા છતાં ય પગ બગડે એમ બને, જ્યારે આ બે ચક્ષુઓ એવા છે કે—જે આત્મા આ બે ચક્ષુવાળો બને ને બન્યો રહે, તે આત્મા ઠીક પણ દુર્ગતિમા ધમડાય નહિ, પાપથી ખરડાય નહિ આ જ્ઞાન—ચરણરૂપ બે નેત્રો જેને છે, તેને માટે મુક્તિમા માગ છે, માર્ગ છે, કર્મોની ભાગાભાગ છે ચર્મચક્ષુ ચૈતરિન્દ્રિયથી શરૂ થાય તેઇન્દ્રિય મુધી બધા અન્ધ બાકીનાને ચર્મચક્ષુ હોય, પણ એ ચર્મચક્ષુ મફત ક્યારે ? જ્યારે આ જ્ઞાન—ચરણ રૂપ ચક્ષુ મળે ત્યારે ચર્મચક્ષુ નો અનતી વાર મળી, પણ રખડપટ્ટી ચાકું રહી જ્ઞાન—ચરણ રૂપ નેત્રો જઘન્યપણે પણ જો મળી જાય, તો ય સાત—આઠ ભવોમા અવશ્ય મુક્તિ મળી જાય સારું ડલ્યાણ ભાવનેત્રથી જ થાય ભાવનેત્ર આવી જાય, તો મુક્તિમહેલમા વસવાટ થાય ભાવનેત્રથી ખીબા અનેક પ્રાણિઓને તારી શકાય જગતમા જેઓ માચો અને ચગમ કોટિનો ઉપકાર કરી ગયા છે, કરી રહ્યા છે અને કરશે, તે ભાવનેત્રને પામવાથી જ સાચો નેત્રયજ્ઞ આ જ છે શુદ્ધ નેત્ર, શુદ્ધ ભાવનેત્ર

મળી જાય, તો ભવોભવનો અધાપો ફર થઈ જાય, અને કદાચ અસખ્યાતા પ્રાપ્તિઓને પણ ભાવનેત્રનું પ્રદાન કરીને તારી શકાય ભાવનેત્રના ભોગે દ્રવ્યનેત્રનું રક્ષણ ન હોય દ્રવ્યનેત્રના ભોગે પણ ભાવનેત્રનું રક્ષણ કરવું એ હિતાવહ છે કિંમતી વસ્તુને માટે તુરંચ વસ્તુનો ભોગ અપાય, એ ન્યાય છે આજે જગતમાં કેવી અધાધુધી મચી રહી છે ? એક-બીજાનો નાશ કરીને કેવો ઠાળો કેર વર્તીવાઈ ગયો છે ? પોતાની આશાઓને પશ્ચિત્ત કરવાને માટે, બીજાઓને પારસવાર તુકશાન કરીને ઇન્સાનીયતનું યોગરહમ બીલામ ચાલી રહ્યું છે આ બધું શાથી ? અથવાતો, આ સસારમાં નાનું કે મોટું જે ઠાઈ દુખ છે, તે શાથી છે ? ભાવનેત્રના અભાવથી ભાવનેત્ર પામે દ્રવ્યનેત્રની કિંમત નહિવત્ છે

ભાવનેત્ર-યજ્ઞ

આ શ્રી ભગવતીશ મૂત્રનું જે શ્રવણ કરાવવામાં આવે છે, તે ભાવનેત્રયજ્ઞ છે આ સૂત્રના શ્રવણથી મિથ્યાત્વની લાગેલી મહિનતા ટળે અને અવિરતિની ઉધેઈ નાશ પામે, એટલે જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલ પ્રાપ્ત થાય જામી ગયેલ પડળો ફર ન થાય, છારી-કુલા-ખીલ ન કપાય, ત્યાં સુધી નેત્ર માત્ર પીડાને પામવાને માટે જ છે એ ફગથાય તો પીડા જાય અને પ્રજાશ પમાય, જેથી પ્રમોહ થાય, જોવાનું મળે, અન્ધત્વ ટળે, ઇચ્છિત ફળે એમ ભાવનેત્રો એટલે જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલને પામવાને માટે, મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ-એ જે ઉપર મારો ચલાવવો જોઈએ એ જે ઉપર મારો ને માટે

મારો ચલાવવો જોઈએ

સૂત્રનુ શ્રવણ કરાવવું, એ એવો મારો ચલાવવા બરાબર છે, માટે આ ભાવનેત્રયજ્ઞ છે તમે જેટલો લાભ ઉઠાવો તેટલો તમને આ યજ્ઞ ફળ્યો કહેવાય એટલે કે-તમારે નિર્ણય કરવો જોઈએ કે-હવે અમારે જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલ-વાળા બનવું છે અને એ નિર્ણયને અનુસરીને તમારે તમારા મન-વચન-કાયાના વર્તનને વળાંક આપવો જોઈએ તમે બધા જો તમારા મન-વચન-કાયાના વર્તનને વળાંક આપીને, જ્ઞાન અને ચરણ રૂપ નયનયુગલવાળા બનવાનો પ્રયત્ન શરૂ કરી દો, તો આ ભાવનેત્રયજ્ઞ પ્રત્યે ભાવનાશીલ જગતનુ ભારે આકર્ષણ થયા વિના રહે નહિ

૧૫-દ્રવ્ય-પર્યાય

બે દ્વંતમુશવો

જ્યકુજ્જર જેમ નયનયુગલવાળો હોય છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર પણ જ્ઞાન-ચરણ રૂપ નયનયુગલવાળું છે-આ પ્રમાણે ફરમાવ્યા બાદ, જ્યકુજ્જરની સાથે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની સરખામણી કરી રહેલા ટીકાકાર મહર્ષિ, તેરમા વિશેષણ દ્વારા ફરમાવે છે કે-

“ દ્રવ્યાસ્તિકપર્યાયાસ્તિનયદ્વિતયદ્-તમુશલસ્ય । ”

એટલે કે-જ્યારે જેમ જે દન્તમુશલોવાળો છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર પણ એક દ્રવ્યાન્તિક નય અને બીજો પર્યાયાસ્તિક નય-એ જે નયો રૂપ જે દન્તમુશલોએ સહિત છે ભગવાને હરેક પદાર્થોને જે નયથી કહ્યા છે, પ્રત્યયા છે આ શ્રી ભગવતીજી મૂત્રમા ઠેકઠેકાણે ‘ દ્રવ્યદ્વિમો ’ અને ‘ પદ્મજગદ્દીમો ’ એવા પદોનો પ્રયોગ કરાએલો જણાઈ આવે છે દ્રવ્યાસ્તિક નય વસ્તુનું વર્ણન અમુક પ્રકારે કરે છે અને પર્યાયાસ્તિક નય વસ્તુનું વર્ણન અમુક પ્રકારે કરે છે એ બન્ને ય વર્ણનો દ્વારા દ્રવ્યોનું સાચું જ્ઞાન થઈ શકે એકના વર્ણનને જ જે પકડાય, તો એ જ્ઞાન મિથ્યા થાય સમ્યજ્ઞાન ત્યારે જ કહેવાય, કે જ્યારે બન્ને ય વર્ણનોનો યથામિથિતપણે સ્વીકાર કરવામા આવે

સ્માદ્વાદની મહત્તા

આ જે નયોનો જે બરાબર આશ્રય લેવાય, તો જગતમા પદાર્થસ્વરૂપના વિષયમા કોઈ પણ વિવાદ ઉભો રહેવા પામે નહિ તમામ વાદવિવાદો એકાન્તવાદથી ઉભા થયા છે સ્માદ્વાદની વિશાલ દૃષ્ટિ થકિ સૃષ્ટિમા સર્વોર્થ જાય માને એ જે સર્વવ્યાપિની બની જાય, તો વાદવિવાદોથી મુઝાઈ ગયેલી હુનિયાની ગીઝલ ફેરી જાય, મુઝવણ મારતો અત આવી જાય, અને ધર્મના નામે એકાન્તવાદને યોગ્ય મળે નહિ તકરારો, વિવાદો, વિગ્રહો અપુરાણમા છે, પણ પૂર્ણતામા નથી જ્યાં પૂર્ણતા હોય કે પૂર્ણનો આશ્રય હોય, ત્યાં વિવાદ કેવલસાનિઓમા ફેર્ક

ઉત્પન્ન થવા પામતો જ નથી તેનું કારણ એ જ છે કે-
 તેઓ પૂર્ણ દષ્ટિવાળા છે સ્વાદ્વાદ, એ સપૂર્ણ દષ્ટિનું અંગ
 છે એનો આશ્રય નહિ લેનારાઓ અધુરા જ્ઞાનવાળા, અજ્ઞાન,
 મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે જ્યાં સુધી સ્વાદ્વાદ-દષ્ટિથી, શ્રી સર્વજ્ઞ-
 કથિત સ્વાદ્વાદ-દષ્ટિથી પદાર્થનું નિરૂપણ ન થાય, ત્યાં સુધી
 એ નિરૂપણ અધુર જ રહે છે, કારણ કે-પ્રત્યેક વસ્તુ અનન્ત
 ધર્માત્મક છે અને એક દષ્ટિથી તો એ વસ્તુના અનન્ત ધર્મો
 માથી માત્ર એક જ ધર્મને ગ્રહણ કરાય, એટલે બાકીના સર્વ
 ધર્મોનું નિરૂપણ રહી બાકી અથવા તો બાકીના સર્વ ધર્મોનો
 અપક્ષાપ થઈ બાકી તાત્પર્ય કે-સ્વાદ્વાદ દષ્ટિથી નિરૂપણ થાય,
 તો વસ્તુના એક ધર્મના નિરૂપણની સાથે તેના અનન્ત ધર્મોનું
 નિરૂપણ પણ થઈ જવા પામે છે આ સ્વાદ્વાદ, એ અપેક્ષા-
 મૂલક વાદ છે અપેક્ષા એટલે નય, એમ પણ કહેવાય આ
 અપેક્ષાએ આ વાત છે, એમ તમે બોલો ત્યાં અપેક્ષા નયમા
 ગઈ તેમજ અન્ય અપેક્ષાઓનો નિષેધ પણ નહિ થયો નયો
 માત્ર છે જો કે-અગ્નિમા ‘જાયદ્યા વયણપદ્મા તાયદ્યા
 લેય દ્રુતિ જયવાયા’-એમ કરમાવીને, જેટલા વચનના ભાગો
 છે, તે બધા નયો છે-એમ જણાવ્યું છે, પરંતુ બધા
 નયોનો સમાવેશ સાત સો નયોમા પણ કરવામા આવ્યો છે,
 પાંચ સો નયોમા પણ કરવામા આવ્યો છે અને સાત
 નયોમા પણ કરવામા આવ્યો છે

કોઈ નય વસ્તુત બોલો નથી

કોઈ નય વસ્તુત બોલો નથી, પણ જે નય ‘માત્ર હું
 જ છું અને કોઈ નથી’-એ પ્રમાણેના હંકારમા તણાય, તે

નય ખોટો ઠમો વિના રહે જ નહિ નયે જો સાચા રહેવું હોય, તો એવા હુકારમા નહિ જ તણાવુ જોઈએ એવો હુકાર આવ્યો એટલે સત્યવાદીપણુ ગયુ અને અસત્યવાદીપણુ આવ્યુ નય માત્ર ને તમે ખોટા કહો, તો બધા ચ વચનો મૃષા જ ઠરી જાય, પણ એમ નથી જ્યાં સુધી કોઈ પણ નય, સ્વપક્ષપ્રતિબદ્ધ બની જઈને અન્ય પક્ષોનો સર્વથા નિષેધ કરનારો બનતો નથી, ત્યાં સુધી તે નય સાચો રહી શકે છે ખોટાપણુને લાવનાર દુરાશય છે જે અતિશય સ્વાર્થમા પડી જાય, તે ખોટું જ કરે ને ? સૌ પોત પોતાનો સ્વાર્થ ભલે સાધે, પણ ગઈ કોઈના સ્વાર્થની આડે આવ્યા વિના પોતપોતાનો સ્વાર્થ સાધે, તો સૌ સુખે સ્વાર્થને સાધી શક; જ્યારે બીજાના સ્વાર્થની આડે આવીને જ જે પોતાના સ્વાર્થને માધવા માગે, તે કહ્યો પેદા કરે અન્ય દર્શનોએ આવી રીતિએ જ ઠલયા પેદા કર્યા છે, જ્યારે શ્રી જૈન દર્શને કહ્યોએને શમાવવાનું કામ કર્યું છે શ્રી જૈન દર્શને, જ્યાં સત્યનો અશ માત્ર પણ હોય તેનો અપદ્ધાપ કર્યો નથી, છતાં પણ અન્ય સર્વ દર્શનોને મિથ્યા જ કહ્યા છે અન્ય સર્વ દર્શનોને મિથ્યા કેમ કહ્યા ? બીજાના સ્વાર્થનો ધાત કરીને માત્ર પોતાના જ સ્વાર્થને સિદ્ધ કરવાની વૃત્તિની જેમ, અન્ય દર્શનો પોતપોતાને ઈષ્ટ એવા નયને પકડીને અન્ય નયોનો સર્વથા નિષેધ જ કુગ્નાગ બન્યા છે, માટે તે સર્વ દર્શનોને શ્રી જૈન દર્શને મિથ્યા કહ્યા ॥

શ્રી જૈન દર્શનના બીજા ચ વાક્યો સાચા અને અન્ય દર્શનોના

બીજા ચ વાક્યો ખોટા કેમ ?

શ્રી જૈન શાસ્ત્રને તો જેટલે અશે જે સાચુ તેને તેટલે

અશે સાચુ કહ્યું છે અને બધા ય સત્યાશેનો નિરાશ્રયપણે સ્વીકાર કરીને, પોતે એકાન્તે સત્યવચની હોવાનું સાબીત કરી આપ્યુ છે આમ કોઈને ય ખોટા કહે નહિ અને આમ સૌને ખોટા કહે ખોટા નહિ કહેવામા આશિક સત્ય એ કારણ અને ખોટા કહેવામા એ આશિક મત્યનો એવો દુરાશ્રય કે અન્ય સર્વ સત્યાશેનો નિષેધ એ કારણ અન્ય મર્વ દર્શનોમા આવી વિહમળના રહેલી છે અન્ય દર્શનો જ્યારે પોતપોતાની તત્ત્વ-સ્વરૂપ સળધી માન્યતાનું પ્રતિપાદન માત્ર કરતા હોય, ત્યારે આપણને લાગે કે-આ વાત તો ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ પણ આ જ પ્રમાણે કહેલી છે, પણ જ્યાં એ દર્શનો પોત-પોતાની માન્યતાથી પર એવી મધળી ય માન્યતાઓનો અસ્વીકાર કરીને તેને મર્વથા અભાવ જ સિદ્ધ કરવા માટે, એટલે એ મહા મૃધાવાદી બની બાય એ જ્ઞાશ્રયને કારણે, એનું જે આશિક સત્ય હોય, તે પણ અસત્યની જ કોટિનું બની જાય શ્રી જૈન શાસનમા આવું કદી પણ બને નહિ જે અપેક્ષાનું વર્ણન ચાલતું હોય તે અપેક્ષાનું વર્ણન કરે, પણ અન્ય અપેક્ષાઓનો સર્વથા નિષેધ કરે નહિ આથી શ્રી જૈન શાસનના સઘળા ય નયવાક્યોને સાચા જ કહેવાય અને અન્ય દર્શનોના સઘળા ય વાક્યોને ખોટા જ કહેવાય

દ્રવ્યાન્તિક અને પર્યાયાન્તિક કોને કહેવાય ?

એટલે ‘જેટલા વચનોના માર્ગો એટલા નયો’-એમ કહેવા છતાં પણ, સાત સો નયોની પણ વાત કરી, પાંચ સો નયોની પણ વાત કરી અને સાત નયોની વાત પણ કરી, એથી કાઈ મુંઝાઈ જવાજેવું નથી એમ સમજવાનું નથી કે-

બાકીના નયોનો નિષેધ કયો છે, પણ એમ જ સમજવાનું છે કે-તે તે નયોનો જે જે રીતિએ શક્ય હોય તે તે રીતિએ એક-બીજામાં સમાવેશ કરી લેવામાં આવ્યો છે માત્ર નયોમાં પણ તમામ નયોનો સમાવેશ થઈ જાય છે કેટલાક નયો કેવળ સામાન્યગ્રાહી છે, કેટલાક નયો વિશેષગ્રાહી છે, જ્યારે કેટલાક નયો સામાન્ય અને વિશેષ-એ ઉભયને ગ્રહણ કરનારા છે કેટલાક નયો ચારેય નિષ્કેષાઓને ગ્રહણ કરનારા છે, જ્યારે શબ્દાદિ નયો ભાવ માત્રને ગ્રહણ કરનારા છે એ શબ્દાદિ નયો નામાદિ ત્રણ નિષ્કેષાઓને ગ્રહણ કરનારા નહિ હોવાના કારણે, ચારેય નિષ્કેષાઓને ગ્રહણ કરનારા નયોમાં તેમનો સમાવેશ નહિ કરતા, સર્વ નયોના સમાવેશવાળા જે જ્ઞાત નયો છે, તેનો બે વિભાગોમાં પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે પ્રથમના ચાર નયોનો અને મત્તાન્તરે ત્રણ નયોનો જે વિભાગ છે, તે નયવિભાગ દ્રવ્યને ગ્રહણ કરનાર છે, જ્યારે પાછળના ત્રણ નયોનો અને મત્તાન્તરે ચાર નયોનો જે વિભાગ છે, તે નયવિભાગ પર્યાયને ગ્રહણ કરનાર છે જે નયો પ્રધાનતયા દ્રવ્યને ગ્રહણ કરનારા છે, તે નયોને દ્રવ્યાસ્તિક નયો કહેવાય છે ‘દ્રવ્ય છે, દ્રવ્ય છે’-આમ જોલનારા, દ્રવ્ય પ્રતિપાદક નયો, દ્રવ્યનો જુલારવ કરનારા નયો દ્રવ્યાસ્તિક નયો ગણાય, એ સ્પષ્ટ છે હવે જે નયો પ્રધાનતયા પર્યાયને ગ્રહણ કરનારા છે, પર્યાયપ્રતિપાદક નયો છે, તે નયોને પર્યાયાસ્તિક નયો કહેવાય છે સામાન્યને ગ્રહણ કરનાર દ્રવ્યાસ્તિક નયો છે, જ્યારે પર્યાયને ગ્રહણ કરનાર પર્યાયાસ્તિક નયો છે એક નયવિભાગ દ્રવ્યત્વને અનુલક્ષીને વાત કરે જ્યારે બીજો નયવિભાગ પર્યાયત્વને અનુલક્ષીને વાત

શુદ્ધ સહભાવી અને પર્યાય ક્રમભાવી

જગતમા જેટલા પદાર્થો છે, તેમા દ્રવ્યત્વ અને પર્યાયત્વ સિવાય કાંઈ છે જ નહિ. ટોઈ પણ પદાર્થને લગતી કોઈ પણ વાતનો તમે વિચાર કરો, તો તમને લાગશે કે-જે પદાર્થની આ વાત છે, તે પદાર્થના દ્રવ્યત્વની વાત છે અગર તો તેના પર્યાયત્વની વાત છે કોઈ પણ પદાર્થના દ્રવ્યત્વની અથવા તો તેના પર્યાયત્વની વાત ન હોય, એવી કોઈ વાત જ આ દુનિયામા સહભવી નથી. જે દ્રવ્યત્વનું અસ્તિત્વ જ ન હોય, તો પર્યાયત્વ નભવે જ નહિ, કેમ કે-દ્રવ્ય હોય તો જ દ્રવ્યના પર્યાયો હોય હવે જે પર્યાયોની ભિન્નતાનું અસ્તિત્વ ન હોય, તો આ સમાજ જ સભવી શકે નહિ. દ્રવ્યના ભિન્ન ભિન્ન પર્યાયોને કારણે જ સમાજ છે. દ્રવ્ય તે કહેવાય, કે જે શુદ્ધ અથવા પર્યાયવાશુ હોય. શુદ્ધ તથા પર્યાય વસ્તુત્ત્વ તો એક જ છે, પણ ફેરફાર એટલો છે કે-જે મહભાવી હોય છે તેને શુદ્ધ કહેવાય છે અને જે ક્રમભાવી હોય છે તેને પર્યાય કહેવાય છે. દાખલા તરીકે સોનું સોનાની જે ચમક, તેને સોનાનો શુદ્ધ કહેવાય. એ સોનાના જે ભિન્ન ભિન્ન ઘાટો અને, તે બધા એના પર્યાયો કહેવાય. સોનાનો ઘાટ ગમે તે બનાવો, એટલે પર્યાય બદલાય પણ શુદ્ધ કાયમનો કાયમ રહે. માટે શુદ્ધ સહભાવી કહેવાય અને પર્યાય ક્રમભાવી કહેવાય. આ-જે સોનાનો આ ઘાટ ને કાલે બીજો ઘાટ, એટલે પર્યાયો તો ક્રમભાવી જ થયા ને ? પર્યાયને અવસ્થા વિશેષ પણ કહેવાય છે. દ્રવ્યોની ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાઓ, એ સર્વને દ્રવ્યના પર્યાયો કહેવાય.

અજ્ઞાનને રસ ઉપજે ક્યાઘી ?

આ તો બહુ જ સામાન્ય કોટિની વાત છે. નયોની વાત આવી, એટલે આટલું તમને કાઈક ખ્યાલ આવે એ પૂરતું કહેવાય છે બાકી તો, નયોની ચર્ચા એ બહુ મોટી ચર્ચા છે નયોની ચર્ચા ચાલે અને એમા આત્મા તન્મય બની જાય, તો એ વખતે એ કામ કાઢી જાય નયોની ચર્ચા એટલે તત્ત્વસ્વરૂપની સિન્ન સિન્ન અપેક્ષાઓની વિચારણા અહીં તમને જે નયોની વિસ્તૃત વ્યાખ્યામા ઉતારવામા આવે, તો તમારો રમ વધી જવાને બદલે ભાગી જવા પામે એ શક્ય છે ઘણી રસદાયક વાત પણ, મુત્ત જનોને જ રસ ઉપજવી શકે છે અજ્ઞાન જનોને માટે રસદાયક વાત પણ રમદાયક બની શકતી નથી પૌષ્ટિક ખોરાક પણ જે એને પચાવી શકે તેને માટે, પુષ્ટિ કળારો અને બીજાને તો જાણ જ થઈ જાય એમ, તમે જે ભણેલા છો, તો તો તમારી પાસે જ્યારે નયોના સિન્ન સિન્ન સ્વરૂપની અને પરમ્પરના સમન્વયની વાત કરવામા આવે, ત્યારે તમારો સાબળવાનો અને જાણવાનો રમ એકદમ વધી જવા પામે તમને એમ થઈ જાય કે-‘આવું સાબળવા જેવું, જાણવા જેવું, વિચારવા જેવું, આ જગતમા બીજું છે જ શું ?’ આ બધી દ્રવ્યાનુયોગની વાતો કહેવાય તમને આ વાતોમા રસ ઉપજે, એવું તમે ભણેલા છો ? તમારે ના જ કહેવી પડે તેમ છે ને ? મોટે ભાગે તમને આ વિષયનું જ્ઞાન નથી તેમ જ આવા જ્ઞાનની તમને વિશેષ દરકાર હોય એવું પણ જણાતું નથી લઈને .

! તમને શ્રી જૈન શાસનને પા

પરમ ભાગ્યશાલિતા છે, તેનો સાચો ખ્યાલ જ આવતો નથી એને લઈને તમે ઘણી વાર ચકામા પડી જાવ છો અને ફેટલાકોને તો ‘મિથ્યાત્વ’ અને ‘મિથ્યા દર્શનો’ એવી વાત પણ અશાંતિ ઉપજાવે છે

તમને રસ નથી તેણે કારણ શું ?

તમને ઠરકા જ્ઞાની છે ? તાલાવેલી જ્ઞાની છે ? તમન્ના જ્ઞાની છે ? મોટે ભાગે કલહાર કમાવાની ! અર્થ અને કામ સિવાય તમને કોઈ વસ્તુનો રસ છે ખરો ? ધર્મનો રસ પણ જો માત્ર અર્થ-કામ પૂરતો જ હોય, તો એને ધર્મરસ કહેવાને બદલે અર્થ-કામનો રસ કહેવો જો જ સમુચિત છે ધર્મનો સાચો રસ તો, મોક્ષના રસને યોગે જોઈએ અર્થ-કામનો રસ ન હોય, તો ધર્મનો રસ ક્ષાયદો કરે અને મોક્ષના રસથી જ ધર્મનો રસ હોય, તો તે મહા ક્ષાયદો કરે મોક્ષના રસથી ધર્મનો રસ હોય, તો આ જ્ઞાનની આવી જોડકારી ન હોય આજે દુનિયાની ઉપર ઉપગની સામાન્ય પણ વાતોમા તમને ફેટલો બધો રસ છે ? ત્યારે દ્રવ્યાનુયોગ કે જે ખરેખરો કસદાર છે, તેનો તમને ફેટલોક રસ છે અથવા તો રસ છે કે નહિ-એનો તમે તમારે માટે, તમારા હિતને માટે વિચાર કરો ત્યારે તમે દ્રવ્યાનુયોગમા રસ લેતા થશો, ત્યારે તમે તત્ત્વજ્ઞાનથી ભરપૂર એવા આવા સૂત્રગ્રન્થોના શ્રવણમા રસીયા બનશો. આવું નક્કર જ્ઞાન નથી, આ જ્ઞાનની નક્કરતાનું ભાન નથી, માટે તમને રસ નથી અને એટલે સાચી વસ્તુ, યદ્યપિ તમે શ્રવણ કરવાને આવો છો, છતાં ય તમને સમજવામા મુશ્કેલી નડે છે તમને હજી તો માર્ગે ‘લાવવાનો પ્રયાસ

ચાલી ગયો છે તમને જો આ માર્ગનું બરાબર જ્ઞાન થઈ
જાય, તો તમે સમજાવેલાં એમ કહી શકો કે-એક માત્ર શ્રી
જૈન દર્શન સિવાય સર્વે દર્શનો મિથ્યા જ છે આ વાતને
તમે સમજી પણ શકો અને સમજાવી પણ શકો એથી તમે
તમારા પરમ ઉપકારને સાધવાની સાથે, અનેકોના પણ પરમ
ઉપકારને સાધનારા બની શકો.

આવકની ફરજ

પૂર્વકાળમાં એવા પણ સુઆવકો હતા, કે જે જાને અને
ધર્મે કુભાર હતા કુભાર હોવા છતાં પણ, એમનામાં કુભાર
પણું નહોતું રહ્યું અને એમણે કુભારપણું મેળવ્યું હતું મિથ્યા
સ્વના અને અજ્ઞાનના બોજને ફેંકી દેને, એમણે સમ્યક્જ્ઞા
નનો બોજો સ્વીકાર્યો હતો સમ્યક્જ્ઞાન એમને બોજલ નહોતું
લાગતું, પણ તારક લાગતું હતું એ સુભારવાળા બનીને, કર્મના
બારને ફેંકી દેવા માગતા હતા કુભાર હોવા છતાં પણ, એ
શ્રી જૈન શાસ્ત્રના તત્ત્વજ્ઞાનમાં જીવનને તરબોળ કરનારા,
કહો કે-એ જ્ઞાન સદૌવરમાં બીજનારા હતા, અને એથી જ
તેઓ જમાલિની ઉત્સુકપ્રકૃષ્ટાને સમજી, એના ખોટાપણને
પિછાનીને, એના સગને પણ છોડી શક્યા હતા, તેમ જ જમા
લિથી બરમાઈ જઈને, ભગવાને કહેલા સૂત્ર 'કહે માણે કહે' ને
નહિ માનનારી પ્રિયદર્શના માધ્વી, કે જે નસારિપણે ભગ
વાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માની પુત્રી હતી તથા જમાલિની
ધર્મપત્ની હતી, તેને યુક્તિથી સમજાવીને પુનઃ માર્ગસ્થ બનાવી
શક્યા હતા આવકોની ફરજ શી છે ? સમજો, નોંધી લ્યો
કે-આવકો એટલે શ્રમણોપાસકોની ફરજ એથી બહાર

જતાને, ઉન્માર્ગે વળી જતાને, સુકિતથી માર્ગમા લાવવાની, માર્ગમા ટકાવવાની છે, નહિ કે-તેની સાથે ચેડા કાઢવાની, તેના ઉપર આક્ષેપો મૂકવાની, તેની વિરુદ્ધ છાપાના કાગળોને કાળા કરીને પ્રચાર કરવાની કે તેની નિન્દાદિ કરવાની છે ! દૂધણે બેવાની આવકની કરજ નથી દૂધણેને બેનાર આવકને તો શોકચની ઉપમા અપાઈ છે અને શાસ્ત્રકાર મહાત્માઓએ ત્યાં સુધી કહ્યું છે કે-આવા શોકચની ગરજ સારે એવા આવકોમા નિશ્ચયથી સમ્યક્ત્વ નથી આવા શાઓનું મહલાવે શ્રવણ કરવામા આવે, કહેવાતી વાતોને હૃદયમા ઉતારવામા આવે, તો માયા આવક એટલે કે-ભાવ આવડ બનાવ છે, તેમ જ આવા શ્રવણથી, કેઈ પણ વાતને અપેક્ષા-પૂર્વક સમજવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાય છે આમાથી તો સાધુ પણું, ચાવતું મિદ્ધપણું પણ આવે તાત્પર્ય કે-આ કસદાગ જ્ઞાનામૃતપાનનો રસ કેળવો અને જીવનને સાર્યક બનાવવાનું સામર્થ્ય મેળવો !

નયવાક્યો મિથ્યાવાક્યો જ છે-એમ ન કહેવાય

આપણી ચાલુ વાત તો એ હતી કે-ભગવાને હરેકે હરેકે પદાર્થને, પદાર્થ માત્રને દ્રવ્યાસ્તિક નયથી તેમ જ પદાર્થ-યાસ્તિક નયથી જાણવા તથા માનવાનું કહેલું છે આ વાતને આત્મા દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તમે વિચારો, એટલે મહેલાઈથી તમે આ વાતને સમજી શકશો કેઈ પણ આત્મા અમર છે, એ તો તમે જાણો છો ને ? પ્રાણોનો વિયોગ થાય છે, મરણ થયું એમ કહેવાય છે, છતાં આત્મા તો મરતો જ નથી ગમે તેમ થયા કરે, તે છતાં પણ આત્મદ્રવ્ય કાયમનું કાયમ જ રહે છે આ

થઈ દ્રવ્યાસ્તિક નયની વાત આત્માના અમરપણાને સ્વીકારવા છતાં પણ, જન્મ-મૃત્યુઆદિ થાય છે, ચતુર્ગતિમા પરિબ્રમણ થાય છે, એ બધાનો ઢાઈ ઇન્કાર થઈ શકે તેમ છે ? કહો કે નહિ જ એ બધું પર્યાયાસ્તિક નયને માનવાથી ઘટી શકે છે દેવગતિમા પણ એ જ આત્મા અને નરકાદિ ગતિમા પણ એ જ આત્મા, છતાં એ દેવ, નાન્ક આદિ પણ કહેવાય-આમ બેય નયોનો મેળ સધાય જેઓ આત્મસ્વરૂપથી વિમુખ બનીને પુણ્યલભા ગયે-માયે છે, તેઓ ભવમા નાચે છે, ભમે છે, પરિબ્રમણ કયાં કંઈ છે કિયાની કઠિનતાથી ડગીને સત્ક્રિયાથી દૂર રહેનારા તથા દુનિયાની શક્ય એટલી તમામ ક્રિયાઓને ઠરે જનારા આત્માઓને ભવમા ભમણ પડે છે એમા, એ કોઈ બોઈ વાગ સારા ઠમોને ઠરીને પુરુષેય ઉપાજો છે અને કુકર્મોથી પાપનુ ઉપાજત તો ઘણે ભાગે ચાલુ હોય છે આમ, સસારમા પરિબ્રમણ કરતો જીવ, પોતપોતાના કર્મો દયને અનુસરીને વિવિધ રૂપોને ધારણ કરનારા બને છે દેવ પણ એ જ બને છે, મનુષ્ય પણ એ જ બને છે, તિર્યચ પણ એ જ બને છે અને નારકી પણ એ જ બને છે જીવ એનો એ-એ દષ્ટિ છે દ્રવ્યાસ્તિક નયની, જ્યારે 'આ દેવ, આ મનુષ્ય, આ તિર્યચ અગર આ નારક'-એમ જે કહેવાય, તે પર્યાયાસ્તિક નયની દષ્ટિથી કહેવાય એટલે બન્નેય નયો જરૂરી છે આ બે નયોમા કયો નય અસત્યવાદી છે ? નિજ નિજ અપેક્ષાએ તો બેય સત્યવાદી છે ને ? પણ એ બન્નેય સત્યવાદી કયા મુધી ? એક-બીજાનો સર્વથા નિષેધ કરે નહિ ત્યાં મુધી ! પોતે પોતાની વાત પ્રતિપાદક ચેલિએ ઠહે, તેમા અસત્યવાદી નહિ જ ! એટલે જેટલા નયવાદ્યો, એ બધા

મિથ્યાવાક્યો જ છે-એમ તો નહિ જ કહી શકાય

બે નયોમા દ્વાદશગીનો સાગ

પુણ્ય-પાપવશાત્ પર્યાયોમા પરિવર્તન થયા કરે છે, આ જમાનામા ઉપાશ્રયના ખારણા પાને ગેડીયાઓની જેટલી મોટરો નહિ દેખાય, તેટલી મીનેમાગૃહો કે વારાગનાગૃહો પામે દેખાશે મોટરમા જૂદે જૂદે સ્થલે દેખાય, ત્યારે તેમને માટે તે તે સ્થાનાનુમાર શબ્દ બોલાય, રખડેલ કહો, લપટ કહો, તો ય શેઠ તો એનો એ જ ને? દ્રવ્ય અને પર્યાયનો ફરક સમજી લ્યો દ્રવ્ય તરીકે કાયમીપણું, એ વાતનો નિર્દેશ દ્રવ્યાસ્તિક નય કરે છે અને એ દ્રવ્યના જે જે અવસ્થાન્તરો થયા કરે છે, તેનો નિર્દેશ પર્યાયાસ્તિક નય કરે છે આજના મોટરમા બેમનારાઓ આખલાઓ, ગર્હણો વિગેરે પણ થાય, તેમ જ સુકૃતના ચોગે દોઢ જન્મમા ધર્મમૂર્તિ બનીને સ્વર્ગે પણ જાય અને કદાચ મોક્ષે પણ જાય આત્મા એનો એ, છતાં ય બિન્ન બિન્ન ગતિ આદિમા પર્યાય પસંદાય જેવું આત્મામા, તેવું પુરુષલભા જગતમા જેમ કહી પણ એકેય જીવ નવો પેદા થતો નથી, તેમ દોઢ એકેય જીવ કદી પણ સર્વથા વિનાશને પામતો નથી એમ, જડ પરમાણુઓમા પણ કદી નથી તો ઉમેરો થતો કે નથી તો ઘટાડો થતો જે હોય તે રહે છે એ નાશ પામતું નથી, તેમ નવું ઉત્પન્ન થતું નથી ઉત્પાદ અને વ્યયનો સિદ્ધાન્ત પર્યાયાસ્તિક નયની અપેક્ષાએ છે અને દ્રુવનો સિદ્ધાન્ત દ્રવ્યાસ્તિક નયની અપેક્ષાએ છે ભગવાને ત્રિપદીમા આ ત્રણ જ વાત કહી એમ આખી દ્વાદશગી આવી ગઈ એટલે આ બે નયોને જે બરાબર

જાણે, તે દ્વાદશાંગીના સારને પામેલો દહેવાય

આ નયોને દન્તમુગલોની ઉપમા ગા માટે ?

હવે આ વિશેષણને અગે આપણે એટલી વાત વિચારી લઈએ કે-દન્તમુગલ તરીકે આ જે નયોને કેમ ગણાવ્યા ? જ્યકુન્નુ યુદ્ધમા દન્તમુગલથી કામ લે છે દન્તમુગલથી તે શત્રુના હક્કા-છક્કા છોડાવે છે, શત્રુસેન્યની ઘટાને ભેદે છે તથા પોતાના સ્વામીને જ્યથી વરમાળા ધારણ કરાવે છે દન્તમુગલ હાથીને શોભાવે પણ છે અને હાથીના પરાક્રમને પહોં પણ દન્તમુગલ દાગ યાય છે તેમ આ જે નયો એવા છે કે-આ ખન્ને નયોને સાથે સખીને વાત કરનાર શ્રી જૈન શાસન, એકાન્તવાદી સર્વ દર્શનોને પરાન્ત કરી દે છે આત્માને એકાન્તે નિત્ય માનનારાઓ પર્વાયાસ્તિક નયની વાચા સામે ટકી શક્તા નથી અને આત્માને એકાન્તે અનિત્ય માનનારાઓ દ્રવ્યાસ્તિક નયની વાચા સામે ટકી શક્તા નથી આત્માને એકાન્તે મુક્ત માનનારાઓ અથવા તેા આત્માને એકાન્તે બદ્ધ માનનારાઓ પણ, આ જે નયોની વાચા સામે ટકી શક્તા આત્મા નિત્ય પણ છે અને પારિણામિક સ્વભાવવાળો પણ છે આ રીતિએ જ સમગ્ર જગતની સઘળી ય ઘટનાઓને ન્યાય આપી શકાય છે આ જે નયો સાથે રહીને, શ્રી જૈન શાસનની માન્યતાને જ્યવન્તી બનાવે છે આ વસ્તુને લક્ષ્યમા સખીને વિચારતા, ટીકાકાર મહર્ષિએ આ દ્રવ્યાસ્તિક નય અને પર્વાયાસ્તિક નય-આ જે નયોને દન્તમુગલની જે ઉપમા આપી છે, તે સુંચોગ્ય જ ઠરે છે

૧૬-નિશ્ચય-વ્યવહાર

બે ગા રચસો

આગળના વિશેષણમા પણ નયની જ વાત આવે છે. સમુન્નત જયકુજરની સાથે શ્રી ભગવતીજી સુવની ઘટના કરતા, ઠીકાકાર મહર્ષિ આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવ-સૂરીશ્વરજી મહારાજ, ચૌકમા વિશેષણ તરીકે ફરમાવે છે કે-

“ નિશ્ચયત્વવહારનયસમુન્નતકુમ્ભદ્વયસ્ય ”

એટલે કે-જયકુજરને જેમ સમુન્નત એવા બે ગણ્ડથલો હોય છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર પણ નિશ્ચય નય અને વ્યવહાર નય-આ બે નયો રૂપ બે ગણ્ડથલોથી યુક્ત છે.

નિશ્ચય નય ને વ્યવહાર નય

નિશ્ચય નય અને વ્યવહાર નય, એ બે નયોના પણ વિશેષ વર્ણનમા તમારી પાસે નહિ ઉતરતા, તમને સામાન્ય પ્રકારે ખ્યાલ આવે એવું કહેવું પડશે. મુનિશ્ચિત અથવા તો પરિપૂર્ણ કાર્યદગ્ધાને માન્ય કરનારો નિશ્ચય નય છે, જ્યારે વ્યવહાર નય તો કારણને પ્રધાનતા આપીને ચાલનારો છે એક દાખલો તો સામાન્યપણે તમે જાણો છો કે-ચોરુ/ગુણ-સ્થાનક અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોનું છે, પાચમુ ગુણસ્થાનક દેશવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોનું છે અને છર્દુ ગુણસ્થાનક સર્વ-વિરત સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોનું છે આમ છતાં પણ, નિશ્ચય નયનું

મમ્યક્ત્વ તો સાતમા ગુણકાલાની જે અપ્રમત્ત દશા છે, તેમા મનાય છે એ તો કહે છે કે-સમ્યગ્દષ્ટિ અને અવિરત શાનો ? પ્રમાદી શાનો ? જે સર્વવિરત અને અપ્રમત્ત હોય, તે જ સમ્યગ્દષ્ટિ નિશ્ચય નય ગુણમ્થાનકોના કમને સ્વીકારે નહિ એને બધે બધી પૂર્ણતા જોઈએ શ્રી તીર્થંકર ભગવાનને શ્રી તીર્થંકર ભગવાન ત્યારે જ ઠહેવાય, કે જ્યાં એ ભગવાન મમવસરજીમા વિગણને દેશના ઈર્ષ મ્હા હોય બાદીના સમયમા, નિશ્ચય નયની અપેક્ષાએ, એ શ્રી તીર્થંકર ભગવાન નહિ એટલે જેને આપણે આન્તરિક્ષ શુદ્ધ લક્ષ્ય કહીએ, તેને જ નિશ્ચય નય પ્રધાનતા આપે છે વ્યવહાર નય તો, સ્થૂલ દષ્ટિએ જોનાર છે એ તો બાહ્ય ક્રિયાને પ્રધાનપદ આપીને ચાલનાર છે

બે નયથી ગુ મિદ્ધ થાય છે ?

આ બે નયો, શ્રી જૈન શાસન ઠેવું સમુન્નત છે, એના ઈર્ષકો છે શ્રી જૈન શાસન જેમ આન્તરિક્ષ શુદ્ધિમા માનનાર છે, તેમ બાહ્ય શુદ્ધિમા પણ માનનાર છે-એ, આ બે નયોથી પૂરવાર થાય છે બાહ્ય શુદ્ધિનો સ્વીકાર, કેવળ આન્તરિક્ષ શુદ્ધિની અપેક્ષાએ જ છે-એવું શ્રી જૈન શામનનું જે મન્તવ્ય છે, તે પણ આનાથી બહાર આવે છે સાગપજ્ઞાના એક અશ્વનો પણ અસ્વીકાર કરનાર આ શામન નથી-એમ વ્યવહાર નયથી મિદ્ધ થાય છે અને માગપણું એ માત્ર સારાપણું ત્યારે જ ઠરે છે, કે જ્યાં તે-આત્માને નિર્મલ બનાવે છે-એમ નિશ્ચય નયથી મિદ્ધ થાય છે વિચારતરે કે-આ બન્ને ॥ દૃષ્ટિઓને સ્વીકાર્યા વિના ચાલે એવું ॥

કરણનું સારાપણું પેદા થવું જ જોઈએ--એમા પણ કોઈથી ના પાડી શકાય નહિ અને અન્ત કરણના સારાપણાને પેદા કરવામા કે સાગપણાને પેદા થવામા જે કારણ રૂપ બની શકે તેમ હોય, તેનો પણ આદર કરવાની કોઈથી ના પાડી શકાય તેમ નથી. નિશ્ચયમા સાધ્યનો સમાવેશ થાય અને વ્યવહારમા સાધનનો સમાવેશ થાય સાધ્ય વિના સાધન કિંમત વિનાનું, અને સાધ્ય હોય પણ સાધન ન હોય, તો તે દરિદ્રીના મનોરથની જેમ નિષ્ફલ

બન્ને થ નયોનુ શરણ સ્વીકારવુ જોઈએ

નિશ્ચય નય જ્ઞાનાત્મક પ્રતિપાદનવાળો છે અને વ્યવહાર નય ક્રિયાત્મક પ્રતિપાદનવાળો છે એટલે જ, અહીં ટીકાકાર મહર્ષિએ, આ બે નયોને સમુન્નત કુળોની ઉપમા આપી છે શ્રી જૈન શાસન કિયાનિષેધક અધ્યાત્મવાણુ નથી અને અધ્યાત્મનિષેધક ક્રિયાવાણુ પણ નથી અધ્યાત્મદંષ્ટ પણ જોઈએ અને અધ્યાત્મદંષ્ટ સૂક્ષ્મ નિવડે તેવી ક્રિયા પણ જોઈએ આત્માનો જે મૂળભૂત સ્વભાવ છે, અનન્તજ્ઞાનાદિમય એવો જે સ્વભાવ છે--તેનો ખ્યાલ પણ જોઈએ અને વર્તમાનમા આત્મા કમોના યોગથી મલિન બનેલો હોઈને આત્માનો જે અનન્તજ્ઞાનાદિમય સ્વભાવ છે તે આવરાએલો છે, માટે તે આવરણો ટળે એવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ પણ જોઈએ આત્માને જડની કગી જ અસર નથી થતી, એ કયી અપેક્ષાએ અને આત્માને જડની અસર થાય છે, તે કયી અપેક્ષાએ--એ બે થ બાણુવુ જોઈએ એ વિના, મોક્ષ સધાય નહિ ને મોક્ષ યમાય નહિ આત્માને જે પોતાના મૂળભૂત

સ્વભાવમાં જ સ્થાપિત બનાવવો હોય, તો આ બંને ય
નયોનું શરૂઆત સ્વીકારવું પડે આ બેમાંથી એક પણ નયનો
અસ્વીકાર કરનાર તો, સચારમાં વિભાવદશામાં જ રહ્યા કરે છે
દારીના બેય છેડા હાથમાં રાખીને એ તરફ ટીક મૂકીને
બીજી તરફ ખીચાય

કેવળ એક નયના આધારે ચાલનારો અને બીજા નયની
સંતર અવગણના કરનારો મિથ્યાદષ્ટિ છે જે ય નયોને જે
સ્વીકારે, તે જ અધ્યક્ષદષ્ટિ છે આ નિશ્ચય નય અને બ્યવહાર
નયમાં પણ સાતેય નયોનો અને એથી સવળા ય નયોનો
સમાવેશ થઈ જાય છે મનને સુન્દર-નિર્મલ બનાવવું જોઈએ,
અને જેવું મન નિર્મલ તેવું જ વચન પણ નિર્મલ અને વર્તન
પણ નિર્મલ બને, એવી રીતિએ પ્રવર્તવું જોઈએ આ રીતિએ
જે પ્રવર્તે, તે પૂર્ણ નિર્મલતાને પામે એકલા મનને નિર્મલ
બનાવવાનું કહે અને વચનની તથા વર્તનની મલિનતા ચાલે-
એમ કહે, તે કદી નિર્મલ બની શકે નહિ તમે વલોણું જોયું
છે? દહીંમાંથી માખણને તારવવાને માટે શું શું કરવું પડે છે,
તે જાણો છો? બેનો આશ્રય લીધા વિના માખણ પણ નીકળી
શકતું નથી નર હોય કે નારી હોય, પણ વલોણું વલોવે
ત્યારે જે ય હાથમાં દારીને રાખવી પડે ॥ દારી રાખીને
પણ યથાવિધિ ક્રિયા થાય તો જ ફળ મળે માખણ દહીંમાં
જ રહેતું છે, પણ એ માખણ જરૂરી ક્રિયા વિના નીકળે
નહિ તેમ આત્માના શુભો આત્મામાં જ રહેલા છે, પણ
જરૂરી ક્રિયા વિના તે પ્રગટે નહિ. દહીંમાં ગેરલા માખણને કાઢ
વાને માટે દહીંને ગોળીમાં નાખવું પડે એ દહીંની વચ્ચે

ગોળીમા રવૈયો નાખવો પડે પડી જે જણ પોતપોતાના
 બન્ને હાથોમા દોરી રાખીને રવૈયાને ફેરવે રવૈયો ફરે કયારે ?
 દોરીને એક બાબુ ખીંચાય ત્યારે બીજી બાબુ ઢીલી મૂકાય
 અને બીજી બાબુ ખીંચાય ત્યારે એક બાબુ ઢીલી મૂકાય,
 તો રવૈયો બરાબર ફરી શકે આમ વલોવાય તો વલોવનાર
 માખણને ભાળે દોરી ખીંચવાની અને ઢીલી મૂકવાની પદ્ધ-
 તિને અહીં બરાબર ઘટાવો નિશ્ચયની જરૂરીઆત પડે ત્યારે
 બ્યવહારની દોરીને ઢીલી મૂકીને નિશ્ચયની દોરીને ખીંચવી
 પડે અને બ્યવહારની જરૂર પડે ત્યારે નિશ્ચયની દોરીને ઢીલી
 મૂકીને બ્યવહારની દોરીને ખીંચવી પડે આમ એક દોરીને
 ઢીલી મૂકીને બીજી દોરીને ખીંચાય, પણ જે ય દોરીના છેડા
 હાથમા ને હાથમા જ રહેવા બેઠ્યો એક પણ છેડા બે
 હાથમાથી છૂટી જાય, તો રવૈયો ફરતો બધ પડી જાય, તેમ
 નિશ્ચય કે બ્યવહાર-એકને ય તણને, કલ્યાણ સાધી શકાય
 નહિ બન્નેને સાથે ગળે તે દેવલજ્ઞાન રૂપ માખણને મેળવે
બ્યવહારથી વચિત રહેનારો વચના પામે

આ પથમાગ શ્રી ભગવનીજી સૂત્ર પણ નિશ્ચય નયને
 અને બ્યવહાર નયને લઈને ચાલી રહ્યું છે શ્રી વીતરાગ
 પરમાત્માના શાસનના મધળા ય શાસ્ત્રો, બન્ને ય નયોના
 આધારે ચાલી રહ્યા છે એકલા નિશ્ચય નયને વળગી પડ-
 નાગએ, પોતાની ભતને અધ્યાત્મી તરીકે જોળખાવીને
 મોહમાધક ક્રિયાથી વચિત બને, છે જે તેઓ મર્વ ક્રિયાઓથી
 ગહિત બનતા હોત, તો તો વાત બૂદી હતી, પણ એ બીચા-
 રાઓ તારક ક્રિયાઓથી જ વચિત બની જાય, છે માત્ર

ધર્મક્રિયાઓમા-ધર્મક્રિયાઓના વ્યવહારમા જ તેઓ વ્યવહારથી
 પર બને છે, બાકી તો, વ્યવહાર વિના તેઓનો વ્યવહાર ચાલે
 છે જ ત્યા ? ખાવાનો, પીવાનો, પહેરવાનો, ઓઢવાનો,
 એમ ધૌજલિક લોભોપલોભને લગતા વ્યવહારને ચાલુ રાખીને,
 તેઓ પોતાને વ્યવહાર વિનાના કહેવડાવે છે એવી બધી
 ક્રિયાઓ ઠરે અને ધર્મક્રિયાઓમા અખાડા કળે, એનો શો
 અર્થ ? એનો અર્થ અનર્થ પ્રમાણની પીડાનો જ એ એક
 પ્રકાર છે ત્યા સુધી દેહને જગેનો વ્યવહાર, બાહ્ય વ્યવહાર
 છૂટે નહિ, ત્યા સુધી આત્મા બે આત્મહિતકર ક્રિયાના વ્યવ
 હારથી વચ્ચિત બને છે, તો તે વચ્ચના જ પામે છે ત્યા સુધી
 બાહ્ય વળગેલું છે, ત્યા સુધી આત્મહિતકર ધર્મવ્યવહારની
 જરૂર જરૂર છે બાહ્ય બધા છૂટે એટલે વ્યવહાર આપોઆપ
 અટકે છે, પણ ત્યા સુધી ધર્મવ્યવહારથી અટકનાર પોતે
 લટકે છે મિહાવસ્થાને તમામ કયા પહોંચી બહારનું વળગણ
 નથી અને એથી વ્યવહાર નથી, પણ એ પહેલા વ્યવહારને
 તજવાનું કહેનાર-ધર્મવ્યવહારની જરૂર નથી એવું કહેનાર,
 દેવળ ભવબ્રમણના વ્યવહારમા જ અટવાઈ રહે છે એવા
 નિશ્ચયવાદીઓ, એકાન્તવાદમા ગબડી જઈને, દુર્ગતિના ખાડામા
 ગબડી પડે છે, કારણ કે-તેઓ ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણ રૂપ મહા ભયક
 પાપને ઉપાર્જનારા બને છે

શુદ્ધ વ્યવહાર આત્મિક ગતિ માટે જોઈએ

અણમમજ આદિના કારણે જેઓ એવાઓથી દોરવાઈ
 ગયા હોય, પણ જેઓ આશ્રી ન હોય, તેઓ શ્રી ભગવ-
 તીજી સ્ત્રવનરૂપ જયકુંજરના નિશ્ચય નય તથા

રૂપ ગણરથલોથી, એકાન્તવાદને તજનારા અને સ્વાદ્વાદમા સ્થાપિત થનારા બને છે શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના જ્ઞાનને પામેલાની પામે, એકાન્તવાદ ટકી શકતો જ નથી જેમ નિશ્ચયના એકાન્તે આગ્રહી નહિ બનવું જોઈએ, તેમ વ્યવહારના પણ એકાન્તે આગ્રહી નહિ જ બનવું જોઈએ વ્યવહાર હોય અને નિશ્ચય ન હોય, તો પણ અર્થ સરતો નથી કેટલાક અભવ્યો પણ પૌદ્ગલિક સુખની લાલસાથી શુદ્ધ વ્યવહારવાળા બને છે એમની કરણી એવી પણ હોઈ શકે છે કે-દેખાવમા કોઈ એની ખામી બતાવી શકે નહિ અભવ્ય કદાચ એવી પણ કરણી કરે, કે જે કરણી ગણધરભગવાન શ્રી ગૌતમસ્વામિજીની કરણીને પણ ખડાત ઠરે, એવી હોય હવે કે કાઈ બાકી ? પણ તત્ત્વને નહિ બાણનારાઓ જ એને મહત્ત્વ આપે ત્યાં વ્યવહાર માત્ર છે અને નિશ્ચયનું નામેય નથી, એટલે એ વ્યવહાર મોક્ષસાધક બનવાને બદલે મોક્ષરોધક બને એમા દોષ વ્યવહારનો નથી, પણ નિશ્ચયના અભાવનો છે અથવા તો કુનિશ્ચયનો છે અભવ્યથી અનેક ભવ્યો તરે, એ પ્રતાપ વ્યવહારનો છે અને એ નામદાન દારો ધાક્કોર જેવો એટલે મેલો ને મેલો જ રહે, એ પ્રતાપ એનામા સુનિશ્ચય નથી આવ્યો એનો છે આમ તો, જગતમા નિશ્ચય ને વ્યવહાર ચાહુ છે, પણ સમ્યગ્જ્ઞાન દ્વારા જે નિશ્ચય થાય, તે જ સાચો નિશ્ચય ઠહેવાય એ નિશ્ચય વ્યવહારને શુદ્ધ બનાવ્યા વિના ગહે જ નહિ શુદ્ધ નિશ્ચય શુદ્ધ વ્યવહાર માગે જ જેનો નિશ્ચય શુદ્ધ વ્યવહારને માગે નહિ, તેનો નિશ્ચય એ વસ્તુતઃ નિશ્ચય જ નથી સમ્યગ્જ્ઞાનના અભાવમા નિશ્ચય થાય પૌદ્ગલિક સુખની રમણતાનો એ નિશ્ચય શુદ્ધ વ્યવહારને બહા-

રથી આચરવા દે, પણ અંદરથી મલિન જ બનાવ્યા કરે. અશુદ્ધ વ્યવહારને માટેનો શુદ્ધ વ્યવહાર, એ વસ્તુતઃ શુદ્ધ વ્યવહાર જ નથી. શુદ્ધ વ્યવહાર આંતરિક ને બાહ્ય શુદ્ધિને માટે જ જોઈએ એ નિશ્ચય વિના બને નહિ. અભવ્ય બીયારો વ્યવહારનિષ્ણાત બનવા છતાં પણ તરતો નથી, નિશ્ચય વિના !

વ્યવહાર શિવગ્રીજ પણ બને ને ભગગ્રીજ પણ બને

નિશ્ચયની અવગણના કરનારા અને વ્યવહારમાં જ સર્વ સ્વને સ્થાપનારા પણ મહા અજ્ઞાનિઓ જ છે. ઠક્કું છે કે—

‘व्यवहारप्रतिभासो दुर्णयकृतवालीशस्य भवनीज व्यवहार चरण पुनरजमिनिषिष्टस्य शिवयोजम् ।’

વ્યવહારનો પ્રતિભાસ સસારનું બીજ બને છે. વ્યવહારનો પ્રતિભાસ, એટલે માત્ર વ્યવહારનું જ પોષણ કરવામાં આવે એવો જે વ્યવહાર, તે સસારનું બીજ થઈ જાય છે. વ્યવહારની આચરણ હોય, પણ એનો જ આશ્રય ન હોય તો એ જ વ્યવહાર શિવબીજ રૂપ બની જાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે—વ્યવહારના કે નિશ્ચયના એકેયના કદાચહી નહિ બનવું જોઈએ. જ્યાં મુધી કાર્ય ન બને, પરિપૂર્ણ રૂપ ન મળે, ત્યાં મુધી કારણને વગગી રહેવું જોઈએ ને ? એટલે વ્યવહારને વગગવું એ આવશ્યક તો છે જ, પણ વ્યવહારને જે સાધન સમજીને વગગ્યો હોય, તે નિશ્ચયની-સાધ્યની શોધમાં જ રહે અને એનો વ્યવહાર તો તારક જ નિવડે હું તો એવાના વ્યવહારની વાત કરી રહ્યો છું, કે જે નિશ્ચયની શોધમાં નથી અને માત્ર વ્યવહારનો જ કદાચહી છે એવાનો વ્યવહાર, એવાને માટે, સસારનું બીજ બને છે. કદાચહી વિનાનાને એ

જ વ્યવહાર શિવળીજ બની શકે છે શિવળીજ બની શકે એવો પણ વ્યવહાર બ્યારે સસારળીજ બની શકે છે, તો નિશ્ચયના નામે વ્યવહારનો નિષેધ કહવાની વાતો કરવા રૂપ વ્યવહાર સસારળીજ બને, એમા આશ્ચર્ય પામવા જેવું કાંઈ નથી. નિશ્ચયની અને વ્યવહારની વાતમા થ તારવાની શક્તિ છે, પણ વાત સમજૂપૂર્વકની અને કદાચહ વિનાની હોય તો! કદાચહ બધાને ડોળે સદાચહ સદા ભેઈએ અને કદાચહ કદી પણ ભેઈએ નહિ

ઉપેક્ષા રાખનારો દૂર ને અપેક્ષા રાખનારો તરે

વ્યવહાર એનો એ, પણ એકને માટે એ શિવળીજ અને અને અન્યને માટે એ ભવળીજ બને, તેમા કારણ એકનો નિશ્ચય છે અને અન્યનો નિશ્ચયાભાવ જ માત્ર નહિ પણ નિશ્ચયનો નિષેધ છે બાકી, શ્રી માધતુષ મુનિ વ્યવહારથી ક્યાંકા કે નહિ? પણ એમણે શુરની આધીનતા કેવી સ્વીકારી હતી? તેઓ નિશ્ચય તરફ ભેદરકાર નહોતા સ્ફટિકની પાસે જો ફુલ મૂકવામા આવે, તો ફુલના રંગને અનુસારે સ્ફટિક પણ લાલ, લીલુ, પીળુ વિગેરે દેખાય છે, તેમ કે-સ્ફટિકનો એ સ્વભાવ છે સુરતમા સ્ફટિકની મૂર્તિઓની પાછળ રંગ-ભેરગી પુષ્પોને ગોઠવીને એવી રચના કરવામા આવે છે કે-પ્રથમ નજરે સ્ફટિકની ખબર પણ પડે નહિ સ્ફટિકમા જેમ ગોઠા દશ્યમાન થાય છે, તેમ ચોક્કસ આત્માને શુરનો ઉપદેશ ફળે છે પવિત્ર બનવાની ભાવનાવાળા આત્માને, સ્વચ્છ બનવાની-નિર્મલ બનવાની ભાવનાવાળા આત્માને, લઘુકર્મી બન્યા-તમાને શુરનો ઉપદેશ અસર કરે છે, શુરનો બોધ ફળે છે

એવા આત્માના નિશ્ચયનું જ્ઞાન વિશેષ નથી, છે વ્યવહારમા, પણ વ્યવહારનો કદામહ નથી તો તે કમથ કેવલજ્ઞાનને પણ પામી શકે છે ચાલક સમૂહનાયા કર્મનો ક્ષય કરી શકે છે અને આત્માને સ્વસ્વરૂપમા લાવીને રચાવી શકે છે સ્વમા અથવા શુદ્ધમા નિશ્ચય છે જેમને, તેઓ, તે આશ્રયે, વ્યવહારને આશ્રયતા મોક્ષકળને મેળવી શકે ॥ મનસબ કે-કેવલ વ્યવહારમા હોય અને નિશ્ચયમા ન જ હોય, તે તો મગમા ઠારડુ જેવા હોય છે એમને વ્યવહાર નારી શકતો નથી, ભગવાનના દર્શન મોક્ષને માટે કરવા ભેદએ, એ લાગણી, એ નિશ્ચયનો અશ છે જેમાથી એકની ઉપેક્ષા કરનારો રૂબે છે, ત્યારે અપેક્ષા રાખનારો તરે છે ભગવાનનો અનુયાયી એટલે અપેક્ષાવાદી. આવો અપેક્ષાવાદ આવે, ત્યારે જ આત્મા કેવલ લાસ્વાહ મેળવે છે અને આત્માને આળાદ બનાવે ॥ નિશ્ચય અને વ્યવહાર-એ બન્નેની વચ્ચે પરસ્પર કાર્ય-કારણભાવનો સબધ પણ છે શુદ્ધ નિશ્ચય શુદ્ધ વ્યવહારને લાવે અને શુદ્ધ વ્યવહાર પણ નિશ્ચયને પામવામા કારણ બની શકે

૧૭-યોગ અને ક્ષેમ :

યોગ અને ક્ષેમ રૂપ બે કાન

જ્યકુજરની સાથે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની સરખામણી કરીને, શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની મહત્તાનો ખ્યાલ આપી રહેલા ટીકાકાર મહર્ષિ, પોતે રચેલી શાસ્ત્રપ્રસ્તાવનામાં, પદ્મરમા વિશેષ તરીકે દર્શાવે છે કે-

“યોગક્ષેમકર્ણયુગલસ્ય ।”

એટલે કે-જ્યકુજરને જોમ બે કાનો છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રને પણ યોગ રૂપ અને ક્ષેમ રૂપ બે કાનો છે. છાપેલી પ્રતિની ભૂલ

અત્રે એક વાતનો ખૂલાસો કરવો આવશ્યક છે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની ટીકાવાળી આ જે છાપેલી પ્રત છે, તેમાં આ વિશેષ તરીકે નથી એમ લાગે છે કે-છપાવતા રહી જવા પામ્યું હશે અથવા તો કોઈ ભૂલવાળી હસ્તલિખિત પ્રતના આધારે આવા જતા ભૂલ રહી જવા પામી હશે આ વિશેષ તરીકે ન જ હોય, એમ તો બને નહિ, કારણ કે-હાથીના સંઘળા ય અગોની ટીકાકાર મહર્ષિએ અત્રે ઘટના કરી છે. જ્યકુજરના બધા અગોનો તેઓ ઉલ્લેખ કરે અને કાનોનો ઉલ્લેખ કરે નહિ-એ બને નહિ પ્રતને શોધનારે જો જરા પણ લક્ષ્યથી બેચું હોત, તો આવી ભૂલ રહી જવા પામત

નહિ અન્યમા પ્રાપ્તિમા આ વિશેષણ પ્રાપ્ત થાય છે તેમાથી લઈને જ અત્રે આપણે આ વિશેષણનો વિચાર કરીએ છીએ નાથ તે કે જે યોગ-ક્ષેમને કરે

હોકનાથની વ્યાખ્યા કરતા, મહાપુરુષો કરમાવે છે કે-જગતના છવોના યોગને અને ક્ષેમને જે કરનાર હોય, તેને નાથ કહેવાય હિતકારી વસ્તુ મેળવી આપવી, એનું નામ 'યોગ' કહેવાય છે અને જે હિતકારી વસ્તુ મળેલી હોય કે મેળવી આપેલી હોય-તેનું પરિપાલન કરાવવું, એનું નામ 'ક્ષેમ' કહેવાય છે આવી રીતે જે યોગને અને ક્ષેમને કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવતો હોય અને યોગને અને ક્ષેમને કરતો હોય, તે જ ખરો નાથ છે પોતાને નાથ કહેવડાવવા છતાં પણ અથવા તો પોતે નાથ બની બેસવા છતાં પણ, જેઓ પોતે જેના નાથ છે, તેના યોગને અને ક્ષેમને કરનારા નથી હોતા, તો તેઓ નાથપણાની વિડમ્બના જ કરનારા હોય છે એવા નાથોથી તો નાથપણું વગેરેવાય છે એવા નાથોના આશરે રહેવા કરતાં તો, અનાથ રહેવું સારું ઠાઈનાં પણ નાથ બનવું હોય, તો માણસે નાથ કોને કહેવાય અને નાથે શું કરવું જોઈએ-એને સમજી લઈને, નાથ તરીકેના કર્તવ્યને અહાં કરવાને માટે તત્પર બન્યા રહેવું જોઈએ તેવી શક્તિ ન હોય, તો નાથ બનવું નહિ અને તેવી શક્તિ પ્રમાય ત્યાં સુધી સનાય બન્યા રહીને તેવી શક્તિને મેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યાં કરવો, એ જ હિત્રાવહ છે

નાથની ગણ

ભગવાન

રમે હૈ

કે-નાથ બનવાની

લાયકાત કેનામા હોઈ શકે ? જગતનો નાથ જગતનું કેવું
 ભલું કરે, તો તે ખરેખરે નાથ કહેવાય ? રાજા આદિ નાથ
 કહેવાય છે તો ગજા આદિના કર્તવ્યને જાણે છે ? પોતાની
 પ્રજાને સુખના સાધનો પમાડવા અને પ્રજાની પામે સુખના
 જે સાધનો હોય, તેનું રક્ષણ કરવું, એ ગજાની ફરજ છે.
 પ્રજાના સુખના સાધનોને લૂટનાર, પ્રજાની પીડાની દરકાર
 નહિ કરનાર, પ્રજાના ભોગે ગજાસમૃદ્ધિની રક્ષા ને વૃદ્ધિ કરનાર
 રાજા, એ રાજા નથી પણ લૂટારો છે ગજાનો સાચો મથા-
 લક તે જ, કે જેને અહિંચ પ્રજાના સુખની ચિંતા રહે
 અને પ્રજાના સુખ માટે જરૂરી શક્ય પ્રયત્ન કરતા જે અથ
 કાય નહિ માયો ગજા તો પ્રજાની આખાદીમા જ પોતાની
 આખાદી માનનારો હોય છે આવો સાચો રાજા પણ, પ્રજાના
 કટ્યાણનું કારણ, કેટલેક અંશે બને ? સસારના છવ માત્રના
 કટ્યાણની વાત તો તેની મર્યાદામા નથી તેની પ્રજા પૂરતી
 જ તેની મર્યાદા છે એ પ્રજાના પણ ઈકલૌકિક અથવા તો
 પૌદ્ગલિક કટ્યાણની એને અપેક્ષા છે જ્યારે આપણે તો
 એવા નાથની વાત કરવી છે, કે જે જગતના છવ માત્રના
 નાથ કહેવાવાને લાયક હોય એમા, સૌથી પહેલો નખર
 ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોનો જ આવે જગતના છવ માત્રના
 કટ્યાણને કરનારા શામનની સ્થાપના તો, માત્ર એ જ પરમ
 પુણ્યવતોથી થાય છે પૌદ્ગલિક સુખના સાધનોનો યોગ કરી
 આપીને અને તેનું રક્ષણ કરવાનો પ્રયત્ન કરીને પણ, કોઈ
 પણ છવને સાચી રીતિએ અને સર્વ પ્રકારે હુ બથી સુક્રત
 કરી શકાતો નથી અને એથી સંપૂર્ણ સુખને પમાડી શકાતો
 નથી એ માટે તો, એક માત્ર મોક્ષનું જ દાન કરવું આવ

ચક્ર છે સાચો નાથ, પરમ નાથ તો કેવળ મોક્ષનું દાન કરવાના જ લક્ષ્યવાળો હોય બીજા જે કોઈ દાનો એ કરે, તે પણ મોક્ષહેતુથી જ કરે, માટે એ દાનોને સમાવેશ મોક્ષ દાનમાં જ થાય જેને મોક્ષ મળે, તેનું સર્વજ્ઞ ચક્ર ખ સદાને માટે જાય અને તે સદાને માટે નિર્ણય દોષિના મુખને પામનારો બની જાય આત્મ દાન, બગવાન શ્રી જિનેશ્વરેવો કરે છે આત્મ દાન પોતે જ કરે છે એમ નહિ પણ પોતે આત્મ દાન કરવાનો જે માર્ગ-તેને વહેનો કરે છે, કે જે માર્ગના પ્રતાપે અનેકાનેક અન્ય છવો પણ મોક્ષનું દાન કરનારા બને છે આવી રીતિએ મોક્ષનું દાન કરનારા નાથની તોલે અન્ય કોઈ જ નાથ આવી શકે નહિ

મોક્ષનું દાન ઉપદેશની જ થાય અને તેમાં મામા છવની

પણ લાયકતા વિશે કંઈએ

મોક્ષનું દાન મોક્ષનો ઉપાય બતાવવા દ્વારાએ જ થઈ શકે છે કોઈ પણ પૌરુષલિક વસ્તુની માફક, મોક્ષ કંઈ શકાતો નથી તમે જ જૂઓ કે-મસા-મા વિદ્યાદાન કેવી રીતિએ દેવાય છે ? ભણાવનાર અને ભણનારના મુયોગે જ વિદ્યાદાન કરી શકાય છે ને ? વિદ્યા અપાતી નથી, પણ બતાવાય છે આને આ કહેવાય અને આને તે કહેવાય, આના સયોગથી આમ બને અને તેના સયોગથી તેમ બને, આવી આવી રીતિએ બતાવવા દ્વારા જ વિદ્યાનું દાન કરાય છે ભણાવનાર ગમે તેટલું બતાવે, પણ ભણનાર જો એને શ્રદ્ધા કરી શકે નહિ, શ્રદ્ધા કરી શકે પણ ચાલ રાખી શકે નહિ અને ચાહેય રાખે છતાં તેના ઉપર વિચારણાદિ કરે નહિ, નો શું

થાય ? વિદ્યાદાન સફલ થવામા ભણનારની પણ ચોખ્ખતા અને મહેનત અવશ્ય જોઈએ એવું જ મોક્ષદાનમા છે ભગવાને તો મોક્ષનો ઉપાય બતાવ્યો, પણ એ ઉપાયને મથાસ્થિતપણે બાંધવાનો અને આચરવાનો પ્રયત્ન તો આપણે જ, સસારના જીવોએ જ કરવો પડે ભગવાને મોક્ષની સાધનાની જરૂર દર્શાવી, પણ એ વાત રૂએ એવી લાયકાત અને લઘુકર્મિતા ન હોય, તો શું થાય ? મોક્ષ સાધવો એ જરૂરી છે-એમ લાગે, પણ ભગવાને બતાવેલા મોક્ષમાર્ગ ઉપર થઈ પ્રગટે-એવો કર્મનો ક્ષયોપશમ ન હોય, તો શું થાય ? મોક્ષમાર્ગ ઉપર શ્રદ્ધા પ્રગટી, પણ એ માર્ગને આચરવા જોગો કર્મનો ક્ષયોપશમ ન હોય, તો શું થાય ? મોક્ષમાર્ગને આચરવા જોગો ક્ષયોપશમ હોય, પણ અપ્રમત્તભાવ આવે અને ક્ષપકશ્રેણિ મહાય-એવું પરિણામોત્તર પરિણામ પામવા જોગી આન્તઃકિક અને બાહ્ય સામગ્રી ન હોય, તો શું થાય ? ક્ષપકશ્રેણિ માઠી અને કેવલજ્ઞાનને ય પ્રગટાવ્યું, પણ તે પત્રી આયુષ્યકર્મ જેટલું બાકી હોય, તેટલો વખત સસારમા રહેવું જ પડે, એમા બીજું શું થાય ? મોક્ષ તો ત્યારે સકલ કર્મોત્તર મપૂર્ણપણે ક્ષીણપણું થઈ જાય, ત્યારે જ મળે ને ? આ બધું માત્ર ભલું જીવોને માટે જ મલવે છે ભલ્ય જીવોમા જ આવી લાયકાત હોઈ શકે છે ભલ્ય જીવોનો પણ કાલ પાકમા પછીથી જ એ લાયકાત કાર્યગત બને છે ભલ્ય જીવોના કાલનો પરિપાક થયા પછીથી પણ ભવિતવ્યતા, લઘુકર્મિતા, નિમિત્ત અને પુરૂષાર્થ આદિની અપેક્ષા રહે છે જ કોઈપણ કાર્ય પાચે ય કારણો મળવાથી જ સભવી શકે ॥ એટલે મોક્ષના દાનમા સામેવાળા જીવનો સુયોગ પણ જોઈએ આથી તો ભગવાનને ભલ્ય

જગતના નાથ કહેવાય છે

રત્નત્રયીને પામે અને પાળે-એવા ઉપકારની સરોત્તમતા

ભવ્ય જગતના નાથ એવા ભગવાન, ભવ્ય જીવોને શું મેળવી આપે છે અને શાનું પરિપાલન કરે છે ? ભગવાન ભવ્ય જીવોને સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર રૂપ રત્નત્રયી મેળવી આપે છે અને તેનું જ પરિપાલન કરે છે રત્નત્રયીને પામી શકવાની લાયકાતવાળા જીવો રત્નત્રયીને પામી શકે અને તેમને પ્રાપ્ત થયેલ રત્નત્રયીનું તેઓ રક્ષણ કરી શકે, પરિપાલન કરી શકે-એવો જ ઉપદેશ ભગવાન આપે છે રત્નત્રયીને પામી શકે અને પાળી શકે-એવા પ્રકારનો ઉપદેશ આપવો, એના જેવો આ જગતમા ખીજો કોઈ જ ઉપકાર નથી અન્ય ઉપકારો તો અઉપકારીન પણ હોય, ઉપકાર થવા-ન થવાની ભલ્લાવાળા પણ હોય, પરિણામે અપકારક નિવડે-એવા પણ હોય અને કદાચ વર્તમાનમા અપકારક નિવડે-એવા ય હોય, પરંતુ રત્નત્રયીને પામી શકે અને પાળી શકે-એવા ઉપદેશના દાન રૂપ જે ઉપકાર છે, તે ઉપકાર એવા કોઈ જ દૃષ્ટાંતથી દ્રષ્ટિત નથી એ ઉપકારને જે ઝીલ્લી શકે, તે આ લોકમા ય સુખી થાય અને તેનું ભવિષ્ય ચન્દ્રની ચંદલી કલાની જેમ ઝળવલ બનતું જાય એમા એ ભૂલે તો વાત જૂની છે, બાકી ઉપકારમા ખામી નહિ માનો દે-આવા ઉપકારને એક વાર ઝીલ્યા પછીથી જીવ પ્રમત્ત બની જાય, ભૂલી જાય, ગણડી જાય, તો ય આ ઉપકાર તો એવો છે કે-એ જીવ પુનઃ અલ્પ કાલમા જ રત્નત્રયીને પામ્યા વિના રહે નહિ એક વાર જેણે આ ઉપકારને ઝીલ્યો, તેનો

મોક્ષ અવશ્યભાવી સમજી જ લેવો

કાનની ઘનતા યોગ્ય જ છે

ભગવાને મોક્ષદાન જે ઉપદેશ દ્વાગ કર્યું છે, તે ઉપદેશનો જ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમા સંગ્રહ કરાએલો છે આથી ભગવાનને જેમ યોગને અને ક્ષેમને કરનાગ કહેવાય છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને પણ યોગને અને ક્ષેમને કરનાર કહેવાય ઉપદેશને ગ્રહણ કરનારે, પહેલા તો આ ઉપદેશને સાંભળવો પડે ને ? જેને ઠાન ન હોય અથવા કાન હોય પણ ખડિરાય હોય, તે ઉપદેશને સાંભળી શકે નહિ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાનો આ ઉપદેશ ભગવાને દીધેલો છે, પણ એને સાંભળીને ગણધરભગવાન શ્રી મુધર્માસ્વામીજીએ સંગ્રહેલો. આથી જ, આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને યોગ રૂપ અને ક્ષેમ રૂપ બે કાનો છે, એવી ઘટના કરવામાં આવી છે શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ, રત્નત્રયીને જ પામી શકાય અને પાળી શકાય- એવો ઉપદેશ આપે છે આ ઉપરથી એ વાત પણ સમજી લેવી જોઈએ કે-શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને માંભળનારે, શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને ભણનારે, એક માત્ર રત્નત્રયીને જ પામવાનો અને પાળવાનો આશય રાખવો જોઈએ

સદ્ગુરુઓ પણ ભવ્ય જીવોને મનાય બનાવે

ભગવાનની ગેરહાજરીમા, ભવ્ય જીવોનું સનાયપણું સદ્ગુરુઓમા રહેતું છે ભગવાનની ગેરહાજરીમા તો, માત્ર સદ્ગુરુઓ જ ભવ્ય જગતના આધાર રૂપ છે સદ્ગુરુઓ ભગવાનને જ નાય બનાવીને પ્રવર્તે, તો તેઓને માટે ભવ્ય જગતના સનાયપણાનું પરિપાલન બહુ જ મુલક છે સદ્ગુ-

રૂઝોએ પહેલેા પ્રયત્ન પોતાની રત્નત્રયીની પાલનાને ક-
વાનો છે અને રત્નત્રયીની પાલના ઠરને કરતે રત્નત્રયીનો
પ્રચાર કરવાનો છે રત્નત્રયીની પાલનાને નેવે મૃદુલાંગ વેષ-
ધારિઓ પોતે જ અનાથ બની ગયેલા છે, તો બીજાઓને
તેઓ પોતાનાથી સનાથ શી રીતિએ બનાવી શકવાના હતા ?
એટલે પરોપકારના નામે પણ રત્નત્રયીના માર્ગથી બ્રહ્મ થના
ગઓ, સાચા પરોપકારને સાધનારા બની શકતા જ નથી
વળી, સફસુરુઓ તો, પોતાના શિષ્ય-પ્રશિષ્યાદિને રત્નત્રયીમા
વૃદ્ધિ પમાડનારા તથા તેમની રત્નત્રયીની પાલનામા સહાયક
બનનારા હોય છે ઢોઈ પણ એવ રત્નત્રયીના માર્ગથી બ્રહ્મ
બને નહિ—તેની તેઓને ભારે કાગળ હોય છે રત્નત્રયીના
માર્ગથી બ્રહ્મ થતા એવની ઉપર તો, તેઓ ડઙણાને ધોધ
વરમાવીને, તે એવને રત્નત્રયીમા મુન્ધિર બનાવવાનો પ્રયત્ન
કરે છે આ શામન પડતાને કે પડેલાને પાડું મારનાં નથી,
પણ પડતાને ઝીલનાર છે અને પડેલાને પણ ઉદ્ધારનાર છે
નાથનું કામ કંઠયાણુ જ ઠરવાનું છે અકંઠયાણુ કંવાનું કામ
નાથનું નથી અકંઠયાણુ કરી રહેલાને કંઠયાણુ કરનારા બના-
વવા—એ નાથનું કામ છે, પણ ઢોઈ અકંઠયાણુને પથે પડી
ભય—એવું કરવાનું કામ નાથનું નથી સફસુરુઓ પણ ભવ્ય
જગતને સનાથ બનાવનારા જ હોવા જોઈએ ભવ્ય જગત
તે જ સુરુઓથી સનાથ બની શકે છે, કે જે સફસુરુઓ માત્ર
રત્નત્રયીને પામી શકે અને પામી શકે—એવા જ પ્રકારના
ઉપદેશનું અને આચક્ષુનું દાન કરે છે રત્નત્રયીની પ્રાપ્તિમા
અથવા

ની પાલનામા વિધનકર બને, એ

ની બોલી શકાય જ નહિ એવ

એ નાથપણને પણ શુભાવે અને સુનાથપણને પણ શુભાવે.
નાથ તરીકેની તમારી કૃત્ય બનતો છે ?

હવે ઘોડી તમારી વાત પણ કરી લેવી પડશે ને ? તમે હોઠો નાથ બનવાને અને નાથ કહેવડાવવાને તો ઘણા ગણ છો, પણ નાથપણની હાયકાતમા મોટું મીડું છે, એક મોટું ભાગે દેખાય છે પારડી જણીના નાથ બનવાને માટે તો તમે વાગતે વાગે, ઘોડે ચડીને, ઉત્સાહભેર જાવ છો ને ? ધન્ય છોકરા ન્યારે જન્મે છે, ત્યારે પણ પિતા બન્યાનો-નાથ બન્યાનો ઉત્સવ ઉજવો છે ને ? ઢાઈ નોકર કહે કે-‘આપ તો મારા નાથ છો’ તો એ સાબળવું તમને બહુ મીડું લાગે છે ને ? આટલો બધો નાથ કહેવડાવવાનો અને નાથ બની બેસવાનો શાખ છે, પણ નાથ તરીકેની કૃત્યનો તમને કેટલો ખ્યાલ છે ? જેના જેના તમે નાથ, તેને તેને સુખના માધનો મળે અને તેના સુખના સાધનો ટક્યા રહે, એવું કરવાની તમારી વૃત્તિ ખરી ? તમે આજે બાયડી-છોકરા માટે શું કરો છો-તેની મને ખબર છે, પણ એમા તમારી સ્વાર્થી વૃત્તિ કામ કરે છે કે તમારી કૃષ્ણનું તમારું જ્ઞાન કામ કરે છે ? તમને પ્રતિકૂળતા પડે, તો તમે કૃષ્ણના જ્ઞાનથી કેટલું કરો, એ સવાલ છે ! બાયડી-છોકરાનું પાલન સ્વાર્થને અને મોહને આધીન બનીને થાય છે, માટે જ નોકર પ્રત્યે એવી કાળજી રહેતી નથી આપણે તો, આથી પણ આગળની વાત કરવી છે તમે જેના નાથ કહેવડાવો છો, તેનું સાચું કદ્યાણુ થાય, એ કેમ રત્નત્રયીને પામે, એની ચિન્તા તમને છે ખરી ? ધ્રાવઠો એવા પણ હતા, કે જે પોતાના આશ્રિત પશુઓને

પણ રત્નત્રયી ચમાડવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા પણ ખામી મૂળમાં છે તમને રત્નત્રયી જેટલી ગમે છે, એ જ અગત્યની વાત છે તમને જો રત્નત્રયીને પામવાની ઇચ્છા હશે, તો તમે આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના યોગ-ક્ષેમકર ગુણનો લાભ લઈ શકશો, અને જો તેમ થશે, તો તમે મસાન્માં રહેશો ત્યાં સુધી પણ, તમારા આશ્રિતોના સાચા કલ્યાણનો પ્રયત્ન કરનારા બની શકશો.

૧૮--પ્રસ્તાવનાથી અનુમાન .

પ્રસ્તાવના રૂપ પ્રચણ શુદ્ધ

આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર યોગ અને ક્ષેમ રૂપ કર્ણમુગદ્ધે કરીને સહિત છે--એવા પ્રદારની શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની ઓળખ આપ્યા બાદ, જ્યક્ષ્મરની સાથે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની ઘટના કરવા દ્વારા, આપણા હૃદયમાં શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની મહત્તાને સ્થાપિત કરી રહેલા ટીકાકાર મહર્ષિ, શાસ્ત્રપ્રસ્તાવનામાં આગળ વધતા, સોલમાં વિશેષણ તરીકે ફરમાવે છે કે--

“ પ્રસ્તાવનાવચનરચનાપ્રકાણ્ડશુણ્ડાદ્દશ્ય . ”

એટલે કે-જ્યક્ષ્મર જેમ પ્રચણ્ડ એવી શૂદ્ધવાળો હોય છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રને પણ પ્રસ્તાવનાની વચન રચના રૂપ પ્રચણ્ડ શૂદ્ધ છે

પ્રસ્તાવના કેવી હોય, એ વાત તો આપણે ઠરી નશા
 છીએ શૂદની જગ્યાએ પ્રસ્તાવના જણાવી, તેનું કારણ એ
 છે કે-શૂદથી આ હાથી છે-એવું જ્ઞાન થાય છે શૂદ એકદી
 દેખાતી હોય, તો પણ તે દ્વારા હાથી અનુભિત થાય છે
 શૂદ હાથીના અગ્રભાગમાં હોય છે શૂદ ઉપરથી હાથી કેટલો
 ઉંચો છે ને કેવો લક્ષણવનો છે, તેની કલ્પના પણ આવી શકે
 છે હાથી નયજાચકાયો શૂદ દ્વારા કરે છે એવી જ રીતિએ,
 પ્રસ્તાવના દ્વારા પણ આ અન્ય કયો છે અને કેવો છે, એની વિધાન
 થાય છે પ્રસ્તાવનાથી અન્યની વિશદતા, મહત્તા, લાક્ષણિક
 કતા આદિને જણાવી શકાય છે પ્રસ્તાવના પણ અન્યની આદિમાં
 જ હોય છે સાચો અન્યકાર જે પ્રસ્તાવના કરે છે, તે પ્રસ્તા
 વનાને વળગી રહીને જ અન્યને વહાવે છે આમ પ્રસ્તાવનાને
 અપાએકી ગદની ઉપમા સ્થાને જ છે

ટીકાકાર મહર્ષિએ માત્ર શૂદ નહિ જણાવતા, પ્રચણ્ડ
 શૂદ જણાવેલ છે જ્યકુન્દની શૂદ પ્રચણ્ડ હોય છે સી
 ભગવતી છ સૂત્રની પ્રસ્તાવના પણ એવી પ્રચણ્ડ છે કે-આખા
 અન્યમાની એક પણ જાણતને કોઈ મિથ્યા ઠરાવવાને માટે
 સમર્થ જની શકે નહિ એવી વચનરચનાથી પ્રસ્તાવના કરવામાં
 આવેલી છે કે-એ પ્રસ્તાવના સૂત્રના સત્યવાદિપણાની સુરક્ષા
 જની રહી શકે

૧૯--નિગમનની મહત્તા

અતુચ્છ પુચ્છ ૩૫ નિગમન

આમ જ્યકુજરના લગભગ બધા અંગોની વાત થઈ ગઈ માત્ર એક અંગ બાકી નહીં જ્યકુજરનું આગળના ભાગનું અંગ શૂદ્ધ, તેમ જ્યકુજરની પાછળના ભાગનું અંગ કયું ? પુચ્છ ટીકાકાર મહર્ષિએ સત્તરમા વિશેષણમા પુચ્છની વાત કરી છે તેઓથી ફરમાવે છે કે-

“ નિગમનવચનાતુચ્છપુચ્છસ્ય । ”

એટલે કે-જ્યકુજરને જેમ અતુચ્છ એવું પુચ્છ હોય છે, તેમ શ્રી ભગવતીજ સત્રને પણ નિગમનવચન ૩૫ અતુચ્છ એવું પુચ્છ છે

નિગમનથી બાબ

નિગમન કોને કહેવાય ? તમે કોઈ પણ એક અથવા તો વધુ વિષયોનું પ્રતિપાદન કર્યું અગર તો કોઈ કથા કહી એ બધાને અન્તે, પૂર્વે જે કાંઈ પણ કહ્યું, તેને સમેટી લઈને કથનને પૂર્ણ કરવામા જે કહેવાય, તે નિગમન છે એમા વાત તો પૂર્વે જે કહેવાઈ હોય તે જ આવે, પણ ભાવ રૂપે અને સૂચન માત્ર રૂપે આવે, અથવા તો અન્યના તાત્પર્યનો ખ્યાલ આવે-એવી રીતિએ આવે નિગમન એટલે ઉપસહાર, એમ પણ કહી શકાય અન્ત ભાગમા જે સાર દર્શાવાય, તે નિગમન

તમે નવલિકાઓ વિગેરે વાગે છે, તેમા ઘણી વાર બે ભેડ, પ્રસ્તાવના વિગેરેની માફક છેવટે ઉપસહાર પણ આવે છે ને? કેટલાકે એવા હોય છે કે—આમ વિમ્તૃત પ્રતિપાદન કરના આવડે, પણ ઉપસહાર કરના આવડે નહિ ઉપસહાર તો એવો હોય કે—અન્યના રહસ્યને ખોલી નાખે પાછલી બધી વિગતોને મનમા ઉપરિચિત કરાવી દે શ્રી ભગવતીજ મૂલ પણ નિમ મનરહિત નથી પણ નિગમનયુક્ત છે અને જે નિગમન છે, તે પણ અતુચ્છ છે નિગમન સુદ્રતાવાળું નથી, પણ ગભીર તાવાળું છે પરમ ઉપકારીઓ નિગમન કેવું કરે છે, તે તો સ્થાને જોવાને મળે છે ઉપકારીઓએ રચેલા કથાઅન્યોમાય એ હોય છે, પણ એ વસ્તુ લક્ષ્યમા આવે—એવી દષ્ટિ જોઈએ ને? નવલિકાઓના નિગમનની વાત ખાસ વાગે, ખાસ યાદ રાખે અને ધર્મકથાઓના નિગમનને પ્રાય વાચ્યું—ન વાચ્યું કરે કેમ કે—પણે રમ છે અને અહીં રમ નથી, એવી જ દશા મોટે ભાગે છે ને? તમે જો ધર્મકથાઓના નિગમનને પણ સારી રીતિએ વાચ્યું હોત, તો ય તમને શાસનના રહસ્યને લઘ્વો ખ્યાલ આવ્યો હોત

મધુખિન્દુનુ દશાન્ત

તમારામાના ઘણાઓએ મધુખિન્દુની કથા વાંચી કે સાંભળી હશે, પણ એનું નિગમન તમને યાદ છે? એનું નિગમન યાદ રહે, હૈયે રહે અને તમે આવી રીતિએ સંસારમા નફકરા થઈને રહી શકો, એ બની શકે એવી વસ્તુ જ નથી.

કોઈ એક આદમી સાર્થની સાથે એક દેશથી બીજા દેશમા અને બીજા દેશથી ત્રીજા દેશમા ફરતો એક વાર

એવું બન્યું કે-જે સાર્થની સાથે તે ફરતો હતો, તે સાર્થ બૂલથી એકે અટવીમા પેઠો

અટવી તો ઘણી મોટી હતી, પણ સાર્થ જ્યાં અટવીમા પેઠો કે તરત જ તે સાથને લૂટવાને માટે ચોરો આવી પહોંચ્યા

ચોરો આવ્યા, એટલે સૌએ જરના ભોગે પણ જાનને બચાવવાને માટે ભાગવા માંડ્યું તેમને ખબર હતી કે-આ ચોરો આપણું જર તો બધું લૂટી લેશે, પણ આપણા જાન પણ લેશે, કેમ કે-આપણે જીવતા રહીએ એમા ચોરોને પોતાના જીવનું જોખમ લાગે

બધા ભાગ્યા, એટલે પેલો મુસાફર પણ ભાગ્યો એ વખતે ભાગી છૂટ્યું એટલે જ ખ્યાલ હતો, પણ જાણને કયા જગ્યાએ ખ્યાલ નહોતો પેલો મુસાફર એવા જગ્યાએ ભાગ્યો કે-તે દોડતો દોડતો મહા અટવીમા પહોંચી રહે

મહા અટવીમા પહોંચી ગયેલા તે પુરુષની અંતર એકે હાથી પડ્યો એ હાથી ઘણો ઉંચો હતો, તે અંતર-લમાથી મહના કરવા અગત્ય હતા, તેણે પોતાની દંડની ફરી કરી હતી, તેના પગલા ભરકાર હતા, તેણે તે અંતર-લ તાબા જેવું રાતું હતું, મેઘની જેમ તે અંતર-લ દેને અને કોધથી ઉદ્ભવ બનેલો તે સાક્ષાત્ વમનજન જેવો હતો

આવો જગવી હાથી પૂઠે પડે જ નહોતું ફરે જીવ લઈને ભાગે કે બીજું કારણ એ અંતર-લ પણ એને એમ જ થયા કે-અંતર-લ કે અંતર-લ

પેલો માણસેય નાહો, ધણે દેને જ દેને આવી ત્યાં માણસેય દેને દેને

ગયેલો હતો. પેલા માણને વિચાર થયો કે-‘એ હું આ કુવામાં પડતું મૂકું તો કદાચ બચી જાઉં ! આમેય હવે મરવાનું તો છે જ, પણ કુવામાં પડવાથી કદાચ બચી જવાય’

આવો વિચાર કરીને તેણે કુવામાં પડતું મૂક્યું, પણ તેના હાથમાં એક ડાળ આવી ગઈ કુવાને કાઠે એક વડદાસ હતું એ વૃક્ષની એક મોટી ડાળ કુવાના મધ્ય ભાગમાં સર્પાકારે લટકતી હતી અચાનક એ ડાળ પેલાના હાથમાં આવી ગઈ અને એના આધારે તે લટકતો રહ્યો

હાથીએ એ કુવાની યાત્રે આવીને પોતાની શૂઢ વડે એ માણસને કુવામાંથી બહાર ખેંચી કાઢીને મારી નાખવાનો વિચાર કર્યો અને તેવો પ્રયત્ન પણ કર્યો, પણ હાથીની શૂઢ એ માણસને આળી શકી નહિ

આમ તત્કાલને માટે તે પુરૂષ હાથી તરફના બમધી તો બચી ગયો, પરંતુ એણે નીચે કુવામાં નજર કરી તો એક મોટો અજગર તેના તરફ મીટ માટીને મો કાઢીને બેઠેલો જણાયો ‘હમણા આ માગ મોઢામાં પડે ને હમણા હું ગળી જાઉં’-એવી રીતિએ એ અજગર પેલા માણસને ભેઈ રહ્યો હતો

એ અજગરને જોતા, પેલા માણસે ડાળને જોરથી પકડી અને બચવાનો ઉપાય શોધવાને માટે તેણે પોતાની નજરને ખીજે દોડાવી, તો તેણે ત્યાં પોતાને તાકીને બેઠેલા ચાર બચકર મરખોને જોયા આણે અત્યાર સુધી એ સર્પોને જોયા નહોતા, પણ મરખોએ તો આને ક્યારનો ય જોયો હતો અને એથી તે મરખો પોતાની કૃષ્ણાંજીને ઉંચી કરીને કુદાડા મારી રહ્યા હતા

નીચેની પરિસ્થિતિને આવી જોઈને, એ માણસે ઉંચે જોવા માડ્યું ઉંચે જોયું તો, જે ડાળને પકડીને એ માણસ લટકી રહ્યો હતો, તે ડાળને છેદવાનો પ્રયત્ન, એક ધોળો અને એક ઢાળો-એવા બે ઉદરો કરી રહ્યા હતા.

એક બાલુ બે ઉદરો ડાળને છેદવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા, જ્યારે બીજી બાલુ પેલો મદોન્મત્ત હાથી, એ માણસ તેના હાથમાં નહિ આબોંધો તેથી, આખા વડવૃક્ષને જાણે ઉખેડી નાખવાને માગતો હોય, તેમ એ વૃક્ષની શાખાને હલાવી રહ્યો હતો અને એથી જ એ માણસે પકડેલી ડાળ હાથિયાળાની જેમ હાલતી હતી.

આટલી ભયાનકતા જાણે કમ હોય, તેમ વધારામાં બન્યું એવું કે-એ શાખા ઉપર મધપુડો હતો હાથીએ શાખાને હલાવી, એટલે મધપુડાને વળગેલી મધમાખીઓ ઉડી મધમાખીઓ ઉડીને પાસેના માણસને વળગી પડે છે, એ તો તમે જાણો છો ને ? પેલી મધમાખીઓ પેલા માણસના આખા ચ શરીરને વળગી પડી અને ડખ દેવા લાગી.

આટલી બધી ભયકારક અને દુ ખમય હાલતમાં એ માણસને એક સુખ પ્રાપ્ત થયું શાખાના હાલ્યા કરવાથી મધપુડામાંથી મધનું એક એક બિન્દુ પેલા માણસના કપાળ ઉપર પડવા માડ્યું અને તે ધીમે ધીમે નીચે ઉતરતા એ માણસના મોઢામાં પડવા લાગ્યું.

એ મધના બિન્દુઓનો એટલો સ્વાદ મળતા, એ માણસને ભારે સુખ અનુભવવા જેવું લાગ્યું તેને એ સુખનો એટલો બધો લોભ લાગી ગયો કે-તે તેની ચોમેર જે ભયાનકતા પ્રસરી રહેલી હતી, તેને સાવ વિસરી ગયો.

મધુચિન્દુ દષ્ટાન્તનો ઉપનય

આ થયુ દષ્ટાન્ત હવે આનો ઉપનય જૂઓ ઉપનય પછી નિગમન આવે ઉપનય ક્યાં વિના નિગમન કરે, તો તે સ્થાને ગણાય નહિ આ દષ્ટાન્તનો ઉપનય કરતા ઉપકારી મહાપુરુષો દરમિયાને છે કે જે પુરુષ કહ્યો, તેને સ્થાને સસારી જીવ સમજવો, જે મહા અટવી કહી, તેને સ્થાને ચતુર્ગતિ રૂપ સસાર સમજવો, જે હાથી કહ્યો, તેને સ્થાને મૃત્યુને સમજવું, જે કુવો કહ્યો, તેને સ્થાને મનુષ્યજન્મને સમજવો. જે અજગર કહ્યો, તેને સ્થાને નરક સમજવી, જે ચાર સર્પો કહ્યા, તેને સ્થાને ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ રૂપ ચાર કષાયો સમજવા, વડવૃક્ષની જે ડાળ કહી, તેના સ્થાને આયુ-બ્રહ્મકર્મને સમજવું, જે ડાળને છેદી રહેલા જે બે ઉદરો કહ્યા, તેને સ્થાને ધાળા ઉદર તરીકે સુદી પખવાડીયાને સમજવું તથા કાળા ઉદર તરીકે વદી પખવાડીયાને સમજવું, જે મધ-માખીઓ કહી, તેને સ્થાને સસારની વિવિધ વ્યાધિઓ સમજવા, અને જે મધનું બિન્દુ કહ્યું, તેને સ્થાને વિષયજન્ય ક્ષણિક તથા અત્યલ્પ ઝોવું સસારનું સુખ સમજવું બધી ઘટના તો તમે સમજી ગયા ને ? આને સ્થાને આ સમજવું ને આને સ્થાને તે સમજવું, આ બધો ઉપનય થયો.

દષ્ટાન્તનું નિગમન

હવે આ દષ્ટાન્તને અંગે જે કહેવાય, તેને નિગમન કહેવાય જે જીવ આવી રીતિએ ચારે કોરથી બપથી ઘેરા ઝોલો હોય, તે બે જુદામાન હોય, તો કદી પણ વિષયજન્ય સુખમાં આસક્ત બને નહિ એ પુરુષને બે કોઈ દેવ અગર

વિદ્યાધર એ કુવામાથી બહાર કાઢવાને ઈચ્છે, તો એ પુરુષ મધુબિન્દુના સ્વાદની લાલસાએ જરા સરખો પણ વિલબ કરે નહિ સસારી જવો, મધુબિન્દુના સ્વાદમા લુબ્ધ બનીને, શાલુપણને સુમાવી બેઠા છે અને એથી જ તેઓ નિશ્ચિન્તપણે વિષયજન્ય સુખોનો લોગવટો કરી શકે છે મૃત્યુ પૂંઠે પડેલું છે, આયુષ્ય ક્ષીણ થઈ ગયું છે, ચાર કપાયો પીડીને પાછા પાપથી બાળે બનાવી રહ્યા છે અને વિષયલુબ્ધ જીવ બહુ પાપથી ભારે બને તો નગ્નગતિમા જ બાધ એવી હાલત છે, છતાં પણ એ બધાને માણસ ક્ષણિક, અત્યંત અને દુઃખથી ભરેલા એવા વિષયજન્ય સુખની લાલસાને વશ બનીને ગણકારતો નથી

આ નિગમન હૈયે વસે તો

આ દૃષ્ટાન્ત તમે કેઈવાર સાંભળેલું કે વાંચેલું ખરું? એનો ઉપનય પણ સાંભળેલો કે વાંચેલો? કદાચ ત્યાં સુધી તો કેટલાકોને આ દૃષ્ટાન્ત પણ યાદ હશે, પણ નિગમન યાદ છે કે નહિ, એજ અગત્યની બાબત ॥ નિગમન પણ માત્ર જાણવા ખાતર જ યાદ હોય, તો તેનો કાઈ વિશેષ અર્થ નથી નિગમન હૈયે એવું વસી જણુ બેઠાંએ કે-વિષય જન્ય સુખનો માત્ર લોગવટો કરતા જ નહિ, પરંતુ વિષય જન્ય સુખના લોગની ઈચ્છા થાય અને તરત જ આ નિગમન યાદ આવે આ નિગમન બે યાદ આવે, તો વિચાર થાય કે-‘હું તે શુદ્ધિમાન ॥ કે જેવફૂર છું?’ અને એમાથી તો ઘણા ઘણા વિચારો આવે એ વિચારોમા, વિષયજન્ય સુખને લોગવવાની ઈચ્છા કા તો નાશ પામી જાય અને ॥

તો એવી પામળી બની જાય કે-વિષયોનો વિજય મુદબ બની જાય પણ જીવને આ વાત રૂચવી જોઈએ ને ? પોતે સસાર રૂપ મહા અટવીમા અટવાઈ ગયેલો છે, બધમન્ત પગ્નિધિનિમા લટકી રહ્યો છે, મૃત્યુ સમીપ આવી રહ્યું છે અને વિષયજન્ય મુખો માત્ર મધુબિન્દુ જેવા છે, એ વિગેરે વાતો દેયે જવ્યવી જોઈએ ને ? તમને કાઈ સંસાર જોઈ પીડતો નથી, પણ વિષયજન્ય મુખોની આચામા, વિષયજન્ય મુખોના આસ્વાદમા તમે સસારની પીડાઓને ગણગારતા નથી અત્યારે તો માત્ર એક જ વાત છે ને કે-મેગવાય તેટલું મેગવો અને લોગવાય તેટલું લોગવો ?

સહગુરુના આલમ્બનને મહણ કનનુ નથી

મધુબિન્દુના દૃષ્ટાન્તમા, એવી હકીકત પણ આવે છે કે-વડવૃક્ષની શાખાએ લટકી રહેલો પુરુષ, એક દેવદપતિ, કે જે ત્યાં થઈને વિમાનમા પસાર થઈ રહ્યું છે, તેના જોવામા આવે છે એ પુરુષની અવગ્રહાને જોઈને દેવીને દયા આવે છે અને તે પોતાના આમીને એ પુરુષની રક્ષા કરવાની પ્રેરણા કરે છે દેવીની પ્રેરણાથી દેવ વિમાનને નીચું ઉતારે છે અને પેલા પુરુષને આલબન આપીને વિમાનમા લેવાને માટે હાથ લખાવે ॥ એ વખતે મધુબિન્દુઓના સ્વાદમા લીન બનેલો પેલો પુરુષ, દેવે આપેલા આલબનને શ્રદ્ધા કરતો નથી ‘આ એક ટીપું ચાખી લઉં’-‘આ એક ટીપું ચાખી લઉં’-એમ કયાં કરે છે અને દેવને થાકીને આત્યા જવું પડે છે એ પુરુષ ૩૫ સસારી જીવને, દયા રૂપી દેવીની પ્રેરણાથી તારવાની ઈચ્છા સહયુક્તોને થાય છે, સહયુક્તો એને આલમ્બન

આપીને બચાવી લેવાનો પ્રયત્ન કરે છે; પણ વિષય-ન્ય મુખમાં લીન બનેલો મચાગી જીવ, ‘આટલું ભોગવી લઉં’-‘આટલું ભોગવી લઉં’-એમ કહ્યાં કરે છે અને સ્વયંગુરુઓએ આપેલા આશ્રમનને તે અડગ કરી નથી આ વાત તમને દેટલે અથે લાગુ પડે છે, તેનો વિચાર તમારે કરી લેવાનો છે સ્વયંગુરુઓની પ્રેરણાને તમે જીલો ડાકે નહિ અને સ્વયંગુરુઓ આશ્રમન આપે છે તેને અડગ કરો છો કે નહિ-એ વાત હું કહું, તેના કરના તમે જ તમારે માટે વિચારી લો, એ વધારે સાક છે

બવ ખટકયા વિના જમણ અટકે નહિ

તમને લાગે છે ખરું કે-તમે બવાટવીમાં બૂઝા પડી ગયા છો? બવ નામ સચ્ચાં એ મહા અટવી છે, એમ લાગે છે? એક મરણ આપે એવી અટવી ખટકે છે અને અનન્તા જન્મ-મરણોવાળી બવાટવી, મહા બચક બવાટવી, જીવને ખટકતી નથી કાયમ કલેશવાળી, કાયમ કાનીલ કલેશવાળી કલેશ બવાટવી માટે જીવને દટાળો આવેનો નથી કેવું શોચનીય? આ બવાટવી ખટકે, તે પડી જ બવજમણ અટકે એ વિના તો જીવ લટકે બવાટવીનું બાન ધાય, તો દાન-શીલ-તપ-સાવને સાચી ગીતિએ સેવાય અને એ દ્વારા મુક્તિને લેવાય બેટો પાર કરનારી વસ્તુનો આ જીવ યાગ બનતો નથી, તેનો ખ્યાલ કેળવતો નથી અને જેનાથી ખુવાર થવાનું છે તેનો ધાર બને છે, એટલે માર ખાઈ રહ્યો છે ભવને અટવી મનાઈ નથી, પડી ખટકે શી રીતિએ? વાધો જ અહીં છે કલ્યાણની માની બાવનાનો પ્રાદુર્ભાવ ક્યારે

થાય ? ભવને અટવી મનાય, એ અટવીની ભયક્રતાને ખ્યાલ આવે ત્યારે ! ભવનો ભય લાગવો ને ઈચ્છે, એ ભય શાથી નથી લાગતો, એ ભેદ લાગવો ને ઈચ્છે આટલી ઉત્તમ ગ્રામની મળી છે, છતાં પણ તમે જો ભવના ભયકરપણાને નહિ સુમજો, તો તમારું થશે શું ? ભગવાન અને ભગવાનની આજ્ઞા તમારા હૃદયે ક્યારે સ્થાપિત થઈ શકે ? ભવ ભયકર લાગ્યા પડીથી જ ! એટલે તમે સૌથી પહેલો પ્રયત્ન એ કરો કે-ભવ ભય કર લાગે દેવ-ગુરૂના દર્શનાદિ જે કરો તે આ માટે કરો. ગેજ મસારના અવરૂપનું ચિન્તન કરવાનો વિચાર કરો.

સસારમા નહેનુ ને મનમથી અચર એ મધ્ય નથી

આમ તો તમે મૃત્યુથી ખૂબ જ ડરો છો. શું તમે એમ સમજો છો કે-અહીં જે મૃત્યુ થવાનું છે, તે પહેલ પહેલુ જ થવાનું છે ? ના, તો પછી તમને મરવાનો ડર શાનો લાગે છે ? મરવાનો ડર જો સાચો હોય, તો નસારનો ડર લાગ્યા વિના રહે ? મરણ કેને આભારી છે ? જેનો સુસાર ભય, તેનું મરણ ભય મસારમા જે હોય, તે કદી પણ મરણથી બચી શકે નહિ આપણે આ સસારમા આજ-કાલના નથી, ૫૦-૧૦૦ વર્ષોથી નથી, પણ અનાદિકાલથી હીએ સસારમા આપણે અનન્તો કાલ વિતાવ્યો અને અનન્તા મરણોને પામ્યા. જ્યાં સુધી આપણે સસારમા રહેવાના, ત્યાં સુધી તો મરવાના જ સુક્ષિપ્તમા ગયેલા જ મરે નહિ સુક્ષિપ્તમા ગયેલા કેમ મરે નહિ ? એમને જન્મ નથી માટે, એમને જો જન્મ હોત, તો એ પણ મરત એમને જન્મ નથી, કારણ કે-એમને જન્માવે એવું કર્મ એમણે રહેવા દીધું નથી એ સ્કલ કર્મોથી

સર્વથા રહિત બની ગયેલા ॥ જન્મે તે મરે અને ન જન્મે તે જ કે જે કર્મગહિત જ હોય તમે જન્મ્યા છો, એટલે મર્યા વિના છૂટકો થવાનો છે ? અને મર્યા પડી પણ જન્મ્યા વિના ય છૂટકો થવાનો છે ? એ જન્મમા ય મરવાનું તો ખરૂં જ ને ? તો પડી મરવાનો ડર શો ? મરણના ડરને જન્મના ડગ્મા કેન્દ્રિત બનાવો જન્મથી ડરીને જન્મના ડરને કર્મના બધના ડરમા કેન્દ્રિત કરો કર્મના બધથી ડગીને સ્વપરને સાધી નિર્જરા કરવા માટે નવા કર્મ બધાય નહિ, બધાય તે તરત ખપ્યા કરે અને જૂના કર્મોની નિર્જરા સધાય, તો કર્મશક્તિ પણ મરવાનો અવસર આવે એ ગ્રીતિએ જે મરે, તે મરીને જન્મે નહિ અને જે જન્મે નહિ તેને મરવાનું કદી પણ આવે નહિ મરણથી આટલા બધા ડગ્માગ તમે, જે વિવેકમા આવી જાવ, તો તમે ભવથી જ ડરનારા બનો, મસારથી જ ડરનારા બનો અને તમે સમજો કે-સમારથી છૂટ્યા વિના મરણથી છૂટાય એ શક્ય જ નથી

મારનાથી જ્યો તો મગ્વાથી બચાય

સમારથી છૂટવાને માટે, જીવે અર્ધિમક બાવને પેદા કરીને, એને ખૂબ ખૂબ ખીલવવો જોઈએ મારનારો મરવાથી બચી શકતો નથી માગ્વાથી બચવું, એ મરવાથી બચવા બરાબર છે પોતાના માટે જે અન્ય કોઈ પણ પ્રાણીને મારે છે, તે વસ્તુત પોતાને મારે છે અને પોતાના મરણને જ પેદા કરે છે મરતો તે નથી, કે જે કોઈ પણ પ્રાણીને, સરવને, ભૂતને કે જીવને મારતો નથી મરણનો ડર હોય, મરવું ન ગમતું હોય, મરણને જ મારવું હોય, તો તમે કોઈ પણ

હવને માટે નહિ ! ન જ માટે, બસે તમારો સ્વાર્થ હજુનો
 હોય, તો પણ ન જ માટે ! પોતાના સ્વાર્થને માટે બીજાના
 સ્વાર્થને હટનારા જવમા બટકનાગ છે, પોતાના આત્મામા
 હુ અને બરનાગ છે, પોતાના મુખને હટનારા છે, પોતાના
 દુશ્મને તિવાજવિ દેનારા છે મજ્જન કે મુત પ્રાણી ને જ
 કહેવાય, કે જે બીજાના સ્વાર્થને હટના નથી જે અહીં
 પોતાની યાત્રીગી મનવજને ખાતર બીજાના પ્રાણને, ધનને,
 યજ્ઞને હુટે છે, તે અનેક જન્મોમા પામર બનીને દગાડ
 અવસ્થાને ભોગવે છે માગ્વાનું બધ કઠીને જ મરવાનું બધ
 ઠગી શકાય છે માગ્વાનું બધ ઠવાને માટે, હવે કયા કયા
 હોય છે—તે બાજવાનો પ્રયત્ન કરવો ભેદજો, હવેના મરણમા
 કેવી કેવી રીતિએ નિમિત્ત બનાય છે—ન બાજવું ભેદજો અને
 શાના શાના ત્યાગથી હવેના મરણમા નિમિત્ત બનતા
 બચાય—એ બાજવું ભેદજો આ બધી વાતોનો જ્યારે તમને
 માથો ખયાલ આવે, ત્યારે તમાગ દેયામા સાધુપણને માટે
 તલચાટ લગે પછી તમને સાધુજીવનને પામ્યા વિના ચેન
 પડે નહિ એનું કારણ એ છે કે—અદ્વિતિક બાવનો સાથે
 અને પરિપૂર્ણ અમલ, એક માત્ર સાચા સાધુજીવનમા જ થઈ
 શકે છે, પણ બીજે થઈ શકતો નથી આ પણ એક પ્રકારે
 નિગમન છે આજે જે વાતો કહેવાઈ, તેના નિગમન તરીકે
 તમને આ સાધુપણને પામવાની વાત કહેવાઈ

કાયાદિ આઠ પ્રકારનો ચાર પરિચર

આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજ, સમુન્નત જયકુજરની મરખામણીમા આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રને મૂકીને, આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર કેવુ છે અને આ સૂત્રમા શુ છે, તેનો પોતાની શાસ્ત્રપ્રસ્તાવના દ્વારા ખ્યાલ આપી ગયા છે જયકુજરની સરખામણીમા વપરાએલા વિશેષણો માથી, આપણે અત્યાં સુધીમા સત્તર વિશેષણોને જોઈ આવ્યા અત્યાર સુધીમા જે વિશેષણો અપાયા છે, તે સમુન્નત જય કુજરના અગોને અગે અપાયા છે હવેના વિશેષણોનો પ્રકાર બદલાય છે અહારમા વિશેષણ તરીકે ટીકાકાર મહર્ષિ દ્વર માવે છે-

" કાલાચ્છદપ્રકારપ્રવચનોપચારચારુપરિકરસ્ય । "

એટલે કે-સમુન્નત જયકુજર જેમ ચાર પરિકરથી યુક્ત હોય છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર પણ કાલ આદિ આઠ પ્રકારના પ્રવચનોપચાર રૂપ ચાર પરિકરે સહિત છે

કામ લેનું હોય નો જાન સ્વીકારનું જોઈએ

પરિકર એટલે પરિવાર એવો અર્થ પણ થાય અને તગ એવો અર્થ પણ થાય જેની આબુખાબુ જે યોગ્ય રીતિએ

વિંટળાએલ હોય, તેને પણ પરિક્ષા કરેવાય જ્યકુરને ન્યારે
 ચોક્કાને માટે કે આમને માટે બહાર દાઢવામા આવે છે,
 ત્યારે તેને શણગાવવામા આવે છે તેમા તેના શરીરના વચલા
 ભાગને તગ કરવામા આવે છે હાલમા પણ હાથીને રેશમી
 રંગબેરંગી પટાઓ બાધવામા આવે છે એ તગો હાથી
 પાસેથી હાથીનું કાર્ય લેવામા મહાયક બને છે એ તગો વિના
 હાથી પોતાનું ધાર્યું કાર્ય આપી શકે નહિ એ જ ગીતિએ,
 શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પાસેથી ધાર્યું કાર્ય લેવું હોય, તો કાલા
 દિવ આકાંતુ જે બન્ધન છે, તેને સ્વીકારવું જ જોઈએ કાલ,
 વિનય, બહુમાન, ઉપધાન, અનિહ્નવન, વ્યજન, અર્થ અને
 વ્યજનાર્થ ઉભય-એ આઠ પ્રકારે પ્રવચનોપચાર છે આ કાલાદિ
 આઠને જ્ઞાનાચારો કહેવાય છે જ્ઞાનાચાર એટલે તે આચાર,
 કે જે આચારનું પાલન જ્ઞાનની લેવડ અને દેવડમા અવશ્ય
 કરવું જોઈએ જ્ઞાન દેનાર અને જ્ઞાન લેનાર, બન્નેને માટે
 આ બન્ધન છે આ બન્ધનને અવગણીને જ્ઞાન લઈ-દઈ શકાય
 નહિ આ બન્ધનને અવગણીને, જ્ઞાનની લેવડ-દેવડ કરનારાઓ,
 જ્ઞાનની અશાતના કળાશ બનીને જ્ઞાનના ફલને પામનારા
 બની શકતા નથી

કાલિક સૂત્રો અને ઉત્કાલિક સૂત્રો

શાસ્ત્રકાર મહાપુરુષો કરમાવે છે કે-શ્રી આગમઅન્ધો
 બે પ્રકારના છે એક કાલિક અને બીજા ઉત્કાલિક જે સૂત્રોના
 અધ્યયનાદિને માટે સમય નિશ્ચિત કરવામા આવેલો છે, તેવા
 સૂત્રોને કાલિક સૂત્રો કહેવાય છે જેમ કે-શ્રી આચારાગ આદિ
 સૂત્રોનું સૂત્રાધ્યયન પહેલી પોરિમીમા થાય તથા છેલ્લી

પોરિમીમા યાય અને તેનું અર્થાધ્યયન બીજી પોરિમીમા તથા ત્રીજી પોરિમીમા યાય, એમ નિશ્ચિત કરાએતુ છે જો પહેલી કે ચોથી પોરિમીમા સૂત્રાધ્યયનને કરવાને બદલે અર્થાધ્યયન કરે અને બીજી કે ત્રીજી પોરિમીમા તેના અર્થાધ્યયનને કરવાને બદલે સૂત્રાધ્યયન કરે, તો તેમ કરનાર સાધુ પાપશ્ચિ તને પાત્ર બને, એવું મહાપુરુષોએ કુમાર્યું છે શ્રી હથવે કાલિક આદિ સૂત્રોને બજવાને માટે તેવા પ્રકારનું કાલ સખધી નિયમન નથી, એટલે એ સૂત્રોને ઉત્કાલિક સૂત્રો તરીકે ઓળખવામા આવે છે બીજો પણ હેતુ છે સૂત્રોના અધ્યયન અંગે યોગોદ્દહન કરવાના હોય છે તેમા કાલિક સૂત્રોને અંગે કાલમહાજની પણ ક્રિયા વિશેષ કરવાની હોય છે વળી તેમા અમુક અમુક વર્ષના દીક્ષાપર્વાયની અપેક્ષા પણ રહે છે આ થી ભગવતીજી સૂત્ર, એ પણ એક કાલિક સૂત્ર છે, તેથી જેનો હથ વર્ષનો કે હથ વર્ષથી અધિક એટલો દીક્ષાપર્વાય થયો કે-એવો સાધુ, કાલમહાજની ક્રિયા વિશેષ કર્યા બાદજ, આ સૂત્રને બણી શકે છે વિધિમાર્ગ એ છે કે-ત્યા સુધી શુદ્ધી એ સાધુને સૂત્રજ્ઞાન કરી શકાય નહિ અને એ સાધુથી સૂત્રમહાજ કરી શકાય નહિ. સૂત્રજ્ઞાનનું જ્ઞાન કરવાના અભિલાષિઓએ અને સૂત્રજ્ઞાનના અર્થા આત્માઓએ, આ નિયમનું પણ પાલન અવશ્ય કરવું જોઈએ, કારણ કે-વિધિ બલવાન છે આજ્ઞા એ આજ્ઞા જેને આજ્ઞા ઉપર પ્રેમ નથી, આજ્ઞાના પાલનની હરકાત નથી, તે સૂત્રને બણાવે કે સૂત્રને બણે, તેમા કાઈ સત્તીવાર આવેજ નહિ હરેક પ્રકારની આરાધનામા આજ્ઞા પ્રત્યેના આદરની જ પ્રધાનતા છે એ આદર

૧, આરાધના નહિ

ચાર કાલવેલાએ સ્વાધ્યાયનો આદર

આઠ જ્ઞાનાચારોમા પહેલો કાલ નામનો આચાર છે એ માટે આપણે આ વાત કરી રહ્યા છીએ કાલિક સૂત્રોને અંગે, સૂત્રાધ્યયન તથા અર્થોધ્યયન માટે દિવસની અને રાત્રિની જે જે પારિમીઓ બતાવવામા આવી છે, તે તે પારિમીઓ જ લેવી જોઈએ આ ઉપરાંત, કાલિક સૂત્રો કે ઉત્કાલિક સૂત્રો-એના અધ્યયનને અંગે, જ્ઞાનિઓએ જે ચાર અકાલવેલાઓ ઠહી છે, તેનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ ચાર સંધ્યાઓને બાધવા અંગે ચાર અકાલવેલાઓ ઠહેવામા આવે છે એક સૂર્યોદય પહેલાની સંધ્યા, બીજી મૂર્યાસ્ત સમયની સંધ્યા, ત્રીજી દિવસના મધ્ય ભાગ સમયની સંધ્યા અને ચોથી રાત્રિના મધ્ય ભાગ સમયની સંધ્યા આ ચાર સંધ્યાઓના સમયે સ્વાધ્યાયનો અવગ્રહ ત્યાગ કરવો જોઈએ કાલિક સૂત્રો કે ઉત્કાલિક સૂત્રો-એમાના કોઈ પણ સૂત્રનો સ્વાધ્યાય, આ ચાર સંધ્યાઓના સમયમાથી કોઈ પણ સંધ્યાના સમયે થઈ શકે નહિ આ ચાર સંધ્યાઓમાથી કોઈ પણ સંધ્યાના સમયે જે સાધુ સ્વાધ્યાય કરે છે, તેને ભગવાનની આજ્ઞાનો ભગ આદિ દોષોની પ્રાપ્તિ થાય છે કોઈ કારણુ વિશેષે સ્વાધ્યાયના કાલનું ઉલ્લંઘન થાય, તો તે દોષને માટે થાય નહિ જેમ કે-ઠેવામા બે વિધિબદ્ધમાન હોય, વિધિ પ્રત્યે આદરભાવ હોય, તો અવિધિ એ દોષ રૂપ નહિ રહેતા વિધિની જનેતા બને છે, પરંતુ વિધિબદ્ધમાન ન હોય, તો થોડો ય અવિધિ અજ્ઞાભગાદિના દોષને પાત્ર ઠરે છે એટલે આદર અને ઉપયોગ, કાલે કાલોચિત અધ્યયન કરવા તરફ તેમ જ

અકાલવેલાઓએ સ્વાધ્યાયના ત્યાગ તરફ રાખવો બેઈ એ
બળના છના નિષિદ્ધ કાલે લાણે તો વિરાધના

નિષિદ્ધ સમયે, બળવાના લોણે પણ બળવાય નહિ નિષિદ્ધ
સમયે તો, બળવા છતાં પણ વિગધના થાય આમ સ્વાધ્યાય
કરવો એ આરાધના છે, પરંતુ નિષિદ્ધ સમયની આગાને
અવગણી, તે વિરાધના કહેવાય એક આરાધની બળવા છતાં
વિગધના કરે, એ આરાધની અવગણના કરે, તે બીજી આરાધને
પાળવા છતાં પણ, આગધક બને નહિ પણ વિરાધક બને
એટલે નિષિદ્ધ સમયે બળવાના લોણે બળવાથી પણ આગ
ધના નથી આરાધકભાવ મોશ્વેશક છે અને વિરાધકભાવ
નસારવધક છે, માટે સૂત્રની આરાધ તરફ ધ્યાન આપવું કાલે
નહિ બળતા અકાલે બળવાથી સૂત્રની વિરાધના થવા ઉપ
શાન્ત, ક્રુદ્ધ દેવતા છગી પણ જાય, તેથી આત્મવિગધના
થાય તેમ જ સમયવિગધનાનો પણ સભવ ખરો હમેશા,
દરેક કાર્યમાં, જેનો જે કાલ હોય તે કાલ જ તે કાર્યમાં ફલ
દાથી બની શકે છે ‘સૂત્ર જેવી વસ્તુને બળવામાં વળી આ
કાલે આમ બળવું ને આ કાલે નહિ બળવું, એવો નિયમ
કેવો ?’-આવો પ્રશ્ન, આવો તર્ક, આવી શકા રખે કરતા
સારી વસ્તુઓને માટે, વિશિષ્ટ કળને પેશ કળનારી વસ્તુ-
ઓને માટે, કાલની અનુગતતા પણ આવશ્યક છે ટોઈ કેઈ
મત્રો સિદ્ધ કરવાના હોય છે, તો તેનો કાલ પણ નક્કી કરેલો
હોય છે સર્પની વિદ્યા, મર્પના ઝેરને ઉતારી દેનારો મત્ર,
કાળી ચૌદશે કે ગ્રહણાદિ સમયે સિદ્ધ કરવામાં આવે
સિદ્ધ છે, પણ તે વિનાના સમયે તેનો

છતાં પણ, તેની સિદ્ધિને પામી શકાતું નથી કાલ પણ એક દ્રવ્ય છે અને તેને પણ પાત્ર મમવાયમા એક કારણ માનવામા આવ્યું છે ગમે તે કાલે ભણાય એવું છે જ નહિ
વ્યન્તર દેવો છલે છે

અકાલે ભણવાથી, સૂત્રમા ગુથાએલા તથાવિધ મત્રા ક્ષરોના યોગે, વ્યન્તર દેવોની ગતિ પણ રોડાઈ જાય છે અને એના પરિણામે પણ નુકશાન થવાનો સંભવ છે વ્યન્તર દેવો અકાલે જ ફરવાને નીકળે છે, માટે અકાલે સૂત્ર ભણવામા વિઘ્નની મહાવના રહેલી છે કેવળ પાઠ માત્રથી, ઉત્થાન અને સમુત્થાન સૂત્રો, ગામને અનુક્રમે ઉચ્ચ-નીચ કરી નાખતા અને શાન્ત પણ કરી દેતા સૂત્રો એવા મત્રાક્ષરોથી ભરેલા પણ હોય આવા મહિમાવાળા સૂત્રો હોય છે અને તેવા સૂત્રોના ઉચ્ચારણથી દેવની ગતિ પણ સ્ખલિત થાય છે અને તેથી તેઓ ખીભાય છે એમ બનવાથી દેવો, સાધુને છગવાને છિદ્રો જોયા કરે છે પોતાની ક્રિયામા મન્ત ગહેનાર અગ્ર-મન્ત સાધુને, વ્યન્તર દેવો છિદ્ર વિના છળી શકતા નથી વિના છિદ્રે છળવાની તાકાત વૈમાનિક દેવોની છે પૂર્વભવનો વૈર ભાવ ઈત્યાદિ કાગ્જે, વૈમાનિક દેવો, ક્રિયાસ્ત મુનિને ય, વિના છિદ્રે પણ છળનારા બને એ શક્ય છે, પરન્તુ વ્યન્તરિક દેવોની તેવી તાકાત નથી આ કારણે પણ નિષિદ્ધ સમયે સ્વાધ્યાય નહિ કરવો, એ હિતાવહ છે

ગ્જાન સાધુની સેવામા भारी સેવા રહેલી છે-એ ફરમાનને ભણવાના રસમા ભૂવાય નહિ

નિષિદ્ધ કાલે 'સ્વાધ્યાય કરી રહેલા એક સાધુને, ભર-

વાહુ બનીને, ઉપયોગ આપ્યાનો એક પ્રસંગ મહાપુરોએ વર્ણવેલો છે એ પ્રસંગ એવા પ્રકારનો છે કે—એક વખત એક માધુ દાલગ્રહણ કર્યા બાદ કાલિક સૂત્રનું અધ્યયન કરી રહ્યા હતા. રાત્રિએ પણ પહેલી પોરિસીમા મૂલ મૂત્રનું અધ્યયન થઈ શકે સ્વાધ્યાયના નમ્રતા, તે માધુને મમયની ખબર નહિ રહેવાથી, અકાલ થઈ જવા છતાં પણ તે પાઠ કરતા રહ્યા.

સાધુઓને માટે ક્રિયાઓ તથા તેના સમયો નિયત છે. માધુએ પોતાની તમામ ક્રિયાઓ કાલે કાલે કરવાને માટે પ્રયત્નશીલ, ઉપયોગશીલ રહેવું જોઈએ માત્ર ક્રિયાઓ કરવી—એટલું લક્ષ્ય નાખે, પણ કાલે કરવી—એવું લક્ષ્ય ન રાખે, તો ક્રિયાઓ મીઠાચ વગી, અકાલે ક્રિયા કરવાથી લોઠનિન્દાના પાત્ર પણ બનાય. અકાલે કરનાર પોતે લોઠનિન્દાને પાત્ર બનીને શામનની નિન્દામાં પણ કદાચ નિમિત્ત બને. હરેક ક્રિયા, ક્રત્યઅકાલે કરનારો જ ખરો પડિત છે જિનકપીની તમામ ક્રિયાઓ કાલે જ થતી જાય છે, કારણ કે—તેમનો પૂર્વનો ક્રિયાબ્યામ તેવો થઈ ગયો છે. આવી રીતિએ અપ્રમત્ત જીવને જીવવાનો પ્રયત્ન જાગી ગયે, તો પ્રાય અકાલે લજવાનો અવસર ન આવે. સ્વાધ્યાયના સમયે સ્વાધ્યાય કગય અને અન્ય ક્રિયાઓના સમયે તે તે ક્રિયાઓ કરાય. કેટલાક સાધુઓ લજવામાં એટલા બધા ગુલતાન બનેલા હોય છે કે—‘માઈ લજવાનું બગડ્યું’ એમ ધારીને, તેઓ વૈયાવૃત્યના સમયે પણ લજવાનું આહુ રાખીને, વૈયાવૃત્યના લાભથી વચિત રહે છે. એમ કરનારને પ્રજુના ફરમાનનું સાચું જ્ઞાન નથી, માટે તેને હિતાહિતનું જ્ઞાન નથી. એવા અવસરને માટે, જ્ઞાન સાધુની સેવાની આવશ્યકતાના અવસરને માટે, પ્રજુનું એ ફરમાન છે.

કે-‘મારી સેવા તે કરે છે, કે જે જ્ઞાન સાધુની સેવા કરે છે, જ્ઞાન સાધુની સેવા નહિ કરનારો, તેનાથી દૂર ભાગતો રહેનારો, મારી સેવા કરતો નથી’ જેને પ્રભુના આ દુરમાનનુ સાચુ જ્ઞાન હોય અને એથી હિતાહિતનુ જ્ઞાન હોય, તે સાધુ કદી પણ સ્વાધ્યાયના રસને આધીન બનીને ય, વૈયાવચ્ચની અવગણના કરે નહિ

અમુક આજ્ઞાની લેતે થકી બીજી આજ્ઞાએને લોપાય નહિ

ખરી વાત એ છે કે-સ્વાધ્યાય, જ્ઞાનાધ્યયન આદિ શા માટે છે, તે સમજવું જોઈએ પ્રભુની આજ્ઞાનુ જ્ઞાન પ્રભુની આજ્ઞાના પાલનને માટે મેળવાય, તો જ તે સાચુ જ્ઞાન છે. સ્વાધ્યાય આદિ, અનેક પ્રકારોથી ધર્મ થાય-એમ કહેવા છતાં પણ, નિષ્કર્ષ તરીકે તો એ જ વાત કહેવાઈ છે કે-‘આજ્ઞાપ ધમ્મો’। ધર્મ શ્રી જિનાજ્ઞાના પાલનમા છે આજે કેટલાકે જ્ઞાનોપાસનાના નામે આગ્રિયાચારોને નેવે મૂકવામા લાભ માની બેઠા છે અહણ કરેલી મહાવ્રતાદિના પાલનની પ્રતિજ્ઞાનો ભગ થાય છે-તેની દરકાર રાખ્યા વિના, જ્ઞાનોપાસનાને પ્રધાનતા આપી ગયા છે એથી, એમની જ્ઞાનોપાસના પણ એમને માટે આજ્ઞા ભજક બનાવનારી નિવડી છે સ્વાધ્યાય, પરોપકાર આદિ ટોઈ પણ ધર્મસાધનની લત એની નહિ લાગવી જોઈએ, કે જેથી લીધેલ પ્રતિજ્ઞાના ભંગનો, શ્રી જિનાજ્ઞાના ભંગનો પ્રસંગ આવે એમા પામતી નથી અને આજ્ઞાક્રિયા ગઈ તો સર્વસ્વ જેની આજ્ઞાને ભણીને, બાણીને, જ આજ્ઞાના પાલનમા અખાડા કરવા, નથી આજ્ઞાપાલક એવો ન હોય

કે—અમુક આજ્ઞાને વળગીને બાકીની આજ્ઞાઓને લોપનોરો અને અમુક આજ્ઞાઓના પાલનને વળગીને, બાકીની આજ્ઞાઓને લોપનોરો જે અને, તેને આજ્ઞાપાલક કહેવાય નહિ, પણ આજ્ઞાવિરોધક કહેવાય.

શાસનદેવતાએ ઉપયોગ દીધો

પેલા સાધુને, સ્વાધ્યાય કરતા કરતા અકાલ થઈ ગયો—તેનો ઉપયોગ રહ્યો નહિ, પણ એ સાધુની ભવિતવ્યતા સારી હતી એ સાધુને એ રીતિએ અકાલે કાલિક સૂત્રનું અધ્યયન કરતા બાળીને, એ ધ્યાનની સમીપમા રહેલ શાસનદેવતાને વિચાર આવ્યો કે—‘આ સાધુને કદાચ કોઈ અતર છળશે ! આથી, એ સાધુને અન્તરેના છલથી બચાવી લેવાનો, એ શાસનદેવતાએ નિર્ણય કર્યો.

એ માટે, એ શાસનદેવતાએ એક આહીરજનુ રૂપ ધારણ કર્યું આહીરજનુના રૂપને ધારણ કરીને, પોતાને ‘માથે’ એક છાશનો ઘડો મૂક્યો પછી એ આહીરજનુ છાશ વેચવાને માટે નીકળી હોય, એવો દેખાવ કર્યો.

પેલા સાધુ બધા સ્વાધ્યાય કરી રહ્યા હતા, તેની નજર દિકનાં માર્ગ ઉપર, આહીરજનુના રૂપને ધરીને શાસનદેવતાએ આટા મારવા માંડ્યા અને ‘કોઈ છાશ લ્યો, કોઈ છાશ લ્યો’—એમ ઉંચા સ્વરે, વારંવાર બોલવા માંડ્યું ઘડીમા ‘ભય’, ઘડીમા આવે અને છાશ લેવાની ખૂબ પાડચા કરે.

એવા વારંવારના અવાજથી, પેલા સાધુના સ્વાધ્યાયમાં વિદોષ પડ્યો. એથી એ સાધુએ પેલી આહીરજનુને ખૂણ્યું કે—‘આ તે કાઈ તારો છાશ વેચવાનો વખત છે ?’

એટલે જટ આહીરણના રૂપને ધરનારા શાસનદેવતાએ કહ્યું કે-‘ તમારો પણ આ શુ કાલિક સૂત્રનો ઘોષ કરવાનો સમય છે ?’

આહીરણે આટલું કહેતાની સાથેજ, સાધુને અકાલ ઘડ ગયાનો ખ્યાલ આવી ગયો અને તેમણે પોતાની ઉપયોગ શૂન્યતાને માટે તથા અકાલે કરેલા સ્વાધ્યાયને માટે ‘મિચ્છા મિ દુક્કલ’ ફીધું

તાત્પર્ય એ છે કે-નિષિદ્ધ કાલ અને નિયત કાલનો ઉપયોગ રાખીને, નિષિદ્ધ કાલે સ્વાધ્યાય નહિ કરવો અને નિયત કાલે કરવા યોગ્ય સ્વાધ્યાય નિયત કાલમાં જ કરવાને માટે નિશ્ચયશીલ બન્યા રહેવું આઠ પ્રકારના જ્ઞાનાચારોમાં, ‘કાલ’ નામનો જે પહેલો આચાર કહેવાય છે, તે આ છે

શાસનનો રાગ હોય તો ચતુર્વિંશતીસઘ ઉપર પણ ગગ હોય અને ભક્તિભાવ હોય

મહાપુરુષોએ, કાલાચારના પાલનનો ઉપદેશ આપતાં આપેલું ઉદાહરણ, કાલાચારના પાલન પ્રત્યે ઉદ્ભવત બનવાનું તો શીખવે છે, પણ એમાંથી બીજું ય શીખવા જેવું છે સાધુ ભૂલતા હોય, ભૂલ કરી રહ્યા હોય, તો તેમને કેવી રીતિએ બચાવી લેવા જોઈએ-તેનો સુંદર ખ્યાલ પણ આ દૃષ્ટાન્તથી મળી રહે છે શાસનદેવતા દેવ હોવા છતાં પણ, એને સાધુની ચિન્તા કેટલી બધી હતી ? કદાચ કોઈ વ્યન્તર આ સાધુ મહાત્માને છળી ન બચ, એવી લાગણી એ દેવના હૈયામાં પ્રગટી ને ? કેમ ? હૈયે શાસનનો રાગ હતો અને એથી સાધુ હતો માટે જેને શાસન ઉપર રાગ હોય, તેને

ચતુર્વિધ શ્રીસદ્ધ ઉપર પણ રાગ હોય જ ભગવાન ઉપર જેને રાગ હોય, તેને ભગવાનના ભક્તો ઉપર પણ રાગ હોય જ રાગ હોય-એટલું જ નહિ, પણ જેમ જેમ અધિકશુણી તેમ તેમ અધિક ભક્તિનો ભાવ-એવી દશા હોય તમને ચતુર્વિધ શ્રીસદ્ધ ઉપર રાગ છે ? ભક્તિ છે ? ચતુર્વિધ શ્રીસદ્ધમાની એક પણ વ્યક્તિને મીઠાતી જોઈને તમારું હૈયું મીઠાય, એમું હૈયું છે ? શાસનના રાગનું આ રીતિએ પણ માપ નીકળે જેના હૈયામાં શાસનનો રાગ હોય, તેનાથી ઠેઠ પણ સાધુ, સાધ્વી, શાવક કે શાવિકા મીઠાય, તે ખમાય નહિ તેમાં ય સાધુ-સાધ્વી અધિકશુણી હોવાથી, તેમના પ્રત્યે અધિકાધિક ભક્તિનો ભાવ હોય ભક્તિનો ભાવ હોય, એટલે અવમરે વક્ષા કરવાનું મન થયા વિના પણ રહે નહિ શાસનદેવતાના હૈયામાં ભક્તિનો ભાવ હતો, માટે એ સાધુનું રક્ષણ કરવાનો વિચાર આવ્યો અને એથી જ એ સાધુને ઉપયોગ આપવાને માટે ઉચિત ઉપાયો શકાયો સાધુની ભૂલને જોઈને, એને તિરસ્કારનો ભાવ આવ્યો નહિ, નિન્દા કરવાનું મન થયું નહિ, પણ એમની આશાતના ન થાય-એવી રીતિએ એમને એમની ભૂલનો ખ્યાલ આપવાનું મન થયું એ ભક્તિભાવનો જ પ્રતાપ હતો કે-શાસનદેવતાએ આહીરક્ષના રૂપને ધારણ કર્યું તમે અથવા તો આજનાઓ, નાધુઓને ભૂલતા જોઈને અથવા તો સાધુ ભૂલ કરે છે-એમ જાણીને, તેનું કરવા તરફ દોળો, એ તમે વિચારી લો.

વિનયના ૪૧ પ્રકારો

કાલાચાર પત્રી વિનયાચાર જ્ઞાની, જ્ઞાન અને જ્ઞાનોપ

કરણો, એ ત્રણેય પ્રત્યેનો વર્તોવ વિનયગીઢ હોવો જોઈએ,
 નમ્ર હોવો જોઈએ, જ્ઞાનીમા ગુરુ, વિદ્યાદાતા અને વિશેષજ્ઞ,
 એ ત્રણેયનો મહાવેશ થાય છે વિનયના દશ પ્રકારો છે તેમા
 પહેલો સત્કાર નામનો પ્રકાર છે ગુરુ, વિદ્યાદાતા અને
 વિશેષજ્ઞ-એ ત્રણેય પ્રકારના મુનિજનોનો સત્કાર કરવો, એટલે
 કે-તેમના ગુણોની સ્તવના કરવી તથા તેમને વદનાદિ કરવું
 બીજો પ્રકાર અભ્યુત્થાન નામનો છે તેઓ આવે એટલે
 ઉભા થઈ જવું, એ તેઓનો અભ્યુત્થાન નામનો વિનય છે
 ત્રીજો સન્માન નામનો વિનય એને કહેવાય કે-તેઓનું વસ્ત્ર-
 પાત્ર આદિ વડે પૂજન કરવું યોગ્ય વસ્ત્ર-પાત્રાદિને લાવી
 આપવામા, આ વિનયની મફલતા છે તેઓને આદરપૂર્વક
 આસન આણી આપવું અને ' આ આસન ઉપર આપ પધારો '
 -એમ કહેવું, એ ચોથો આસનાભિશ્રદ્ધ નામનો વિનય છે
 તેઓના આસનને એક મધાનેથી લઈને અને અન્ય યોગ્ય સ્થાને
 સ્થાપીને, તેઓને એ આસને પધારવાનું કહેવું, એ પાંચમો
 આમનાનુપ્રદાન નામનો વિનય છે તેઓને વિધિપૂર્વક વન્દન
 કરવું, એ છઠ્ઠો કૃતિકર્મ નામનો વિનય છે તેઓને જે હાથ
 જોડીને નમન કરવું, તે સાતમો અંજલિશ્રદ્ધ નામનો વિનય
 છે તેઓની ચેષ્ટા ઉપરથી તેઓના મનના અભિપ્રાયને જાણી
 લઈને તેનું અનુસરણ કરવું, એ વિનયનો આઠમો પ્રકાર
 છે તેમની પર્યુપાસના કરવી, તે વિનયનો નવમો પ્રકાર છે
 તેઓ સાલતા હોય ત્યારે તેઓની સાથે અગર તેઓની આગળ
 નહિ ચાલતા તેઓની પછવાડે ચાલવું, એ વિનયનો દશમો
 પ્રકાર છે આ દશેય પ્રકારનો વિનય ગુરુ, વિદ્યાદાતા અને
 વિશેષજ્ઞ પ્રત્યે પણ યથાયોગ્ય રીતિએ આચરવો જોઈએ, આવા

પ્રકારનો જ્ઞાનીનો વિનય, એ પણ બીજો જ્ઞાનાચાર ગણાય છે
વિનય એ ધર્મેનું મૂળ ॥

જેમની પાસેથી જ્ઞાન લેવાનું હોય, જ્ઞાન મેળવવાનું
 હોય, તેમના પ્રત્યે વિનયને આચરવામા આત્માને ખૂબ ખૂબ
 કેળવવો જોઈએ વિદ્યાદાતા શુદ્ધ પદ્મ ઉપકરી છે, માટે
 તેમના ચન્ગોમા વાન્વાનું શુક્રવું જોઈએ વિનય વિના તો
 સામાન્ય મત્ર પણ કયા લેવાય છે? દુનિયાનો વ્યવહાર પણ
 વિનય વિના કયા ચાલે છે? દુનિયામા પણ જેમની પાસેથી
 કે જેમના દ્વારા કાંઈ મેળવવું હોય, તેને સવામ બરવી પડે
 છે ને? કોઈને અરજ કરવી હોય, તો 'શેઠ માહેજ,
 દુપાનિધિ' વિગેરે માનવાચ્છ શબ્દો લખીને, તેમને 'નમ
 સ્કાર આદિ કંઈ છુ'—જેમ જણાવવું પડે છે અને અરજની
 વિગતમા પણ નમ્રતાભરી ભાષા વાપરવી પડે છે લૌકિક
 મિત્રિમા પણ આટલો વિનય જરૂરી છે, તો મમ્યક્ર સુતના
 જ્ઞાનનું ઉપાર્જન કરવામા, વિનય વિના ચાલે જ કયાથી? અહીં તો,
 વિશિષ્ટ તથા નિર્દમ્ભ વિનય જોઈએ વિનય, એ
 ધર્મેનું મૂળ છે 'વિનયમૂલક'—આ મૂળને સાધુઓએ દર
 પંચ દિવસે તો અવશ્ય યાદ કરવાનું હોય છે જેનામા વિનય
 નથી, તેનામા ધર્મ નથી અને ધર્મ આવનો પણ નથી વિનય
 હોય તો સહનગીલતા પણ આવે, એટલે સવર પણ આવે
 સવર આવે એટલે નિર્જરા પણ આવે નિર્જરા થવાથી કર્મ
 રહિત થવાય અને કર્મરહિત, થવાય એટલે સુક્ષ્મ મેળે મુક્તિ
 મેળે એટલે આત્મા અબ્યાબાધ સુખસાગરમા શાશ્વત્ત્વનીત્યા
 તમામ વિનયમા સમાજેલ છે.

હોતું નથી અનેક લલિતઓના નિધાન એવા પણ ગણધર ભગવાન શ્રી ગૌતમસ્વામીજી, વિનયમા કયાશ આવવા દેતા નહિ વિનય, એ એવો ગુણ છે કે—એનો વિનય કરીએ, તેનામા જે ગુણ હોય, તે ગુણનો આપણામા વિકાસ થાય, તો પત્રી જે જાની ગુરૂ અનેક ગુણોના નિધિ છે, તેમનો વિનય કરીએ તો કેટલો ખર્ચો લાભ થાય ? અનેક લાભ થાય ગુરૂ જ્ઞાન આપનારા હોય, તે છતાં પણ ગુરૂથી નિરપેક્ષ બનીને જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ કરવાને જે ઇચ્છે, તેને જ્ઞાન વિપરીત રૂપે પરિણમે ગુરૂના વિનયથી, ગુરૂની ઇચ્છા ન હોય તો પણ, તેમનામા રહેલી ઈશા આવી મળે છે એકલબ્ધ નામના બિંદુ, માત્ર દ્રોણાચાર્ય નામના ગુરૂની મૂર્તિની ઉપાસના કરીને, દ્રોણાચાર્ય જેને પ્રેમથી શીખવેલ એવો અર્જુન પણ ચમત્કાર પામી જાય, એવી ધનુર્વિદ્યા મેળવી હતી ને ? વિનયગુણ અભિમાનને—અહંકારને ગાગના છે જ્યાં અહંકાર છે, ત્યાં વિનય નથી અહંકારથી છૂટકુ હોય, નમ્ર બનવું હોય, વિદ્યા મેળવવી હોય, તો વિનયગુણ ખૂબ ખૂબ કેળવો કદાચ ધર્મથી છે અને ધર્મનું મૂલ વિનય છે ધર્મના જે જ્ઞાન અને ક્રિયા—એ બે કારણો છે, તે કારણોને વિનય વિના પામી શકાતું નથી વિનય વિના વિદ્યા નહિ અને વિનય વિના ક્રિયા ખરી ? ક્રિયાની શુદ્ધિ, ક્રિયાનો ક્રમ, ક્રિયાનો રસ, વિનય વિના આવે જ નહિ

વિનય ડિપ્ત હાદરણ

મૂલ જેમ લોભ છે, તેમ સર્વ ગુણોનું
માટે સમ્યક્જ્ઞાન પણ 'સુલભ' અને
વિદ્યાની બાબતમા તો, વિનયની ખોસ

મૂલ ।

પ્રધાનતા છે શીખવનાર શીખવવાને મધે, તો મ શીખનાર વિનય વિના વિધાને ગ્રહણ કરી શકે નહિ. વિનયપૂર્વક ગ્રહણ કરેલું થતુ જ તત્કાલ નમ્યક ફલને આપનાર થાય છે અને વિનયહીનને શ્રુત નિષ્ફલ નિવડે છે આ વિષયમા એક ઉદાહરણ આપવામા આવે છે

મહાગજ શ્રી શ્રેષ્ઠિને ચેતલણાદેવી નામની એક નણી હતી, કે જે પન્નમ મુશ્રાવિકા હતી અને એવી પુણ્યશાલિની હતી કે-પોતાના પતિને તે સર્વ રાણીઓના કરતા અધિક પ્રિય હતી

એક વાન શ્રી શ્રેષ્ઠિને વિચાર થયો કે-‘ આ ચેતલણા મને સર્વ રાણીઓના કરતા અધિક પ્રિય છે, માટે મારે આના ઉપર અન્ય રાણીઓના કરતા અધિક પ્રસાદ કરવો જોઈએ જો હું એક સ્તલવાળો મહેન કરાવું, તો તેમા રહીને આ ચેતલણા વિમાનમા રહેલી ખેચરીની જેમ સ્વેચ્છાએ કીડા કરી શકે ’

આથી, શ્રી શ્રેષ્ઠિકે શ્રી અભયકુમારને એક સ્તલવાળો પ્રાસાદ બનાવવાની આજ્ઞા કરાવી, અને શ્રી અભયકુમારે પણ તત્કાલ એક કુશળ સૂત્ર રાગને બોવાવીને તે કાર્ય સુખત કરી દીધું

એ સૂત્રધાન એ મહેલને માટે જોઈતું લાકડું લેવાને માટે જગલમા ગયો જગલમા તેણે એક પડી એક વૃક્ષને જોવા માંડ્યું એમ જોના, તેણે એક સર્વ લક્ષણોએ સપૂર્ણ વૃક્ષને જોયું એ વૃક્ષ એને ગમી ગયું એ જ વખતે એને વિચાર આવ્યો કે-‘ ગાઢ છાયાવાળું, ઘણું ઉંચું, ઘણું પુષ્પો તથા ફલોથી શોભતું, મોટી શાખાઓવાળું અને મોટા થડવાળું આ વૃક્ષ, અસાધારણ કોટિનું જજાર્ઘ આવે છે, એટલે જેવું તેવું પણ સ્થાન જો દેવતા વગરનું નથી હોતું, તો આ વૃક્ષ તો અવશ્ય

દેવાધિષ્ઠિત હોયું જોઈએ આ વૃક્ષની શોભા જ કહી આપે છે કે-આ વૃક્ષ દેવાધિષ્ઠિત છે આથી, આ વૃક્ષને છેદતા પહેલા, હું આ વૃક્ષના અધિષ્ઠાયક દેવની તપશ્ચર્યાથી આરાધના કરું, કે જોથી ન તો મને વિધિ આવે કે ન તો મારા શ્વામીને વિધિ આવે '

પૂર્વકાળના સૂત્રધારો પણ કેવા હતા ? ઘરમા જો લોકડું ખરાબ આવી જાય છે, તો એ ઘરમા રહેનાર પામમાલ થઈ જાય છે પહેલાના સૂત્રધારો એ વિષયના બહુજાન હતા અને માલિક પ્રત્યે વક્ષાદાગીની ભાવનાવાળા હતા.

પત્રી એ સૂત્રધારે ઉપવાસ કરીને ગધ, ધૂપ, માલા વિગેરે વસ્તુઓથી તે વૃક્ષને અધિવાસિત કર્યું અને લઈને, એ વૃક્ષનો આશ્રય કરીને રહેલો વ્યન્તર દેવ તુષ્ટ થયો.

પોતાનું આશ્રયસ્થાન આબાદ બન્યું રહે અને શ્રી અભયકુમારની ઈચ્છા ફળે, એ માટે એ વ્યન્તર દેવે આવીને શ્રી અભયકુમારને કહ્યું કે-તૂ મારા આશ્રય રૂપ વૃક્ષને છેદાવીશ નહિ તે મોકલેલ સુધારને તૂ એ વૃક્ષને છેદતા અટકાવી દે હું તને એક સ્તભવાળો મહેલ કરી આપીશ, એટલું જ નહિ, પણ તે મહેલને ફરતો એવો બગીચો કરી આપીશ, કે જેમા મર્વ ઋતુઓના પુષ્પો અને સર્વ ઋતુઓના ફળો મર્વ ઋતુઓમા મળી શકે એવા વૃક્ષો હોય '

શ્રી અભયકુમારે તરત જ પેલા સૂત્રધારને જગલમાથી પાછો બોલાવી લીધો પત્રી પેલા વ્યન્તર દેવે પણ પોતાની કબૂલાત મુજબ એક સ્તભવાળો મહેલ અને તેને ફરતો બગીચો બનાવી આપ્યો.

શ્રી શ્રેષ્ઠિક તો એ મહેલને અને એ ઉદ્યાનને જોઈને

પૂજા જ પૂજા થઈ ગયા તેમણે ચેતલણાદેવીને એ નૂતન પ્રામાદમા રાખી ચેતલણા પણ તુટ થઈ અને પોતાને મળેલી નૂતન સામગ્રીનો ઉપયોગ તે પ્રભુભક્તિમા અને પતિભક્તિમા કરવા લાગી ચેતલણા પોતે જ મર્વ ઋતુઓના પુષ્પોની માલાઓને રોજ રોજ ગુથતી હતી અને એ માલાઓથી પ્રભુની પૂજા કરતી હતી તથા પતિના કેશપાશને પૂત્તી હતી

ધર્મને પામેલી સ્ત્રીઓ પ્રભુભક્તિ અને પતિભક્તિ હોય, એમા આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી શીલગુણની સ્વામિનીઓ જ્યારે ધર્મવાસિન અન્ત કરણવાળી બને, ત્યારે તેઓ પ્રભુ ભક્તિમા લીન બનવા સાથે પતિભક્તિને પણ ખીલવે

ચેતલણા એ રીતિએ જ્યારે મુળવિદ્યા કરી રહી હતી, તેવા સમયમા એક એવો બનાવ બનવા પામ્યો, કે જેને વિનય નામના બીજા જ્ઞાનાચારની નાથે સંબધ છે

એ નગરમા એક માતંગપતિ ગહેનો હતો માતંગપતિ તો સમજ્યા ને ? દેડાઓનો આગેવાન એ માતંગપતિ વિદ્યાસિદ્ધ હતો

એ માતંગપતિની પત્ની મગસા હતી તેણીને આશ્ર ક્ષણ ખાવાનો દોહડ ઉત્પન્ન થયો

એ ઋતુ આશ્રક્ષણની નહોતી, છતાં તેણીને એવા પ્રકારનો દોહડ ઉત્પન્ન થયો અને તેણી બલુલી હતી કે- 'મારો પતિ વિદ્યાસિદ્ધ ॥ તથા ચેતલણા ગણીના ઉદ્યાનમા સર્વ કાળે આશ્રવૃક્ષો ફલસહિત હોય છે, માટે મારો દોહડ પૂરું થયા વિના રહેવાનો નથી ' એટલે તેણીએ ચોનાનાત્પતિને પોતાના દોહડની વાત કરી

માતંગપતિએ પહેલા તો કહી

૧૦૧ મ,

અત્યાગે તે આમ્રફળ મળતું હશે ?' પણ જ્યાં તેણીએ ચેલણા ગાળીના ઉઘાનની વાત કરી, ત્યારે તે માતગપતિએ તેણીને આમ્રફળોને લાવી આપવાનું કબૂલ કર્યું.

માતગપતિ ગતના ચેલણા ગાળીના ઉઘાન પાસે આવ્યો અને ઘડાર રહીને જ તેણે પોતાની પાસે જે અવનામિની નામની વિદ્યા હતી, તેનો ઉપયોગ કરીને ઉઘાનમાં રહેલી આમ્રવૃક્ષની શાખાને પોતાના તરફ નમાવી અને કરી પણ તકલીફ વિના તેણે તે શાખા ઉપરના આમ્રફળોને તોડી લીધા.

પ્રાત કાળે ચેલણા ગાળીએ જોયું, તો તેણીને આમ્ર વૃક્ષોવાળી વાટિકા અપ્રીતિ ઉપનવતી લાગી તપાસ કરતા જણાયું કે-કોઈ આમ્રવૃક્ષના ફળોને તોડીને લઈ ગયું છે તેણીએ શ્રી શ્રેષ્ઠિક રાજને વાત કરી શ્રી શ્રેષ્ઠિકે પણ જોયું, પરંતુ ત્યાં ઠોઈના ય પાદસચારની નિશાની તેમના જોવામાં આવી નહિ.

શ્રી શ્રેષ્ઠિક રાજએ તરત જ શ્રી અભયકુમારને જોડાવ્યા, કારણ કે-શ્રી શ્રેષ્ઠિકના હૈયામાં આ પ્રસંગથી એક મોટી ચિન્તાએ પ્રવેશ કર્યો શ્રી શ્રેષ્ઠિકને એવી ચિન્તા થઈ પડી કે- 'જે ચોર આવી અતિશય અમાનુષી શક્તિને ધરાવતો હોય, તે કોઈ વાર ધારે તો અન્ત પુરમાં પણ પ્રવેશ કરી શકે '

શ્રી અભયકુમાર આવ્યા, એટલે તરત જ શ્રી શ્રેષ્ઠિકે આમ્રફળના ચોરને પકડી લાવવાની આજ્ઞા કરવાની સાથે, પોતાના હૈયામાં પેદા થવા પામેલી ચિન્તાને પણ કહી બતાવી.

શ્રી અભયકુમાર મહા બુદ્ધિનિધાન હતા શ્રી શ્રેષ્ઠિકની સેવા કરવામાં, પિતૃભક્તિ કરવામાં, તેમણે કદી પણ પાત્રી પાત્રી કરી નથી શ્રી અભયકુમારનું જીવન વાચો, જાણો, તો તમને

જેમ તેમની બુદ્ધિમત્તા આશ્રય ઉપજાવે, તેમ તેમની પિતૃ ભક્તિ પણ આશ્રય ઉપજાવે અને તેમની આગધનાની ભાવના પણ આશ્રય ઉપજાવે કોઈથી પણ નહિ કઠાય એવા તે, વેશ્યાના ધર્મછત્રી કનાયા હતા, એ પણ તેમની ધર્મ શીલતાનું જ એક મોઢામા મોઢું પ્રતીક છે અને પિતાની જે જે ઇચ્છાઓને એમણે પૂરી કરી છે, તે પણ પ્રાય એ જ કરે-એમ કહી શકાય

પિતા શ્રી શ્રેષ્ઠિકની આજ્ઞાને સાબળી લઈને, શ્રી અભય કુમારે કહ્યું કે-‘એ ચોગ્ને થોડા જ વખતમા પડી લાવીને આપને મોપવાની હું ખાત્રી આપું છું’

આ પડીથી, પોતાની આ પ્રતિજ્ઞાને પૂર્ણ કરવાને માટે, ગતે અને દિવસે, શ્રી અભયકુમારે એ જાગીયાની આસપાસ તેમ જ આખા ય નગરમા પરિભ્રમણ કરવા માંડ્યું, પણ કયાયથી ચોગ્ને પત્તો લાગ્યો નહિ કોઈ ડેકાણે કેરીના છાડીયા કે મોટલો પટેલો પણ જણાયો નહિ, કેમ કે-પેસો માનગપતિ બાહોશ હતો એને ખબર હતી કે-ગજનો કેવો મોટો ગુંડો તે કરી ચૂક્યો છે અને જો તે પકડાઈ જવા પામે, તો તો પડી તે પોતાની પત્નીના મોઢાને જોવાને માટે પણ જીવતો ઘરે આવી શકે નહિ

શ્રી અભયકુમારે કહેલી વ્થા

જ્યારે કોઈ રીતિએ ચાર પકડાયો નહિ, ત્યારે બુદ્ધિ નિધાન શ્રી અભયકુમારે એક યુક્તિ અજમાવી

કેટલાક દિવસો થયા નગરજનો એક સ્થલે માટારભ કરાવી ગદ્યા હતા એ નાટારજને જોવાને

માટે, નગરજનો ઘણી જ મોટી સખ્યામાં એકઠા થતા હતા શ્રી અભયકુમાર પણ એક વાગ એ સ્થાને ગયા.

નગરજનોએ તો તરત જ તેમને ઉચ્ચ આસને બેસાડ્યા શ્રી અભયકુમારે કહ્યું કે- 'હે નગરજનો ! નટો આવી પહોંચે ત્યાં સુધીમાં હું તમને એક કથા કહું છું ' આમ કહીને, શ્રી અભયકુમારે કથા કહેવા માંડી.

વસતપુર નામનું એક નગર હતું તે નગરમાં છૂંદું નામે એક મહા નિર્ધન શેઠ વસતો હતો તેને એક કન્યા હતી અને તે મોટી ઉમરની થઈ હતી, પણ તેણીને માટે કોઈ સારો વર મળતો નહોતો. આથી તે કન્યાએ રાજ કામદેવની પૂજા કરવી શરૂ કરી કામદેવની પૂજા કરવામાં પુખ્તો તો જોઈએ જ અને પુખ્તોને ખરીદી લાવે તેટલું પણ ધન તેણીની પાસે હતું નહિ, એ કારણે તેણીએ રાજ કોઈ એક ઉદાન-માધી પુખ્તોને ચોરી લાવવા માડ્યા.

હવે તે ઉદાનના પાલકને ખબર પડી ગઈ કે-કોઈ રાજ આવીને પુખ્તોને ચોરી બાય છે આથી, તેણે એ ચોરને પકડી પાડવાનો નિશ્ચય કર્યો અને એથી તે એક સ્થલે સ્થિર-પણે મતાઈ રહ્યો.

રાજના નિયમ મુજબ, પેલી કન્યા તો ઉદાનમાં આવી અને છૂપી રીતિએ પુખ્તોને ચુટવા લાગી ઉદાનપાલકે તેણીને જોઈ અને તેણીને જોતાની સાથે જ ચોરને પકડી પાડવાનો તેનો લાવ ભાગી ગયો, કારણ કે-બાળા અતિશય રૂપવતી હતી અને એથી તેણીને જોઈને તે ઉદાનપાલક કામાતુર બની ગયો હતો.

ઉદાનપાલકે કામાતુર બનીને તે બાળાની પાસે આવ્યો.

અને ધૂજતા ધૂજતા તે બાળાને પકડી લીધી આ ધૂબરી લયની નહોતી, પણ કામની હતી લયથીતેય ધૂજે અને કામતુરેય ધૂજે

બાળાને પકડીને ઉગ્રાનપાલકે કામલોગની માગણી કરી અને 'તે સિવાય તને હું છોડીશ નહિ'—એમ પણ કહ્યું

તે વખતે કન્યાએ કહ્યું કે—'તું મને જાડ નહિ મને છોડી દે, કારણ કે—હું હજી કુમારિકા છું અને તેથી પુરુષના સ્પર્શને યોગ્ય નથી'

માળીએ તરત જ તેણીને છોડી ત્યાં નીધી, પણ તે પહેલાં તેણીની પાસે માળીએ એવું કબૂલ કરાવ્યું કે—પરજ્યા પત્રીથી તેણીએ સૌથી પ્રથમ વારનો સંલોગ તે માળીની સાથે કર્યો

તમને ખ્યાલ આવે છે કે—એ કાળના બ્યભિચારી પુરુષો પણ, કન્યાઓના શીલનું ખડન તો નહિ જ કરતા હોય ? આને શુ ધાય છે અને ઠેમ ધાય છે, તે કહેવાની જરૂર નથી

માળીની પાસેથી છટીને એ કન્યા પોતાને ઘરે ગઈ થોડા જ વખતમા કોઈ ઉત્તમ જનની સાથે તેણીનું લગ્ન થયું એ જ્યારે પગ્ણીને પહેલી જ વાર પોતાના પતિના વાસગૃહમા ગઈ, ત્યારે તેણીએ પોતાના પતિને કહ્યું કે—'હે આર્યપુત્ર ! મેં એક માળીની પાસે પ્રતિજ્ઞા ગ્રહણ કરી છે કે—પરજ્યા પત્રીથી મારે પ્રથમ સગ તેની સાથે કરવો હું તેની સાથે વચનથી બંધાય ગયેલી છું, માટે જો આપ મને આજ્ઞા આપા, તો હું એક વાર તેની પાસે જઈ આવું પત્રીથી તો, સદાને માટે—હું—આપને જ આધીન રહીશ'

આ

રિને, તેણીના પતિ સુરસે, થતો નથી

એ તે

જાય છે એ વિચાર કરે છે

‘ આ બાળા કેવા શુદ્ધ હૃદયવાળી છે અને પોતાની પ્રતિ-
જ્ઞાની કેવી પાલક છે ? ’ અને આવો વિચાર કરીને તે,
પોતાની તાજી પચ્છેલી સીને, તેણીની પ્રતિજ્ઞાને પૂર્ણ કર
વાને માટે જવાની આજ્ઞા આપે છે

હવે તે બાળા ઘરમાંથી નીકળીને પેઢા માળીની પાને
જવાને નીકળે છે તેણીએ કિંમતી વસ્તો પહેરેલા છે તેમ જ
ભારે આભૂષણોને પણ ધારણ કરેલા છે રસ્તામાં તેણીને
ચોરોનો ભેગો થાય છે ચોરો કહે છે કે- ‘ બધા આભૂષણો
ઉતારી આપ, નહિ તો અમે તને લૂટીને પણ લઈ લઈશું ’

એ બાળા, આ ચોરોને પણ પેઢા માળીની સાથે થયેલા
કરાંરની વાત કહે છે અને તેના અન્તમાં જણાવે છે કે-
‘ એક વાર તમે મને એ માળીની પાસે જઈ આવવા દો હું
આવું એટલે તમે ખૂશીની માથે માગ આભૂષણોને લઈ લઈને. ’

ચોરોને પણ લાગ્યું કે- ‘ આવી મત્ત પ્રતિજ્ઞાવાળી
બાઈ જુદાં જોડે નહિ, માટે હમણાં જાને જવા દો અને
આ જ્યારે પાત્રી વળશે ત્યારે આપણે આના આભૂષણોને
લઈ લઈશું ’

આમ ચોરોની પાસેથી હટીને તે બાળા જ્યાં આગળ
ચાલી, ત્યાં ચોડેક દૂર જતા તેણીને એક માનવલક્ષી અને
કુધાતુર એવા રાક્ષસે ભેઈ અને રૂંધી ગણસ તેણીનું ભક્ષણ
કરી જવાને માગતો હતો

એ બાળાએ રાક્ષસને પણ પોતાની બધી હકીકત કહી
મળાવી અને કહ્યું કે- ‘ હાલ તો તું મને જવા દે તારે
મારું ભક્ષણ કરવું હોય, તો હું વળતી વેળા આવું ત્યારે તું
મારું ભક્ષણ કરજે. ’

રાક્ષને પણ વિસ્મિત બનીને તેણીને આગળ જવા દીધી એમ કરતા કરતા, તે બાળા પેલા ઉદાનમા પહોચી ગઈ ઉદાનમા માળી તો ઉઘી ગયો હતો, પણ તેને આ બાળાએ જગાડ્યો માળીને જગાડીને બાળાએ કહ્યું કે- 'તમારા ઉદાનમાથી જે બાળા રાજ પુષ્પોને ચોરી જતી અને જેણે પરણીને પ્રથમ સંલોગને માટે તમારી પાસે આવવાનું કબૂલ કર્યું હતું, તે હું નવોદા, મારા વચનનું પાલન કરવાને માટે અહીં તમારી પાસે આવી છું '

માળી તો આવા વચનોને સાંભળીને ચકિત જ થઈ ગયો. તે વખતે એ કામાતુર બન્યો હતો, પણ અત્યાચે તે કામાતુર નહોતો. આ વખતે તેનામા કામને પ્રગટતો તેના શુભ્રાહી સ્વભાવે અટકાવ્યો. તેને થયું કે- 'આ તો ગજબની સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળી છે આ તો મહા સતી અને તો મારાથી સ્પર્શાય પણ નહિ ' આવા વિચારથી, એ માળી એ બાળાને, બહુ પોતાની માતાને નમતો હોય તેમ નમ્યો અને પાછા જવાની રમ આપી.

ત્યાથી નીકળીને એ બાળા, પોતે જે માર્ગે ઘરેથી અહીં સુધી આવી હતી, તે જ માર્ગે ઘરે જવાને માટે નીકળી રસ્તામા રાક્ષસ તેણીની રાહ બેઠેને જ ઉભો હતો. રાક્ષસની પાસે તે પહોચી, એટલે રાક્ષસે પૂછ્યું કે- 'સાચું જોલ, શું કરી આવી ?' આ વાત જ એવી હતી કે-શું બન્યું તે બજવાની ઈચ્છા થયા વિના રહે નહિ બાળાએ જે બન્યું હતું તે જ કહ્યું એ સાંભળના રાક્ષસને થયું કે- 'આવી સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળી મહા સતીને હું કેમ મારી નાખુ ? શું હું પેલા માળીથી પણ દીણો છું ?' પણ, તેણીનું બક્ષણ કરવાને બદલે, તેણીને

મિનીને જે

પ્રકારે પ્રજ્ઞામ કરે તે પ્રકારે પ્રજ્ઞામ કર્યા અને ચાલી જવાનું કહ્યું આગળ ચાલતા, પેલા ચોરોની પાસે તે પહોંચી, અને કહ્યું કે-‘ હવે તમારે આ અગ ઉપરથી જે કાંઈ પણ આબૂ-પણા જોઈતા હોય, તે લઈ લો ’

ચોરોએ કહ્યું કે-‘ એ તો અમે લઈએ છીએ, પણ તે પહેલા તૂ એ કહે કે-‘ તૂ જ્યાં ગઈ હતી, ત્યાં શું શું બન્યું ? ’

આથી એ બાળાએ, માળી મળધી અને રાક્ષસ સળધી જે કાંઈ બન્યું હતું, તે અથેતિ એ ચોરોને કહી સભળાવ્યું માળીના અને રાક્ષસના વૃત્તાન્તોને સાંભળવાથી, ચોરોના હૈયા ઉપર પણ સુંદર અસર થવા પામી એટલે ચોરોએ એ બાળાને કહ્યું કે-‘ ભદ્રે ! તૂ અહીંથી પણ સુખે ચાલી જા એ માળીથી અને એ રાક્ષસથી અમે ઠાંધ હીણા નથી કે-એમણે તને છોડી દીધી અને અમે તને છોડી દઈએ નહિ, તૂ તો અમારી બેન છો અમે તને પગે લાગીએ છીએ ’

એ કાળમા ચોગે ચ હતા, બલિચારીઓ પણ હતા અને રાક્ષસો ચ હતા, છતાં પણ એ બધાના હૈયા કેવા કુણા હતા, તે સમજાય છે ? ખરાબ કામ કરવાને નીકળેલા હોવા છતાં ચ, ખરાબકામ કરનાન હોવા છતાં ચ, એક-બીજાના સારાપણાની હરિકાઈ કરવાની વૃત્તિ એ લોકોમા હતી, એવું દેખાઈ આવે છે ને ? એટલે ખરાબ કામ કરવા છતાં ચ, એમને ખરાબ કામ કરવું ગમતું તો નહિ જ હોય, એમ લાગે છે ને ? આજે શાહુકાર થઈને ફરનાર, શાહ કહેવડાવનાર, સજ્જન તરીકે પોતાને ઝાળખાવનારમા પણ બીજાના સારાપણાની હરિકાઈ કરવાની વૃત્તિ કેટલી હશે ? કદાચ એવાઓની સખ્યા મોટી હશે, કે જેઓ દેખાવમા સારા કામ કરતા

હોય અને હૈયામા ખરાબ કામોને કરવાની વૃત્તિ હોય ફેર ફેટવો? પેલાઓમા ખરાબ કામો કરવા છતાં પણ સારાપણાની હરિકાર્ય કરવાનું મન થાય એવું હૈયું અને આજના અમુકોમા સારા કામો કરવા છતાં પણ ખરાબ કામો કરવાની વૃત્તિ વધ્યા કરે એવું હૈયું! આથી જ, આજનાઓ નિન્દક સ્વભાવના બની ગયા. કોઈનાય સારા કામની વાત આવે, એટલે કહી દે કે-એ છૂપા કામ કેવા કરે છે, તેની ખબર છે! ને સારાપણાની હરિકાર્ય કરવાની વૃત્તિ હોય, તો આહું જોણાય?

પેલી બાળા નિર્વિખપણે પોતાના પતિની પાસે પહોંચી ગઈ એનો પતિ તો ગદ્ગદ જ નેઈ રહ્યો હતો એ આવી પહોંચી, એટલે એના પતિએ એને પૂછ્યું કે-‘શું બન્યું?’

બાળાએ માગીની હદીકત પણ કહી અને રસ્તામા બનેલી શણગારની તથા ચોરોની ઘટનાવાળી હદીકત પણ કહી એનો પતિ, એના વચનને જોઈ માને-એવું હતું જ નહિ બધી વાતને સાંભળીને, એનો પતિ ખુશ ખુશ થઈ ગયો. આવી પત્ની મળવા બદલ પોતાને ભાગ્યશાલી માનવા લાગ્યો બન્નેએ આખી રાત આનંદમા વ્યતીત કરી અને પ્રાત્ર કાળે એ પુરૂષે એ બાળાને પોતાના સર્વસ્વની સ્વામિની બનાવી દીધી.

આ રીતિએ, શ્રી અભયકુમારે નગરજનોને કથા કહી સંભળાવી શ્રી અભયકુમાર અહીં કોઈ નાટ્યરસ જોવાને આવ્યા નહોતા કે કથા કહેવાને પણ આવ્યા નહોતા, પરંતુ પોતે પોતાના પિતાની પાસે જે પ્રતિજ્ઞાને શ્રદ્ધા કરી હતી, તેની પૂર્ણતાને પામી શકાય-તેવો કોઈ ઉપાય જાણી આવે, તો પોતાને નિરાત વળે, એ માટે જ શ્રી અભયકુમાર અત્રે આવ્યા હતા.

‘રજનોને જે આ કથા કહી

પણ એ જ દેવને સિદ્ધ કરવાના આશયથી શ્રમજાવી હતી.
ચારને શાધી કાઢ્યો ન પકડ્યો

આથી, કથાને કહી રહ્યા બાદ, નગરજનોને ઉદ્દેશીને શ્રી અભયકુમારે પૂછ્યું કે-‘તમને મેં જે કથા કહી, તેમાં સર્વથી વધારે દુષ્કર કાર્ય કયું કોણે કહેવાય ? એ બાળાના પતિએ, ચારાએ, ગદાસે કે માળીએ ? તમે આ બાળતનો વિચાર કરીને જવાબ દો.’

આવા પ્રમગોમાં, જવાબ દેનારાના હેયાના વલણને, જવાબમાં કહેવાએલી વાત ઉપરથી પારખી શકાય છે નગર જનોમાં જે લોકો ઇર્ષ્યાવાળા હતા, પોતાની પત્ની કોઈની ય પાસે જાય તે ખમી શકે નહિ-એવા સ્વભાવના જે લોકો હતા, તે લોકોએ શ્રી અભયકુમારના પ્રશ્નના જવાબમાં કહ્યું કે-‘એ ચારમાં સર્વથી વધુ દુષ્કર કાર્ય તો તેના પતિએ કયું કહેવાય, કારણ કે-પોતાની નવોદા પત્નીને અંગે સ્પર્શ પણ કયો નહોતો, તે છતાંય તેણીને અન્ય પુરૂષની પાસે જવા દીધી.’

નગરજનોમાં જે લોકો એવા સ્વભાવના હતા કે-જ્યારે પોતે બૂખ્યા થયા હોય, ત્યાંજે ગમે તેવું ગમે તેવું હોય તો પણ ખાઈ ગયા વિના રહે નહિ, તેઓએ શ્રી અભયકુમારના પ્રશ્નના જવાબમાં કહ્યું કે-‘સર્વથી વધુ દુષ્કર કાર્ય કરનાર તો શાકસ જ ગણાય, કારણ કે-તે કુધાતુર હતો, તે છતાં પણ તેણે તે બાળાનું ભક્ષણ કર્યું નહિ અને તેણીને છોડી દીધી.’

નગરજનોમાં જે લોકો બ્યભિચારી હતા, તેઓએ શ્રી અભયકુમારના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે-‘સર્વથી વધુ દુષ્કર કાર્ય કરનાર તરીકે તો માળીને જ ગણી શકાય, કારણ

કે-તેણે તેની પાસે રાત્રિના સમયે સ્વયમેવ ચાલી આવેલી યુવાન, સ્વરૂપવતી અને નવોઢા રમણીને યોગવી નહિ '

આમા કોઈએ ચોરની પ્રશ્નસા તો કરી જ નહિ, સર્વથી વધુ દુષ્કર કાર્ય ચોરોએ કર્યું છે-એમ બોધે કહ્યું નહિ, એ પેલા માતંગપતિથી મહન થયું નહિ એટલે માતંગપતિએ શ્રી અભયકુમારના પ્રશ્નના જવાબમાં જણાવ્યું કે- ' જે ચોરોએ સુવર્ણથી લઢાએલી બાળાને લૂંટ્યા વગર જ જવા લીધી, તે ચોરો જ સર્વથી વિશેષ દુસ્કર કાર્યને કરનારા ગણાવા જોઈએ '

શ્રી અભયકુમારને આટલું જ કામ હતું ચોરોને ઠાણુ વખાણું છે, એ જ શ્રી અભયકુમારને બાણુ હતું અને જેઓ ચોરોને વખાણે, તેઓમાંથી જ પોતાને આશ્રયના ચોરને પકડી પાડવો હતો ચોરોની એવી પ્રશ્નસા કરનારો તો એક જ નીકળ્યો, એટલે શ્રી અભયકુમારને સરલતા થઈ પડી

શ્રી અભયકુમારે તરત જ એ માતંગપતિને પકડી લીધો અને પૂછ્યું કે- ' તું આશ્રયોની ચોરી શી રીતિએ કરી ? '

માતંગપતિએ તરત જ કહ્યું કે- ' વિગ્રાના બળથી '

પડી એ માતંગપતિને, શ્રી અભયકુમાર, શ્રી શ્રેણિકની પાસે લઈ આવ્યા અને સર્વ વૃત્તાન્ત ધિતા રાખને કહી સમજાવ્યો

વિનય વિના નિધા નહિ

શ્રી શ્રેણિકે કહ્યું કે- ' સામાન્ય પણ ચોરની ઉપેક્ષા થઈ શકતી નથી, તો પડી આ તો ઘણો શક્તિમાન ચોર છે, માટે આની ઉપેક્ષા નહિ કરતા, આનો નિ સન્દેહપણે નિશ્ચય જ કરવો જોઈએ '

શ્રી અભયકુમારે શ્રી શ્રેણિક

વિનંતિ કરી કે- 'પહેલાં તો આપ આની પાસે જે વિદ્યા છે તેને શ્રદ્ધા કરી લો અને પછીથી, આપને જેમ દરબું મેળવે તેમ કરજો '.

શ્રી શ્રીગણેશ શ્રી જયરાત્રીય ધ્રુવનાં વ્યાખ્યાન લાગે છે. શ્રી રાજાએ પેલા ભારતીય પતિને પોતાની સાથે બેસાડ્યો અને તેને જે વિદ્યા આવડતી હતી, તે બોલવાનું કહ્યું.

ભારતગણેશ પોતાને આવડતી વિદ્યા બોલીને આપ માટે, પણ ગણના દુહ્યમા તે સ્થિર થઈ શકી નહિ. કહી તેમ કહ્યા છતાં પણ, ગણના દુહ્યમા વિદ્યા સ્થિર થઈ નહિ, કારણ કે-રાજા સિદ્ધાસન ઉપર બેઠા હતા અને વિદ્યાદાતા ભારતગણેશ નીચે બેઠો હતો. એમ બેઠવાથી વિદ્યા દાતાનો અવિનય થતો હતો અને વિદ્યાદાતાનો અવિનય થતો હોવાથી એવી વિદ્યા રાજાના દુહ્યમા સ્થિર થઈ શકે નહિ એ સ્વાભાવિક છે.

પરંતુ, શ્રી શ્રીગણેશ તો એમ જ લાગ્યું કે- 'આ ભારતગણેશ પતિ જ કાર્ધક લક્ષ્યાર્થ કરે છે ' આથી તેનો તિરસ્કાર કરવા પૂર્વક શ્રી શ્રીગણેશ તેને કહ્યું કે- 'તારામા કાર્ધક કપટભાવ છે અને એથી જ તારી કહેલી વિદ્યા મારા દુહ્યમા સંક્રમિત થતી નથી '.

એ વખતે, બુદ્ધિનિધાન શ્રી જયરાત્રીય ધ્રુવે કે- 'કેવળ અત્યારે તો આ આપનો વિદ્યાગુરુ છે અને જેઓ ગુરુ વિનય કરે તેઓને જ વિદ્યા સ્કુરે છે પણ ગુરુનો અવિનય કરનારને વિદ્યા મ્હુમ્તી નથી એટલે આપ આપના સિદ્ધાર ઉપર આ ભારતગણેશને બેસાડો અને આપ જમીન ઉપર તેની સાથે હાથ બેઠીને બેસો એમ કહેવાથી આપને જ.

વિદ્યા આવડશે '.

શ્રી શ્રેણિકે પણ મમજી હતા તન્ત જ તેમને વિદ્યામાં વિનય અવશ્ય જોઈએ, તે વાતનો ખ્યાલ આવી ગયો. તેમણે સિંહામન ઉપરથી ઉતરીને થી અભયકુમારે કહ્યા મુજબ કર્યું.

પછી સિંહામને જોમાડેલા માનગપતિના મુખેથી, રાજાએ એક ઉત્તામિની નામની અને બીજી અવનામિની નામની—એમ બે વિદ્યાઓને સાબળી અને જેવી માસળી તેવી જ એ બે વિદ્યાઓ રાજાના હેથમાં વમી ગઈ.

હવે શ્રી અભયકુમારે શ્રી શ્રેણિકને 'વિદ્યાદાતા શુરને તો કોઈ પણ સયોગોમાં મશય નહિ'—એ વાતનો ખ્યાલ આપ્યો અને વિદ્યાદાતા શુર પ્રત્યેના બહુમાનભાવને લક્ષ્યમાં રાખીને શ્રી શ્રેણિકે પણ તરત જ એ માર્તંગપતિને મુક્ત કરી દીધા.

વિનય પોતાના જ ભવાને માટે

આ ઉદાહરણ ઉપરથી તમે સમજી શક્યા હશે કે—જ્ઞાનના અર્થે આત્માઓએ જ્ઞાનીનો વિનય કરવામાં કયાશ રાખવી, તે પોતાના જ્ઞાનોપાર્જનમાં જ કયાશ રાખવા બરાબર છે. જેઓ જ્ઞાનની મહત્તાને અને અજ્ઞાનની વિડમ્બનાને સમજે છે, તેઓ તો કદી પણ વિદ્યાદાતા શુવાંદિક પ્રત્યે અવિનયને આવશ્યકતાનો વિચાર કર્યોય નહિ ખરી રીતિએ તો, જ્ઞાનના અર્થેઓએ શુરનો, વિદ્યાદાતાનો અને વિશેષજ્ઞનો જે યથાયોગ્ય રીતિએ વિનય કરવાનો છે, તે એકાન્તે પોતાના ભવાને માટે જ કરવાનો છે. વિનયને આવશ્યકતાઓ, બીજાને વિનયને આવશ્યકતાઓ.

પણ પામી શકે છે.

જ્ઞાનનો વિનય

જ્ઞાનીના વિનયની વાત થઈ ગઈ દ્વેષે જ્ઞાનના વિનયની વાત કરીએ જ્ઞાનીના વિનયમા પણ જ્ઞાનનો જ વિનય છે, પરંતુ જ્ઞાનનો પૃથક્ વિનય પણ હોય છે જ્ઞાનીનો વિનય જ્ઞાનના અધિએ કરવાનો હોય છે, અધારે જ્ઞાનનો વિનય તો જ્ઞાનીએ પણ કરવાનો હોય છે જેઓ જ્ઞાનોપાર્જનનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હોય, બળુતા હોય, તેમને બની શકતા હરેક પ્રકારે બળુવાની અનુકૂળતા કરી આપવી જોઈએ બળુવાને માટે તેમને માની રીતિએ ચોધીને શુદ્ધ કૃત્રિમા અન્યેનું સમર્પણ કરવું જોઈએ મૂત્રની તથા અર્ધની જે પચિપાટી હોય, તેનું તેમને પ્રદાન કરવું જોઈએ અને પ્રદાન કરાવવું જોઈએ. તેમને આહારની તેમજ ઉપાશય આદિની અનુકૂળતા પણ કરી આપવી જોઈએ આ બધું, સાધુઓએ સાધુઓને માટે કરવાનું છે બળુવું એ ય જ્ઞાનનો વિનય છે અને બળાવવું એ ય જ્ઞાનનો વિનય છે બળુનાગને મદદ કરવામા પણ જ્ઞાનનો વિનય છે આવકોએ પણ જ્ઞાનનો વિનય કરવાનો હોય છે, જ્ઞાનીના વિનયની વાત જે થઈ ગઈ, તેમા આવકોએ પણ પોતપોતાને ઉચિત રીતિએ જ્ઞાની ગુરુઓનો વિનય આચરવો જ જોઈએ આ ઉપરાન્ત, જ્ઞાનનો વિનય આચરવાને માટે, આવકોએ શ્રી ઉપધાન આદિ તથા કરવા અને કરાવવા પૂર્વક, આવકો જે સૂત્રોને અને જે સૂત્રાર્થોને બળી ગયે છે, તે સૂત્રોનો તથા સૂત્રાર્થોનો પોતે પણ અભ્યાસ કરવો જોઈએ અને અન્યોને પણ અભ્યાસ કરાવવો જોઈએ સાધુઓને તેમજ આવકોને કરવામા જે જે રીતિએ સહાયક બની શકાય તેમ

હોય, તે તે રીતિએ સહાયક બનવામા ઉપેક્ષા નહિ લેવવી
બેઠકે આજે થી ઉપધાન તપ કરીને જ બહુવું એ બાબતમા
અને ધાર્મિક શિક્ષણને મેળવવાની બાબતમા આવક-આવિકા
વર્ગ ધણે જ પછાત પડી ગયો છે અને પછાત પડ્યો બધ
છે, બધાં સાધુ-સાધ્વીઓમા બહુવા-બહુવવાનું આમ દેખીતી
રીતિએ વધતું દેખાય છે, પરંતુ જ્ઞાનોપાર્જનના અને જ્ઞાનદા
નના વિધિ તન્હનું દુર્લભ્ય બહુ વધતું બધ છે આ તો
પ્રત્યક્ષ પ્રાપ્ત થયો, એટલે સૂચના કરી દીધી તમે તમારે
લગતી વાત અને માધુ-સાધ્વી પોતાને લગતી વાત આટલી
સૂચના માત્રમા સમજી બધ, એ જ ચાર છે સૌએ એ વાત
ધ્યાનમા ગળવી બેઠકે કે-આ જે કાર્ય કરવાનું છે, તે દેવગ
પોતાના જ આત્મકલ્યાણને માટે કરવાનું છે

જ્ઞાનોપકરણોનો વિનય

જ્ઞાનોપકરણોનો વિનય પણ, જ્ઞાની અને જ્ઞાનના અર્થો
માટે આવશ્યક જ છે સૂત્રાદિક શ્રવ્યોને લખવા, લખવવા,
તે શ્રવ્યોને શોધી-શોધાવીને શુદ્ધ બનાવવા, તે શ્રવ્યોના રક્ષ
ણની વ્યવસ્થા કરવી, તે શ્રવ્યોને મુખથી દ્રવ્યોથી સાન
રાખવા, એ વિગેરે જેમ જ્ઞાનોપકરણોનો વિનય ગણાય છે,
તેમ પાઠી, માપડો, કાગળ, પેન્સીલ, ચાહી, ચાહીનું ઉપક
રણ-એ વિગેરેની ખરાબર જાળવણી કરવી, એ પણ જ્ઞાનો
પકરણોનો વિનય ગણાય છે જ્ઞાનના સાધનોનું મરક્ષણ કરવું,
તેની સવૃદ્ધિ કરવી, તેના ખર્ચી જીવોમા પ્રચાર કરવો, એ
વિગેરે પણ જ્ઞાનોપકરણોનો વિનય ગણાય છે આજે
પકરણોની

તો ઘણી જ વધતી બધ છે.

કહીએ તો આવે પેન, પેન્મીલને મોઢામા નાખવાથી જ્ઞાનની આશાતના થાય છે કાગળ વિગેરે પગ નીચે આવે, તેમા પણ જ્ઞાનની આશાતના છે આજે છાપાઓ દ્વારા તો જ્ઞાનની ગજબની આશાતના થઈ રહી છે કેટલીક અજ્ઞાન અને મૂર્ખ બાઈઓ, છોકરાઓના મેલોને દેવામા ને ફેંકવામા છાપાઓનો ઉપયોગ કરે છે અડપે મિથ્યા એવા પણ શુભના કાગળ, પુસ્તક આદિ ઉપર પણ પગ ન મૂકાય એને યુક ન લગાડાય જ્ઞાનની આશાતનાની તો કેટલી વાતો કરવી ? આજે તો, છુટ અને અપણની નીચે પણ અક્ષરો હોય છે અને તમે એમા પગ મૂકીને એને જમીન ઉપર ઘસડો છો હમણા હમણા સડકો ઉપર પણ લોકોને લખવાની આદત વધી જવા પામી છે અને એમાય જ્ઞાનની ઘણી આશાતના થાય છે આવી રીતિએ જ્ઞાનની આશાતના કરનારાઓનું ભણતર લખ કર નિવડે, એમા નવાઈ નથી

બહુમાન નામને ત્રીજો જ્ઞાનાચાર

બહુમાન નામે ત્રીજો જ્ઞાનાચાર છે વિનયને બીજા આચાર તરીકે જણાવ્યા પછીથી પણ, ત્રીજા જ્ઞાનાચાર તરીકે બહુમાનને જણાવેલ છે, તેમા મુખવા જેવું નથી વિનયના અને બહુમાનના સ્વરૂપને સમજે વિનય એ બાહ્ય મન્માનાહિ છે, જ્યારે બહુમાન એ આંતરિક મન્માનાહિ છે વિનયમા ગુણ ઘણા છે, પણ જો વિનય હોય અને બહુમાન ન હોય, તો એ નિર્જીવ મુડા સમાન છે ધન વિનાનું ઘર હોય, નાક વિનાનું મુખ હોય, દાન વિનાનું માન હોય, ગધ વિનાનું પુખ્ત હોય, રંગ વિનાનું ઠંડુ હોય, ખાણી વિનાનું સંયોવર હોય, પ્રતિમા

વિનાશ મન્દિર હોય અને મધ્ય મહિ વિનાનો હાર હોય, તો એ ઘર, મુખ, માન, પુષ્પ, કંકુ, સરોવર, મન્દિર અને હાર શોભે? ન જ શોભે! એ જ રીતિએ, વિનય પણ બહુ માન વિના શોભે નહિ, સફળ બને નહિ વિનયની સાચી કિંમત જ બહુમાનને અંગે છે વિનય હોય ત્યાં બહુમાન ન હોય એ બનવાભેગ છે, જ્યારે બહુમાન હોય ત્યાં વિનય તો જ ન દેખાય, કે જો વિનયને આચરવાનું અશક્ય હોય બહુમાન એકલુ પણ લાલ કરે છે અને જો બહુમાનપૂર્વકનો અત્પ પણ વિનય હોય તો ય એ વિનય ઘણા લાભને માટે થાય છે વિનય એ બાહ્યોપચાર છે એની આવશ્યકતા ઘણી છે બહુમાનના નામે વિનયની અવગણના કરનારાઓ તો એ મૂર્ખો જ છે જેમ નિશ્ચયના નામે વ્યવહારની અવગણના કરનારા, જ્ઞાનના નામે ચગ્ગુની અવગણના કરનારા અને મનની મજબૂતાઈના નામે મર્યાદાની અવગણના કરનારા મૂર્ખો છે, તેમ બહુમાનના નામે વિનયની અવગણના કરનારા પણ મૂર્ખો જ છે, પરંતુ વિનયનો સાચો આધાર, વિનયની સફલતાનો સાચો પાયો બહુમાન છે આથી, જ્ઞાનના અર્થાં આત્માઓએ પોતાના હૃદયમાં જ્ઞાની સુર્વાદિક પ્રત્યેના બહુમાનના ભાવને અવશ્ય સ્થાપિત કરવો જોઈએ એમાં જ બહુમાન નામના આ ત્રીજા જ્ઞાનાચારનું પાલન રહેલું છે

બહુમાનના પાંચ લક્ષણો

વિનયાચાર તો પ્રત્યક્ષપણે દેખાઈ આવે એવી વસ્તુ છે, જ્યારે, બહુમાન એ આશ્ચર્યકર લક્ષિત-પ્રીતિ રૂપ છે, એટલે એને ' ' જોઈ શકાય નહિ સામાન્ય રીતે

વિનયાચાર ઉપરથી બહુમાનનું માપ ડાઢે છે, પરંતુ તેમાં ખોટા પડવાની-ઠગાવાની સલાવના પણ ઘણી છે એમાં તો, બહુમાન ન હોય તે છતાં પણ ‘બહુમાન છે’-એમ પણ લાગે, એ ચ મહાવિત છે અને બહુમાન હોય તે છતાં પણ ‘બહુમાન નથી’-એમ લાગે એ ચ સહાવિત છે, આમ છતાં ચ, બહુમાનને જાણવાના લક્ષણો છે અને એ લક્ષણો દ્વારા જો બારીકાઈથી જોઈ શકવાની બુદ્ધિ હોય, તો બહુલતયા ‘બહુમાન છે કે નહિ’-તેનો નિર્ણય કરી શકાય છે.

જેના પ્રત્યે બહુમાન હોય તે, તેના અભિપ્રાયને અનુસરવાનું મન થયા વિના ગહેતું નથી એ શુ ધ્યેય છે, એને જાણવાની કાળજી સતત રહ્યા કરે છે અને કેમ કરીને એની ધ્યેયને પૂર્ણ કરી શકાય-એનું ચિન્તન પણ રહ્યા કરે છે એની મરજીથી વિરૂદ્ધ ચાલવાની તો સ્વપ્ને ચ ધમ્મ શાય નહિ, પણ એની એટલે એક મરજીને સંતોષવાનું મન થયા કરે બહુમાનનું આ પદેલું લક્ષણ છે.

બહુમાનનું બીજું લક્ષણ એ છે કે-જેના પ્રત્યે બહુમાન હોય, તેના દોષોને જોવાનું મન થાય નહિ, દોષો જોવાઈ જાય, તો પણ તે દોષોને હેયુ વજન આપે નહિ પણ એને ભૂલી જાય, અને એના દોષોને ઢાકવાની કાળજી રહ્યા કરે કોઈના પણ જાણવામાં એના દોષો આવે નહિ, એની તકેદારી રહ્યા કરે કોઈ એના દોષોની વાત કરે, તો તેને યથાશક્તિ ગેઠે, તેના શુભો તરફ જોવાનું કહે, આ શુભો પાસે એ દોષોની તો કાઈજ કિંમત નથી-એમ કહે, એ દોષો સહે દોષો તરીકે દેખાતા હોય, પણ વસ્તુતઃ એને માટે આ દોષ રૂપ છે કે નહિ, એ વિચારણીય છે-એમ પણ કહે, અને

દોષોના કથનને રોકવાનું સામર્થ્ય ન હોય તો મનમા દુ ખ
અનુભવીને તે એવો ખમી બાય, કે જેથી દોષોની વાત કાને
પડે નહિ જેના પ્રત્યે બહુમાન હોય, તેના માટે હૈયામા આવો
ભાવ પણ બાળ્યા વિના રહે નહિ

બહુમાનનું ત્રાણુ લક્ષણ એ છે કે-જેના પ્રત્યે બહુ
માન હોય, તેના અકબુદયનું અહર્નિશ ચિન્તન વધ્યા કરે
એના દોષોનું જેમ આચ્છાદન કરે, તેમ એના દોષો કેમ
નાશ પામે અને એના ગુણોમા કેમ અલિપ્તિ થયા કરે,
એની વિચારણા પણ એને આજ્યા જ રહે જેમ એના આશ્ચ-
ન્તર અકબુદયની ભાવના રહ્યા કરે, તેમ તેના ખાદ્ય અકબુ-
દયની ભાવના રહ્યા કરે કોઈ જો તેની પ્રશંસા કરે, તો તે
બહુ ગમી બાય એની થતી નિન્દા પ્રત્યે જેવો તિરસ્કાર
હોય, તેવો જ એની થતી પ્રશંસા પ્રત્યે સહભાવ હોય પોતે
એની પ્રશંસા કરે અને બીજાઓને પણ યથાશક્તિ એની
પ્રશંસામા જોડે

બહુમાનનું ચોથું લક્ષણ એ છે કે-જેના પ્રત્યે બહુ-
માન હોય, તેની જો કોઈ પણ પ્રકારના પાપોદયથી દુર્દંશા
થાય, તો એ દુર્દંશાને જોઈને, 'તેનું અન્તર બળીને ખાખ
થઈ બાય એનું જો આવે તેમ હોય, તો એ એની દુર્દંશાને
નિવાર્યા વિના રહે નહિ જેના પ્રત્યે બહુમાન, તેની દુર્દંશાને
હિંડે કહેજે જોઈ શકવા જોગી હૈયાની સ્થિતિ સમવી શક્તી
જ નથી, ત્યાં વળી એની દુર્દંશામા સંજોગો થાય, એની દુર્દં-
શામા અજણતા પણ નિમિત્ત રૂપ બની જવાય, એવું-તો
બને જ શાનું ? જો સંયોગવશ, ખ્યાલફેરથી,
એવી

અનુસરે એવી ઈચ્છા થાય, એમના દોરોને ઢાકવાને બદલે, એમના દોરોની વાતો કરના હૈયે ચીરાડો પડે નહિ, તેમના અબુદ્ધયનું ચિન્તન કરવાને બદલે, તેમનો અપયશ કરવામા સામેલ થવાય, તેમની દુર્દશાથી દુઃખિત થવાને બદલે, 'આપણે શું કરીએ ? એ તો કરે એવું પામે'—એવું એવું બોલવાનું મન થાય, અને તેમના માથા અબુદ્ધયથી રાજી થવાને બદલે, તેમનો અધ પાત થાય—એવી ગીનિએ તેમને વર્તાવવાની પેરવી કરાય—આવું પણ આજે આઢી રહ્યું છે, માટે તમે એવા કોઈ પાપમા ન આવી જાવ, તેનાથી તમારે સાવધ રહેવા જેવું છે

વિનય-બહુમાનની ચર્ચાગી

બહુમાન એટલે અન્તરની પ્રીતિ, હૃદયનો ભક્તિભાવ વિશેષ, કોઈ સાધુને શરીરે વા આબ્યો હોય અને તેથી તે નમી શકતો ન હોય, એટલે વિનયોપચાર ન કરે, પણ હૃદયમા બહુમાન હોય તો ભક્તિ ભારેભાર હોય, હૃદયથી તો તે ઝુકી પડતો હોય હૃદયના આ ભાવનું નામ છે બહુમાન બહુમાન એટલે અતન્ગ પ્રેમ, હાર્દિક રનેહ બિમારી લોગ વતો શિખ્ય સચારાવશ છે, ગુરુ આવે તો તે ઉભો થઈ શકતો નથી, આસનાદિ આપી શકતો નથી, હાથેય એવા જડાઈ ગયેલા છે કે-હાથ પણ બેડી શકતો નથી, એમ વિનયના પ્રકારો માનો કોઈ પણ પ્રકાર યદ્યપિ સાચવી શકતો નથી, તથાપિ હૃદયમા તો આ તમામ સમાએવું છે, કેમ કે-ત્યા બહુમાન વિરાજમાન છે વિનય અને બહુમાનને અગે ચીલગી થાય છે (૧) એકમા વિનય પણ છે અને બહુમાન પણ છે (૨)

એકમા બહુમાન છે, પણ વિનય નથી (૩) એકમા વિનય છે, પણ બહુમાન નથી અને (૪) એકમા બહુમાન પણ નથી અને વિનય પણ નથી આ ચતુર્ભાગીમા વિનય અને બહુમાન-ઉભય હોય એ સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રકાર છે એથી ઉત્તરતો પ્રકાર બહુમાન છે પણ વિનય નથી-એ તે બહુમાન નથી અને વિનય છે-એની તો કાર્જ ખાસ કિંમત જ નથી, ક્યારે વિનય ને બહુમાન-એ ય નથી, એ તો સર્વથા નકામો જ છે

બહુમાનથી એકાન્તે કલ્યાણ

વિનય, એ છે શારીરિક ક્રિયાવિશેષ, ક્યારે બહુમાન એ છે આન્તરિક ભાવવિશેષ શારીરિક ક્રિયાવિશેષ તો દેખાવ રૂપ પણ હોય, કેમ કે-એ બહાર દેખાડાય છે, એટલે બહુમાન વિના પણ વિનય હોઈ શકે છે વિનય હોય ત્યાં બહુમાન હોય પણ ખરૂં અને ન પણ હોય, ક્યારે બહુમાન હોય તો શક્તિ-સમજ-સામગ્રીના અભાવે જ વિનય ન હોય, પણ એ વિના તો નિયમા વિનય હોય જ, કેમ કે-જેના પ્રત્યે બહુમાન છે, હૃદયનું આકર્ષણ છે, તે શક્ય હોય તો વિનય દ્વારા પ્રદર્શિત થયા વિના રહી શકતું નથી વાસ્તવિક રીતિએ, બહુમાન જ કલ્યાણ કરે છે વિનય જો બહુમાન પૂર્વકનો હોય, તો એ વિશેષ કલ્યાણકર બને બહુમાન વિનાનો વિનય તો ફક્ત રૂપ પણ હોય મ્યાર્થસાધનાને માટે પણ હોય એની કાંઈ કિંમત અકાય નહિ એ તો, વિનયશુભનો વ્યભિચાર માત્ર છે એટલે વિનયથી તો જીલટા સાવધ રહેવ પડે શ્રી ઉદાયન રાજાનો ઘાત કરનારે, સુખી
ઓ વિનયરતન-એવા નામનો

પણ એ બધું કેવળ ખૂન કરવાની તકને મેળવવાને માટે જ હોઈ
વિનય તો હુન્યવી કાર્યસિદ્ધિના સ્વાર્થ માટે પણ કમ અન્યાયી,
બ્રહ્મગાર રાજા કે અધિકારીને, તેના પ્રત્યે પ્રેમનો અશેય
નહિ છતાં, નમવું પડે છે ને? તેને ઝુકી ઝુકીને મલામ કરવી
પડે છે ને? એ વિનય છે કરવો પડતો વિનય એ વિનય છે
સામાને ચેન ઢેન પ્રસન્ન કરવા માટેનો વિનય એ વિનય
છે, પણ ત્યાં હંયામા બહુમાન નથી વિનય સ્વાર્થ માટે પણ
હોય, જ્યારે બહુમાન પરમાર્થથી થાય છે વિનયથી કદ્યાણ
જરૂર છે, વિનય ધર્મનું મૂલ છે, પણ બહુમાનપૂર્વકના વિન
યથી માટે વિનયથી એકાન્તે કદ્યાણ ન કહી શકાય, જ્યારે
બહુમાનથી એકાન્તે કદ્યાણ છે—એમ કહી શકાય

જ્ઞાના વિનય-બહુમાનની વાત?

આ વિનય અને બહુમાન સબંધી વાત જ્ઞાની, જ્ઞાન
અને જ્ઞાનોપકરણને અંગે ચાલે છે, એ ન ભૂલતા આમા
દેવ-ગુરુ-ધર્મ એ ત્રણેય આવી જાય એટલે બહુમાન પણ
યોગ્ય સ્થાને જોઈએ અને વિનય પણ યોગ્ય સ્થાને જોઈએ
અયોગ્ય સ્થાને તો, વિનય પણ ગુકશાન કરનારો ગણાય અને
બહુમાન પણ ગુકશાન કરનાર ગણાય બવાલિનદી છવેના
હંયામા સસારનું બહુમાન બહુ હોય છે અને એથી તેઓ
સસારની સાવનામા વિનયને આચરનારા પણ હોય છે. એ
વિનય અને એ બહુમાન, સસારની વૃદ્ધિનું કારણ બને છે
અને એથી તત્ત્વજ્ઞ મહાપુરૂષોએ તો એવા વિનયનો અને
એવા બહુમાનનો ત્યાગ જ કવવાનું ઉપદેશ્યું છે સસારથી
તરવાને માટે જ, વિનય અને બહુમાનનો ઉપદેશ છે

અપાતા ઉદાહરણનો હેતુ

હવે આપણે, આ 'બહુમાન' નામના જ્ઞાનાચારને અંગે જે ઉદાહરણ અપાય છે, તે જોઈએ બહુમાનપૂર્વકના વિનય વિના વિદ્યા ફળતી નથી શુદ્ધ સમાનભાવે, એકસરખી રીતિએ વિદ્યા આપે, છતાં ય એ વિદ્યાને બહુમાનપૂર્વકના વિનયથી અહણ કરનારને એ વિદ્યા જેવી ફળે છે, તેવી બહુમાનવિહીન વિનયથી એ વિદ્યાને અહણ કરનારને એ વિદ્યા ફળતી નથી વિદ્યા એની એ, શુદ્ધ એના એ, આપવાની રીતિ એક જ, વિદ્યાદાનમાં શુદ્ધના હૃદયનો પ્રેમ એકસરખો અને વિદ્યાને અહણ કરનારા બન્નેનો વિનય પણ સરખો, તે છતાં પણ એકને વિદ્યા સારામાં સારી રીતિએ ફળે છે, જ્યારે એ જ વિદ્યા બીજાને તેવા પ્રકારે ફળતી નથી, તેનું કારણ-એકમાં જે વિનય હતો તે બહુમાનપૂર્વકનો હતો અને બીજામાં જે વિનય હતો તે બહુમાનવિહીન હતો, એ જ છે આવા અભિપ્રાયને અનુલક્ષીને અને આદો અભિપ્રાય બનતા, વિનયવાળા હોવા છતાં પણ જે બહુમાનવિહીન હોય, તેઓ બહુમાનપૂર્વકના વિનયવાળા બને-એવી આશા રાખીને, આ ઉદાહરણ આપવામાં આવે છે તમારે પણ આ ઉદાહરણને એ જ હેતુને લક્ષ્યમાં રાખીને સામળવાનું છે એ માટે ઉદાહરણના હેતુનું વર્ણન અત્રે પહેલું કરવામાં આવ્યું

વિદ્યાગુરુના બહુમાન અંગે ઉદાહરણ

1 એક સિદ્ધપુત્રની પાસે બે વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરતા હતા એ બન્ને ય વિદ્યાર્થીઓ વિનયને આચરવામાં કુશળ હતા

૨ ચોતાના વિદ્યાદાતા શુદ્ધ પ્રત્યેના

ભાવથી વિનયને આચરતો હતો, જ્યારે બીજો દેવળ રૂઢિને અનુમરીને જ વિનયને આચરતો હતો. બીજાના દેયામા વિદ્યા દાતા પ્રત્યે બહુમાનનો ભાવ નહિ હતો.

એ બન્ને ય વિદ્યાર્થીઓને, એ સિદ્ધપુત્રે અદ્યાગનિમિત્ત શાસ્ત્ર લઘુબુદ્ધિ અને અદ્યાગનિમિત્ત શાસ્ત્રમા તે બન્ને ય ધણા પુશળ થયા.

એક દિવસ, ઠોઠું કાર્ય વિશેષને અવગળીને, એ બન્ને ય જણા સાથે બહાર ગયા રમ્તે જતા, રસ્તામા પહેલા પગ લાઓને ભેળેને, બીજા વિદ્યાર્થીએ પહેલા વિદ્યાર્થીને કહ્યું કે- 'આગળ હાથી ભય છે'

એના અનુમાનને સાબળીને, પહેલા વિદ્યાર્થીએ કહ્યું કે- 'હાથી નથી જતો પણ હાથણી ભય છે એ હાથણી ડાબી આજે ઠાણી છે એ હાથણી ઉપર શ્રી-પુરૂષ ભેઠેલા છે તેમા જે શ્રી છે, તેણીએ લાલ વસ્ત્રને ધારણ કરેલું વળી તે ગર્ભિણી છે અને નજદિકના સમયમા તેણી પુત્રને પ્રસવશે'

પહેલા વિદ્યાર્થીની આવી વાતને સાબળીને, બીજા વિદ્યાર્થીએ કહ્યું કે- 'આવુ બધું તદ્દન અસંગત શું બોલ બોલ કરે છે?'

પહેલા વિદ્યાર્થી કહે છે કે- 'મેં કાંઈ જ અસંગત કહ્યું નથી જે કહ્યું છે, તે બરાબર જ કહ્યું છે આપણું જ્ઞાન તો અનુભવસિદ્ધ છે આપણે આગળ ચાલો, એટલે જે હશે તે હમણા જ જણાઈ આવશે'

બન્ને થોડેક દૂર ગયા, ત્યાં તો તેમણે હાથણીને ઉભેલી ભેઈ એક પુરૂષ ત્યાં પાદડાનું ઘર બનાવી રહ્યો હતો. પાસે લાલ વસ્ત્રને પહેરીને શ્રી ઉભી હતી તે સગમો હતી.

હવે પૂરી ખાત્રી કરવાને માટે બન્ને ય વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં યોગ્યા પુરવે પાદડાનુ ઘર બનાવીને સ્ત્રીને એમા બેસાડી તરત જ સ્ત્રીને પ્રસવ થયો. પેલા પુરુષને ઘણો આનંદમા આવેલો એ બે વિદ્યાર્થીઓએ જોયો. તેમણે એને પૂછ્યું, એટલે એણે કહ્યું કે—‘પુત્રનો જન્મ થયો છે.’

આમ પહેલા વિદ્યાર્થીની બધી ય વાત મળતી આવી બીજો વિદ્યાર્થી એથી વિચિત્ર થયો અને વિસ્મિત થઈને એક પામ્યો. તેને થયું કે—‘આને આટલું બધું જ્ઞાન ક્યાથી?’ એનામા લાખીબુદ્ધિહતી નહિ સ્વભાવનો એ અતિશય કુદ્દ હતો. એટલે એને એવો જ વિચાર આવ્યો કે—‘આમા શુકનો જ કાઈક ગોટાળો છે. મારાથી ખાનગી રીતિએ શુદ્ધે આને વિશિષ્ટ વિગ્રાનુ જ્ઞાન કર્યું છે અને સામાન્ય બજાબુ અને આને વિશેષ બજાબુ શુદ્ધ ય કેવા નગુણા છે? એમની આકળી મેં કાઈ આનાથી કમ નથી કરી, છતાં આને વિશિષ્ટ વિદ્યા દીધી ને મને સામાન્ય વિદ્યા દીધી શુદ્ધ થઈને આવે પક્ષપાત કરે, ફડકપટ કરે, એ કેટલું બધું ખરાબ કહેવાય?’

એનામા શુદ્ધ પ્રત્યે બહુમાન હોત, તો આવો વિચાર એને કદી પણ આવત નહિ. શુદ્ધ પ્રત્યે બહુમાન હોત તો આવું બનત નહિ, પણ માનો કે—શૂન્ય બુદ્ધિને લીધે કાઈ ઓછું ય ગ્રહણ કરી શકે અને એથી આવું બને ય ખરું, પણ તે શુદ્ધને દોષ દે નહિ. શુદ્ધ પ્રત્યે જેને બહુમાન હોય, તે તો પોતાના દોષને શોધવાને મથે ખબર છે કે—‘અમે સાથે જ ભણ્યા છીએ સાથે જ રહ્યા છીએ.’ છતાં પણ પોતાના દોષ તરફ નજર જવાને બદલે, શુદ્ધના દોષ તરફ જ

હવે ત્યાથી નીકળીને એ બન્ને વિદ્યાર્થીઓ ચાલતા ચાલતા નદીના કાંઠે ગયા ત્યાં એક વૃદ્ધ સ્ત્રી પાણી ભરવાને આવી હતી તેણીએ ઘડામાં પાણી ભર્યું અને તેને માથે મૂક્યો.

એટલામાં, એ ડોંગીએ આ બે વિદ્યાર્થીઓને જોયા આ વિદ્યાર્થીઓને જોઈને, એ ડોસીને પોતાના પુત્રની ખબર પૂછવાનું મન થયું એ ડોસીનો પુત્ર ઘણા વખતથી બહાર ગામ ગયો હતો અને તેના વિષે કાંઈ પણ સમાચાર મળ્યા નહોતા આ બન્નેને નિમિત્તજ પ્રાદાણપુત્રો બાળીને, ડોસીએ પૂછ્યું કે-‘ ઘણા વખતથી પરદેશ ગયેલો મારો દીકરો, ઘરે પાછો ક્યારે આવશે ? ’

ડોસી આમ પૂછતી હતી-એવામાં જ ડોસીના માથેથી ઘડો નીચે પડ્યો અને ભાંગી ગયો.

આથી પેલા બીજા વિદ્યાર્થીએ એ ડોંગીને જવાબ દેતા કહ્યું કે-‘ નિમિત્તશાસનમાં એમ કહ્યું છે કે-કોઈ પ્રશ્ન પૂછે ત્યારે જે કાંઈ બનાવ બને, તેને અનુસરીને તે પ્રશ્નનો ઉત્તર સમજવો તે વખતે જે કાંઈ પરિણામ આવે, તેવું પ્રશ્નવસ્તુ કંઈક થયું છે-એમ સમજવું આથી હું તને કહું છું કે-પ્રશ્ન પૂછતી વેળાએ તારો ઘડો ભાંગી ગયો છે, માટે તારો પુત્ર મરણ પામ્યો છે-એમ તું સમજ લે ’

એ વિદ્યાર્થીએ જેવું આ પ્રમાણે કહ્યું, તેની સાથે જ ડોસીએ તો રો-કકળ શરૂ કરી દીધી તેણી એકદમ પોક મૂકીને ગેવા લાગી ગતી એવી તે ડોંગીને, પહેલા વિદ્યાર્થીએ શાન્તવન આપતા કહ્યું કે-‘ ડોસી મા ! તમે જરા પણ ખેદ કરો નહિ તમે આનન્દ પામો. તમારો દીકરો તો તમારા ઘરમાં આવી ચૂક્યો છે, માટે તમે ઉતાવળા વેર બંધ અને તમારા

પુત્રના મોઢાને બૂચો !'

ડોમી તરત જ ઘેર ગઈ અને પેલા બન્ને વિદ્યાર્થીઓ પોતાનું કાર્ય પતાવીને શુઝની પાસે પાછા આવ્યા.

તેઓ આવીને ઉભા રહ્યા, ત્યાં પેલી ડોમી હર્ષધેલી બનીને ઢોડતી ઢોડતી એક મૃત્યુવાન ધોતીભેટો લઈને ત્યાં આવી પહોંચી અને પહેલા વિદ્યાર્થીને પગે પડીને તેણીએ ધોતીભેટો ભેટ આપતા ઠાતુ ડે- 'તમાગ કહ્યા મુજબ જ બન્યું હું મારે ઘરે ગઈ, ત્યારે મારે પુત્ર હોમકુશળ પરદે-શથી આવી ગયો હતો તમારૂં વચન ક્યયું'

આ પ્રશ્નને તો, ખીજા વિદ્યાર્થીના હૈયામા રહેલા ક્રોધ રૂપી અગ્નિને લાભૂકાવી મૂક્યો શુરૂ પ્રત્યે ખૂબ રોષવાળો બનીને તે શુઝની પાસે ગયો અને કહ્યું ડે- 'તમારા જેવા અનુપમ જ્ઞાનના નિધિ અને મર્વ વાતોના બાજ પછું જ્યારે અતિશય વિનયવાળા એ સમાન શિષ્યોમા આવેા લોહભાવ ઠરે, ત્યારે એ વાત કેવી જહેવાય ? કોને કહેવાય ? અને એ વાતને કહીને કોની પાસે ઉપાલમ્ભ દેવડાવાય ? જ્યારે અમૃત સમાન શીતલ ચન્દ્રમહલમાથી અગારાઓની વૃષ્ટિ થાય, જ્યારે હજાર કિરણોવાળો સૂર્ય પોતે જ અન્ધકારને ઉત્પન્ન કરનારો બને, જ્યારે ઝડપવૃક્ષની સેવાથી સપત્તિ પ્રાપ્ત થવાને બદલે જિલદુ દારિદ્ર્ય પ્રાપ્ત થાય, જ્યારે ઉત્તમ વૈદના યોગે જ મદવાડ પેઢા થવા પામે અને જ્યારે ઠડા પાણીમાથી અગ્નિના બડકા ઉઠે, ત્યારે તેનો દોષ કોને દેવો ?'

રોષમા બોલ્યો છે, કપકો આપતા

બોલ્યો છે, એટલે હૈયે બહુમાન નથી, છતાં

૧ વિના પણ એ વિનયા

માટે દેવાએલો છે, તેનું જ આ પગિણામ છે આવામા બહુ માન હોત, તો કેવું સારું થાત ?

એણે જે કહ્યું, તેને સામગના ગુરૂને આશ્ચર્ય થાય છે, કારણ કે-પાપનો ભાવ પેલામા છે, પણ ગુરૂમા નથી એવું એણે એણે કહી નાખ્યું, તે છતાં પણ ગુરૂ પૂછે છે કે-‘તું આવું કયા કારણે જાણે છે ? મેં તો વિદ્યા દેવામા કે આત્મા યાદિ આપવામા, કોઈ જગ્યાએ કોઈ પ્રકારે કોઈને પણ કયો નથી ’

ગુરૂએ તદ્દન સાચી વાત મીઠી રીતિએ કહી, તેથી શાન્તિ પામવાને બદલે, પેલો બહુમાન વગરનો શિષ્ય વધારે ભ્રેશવાળા રોષમા આવીને જાણ્યો કે-‘પેલા તમારા વહાલા શિષ્યે માર્ગમા હાથણી વિગેરે જે કાંઈ કશું તે તમામ સાચું નિવડ્યું અને મારું તો કશું જ સાચું નિવડ્યું નહિ, તો એ તમારા ભણાવવામા જ વાક છે કે નહિ ? જે તમે સરખું ભણાવ્યું હોત, તો બેયનું સાચું નિવડત આ તો, એનું કહેવું સાચું નિવડ્યું એટલે એનું સન્માન થયું અને મારું કહેવું જોડું નિવડ્યું એટલે મારું અપમાન થયું ત્યારે આટલા વર્ષો સુધી તમારું માથાકૂટ વેતર કુટીને હું તો મરી ગયો, છતાં છેવટ તો મને આ જ ફલ મળ્યું ને ? કહો, આમા વાક તમારો નહિ તો કોનો વાક ?’

આવા પ્રકારે, એ વિદ્યાર્થીએ પોતાના વિદ્યાગુરૂને ઘણા ઘણા કઠોર વચનો કહ્યા, તેથી વિદ્યાગુરૂને લાગ્યું કે-આ મને નાહકનો ફળેત કરશે એટલે આની રૂબરૂ જ ખલાસો થઈ જાય તો સારુ-એમ સમજીને, એ વિદ્યાગુરૂએ તરત જ પેલા વિદ્યાર્થીને જાણાવ્યો અને તેને પૂછ્યું કે-‘તે માર્ગમા

હાથણી વિગેરે જે કાઈ કહ્યું, તે તે શા ઉપરથી કહ્યું, તે તુ વિગતવાર મને કહી સમજાવ '.

એ પહેલા વિગતથી કહ્યું કે-“ સુડેવ ! આપની કૃપાથી મને જે જે ચિહ્નો જણાયા, તે તે ચિહ્નો વિષે મેં ઉંડો વિચાર કર્યો અને એથીજ હું હાથણી વિગેરે કહી શક્યો પગના ચિહ્ન ઉપરથી તો જણાય કે-હાથી અગર હાથણી હશે, પણ ત્યાં માર્ગ ઉપર મૃતના લીનોટા પડ્યા હતા, તે લીનોટા વામ-ચૂકા હોવાથી, મેં અનુમાન કર્યું કે-અહીંથી હાથી નહિ પણ હાથણી જ ગઈ છે ' ' તે હાથણી હાથી આખે કાળી છે ' એણે અનુમાન મેં એ ઉપરથી કયુ કે- માર્ગની જમણી બાજુએ ઘાસ ખાવાને માટેનો કેટલેક કેકાણે પ્રયત્ન કરેલો જણાયો, બ્યારે હાથી બાજુએ જે ઘાસ હતું તે બધે સરખું ને અખડ હતું વળી મેં જોયું કે-હાથણી ઉપરથી ડાશીને જે જણાએ પેશાબ કરેલો હતો અને તેના આકાર ઉપરથી મેં કંપના ઠની કે- આ જગ્યાએ પુરે પેશાબ કરેલો છે અને આ જગ્યાએ સ્ત્રીએ પેશાબ કરેલો છે ' જે જગ્યાએ સ્ત્રીએ પેશાબ કર્યો હતો, તે જગ્યાએ હાથના થાપાની નીચાની હતી, તેથી મેં અનુમાન કર્યું કે- એ સ્ત્રી જે હાથનો ટેકો દબાવે ઉભી થઈ છે, માટે તે મગસાં હોવી જોઈએ અને તેનો પ્રસવકાળ નજીકમા જ હોવો જોઈએ ' માર્ગની રેતીમા તે સ્ત્રીનું જમણું પાસુ વધુ ઉંડુ ઉતરેલું મેં જોયું, તેથી મેં કંપના કરી કે- તે સ્ત્રી જમણી કુએ ગર્ભવાળી હોવી જોઈએ અને તેથી તેણીના ગર્ભમા પુત્ર રહેલો હોવો જોઈએ ' વળી તે સ્ત્રી જે તરફ ગઈ હતી, તે તરફની કાટાની વાડમા, ભરાવાથી રહી જવા પામેલા વાવણા લાલ રંગના

જેવાથી મેં અનુમાન કર્યું કે-‘ તે ઝીએ લાલ વસ્ત્ર પહેર્યું હશે ’ હવે પેવા ડાઘી માને મેં જે એમ કહ્યું કે-‘ તમારે ઘરે તમારો પુત્ર આવી ગયો છે ’ તેનું કારણ એ છે કે- ઘડો નીચે પડીને કુટી ગયો એટલે માટીનો ઘડો માટીમા મળી ગયો એમ ગણાય અને પાણી નદીમાં ચા-યુ ગયું એટલે નદીનું પાણી નદીમા મળી ગયું એમ ગણાય આમ જે જેમાનું હતું, તે તેમા મળી ગયું, માટે મેં અનુમાન કર્યું કે-‘ આ ડાઘીનો દીકરો આ ડાઘીને તરતમા મળવો જોઈએ ’

પહેલા શિષ્યની આવી અનુપમ બુદ્ધિપ્રતિભાને જોઈને, વિદ્યાગુરુ સિદ્ધપુત્ર ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા પડી તેમણે પેલા બીજા શિષ્યને કહ્યું કે-‘ વત્સ ! તૂ જો કે-આમા મારો દોષ છે ખરો ? મેં આને કોઈ વિશેષ વિદ્યા આપી છે ખરી ? ખરી વાત એ છે કે-તૂ પણ મારો વિવિધ પ્રકારે વિનય કરતો હતો, પરંતુ તારા હૈયામા મારે વિષે બહુમાન નહિ હતું આ બધી વિદ્યાઓ તો બહુમાનગર્ભિત વિનય માગે ॥ તારી સાથે જ અભ્યાસ કરતા આ બુદ્ધિમાન શિષ્યના હૈયામા મારે વિષે સારી રીતિએ બહુમાન હતું આનામા સ્વાભાવિક એવી વૈનયકી બુદ્ધિ પણ છે એ બુદ્ધિ પણ સમ્યક્ પ્રકારના બહુમાનથી ગર્ભિત એવા વિનયથી જ ઘણી સ્કુન્ને છે હવે તૂ જ કહે કે-આજે જેવું નિરીક્ષણ કર્યું અને જેવી વિચારણા કરી, તેવું નિરીક્ષણ તથા તેવી વિચારણા તૂ કરી શક્યો નહિ, એમા મારો શો દોષ છે ? ’

વિદ્યાગુરુ સિદ્ધપુત્રે જ્યારે આ રીતિએ એને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો, ત્યારે તે નામદાર તો વળી ગુસ્સાની ટોચે પહોંચી ગયા વિદ્યાગુરુએ સાચે સાચી ઉણપ બતાવી,

તો પણ તે વાત તેનાથી ખમી શકાઈ નહિ તેણે તો અતિ ક્રોધવિવશ બનીને, ભણવાના પુત્રકને ધણડતા કહ્યું કે- 'ના, તમારો કચો વાક નથી વાક જ બધો મારો છે '

આ પ્રમાણે ઠહીને, તે ત્યાંથી તરત જ પોતાને ગામે જવાને માટે ગ્વાના ઘઈ ગયો. પોતાને ગામે તે પોતાની તાજી પરણેલી સ્ત્રીને મૂકીને ભણવાને માટે આવ્યો હતો નવોઢાને તજીને ભણવામા વધો ગાળવા છતાં પણ તેની વિદ્યા સફળ ન થઈ, તેથી તેણે ઘરે જઈને પણ એની સ્ત્રી ઉપર ક્રોધ કાઢ્યો એ બીચારીને ખૂબ માઠ માર્યો અને ગાળો દીધી એના કારણમા તે એ જ ઠહેતો રહ્યો કે- 'સડ ! તારા પાપે, તારું સ્મરણ ધવાથી, મારી વિદ્યા ફાગટ થઈ '

અણસમજથી અવિનય જેવો વિનય કરનાર પણ

બહુમાનથી કાવે છે

આમ, બહુમાનને અગે અપાતું ઉઠાડરણ સમાજ થાય છે વિનય હોવા છતાં પણ બહુમાન ન હોય, તો કેવું, પરિણામ આવે છે-એ જોયું ને ? હવે વિનય થોડો હોય, વસ્તુતઃ વિનય ઠહી શકાય એવો વિનય ન હોય, તે છતાં પણ બહુમાનથી ફક્તની પ્રાપ્તિ થાય છે-એને અગે શાસ્ત્રમા અપાએતું ઉઠાડરણ જૂઓ

એક ઠેકાણે શિવમૂર્તિ હતી એ શિવમૂર્તિનો એક વ્યન્તર દેવ અધિષ્ઠાયક બન્યો હતો અને એ દેવ એ મૂર્તિના ચમત્કારને વધાથી કરતો હતો

એક વ્રાહ્મણ રાજ ચન્દન, પુષ્પાદિથી તે મૂર્તિની પૂજા કરતો હતો એમા, એક લિલ્લના હેવામા એ મૂર્તિ ઉપર

બહુમાન થયું આથી તે બિદલ ગેજ એ મૂર્તિને નમવાને અને પૂજવાને આવવા લાગ્યો, પણ તે કન્યા શું, એ બાળકા જેવું છે તે આવતો ત્યારે એક હાથમા ધનુષ્ય અને બીજા હાથમા ખાંખાનો સમૂદ લઈને ત્યાં આવતો તે આવીને, પોતાના બન્ને ય હાથો રોકાએલા હોવાથી, પોતાના યમ વટે જ પેલા પ્રાણને હરલી પૂતને દુઃ કરી નાખતો હતો પછી નોહાથી ઢાંગળા કમ્વા ઢાંગ મૂર્તિને પાછી હાટીને તે બિદલ મૂર્તિને બિદલપદ ચડાવતો હતો.

મૂર્તિના અધિષ્ઠાયક વ્યન્તરે જણ્યું કે—આ મૂખ હોવાથી આને વિનય આવડતો નથી, પણ આના હૃદયમા બહુમાન રહેવું છે આથી તે બિદલ ઉપર પ્રસન્ન થયો તેજે બંને શિવની મૂર્તિ જ પૂજવા વાત કરી ચ્હી હોય, તેમ તેની સાથે રોજ વાગવીત કરવા માડી અને એમા તે રોજ બિદલને કુશલતા વગેરે પૂછતો.

એક દિવસ, પેલા પ્રાણને બિદલની સાથે વાતો કરતી શિવમૂર્તિને જોઈ એથી તેજે રોજે બરાઈને શિવને કપકો આપતા કહ્યું કે—‘તમે નીચની સાથે આવી ગીતિએ વાતો કરો છો, માટે તમે પણ નીચ છો.’

વ્યન્તરે શિવમૂર્તિ જવાબ દેતી હોય તેમ જણાવ્યું કે—‘એનો માટે વિશે અતિશય દૃઢ અનુસંગ છે કાલે સવારે તૂ તે જોઈ અને બાણી ચકીશ.’

પ્રાણજી તો તે દિવસે અવગણના કરીને આદ્યો ગયો બીજે દિવસે જ્યારે તે પાછો આવ્યો, ત્યારે એ શિવમૂર્તિનું એક ચક્ષુ ઉખડી ગયેલું તેજે હીડું એથી તેને જરા ખેડ તો થયો, પણ તેજે કાઈ કર્યું નહિ એની રહ્યો.

એટલામા પેલો ભિલ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ચમુ વિનાની શિવમૂર્તિને જોતા જ તેને અતિશય ખેદ થયો. ‘હું ચમુવાળો ને મારો ગિવ ચમુ વિનાનો, એ બને નહિ’- એવું વિચારીને, તેણે ભાલાથી પોતાની આખ ઉખાડી અને એ ચમુ શિવને અર્પણ કર્યું.

એથી બ્યન્તર દેવ ઘણો ધન્ય થઈ ગયો. તરત જ તેણે એ ભિલને પૂર્વવત્ ચમુવાળો બનાવી દીધો અને શિવ મૂર્તિ રૂપે તે ભિલને ચમુદેશનું ગાન આપ્યું.

બ્રાહ્મણ તો જોઈ જ રહ્યો બીજું કરે પણ શું ?

હૈયામા બહુમાનને ડગનારા ક્યારે વિનયાચાર ન આચરે ?

આ ઉદાહરણ દ્વારા બહુમાન એટલું પણ ઠેવું ફલદાયક નિવડે છે, તેનો ખ્યાલ અપાયો છે ભિલની કુરબાની જોના હૈયામા જે બહુમાન હતું, તેને આભાની હતી બહુમાન અજબ કામ કરે છે આવી અપેક્ષાએ વિનય કરતા બહુમાન વધી જાય છે ભિલ જે યોગ્ય નીતિએ પૂજા નહોતો કરતો અને આશાવના જેવું જ કરતો હતો, તે તેની અણસમજને લીધે જ, બાકી તો, અવસરે તે જાન પણ કુરબાન કરે તેવો હતો આવા શ્રાવકો પણ હોય છે આમ સયોગવશાત્ મદિર-ઉપાશ્રયની કે સાધુ-સાધ્વીની બહુ ખબર લેતા ન હોય, પણ હૈયામા દેવ-શુર-ધર્મ પ્રત્યે અતિશય બહુમાન હોય જ્યારે મદિર-ઉપાશ્રય કે સાધુ-સાધ્વી ઉપર આદર આવી લાગે, ત્યારે એવાઓ જણાઈ આવે એ વખતે એવાઓ

પણ-ફરકાર કરે નહિ રોજ પૂજા-નેવા કરનારા

આ નજદિકમા, રક્ષામા ઉભા

કે-જે વિનયાચાર છે, તે બહુમાનપૂર્વકનો હોવો જોઈએ બહુમાન હોય અને વિનયાચાર ન હોય, તો સમજવું કે-સમજ, શક્તિ, સામગ્રી આદિની કોઈ એવી ઉણપ છે, કે જેને લઈને વિનયા ચાર નથી, બાકી આવે બહુમાનવાળો વિનય ક્યાં વિના રહે નહિ લોકાનિક દેવો મદા સમજુ હોય છે તેઓ સદા નત્યસ્વરૂપની વિચારણામાં જમણુ કરનારા હોય છે આમ છતાં પણ, તેઓ ભગવાનના કસ્યાણકાદિના ઉત્સવાદિમાં, દેશનાના કે બીજે કયાંય જતા નથી એટલે શું એમ માનવું કે-તેમના હૈયામાં ભગવાન અને ભગવાને કહેલા માર્ગ પ્રત્યે થદા નથી ? ના, એમ નથી જ એ દેવોની ગિયતિ જ એવી હોય છે કે-એ સદા મુખશ્યામાં પોઢવા રહે ભગવાન અને ભગવાનના માર્ગ પ્રત્યે તો એમના હૈયામાં ભારે બહુમાન હોય છે બહુમાનના આ વર્ણનથી વિનયા ચારની ઉપેક્ષા નથી જ કરવાની વિનયાચારની જે ઉપેક્ષા કરે છે અને તેનો બહુમાનના નામે જે બચાવ કરે છે, તે તો બહુમાનથી રહિત છે-એટલું જ નહિ, પણ તેવા લોકો ખરી રીતિએ તો માર્ગનું અપમાન કરનારા છે એવા દ્રષ્ટિએ તો, દુર્લભભોષિ બની જઈને સુસારમાં ભટકનારા બની જાય છે

શ્રી ઉપધાન તપ

ચોથો જ્ઞાનાચાર ઉપધાન નામનો છે 'ઉપ' એટલે શુઝની સમીપે રહીને 'ધાન' એટલે વિધિપૂર્વકના તપશ્ચરણને આચરવાપૂર્વક શુઝને ધારણ કરવું અર્થાત્-વિધિપૂર્વક તપશ્ચરણને આચરતા રહેવા સાથે, મદ્યશુઝની સમીપે રહીને, સદ્યશુઝ દ્વારા શુઝને ધારણ કરવું જોઈએ. આમાં તપની વિશેષતા હોઈને, આને શ્રી ઉપધાન તપ તરીકે જાણખાવાય છે આ નવકાર

મત્ર આદિ શ્રુતના આરાધન અને અભ્યયન નિમિત્તે મુદ્રાવક્રો
 અને મુદ્રાવિક્રમો જે ઉપધાન તપ કરે છે, તેને જ ઉપધાન તપ
 કહેવાય છે-એવું પણ નથી એને જેમ ઉપધાન તપ કહેવાય છે,
 તેમ સાધુઓ જે નાના-મોટા અથવા તો આગાદ યોગનુ અને
 અનાગાદ યોગનુ ઉદ્ધવન કરે છે, તેને પણ શ્રી ઉપધાન તપ
 કહેવાય છે એટલે શ્રી ઉપધાન તપનુ વિધાન ચતુર્વિધ શ્રીસધને
 માટે છે શાસ્ત્રોમા શ્રી ઉપધાન તપની આવશ્યકતા ઉપર પણ
 ખૂબ ભાર મૂકવામા આવેલો છે આઠ પ્રકારના જ્ઞાનાચારોને
 આશ્રયીને, શામ્ભા અકાલ-કુશીલ, અવિનય-કુશીલ, એ વિગેરે
 જે આઠ પ્રકારના દુગ્તીલો ગણવાયા છે, તેમા અનુપધાન-
 કુશીલને માટે મોટું દોષપણું કહેતું છે કેટલીક વાર, શક્તિ-
 સામશ્રી આદિના અભાવમા ચતુર્વિધ શ્રીસધની વ્યક્તિઓ શ્રી
 ઉપધાન તપ વિધિપૂર્વક ન કરી શકે-એ પણ શક્ય છે, આમ
 છતાં પણ, શ્રી ઉપધાન તપ દ્વારા શ્રુતનું આરાધન કરવાનો
 ભાવ તો અવશ્ય હોવો જોઈએ જેઓના હૃદયામા તેવો આરાધક
 ભાવ નથી હોતો અને ઉપેક્ષાભાવ હોય છે, તેઓ ગાદ જ્ઞાનાવર
 ણીય કર્મને ઉપાર્જનારા બને છે શ્રી ઉપધાન તપની ઉપેક્ષા, એ
 શ્રી શ્રુતજ્ઞાનની આશાતના છે શ્રી નવકાર મત્ર આદિને ભણેલા
 ઓએ પણ, જો શક્તિ-આમશ્રીનો યોગ હોય તો, અવશ્ય
 શ્રી ઉપધાન તપ વિધિપૂર્વક કરવા સાથે, સદ્ગુરૂની સમીપે રહીને
 સદ્ગુરૂ દ્વારા તે શ્રુતને શ્રુત ગ્રહણ કરવું જોઈએ તેમ કરવાથી,
 જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ભારે નિર્જરા થાય છે શ્રી ઉપધાન તપ,
 એ એક એવી ક્રિયાવિશેષ છે કે-જ્ઞાનનો અને ચરણનો દેવો
 સુમેળ શ્રી જૈન શાસનમા રાખવામા આવેલો છે, તેનો અચ્છાલ
 આવે-આરાધના જ્ઞાનની કરવાની છે, છતાં પણ

પણ, આમ અનેક પ્રકારે મહા પાપનું કારણ બને ॥

જ્ઞાન ક્ષણે કે કુટુંબ ?

આ આચારના મળધમા પણ, આજના જીવોએ વિશેષ ઠાગજીવાળા બનવાની જરૂર છે—એવું સૂચન કરવાનું મન ધઈ જાય, એવું વાતાવરણ મોટે ભાગે મર્મઈરહ્યું છે વિદ્યાદાતા પ્રત્યે હૃદયનો કેવો વિનીતભાવ બન્યો રહેવો જોઈએ, એમનું નામ કેવી સારી રીતિએ દેવું જોઈએ અને એમના ઉપકારને કેવા પ્રકારે યાદ કર્યા કરવો જોઈએ, એ વિગેરે બાબતો તરફ આજે ઘણું અશે ઉપેક્ષા આવી જવા પામી છે એથી પણ જ્ઞાન ક્ષણનું નથી તમે કહેશો કે—એવા ઉદ્વેગને પણ લખતા—બોલતા, પોતાની વાતને સિદ્ધ કરતા, સામાને બોલતો બધ કરતા આવડે છે, પરંતુ એને જ જેઓ જ્ઞાનનું ક્ષણ માને છે, તેઓ ય અજ્ઞાન છે જ્ઞાનનું માત્ર ક્ષણ તો મુક્તિ તરફની દૂર છે જ્ઞાની તો મહા જ્ઞેયા કરે કે—હું કેટલે અશે મુક્તિની નિકટમા બની રહ્યો છું જે કહેવાતો જ્ઞાની પૌંદગલિક ઉન્નતિમા રાચે, તે કહેવાતો જ જ્ઞાની છે, પણ ખરો જ્ઞાની નથી આજે સમ્યક્ શ્રુતનું વર્તમાનની અપેક્ષાએ ઠીક ઠીક પ્રમાણમા ગણાય તેણે જ્ઞાન ધરાવનારાઓ પણ, પૌંદગલિક ઉન્નતિમા રાચી રહ્યા છે, અનાચારોના માર્ગે ઘસડાઈ ગયા છે, પવિત્ર વિચારોને તજીને અનાચારોને સેવવા ઉપરાન્ત, એમ કરવામા દોષ નથી—એવું મનાવી રહ્યા છે, ઉપકાર મનાવી રહ્યા છે, એ સૂચવે કે—એમને જ્ઞાન વિપરીત રૂપે પરિણમ્યું છે જ્ઞાન તો,

માત્રથી પણ આઘાત પમાડે અને અતિ-લગાડે એ દષ્ટિએ જૂઓ, તો તમને લાગે

હે-એવાએને એમનું જ્ઞાન કળ્યું તો નથી, પણ કૃતી નીકળ્યું છે જ્ઞાનના વખાણ મોક્ષના કારણપણાને અંગે જ છે અને મોક્ષ તરફ જેની નજર ન હોય, તેને જ્ઞાન કળતું નથી મોક્ષના અર્થપણાને પેદા કરવાની વૃત્તિ પણ જ્ઞાનથી જ પ્રગટે નહિ, તો એ જ્ઞાનમા આશિષેય પ્રશન્નાપાત્રના રહેવા પામતી નથી જ્ઞાન જો યોગ હોય પણ મોક્ષના અર્થોમા હોય, તો જ તે ઉન્નતિકારક બની શકે છે અને જ્ઞાન જ્ઞાન રૂપે ગણવાને માટે લાયક તો, સમ્યક્દર્શન ગુણના પ્રગટીકરણ પડીથી જ બને છે આવા મમ્યજ્ઞાનવાળાઓ તો, ઉપયોગશૂન્યતાથી પણ ગુરુના નામને છપાવવાનું, અન્યનું નામ દેવાનું, અધિક-ઓછું બરમાનું કહેવાનું પાપ પત્તે પડી જવા પામે નહિ-તેની કાળજીવાળા હોય છે

વ્યજન નામનો જ્ઞાનાચાર

વ્યજન નામે છઠો જ્ઞાનાચાર છે વ્યજન શબ્દના અનેક અર્થો થાય છે, પરંતુ અત્રે વ્યજનનો 'અક્ષર' એવો અર્થ મહંત્ર કરવાનો છે, અને જ આદિ સ્વરો તથા ફ આદિ વ્યજનો-એ બન્ને ય અર્થોનો તેમા સમાવેશ ઠરી લેવાનો છે સૂત્રમાના એક પણ અક્ષરનો ફેરફાર કરવો ભેદજો નહિ એક પણ અક્ષરનો ફેરફાર થઈ જાય, તો તેથી અર્થમા ફેરફાર થઈ જવા પામે છે સર્વજની વાણીના એક અક્ષરમા પણ ફેરફાર કરવો, એ અનના શ્રી અરિહંતાદેવોની આશાતના છે અને એથી જીવનો અનતો સમાર પણ વધી જાય ફેરફાર કરવાની વાત તો દૂર રહી, પણ સૂત્રના એક અક્ષરનું પણ અશુદ્ધ ઉચ્ચારણ કરવાનો ય મહાપુરુષોએ નિષેધ કરેલો છે હ્રસ્વ, દીર્ઘ

કે પ્લુત, જે પ્રમાણે હોય, તે પ્રમાણે ઉચ્ચારણ કરવું, એ વિધિ છે વ્યંજનના ભેદથી અર્થભેદ જન્મે, અર્થભેદથી ક્રિયા ભેદ જન્મે અને એમ કરતા મોક્ષનું જે કારણ છે, તે મોક્ષનું કારણ મટી જવા પામે

એક અક્ષરની પણ ઘાતમેલ થાય નહિ

એક શબ્દના અનન્તા અર્થો હોય છે અને અનન્ત-શાનીઓએ કહેલું સૂત્ર છે-આણુ માનનારો, કદી પણ સૂત્રના એક અક્ષરમા પણ ઘાતમેલ કરવાનું પસંદ કરે નહિ ‘ઘમ્મો મંગલમુક્ષિદ્ધ’ એની જગ્યાએ, પદપદ્ધતિને ફેરવીને ‘ઝક્ષિદ્ધ મંગલ ઘમ્મો’ એમ પણ બોલી શકાય નહિ, અથવા તો, પર્યાયભેદ કરીને ‘પુણ્ણ કલ્લાણમુક્ષોસ’ એમ પણ બોલી શકાય નહિ એ સૂત્રને તો ‘ઘમ્મો મંગલમુક્ષિદ્ધ’ એવી રીતિએ જ બોલાય પદપદ્ધતિ ફેરવાથી અગર પર્યાયભેદ કરવાથી પણ, મૂળ જે અર્થ હોય છે, તેમા કાઈક ને કાઈક ન્યૂનાધિકતા આવે છે આવી રીતિએ પદપદ્ધતિના ફેરફારમા કે પર્યાયભેદ કરવામા, મૂળ રચયિતા જે મહાપુરુષ, તેમના પ્રત્યેના બહુમાનની ખામી જણાય છે તેમ જ પોતાના જ્ઞાનનો અપયો જણાય છે એ ખન્ને મ વસ્તુઓ નુકશાનકારક છે જેમ પદાનુક્રમને ફેરવાય નહિ અને પર્યાયપલટો કરી શકાય નહિ, તેમ પદમાના એક વર્ણની જગ્યાએ અન્ય વર્ણ પણ મૂકી શકાય નહિ એમાથી તો વળી, ઘોર અનર્થ પણ જન્મી જવા પામે જેમ કે-‘ઘમ્મો મંગલમુક્ષિદ્ધ’ની જગ્યાએ, કોઈ બૂલથી પણ ‘કમ્મો મંગલમુક્ષિદ્ધ’ કહી દે, તો ‘શાસ્ત્ર’ શબ્દની જગ્યાએ ‘શસ્ત્ર’ શબ્દ મૂકી દેવા જેવું જ એ લયકર થઈ પડે ને ?

એમા નિશ્ચાભિમાન અને મૂર્ખતા ॥

તમને જો ખાલ હોય, તો શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરે શ્રી ચૈત્યવદનાદિ સૂત્રોને સરકૃત ભાષામા ફેરવવાની ઇચ્છા માત્ર વ્યક્ત કરી, એટલામા તો તેમને પાનાચિત્ર પ્રાચશ્ચિત્ત આપવામા આવ્યું હતું આ રીતિએ વ્યગ્નનના જ્ઞાનાચારના પાલનનો જે આશય સેવવામા આવે છે, તે ખરેખર યોગ્ય છે તમે જ વિચાર કરો કે-અનન્તજ્ઞાનીએ જે રૂપે જોને કહ્યું હતું, તેને તે રૂપે પદપદ્ધતિને બદલીને, પર્યાયને બદલીને, તમાના વર્ણને ફેરવીને કે તેની ભાષાને ફેરવીને અન્ય કંઈ કહી શકે, એ શું શક્ય છે ? એમા અર્થનો અગ્રે પણ તદ્વાવત પડે જ નહિ, એ શક્ય છે ? જે પદ દ્વારા અને જે પદપદ્ધતિ દ્વારા અનન્તજ્ઞાની એની આશાનુસાર ગણધરભગવાનોએ કહેલ હોય, તેમા ફેરફાર કરવાથી અર્થમા કંઈજ ન્યૂનાધિકતા ઉત્પન્ન થવા પામે નહિ, એ સભવિત છે ? હા, એ પણ અસભવિત તો નથી જ, પરંતુ માત્ર ગણધરભગવાનોને માટે જ તે અસભવિત નથી ગણધર ભગવાનો સિવાયના તો કાંઈને પણ માટે, તે અસભવિત નથી-એમ તો નહિ, પણ સુભવિત છે વળી, પદનો ક્રમ, તેનો પર્યાય અથવા તો સૂત્રની ભાષા આદિને ફેરવવાની જરૂર શી છે ? જે સૂત્રથી જે અપાય છે, તે સૂત્રની જગ્યાએ અન્ય સૂત્રને ગોઠવીને અધિક સારા અર્થને આપવાની તાકાત આવી ગઈ છે, એમ માની લીધું છે ? જો ના, તો અનન્તજ્ઞાનીઓએ કહેલાના અર્થમા હાસ ઉપજે-એવું કરવાની જરૂર લાગે જ નહિ અને જો હા, તો એ નિશ્ચાભિમાન અને મૂર્ખતાનું જ પ્રદર્શન છે, એમ કહેવું પડે

જેવો હતો તેવો જ બીડેલો ત્યાં મૂકીને, શાસ્ત્રી અહરના ભાગમાં
આવી ગઈ ત્યાંથી-ધો જેટલું ન કરે, તેટલું જોઈ જ ગળાય
તરત જ ગળા પાછો ફર્યો ગળાએ પત્રને જોડીને ફરીથી
વાચ્યો નહિ પોતાના અતિ વિદ્યામુખ માણસની સાથે રાત્રીએ
તે પત્ર ઉત્તરિનીમાં ગહેલા પોતાના પ્રધાનો ઉપર રવાના
કરી દીધો.

કાગળને નાંચ્યા નિના રવાના કરવો નહિ

કાગળને મોકલતા પહેલાં, ફરીથી બરાબર વાંચી જ્યો
જોઈએ, વિચારી જ્યો જોઈએ, નહિતર કોઈ વાર મોટો અનર્થ
નિપજી જાય છે. ઘણાંજોને કાગળ વિગેરે લખ્યા પછીથી, તેને
રવાના કરતા પહેલાં, ફરી બરાબર વાંચી જવાની ટેવ હોતી
નથી. કાગળને લખીને પૂરા કર્યો કે તરત જ તેને રવાના
કરી દેવાની ટેવ હોય, એમાં કોઈ વાર મોટાજો અર્થ જવાનો
સંભવ રહેલો છે. એ માણસ પોતાની જાને કાગળ લખી
રહ્યો હતો, તે વખતે ઉપરથી એક ચકલી ચરકી ગઈ એથી
એ ભાઈ સાહેબનો મીનજ ગયો. એકદમ બરાડી ઉઠ્યો કે-
'રાહ ! જો તું મારી પાસે હોત, તો હું તારી ટાંગ તોડી
નાખત.' ચકલીને ઉદેશીને જોતાએલા આવા શબ્દો, એ
માણસે આવેશમાં ને આવેશમાં પોતાની પત્ની ઉપરના પત્રમાં
પણ લખી દીધા, કારણ કે-એ વખતે એના હૈયામાં એ પ્રકાર-
નો ભાવ હતો અને એથી ભૂલ થઈ કાગળ પૂરા લખી રહીને
તેણે વગર વાચ્યે રવાના પણ કરી દીધો. એ કાગળને વાંચીને
બાઈ બીચારી તો ગભરાઈ જ ગઈ એ સાસરે જવાનો વિચાર
કરતી હતી, તે વિચારને એણે માડી વાળ્યો અને થયું કે-

‘ જો હું જઈશ ને મારો બાપડો મારી ટાંગ તોડી નાખશે, તો હું તો જન્મારાની લગડી થઈશ માટે હવે તો ત્યાં જવું થ નથી ને જવાબેય લખવો નથી ’ એમ જે વર્ષ નીકળી ગયા બાઈ સાહેબને જે વર્ષો સુધી હાથે રોટલા ફૂટી ખાવા પડ્યા પડી કટાળીને એ જાતે તેડવા ગયો, ત્યારે રૂબરૂમા બધા ખૂલાસો થયો અને બાઈ ઘરે આવી એ માણને જે પોતાના લખેલા કાગળને ફરીથી વાંચ્યો હોત અથવા તો બાઈએ જવાબ લખી કાઢ્યું પણ ઇશારો કર્યો હોત, તો એ બંનેને જે વર્ષનો વિરહ વેઠવો પડત નહિ સામાન્ય ભૂતમા જે થ હ ખી થયા બાઈને બાઈનો ખપ હતો અને બાઈને બાઈનો ખપ હતો, એક-બીજા વિના એક-બીજાને શવનું નહોતું, છતાં પણ નહિ જેવી બાબતમા એવું બન્યું આનું નામ, બલિત બતાની બલવતા.

કુમારે પિતૃભક્તિવશ કરેલુ સાદમ

રાજા અચોકે પણ જે પોતાના પત્રને રવાના કરતા પહેલાં વાંચી લીધો હોત, તો એ પત્રથી જે પરિણામ આપ્યું, તેવું વિષમ પરિણામ આવવા પામત નહિ પરિણામમા કુમાર કુણાલ સદાને માટે અન્ધ બન્યો છે જે કે-કુમાર કુણાલ અન્ધ બનવા છતાંય, તેની અપર માતાની મનોબાવના ફળી નથી અને સુસુક્રિતથી કુણાલે મોટી ઉંમરનો થયા બાદ પોતાના પુત્રને માટે સાચા પોતાના પિતાની પાસેથી જ મેળવ્યું છે, પણ વિષમ પરિણામ આપ્યું, એનો તો કોઈથી થઈ નકાર થઈ શકે તેમ નથી.

પ્રધાન પાસે રાજાનો પત્ર પહોંચતા, તેને વાંચીને તો તેના

હોગ્રદોશ હડી ગયા તેની આખોભાથી અશ્રુઓ સગવા માડ્યા.

એ જ વખતે, કુણાત ત્યા આવી પહોંચ્યો. પ્રધાનને રહતા નોંધને એ મુઝાયો વિચારણુ એવા તેણે ત્યા પડેલા રાજના પત્રને ઉઠાવી લીધો અને વાંચી લીધો.

હવે એ કુમાર કેવો પિતૃભક્ત છે અને સત્વગીર છે, તે જૂઓ એ પત્રને વાંચીને કુણાત વિચાર કરે છે કે—‘પિતા-છની કોઈ પણ આસાનો ભગ મેં કયો નથી, પણ મારાથી પિતાછની આસાનો ભગ અનન્યતા થઈ ગયો હશે, એમ આ પત્ર ઉપરથી લાગે છે નહિતર, એકાન્તે માગ હિતની જ ચિન્તા કરનારા મારા પિતા આમ કેમ લખે? માટે તો એમની આસાનો અમલ જ કરવો નોંધએ જે પુત્ર પિતાની આસાનો ભગ કરે, તેને પુત્ર જ કેમ કહેવાય?’

કુણાતે પોતાનો વિચાર પ્રધાનને જણાવતા, થોડોક કાલ વિલમ્બ કરવાને માટે પ્રધાન વિગેરેએ કુણાતને મુમળવવા માડ્યું આથી, કુણાતે, કોઈ દુષ્ટ અદ્ભુતના વશથી, પોતાના હાથે જ તપાવેલી હોદાની મળીને પોતાની બન્ને આખોમા આછ અને એથી તે અન્ધ બન્યો.

કુણાત પિતૃભક્ત હતો, એની ના નથી, પણ આ સ્થલે એક વાત વિચારવા જેવી છે તેણે એ થોડો કાળ વિલમ્બ કર્યો હોત, તો એટલા માત્રથી તે પિતૃભક્ત મટી જત નહિ મહાપુરુષો આવા સાહમનો નિષેધ કરે છે. મહાસાત્કારે કોઈ ક્રિયા કરવી તે અવિવેક ॥ અને અવિવેક એ મોટી આપ-ત્તિનું મૂલ છે એટલા માટે તો, શાસ્ત્રમા કહ્યું છે કે—પુરુષની આસાનો આરાધક પુરુષે પણ, જો કોઈ આસા વિશેષના પાલનમા અશુભ ભાવિ જણાય, તો તે આસાનું તત્કાલ પાલન

નહિ કરતા કાળક્ષેપ કરવો તથા વખત આદેશ આવવાની અપેક્ષા પર્યંત એની મર્યાદા છે ક્ષણનો વિલગ કન્વાથી પહોર મળે છે, પહોરનો વિલગ કન્વાથી દિવસ મળે છે અને દિવસનો વિલગ કન્વાથી વિશેષ કાળ મળે છે એ રીતિએ કાલક્ષેપ કરવો એ ઉચિત છે પણ કુણાવને પોતાના પૂર્વ ભવમા કરેલું કર્મ એ રીતિએ ભોગવવાનું ભાવિ નિર્મિત થયેલું હશે, માટે કુણાએ કાલક્ષેપ નહિ કરતા સાહસ કર્યું

વ્યાકરણને ભણનાની ૪૩૦

આપણો મુદ્દો છે-અક્ષરની વધઘટથી થતા ફેરફારનો 'અધીયતામ્'ની જગ્યાએ 'અધીયતામ્' થવાથી કુણાલની આખો ગદ્ય, એક અક્ષરને વધારવાથી જેમ અર્થ ફેરે છે, તેમ એક અક્ષરના ઘટાડવાથી પણ અર્થ ફેરે છે 'કુન્તી' એટલે પાડવોની માતા જે કોઈ અડધો ન્હાત્રી નાખીને બોલે અને પાડવો સાલજે, તો એને યમરાજના જ મહેમાન થવું પડે ને? નેટલા અક્ષરો હોય, તેટલા બધા, એ જે પ્રમાણે હોય તે પ્રમાણે જ બોલવા જોઈએ એક માતાએ પોતાના પુત્રને વ્યાકરણનો અભ્યાસ કરવાની પ્રેરણા કરતા કહ્યું હતું કે-

“યद्यपિ बहुनाग्नीषे, तथापि पुत्र ! पठ व्याकरणम् ।

स्वजन श्वजनो माऽभूत्, सकल शकल सरुच्छटत् ॥૧॥”

માતા કહે ॥ દે-હીકરા ! તું વધારે ન બજો તો કાઈ નહિ, પણ તું વ્યાકરણ તો જરૂર બજ, કે જેથી 'સ્વજન'ના સ્થાને 'શ્વજન' ન થઈ જાય, 'સકલ'ના સ્થાને 'શકલ' ન થઈ જાય અને 'સકૃત્'ના સ્થાને 'શકૃત્' ન થઈ જાય આ ત્રણ શબ્દયુગલોમા વર્ણનો સામાન્ય માત્ર જ ફેરફાર છે

ને ? છતાં પણ, એટલા ફેરફાર માત્રથી અર્થ કેટલો બધો ફરી જાય છે, તે બૂઝો ‘સ્વજન’ એટલે પોતાનું માણસ, કુટુંબી જન, જ્યારે ‘મૃજન’ એટલે કુતરો, ‘સકલ’ એટલે મપૂજી જ્યારે ‘શકલ’ એટલે દુકડો, અને ‘સકૃત્’ એટલે એક વાર, જ્યારે ‘શકૃત્’ એટલે વિષ્ટા. આશય નેવો ન હોય, નેવો અર્થ પણ ઉચ્ચારની બીનઆવડતથી કે લખવાની બીનઆવડતથી પેદા થઈ જવા પામે.

જેઓ વ્યાકરણને જ વ્યાધિકરણ માને, તેમને અજ્ઞાનના વ્યાધિમાથી ઠોણ છોડાવે ? સહજ ફેરફારથી, ‘શ’નો ‘સ’ બોલવાથી તો એક વખત ભરસામા મોટો અઘડો થઈ ગયો હતો.

સનાતનીઓ અને આર્ય સમાજીસ્ટો વચ્ચે વાઢ ગોઢ વાયો હતો ‘મ્રચમકવલે મક્ષિકા’—‘પહેલે ઠોળીએ માખી’ ની જેમ આર્યસમાજીસ્ટ પડિતથી ભૂલ થઈ ગઈ અને ઉચ્ચારનું જ્ઞાન નહોતું તેથી ભૂલ થઈ.

સનાતની આગેવાન પઠિતનું નામ દેવીદાસ શર્મા હતું, તેથી તેણે કહ્યું કે—‘દેવીદાસ સરમા ! સાબળો.’

‘શર્મા’ એ તો અટક હતી, જ્યારે ‘સરમા’નો અર્થ કુતરી થાય, એટલે દેવીદાસ શર્મા એકદમ ઉશ્કેરાઈ ગયો. સનાતનીઓએ અમાગ પડિતને ‘કુતરી’ કહી, એમ માનીને તોફાન આદર્યું.

એટલે વ્યાકરણના અધ્યયનની પણ પરમ આવશ્યકતા છે, કે જેથી કયો શબ્દ કયા વર્ણવાળો છે તેનું જ્ઞાન આવે અને અક્ષરભેદ દેવો અર્થભેદ થઈ જવા પામે છે, તે વિગતે પણ સમજાય.

અક્ષર ફરે અર્થ ફરે

અક્ષર ફરે ત્યાં અર્થ ફરે, સૂત્ર અને અર્થ બન્ને ફરે, માટે બ્યજન રૂપ શ્રુતોપચાર પણ બરાબર બાળવવો જોઈએ પ્રતિક્રમણના સૂત્રો ઘણે ભાગે અશુદ્ધ બોલાય છે તેમા કોઈ કોઈ તો વર્ણભેદવાળો ઉચ્ચાર કરે છે સૌએ સમજવું જોઈએ કે-સાચો લાભ શુદ્ધ બોલવામા જ છે મત્રાક્ષરો જેવા સૂત્રોને અશુદ્ધ બોલવાથી કેવું નુકશાન થાય, તે તમે સમજી શકતા નથી ? આજે પાઠગાળાઓમા પણ શુદ્ધ ઉચ્ચારથી ભણાવવા તરફ પૂરતું લક્ષ્ય અપાતું નથી તેમ જ આજે જે પથ પ્રતિક્રમણાદિ સૂત્રોના પુસ્તકો છપાય છે, તેમા ઢેલલાકો તો અશુદ્ધિઓના ભડાર સમા પુસ્તકો પ્રગટ કરે છે તેમને ખબર નથી કે-આવી રીતિએ રજાર લેવા જતા, કર્મનું કેવું નડતર થશે ? જ્ઞાનની આશાતના કરનારાઓની કેવી ગતિ થાય, એ કોઈ તેમનાથી અબરૂયું નથી

સાતમો જ્ઞાનાચાર

સાતમો જ્ઞાનાચાર ‘અર્થ’ નામનો છે સૂત્રને કાયમ રાખીને પણ જો તેના અર્થને ફેરવી નાખવામા આવે, તો તેથી પણ મોટો અનય થાય છે માત્ર અણુસમજથી જ અર્થનું પરાવર્તન થાય છે-એવું નથી અણુસમજથી ભૂલ કરનાર પણ ભૂલ કરવાનો ઇરાદો જેનો નથી, એવો તો કોઈ સમજદારનો સુયોગ મળતા સમજી બંધ અને મુધરી બંધ, પણ જે ઇરાદાપૂર્વક મોટો અર્થ ફરે, તેની શી ગતિ થાય ? જેમ કે-ચેત્ય શબ્દને કાયમ રાખે, પણ મૂર્તિને નહિ આગ્રહમા તણાઈને, તેનો ‘જિનમદિર’

થતા હોવા છતાં પણ અને એવો અર્થ કયો એજ ઘટિત હોવા છતાં પણ, અધરિત રીતિએ એનો ‘જ્ઞાન’ એવો અર્થ કરીને, અનર્થની પાંખગને વધારનારાઓ છે મુદ્ધિમાન-દર્શક સૂત્રનો અર્થ બદલી નાખવાથી, તે સૂત્રને પોતાને માટે મમાદવધેક બનાવાય છે મ્યાનકવાળી સુપ્રદાય એમ જ લેતા થયો છે ને ? સુપ્રદાયો એમ જ વધે છે ને ? આને જે ગોટી ચર્ચા ચાલી ગઈ છે, તેમા પણ અર્થનો અનર્થ કર્ગર્થ રહ્યો છે જોગો અર્થ કયો અને તેનો વાગમાદ થઈ ગયો હવે એ છટનું નથી અભિનિવેશ નામનું મિથ્યાત્વ એ જ રીતિએ પતન પમાટે છે જોટો અર્થ કરનારો, સૂત્રને કાયમ ગાખવા છતાં પણ, છદ્ધા જ્ઞાનાચારના આચરણનો લાભ નથી પામી શકતો, કારણ કે-તે અર્થને બદલી નાખે છે જે અપેક્ષાથી જે અર્થ કહેવાયો હોય, તે અપેક્ષાથી તે અર્થને ગ્રહણ નહિ કરવો, એ પણ સાતમા જ્ઞાનાચારની વિરાધતા છે એટલા માટેતો, આપણે ત્યાં માત્ર આગમો જ પ્રમાણ ગણાના નથી, પરંતુ પચાગી પણ પ્રમાણ ગણાય છે અને પચાગીને જનુ મરતા મહાપુરૂષોએ રચેલા જે વિવિધ ગ્રન્થો છે તે પણ પ્રમાણ ગણાય છે મહાપુરૂષોએ કહેલી અર્થ આપણી બુદ્ધિમાં ન ઉતરે, તો ‘તત્ત્વ કેવલિગમ્ય છે’-એમ માનવું, પરંતુ ક્ષાપતો અર્થ કરીને તેનો પ્રચાર કરવાના પ્રયત્નમા પડવું નહિ આઠમો જ્ઞાનાચાર

આઠમો જ્ઞાનાચાર ‘સૂત્ર તથા અર્થ’ એ દ્વય સખધી છે છદ્ધા અને સાતમા જ્ઞાનાચારનું આચરણ કરવામા કાળજી માળા બનેલા, આ આઠમા જ્ઞાનાચારનું તો સ્વાભાવિક રીતિએ

જ આચરણ કરનારા બની બચ છે જો એમ છે, તો પછી જ્ઞાનીઓએ આ જ્ઞાનાચારને બહો દેમ કહ્યો?—આવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થઈ શકે એવા પ્રશ્નનું સમાધાન એ છે કે—કેટલાક એવા હોય છે કે—માત્ર સૂત્રને જ ઓળવે, કેટલાક એવા હોય છે કે—માત્ર અર્થને જ ઓળવે અને કેટલાક એવા હોય છે કે—સૂત્રને પણ ઓળવે અને અર્થને પણ ઓળવે જે સૂત્ર બાલે તે અશુદ્ધ બોલે તેમ જ જે અર્થ કરે તે ખોટો કરે, એવાઓને બચવાને માટેનો આ આઠમો આચાર છે સૂત્ર અને અર્થ—એ બંનેનું શક્તિ-સામગ્રી મુજબ અને યોગ્યતા મુજબ જ્ઞાન સંપાદન કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

આ આઠમો આચારો ચોખ્ખાવે પણ છે
અને એવોબાગી પણ બનાવે છે

આ રીતિએ આપણે આઠ જ્ઞાનાચારો સખધી કેટલીક વિચારણા કરી આવ્યા આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર, આ આઠ પ્રકારના જે જ્ઞાનાચારો છે, તેનાથી પરિવૃત્ત છે આ આઠ આચારોને ‘પ્રવચનોપચાર’ તરીકે ઓળખાવવામાં આવેલા છે, એટલે આ આઠ આચારોના પાલનમાં પ્રવચનની ભક્તિ રહેલી છે એથી જ, આ આઠ આચારોને ટીકાકાર મહર્ષિએ ‘ચારૂ’ તરીકે ઓળખાવ્યા છે ‘ચારૂ’ એટલે સુંદર, મનોહર ખરેખર, આ આઠ આચારો ઘણા જ સુંદર અને મનોહર છે આ આઠ આચારોથી જ્ઞાન અને જ્ઞાનોપાર્જનનો પ્રયત્ન જે છે જ્ઞાનને અને જ્ઞાનાધ્યયનને તે જ્ઞાન, જ્ઞાનનાર અને એને સંકલતાની

આઠ આચારો ૬ જય

બધાતા તગોથી દેખાવડો બને છે અને એની કાર્યસાધકતામા એ તગો જેમ ઘણો મોટો ઉમેરો કરી દે છે, તેમ આ આચારોનુ પાલન પણ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને, શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમા રહેલા જ્ઞાનને, શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને ભણાવનારને, શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને ભણનારને અને શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના અર્થોનુ શ્રવણ કરનારને શોભાવે છે અને ત્રેયોભાગી બનાવે છે આ આઠ આચારોના સબધમા કાર્મિક વિન્તારથી ને કહેવામા આવ્યુ છે, તે ખાત્ર હેતુપૂર્વક કહેવામા આવ્યુ છે તેમા ૫ પહેલા ત્રણ આચારોને અગે ખાસ કહેવાયુ છે એનું કારણ એ છે કે-વર્તમાનમા એ તરફ લક્ષ્ય દોરવાની ખાસ જરૂર છે બહુમાનપૂર્વકનો વિનયાચાર આવે, તો બાકીના આચારોના પાલનનુ અર્થિપણુ પેદા થયા વિના રહે નહિ અને જ્ઞાન સફલ નિવડયા વિના રહે નહિ બહુમાનપૂર્વકના વિનયાચારવાળા અને એથી બીજા આચારો પ્રત્યે પણ લક્ષ્ય વાળા, કેટલીક વાર અણસમજ આદિથી કાળની બાબતમા ભૂલ કરતા જણાય છે, માટે એને અગેય ખાસ કહેવાયુ છે બાકી જેઓ બાણી-જુગીને આ જ્ઞાનાચારોની અણહીલના કરે છે, એવાઓને કહેવાનો તો અર્થ જ શો છે ? એવાઓની તો માત્ર દયા જ ચિન્તવવી રહી

૨૧--ઉત્સર્ગ ને અપવાદનો મળધ :

શ્રી ભગવતીજ સુત્ર ૩૫ જ્યકુજની રામ અને સિદ્ધિ
ગુપ્ત બને છે

નવાગી ટીકાકાર તરીકે સુપ્રસિદ્ધ થયેલા આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવમૂર્તિજી મહારાજ, પચમ ગણધર ભગવાન શ્રી સુધર્મોત્તમાગીજીએ સૂત્રથી શુભેલા શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર તરીકે જોળખાના આ પચમ અગમૂત્રની ટીકાની રચના કરવાની શરૂઆત કરતા, મગલને આચર્યા બાદ અને અભિધેયને વર્ણવ્યા બાદ, શાસ્ત્રપ્રસ્તાવના કરતા, આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને જ્યકુજની ત્રાથે સરખાવી રહ્યા છે જ્યકુજ એટલે જ્યપ્રધાન હસ્તિ આ હાથી જેની પાસે હોય, તે નિયમા જ્ય મેળવે અને એથી જ આ હાથીને 'જ્યકુજ' કહેવામાં આવે છે આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રનું યથાર્થ જ્ઞાન જેને સ્પાદન કર્યું હોય, તે હવરાજ પરીપહો, ઉપવર્ગો અને કપાયો ઉપર વિજય મેળવી શકે છે એનામાં આવા પ્રકારના જ્યને સાધવાની શક્તિ પ્રગટે છે અને વિકમે છે આવા શુભોને લક્ષ્યમાં લઈને, ટીકાકાર મહર્ષિજી, આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રને જ્યકુજની ઉપમા આપી છે જ્યકુજની માર ઉપમા જ આપી છે એમ પણ નથી, પણ જ્યકુજને અગે જે જે સમજે છે, તે

અગે પણ કેવી કેવી ગી

એ ચોવીસ વિશેષણો દ્વારા જતાવ્યું છે આ ચોવીસ વિશેષણો તેને સુમત્રાય અને તેના હૈયામા સુમાય, તેને શ્રમ અને સિદ્ધિ મુલબજ છે શ્રી ભગવતીજ મૂત્ર પ્રત્યેના આદર-ભાવમા પણ એટલી મોટી તાકાત છે આમ છતાં પણ, આને લૌકિક જ્ઞાના દામ્બ એવા જ્યકુજની સાથે કેમ ઘટાવેલ છે ? એ માટે કે-પરિચિત વસ્તુના ઉદાહરણથી અપરિચિતનો જટ ખ્યાલ આવે છે વિશેષણોથી એવો ખ્યાલ આવ્યો છે કે-આ સૂત્ર લોકોનાં સિદ્ધિસાધન છે બાકી તો લૌકિક તથા લોકોનાં મુકાબલો દગ્ગારો મૂર્ખ ગણાય લોકોનાં સિદ્ધિનો રસ જન્મ-મરણને ઘટાડના છે અને લૌકિક સિદ્ધિનો રસ જન્મ-મરણને વધારનાર છે.

લૌકિક સિદ્ધિની વૃદ્ધિ માટે તો મગ્ગલો વિકટમા વિકટ કામ કર્યા આરામતબીની ઉગમરે પણ એલે તો અપડાવ્યે જ ગયું. ન લેયો દિવસ, ન ભોજન ગત કે ન લેયો ઉત્પાત ! ઘોર મધ્ય રાત્રિએ, જ્યારે દિશા પણ ન મુજે, પખીઓ પણ માગામાંથી બહાર ન નીકળે, એવા સમયે મગ્ગલો નદીમા અપડાવ્યું હતું વગ્ગાદને લીધે નદીમા પૂર આવેલું તો ચ ! આમ લૌકિક સિદ્ધિને માટે જાત પ્રયત્ન કયો કરવા છતાં પણ, તે મગ્ગને ગયો કયા ? ખીચાને સાતમી નરકે જ ગયો.

આની સિદ્ધિ શા કામની ? આપણે તો એવી સિદ્ધિ લેઈએ, કે જે પૂર્ણ સિદ્ધિ આપે આવી સિદ્ધિનો સુકદ્ધ માત્ર પણ નિષ્ફલ નથી જતો જ્યકુજર જેમ લૌકિક દુષ્ટોને કાપનારો, લૌકિક મુષોને આપનારો અને લૌકિક જ્ઞામા સ્થાપનારો છે, તેમ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ સુધના ચ દુષ્ટોને કાપે છે, સુધના ચ મુષોને આપે છે અને, શાશ્વત

સ્થિતિમા યથાપે છે આ કાપવાપણું, આપવાપણું અને સ્થાપ
વાપણું આશિક સામ્ય રૂપે હોઈને જ, આ શ્રી ભગવતીજી
સૂત્રને જ્યદુઝરની ઉપમાથી વર્ણવાએલ છે આત્મવિજયને
માટે, આ સૂત્ર એ લોકોત્તર જ્યદુઝર જ છે

ઉત્સર્ગ અને અપવાદ રૂપ ઘટ્ટાયગવનો ધાય

ટીકાકાર મહર્ષિએ જ્યદુઝરની સાથે સરખામણી કરતા,
આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રને આપેલા ચોવીસ વિશેષણો પૈકીના
બહાર વિશેષણોને તો આપણે ભેદ આભ્યા હવે ઓગળી
સમું વિશેષણ. ઓગળીશમા વિશેષણ તરીકે, ટીકાકાર મહર્ષિ
રૂરમાવે છે કે-

‘ ડાસગાંધારવાદસમુચ્છલ્લવુચ્છપ્ષ્ટાયુગલ્પોપસ્ય । ”

એટલે કે-જ્યદુઝર હાથી જેમ સમ્યક્પણે ઉછગતા
અને અતુચ્છ એવા ઘટ્ટાયુગલના ઘોષથી યુક્ત હોય છે, તેમ
આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર પણ ઉત્સર્ગમાર્ગ અને અપવાદમાર્ગ
રૂપ અતુચ્છ ઘટ્ટાયુગલના ઘોષથી યુક્ત છે હાથીને શબ્દ
ગારીને જ્યારે બહાર ઠાઠવામા આવે છે, ત્યારે તેના મધ્ય
ભાગની બન્ને બાજુએ એક એક ઘણ્ટ બાધવામા આવે છે
હાથીના ઘાલવાથી એ બન્ને ઘણ્ટો હાલે છે-ઉછાગા મારે
છે અને એમ ઉછાગા મારવાથી-ઘાલવાથી વાગે છે, એટલે
તેમાથી ઘોષ પેદા થાય છે એ મુજબ, શ્રી ભગવતીજી
સૂત્રની પ્રરૂપણામાથી ઉત્સર્ગમાર્ગનો રજૂકો પણ નીકળ્યા કરે
છે અને અપવાદમાર્ગનો રજૂકો પણ નીકળ્યા કરે છે ઉત્સર્ગ
અને અપવાદ-એ બન્ને મ પ્રકારના વાદોનું, માગોનું, એના
સ્વરૂપનું આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમા એક સરખી રીતિએ

પ્રતિપાદન કરવામા આવેલું છે, એ આ વિશેષણનો પરમાર્થ છે.

ઉત્સર્ગનું ને અપવાદનું સ્થાન નક્કી કરવામા કુશળતા જોઈએ

ઉત્સર્ગમાર્ગ અને અપવાદમાર્ગ, એ બન્ને માર્ગો દેખીતી રીતિએ એક-બીજાથી વિરોધી માર્ગો હોય છે, પરંતુ શ્રી જૈન શામનની આ પણ એક જૂબી છે કે—એ બન્ને ય માર્ગોને યથાસ્થાને યોજીને, સમાન ફલને પેદા કરવાની શક્તિવાળા બનાવી દીધેલા છે ‘ ઉત્તમર્ગ એ પણ એક મોક્ષમાર્ગ છે અને અપવાદ એ પણ એક મોક્ષમાર્ગ છે ’—આવું સમજીને, ‘ જેને જે માર્ગે ચાલવું ફાવે તેણે તે માર્ગે ચાલવું અને એ બેમાથી ગમે તે માર્ગે ચાલવામા આવે તો પણ મોક્ષ મળે ’—આવું સમજવાનું નથી ‘ ઉત્સર્ગ એ મુખ્ય માર્ગ છે અને અપવાદ એ ગૌણ માર્ગ છે ’—એમ પણ સમજવાનું નથી ‘ ઉત્તમર્ગ માર્ગમા ઘણી તાકાત છે અને અપવાદમાર્ગમા તેટલી તાકાત નથી ’—એવું પણ માની લેવાનું નથી ઉત્સર્ગ જેમ પોતાના સ્થાને બલવાન છે, તેમ અપવાદ પણ પોતાના સ્થાને બલવાન છે યથાસ્થાને ઉત્સર્ગ જેમ ધ્યેયસાધક છે, તેમ અપવાદ પણ જો યથાસ્થાને હોય તો ધ્યેયસાધક જ છે પરંતુ કયે સ્થાને ઉત્સર્ગની પ્રધાનતા છે અને કયે સ્થાને અપવાદની પ્રધાનતા છે—એનો નિર્ણય કરવામા ઘણી જ કુશળતા જોઈએ ઉત્સર્ગના સ્થાને અપવાદના સેવનમા આરાધના નહિ પણ વિરાધના અને અપવાદના સ્થાને ઉત્સર્ગના સેવનમા આરાધના નહિ પણ વિરાધના એટલે ઉત્સર્ગનું સ્થાન કયું અને અપવાદનું સ્થાન કયું—એનો નિર્ણય કરવામા ભારે કુશળતા જોઈએ, માર્ગનું સુંદર જ્ઞાન જોઈએ, તેમ સૂક્ષ્મ શુદ્ધિ પણ જોઈએ.

વ્યાખ્યાતા ઉત્સર્ગ-અપનાનો જ્ઞાતા જોઈએ

એટલા માટે તો, ઉત્સર્ગમાર્ગના અને અપવાદમાર્ગના જ્ઞાતા નહિ બનેલા સાધુઓને માટે પણ વ્યાખ્યાન કરવાનો નિયેધ કરવામા આવ્યો છે બન્ને માર્ગોનું જ્ઞાન ન હોય, તો ઉત્સર્ગમાર્ગનું એવું મહન કરે, કે જેથી શ્રોતાઓને અપવાદ-માર્ગ એ તલો પાપમા ! જ છે-એવો ભાગ ઉત્પન્ન થવા પામે અથવા તો અપવાદમાર્ગનું એવું મહન કરે, કે જેથી શ્રોતાઓને ઉત્સર્ગમાર્ગ પ્રત્યે જે દૃઢ પ્રીતિ ઉત્પન્ન થવા પામવી જોઈએ, તે દૃઢ પ્રીતિ ઉત્પન્ન થવા પામે નહિ અને તેમનું મન અપવાદોને મેવવા તરફ લલચાયા કરે વ્યાખ્યાતા જો બન્ને પ્રકારના માર્ગોના મધ્યાર્થ જ્ઞાતા હોય, તો તેનાથી એવો અનર્થ ઉત્પન્ન થવા પામે નહિ

ઉત્સર્ગમાર્ગ ને અપવાદમાર્ગ કેને કેને કહેવાય ?

ઉત્સર્ગમાર્ગ કેને કહેવાય ? રત્નત્રયીની આરાધનાનો સર્વસામાન્ય જે વિધિમાર્ગ, તેને ઉત્સર્ગમાર્ગ કહેવાય છે ત્યારે અપવાદમાર્ગ કેને કહેવાય છે ? રત્નત્રયીની આરાધનાના મર્વ સામાન્ય વિધિમાર્ગ કપ ઉત્સર્ગમાર્ગે આલી રહેલા આત્માઓને ખાસ મયોગો ઉપસ્થિત થતા, તેઓ પોતાની પ્રતિજ્ઞાથી જાદ થવા પામે નહિ, માર્ગથી ચ્યુત થવા પામે નહિ, એવા પ્રકારે સવસામાન્ય વિધિમાર્ગથી અન્યથા અથવા તો તેનાથી તદ્દન જિલટા પ્રકારની પણ ક્રિયા કરાવીને, તેમને સર્વસામાન્ય વિધિમાર્ગના આરાધક બનાવી રાખવાનો જે માર્ગ, તેને અપવાદમાર્ગ કહેવાય છે આ બન્ને ય માર્ગોમા લક્ષ્ય મોક્ષની સાધના તરફ જ રાખવાનું છે ઉત્સર્ગમાર્ગના આચરણ દ્વારા

પ્રતિપાદન કરવામા આવેલું છે, એ આ વિશેષલ્પનો પગ્માર્થ છે.

ઉત્સર્ગનું ને અપવાદનું મધ્યન નક્કી કરવામા કુશળતા જોઈએ

ઉત્સર્ગમાર્ગ અને અપવાદમાર્ગ, એ બન્ને માર્ગો દેખીતી રીતિએ એક-બીજાથી વિરોધી માર્ગો હોય છે, પરંતુ શ્રી જૈન શાસનની આ પણ એક ખૂબી છે કે-એ બન્ને ય માર્ગોને યથાસ્થાને ચોજાને, સમાન ફલને પેદા કરવાની શક્તિવાળા બનાવી દીધેલા છે ‘ ઉત્સર્ગ એ પણ એક મોક્ષમાર્ગ છે અને અપવાદ એ પણ એક મોક્ષમાર્ગ છે ’-આવું સમજાને, ‘ જેને જે માર્ગે ચાલવું ફાવે તેણે તે માર્ગે ચાલવું અને એ જેમાથી ગમે તે માર્ગે ચાલવામા આવે તો પણ મોક્ષ મળે ’-આવું સમજવાનું નથી ‘ ઉત્સર્ગ એ મુખ્ય માર્ગ છે અને અપવાદ એ ગૌણ માર્ગ છે ’-એમ પણ સમજવાનું નથી ‘ ઉત્સર્ગ માર્ગમા ઘણી તાકાત છે અને અપવાદમાર્ગમા તેટલી તાકાત નથી ’-એવું પણ માની લેવાનું નથી ઉત્સર્ગ જેમ પોતાના સ્થાને બલવાન છે, તેમ અપવાદ પણ પોતાના સ્થાને બલવાન છે યથાસ્થાને ઉત્સર્ગ જેમ ધ્યેયસાધક છે, તેમ અપવાદ પણ જો યથાસ્થાને હોય તો ધ્યેયસાધક જ છે પરંતુ કયે સ્થાને ઉત્સર્ગની પ્રધાનતા છે અને કયે સ્થાને અપવાદની પ્રધાનતા છે-એનો નિર્ણય કરવામા ઘણી જ કુશળતા જોઈએ ઉત્સર્ગના સ્થાને અપવાદના સેવનમા આરાધના નહિ પણ વિરાધના અને અપવાદના સ્થાને ઉત્સર્ગના સેવનમા આરાધના નહિ પણ વિરાધના એટલે ઉત્સર્ગનું સ્થાન કયું અને અપવાદનું સ્થાન કયું-એનો નિર્ણય કરવામા ભારે કુશળતા જોઈએ, માર્ગનું સુંદર જ્ઞાન જોઈએ, તેમ સૂક્ષ્મ જુદિ પણ જોઈએ.

વ્યાખ્યાતા ઉત્સર્ગ-અપવાદો જ્ઞાતા જોઈએ

એટલા માટે તો, ઉત્સર્ગમાર્ગના અને અપવાદમાર્ગના જ્ઞાતા નહિ બનેલા સાધુઓને માટે પણ વ્યાખ્યાન કરવાનો નિષેધ કરવામા આવ્યો છે. બન્ને માર્ગોનું જ્ઞાન ન હોય, તો ઉત્સર્ગમાર્ગનું એવું મહત્ત્વ કે, કે જેથી શ્રોતાઓને અપવાદ માર્ગ એ જાણે પાપમાર્ગ જ છે-એવો ભ્રમ ઉત્પન્ન થવા પામે અથવા તો અપવાદમાર્ગનું એવું મહત્ત્વ કે, કે જેથી શ્રોતાઓને ઉત્સર્ગમાર્ગ પ્રત્યે જે દૃઢ પ્રીતિ ઉત્પન્ન થવા પામવી જોઈએ, તે દૃઢ પ્રીતિ ઉત્પન્ન થવા પામે નહિ અને તેમનું મન અપવાદોને સેવવા તરફ લલચાયા કરે. વ્યાખ્યાતા જો બન્ને પ્રકારના માર્ગોનો યથાર્થ જ્ઞાતા હોય, તો તેનાથી એવો અનર્થ ઉત્પન્ન થવા પામે નહિ.

ઉત્સર્ગમાર્ગ ને અપવાદમાર્ગ કોને કોને કહેવાય ?

ઉત્સર્ગમાર્ગ કોને કહેવાય ? રત્નત્રયીની આરાધનાનો સર્વસામાન્ય જે વિધિમાર્ગ, તેને ઉત્સર્ગમાર્ગ કહેવાય છે. ત્યારે અપવાદમાર્ગ કોને કહેવાય છે ? રત્નત્રયીની આરાધનાના સર્વ સામાન્ય વિધિમાર્ગ રૂપ ઉત્સર્ગમાર્ગે ચાલી રહેલા આત્માઓને ખાસ નયોગો ઉપસ્થિત થતા, તેઓ પોતાની પ્રતિજ્ઞાથી બ્રહ્મ થવા પામે નહિ, માર્ગથી વ્યુત્થ થવા પામે નહિ, એવા પ્રકારે સર્વસામાન્ય વિધિમાર્ગથી અન્યથા અથવા તો તેનાથી તદ્દન જિલટા પ્રકારની પણ ક્રિયા કરાવીને, તેમને સર્વસામાન્ય વિધિમાર્ગના આરાધક બનાવી રાખવાનો જે માર્ગ, તેને અપવાદમાર્ગ કહેવાય છે. આ બન્ને ય માર્ગોમા લક્ષ્ય મોક્ષની સાધના તરફ જ રાખવાનું છે. ઉત્સર્ગમાર્ગના આચરણ દ્વારા

પ્રતિપાદન કરવામા આવેલું છે, એ આ વિશેષણનો પરમાર્થ છે.

ઉત્સર્ગાનુ ને અપવાદાનું સ્થાન નક્કી કરવામા કુશલતા જોઈએ

ઉત્સર્ગમાર્ગ અને અપવાદમાર્ગ, એ બન્ને માર્ગો દેખીતી રીતિએ એક-બીજાથી વિરોધી માર્ગો હોય છે, પરંતુ શ્રી જૈન શામનની આ પણ એક ખૂબી છે કે-એ બન્ને ૫ માર્ગોને યથાસ્થાને ચોંટાડીને, સમાન ફલને પેદા કરવાની શક્તિવાળા બનાવી દીધેલા છે ' ઉત્સર્ગ એ પણ એક મોક્ષમાર્ગ ❶ અને અપવાદ એ પણ એક મોક્ષમાર્ગ છે '-આવું સમજીને, ' જેને જે માર્ગે ચાલવું કાવે તેણે તે માર્ગે ચાલવું અને એ બેમાથી ગમે તે માર્ગે ચાલવામા આવે તો પણ મોક્ષ મળે '-આવું સમજવાનું નથી. ' ઉત્સર્ગ એ મુખ્ય માર્ગ છે અને અપવાદ એ ગૌણ માર્ગ છે '-એમ પણ સમજવાનું નથી ' ઉત્સર્ગ માર્ગમા ઘણી તાકાત છે અને અપવાદમા તેટલી તાકાત નથી '-એવું પણ માની લેવાનું નથી ઉત્સર્ગ જેમ પોતાના સ્થાને બલવાન છે, તેમ અપવાદ પણ પોતાના સ્થાને બલવાન છે યથાસ્થાને ઉત્સર્ગ જેમ ક્યેયસાધક છે, તેમ અપવાદ પણ જો યથાસ્થાને હોય તો ક્યેયસાધક જ છે પરંતુ કયે સ્થાને ઉત્સર્ગની પ્રધાનતા છે અને કયે સ્થાને અપવાદની પ્રધાનતા છે-એનો નિર્ણય કરવામા ઘણી જ કુશળતા જોઈએ ઉત્સર્ગના સ્થાને અપવાદના સેવનમા આરાધના નહિ પણ વિરાધના અને અપવાદના સ્થાને ઉત્સર્ગના સેવનમા આરાધના નહિ પણ વિરાધના એટલે ઉત્સર્ગનું સ્થાન કયું અને અપવાદનું સ્થાન કયું-એનો નિર્ણય કરવામા ભારે કુશળતા જોઈએ, માર્ગનું સુંદર જ્ઞાન જોઈએ, તેમ સૂક્ષ્મ શુદ્ધિ પણ જોઈએ

વ્યાખ્યાતા ઉત્સર્ગ-અપવાનો જ્ઞાતા જોઈએ

એટલા માટે તો, ઉત્સર્ગમાર્ગના અને અપવાદમાર્ગના જ્ઞાતા નહિ બનેલા સાધુઓને માટે પણ વ્યાખ્યાન કરવાનો નિષેધ કરવામા આવ્યો છે. બન્ને માર્ગોનું જ્ઞાન ન હોય, તો ઉત્સર્ગમાર્ગનું એવું મહન કરે, કે જેથી શ્રોતાઓને અપવાદ માર્ગ એ જાણે પાપમાર્ગ જ છે-એવો ભ્રાસ ઉત્પન્ન થવા પામે અથવા તો અપવાદમાર્ગનું એવું મહન કરે, કે જેથી શ્રોતાઓને ઉત્સર્ગમાર્ગ પ્રત્યે જે દૃઢ પ્રીતિ ઉત્પન્ન થવા પામવી જોઈએ, તે દૃઢ પ્રીતિ ઉત્પન્ન થવા પામે નહિ અને તેમનું મન અપવાદોને સેવવા તરફ લલચાયા કરે. વ્યાખ્યાતા જો બન્ને પ્રકારના માર્ગોનો યથાર્થ જ્ઞાતા હોય, તો તેનાથી એવો અનર્થ ઉત્પન્ન થવા પામે નહિ.

ઉત્સર્ગમાર્ગ ને અપવાદમાર્ગ કોને કોને કહેવાય ?

ઉત્સર્ગમાર્ગ કોને કહેવાય ? રત્નત્રયીની આરાધનાનો સર્વસામાન્ય જે વિધિમાર્ગ, તેને ઉત્સર્ગમાર્ગ કહેવાય છે. ત્યારે અપવાદમાર્ગ કોને કહેવાય છે ? રત્નત્રયીની આરાધનાના સર્વ સામાન્ય વિધિમાર્ગ ઉપ ઉત્સર્ગમાર્ગે વ્યાલી ગ્રહેલા આત્માઓને ખામ મયોગો ઉપસ્થિત થતા, તેઓ પોતાની પ્રતિજ્ઞાથી બ્રહ્મ થવા પામે નહિ, માર્ગથી વ્યુત થવા પામે નહિ, એવા પ્રકારે સર્વસામાન્ય વિધિમાર્ગથી અન્યથા અથવા તો તેનાથી તદ્દન જિલટા પ્રકારની પણ ક્રિયા કરાવીને, તેમને સર્વસામાન્ય વિધિમાર્ગના આગધક બનાવી ગણવાનો જે માર્ગ, તેને અપવાદમાર્ગ કહેવાય છે. આ બન્ને ચ માર્ગોમા લક્ષ્ય મોક્ષની સાધના તરફ જ સંબંધિત છે. ઉત્સર્ગમાર્ગના આચરણ દ્વારા

જે લક્ષ્યને સિદ્ધ કરવાની વાત છે, તે જ લક્ષ્યને સિદ્ધ કરવાની વાત અપવાદમાર્ગના આચરણમા પણ રહેલી જ છે એટલે ફરક હોવામા કે આશયમા પડતો નથી, પણ ફરક માત્ર બાહ્ય ક્રિયામા જ પડે છે જ્યારે એવો જ કોઈ અવસર આવી જાય, ત્યારે સાધ્યની સાધનાને અગે જ, સર્વસામાન્ય વિધિમાર્ગથી અન્યથા પ્રકારનું અગર તો તદ્દન બિનટા પ્રકારનું પણ આચરણ કરવું પડે, તો પણ એ આચરણ જો શાનીઓએ બતાવેલા અપવાદમાર્ગને અનુરૂપ હોય, તો તેવું બાહ્ય દૃષ્ટિએ વિરોધી એવું પણ આચરણ કરવામા વિરાધના નથી, પરંતુ આરાધના છે આથી તમે સમજી શક્યા હશે કે-અપવાદ માર્ગ એ ખાસ સંયોગોમા જ અમલમા મૂકવાનો માર્ગ છે, જ્યારે ઉત્સર્ગમાર્ગ એ નિત્ય અમલમા મૂકવાનો માર્ગ છે અપવાદમાર્ગને આશ્રયીને કરાતા વર્તનને વ્યક્તિની, સંયોગોની મર્યાદા છે, માટે એની પ્રરૂપણા સર્વસામાન્ય માર્ગ તરીકે થઈ શકે નહિ અને ઉત્સર્ગમાર્ગની પ્રરૂપણા સર્વસામાન્ય માર્ગ તરીકે થઈ શકે સર્વસામાન્ય માર્ગ તરીકે તો, ઉત્સર્ગમાર્ગની જ પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ

અપવાદમાર્ગ ઉત્સર્ગમાર્ગને જ આભારી છે

અપવાદમાર્ગની ઉત્પત્તિ જ ઉત્સર્ગમાર્ગને આભારી છે. જો માર્ગ ન હોય, તો અપવાદમાર્ગને દર્શાવવાની જરૂર પડે નહિ. અથવા તો કહેવું જોઈએ કે-સર્વ જીવો સર્વ કાળે સરખા પ્રકારે આરાધના કરી શકે નહિ. રત્નત્રયીની આરાધના કરનારા જીવો પણ કર્મસંહિત તો ખરા ને ? ત્યારે રત્નત્રયીની આરાધના કરતા કોઈકને વિચિત્ર પ્રકારનો કર્મોદય થાય, એમ

પણ બને ને ? કોઈની શક્તિ ક્ષીણ થઈ જાય, એમ પણ બને ને ? કોઈને માફગી આવે, એમ પણ બને ને ? અથવા કોઈ અસાધારણ ત્રયોગોમા મૂકાઈ જાય, એમ પણ બને ને ? એ બધા વખતે અથવા તો એવા બીજા પણ શક્ય પ્રસંગો પ્રાપ્ત થતા, ચાલુ વિધિમાર્ગે મુજબ રત્નત્રયીની આરાધનાને ચાલુ રાખી શકાય તેવું ન હોય, તો શું કરવું ? આરાધના રત્નત્રયીની જ કરવાની ભાવના છે, પણ ઉત્સર્ગમાર્ગે આરાધના ચાલુ રાખી શકાય તેવી મિથિતા નથી, તો કરવું શું ? એવા વખતે ટેવી કેવી રીતિએ વર્તીને રત્નત્રયીની આરાધનામા ટકી રહેવું, એને અગે જે ઉપાયો બતાવવામા આવ્યા છે, તે અપવાદમાર્ગ છે જે ઉત્સર્ગમાર્ગમા આવ્યો નથી, તેને તો અપવાદમાર્ગનો ખપ જ કયા પડવાનો છે ? એટલે 'અપવાદ માર્ગ' એ પણ એક પ્રકારનો મોક્ષમાર્ગ જ છે, માટે આપણે તો એ માર્ગે ચાલીને કલ્યાણ સાધીશું '—આવું જેઓ માને કે બ્રાહ્મ, તેઓ તો માર્ગના સ્વરૂપને પામેલાઓ જ નથી મોક્ષના અર્થી જીવોની નજર તો, ઉત્સર્ગમાર્ગ તરફ જ હોવી જોઈએ અપવાદમાર્ગ તો, કારણ વિશેષે કોઈ વ્યક્તિ વિશેષને માટે છે કેટલાક અપવાદો એવાય છે કે—ધણાઓને રાજ વારંવાર સેવવા પડે, પરંતુ એવાઓએ પણ પોતાની નજર તો ઉત્સર્ગ સેવન માર્ગના તરફ જ રાખવી જોઈએ

ઉત્સર્ગમાર્ગની જેમ અપવાદમાર્ગને અનુસરવામા પણ

આગમના કેમ, તેને જણાવતું ઉદાહરણ

પ્રશ્ન-૦ : અપવાદમાર્ગમા ઉત્સર્ગમાર્ગથી તદ્દન બિલટા મળી શકે અને તેમ છતાં તે

તીરનું કામ કર્યું, પણ તે ઊલટા પ્રકારે સન્યાસિની વ્યભિ
ચારિણી પૂરવાર થઈ હતી, તેથી એ વિષે તો કાઈ બોલાય
તેમ નહોતું, પણ રાજાએ કહ્યું કે-‘જેન સાધુ દેવા બૂદા હોય
છે, તે હું તને કેખાડી આપીશ ’ એ જ વખતે ગમ્મએ મનમાં
ગાઠ વાળી કે-‘જો તમ મળે તો જેન સાધુની બદમાશ
તરીકેની ખ્યાતિ થાય એવું કાવતરું ગ્યવું ’

રાજાએ પોતાના એક અતિ વિદ્યામયાત્ર માણસને કહી
રાખ્યું કે-‘કોઈ જેન સાધુ આપણા નગરમાં આવે, તો તેની
તથામ રાખજો અને મને ખબર આપજો ’

કેટલાક દિવસો બાદ, કોઈ એક ગીતાયં માધુ વિહાર
કરતા કરતા એ નગરે આવ્યા તે સાધુ એકલા જ હતા જે
ગીતાયં હોય, તે એકલા પણ વિચરી શકે એકલાને મુરકેલી
તો ખરી જ

પેલા માણસને જેન માધુ આવ્યાની ખબર પડી, એટલે
રાજાને તેણે ખબર આપી હવે રાજાએ પડ્યત્ર ગોઠવ્યું

રાજાએ તેને કહ્યું કે-‘નગર બહાર જે કામદેવનું મંદિર
છે, તેમાં પત્રગ, ગાદી, દારૂ, આરીસો, દીવો અને મૌનદર્યના
અમુક અમુક સાધનો મૂકાવી દે આપણા નગરની વેશ્યાને
કહી દે કે-આજની રાત તેણીએ કામદેવના મંદિરમાં રહેવાનું
છે અને એની બધી કળા અજમાવવાની છે. આટલી બ્યવસ્થા
કરીને તારે જેન સાધુની પાસે જવું એ સાધુને ગમે તેમ
મમળાવીને અગર ગમે તેવું નિમિત્ત શોધી કાઢીને પણ,
સન્ધ્યાકાળે એ કામદેવના મંદિરમાં લઈ જવા અને જેવા
તે અહર પેસે કે તરત જ મંદિરનું બારણું બંધ કરી દેવું
અને બહાર તાણુ મારી દેવું તાણુ માયો પછી, મારી પાસે

આવીને મને ખબર આપની અને મારા હુકમ સિવાય કોઈ પણ મયોગોમા તારે એ તાળાને યોદ્ધા નહિ તારે આ બધી વ્યવસ્થા એવી શુભ રીતિએ કરવી, કે જેથી કોઈને પણ આ વાતની જાણ થવા તો પામે જ નહિ, પણ ગમેય આવે નહિ '

રાજા આ પ્રકારે પોતાના હુ ખના નિવાસીને અને પોતાના કોપને મક્કલ કરવાનો ઉપાય ચોજી રહ્યો છે તમારે આ બાબતને ગભીરતાથી વિચારવાની જરૂર છે ' રાજા ખરાબ કરી રહ્યો છે '--એવું તો તમે ઘણી જ મહેલાઈથી માની હોશો અને યોદ્ધા નાખશો, પગ્નુ તમે તમારા મયોગોમા આવા પ્રકારનું કોઈ કૃત્ય, નિર્દોષને દોષિત કરાવવાનું હુકમ કરે છે કે નહિ અથવા એવું તમે કરો એવા છે કે નહિ--એનો વિચાર તમારે કરવાનો છે

રાજાની આજ્ઞા મુજબ જ એના વિશ્વાસુ માણસે મુઘળી વ્યવસ્થા કરી રાજાના અગત શુભતચરો મોટે ભાગે ઘણા કુશળ હોય છે

કામદેવના મન્દિરને તાજી મારીને તે રાજાની પાસે પહોંચ્યો અને કહ્યું કે--આપની સુઘળીય આજ્ઞાનો સર્વ પ્રકારે અમલ કરી દીધો છે એ માલગત, રાજાના આનન્દનો અવધિ રહ્યો નહિ રાજાએ રાણીને કહ્યું કે--' તારો એક જૈન સાધુ નગર બહાર કામદેવના મન્દિરમા રાત રહ્યો છે સવારે આપણે ત્યાં જવાનું છે '

રાણી સમજી ગઈ કે--' દાળમા કાઈક કાજ છે ' પણ તેણીના હૈયામા જૈન માધુ વિષે બારેબાર વિશ્વાસ હતો, એટલે મુંઝાઈ નહિ નહિ મુઝાવા છતાં પણ, એને આખી

રાત થેન પડયુ નહિ

ગજાએ પોતાના મત્રીઓને, સામતોને અને નગજનોને પણ કહેવડાવી દીધું કે-‘ સવારે રાજા નગરની બહારના કામ દેવના મન્દિરમા રાત રહેલા જૈન આધુને જોવાને માટે જવાના છે, માટે મવેએ ત્યાં સાથે આવવું ’

આટલી વ્યવસ્થા કરીને, રાજાએ એ જ રાણીની સાથે આખી રાત્રિ સુખચેનમા પસાર કરી ગણી જેવી ધર્મશીલ હતી, તેવી જ પતિભક્તા પણ હતી ધર્મની વાત સિવાય, પતિને કોઈ પ્રકારે પ્રતિકૂળ થાય-એવું વર્તન એ કદી પણ કરતી નહિ રાજાની ધાર્મિક મિવાયની એકે એક ઇચ્છાઓને તે અનુસરતી હતી રાજાના કદ્દા વિના પણ, રાજાના ઇજિતાકાર માત્રથી તે ગજાના અભિપ્રાયને સમજી જતી અને તેને જ અનુસારે વર્તન કરતી એના હૈયામા પણ રાજા પ્રત્યે ફુલાવ નહોતો, પરંતુ રાજાને મિથ્યા ધર્મની બળમાથી ડોહાવીને, તેને સમ્યગ્ધર્મમા સ્થાપિત કરવાનો લાવ હતો રાણી આવી રીતિએ એક પરમ પતિભક્તાને શોભે એવા વિનયાચ્ચારથી વર્તતી હતી, માટે જ રાજાની પાસે ધર્મની બાબતમા જરાય નમતું નહિ મૂકવા છતાં પણ, રાણી પોતાના સ્થાનનું માન બાળવી શક્તી હતી તેમ જ રાજાના હૈયામા પણ તે પોતાનું સ્થાન સારી રીતિએ જમાવી રાકી હતી એ રાણીને જેમ ધર્મને વળગી રહેતા આવડતું હતું, તેમ સુશીલ પત્ની તરીકે કેમ વર્તવું જોઈએ-એ પણ આવડતું હતું મદ્ધર્મના નામે પણ જો બાઈ પત્નીધર્મને ચૂકે, તો એમા એ ધર્મની પ્રભાવના કરનારી બનવાને બદલે, ધર્મની વિરાધના કરનારી બને છે ધર્મશીલ બાઈ તો, પોતાના સર્વ સ્વજનો ઉપર એવી છાપ પાડનારી

હોવી જોઈએ કે-જેમને એનો ધર્મ ન ગમતો હોય, તેમને પણ એ તો ગમતી જ હોય એના ધર્મની અવગણના કરનાર સ્વજનો પણ, એને માટે તો એમ જ કહે કે-‘વહુ તો વહુ જ છે’ દરેક સ્ત્રીએ પોતાના પત્નીધર્મને આ રીતિએ અદા કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ પત્ની જનવુ નહિ ને સસારને તણ હેવો, એ સાર છે, પણ પત્ની જનવુ જ પડે તો પત્ની જની જાણવું જોઈએ પત્નીને પત્ની જનતા આવડે, એમા એના ધર્મની પ્રથસા થાય અને પત્નીને પત્ની જનતા આવડે નહિ, એમા એના ધર્મની નિન્દા થાય પરંતુ ખરી વાત એ કે જે-જે બાઈઓના હૈયે સમજપૂર્વકની ધર્મશીલતા હોય છે, તે વિવેકિની જ હોય છે અને જે વિવેકી હોય, તે અનુચિત વનનથી આઘા રહેવાની કાળજી રાખ્યા વિના રહે નહિ વિવેકી જ તે કહેવાય, કે જે ઔચિત્યના આદરવાળો પણ અવશ્ય હોય આ રાણી તો પરમ વિવેકવતી હતી, એટલે ધર્મ સિવાયની બાબતમા તે પોતાના પતિ રાજાને સર્વથા અનુકૂળપણે વર્તતી આથી જ, રાણીના હૈયામા બીટકુલ ચેતન નહિ હોવા છતાં પણ, રાજા એ રાત્રિ એ રાણીની સાથે મુખચેતના પસાર કરી શક્યો રાણી એટલી ગભીર હતી કે-ગજને ખબર પણ પડી નહિ કે-રાણીનું મન બેચેન છે

અહીં રાજા-રાણીની રાત્રિ આ રીતિએ પસાર થઈ, ત્યારે કામદેવના મંદિરમા રાત્રિ કેવા પ્રકારે પસાર થઈ, તે આપણે જોઈએ આ ઉદાહરણ જે હેતુથી લેવામા આવ્યું છે, તે હેતુ ત્યાં રહેલો છે

ગજનો માણસ, પેલા ગીતાર્ય સાધુ મહાત્માને કામ દેવના મંદિરમા લઈ જઈને, એકદમ મંદિરનું દ્વાર બંધ કરી

દધને ચાલ્યો ગયો।

‘આ શુ બન્યું ?’—એવા વિચારમાં જ્યાં સાધુ મહાત્મા પાછળ જૂએ છે, ત્યાં તો વેશ્યા તેમની સામે આવીને ઉભી રહી વેશ્યા એક તો રૂપવતી હતી અને તેમાં એણે શણગારને સજીને કામદેવના સામ્રાજ્યના સામર્થ્યને સ્થાપિત કરવાના કોડવાળી બનેલી હતી વેશ્યાએ તો એના નખરા આદર્યો।

સાધુ મહાત્માએ એમર દષ્ટિ ફેરવી લીધી પોતાના સયોગોને પિછાની લીધા વડ્યત્રના લેહને એ પામી ગયા આવા વખતે કેમ વર્તવું, એનો એમણે તત્કાળ નિર્ણય કરી લીધો પછી વેશ્યા ઉપર એમણે એવી વેધક દષ્ટિ નાખી, કે જે દષ્ટિને વેશ્યા ખમી શકી નહિ એ એકદમ પાછી હટી ગઈ એને થયું કે—આ સાધુ હમણા જ મને પોતાની દષ્ટિથી ખાળીને ભરિમભૂત કરી દેશે

સાધુ મહાત્માએ પોતાની તીક્ષ્ણ દષ્ટિને કાયમ રાખીને વેશ્યાને કહ્યું કે—‘તારે જે કરવું હોય તે કરજે, પણ મારાથી ત્રણ હાથ આડી રહીને કરજે જો તૂં મારી પાસે ત્રણ હાથથી વધુ નજાદિઠ આવી, તો તને જ ભારે પડી જશે’

વેશ્યા તો ડઘાઈ જ ગઈ હતી એના બધા મનોરથો કકડબૂસ થઈ ગયા હતા રાજાની આજ્ઞા હતી એટલે તેણીને રાત ત્યાં રહ્યા ‘સિવાય ઉપાય નહોતો તેમ ભાગી છૂટવાનો પણ કોઈ માર્ગ નહોતો, બાકી તો, એ વેશ્યા ત્યાં એક ક્ષણને માટે ય ઉભી રહે નહિ, એવી તે ગભરાઈ ગઈ હતી, આથી તે એક ખુણામાં લપાઈ ગઈ

વિચાર કરે કે—એ સાધુ મહાત્માએ વેશ્યાને કેવી દષ્ટિથી જોઈ હશે ? અવસરે પ્રહાર્યર્થનું ‘રક્ષણ આમ થાય

સાધુ મહાત્માનો પોતાની આખ ઉપર ફેટલો ગજબનો કાળૂ ? એ કાળૂ એમ ને એમ આંચો હશે ? વિષયો પ્રત્યે એમલો ફેટલો રોષ કેળવ્યો હશે ? બહાર એ પોતાની આખને ફેટલી બધી કાળૂમા સખીને ફરતા હશે ? મન ઉપર કાળૂ બંધ્યો રહે, એ માટે આંખ ઉપર કાળૂ જડતી છે જેની આખ કાળૂ બહાર બંધ, તેના મનને બગડતા વાર લાગે નહિ

વેશ્યા તો એક જૂણામા લપાઈ ગઈ પડી સાધુ મહાત્માએ ત્યા જે દીપક હતો, તેનો ઉપયોગ કર્યો આ અપવાદમાગનું આલબન છે અગ્નિના સ્પર્શ માત્રનો પણ મનથી, વચનથી અને કાયાથી, કરવા કેપે પણ ત્યાગ કરી ચૂકેલા, કરાવવા કેપે પણ ત્યાગ કરી ચૂકેલા અને કરના-કરાવનાને આરા માનવા કેપે પણ ત્યાગ કરી ચૂકેલા-અગ્નિના સ્પર્શના પણ ત્યાગની આવી લીધણ પ્રતિશાવાળા એ સાધુ મહાત્માએ દીપકને બંદીને, પોને ધાવણ કરેલા વગ્ગોને એક પડી એક એમ સગાવવા માગ્યા

અગ્નિને સ્પર્શો અને નગાવે છે શા ને ? સયમના ઉપકરણોને ! સાધુથી અગ્નિને સ્પર્શોય ? સામાન્ય રીતિએ એમ જ કહેવાય કે-‘સાધુથી અગ્નિને સ્પર્શોય જ નહિ’ અને એ સાધુ મહાત્મા અગ્નિને સ્પર્શોને પણ સગાવી મૂકે છે શાને ? સયમના ઉપકરણોને ! સયમના ઉપકરણોના સન્માન કરાય કે સયમના ઉપકરણોને સગાવી મૂકાય ? મયમીની વાત તો ફર રહી, પણ જે સયમી નથી, તેણે મ સયમના ઉપકરણોનું સન્માન જ કરવું જોઈએ સામાન્ય સુયોગોમા મયમના ઉપકરણોનું અબહુમાન પણ હાનિ કરે છે, તો મયમના ઉપકરણોને સગાવી મૂકવાની વાતમા તો કહેવાનું જ શું

હોઈ શકે ?

તમને અપવાદમાર્ગનો ખ્યાલ આપવાને માટે આ વાત થાય છે અપવાદમાર્ગે ચાલવા છતાં, ઉત્સૂત્રમાર્ગથી તદ્દન ઊલટા પ્રકારની ક્રિયા કરવા છતાં પણ, આરાધના જ થાય અને વિરાધના ન થાય, એ કથનને સમજાવવાને માટે આ વાત છે અપવાદને અસ્થાને અગર તો ખોટી રીતિએ સેવે, તેની આ વાત નથી અપવાદના સ્થાને જ અપવાદને સુયોગ્ય રીતિએ સેવે, તેની આ વાત છે

પેલા માધુ મહાત્માએ તો એક માત્ર લગોટી લગાવી દીધી અને બાવાઓના દડ જેવો દડ બનાવી લીધો એ સિવાયના સઘળા ય મયમના ઉપકરણોને સળગાવી મૂક્યા એને સળગાવી મૂકીને, એની જે રાખ પડી, તે રાખને પાઠી પોતાના આખા ય શરીરે ચોખ્યા કરી

આવા પ્રસંગને વર્ણવવાનું કે વાચવાનું જો ઉત્સર્ગમાર્ગની સાથે અપવાદમાર્ગને નહિ બાણુનારાના હાથમા આવી જાય, તો એ કરે શુ ? મહા આગધક એવા એ માધુ મહાત્માને, એ તો મહા વિરાધક જ માને અને કહે ને ? કેવળ વ્યવહાર નયને વળગનારા અને નિશ્ચય નયને નહિ બાણુનારા, નહિ માનનારા ક્રિયાજટો આવા પ્રસંગે થાપ જ ખાઈ જાય એટલે વ્યાખ્યાનનો અધિકાર ઉત્સર્ગમાર્ગ તથા અપવાદમાર્ગ—ઉભય માર્ગોના બાણુકાર ગીતાયોને અપાયો છે, તે યોગ્ય છે ને ?

વ્યવહારમા તો તમને આવી વાતો ઝટ સમજાય છે. તમને શકટાલ મત્રીના પ્રસંગની તો ખબર હશે ત્રીયક, એ શકટાલ મત્રીનો પિતૃભક્ત પુત્ર હતો અને એ જ ત્રીયકે ભર સલામા, રાજાની હાજરીમા, એના પિતાનું માધુ ધરથી બૂદ

કરી નાખ્યું હતું કેમ ? પિતાની એવી જ આજ્ઞા હતી એમા જ, પિતાની આજ્ઞાનું રક્ષણ હતું એમા જ, કુટુંબની સલામતી હતી શ્રીયક જે એમ કરે નહિ, તો આખા કુટુંબને માથે સંપંનાશ ઉતરે તેવો હતો અને એના પિતાની ભારે અફબોઈ થાય તેવું હતું વાત જોટી હતી, રાજની ગેરસમજ જ હતી, પણ પરિણામ તો એવું જ આવે એમ હતું, માટે પિતાએ ઘણું સમજાવીને શ્રીયકને આજ્ઞા કરી હતી અને શ્રીયકે ભગ્નભામા તેના પિતાના ધડને ને માથાને પોતાની તલવારના ઝાટકાથી બંદા કરી નાખ્યા હતા આવું ઘોર કર્મ કરનારને પિતૃભક્ત કહેવાય ? તમે 'હા' જ કહેવાના

આવી જ રીતિએ, યથાયોગ્ય સ્થાને અને યથાયોગ્ય રીતિએ અપવાદમાર્ગનું આલમ્બન ગ્રહણ કરનારને પણ આરાધક જ કહેવાય એવા પ્રસંગોમા માત્ર બાહ્ય ક્રિયાને ન જોવાય, પરંતુ બાહ્ય ક્રિયાના વિપરીતપણાની ઉપેક્ષા કરીને, આંતરિક પરિણામે તરફ લક્ષ્ય અપાય આપણે ત્યાં જે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ ને ભાવને જોવાનું વિધાન છે, તેને આવી રીતિએ અનુસરવાનું છે મોક્ષમાર્ગની આરાધનાને અને પ્રભાવનાને બાધ ન પહોંચે, વિપરીત મયોગોની વચ્ચે પણ મોક્ષમાર્ગની આરાધનાને અને પ્રભાવનાને ચાલુ રાખી શકાય, એ માટે જ, અપવાદ માર્ગનું પણ ઉત્સર્ગમાર્ગની જેમ વિધાન કરવામા આવ્યું છે

પેલા સાધુ મહાત્મા ય આખી રાત બગતી રહ્યા અને વેશ્યા પણ આખી રાત બગતી રહી સાધુ મહાત્માએ વેશ્યાની સામે ફરીથી જોયું પણ નહિ અને વેશ્યા તો મુખ્યત્વે સાધુ મહાત્માને જ જોતી રહી, કારણ કે-સાધુ મહાત્માના હૈયામા કશો જ ડર હતો નહિ, પણ વેશ્યાના હૈયામા ડર જરૂર હતો

એમ રાત્રિ પચ્ચાર ઘડી ગઈ અને સવાર ઘડી રાજ રાણીને લઈને પ્રધાનો, સામંતો અને નગજનોની સાથે કામદેવના મંદિરની પાસે આવ્યો. સૌને તેણે કહ્યું કે- 'જૈન સાધુ દેવા બદમાશ હોય છે, તે બૂચો '

આમ કહીને, તેણે કામદેવના મંદિરનું દ્વાર ખોડાવ્યું જેવું દ્વાર ખૂલ્યું તે તબ્દ વ 'ઝહીલેક' કરતો બાવો બહાર આવ્યો. સૌએ જોયું કે-આ જૈન સાધુ નથી, પણ બાવો છે.

રાત્ર તો દિશ્મુદ બની ગયો. એણે અહર તપાસ કરાવી તો વેશ્યા સિવાય બેઈ ત્યાં હતું નહિ. રાણીએ કહ્યું કે- 'મહારાજ ! આપ કહેતા હતા ને કે જૈન સાધુ છે ? જૈન સાધુ, તમે ધારો છો એવા હોય જ નહિ '

રાત્ર કાંઈ બોલ્યો નહિ. ગજબવને આવીને રાજાએ પેલા શુભતચરને બોલાવ્યો. તેને પૂછીને ખાતરી કરી કે-જૈન સાધુને લઈ જવામાં તો કોઈ ભૂલ થવા પામી હતી જ નહિ. પછી રાજાએ વેશ્યાને બોલાવીને રાત્રિનો વૃત્તાન્ત પૂછી જોયો. વેશ્યાએ જે બન્યું હતું તે જ યથાર્થપણે કહ્યું અને એથી રાજાના હૈયામાં, રાજાની સારી ભવિતવ્યતાના યોગે, પત્ની તાપનો ભાવ જન્મ્યો. એમાથી, તે ગળત તેની રાણીના પ્રયત્નથી મિથ્યા ધર્મનો ત્યાગી અને સદ્ધર્મનો રાગી બન્યો.

હવે તમે એ બાબતનો વિચાર કરો કે-એ સાધુ મહાત્માએ ગતના અગ્નિને સ્પર્શવામાં અને સયમોપકલ્પોને સગળાવી મૂકવામાં તેમ જ સાધુને બદલે બાવા તરીકે ભલે થવામાં, ધર્મને મૂક્યો ગણાય કે ધર્મને રાખ્યો ગણાય ? એમણે માર્ગની વિરાધના નથી કરી, પણ માર્ગની આરાધના કરી છે એવી આરાધના કરી છે કે-એ માર્ગમાં રહ્યા અને

પોતાની બદનામીના લોગે માર્ગની થનારી બદનામીને
બરબાદ કરી નાખી

અપવાદમાર્ગની ક્રિયા પ્રત્યે અવગમો હોય

ઉત્સર્ગમાર્ગ આરાધનાને માટે છે અને અપવાદમાર્ગ
આરાધનાની રક્ષાને માટે છે રત્નત્રયીને આરાધનારને, રત્ન
ત્રીની આરાધનાની અભિલાષાવાળાને, ક્રિયા તરીકે ક્રિયા તો
ઉત્સર્ગમાર્ગની જ ગમે એની રૂચિ ઉત્સર્ગમાર્ગની ક્રિયામા
હોય, જ્યારે અપવાદમાર્ગની ક્રિયામા તો એની અરૂચિ હોય
અપવાદમાર્ગની ક્રિયાથી ક્યારે છટાચ-એવું હિલ થયા કરે
અને ઉત્સર્ગમાર્ગની ક્રિયા ક્યારે થાય-એવું હિલ થયા કરે.
ઉત્સર્ગમાર્ગની ક્રિયા હિંસાદિકથી રહિત હોય અને અપ
વાદમાર્ગની ક્રિયા હિંસાદિકથી સહિત હોય, તેમ છતાં પણ
ઉત્સર્ગમાર્ગની ક્રિયા કરનારના હૈયામા જેવો અહિંસાનો શ્રદ્ધા
છામ હોય, તેવો જ અહિંસાનો પરિણામ અપવાદમાર્ગની ક્રિયા
કરનારના હૈયામા પણ હોય કહાય અપવાદમાર્ગની ક્રિયા કરનાર
અહિંસાનો પરિણામ વધારે ભેરહાર બને, એમ થતું જોઈ
કારણ કે-લક્ષ્ય અહિંસા તરફ છે અને આશિષ દિવ્યદર્શન
પણ જે ક્રિયા કરવી પડે છે, તેના પ્રત્યે અવગમો છે. અવગમ
હોવાના કારણે, અપવાદમાર્ગને આચરનારા, અવગમો અને
અચાર્ય પ્રકારે અપવાદમાર્ગને આચરનાર, અવગમો, અવગમો
આચરનારાની જેમ જ ભગવાનની આજ્ઞા અવગમો છે, અવગમો
ભગવાનની આજ્ઞાના વિરોધક નથી

અપવાદો

માટે છે

સર્વસામાન્ય

નહિ અને પરિણામમા પડતો. પણ આવવા કે નહિ ગમે તેવી સ્થિતિમા પરિણામને નહિ પડતાવા દેવાને શક્તિમાન, અપવાદનો આશ્રય ન લે, તો તેમા તેની પ્રશસા થાય, બ્યારે ખમી શકવાને અશક્ત અને એથી પરિણામોને ટકાવી શકવાની શક્તિ વગરનો, જે ઉત્સર્ગમાર્ગને જ વગગી રહે તો દુધ્યાનમા મરે તથા માર્ગને ચૂકે એવો, જે અપવાદનો યથાયોગ્ય રીતિએ આશ્રય લઈને પણ પોતાના આગ્રિના-રત્નત્રયીની આગધનાના પરિણામોને ટકાવી લે અને પુન ઉત્સર્ગમાર્ગે આવી જાય, તો તેમા તેની પ્રશસા થાય એટલા માટે તો, અપવાદને આશ્રય વિના જ ઉત્સર્ગમાર્ગમા મુરિધર રહેવાને સમર્થ એવા આત્માઓ પણ, પાસે રહીને બીજા તેવા અસમર્થ આત્માઓને અપવાદ મેવડાવે અને તેની એ પ્રકારે રક્ષા કરી લે તેઓ, અપવાદમાર્ગનો યથાયોગ્ય રીતિએ અને યથાયોગ્ય સ્થાને આશ્રય લેનારાઓને નિન્દે નહિ, પરંતુ ‘આ રીતિએ પણ તેઓ માર્ગસ્થ બન્યા ગહેવાની કેવી કાળજીવાળા છે?’-એમ વિચારે અપવાદમાર્ગને સેવનાર, ઉત્સર્ગમાર્ગના સેવનમા સત્ત્વ બતાવનારાઓની પ્રશસા કરે આ બેનો મેળ આવો હોય અપવાદમાર્ગના અભાવે તો, ઉત્સર્ગમાર્ગને આચરનારાઓનો પણ અભાવ થઈ જવા પામે. આથી, શ્રી જૈન શાસન, આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર ઉત્સર્ગ માર્ગના વાદનો અને અપવાદમાર્ગના વાદનો ઘોષ કર્યો કરે છે.

યશ રૂપ પાઠ

આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની જ્યકુંજરની સાથે સરખા મણી કરી રહેલા ટીકાકાર મહર્ષિ, વીસમા વિશેષણ રૂપે ફર માવે છે કે—

‘યશપટ્ટપટ્ટપટ્ટપ્રતિરવાપૂર્ણવિષ્ણુચક્રવાલસ્ય।’

એટલે કે—જ્યકુંજરની આગળ જેમ ઢોલનો ધ્વનિ થતો હોય છે અને એનો પડથો ચોમેર-ચોમેર નહિ પણ સઘળીય દિશાઓમા પ્રસરતો હોય છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનો યશ રૂપી પટલ એવો પડુ છે કે—એમાથી જે પ્રતિરવ ઉત્પન્ન થાય છે, તે પ્રતિરવ હિંદુચક્રવાલને પૂર નારો બને છે જ્યકુંજરનો જ્યારે જય સાધવાને માટે ઉપયોગ કરવાનો હોય છે, ત્યારે તો ખામ કરીને તેની આગળ ઢોલ વગાડવામા આવે છે એ ઢોલનો ધ્વનિ જ્યકુંજરને ઉત્તેજિત બનાવે છે અને જ્યકુંજર ઉત્તેજિત બનીને એવું કાર્ય કરે છે, કે જેથી એનો યથોવાદ દુશ્મનોમા પણ ગવાય છે આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના યશ માટે તો, આપણે પહેલા વાત કરી ગયા છીએ આ સૂત્રનું નામ તો ‘વિમાહપન્નત્તિ’ છે, પરન્તુ આના પૂજ્યત્વનો પ્રકર્ષ એવો છે કે—એને લઈને આ સૂત્ર મુખ્યત્વે શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર તરીકે ઓળખાય

છે આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રના આરાધકની ત્રણ ભવમા મુક્તિ થાય છે—એમ જે કહેવાય છે, તે પણ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની એક પ્રકારની યથાસ્પીતા જ છે, એમ કહેવું જોઈએ

૨૩—અંકુશ તરીકે સ્યાદ્વાદ :

સ્યાદ્વાદ રૂપ અંકુશ

એકવીસમા વિશેષણ તરીકે ટીકાકાર મહર્ષિ દ્વરમાવે છે કે—

“સ્યાદ્વાદવિગ્યાદ્કુશવશીકૃતસ્યા।”

એટલે કે—જ્યકુંજર જેમ મોટા અંકુશથી વશ કરા-
એલો હોય છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ, સ્યાદ્વાદ
રૂપ જે વિગ્યાદ અંકુશ, તેનાથી વશીકૃત કરાએલ છે

સ્યાદ્વાદનો પ્રતાપ

સ્યાદ્વાદ એટલે શું ? જે તમને દૂકમા અને સ્થૂલ રીતિએ
સ્યાદ્વાદને સમજાવવો હોય, તો એમ કહી શકાય કે—કોઈ
પણ નાના કે મોટા, નિરૂપણના વાક્યમાથી ‘જ’કારને
કાઢવો અને તેને સ્થાને ‘પણ’ને સ્થાપવો, તેનું નામ
સ્યાદ્વાદ છે સ્યાદ્ અસ્તિ અને સ્યાન્ નાસ્તિ વિગેરે પદ-
તિએ તમે સ્યાદ્વાદને નહિ સમજી શકો, કેમ કે—તમે તેવા
ભણેલા નથી ઉપકારી મહાપુરુષોએ સ્યાત્ પદ, એ નિરૂપણ
માત્રમા કેટલું બધું આવશ્યક છે અને સ્યાત્ પદને પ્રત્યક્ષપણે કે

પરોક્ષપણે પણ સંગૃહીત કયો વિનાના નિરૂપણુમા કેવી એક દેશીયતા આવી જાય છે તેમ જ સ્વાત્ પદને બદલે પદ પદને વજગી પઠવાથી કેવા અસત્યવાદી અને અનર્થકારી બની જવાય છે, એના સબધમા ઘણું વિવેચન કરેલું છે સ્વાદ્વાદના પ્રતાપે જ, શ્રી જૈન શાસન પોતાના જ્ઞાનવાદને અને ચરણવાદને, દ્રવ્યવાદને અને પર્યાયવાદને, નિશ્ચયવાદને અને અવહારવાદને એકાન્તે સત્યવાદ તરીકે બહોર કરી શકે છે, અને સ્વાદ્વાદના પ્રતાપે જ શ્રી જૈન શાસન અન્ય મર્વ દર્શન વાદોને યથાર્થ રીતિએ મિથ્યા વાદો તરીકે બહોર કરી શકે છે આ રીતિએ પોતાને સત્યવાદી કહેવામા પોતાના પ્રત્યેનો રાગ કામ કરતો નથી, તેમ અન્ય સર્વેને મિથ્યાવાદી કહેવામા તેમના પ્રત્યેનો દ્વેષ કામ કરતો નથી, પરંતુ રાગ અને દ્વેષથી પર બનીને, કેવળ વ્યાજબીપણા અને ગેરબ્યાજબીપણાને લક્ષ્યમા રાખીને જ, શ્રી જૈન શાસન પોતાને સત્યવાદી કહે છે અને અન્ય સર્વ દર્શનવાદોને મિથ્યાવાદી કહે છે આ વાત તમને દૂઠમા સમજાવી શકાય, એ માટે કહ્યું કે-વાક્યમાથી ‘જ’કારને કાઢવો અને તેની જગ્યાએ ‘પણ’ને સ્થાપવો, તેનું નામ સ્વાદ્વાદ છે આ સ્વાદ્વાદમા અમાધ શક્તિ રહેલી છે

સ્વાદ્વાદની મમજ

એક બહુ જ સામાન્ય ઉદાહરણ લો કેડ કહે કે- ‘આ માગ બાપ જ છે’ બાપને ઉદેશીને કહેનારે આ વાત કહી હોય, તો પણ આ વાત જેમ સાચી છે, તેમ ખોટી પણ છે, જો આ વાત સાપેક્ષપણે કહી હોય, તો સાચી છે અને

જેન શાસનમા એવો કોઈ રસ હોઈ કે સભરી શકે નહિ
અંકુશની ઉપમા યોગ્ય જ છે

આદ્રાદને જે અંકુશની ઉપમા આપવામા આવી છે, તે યોગ્ય જ છે વચન ઉપર સ્યાદ્રાદનો અંકુશ આવશ્યક છે જે વચન ઉપર આદ્રાદનો અંકુશ છે, તે જ વચન વસ્તુત સાચુ વચન છે આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમા જેમ જ્ઞાનનયથી વર્ણન છે, તેમ અરણ્યનયથી પણ વર્ણન છે; જેમ દ્રવ્યાન્તિક નયથી વર્ણન છે, તેમ પર્યાયાન્તિકનયથી પણ વર્ણન છે, અને જેમ નિશ્ચયનયથી વર્ણન છે, તેમ વ્યવહાગનયથી પણ વર્ણન છે એ દરેક વર્ણનો માયા એટલા જ માટે છે કે-એ બધા જ ઉપર સ્યાદ્રાદ રૂપ અંકુશ છે આપણે તો, એ નયોની વાતને પરસ્પરની અપેક્ષાએ જ વિચારી છે પરસ્પર દેવી અપેક્ષા રહેલી છે, તેનું તેના તેના પ્રસંગે સ્પષ્ટીકરણ કરવામા આવ્યું છે એ સ્પષ્ટીકરણ સ્યાદ્રાદ રૂપ અંકુશને જ આભારી છે જેન શાસ્ત્રોનુ એકે એક વાક્ય સ્યાદ્રાદ રૂપી અંકુશથી સુક્ષ્મ છે અને એથી શ્રી જેન શાસ્ત્રોના એક પણ વાક્યને મિથ્યાત્વી તરીકે તે જ વર્ણવી શકે, કે જેની ખુદ્ધિ મિથ્યાત્વથી ભ્રમિત થવા પામી હોય પ્રત્યક્ષપણે સ્વાત્ પદ હોય અગર ન પણ હોય, તો પણ આદ્રાદીનુ વચન સ્વાત્ પદથી લાઘિત જ છે-એમ સમજવું જોઈએ એ વાત સાચી છે કે-મિથ્યાદષ્ટિ છૂવ આ સ્વરૂપે સમ્યક એવા શ્રુતના કથનને પણ, મિથ્યા શ્રુત રૂપે ગ્રહણ કરનારો બને, પણ એટલા માત્રથી જ આ શ્રુતને મિથ્યાત્વી કહી શકાય નહિ, કારણ કે-મિથ્યાદષ્ટિ છૂવ સમ્યક્ શ્રુતને મિથ્યા રૂપે ગ્રહણ કરે, એમા દોષ સમ્યક્

શ્રુતના કહેનારનો નથી, પણ તેને મિથ્યા રૂપે ગ્રહણ કરનારના મિથ્યાત્વનો દોષ છે એટલા માટે તો, આગળના વિશેષણમા એ વાત પણ આવવાની છે કે-આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર મિથ્યાત્વાદિ રિપુઓના હલનને માટે નિયુક્ત કરાએલું છે જો આ સૂત્ર જ મિથ્યાત્વી વાક્યોથી ભરેલું હોય, તો એ મિથ્યાત્વનું હલન કરે કે મિથ્યાત્વને વધારી મૂકે ? તાત્પર્યથી એ છે કે-સ્વાદ્વાદ રૂપ અકુશ વિનાના વાક્યો મિથ્યાત્વી છે, પણ સ્વાદ્વાદ રૂપ અકુશવાળા વાક્યો મિથ્યાત્વી નથી

નિત્યાનિત્યત્વ

આ વિશેષણ એમ પણ સૂચવે છે કે-સ્વાદ્વાદની દૃષ્ટિને લક્ષ્યમા રાખીને જ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રને ભણવું, ભણાવવું, વાચવું, વ્યાખ્યાવું, સાંભળવું ને સંભળાવવું અનેકાન્ત દૃષ્ટિથી જ વસ્તુનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય છે આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રને પણ જો એકાન્ત દૃષ્ટિથી જ વાચવામા આવે, તો સદુપયોગથી સિદ્ધિગતિને પમાડે એવું પણ આ સૂત્ર, હરૂપયોગથી હુર્ગતિમા ઘસડી ભાય આથી જ, શાસ્ત્રકારો કહે છે કે-શ્રી દ્વાદશાગીની આરાધના કરીને અનન્તા તથા અને વિરાધના કરીને અનન્તા મર્્યા જો સ્વાદ્વાદ આવડતો હોય, સ્વાદ્વાદના અકુશનો ખ્યાલ રહે, તો તો આ શ્રી ભગવતીજી રૂપી હસ્તિ મુક્તિમા વસતિ કરી આપે છે આત્માના નિત્યત્વ ધર્મનું જ્યારે વર્ણન ચાલે, ત્યારે તેને અનુકૂળ વાતો આવે અને આત્માના અનિત્યત્વ ધર્મનું જ્યારે વર્ણન ચાલે, ત્યારે તેને અનુકૂળ વાતો આવે એ બન્ને પ્રકારની વાતોને સ્વાદ્વાદથી જ સંગત કરી શકાય. અન કરાવી શકાય આત્મા દ્રવ્ય સ્વરૂપે

છે અને પર્યાયસ્વરૂપે અનિત્ય પણ છે, એટલે કથયિત્ નિત્ય, કથયિત્ અનિત્ય, એમ સમજવું જોઈએ બીજા દર્શનોમા આ વસ્તુઓની મોટી ખામી છે નિત્ય કહે એટલે ‘સર્વથા નિત્ય જ છે અને કોઈ પણ પ્રકારે અનિત્ય છે જ નહિ’—એમ કહે અને અનિત્ય કહે એટલે ‘સર્વથા અનિત્ય જ છે અને કોઈ પણ પ્રકારે નિત્ય નથી જ’—એમ કહે, એવી સ્થિતિ ઇતર સર્વ દર્શનોની છે આપણે કહીએ કે—આત્મા સર્વ કાળે કાયમનો કાયમ રહે છે, માટે નિત્ય પણ ખરો અને આત્મા શરીરાદિની લે-મૂક કયાં કરે છે એ અપેક્ષાએ આત્મા અનિત્ય પણ ખરો પર્યાયી કાયમનો કાયમ રહે છે, માટે નિત્યત્વ કહેવાય અને પર્યાયીના પર્યાયો બદલાયા કરે છે, માટે અનિત્યત્વ કહેવાય સ્થાદ્રાહને અવલખીને જ આ વાત કહી શકાય નિત્ય કહીએ ત્યારે ય સાચા અને અનિત્ય કહીએ ત્યારે ય સાચા, સ્થાદ્રાહથી જ હગય

૨૪—હૈતુઓ ૩૫ી શાસ્ત્રો

હૈતુઓ ૩૫ શાસ્ત્રોથી સહિત

હવે બાવીસમું વિશેષણ બાવીસમા વિશેષણ તરીકે ત્રીકાકાર મહર્ષિ ક્રમભાવે છે કે—

“ વિવિધદેતુદેતિસમૂહસમયિતસ્ય । ”

એટલે કે-જ્યકુજર હાથી જેમ વિવિધ હેતુવાળા શસ્ત્ર સમૂહથી સમન્વિત હોય છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ વિવિધ હેતુઓ રૂપ જે શસ્ત્રો, તેના સમૂહથી સમન્વિત છે

હાથીને જ્યારે યુદ્ધમાં મોકલવાને માટે અથવા તે હાલો કે યુદ્ધમાં લઈ જવાને માટે તૈયાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેના ઉપરની અબાડીમાં અને તેના ઉપર નખાતા અખતગ્ના ભાગમાં શસ્ત્રો મૂકવામાં આવે છે એ શસ્ત્રો વિવિધ હેતુઓવાળા હોય છે પોતાનું રક્ષણ કરવાના હેતુથી રખા એવા શસ્ત્રો જુદા હોય છે અને દુશ્મનને મારવાના હેતુથી રખાએવા શસ્ત્રો જુદા હોય છે દુશ્મનને માગવાના શસ્ત્રોમાં પણ, એવા પણ શસ્ત્રો હોય છે કે જે શસ્ત્રોને ફેંકીને દુશ્મનને મરાય અને એવા પણ શસ્ત્રો હોય છે કે જે શસ્ત્રોને પોતાના હાથમાં રાખીને જ દુશ્મનને મરાય વધુક શસ્ત્રોમાં પણ એવા જે પ્રકારના શસ્ત્રો હોય છે દુશ્મનના આવી ગહેલા શસ્ત્રને અધવચ્ચે જ અટકાવી દે તેવા શસ્ત્રો પણ હોય છે અને માત્ર પોતાની ધાતે જ ગંभीર રક્ષામાં ઉપયોગી બનાવી શકાય તેવા શસ્ત્રો પણ હોય છે આમ જ્યકુજર વિવિધ હેતુઓ વાળા જે શસ્ત્રો, તેના સમૂહથી સમન્વિત હોય છે એ જ રીતિએ, આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર પણ વિવિધ હેતુઓ રૂપ જે શસ્ત્રો, તેના સમૂહથી સમન્વિત છે આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાં, એકની એક વાતનું પણ, અનેકવિધ અનેક હેતુઓથી ખડન અગર મમથન કરવામાં આવેલું છે

હેતુઓને ગત્રોની ઉપમા વ્યાજગી છે ..

ટીકાકાર મહર્ષિએ હેતુઓને

ગણાવ્યા

છે, તેનું કારણ શું ? શરૂનું કાર્ય શું ? શરૂનું કાર્ય મારણ અને વારણ કરવાનું છે. શરૂનું કાર્ય ધા મારવાનું છે અને આવતા ધાને વાગવાનું, અટકાવવાનું, નિષ્ફળ બનાવવાનું છે. હેતુઓ પણ એવી જ રીતિએ કાર્યસાધક બને છે શાસ્ત્ર એક વાત કહી વાદી એ વાતમા આપત્તિ લાવીને મૂકે એ વખતે શાસ્ત્ર બે પ્રકારના હેતુઓ આપે એક તો વાદીની વાતને નિષ્ફળ, નિર્બલ બનાવી દેનાર હેતુઓ આપે અને બીજા પોતે જે વાત કહી છે તે બ્યાજખી જ છે-એવું માખીત કરનારા હેતુઓ આપે વાદમાં માત્ર પોતાની વાતને જ બ્યાજખી ઠગવ્યા કરવાથી કામ આવે નહિ સામાની વાતને ગેબ્યાજખી પણ ઠરાવવી પડે માત્ર પોતાની વાતને ગાયા કરે, એમા વાદીને નિરૂપર કયો કહેવાય નહિ વાદીની વાતને ખોટી ઠરાવવાપૂર્વક પોતાની વાતને સાચી ઠગવાય, તો તે બ્યાજખી ગણાય વાદનો પ્રસંગ તો, આ રીતિએ હેતુઓ માગે જ, પણ તત્ત્વસ્વરૂપનું પ્રતિષાદન, માર્ગનું નિરૂપણ પણ હેતુઓ માગે અમુક અમુક હેતુઓથી, આ આમ છે-એમ કહેવું પડે અને જે આમ માનવામા ન આવે તો શુ તુક શાન થાય, એ પણ હેતુઓ આપીને સમજાવવું પડે ખડન કરવામા પણ હેતુઓ જોઈએ અને મડન કરવામા પણ હેતુઓ જોઈએ સાચી વાતને સાચી તરીકે અને ખોટી વાતને ખોટી તરીકે સાખીત કરવાનું કોઈ સાધન હોય, તો તે હેતુઓ છે, માટે એને શસ્ત્રોની જે ઉપમા અપાઈ છે, તે બ્યાજખી કહે છે. સાચી વાતને ખોટી તરીકે સાખીત કરવાને અને ખોટી વાતને સાચી તરીકે સાખીત કરવાને મથનારાઓ પણ, હેતુઓ રૂપ શસ્ત્રોનો ઉપયોગ કરે છે શસ્ત્ર તો એવી

ચીજ છે કે-વાપરતા આવડે તો શસ્ત્રવાળો પોતાનું રક્ષણ કરી શકે અને દુરમનને મારી શકે, જ્યારે વાપરતા ન આવડે તો એ જ શસ્ત્રથી પોતે મરેને દુરમન કાવે શસ્ત્રનો દુરુપયોગ પણ થાય અને સદુપયોગ પણ થાય, તેમ હેતુઓ આપવાની આવડત તારેય ખરી અને મારેય ખરી શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમા જે હેતુઓ આપવામા આવ્યા છે, તે સત્ય તત્ત્વસ્વરૂપને, સાચા માર્ગને બતાવવાને માટે આપવામા આવ્યા છે

હેતુઓ આપીને જીમ્મો ચઢીયાતો ઉપકાર સાધી શકાય

આ ઉપરથી એ વાત પણ ધ્યાનમા રાખવાની છે કે-માણસે પોતાની વાત, પોતાની વાત એટલે ભગવાને કહેલી પણ પોતાના મુખે કહેવાતી વાત, જ્યાં સુધી ખની શકે ત્યાં સુધી, હેતુઓ આપવા પૂર્વક કહેવી જોઈએ જેમ કે- 'સસાર અસાર છે' -જેમ કહીને, માત્ર એટલું જ કહેવાય કે-ભગવાને સસારને અસાર કહ્યો છે, માટે સસાર અસાર છે, તો એ કહેવું સાચુ છે, છતાં પણ એમ કરવું એ ધર્મોપદેશકને માટે યોગ્ય નથી ધર્મોપદેશકે આ સસારના સ્વરૂપને એવી રીતિએ વર્ણવવું જોઈએ, કે જેથી શ્રોતાઓને લાગે કે-ખરેખર સસાર અસાર છે એમ હેતુઓ આપીને 'સસાર અસાર છે' એવું સમજાવવામા આવે, તો એથી સાલજનારના હૈયામા ભગવાન પ્રત્યે બહુમાન પેદા થાય છે અથવા તો ભગવાન પ્રત્યેનું બહુમાન વધવા પામે ॥ સાલજનારને એમ થાય કે- 'ભગવાને જે કહ્યું છે તે સાચુ જ કહ્યું છે' આ બાતિનો વિશ્વાસ જન્મે, એટલે

૨૫—શત્રુસૈન્યના નાશ માટે નિયુક્ત

શત્રુસૈન્યના નાશને માટે નિયુક્ત

જ્યકુલ્લરની સાથે સરખામણી કરીને, શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની વિગતોનો તથા વિશેષતાઓનો, પોતાની શાસ્ત્રપ્રસ્તાવનામાં ખ્યાલ આપી રહેલા ટીકાકાર મહર્ષિ આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજ, તેવીસમા વિશેષણ તરીકે ફરમાવે છે કે—

“મિધ્યાત્વાઽહાનાઽવિરમણલક્ષણરિપુબલદલનાય શ્રીમન્મહાવીરમહારાજેન નિયુક્તસ્ય ।”

એટલે કે—મહારાજાએ જેમ જ્યકુલ્લરને શત્રુસૈન્યનો નાશ કરવાને માટે નિયુક્ત કરે છે, તેમ આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રને પણ, આત્માના શત્રુસૈન્યનો નાશ કરવાને માટે, શ્રીમાન મહાવીર મહારાજાએ નિયુક્ત કરેલું છે આત્માનું શત્રુસૈન્ય કયું ? એનો ખૂલાસો કરતા કહ્યું છે કે—મિધ્યાત્વ—સ્વરૂપ, અજ્ઞાન—સ્વરૂપ અને અવિરમણ—સ્વરૂપ એ ત્રણ, આત્માના શત્રુ તરીકેનું કામ કરનારા છે, માટે એ ત્રણના નાશને માટે ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માએ, આ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રને નિયુક્ત કરેલું છે.

ભગવાનને નિયુક્ત કરનાર કેમ કહ્યા ?

આપણે બાણીએ છીએ કે—ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવો

અર્થથી જ દેશના દેનાગ હોય છે સૂત્રની યોજના ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવો કરતા જ નથી સૂત્રની સુચલી તો, ગણધર ભગવાનો જ કરે છે ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવો, ગણધરદેવોની સ્થાપના કયા બાદ, તેમને ત્રિપદી માત્રનું દાન કરે છે અને એ ત્રિપદી ભગવાનના શ્રીમુખે ગણધર કરવા માત્રથી, ગણધર ભગવાનના આત્માઓ, પોતપોતાના મતિજ્ઞાનાવસ્થાથી અને શુભજ્ઞાનાવસ્થાથી હંમના એવા ઉત્કૃષ્ટ કોટિના ક્ષયોપશમભાવને પામે છે, કે જેને લઈને તેઓ ગણધર-નામકર્મના ઉદયને વેદતા થકા, અન્તર્મુદ્દર્ત માનમા જ દ્વાદશાગીની રચના કરી શકે છે ગણધરભગવાનો દ્વાદશાગીની ગ્યના કરી દે છે, તે પડીથી જ ભગવાન તેમને તીર્થની અનુજા આપે છે અનુજા વિના, દ્વાદશાગી બીજને આપી શકાય નહિ ગુરૂની અનુજાને મેળવ્યા વિના, કોઈ પણ શિષ્ય કોઈને ય બહાવી શકે નહિ- એવો વિધિ છે આપણો મુરો તો એ છે કે-વર્તમાન શાસનમા ગણધરભગવાન શ્રી મુખર્મામ્વામીજીએ રચેલી જે દ્વાદશાગી પરપરાગત બની છે, તેને અર્થથી ભગવાન શ્રીમાન્ મહાવીર મહારાજાએ ઉપદેશેલી હતી, એટલું જ નહિ, પણ ભગવાને તેની અનુજા પણ આપી હતી ભગવાને મહાર મારી આપી હતી આથી જ, ટીકાકાર મહર્ષિએ અત્રે ' શ્રી ભગવતીજી સૂત્રને શ્રીમાન્ મહાવીર મહારાજાએ નિયુક્ત કર્યું છે '-એમ દ્વરમાબ્ધ છે

શ્રીમાન્ મહાવીર મહારાજાએ આ નિયુક્ત જગતના જીવો મિથ્યાત્વાદિ રૂપ શત્રુઓનો નાશ સાધી

શ્રીમાન્ મહાવીર મહારાજા દ્વારા

છ
યુક્ત

કરાએલું છે—એવું જણાવવાની સાથે, શા માટે આ સૂત્ર નિયુક્ત કરાએલું છે, તેનું પણ ટીકાકાર મહર્ષિએ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. મિથ્યાત્વ રૂપ, અજ્ઞાન રૂપ અને અવિરમણ રૂપ જે શત્રુસૈન્ય, તેનો નાશ કરવાને માટે આ સૂત્ર નિયુક્ત કરાએલું છે. આ સૂત્રને અગર તો આ સૂત્રને નિયુક્ત કરનારા શ્રીમાન્ મહાવીર મહારાજને મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન કે અવિરમણ—એમાંનો કોઈ જ શત્રુ નથી એટલે તેમના શત્રુસૈન્યના નાશને માટે આ સૂત્ર નિયુક્ત કરાએલું નથી, પરંતુ જગતના જીવોના શત્રુ સૈન્યના નાશને માટે જ આ સૂત્ર નિયુક્ત કરાએલું છે એક કાળે શ્રીમાન્ મહાવીર મહારાજને પણ એ ત્રણેય શત્રુઓએ ઘેરેલા હતા. શ્રીમાન્ મહાવીર મહારાજનો આત્મા પણ અનન્તો કાળ એ શત્રુઓની આધીનતામાં રહ્યો હતો. એઓ શ્રીના આત્માને પણ અનન્તો કાળ સુધી ‘હું મિથ્યાત્વાદિ રૂપ શત્રુસૈન્યથી ઘેરાએલો છું અને પરાભવ પમાડાએલો છું’—એવો ખ્યાલ સરખો પણ આવ્યો નહોતો. ‘મિથ્યાત્વાદિ રૂપ શત્રુસૈન્યથી હું અનાદિકાળથી ઘેરાએલો છું અને પરાભવ પમાડાએલો છું’—એ વાતનો સાચો ખ્યાલ તો, ભવ્યાત્માને આવી શકે છે. ભવ્યાત્માને પણ એ વાતનો સાચો ખ્યાલ ચરમાવર્ત્ત કાલમાં જ આવી શકે છે. ચરમાવર્ત્તમાં પણ અર્ધ પુણ્નવપરવર્ત્ત જેટલો સસારકાલ લગભગ બાકી રહે છે તે અથવા તો એથી પણ અત્થ સસારકાલ બાકી રહે છે તે, આ વાતનો સાચો ખ્યાલ આવી શકે છે. શ્રીમાન્ મહાવીર મહારાજના આત્માને જ્યારે અર્ધપુણ્નવપરાવર્ત્તથી પણ ઓછો, એક ઠોડાઠોડી સાગરોપમથી કાંઈક અધિક માત્ર સસારકાળ બાકી રહેવા પામ્યો, ત્યારે જ શ્રી નયસાર તરીકેના ભવમા, તે

આત્માને એ વાતનો સાચો ખ્યાલ આવ્યો કે-‘હું અનાદિ-
કાળથી મિથ્યાત્વાદિ રૂપ શત્રુસૈન્યથી ઘેરાયેલો છું અને પગભવ
પમાડાયેલો છું.’ શ્રી નયસાગ્ના ભવમા, એ પુણ્યપુત્રના
આત્માને જ્યાં એ વાતનો સાચો ખ્યાલ આવ્યો, એટલે
એમણે એ શત્રુસૈન્યની સામે હાથે હાથે ઠરવાની શરૂઆત કરી
શ્રી નયમાગ્ના ભવમા, શ્રીમાન્ મહાવીર મહારાજનો આત્મા,
મૂળમાથી તો એ શત્રુઓને ઉખેડી શક્યો નહિ, પણ એ
શત્રુઓને અમુક અશે ફળાવી દેવાનું કામ તો જરૂર કરી
શક્યો ત્યાંથી એ આત્માએ મિથ્યાત્વાદિ શત્રુસૈન્યની સામે
બળ અજમાવવા માંડ્યું, પણ એમા જેમ કંઈ વાગ્યું શત્રુ
પણ ફાવી જાય અને શત્રુ ફાવી જાય એટલે પુનઃ બન્ધનમા
લઈ લે, એમ શ્રીમાન્ મહાવીર મહારાજના આત્માને માટે
થયું પુનઃ બન્ધનમા જકડાઈ ગયેલા શ્રીમાન્ મહાવીર મહા-
રાજના આત્માએ, મિથ્યાત્વાદિ રૂપ શત્રુઓની આધીનતામા
ધણે કાળ પસાર કર્યો એમા જ્યારે એ આત્માને તક મળી
ગઈ, એટલે એ આત્માએ એ તકનો લાભ ઉઠાવી લીધો.
પ્રિયમિત્ર ચક્રવર્તી તરીકેના ભવમા તેમણે એ શત્રુસૈન્યને
હમવાનો અને એ શત્રુસૈન્યને નામશેષ કરી નાખવાનો પ્રયત્ન
પુનઃ આરંભી દીધો એમના આત્માને એ વાત એવી જાણી ગઈ
કે-એમના શ્રી નન્દન મુનિ તરીકેના ભવમા તો એમણે કમાલ
કરી નાખી એમના આત્માને એ વખતે એમ જ થઈ ગયું
કે-‘જો મારું સાચું તો હું માત્ર મારા જ મિથ્યાત્વાદિ રૂપ
શત્રુઓને મૂળમાથી ઉખેડી નાખીને અટકું નહિ, ૧

૧. જીવોના મિથ્યાત્વાદિ રૂપ શત્રુઓને

રૂપ શત્રુઓ એવા

એ શત્રુઓને કોઈ હણી શકે એવું બને નહિ મિથ્યા
 રૂપ પોતપોતાના શત્રુઓને હણવાનો પુરુષાર્થ તો, દરેકે પે
 કરવો જોઈએ આથી, શ્રીમાન્ મહાવીર મહારાજના એ
 એવા ભાવમા ઉત્કટપણે તરજોળ બની ગયો કે- 'જે મ
 શક્તિ આવી જાય, તો હું સારા ય જગતના જીવોને
 જાવી દઉં કે- 'તમારા ખરેખર શત્રુઓ મિથ્યાત્વાદિ :
 છે' અને એમ સમજાવીને, એ બધાને એ મિથ્યાત્વાદિ
 શત્રુઓને હણી નાખવાનો જે સાચો ઉપાય, તે ઉપાયનું
 કરાવીને, એ બધાને એ ઉપાયના આચરણના જ એક
 રસિક બનાવી દઉં !' આવી ભાવવ્યાપ્તિ ઉત્કટતાના
 શ્રીમાન્ મહાવીર મહારાજના આત્માએ શ્રી તીર્થંકરનામ
 નિકાચિત કર્યું શ્રી તીર્થંકરનામકર્મની નિકાચનાના પ્રતાં
 એ આત્મા શ્રીમાન્ મહાવીર મહારાજ તરીકેના જ
 પોતાના મિથ્યાત્વાદિ રૂપ શત્રુસૈન્યનો મૂળમાથી જ નાશ
 નાખનારો બન્યા બાદ, આ શ્રી ભગવતીય સૂત્રને
 તો કહો કે-દ્વાદશાગીને, મિથ્યાત્વાદિ રૂપ શત્રુસૈન્યના
 માટે, નિયુક્ત કરી શક્યો એટલે શ્રીમાન્ મહાવીર મ
 જાએ જે નિયોજન કરેલું છે, તે પોતાના શત્રુસૈન્યના
 માટે નહિ પણ આપણા જેવાના મિથ્યાત્વાદિ રૂપ શત્રુસૈ
 નાશને માટે જ કરેલું છે આવો શ્રીમાન્ મહાવીર મહારા
 આપણા સર્વે ઉપર, જગતના જીવ માત્ર ઉપર અનુપમ
 છે, પણ એ ઉપકારને ઉપકાર તરીકે સમજાય તો ને

મિથ્યાત્વનું મનુષ્ય

શ્રીમાન્

અનુપમ ઉપકાર કર્યો છે, પણ જ્યાં સુધી મિથ્યાત્વાદિ શત્રુ
 સન્ય બહુ જ જોરદાર હોય છે, ખાસ કરીને મિથ્યાત્વ રૂપ
 શત્રુ જ્યાં સુધી જોરદાર હોય છે, ત્યાં સુધી તો તે જીવને
 શ્રીમાન્ મહાવીર મહારાજનો આ પગ્મ ઉપકાર, પરમ ઉપકાર
 તરીકે લક્ષ્યમાં જ આવતો નથી મિથ્યાત્વ રૂપ શત્રુ મનઃ પડે,
 તો જ એ ઉપકાર ઉપકાર તરીકે લક્ષ્યમાં આવી શકે ત્યારે
 વિચાર કરો કે-જે શત્રુ આપણા ઉપગ્ના ડોઝના ઉપકારને
 જાણવા ન દે, એ કેવો ભયંકર શત્રુ કહેવાય ? એ શત્રુની
 ખરી ભયંકરતા તો એ છે કે-એ આત્માના સઘળા ય શત્રુઓને
 શત્રુઓ તરીકે ઓળખવા તો દે નહિ, પણ એમને મિત્રો તરીકે જ
 ઓળખાવે જોરદાર મિથ્યાત્વવાળો માત્ર બાહ્ય શત્રુઓને જ
 જોયા કરે, પણ આંતરિક શત્રુઓને તો મિત્ર માન્યા કરે
 એને લાગે કે-સુખ તો માત્ર વિષયોના ભોગવટામાં જ રહેલું
 છે એને મેળવવાની, માચવવાની ને સઘવવાની વૃત્તિને પેદા
 કરનારો લોભ, એ એને પગ્મ બંધુ જેવો લાગે લોભે પેદા
 કરેલી વૃત્તિ અમલમાં આવે, એ માટે એને માયા મહચરીને
 સેવવામાં ઘણો આનંદ આવે જ્યારે તે વિષયસામગ્રીને મેળવવા
 આદિમાં સફળ થાય, ત્યારે તે માનને લીધે પોતાની બાહ્યોગી
 માને તેમ જ નિષ્કળતા મળે ત્યારે એ જ માન એને કહ્યા
 કરે કે-તારામાં પાણી નથી ? એમ માન એને સદા ઉત્તેજ્યા
 કરે, એટલે એને લાગે કે-માન વિના તો ચાલે જ નહિ
 આ રીતિએ લોભને, માયાને અને માનને પોતાના હિનકારી
 રૂપે માનનારો, તેના વિષયસુખમાં આડે આવનારાઓ ઉપર
 રોષ કરનારો અને જ-રોષ કરે જ-એમ નહિ, પણ રોષ કરવો
 જોઈએ-એમ એને લાગે રોષ ન કરી

પતુ યથાર્થ વર્ણન યથાર્થ રૂપે રૂપે, એવા પ્રકારની લાયકાત સમ્યગ્દર્શન ગુણના સુયોગે પ્રગટે છે આ બધા ઉપરથી તમારે એ વિચારવાનું છે કે-મિથ્યાત્વ એ જીવના શત્રુપણાનું કેવું ભયકર કાર્ય કરે છે અને એના યોગે જ્ઞાન પણ અજ્ઞાન રૂપે જ કામ કરીને જીવને દુષ્કર્મોના ઉપાર્જનમાં નિમિત્ત બને છે જે જ્ઞાન કર્મક્ષયનું અને શુભ કર્મના બન્ધનું કારણ બની શકે, તે જ્ઞાન પણ મિથ્યાત્વના પ્રતાપે અજ્ઞાન રૂપ બનીને, દુષ્કર્મોના બન્ધનું કારણ બને છે, એટલું જ નહિ, પણ કોઈ જીવને બોધિની પ્રાપ્તિ દુર્લભ પણ બનાવી દઈ શકે છે

સમ્યક્ શ્રુતના ઉપાર્જનની આવશ્યકતા

મિથ્યાત્વના ક્ષયોપશમાદિથી સમ્યગ્દર્શન ગુણ પ્રગટ્યો, પણ એથી તો પૂર્વનું જે જ્ઞાન અજ્ઞાન રૂપ હતું તે સમ્યગ્જ્ઞાન રૂપ બન્યું, પણ સમ્યક્ શ્રુતનો બોધ તો ભેદએ ને ? સમ્યગ્દર્શન ગુણથી એવી પણ લાયકાત આવી કે-શ્રુત માત્રને એ પોતાનામાં સમ્યગ્ રૂપે પરિણામી શકે, પણ સમ્યક્ શ્રુતનો અભાસ સમ્યગ્દર્શન ગુણને સ્થિર કરનારો અને સમ્યગ્દર્શન ગુણવાળાની ભાવનાને અમલમાં આવવામાં ખૂબ જ સહાયક બને એવો હોય છે સમ્યગ્દર્શન ગુણને પામેલાની ભાવના કયી ? સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર દ્વારા મોક્ષને જ સાધવાની એ સમ્યગ્જ્ઞાનનો અને સમ્યક્ચારિત્રનો જ ખાસ અર્થ હોય. વળી સમ્યગ્દર્શન ગુણ ક્ષાયિક પ્રકારનો ન આવે, ત્યાં સુધી એ ગુણ પાછો ન જ આવરાઈ બલ્ય, એવું નક્કી નહિ આપણે ભેદ્યું કે-ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માના આત્માનો સમ્યગ્દર્શન ગુણ પણ આવરાઈ જવા પામ્યો હતો એટલે સમ્યગ્જ્ઞાનને વિધેનો

૯૪મ અર્થ દોવો બોધે. સમ્યક્જ્ઞાન પ્રત્યેની લેહકારી
અવસ્થા તે પ્રમાદને અને જોડુ લક્ષ્ય પણ શત્રુની તરફ સારે
છે સમ્યક્ જ્ઞાનના નાનખા પ્રયત્નથી જ ઘટે અને જ-ની શકે છે

અવિરમભુ ૩૫ ગાનુ

સમ્યક્જ્ઞાન તથા સમ્યક્જ્ઞાન ૩૫ ગુણો પ્રત્યેના છતા
પર, 'અવિરમભુ' નામનો ભયકર દુરમન તો ભેડેલા જ છે
અવિરમભુ નામના ભયકર દુરમનની સાથે જીવણ પડે તો જ
સાવધાનીથી જીવણ પડે, કાગળ કે-જોનામા સમ્યક્જ્ઞાન ગુણ
અને સમ્યક્જ્ઞાન ગુણ આવનાઈ જવા પામે, જોવી ભક્ષામ
હાલમાં આત્માને મૂકી દેવાની શક્તિ છે આત્મા જો
નારીક જની ભય, તો ગળડી પડે આ ઉપરાંત, બધા
મુધી 'અવિરમભુ' નામનો દુરમન જીવે છે, ત્યાં મુધી
સાવધ જીવે પણ નિર્જરા સાધવામા બહુ જ મુશ્કેલી નડે
છે હવે જોને જોકલી નિર્જરા સાધવી છે, પણ અવિરમભુ
રૂપી દુરમન બધથી સર્વથા જયવા દે જ નહિ સમ્યક્જ્ઞાન
અને સમ્યક્જ્ઞાન ગુણની શક્તિવા સમ્યક્જ્ઞાનને આભારી છે,
પણ બધા મુધી અવિરમભુ રૂપી દુરમન જોગ્યા હોય છે, ત્યાં
મુધી આત્મા સમ્યક્જ્ઞાનને પામી શકે તો નથી અવિરમભુ
જોડે અવિરતિ હિંસાદિક પાપોથી અને કષાયોથી વિરામ
પામણું, જો વિરતિ, અને જોનાથી વિરામ નહિ પામણું, જો
અવિરતિ હિંસાદિક પાપોથી અને કષાયોથી વિરામ પામ્યા
કરવાની ભાવનાથી પણ લાલ થાય છે, પણ જો જ સૂચવે
છે કે-હિંસાદિક પાપોથી અને કષાયોથી જો વિરામ પામવામા
આવે તો તેથી મહા લાલ થાય વિરામ પામવામા

સમુજાત જ્યકુંજર જેવા સૂત્રોની લેવી પડે છે એમા એમને દોષ પણ પ્રકારની બાધા ઉપજે નહિ, એવો પ્રયત્ન કરવો, એ માત્ર અમલોપાસકોનું જ કર્તવ્ય છે-એમ નહિ, પરંતુ સૌ દોષનું એ કર્તવ્ય છે કર્મચતુ સામેનું મુદ્દા જેને ગમતું હોય, તે જે જે રીતિએ પોતાથી શક્ય હોય, તે તે રીતિએ મુનિઓ કૃપી થોડાઓને અનાબાધપણુ પ્રાપ્ત થાય, તે માટે પ્રયત્ન કરવાને લલચાયા વિના રહે નહિ એટલે દીકાકાર મહર્ષિ આવો પ્રયત્ન કરે, તેમા નવાઈ જેવું કંઈ છે જ નહિ

દીકારચના અગે અગત્યનો ખુલાસો

અહીં દીકાકાર મહર્ષિ એક બહુ જ અગત્યનો ખુલાસો કરે છે દીકાકાર મહર્ષિ કેવા પ્રમાણિક છે, કૃતરા છે, નિરભિમાની છે, તે વિગેરે આ ખુલાસાથી જણાઈ આવે છે તેઓથી ફરમાવે છે કે-“મારી પૂર્વે થઈ ગયેલા મુનિઓ કૃપી શિષ્યોઓએ રથેલી આ સૂત્રની વૃત્તિ અને સૂક્ષ્મ કૃપી નાહિકાઓ હાલ પણ વિવશાન છે, એ વૃત્તિ અને સૂક્ષ્મ ઘણા અઘરું શુદ્ધોવાળી પણ છે, પરંતુ તે પ્રમાણમા નાની હોવાથી માત્ર મોટાઓને જ, એટલે કે-ઘણા મોટા બુદ્ધિશાલી આત્માઓને જ વાછિત વસ્તુના સાધનમા સમર્થ બની શકે એવી છે આથી હું એવી મોટી વૃત્તિને રચવાનો આરંભ કર છું, કે જે વૃત્તિ તેવા મોટા બુદ્ધિશાલી ન હોય, તેઓને માટે પણ ઉપકારક નિવડે આ મોટી વૃત્તિની રચના પણ હું નિરાધારપણે કરવાનો નથી, પરંતુ હાલ આ સૂત્રની પ્રમાણમાં નાની જે જે નીજાની જ બીજા ક્ષી જીવા.

‘વિવરણે રૂપ

દોરડાઓના અણીનું સઘટન કરવા પૂર્વક જ હું આ વૃત્તિની રચના કરવાનો છું ” વળી તેઓશ્રી ફરમાવે છે કે-“ નાડિકા જેવી આ મોટી વૃત્તિને હું માન મનસ્વિપણે રચવાનો આરંભ કરતો નથી, પરંતુ સમુગ્ર જ્યકુલની નાડિકાની ગ્યના જેમ હસ્તિનાયકના આદેશથી કરાય છે, તેમ હું પણ શુદ્ધજનના વચનને આધીન બનીને આ મોટી નાડિકા ઉપી મોટી વૃત્તિની રચના કરવાનો આરંભ કરું છું ” અહીં તેઓશ્રી પોતાને માટે કહે છે કે-“ પૂર્વે મુનિઓ ઉપી જે ચિટિપણે થઈ ગયા છે, તેમના કુલમા અમે ઉત્પન્ન થયેલા ડીએ ”

સ્વતન્ત્રપણે આચરવાનો ત્વક ધ્વને છે પણ સ્વતન્ત્રપણે માર્ગમુક્તપણે તો ભગવાન નિરાય કોઈ કરી શકે જ નહિ

ટીકાકાર મહર્ષિએ કરેલો આ ખૂલાસો કેટલો બધો મુન્દર છે? પોતે સ્પષ્ટપણે સંગ્રહતાથી જણાવી દે છે કે-હું આ સૂત્રની ટીકાની રચના કેના આધારે કરવાનો છું આ ખૂલાસામા જેમ સરલતા, પ્રમાણિકતા અને નમ્રતા છે, તેમ આ ખૂલાસામા આ વૃત્તિની પ્રમાણસ્વરૂપતાને બહાર કરવાની તાકાત પણ હાથએલી છે વાચનારને સહેજે થાય કે-પૂર્વના સમર્થ મહાપુરુષોએ જે કહ્યું છે, તે જ આ મહાપુરુષે પણ કહ્યું છે અને એથી આ રચના વિશ્વસનીય છે ટીકાકાર મહર્ષિ તો પોતાના ખૂલાસામા કહે છે કે-વસ્તુતઃ આ રચના નથી, પણ સઘટન છે જાણે કે-અયોજન માત્ર છે આ સૂત્રની જે ટીકા તથા ચૂર્ણો છે તેનું અને શ્રી છવાભિજમાદિ સૂત્રોના જે વિવરણો છે, જે અણી આ સૂત્રને અગે ઉપયોગી સઘટન કરવા રૂપજ મારો

એમ એ મહાપુરૂષ જાહેર કરે છે મહાપુરૂષો આણુ જાહેર કરે, તેમા નવાઈ પામવા જેવું કાઈ છે જ નહિ જે શાસનમા, ત્રિપદી માત્રને પામીને ચૌદ પૂર્વો સહિત દ્વાદશાગીની રચના કરનારા અને તે પણ માત્ર પોતાની જ મતિથી રચના કરનારા ગણધરભગવાનો પણ એમ જ કહેતા હોય કે-‘ભગવાને કહેલું અમે કહીએ છીએ’ તે શામનમા થયેલા અને તે શાસનના મર્મને સારી રીતિએ પામેલા મહાપુરૂષો, ‘અમે પૂર્વના મહાપુરૂષોએ કહેલું જ કહીએ છીએ’-એમ કહે, એમા આશ્ચર્ય પામવા જેવું છે જ શુ ? આશ્ચર્ય તો ત્યારે પામવાનું હોય, કે જ્યારે તે ભગવાનના નામને કે મહાપુરૂષોના નામને જોઈએ આપણે ત્યાં, શ્રી જૈન શામનમા સ્વતન્ત્રપણે આચરવાનો અધિકાર હોય પ્રકારના અતિશયજ્ઞાનિઓને છે તેમની ચોગ્યતાને લઈને તેમને આ શાસને તે પ્રકારનો અધિકાર આપેલો છે, પરંતુ સ્વતન્ત્રપણે માર્ગનું નિરૂપણ કરવાનો અધિકાર તો એક માત્ર ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોને જ છે શ્રી જૈન શાસનને પામેલા બીજા સર્વે તો ભગવાનના નામે જ કહે, ભગવાને કહેલું કહેવાનો જ આગ્રહ રાખે, ભગવાને ન કહ્યું હોય તેવું જો કહેવાઈ જાય અને તેની ખબર પડી જાય, તો તેને મહા પાપ થઈ ગયું એમ માને, ભગવાને ન કહ્યું હોય તેવું કહેવાઈ ગયાથી મહા પાપ થયાનું માનીને, તે પાપથી છૂટવાને માટે પ્રાયશ્ચિત્ત કરે, એટલા માટે તો, મહાપુરૂષો પોતાના રચેલા ગ્રન્થોને અન્તે લખી દે છે કે-‘અબ્જના, ઉપયોગશૂન્યતાદિથી જો એક પણ વચન ભગવાનની આજ્ઞાથી વિરૂદ્ધ લખાઈ ગયું હોય, તો મિત્તળા મિ દુઝ્ઝડ દઈએ છીએ’-એટલું જ નહિ, પણ તેઓ કે કોઈ વચન આવી ગયેલું જણાય, તો તે વચનને સુધારી

લેવાની મુસોને લલામણ, વિનિતિ પણ કરે છે શ્રી જીન શાસ-
નની આ પરિપાટી છે 'શ્રી જિનના વચનથી અથે પણ
વિરૂદ્ધ બોલવું એ ઉત્સૂરકથન છે અને ઉત્સૂરકથન એ મહા
પાપ છે'—આણુ માનનાર, સદાને માટે શ્રી જિનના વચનને
અનુસારે જ બોલવાની જરૂર લાગે ત્યારે બોલવાની વૃત્તિ
વાળો હોય, એ સ્વાભાવિક છે આથી જ, શ્રી જિનના વચ-
નને અનુસારે જ બોલવાની કાળજીવાળા અને શ્રી જિનના
વચનને અનુસારે જ બોલી શકે એવા જ્ઞાનવાળા પૂર્વે જે
મહાપુરૂષો થઈ ગયા હોય, તેમના વચનોને અનુસારે હું કરું
હું—એમ જો કોઈ કહે અને તે કથન જો સાચું હોય, તો
આપણને તેમના કથનને સાંભળીને તેમના ઉપર ભક્તિભાવ
પેદા થવો જોઈએ, નહિ કે—'મીયાના ચાહે ચાહ જેવી વાતો કર-
નારા છે'—એવું કહીને તેવા મુગ જનોનો અનાદર કરવો જોઈએ

શાસનદેવીની પ્રેરણાવાળા પ્રસંગને અંગે

અત્રે પ્રસંગ છે માટે એ વાત તરફ ધ્યાન ખેંચવાના
આવે છે કે—આ સૂત્રની વાચના થઈ થઈ, તેની નજરિકના
સમયમા, પરમ ઉપકારી આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવ
સૂરીશ્વરજી મહારાજએ કેાની પ્રેરણાથી નવ અગસૂત્રોની ટીકા
રચી છે—એ વિષે કેટલીક વાતો ઠહેવાઈ હતી શાસનદેવીની
પ્રેરણાને વશ બનીને, આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરી
શ્વરજી મહારાજએ નવ અગસૂત્રોની ટીકાઓની રચના કરી,
એવો શ્રી પ્રભાવકચન્નિમા ઉલ્લેખ છે એ ઉલ્લેખને 'દન્ત
કથા માત્ર' તરીકે એક મુનિશ્રીએ બહાર કરેલ હોઈને, ખૂલાસો

શ્રીમદ્

મહારાજના સમયમા, આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની ટીકા અને ચૂર્ણ વિદ્યમાન હતી, પરંતુ તેમની પૂર્વે ઘર્ષ ગયેલા આચાર્ય ભગવાન શ્રીમત્ શીલાકસૂરીશ્વરજી મહારાજએ અગીઆરેય અગસૂત્રો ઉપર જે જૃહફવૃત્તિઓ રચી હતી, તેમા માત્ર પહેલા જે અગસૂત્રોની વૃત્તિઓ સિવાયની નવ અગસૂત્રોની વૃત્તિઓ અનુપલબ્ધ બની ગઈ હતી આથી જ, આચાર્ય ભગવાન શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજએ નવ અગસૂત્રો ઉપર નવ જૃહફવૃત્તિઓની રચના કરી એ વાત, ટીકાકાર મહર્ષિએ અત્રે કરેલા ખૂલાસા ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે, કારણ કે-તેઓશ્રી કહે છે કે-‘ પૂર્વે ઘર્ષ ગયેલા મુનિઓ રૂપી શિટિપઓએ રચેલી વૃત્તિ અને ચૂર્ણ હાલ વિદ્યમાન તો છે જ અને તે ઘણા શ્રેષ્ઠ ગુણોએ સહિત પણ છે, પરંતુ તે પ્રમાણમા નાની છે ’ આ ખૂલાસો એવું સૂચિત કરે છે કે-એ વળતે પરમ ઉપકારી આચાર્યભગવાન શ્રીમત્ શીલાકસૂરીશ્વરજી મહારાજએ રચેલી આ સૂત્રની જૃહફ વૃત્તિ તો ઉપલબ્ધ નહોતી જ એટલે ‘ આ સૂત્રની ટીકા અને ચૂર્ણ વિદ્યમાન હતી ’-એવા આ ઉદ્ભવે ખાતરી, શ્રી પ્રભાવક ચરિત્કાર મહાપુરુષનું કથન ખોટું કરી શકતું જ નથી

‘ ગુરુજનવચનાત્ ’-એના પ્રયોગનું રહસ્ય

અત્રે એ વાત પણ લક્ષ્યમા લેવા જેવી છે કે-ટીકાકાર મહર્ષિએ ‘ હસ્તિનાયકાદેશાદિષ્ઠ ગુરુજનવચનાત્ ’ એ પ્રમાણે કહ્યું છે ‘ ગુરુવચનાત્ ’ નહિ કહેતા, ‘ ગુરુજનવચનાત્ ’ એમ કહ્યું છે, એમા રહસ્ય સમાજેલું છે આથી એટલું તો સૂચિત થાય છે કે-જે ગુરૂની પાસે તેઓ દીક્ષિત થયા હતા, તેમના આદે-

ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવેએ કરમાવેલા
 મોક્ષમાર્ગની ચિહ્ન કરાવતું,
 આરાધનાની વૃત્તિને પેદા કરતું,

એક માત્ર સાપ્તાહિક

શ્રી જૈન પ્રવચન

★

પૂ. પરમ શાસનપ્રભાવક, વ્યાખ્યાન
વાચકપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમા
વિગ્નનાથમહાન્દ્રસૂરીશ્વરજી

મહારાજને આપેલાં થી જિનાગમ-
સારગર્જિત પ્રભાવક પ્રવચનોનું સારશૂત
અવતરણ વિગેરે પ્રગટ થાય છે

★

શાલિષ્ઠ લલાજન-૭૭ રૂપિયા

★

વર્ષ ૮૧ જાન્યુઆરીથી શરૂ થાય છે
હાલ ૨૪ મું વર્ષ ચાલે છે.

★

શ્રી જૈન પ્રવચન કાર્યાલય
કે શ્રી મનસુખભાઈ ચૌધરી પોળ સામે,
કવાખાનાના મેડા ઉપર, અમદાવાદ

લગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ કરમાવેલા
મોક્ષમાર્ગની પિછાન કરાવતું,
આશાધનાની વૃત્તિને પેદા કરતું,

એક માત્ર સાપ્તાહિક

શ્રી જૈન પ્રવચન

★

પૂ. પરમ શાસનપ્રભાવક, વ્યાખ્યાન
વાચસ્પતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્
તિર્થંગમમન્દ્રસૂરીશ્વરજી

મહારાજાએ આપેલા શ્રી જિનાગમ-
સારગર્જિત પ્રભાવક પ્રવચનોનું સારમૂલ
અવતરણ વિગેરે પ્રગટ થાય છે

★

નાવિક સપ્તાગમ-છ રૂપિયા

★

વર્ષે તા. ૧ જાન્યુઆરીથી શરૂ થાય છે
હાલ ૨૪ મું વર્ષ ચાલે છે.

★

શ્રી જૈન પ્રવચન દાર્યાલય
કે. શ્રી મનસુખભાઈ શેઠની પોળ સામે,
દવાખાનાના મેડા ઉપર, અમદાવાદ